DK

BÜTÜN DİNLER EŞİTTİR

BENDEN BAŞKA TANRI YOKTUR

GÖRÜNMEZ GÜÇLER İŞ BAŞINDA

GERÇEK DOĞAMIZI UNUTTUK

AYDINLANMANIN BİRÇOK YÜZÜ VARDIR

TANRI VE İNSANOĞLU KOZMİK SÜRGÜNDEDİR

DÜNYA BİR YANILSAMADIR

TANRI'NIN LÜTFU ASLA BAŞARISIZ OLMAZ

DİNLER KİTABI

KUTSAL KIVILCIM HERKESİN İÇİNDEDİR

EVRENİN YOLUNU KABUL ET

İYİLER EBEDİYEN YAŞAR

DÜNYADA AMA DÜNYAYA AİT DEĞİL

GÜNAH TOZUNU SÜPÜR GİTSİN

BÜYÜK FİKİRLERİ KOLAYCA ANLAYIN

BEDEN ÖLEBİLİR AMA RUH YAŞAMAYA DEVAM EDER

KUTSAL BİR MEKÂN İNŞA EDEBİLİRİZ

ALFA®

DİNLER KİTABI

DİNLER KİTABI

ALFA

Alfa Yayınları: 2530
Popüler Kültür: 6

DİNLER KİTABI

Orijinal Adı The Religions Book
İngilizce Aslından Çeviren Ahmet Fethi Yıldırım

1. Basım: 2014
2. Basım: 2016
ISBN 978-605-106-827-5

Sertifika No: 10905

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Redaksiyon Melike Odabaş-Bilge Ceren Şekerciler
Proje Editörleri Gareth Jones, Georgina Palffy
Proje Sanat Editörü Katie Cavanagh
Sanat Yönetmeni Lee Griffiths
Çizimler James Graham
Grafik Kâmuran Ok

Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi, Ticarethane Sokak No: 15 34110
Cağaloğlu, İstanbul/Türkiye
Tel: (0212) 511 53 03 - 513 87 51 - 512 30 46
Faks: (0212) 519 33 00
www.alfakitap.com info@alfakitap.com

A WORLD OF IDEAS: SEE ALL THERE IS TO KNOW (www.dk.com)

Hong Kong'da üretilmiştir. Printed in Hong Kong.

KATKIDA BULUNANLAR

SHULAMIT AMBALU

Yüksek lisans eğitimini Londra'da Leo Baeck College'da tamamlayan Rabbi Shulamit Ambalu, 2004'te din görevlisi olarak atandı. Pastoral Bakım ve Rabbinik Edebiyat dersleri veriyor.

MICHAEL COOGAN

ABD'nin önde gelen Kitabı Mukaddes bilginlerinden biri olan Michael Coogan, Publications for the Harvard Semitic Museum'un müdürüdür ve Harvard İlahiyat Okulunda Eski Ahit/Tevrat dersleri vermektedir. Çok sayıda eseri arasında, *The Old Testament: A Historical and Literary Introduction* ve *The Illustrated Guide to World Religions* da vardır.

EVE LEVAVI FEINSTEIN

Dr. Eve Levavi Feinstein, California'da Palo Alto'da bir yazar, editör ve eğitmen olarak hayatını sürdürmektedir. Harvard Üniversitesinden Tevrat konusunda doktora derecesi vardır. *Jewish Ideas Daily* ve diğer yayınlara yazdığı makalelerin yanı sıra, *Sexual Pollution in the Hebrew Bible*'ın da yazarıdır.

PAUL FREEDMAN

Bristol Üniversitesinde fizik, Cambridge'te edebiyat okuyan Rabbi Paul Freedman, bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra, Londra'da Leo Baeck College'da İbrani ve Yahudi araştırmaları alanında yüksek lisans derecesi ve hahamlık unvanı aldı.

NEIL PHILIP

Dorling Kindersley *Companion Guide to Mythology* (Philip Wilkinson ile birlikte), *The Great Mystery: Myths of Native America* ve *Penguin Book of English Folktales* de aralarında olmak üzere mitoloji ve folklor konusunda sayısız kitabın yazarı olan Dr. Neil Philip, Oxford ve Londra üniversitelerinde okudu. Bağımsız bir yazar ve bilgindir.

ANDREW STOBART

Metodist bir papaz olan Muhtr. Dr. Andrew Stobart, Londra Teoloji Okulu ile Durham ve Aberdeen üniversitelerinde doktora düzeyinde Hıristiyan teolojisi okudu. Teoloji, Kilise Tarihi ve Kitabı Mukaddes alanlarında yazılar yazmakta ve ders vermekte, Dorling Kindersley'in *The Illustrated Bible*'ına katkıda bulunmaktadır.

MEL THOMPSON

Eskiden Dinsel Araştırmalar alanında öğretmen, okutman ve araştırmacı olarak çalışan Dr. Mel Thompson hayatına felsefe, din ve etik konularında yazılar yazarak devam ediyor. *Understand Eastern Philosophy* de aralarında olmak üzere 30'dan fazla kitabın yazarı; dinsel inanç konularında günlük yazılar yazıyor, "Felsefe ve Etik" adlı www.philosophyandethics.com web sitesini yönetiyor.

CHARLES TIESZEN

Dr. Charles Tieszen doktorasını Birmingham Üniversitesinde tamamladı; Ortaçağda Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki karşılaşmalara odaklandı. Şu anda İslami incelemeler konusunda bir araştırmacı ve konuk profesördür; İslam, Hıristiyan-Müslüman ilişkileri ve dinsel özgürlük konularında uzmanlaşıyor.

MARCUS WEEKS

Bir yazar ve müzisyen olan Marcus Weeks, yazarlığa başlamadan önce felsefe okudu ve öğretmenlik yaptı. Sanat, popüler bilim ve düşünceler konusunda çok sayıda kitaba katkıda bulundu; bu kitaplardan biri de Dorling Kindersley'den çıkan kitabı *Felsefe Kitabı*'dır.

İÇİNDEKİLER

İLK İNANÇLAR
TARİHÖNCESİNDEN

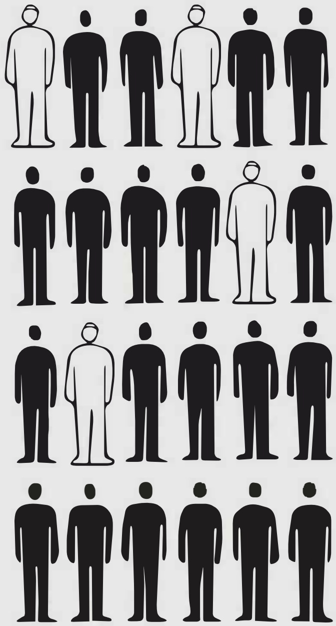
KADİM VE KLASİK İNANÇLAR
MÖ 3000'DEN İTİBAREN

HİNDUİZM
MÖ 1700'DEN İTİBAREN

BUDİZM
MÖ 6. YÜZYILDAN İTİBAREN

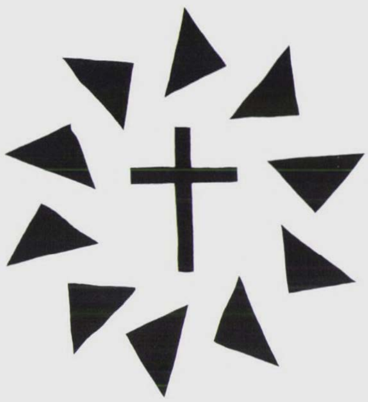

MUSEVİLİK
MÖ 2000'DEN İTİBAREN

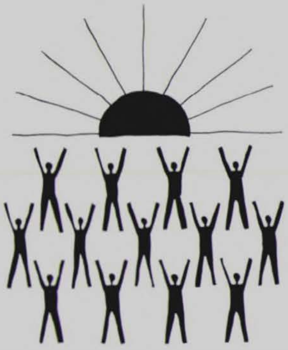
HIRİSTİYANLIK
MS 1. YÜZYIL

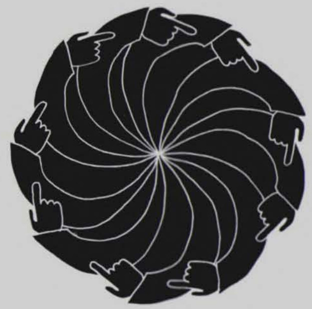

İSLAM
MS 610'DAN İTİBAREN

MODERN DİNLER
15. YÜZYILDAN İTİBAREN

GİRİŞ

Din kavramının bütün boyutlarını tam olarak açıklayan basit bir tanımı yoktur. Yine de ruhsal, kişisel ve toplumsal öğeleri kapsayan bu fenomen her yerde mevcuttur, tarihöncesinden modern zamana kadar her kültürde ortaya çıkar, tıpkı uzak atalarımızın mağara resimleri ve ayrıntılı cenaze törenlerinde, yaşam için manevi bir amaç arayışında görüldüğü gibi.

Paleolitik dönem insanları için –aslında insanlık tarihinin çoğu için– din güçlü doğal fenomenleri anlamanın ve etkilemenin bir yoluydu. Hava durumu ve mevsimler, yaratılış, yaşam, ölüm ve öte dünya, evrenin yapısı, bütün bunları kontrol eden tanrıları ya da görünenin ötesinde, ilahların ve mitik yaratıkların yaşadığı bir dünyayı akla getiren dinsel açıklamaların konusuydu. Din ritüel ve ibadet yoluyla bu tanrılarla iletişim kurmanın bir aracıydı ve bu pratikler –bir topluluğun üyelerince paylaşıldığında– toplumsal grupları pekiştirmeye, hiyerarşileri dayatmaya ve derin bir kolektif kimlik duygusu vermeye yardım ediyordu.

Toplumlar karmaşıklaştıkça, inanç sistemleri de gelişti ve din giderek siyasal bir araç olarak daha fazla kullanıldı. Askeri fetihleri çoğu kez yenilenlerin panteonunun yenenler tarafından asimilasyonu izledi, krallıklar ve imparatorluklar, ilahlarla ve ruhban sınıflarla desteklendi.

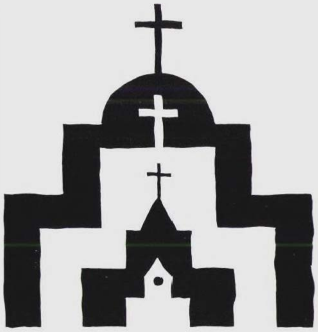
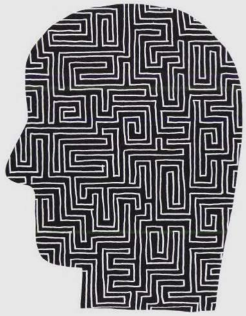
Kişisel bir tanrı

Din ilk insanların birçok ihtiyacını karşıladı ve onlara yaşamlarını düzenlemek için kullanabilecekleri kalıplar sundu: ayinler, ritüeller ve tabular. Onlara evrendeki yerlerini görselleştirebilecekleri bir araç verdi. O halde din, salt toplumsal bir eser olarak açıklanabilir mi? Birçok kişi dinin bundan ibaret olmadığını ileri sürer. Yüzyıllar boyunca insanlar inançlarına karşı çıkılmasına karşı çıktı, kendi tanrısına ya da tanrılarına tapma hakkını savunmak adına zulüm gördü ya da bu uğurda öldü. Bugün bile dünyanın geçmiştekinden çok daha fazla materyalist olduğu bir zamanda, dünya nüfusunun dörtte üçünden fazlası, dinsel inancın bir biçimini savunduğunu kabul eder. İnsan varoluşunun zorunlu bir parçası olan din, yaşam için dil kullanma yeteneğimiz kadar önemli görünüyor. İster yoğun bir kişisel deneyim –kutsal olanın manevi bilinci– meselesi olsun, ister önem ve anlam bulmanın, yaşamın bütün çabaları için bir başlangıç noktası sunmanın bir yolu olsun, din toplumsal düzeyde olduğu gibi kişisel düzeyde de temelmiş gibi görünüyor.

Başlangıç

En eski toplumların dinlerini, geride bıraktıkları izlerden ve daha sonraki uygarlıkların öykülerinden biliyoruz. Ayrıca Güney Amerika'da Amazon ormanları, Endonezya adaları ve Afrika'nın bazı kesimleri gibi uzak yerlerdeki izole kabileler, binlerce yıldır büyük ölçüde değişmeden kaldığı düşünülen dinlerin gereklerini yerine getirir. Bu ilk dinler doğa ile ruh arasında, insanları çevrelerine kopmaz bir biçimde bağlayan bir birliğe inancı canlandırır.

> Bütün insanların tanrılara ihtiyacı vardır.
> **Homeros**

İlk dinler geliştikçe, törenleri ve kozmolojileri de gelişti. Tarihöncesinin göçebe ve yarı-göçebe halklarının ilk dinleri, ilkçağ dinlerine ve onlar da klasik uygarlıkların dinlerine yol verdi. Onların dini, şimdi çoğu kez "mitoloji" olarak algılansa da, bu kadim anlatı geleneklerinin birçok öğesi, bugünün inançlarında varlığını sürdürdü. Dinler uyum sağlamaya devam etti, eski inançlar kendilerinden sonra gelen toplumun dinlerine emildi ve farklı ritüellere ve ibadetlere sahip yeni inançlar ortaya çıktı.

Kadimden moderne

Birçok dinin başladığı zamanı kesin bir biçimde belirlemek zordur; çünkü kökleri tarihöncesine dayanır ve kökenlerini açıklayan kaynaklar, çok daha sonraki zamanlara ait olabilir. Bununla birlikte bugün varlığını sürdüren en eski dinin Hinduizm olduğu düşünülür, kökleri Hindistan alt-kıtasının MÖ 13. yüzyılda Veda'ların yazılmasıyla bir araya toplanan halk dinlerine dayanır. Bu Veda geleneğinden bugün Hinduizm olarak bildiğimiz çoğulcu dinin yanı sıra, Caynacılık, Budizm ve 15. yüzyılda doğan Sihizm de çıktı. Bu arada Doğu'da başka inanç sistemleri gelişiyordu. MÖ 17. yüzyıldan itibaren Çin hanedanları kendi ulus-devletlerini ve imparatorluklarını kurdu. Buradan geleneksel halk dinleri ve atalara tapınma ortaya çıktı; daha sonra onlar da daha felsefi inanç sistemleriyle, Taoculuk ve Konfüçyüsçülük ile bütünleşti.

Yunanistan'ın ve Roma'nın gelişmekte olan şehir devletleri kendi mitolojilerini ve tanrı panteonlarını geliştirirken, Doğu Akdeniz'de eski Mısır ve Babil dinleri hâlâ yaşıyordu. Daha doğuda Zerdüştlük –bilinen ilk büyük tektanrıcı din– İran'a yerleşmiş, Musevilik ilk İbrahimi din olarak ortaya çıkmıştı; onları Hıristiyanlık ve Müslümanlık izledi.

Birçok din, inancın kurucusu olarak bir ya da daha fazla bireyin tikel önemini kabul etti: İsa ya da Krişna gibi Tanrı'nın cisimleşmesi, Musa ve Muhammed gibi vahiy gelen kişi olabilirler.

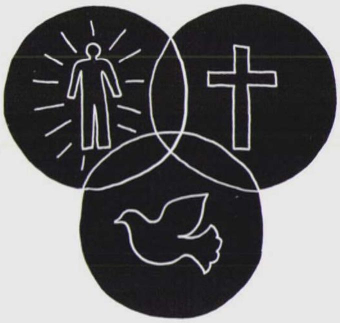
Modern dünyanın dinleri toplumdaki ilerlemelerle birlikte, bazen gönülsüzce, bazen de kollara ayrılarak gelişmeye devam eder. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda görünürde yeni dinler oluşmaya başladı, ama hepsi daha önceki inançların izlerini taşır.

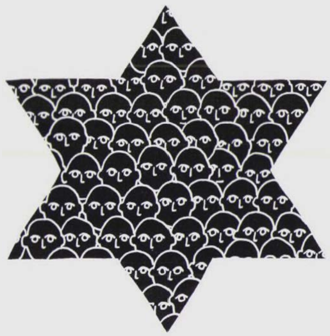
Dinin öğeleri

İnsanlık tarihi sayısız dinin yükselişine ve düşüşüne tanık olmuştur; bu dinlerin her birinin ayrı inançları, ritülleri ve mitolojileri vardı. Bazıları benzer olmasına ve daha büyük bir geleneğin kolları sayılmasına rağmen, çok sayıda karşıt ve çelişik inanç sistemleri bulunur.

Örneğin bazı dinlerin birden çok tanrısı vardır; oysa bazıları, özellikle de daha modern büyük inançlar, tektanrılıdır ve öbür dünya gibi konularda dinler arasında önemli görüş ayrılıkları vardır. Bununla birlikte, aralarındaki benzerlikleri ve farkları incelemek adına neredeyse

> Gerçeği saklamanın faydası yok, en derin ihtiyaçlarımız dinsel olanlardır. Bu ihtiyaçlar giderilinceye kadar huzur yoktur.
>
> **Isaac Hecker, Romalı Katolik rahip**

bütün dinlerin bazı ortak öğelerini saptayabiliriz. Bu yönlere –bir dinin inanç ve pratiklerinin tezahür etme yollarına– İngiliz yazar ve din felsefecisi Ninian Smart "dinin boyutları" adını verir.

Dinleri tanımlamak ve karşılaştırmak üzere kullanabileceğimiz en aleni öğeler, bir inancın vecibeleridir. Bunlar dua, hac, tefekkür, bayram, oruç, giyim ve elbette tören ve ritüel gibi faaliyetleri kapsar. Bir dinin fiziksel yanları, eşyalar, kutsal emanetler, ibadet yerleri ve kutsal mekânlar da alenidir. Dinin öznel öğesi –mistik ve duygusal yanları; örneğin bir mümin vecde, aydınlanmaya ya da iç huzura ulaşırken ya da ilahi olanla kişisel bir ilişki kurarken dini yaşama şekli– daha az belirgindir.

Dinlerinin çoğunun bir özelliği de onlara eşlik eden mitoloji ya da anlatılardır. Bu basit bir sözlü öykü geleneği ya da daha gelişkin bir kutsal kitap takımı olabilir, ama çoğu kez bir yaratılış öyküsü ile bir tanrılar, azizler ya da peygamberler tarihini, dinin inançlarını gösteren ve güçlendiren meselleri kapsar. Varolan her inancın, merkezi düşüncelerini açıklayan ve geleneğin tarihini anlatan bir kutsal metin koleksiyonu vardır. Birçok durumda doğrudan ilahtan gelmiş sayılan bu metinler, ibadette ve eğitimde kullanılır.

Birçok dinde bu anlatının yanı başında, dinin felsefesini ve öğretisini açıklayan, farklı teolojisinin ana hatlarını çizen daha gelişkin ve sistematik bir öğe vardır. Bu yardımcı metinlerin bazıları kanonik statü kazanmıştır. Ayrıca davranış kurallarını ve tabuları içeren etik bir öğe ile dinin ve bütünleştiği toplumun kurumlarını tanımlayan toplumsal bir öğe de vardır. Bu tür kurallar genellikle az ve özdür, örneğin Museviliğin ve Hıristiyanlığın On Emir'i ya da Budizmin Sekiz Aşamalı Kutsal Yolu.

> Bir insanın hangi dine sahip olacağı, hangi dili konuşacağı kadar tarihsel bir tesadüftür.
> **George Santayana, İspanyol felsefeci**

Din ve ahlak

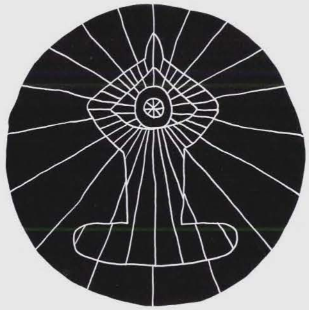
İyilik ve kötülük düşüncesi de birçok inancın temelidir ve dinin topluma ahlaki rehberlik sunma işlevi de vardır. Büyük dinlerin, "iyi bir yaşam"ı oluşturan öğelere ilişkin tanımlamaları farklıdır –ve ahlak felsefesi ile din arasındaki çizgi, Konfüçyüsçülük ve Budizm gibi inanç sistemlerinde belirgin değildir– ama neredeyse evrensel olan bazı temel ahlak kodları ortaya çıkmıştır. Dinsel tabular, emirler ve benzerleri yalnızca Tanrı'nın ya da tanrıların iradesine uyulmasını sağlamaz, aynı zamanda toplum ve toplumun yasaları için bir çerçeve oluşturup, insanların huzur içinde birlikte yaşamalarına olanak tanır. Birçok dinde peygamberlerin üstlendiği manevi liderlik rahiplere geçer. Bu durum, birçok topluluğun özsel parçası haline gelir ve bazı dinlere hatırı sayılır bir siyasal güç sağlar.

Ölüm ve ölümden sonra yaşam

Pek çok din insanın ölüm kaygısını, bir tür sürekli varoluş ya da ölümden sonra yaşam vaat ederek giderir. Hinduizm gibi Doğu geleneklerinde, ölümden sonra ruhun yeni bir fiziksel biçimde vücut bulduğuna inanılır; diğer inançlara göre ölümden

sonra ruh yargılanır ve fiziksel olmayan cennet ya da cehennemde yaşar. Ölüm ve yeniden doğum döngüsünden kurtulma ya da ölümsüzlüğe ulaşma hedefi, inananları kendi inançlarının kurallarına uymaya teşvik eder.

Çatışma ve tarih

Dinler toplumları kendi içlerinde birbirine bağladığı gibi, toplumlar arasındaki çatışmaların kaynağı –ya da bayrağı– da oldular. Bütün büyük geleneklerde barış önemli erdemlerden kabul edilmesine rağmen, inançlarını savunmak ya da yaymak gibi bazı durumlarda zor kullanmaya izin verilir. Din tarih boyunca güçler arasında düşmanlığa bir bahane oldu.

> Bütün dinler, sanatlar ve bilimler aynı ağacın dallarıdır.
> **Albert Einstein**

Hoşgörü bir erdem sayıldığı halde, sapkınlar ve kafirler çoğu kez inançlarından ötürü zulme uğradı ve din Holocaust gibi soykırım girişimlerine mazeret gösterildi.

İnanca meydan okumalar

Dinsel inancın olumsuz yanlarıyla karşılaşan, hümanist felsefe ve bilim araçlarıyla donanmış çok sayıda düşünür dinin geçerliliğini sorgulamıştır. Onlara göre inançtan çok akla dayanan mantıklı ve tutarlı kozmolojiler vardı, aslında dinler modern dünyada yersizleşmişti. Marksizm-Leninizm gibi yeni ideolojiler dinleri, insan gelişiminin üzerinde olumsuz bir güç saydı, sonuç olarak ateist ve din karşıtı Komünist devletler doğdu.

Yeni yönelimler

Eski dinlerden bazıları toplumun değişmesine ve bilimsel ilerlemeye ayak uydurdu ya da kollara ayrıldı. Bazıları giderek daha rasyonel, materyalist ve tanrısız bir dünyada sapkın bir ilerleme olarak gördükleri şeyi kararlılıkla reddetti; Hıristiyanlık, Müslümanlık ve Musevilikte köktenci hareketler modern dünyanın liberal değerlerini reddeden çok sayıda taraftar buldu.

Aynı zamanda birçok kişi modern toplumda maneviyat yoksunluğunu kabul eder ve büyük dinlerin karizmatik mezheplerine ya da son 200 yılda ortaya çıkan yeni dinsel hareketlere yönelir.

20. yüzyılın sonlarında New Age hareketinden etkilenen bazıları, kadim inançları yeniden keşfetti ya da modern dünyayla hiçbir bağlantısı olmayan geleneksel dinlerin egzotizmine yöneldi. Yine de dünyanın büyük dinleri büyümeye devam ediyor ve bugün bile dünyada çok az ülke tam anlamıyla laik bir toplumsal hayat sürdürüyor. ■

İLK İNANÇL

TARİHÖNCESİND

AR

EN

İlk dinler –ilk önce geldiklerinden öyle denir– bütün dünya genelinde inanılan bu dinler, aynı zamanda modern dinlerin de gelişim anahtarlarıdır. Bazıları bugün hâlâ aktiftir.

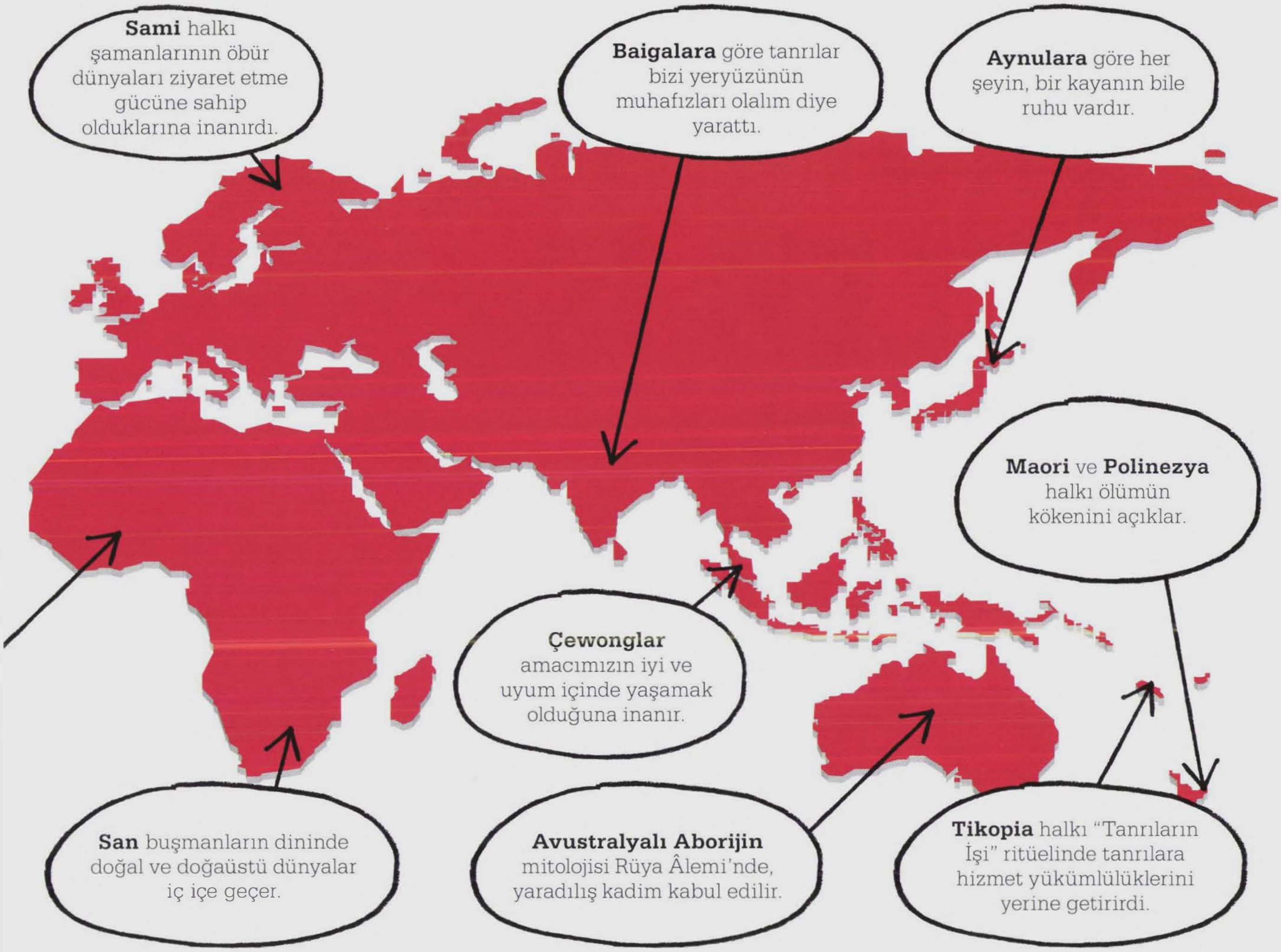

İlk avcı-toplayıcı atalarımız doğal dünyanın doğaüstü bir niteliğe sahip olduğunu düşünürdü. Bazıları için bu düşünce hayvanların, bitkilerin, nesnelerin ve doğa güçlerinin tıpkı insanlar gibi bir ruha sahip olduğu inancında ifade buldu. Animistik dünya görüşünde insanlar doğadan ayrı değil, onun bir parçası olarak görülür; doğayla uyum içinde yaşamak adına ruhlara saygı gösterilmelidir.

İlk insanların çoğu dünyayı, tikel doğal fenomenlerle bağlantılı tanrılarla açıklamaya çalıştı. Örneğin her gün güneşin doğması, gecenin karanlığından bir çıkış, bir güneş tanrısının kontrol ettiği çıkış olarak görülebilirdi; benzer şekilde ayın evreleri ve mevsimler gibi doğal döngülere –o insanların yaşam biçimi için yaşamsal önemde olan– kendi tanrıları tahsis edildi. Pek çok kültür evrenin işleyişini açıklayan bir kozmoloji yaratmanın yanı sıra, yaratılış öyküsünün bir biçimini de kendi inanç sistemleriyle bütünleştirdi. Çoğu kez insan üremesiyle bir benzeşim biçiminde yapıldı; burada bir ana tanrıça, bazı durumlarda başka bir tanrının evladı olan dünyayı doğurmuştur. Bu ebeveyn tanrılar bazen hayvan olarak, bazen ırmak ve deniz gibi doğa parçaları olarak ya da toprak ana ve gök baba biçiminde kişileştirildi.

Ayinler ve ritüeller

En eski dinlerin inanç sistemleri ölümden sonra yaşam biçimini, fiziksel dünyadan ayrı, ölülerin ruhlarının gideceği bir dünyanın –tanrıların ve mitik yaratıların yeri– varlığıyla bağlantılı bir öbür dünya yaşamını içinde barındırırdı. Bazı dinlerde bu öbür dünyayla

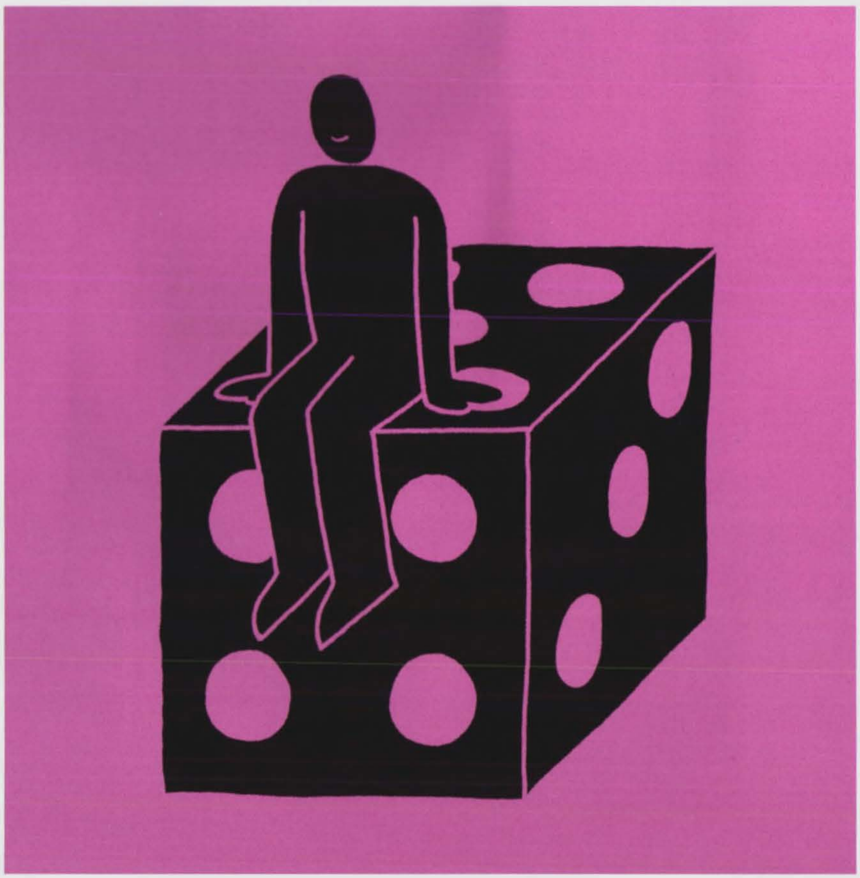
iletişim kurmanın ve yol göstermeleri için ataların ruhuyla ilişkiye girmenin olanaklı olduğu düşünüldü. Özel bir kutsal kişi sınıfı –şaman ya da "büyücü hekim"– oraya yolculuk yapabilir, ruhlarla ilişkiden mistik şifa gücü kazanabilirdi.

İlk insanlar yaşamın geçiş törenlerini de işaretledi; bunlar, mevsim değişimiyle birlikte gelişip ruhlarla ve ilahlarla bağlantılı ritüellere dönüştü. Avcılıkta ve çiftçilikte iyi şans getirmesi için tanrıları memnun etme düşüncesi tapınma ve bazı kültürlerde insanlara verdiği yaşamın karşılığında tanrılara yaşam vermek için kurban ritüellerine esin kaynağı oldu.

Erken kültürlerin dinsel pratiklerinde simgecilik de önemli bir rol oynadı. Törenlerde masklar, nazarlıklar, putlar ve muskalar kullanılırdı; ruhlar tarafından işgal edildiklerine inanılırdı. Bazı yerlerin dinsel önemi olduğu düşünülürdü ve bazı topluluklar kutsal yerleri ve kutsal mezarlıkları ayırırken, bazıları evren suretinde binalar ya da köyler yapıyorlardı. Bu ilk dinlerin birkaçı, dünyada Batı uygarlığının dokunmadığı küçük kabileler arasında bugüne kadar varlığını sürdürür. Kayıp kültürleri yeniden kurmaya çalışan yerli halklar bunları canlandırmak üzere bazı girişimlerde bulundu. Onların inanç sistemleri modern gözlere ilk bakışta ilkel gibi görünebilir, ama modern dünyada gelişen büyük dinlerde ya da "New Age" maneviyat arayışında onların izi hâlâ görülebilir. ■

GÖRÜNMEZ GÜÇLER İŞ BAŞINDA

DÜNYAYI ANLAMLANDIRMAK

KISACA

İNANANLAR
/Xam San

NE ZAMAN VE NEREDE
Tarihöncesinden, Sahraaltı Afrika

SONRA
MÖ 44.000 Modern San halkının kullandığı aletlerle neredeyse özdeş aletler, KwaZulu-Natal'da bir mağarada bırakılır.

19. yüzyıl Alman dilbilimci Wilhelm Bleek, San halkının atalarına ait öykülerin birçoğunu belirler.

20. yüzyıl San halkını avcı toplayıcılıktan yerleşik tarıma geçmeye teşvik etmek üzere devlet destekli programlar oluşturulur.

1994 San lider ve şifacı Dawid Kruiper, San hakları ve toprak talepleri için yürütülen kampanyayı Birleşmiş Milletler'e taşır.

İçinde yaşadığımız "görünür" dünyanın ötesinde bir dünya düşüncesinin neden geliştirildiği sorusu karmaşıktır. Erken toplumlarda onları çevreleyen dünyayı –özellikle karşılaşılan tehlikeleri ve talihsizlikleri, hayatın zaruretlerinin karşılanmasını– anlamlandırma dürtüsüyle hareket eden insanlar, kendilerine görünmeyen ama yaşamlarını etkileyen bir dünyada açıklama aradı.

Bir ruh dünyası düşüncesi uyku ve ölüm kavramlarıyla ve bu kavramlar ile bilinç arasında, gece ve gündüzle ilişkilendirilebilen bir arayüzle de bağlantılıdır. Uyku ile uyanıklık, yaşam ile ölüm, aydınlık

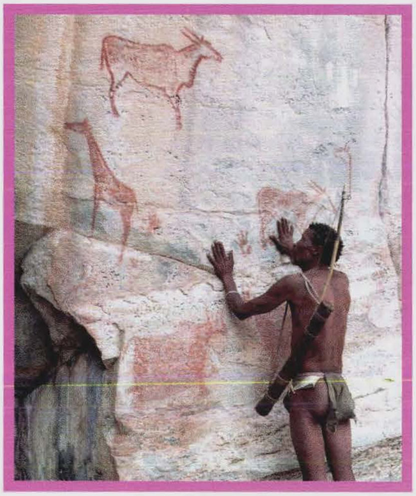
Ayrıca bkz.: Erken toplumlarda animizm 24–25 ▪ Şamanın gücü 26–31 ▪ Bir amaç için yaratılmak 32 ▪ Tanrıların yolundan gitmek 82–85 ▪ Rasyonel bir dünya 92–99

ile karanlık arasındaki bu "alacakaranlık bölge"de, görünür ve elle tutulur dünyanın tek dünya olmadığını, doğaüstü başka bir dünyanın da var –ve bizim dünyamızla bir bağlantısı– olduğunu gösteren rüyalar, halüsinasyonlar ve değişen bilinç durumları vardır. Bu öte dünya sakinlerinin, zihinlerimizi ve eylemlerimizi etkiledikleri gibi, hayvanlarda, hatta cansız nesnelerde nasıl beden bulduğunun, yaşamlarımızı etkileyen doğal fenomenlerin neden olduklarının nasıl tasavvur edildiğini kolaylıkla anlayabiliriz.

Dünyaların buluşması

Paleolitik mağara resimlerindeki insan, hayvan ve insan-hayvan karışımı varlık figürleri, şimdi entoptik fenomenler olarak bilinen istemsiz "retina-arkası" örüntülerini –uyku ile uyanıklık arasında ya da görü ile halüsinasyon arasında ortaya çıkan nokta, ızgara, zikzak ve dalgalı çizgi gibi görsel efektler– temsil ettiği sanılan örüntülerle süslüdür. Bizzat resimler de fiziksel dünya ile ruh dünyası arasında geçirgen bir perdeyi temsil eder.

Avrupa'nın paleolitik avcı-toplayıcılarına mağara resimlerinin arkasındaki inanç ve ritüelleri sormak olanaksızdır; ama 19. yüzyılda güney Afrikalı /Xam halkının kültürel ve dinsel inançlarını kaydetmek olanaklıydı; avcı toplayıcı bir San klanı olan ve şimdi soyu tükenen /Xam halkı, o zaman Taş Çağı resimlerini andıran mağara resimleri yapardı. /Xam Sanların manevi yaşamı, arkeologların erken modern insanlara atfettiği dinsel düşüncelerle canlı bir paralellik gösteriyordu. /Xam San dilinin "şaklamaları"nın bile (bir beğenmeme tüh'ünden çok bir diş şaklamasını gösteren "/" gibi işaretlerle ifade

Tarihöncesi zamandan beri San halkı kaya resimlerini yenilemekte, tasvir ettikleri öyküleri ve düşünceleri sonraki kuşaklara aktarmaktadır.

> Fırtına Kuşu rüzgârını insanın ve hayvanın göğsüne üfler, öyle ki bu rüzgâr olmasa nefes alamayız.
> **Afrika fablı**

edilen), insanoğlunun en eski konuşmasından kaldığı sanılır.

Evrenin düzeyleri

Bütün San halklarının mitolojisi, doğal çevreye ve iç içe geçmiş doğal ve doğaüstü dünyaların var olduğu düşüncesine göre şekillenir. Üç katlı dünyalarında ruh âlemleri, insanların yaşadığı orta ya da doğal dünyanın hem altında hem üstündedir; her biri diğerine ulaşabilir ve birinde olanlar, diğerinde olanları doğrudan etkiler. Özel güçlere sahip insanlar yukarı ya da gök âlemi ziyaret edebilir, alt ruhlar âleminde yeraltında ve sualtında yolculuk yapabilirdi.

/Xam Sanlara göre yukarı dünyada yaratıcı ve düzenbaz ilah /Kaggen (Mantis olarak da bilinir) ile ailesi otururdu. Bu dünyayı bol miktarda av hayvanıyla, ölülerin ruhlarıyla ve İlk Soy'un –şekil verme, dönüştürme ve yaratma gücüne sahip insan-hayvan karışımı yaratıklar topluluğu– ruhlarıyla paylaşırlardı. /Xamlar, insan-hayvan karışımı bu yaratıkların yeryüzündeki ilk yaratıklar olduklarına inanırlardı.

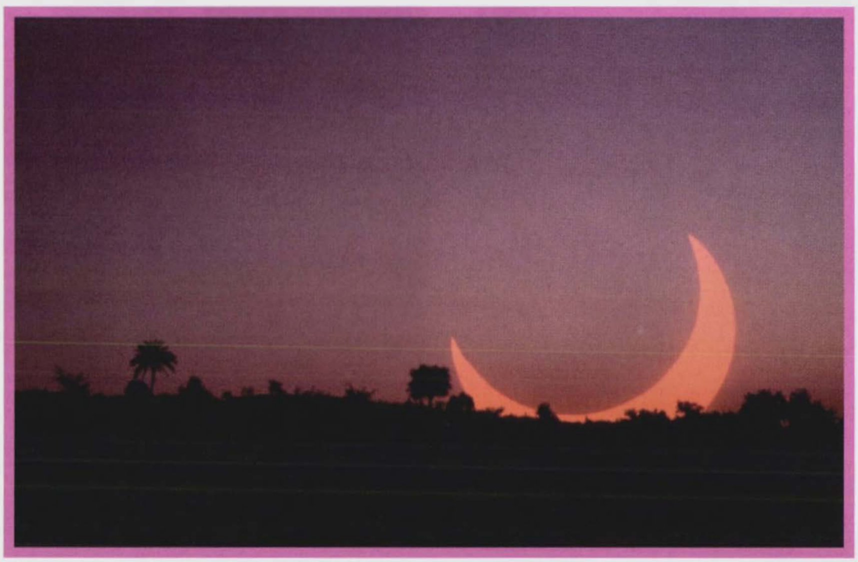
Doğa güçleri

/Xam mitinde doğal çevrenin öğelerine doğaüstü anlam verilir ya da ruh olarak kişileştirilirdi. Doğaüstü figürler boğa antilobu, mirket ve peygamberdevesi gibi, topraklarını paylaştıkları hayvanların biçimini alabilirdi. Dünyayı rüya görerek var eden yaratıcı /Kaggen genellikle insan biçimini alırdı, ama başta peygamberdevesi ve boğa antilobu olmak üzere her şeye dönüşebilirdi. Av hayvanlarının koruyucusu olduğu halde, bazen öldürülmek ve halkı beslemek adına kendisini bir av hayvanına dönüştürürdü.

İlk Soy'un insanlarına korku ve saygıyla bakılırdı, fakat tapılmazdı. Peygamberdevesi /Kaggen'e bile dua edilmezdi; yine de //Kabbo (bkz. karşı sayfadaki kutu) gibi bir San şaman başarılı bir av için /Kaggen'e yakarabilirdi. /Kaggen bir düzenbaz olduğundan, onunla ve ailesiyle ilgili mitlerin çoğu hürmetkâr olmaktan çok komiktir; ilk boğa antilobunun yaratılış miti bile etkisiz bir /Kaggen'in bir mirket ailesi tarafından dövülme sahnesini içerir.

> Annemin bana anlattığına göre, Samanyolu olsun diye, [İlk Soy'un] kız[ı] elini ateş külüne daldırıp gökyüzüne fırlattı.
>
> **Afrika fablı**

Önemli temel güçler ve göksel cisimler de, nasıl var olduklarını ve neden öyle davrandıklarını açıklayan öykü kahramanları haline geldi. Örneğin İlk Soy'un çocukları, koltuk altından çıkarı ışık dünyayı aydınlatsın diye uyuyan güneşi gökyüzüne fırlattı. İlk Soy'dan bir kız bir ateşin külünü gökyüzüne fırlatarak, Samanyolu'nun yıldızlarını meydana getirdi. Yağmur doğal bir fenomen değil, büyük bir hayvan sanılırdı. Şiddetli bir boran yağmur-boğa, çiseleme yağmur-inekti. //Kabbo gibi yağmur

Yaşayan hiçbir San'ın olasılıkla daha önce hiç görmediği ay ya da güneş tutulması gibi doğal fenomenler, zengin sözlü geleneklerine aktarılan masallarla açıklanabilirdi.

> Uzun zaman önce babunlar tıpkı bizim gibi, ama daha yaramaz ve daha kavgacı küçük insanlardı.
> **Afrika fablı**

getirme gücü olan özel kişiler tam bir su deliğinden doğaüstü bir yolculuk yapıp bir yağmur-ineği almaya gider, gökyüzünden suya muhtaç yere getirirdi.

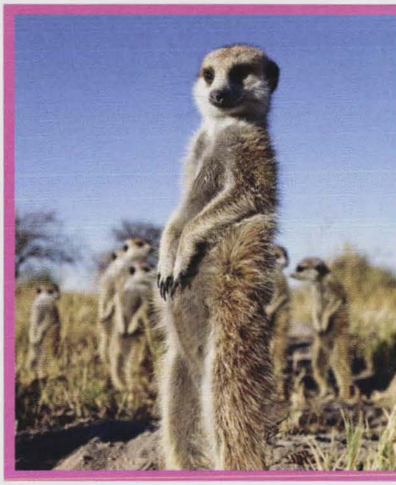
/Xamların yaşadığı kurak çöl ortamında yağmur hayati bir önem taşıyordu. Aralarında mekik dokudukları, *kukummi* olarak bilinen ve Avustralyalı Aborijinlerin Rüya Âlemi'ne (s. 34-35) benzeyen karmaşık bir öykü ve mit ağıyla birbirine bağlanan dağınık su deliklerini tazelemek için yağmur çok önemliydi.

Öbür dünyalara girmek

/Xam öykülerinde tasvir edilen doğal dünyanın birçok boyutu, doğaüstü varlıklar ile insanların etkileşimini; bu dünyayla ilgilenme biçimlerini ve insanların onları etkileyip memnun etmek için yapabileceklerini canlandırır. Bütün San halkları, ruhlar âleminin değişen bilinç durumlarında, *!gi* olarak bilinen, yaradanın insanlara ve hayvanlara verdiği doğaüstü bir güce sahip olanlar için ulaşılabilir olduğuna inanır. Trans dansı temel dini ritüeldir; Sanlar bu gücü kullanıp trans yoluyla ruh dünyasına ulaşabilir ve öz benliklerini başlarının üstünden ruh dünyasına atabilir. Orada hastalar için dilekte bulunup şifa gücüyle dönebilir, bu şekilde ölülerin öte dünyadan attığı hastalık oklarını defedebilirler.

/Xamlar, avda iyi şansın yanı sıra manevi güç de versin diye aya ve yıldızlara da dua ederdi. /Xam halkı değişen bir bilinç durumuna girince, geçici olarak öldüklerine ve kalplerinin yıldızlaştığına inanırlardı. İnsanlar ve yıldızlar birbirlerine öylesine bağlıydı ki, bir kişi ölünce, "yıldız kalbimizin düştüğünü hisseder [ve] bunun üzerine yıldız da düşer, çünkü yıldızlar öldüğümüz zamanı bilir," derlerdi.

/Xam inancında, ölümden sonra insan dünyası, ruhlar dünyası ve doğal fenomenler dünyası arasındaki bağlar daha da belirginleşir. Merhum bir kişinin saçının, insanları güneşin sıcaklığından koruyan bulutlara dönüştüğüne inanılırdı. Ölüm, doğa güçleri terimleriyle tasvir edilirdi: Her insanın içinde varolan "rüzgâr"ın, ölünce ayak izlerini havaya savurduğu, ölüler dünyası ile diriler dünyası arasındaki geçişi kesinleştirdiği söylenirdi. Ayak izleri kalmışsa, "adeta hâlâ yaşıyor gibi görünürdük." ■

Hayvanlara "insan" özellikleri atfetmek –örneğin mirketlerin meraklılığı– ilk mitin temelini oluşturur; dünyanın bugün olduğu hale nasıl geldiğiyle ilgili öyküler bunun etrafında örülür.

Kabbo'nun rüya-hayatı

/Xam San inançlarıyla ilgili bildiklerimizin çoğu, //Kabbo adlı bir adamdan gelir. //Kabbo, 1870'lerde hapishaneden çıkarılıp, dillerini öğrenmek ve kültürlerini incelemek isteyen Dr. Wilhelm Bleek'in gözetimine verilen birçok /Xam San'dan biriydi. Açlıktan ölmek üzere olan ailelerini beslemek için bir koyun çalmak gibi suçlardan hapse atılmışlardı. //Kabbo "kendi" su deliklerinden, Cape Kolonisi'nin ortasındaki kurak çölde ailesinin su delikleri arasında mekik dokumasından, acı suyu içmeye gelen hayvanları ürkütmemek için suyun biraz uzağında kamp kurduklarından söz etti. Wilhelm Bleek ondan şöyle bahsetmiş: "Bu kibar yaşlı ruh kendi rüya-hayatında kaybolmuş gibiydi." Aslında //Kabbo adı "rüya" demektir. Tanrı /Kaggen'in dünyayı rüya görerek var ettiği söylenirdi ve //Kabbo'nun onunla özel bir ilişkisi vardı; bir /Kaggen-ka !kwi, bir "peygamberdevesi adamı" olarak yağmur yağdırmak, şifa vermek ve av büyüsü yapmak gibi yetileri kullanmak üzere bir rüya durumuna girebilirdi.

BİR KAYANIN BİLE RUHU VARDIR

ERKEN TOPLUMLARDA ANİMİZM

KISACA

İNANANLAR
Aynular

NEREDE
Hokkaido, Japonya

ÖNCE
MÖ 10.000-300 Neolitik Jomon halkı –Aynuların uzak ataları– Hokkaido'da yaşar, olasılıkla klan ilahlarına tapardı.

MS 600-1000 Avcı-toplayıcı Okhotsk haklı, Hokkaido kıyılarını işgal eder. Ayı tapınması gibi bazı ritüel pratikleri daha sonra Aynularda da görülür.

700–1200 Okhotsk kültürü Satsumon kültürüyle harmanlanıp Aynuları yaratır.

SONRA
1899–1997 Aynular, Japon kültürü içinde erimeye zorlanır, birçok Aynu dinsel pratiği yasaklanır.

2008 Aynuların ayrı bir kültüre sahip yerli bir halk olduğu resmi olarak kabul edilir.

Dünyadaki her şeyin **bir ruhu vardır.**

↓

İnsanlar bile bir ruhun **basit kaplarıdır.**

↓

Ruhlar **ölümsüzdür.**

↓

En önemli ruhlar **tanrılardır.**

↓

Törenler, şarkılar ve adaklar, öbür dünyada tanrılara statü verir.

↓

Tanrılara iyi davranırsak, **bize yiyecek verirler.**

"Aynu" sözcüğü "insan" demektir ve Japonya'nın şu anda esas olarak Hokkaido adasında yaşayan yerli nüfus için kullanılır. Aynuların Kuzey Pasifik Kıyı Bölgesinin diğer sakinleriyle –Sibirya halkları (Çukçiler, Koryaklar ve Yupikler gibi) ile Kanada ve Alaska'nın İnuitleri– yakın kültürel bağları vardır. Bu halklar özellikle animist bir dünya görüşünü paylaşır; bu görüşe göre varolan her varlığın ve nesnenin kendi başına iş yapabilen, konuşabilen ve yürüyebilen bir ruhu vardır. Ruhsal ve fiziksel dünyaların yalnızca ince, geçirgen bir zarla ayrılığına da inanırlar.

Aynular, vücudu ruh için basit bir kap sayar; ölümden sonra ruh ağızdan ve burundan çıkar ve öbür dünyaya ulaşıp *kamuy* (hem "tanrı" hem "ruh" anlamına gelen bir sözcük) olarak yeniden doğar. *Kamuy* öbür dünyada ölünce, bu dünyada yeniden doğar. Her zaman aynı türde ve cinsiyette vücut bulur –örneğin bir erkek her zaman erkek olur.

Kamuy hayvan, bitki, mineral, coğrafi ya da doğal fenomen, hatta insanların ürettiği araç ve gereçler olabilir. Bütün ruhlar, cansız nesnelerin ruhu bile ölümsüz kabul edildiğinden, ölümden sonra bir

Ayrıca bkz.: Tanrıların yolundan gitmek 82–85 ▪ Puca ile bağlanma 114–15

1946'da çekilen bir fotoğrafta bir Aynu şefi, öldürülmüş bir ayının ruhunu ilahi dünyaya dönerken onurlandırmak için bir tören yapıyor.

kişinin evi, öbür dünyada *kumay*'ının bir evi olsun diye yakılabilir; aletleri ve gereçleri kırılabilir (içlerindeki ruhu serbest bırakmak için) ve öbür dünyada tekrar kullanılması için cesetle birlikte gömülebilir.

Sözcüklerin gücü

Bazı *kamuy*'lar hem doğaüstü dünyada hem insan dünyasında rol oynar. Örneğin Kotan-kor-*kamuy* yaratıcı tanrıdır, ama aynı zamanda köy tanrısıdır ve uzun kulaklı baykuş olarak tezahür edebilir.

İnsanlar ile *kamuy*'un yakın bir ilişkisi vardır –o kadar yakın ki, *kamuy* "tartışılabileceğiniz tanrılar" olarak tanımlanmıştır. Özel yapılmış ibadet sopalarıyla *kamuy*'a dua edilebilir; ama ritüel ilişki tapınmaya değil, daha çok karşılıklı saygıya ve doğru davranışa dayanır. Bir kişi saygısızlık ya da dikkatsizlik ederek bir tanrıyı kızdırmışsa, pişmanlıklarını ifade etmek adına bir tören düzenlenmelidir. Bununla birlikte, eğer bir kişi bir tanrıya gereken saygıyı göstermiş ve gerekli bütün ritüelleri yerine getirmiş, ama yine de şansı kötüye gitmişse, Aynular ateş tanrıçası Fuçi'den o tanrıyı özür dilemeye ve zararı telafi etmeye mecbur etmesini isteyebilir.

Aynu inancına göre sözcüklerin bile ruhları vardır ve sözcük kullanmak, insanların sahip olduğu ama tanrıların ve şeylerin sahip olmadığı armağanlardan biridir. Sözcükler hem tanrılarla hem şeylerle pazarlık yapmak için olduğu kadar, tanrılara zevk vermek için de kullanılabilir. Örneğin "tanrıların şarkıları" ya da *kamuy yukar* olarak bilinen epik Aynu şarkıları birinci ağızdan, insanların değil, daha çok *kamuy*'un perspektifinden okunur ve *kamuy*'un dans eden ve tanrıların şarkılarını söyleyen insanları izlemekten zevk aldığı söylenir. ■

> Ben de insanların arkasında dolaşmaya ebediyen devam ederim ve insanların toprağını her zaman korurum.
> **Baykuş Tanrının Şarkısı**

Ruh gönderme ritüelleri

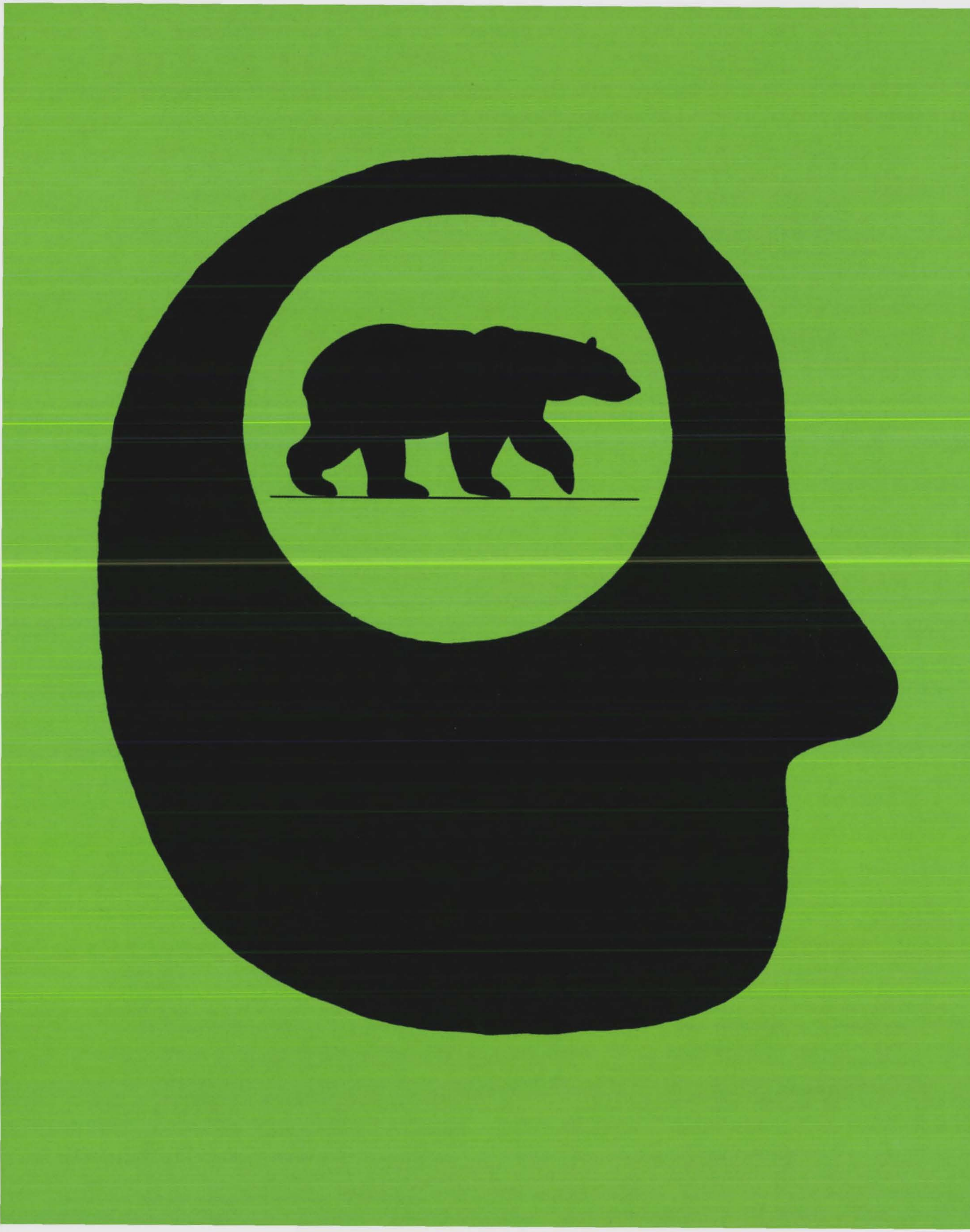
Avlanma ritüelleri geleneksel Aynu yaşamında merkezi önemdeydi ve hayvan kılığında dünyayı ziyaret eden tanrıları yatıştırmak amacıyla kullanılırdı. Adakların ve ritüellerin karşılığında tanrılar, geride kendi hayvan vücutlarını hediye olarak bırakırdı.

Aynular bir ayıyı öldürüp yedikten sonra, *iyomante* ruh gönderme ritüelini gerçekleştirirdi. Ayının ruhu –dağ ayısı tanrı Kimun-kamuy olmuş– yiyecek, şarap, dans ve şarkıyla eğlendirilirdi. Kimun-kamuy'un ilahi dünyaya dönüşüne yardım etmek üzere havaya oklar atılırdı; ilahi dünyada diğer tanrıları, yeryüzünde kendisini onurlandıran kutsal söğüt sopaları, sake ve somon hediyelerini paylaşmaya davet ederdi.

Kullanım ömürlerinin sonuna gelen aletleri ve nesneleri kırmak için de bir *iwakte* ruh gönderme töreni yapılırdı.

ÖZEL KİŞİLER ÖTEKİ DÜNYALARI ZİYARET EDEBİLİR

ŞAMANIN GÜCÜ

KISACA

İNANANLAR
Samiler

NE ZAMAN VE NEREDE
Tarihöncesinden, Sápmi (daha önce Lapland)

SONRA
MÖ 10.000 Samilerin ataları Avrupa'nın Kuzey Kutbu bölgesinde kaya resimleri yapar.

MS 98 civarı Romalı tarihçi Tacitus, Samilerin ilk kaydını tutar (Fenniler olarak)

MS 13. yüzyıl Katolik misyonerler halkı Hıristiyanlıkla tanıştırsa da geleneksel Şamanizm varlığını sürdürür.

MS 1720 civarında "Samilerin Havarisi" Thomas von Westen onları zorla Hıristiyanlaştırır, şaman davullarını ve kutsal mekânlarını imha eder.

21. yüzyıl Pek çok Sami Hıristiyan inancını izlemesine rağmen, son zamanlarda Sami şamanizminin yeniden canlandığı görülmektedir.

Şamanizm insanoğlunun en eski ve en yaygın dinsel pratiklerinden birini tanımlar; şamanlardan etkilenen ruhlara inanca dayanır. Erkek ya da kadın, bu şamanların büyük güce ve bilgiye sahip "özel kişiler" olduklarına inanılır. Değişen bir bilinç durumuna ya da trans durumuna girdikten sonra, diğer dünyalara gidebilir ve orada yaşayan ruhlarla etkileşime girebilirler.

Öbür dünyaları kontrol eden güçlü ruhlarla pazarlık çoğu kez şaman faaliyetlerinin kilit yanıdır. Örneğin şaman, av hayvanlarının (bazı geleneksel toplumlarda özsel) ruh dünyasından bu dünyaya salınmasını, geleceği görmeyi ya da hastaların dertlerine derman vermesini ister. Buna karşılık ruhlar (arabulucu gibi hareket eden şaman aracılığıyla) insanlardan kendilerine adak sunmalarını ya da bazı kurallara ve davranış kodlarına uymalarını isteyebilir.

Şamanların şifacı olarak oynadıkları önemli rol, yolculuklarının basit bir şekilde kişisel ve özel olmadığını gösterir. Onlar bu rolü öncelikle topluluktaki acı ve sıkıntıyı hafifletmek için üstlenirler. Sahraaltı Afrika'da "cadı doktor" ve Kuzey Amerika'da "büyücü hekim" gibi, şamanları tarif etmek için kullanılan bazı terimler (şimdi büyük ölçüde eskimiş) bu işlevin yansımalarıdır.

Avrupa'da Şamanizm, 45.000 yıl öncesinden modern zamana kadar birçok toplumun egemen özelliğiydi. Vikingler 8. yüzyıl ile 11. yüzyıl arasında *seiðr* olarak bilinen şamanik bir kehanet biçimi uyguladı; bir erginleme kurbanında kendini Dünya Ağacı'na (evrenin

> Rüyalara inanırız ve insanların gerçek hayattan ayrı bir hayat, uykudayken içinden geçtikleri bir hayat yaşayabildiklerine inanırız.
> **Nâlungiaq, bir Netsilik kadın**

Göremediğimiz dünyalarda güçlü **doğaüstü varlıklar** av hayvanı ihtiyacının karşılanmasını ve hava durumunu **kontrol eder.**

Öbür dünyalar **ruhlarla doludur**, çünkü hem insanların hem hayvanların **ölmeyen canları** vardır.

Bu ruhların yaşadığı **dünyaları ziyaret edebilen bazı özel kişiler** vardır.

Bu kişiler bizim için av ya da iyi hava durumu istemek ya da hastalandığımızda bizi iyileştirmek için **ruhlardan yardım alabilir.**

Ayrıca bkz.: Dünyayı anlamlandırmak 20–23 ▪ Erken toplumlarda animizm 24–25 ▪ Kehanette bulunmak 79

ekseni) asan İskandinav Tanrısı Odin'le ilgili ortaçağ mitlerinde de şaman öğeler görülür.

16. ve 17. yüzyıllarda İtalya'da Friuli'li ruh-savaşçıları Benandanti'de (bir tarımsal bereket kültü) ve İskoçya'nın gece uçan "kör yaratıklar"ında (perilere benzer ruhlar) şamanik izler belirgindi. Daha yakın zamanlarda Korsika'nın *mazzeri* rüya-avcıları açık şamanik etkiler gösterir.

Sami şamanlar

Bununla birlikte, Avrupa'da Şamanizmin en uzun kayıtlı tarihi İskandinavya'ın kuzeyinde, bugün Sápmi (daha önce Lapland) olarak bilinen bölgededir. Burada yarı-göçebe ren geyiği çobanı ve kıyı balıkçısı olan Sami halkı eksiksiz bir şamanik dini 18. yüzyılın başına kadar sürdürdü, son yıllarda da kısmen canlandı. Samilerin dinlerini tarihsel kanıtların yanı sıra, Kuzey Asya'da ve Amerika Kutup Bölgesindeki akraba kültürlerle karşılaştırarak yeniden inşa edebilirler.

> Hastalık ya da başka bir kaza yeryüzündeki canlı ruhu öldürdü diye insanoğlunun varlığı sona ermez. Yaşamaya devam ederiz.
> **Nâlungiaq, bir Netsilik kadın**

Sami şamanının davulu ruh dünyasıyla bağlantı kurmak için kullanılırdı. Bu davulların çoğu Hıristiyan misyonerler tarafından yakılmasına rağmen, bazıları hâlâ varlığını sürdürmektedir.

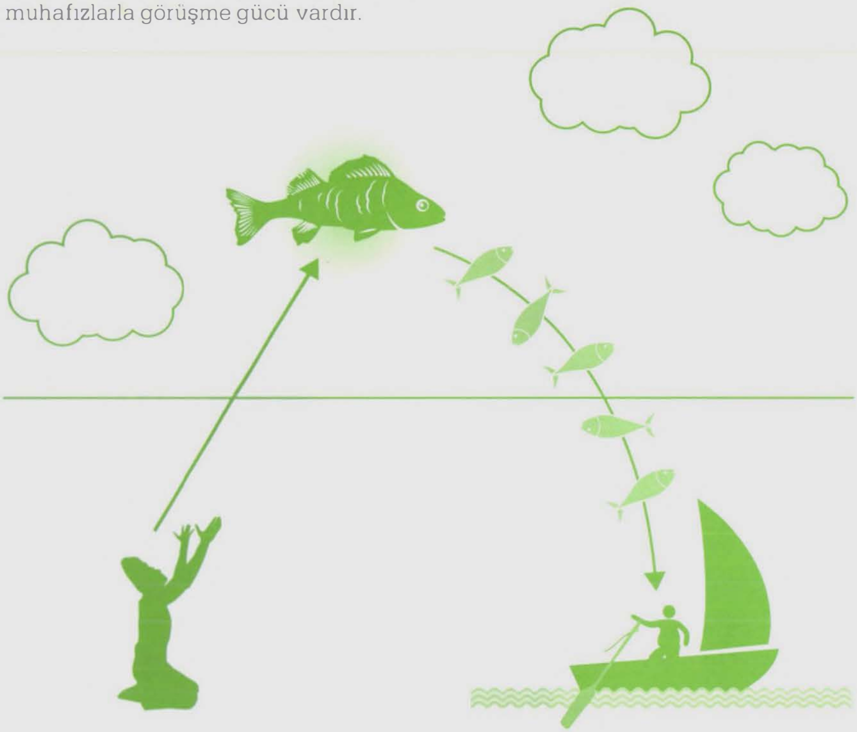
Sami şamanlar, başka bir deyişle *noaidi* mesleklerini miras alabildikleri gibi, ruhlar tarafından doğrudan seçilebilirdi de. Diğer bazı kültürlerde şaman olmak için "seçilmiş" olanlar, yoğun bir hastalık ve stres dönemi, ölüp sonra dirilebildikleri rüya olayları yaşardı.

Sami şamanların transa geçerken taklit ettikleri kurt, ayı, ren geyiği ya da balık gibi, hayvan biçiminde yardımcı ruhları vardı. Şamanların taklit ettikleri hayvan "haline geldikleri" söylenir; bu durum görünür, dışsal bir değişiklikten çok içsel bir dönüşüm süreciyle gerçekleşir.

Sami şamanın transa geçmesine yardım eden üç şey vardı. Birincisi, çoğu kez dondurucu kutup ısısında çıplak çalışarak ulaşılan yoğun fiziksel yoksunluktu. İkincisi, kutsal "rune" davulunu ritmik çalmaktı (Yakutlar ve Buryatlar gibi benzer halklar arasında davula "şaman atı" denilir); davul yukarıdaki tanrılar dünyasının, aşağıdaki ölüler dünyasının ve insanların yaşadığı dünyanın (yeryüzü) –Dünya Ağacı'yla birbirine bağlanan üç âlem– imgeleriyle süslenirdi. Şamanın transa geçmesine yardımcı olan üçüncü yol, psikotropik (zihin değiştirici) sinek mantarının (*Amanita muscaria*) yenmesiydi. Şaman mantarı yedikten sonra transa geçer, ölmüş gibi katılaşıp hareketsizleşir. Bu süreçte erkek Sami şamanın muhafızlığını yaparken, kadınlar yukarı ve aşağı dünyada yapılması gereken işlerle ilgili şarkıların yanı sıra, şamanın sağ salim eve dönmesine yardım eden şarkılar da söylerdi.

Çoğu kez bir sihirle onları uyandırmakla sorumlu olanlar, sihirli sözcükleri unutması yüzünden öbür dünyadan hiç dönmeyen Sami şamanların öyküleri anlatılır. Bir şamanın, muhafızı olan kişi ruhunun

Bazı Kuzey Kutbu kültürlerinde hayvanların, onları koruyan ve iyi olmalarını sağlayan ruh muhafızlara sahip olduklarına inanılır. Şamanların, hayvanların ruh dünyasından avlanmak üzere insan dünyasına salınması için insanlar adına bu muhafızlarla görüşme gücü vardır.

"üçüncü karanlık köşede, turna balığının bağırsakları"ndan geri çağrılması gerektiğini hatırlayana kadar üç yıl kayıp kaldığı söylenirdi. Uygun sözcükler söylendiğinde, şamanın bacakları titreyip uyanmış, sonra da muhafızına lanet okumuş.

Sami şamanların, dağın altındaki ya da üstündeki ruh dünyasına girmeden önce dünyanın merkezindeki bir dağa (kozmik eksen) uçtuğuna inanılırdı. Tipik olarak bir balık-ruha binebilir, bir kuş-ruh onlara yol gösterebilir, bir ren geyiği-ruh onları koruyabilirdi. Yukarı Saivo dünyasına yolculuğa, av yardımı ya da başka tür yardım dilemeye çıkılırdı; yeraltı dünyası Jabmeaymo'ya yolculuk, hasta bir kişinin canını geri getirmek için yapılırdı. Bu yolculuk yeraltı dünyasının hanımefendisi adaklarla yatıştırıldıktan sonra yapılabilirdi. Şamanlar yukarı ve aşağı dünyaların ruhlarıyla iletişim kurabilirdi; çünkü şaman eğitimi, ruhların gizli dilini öğrenmeyi gerektirirdi.

Netsilingmiut (Netsilik İnuit) şamanların –bugünkü Kanada'dan (Hudsan Körfezinin batısı) bir Kuzey Kutup kültürü– Samilerinkine benzer dinsel inançları vardı. Fırtınaları dindirmenin ve şifacılık yapmanın yanı sıra, insan dünyası ile yer, hava ve deniz ruhları arasında aracılık da yapardı. Bir şaman seansı her zaman loş ışıkta, bir kar kulübesinde ya da çadırda yapılırdı. Şaman özel şarkılar söyleyerek yardımcı ruhlarını çağırırdı. Transa geçtikten sonra kendisine ait olmayan bir sesle –çoğu kez derin, davudi bir sesle, bazen de tiz bir sesle– konuşurdu.

Bu trans durumundayken şaman ruhunu gökyüzünde, kadınlara doğurganlık ve avda iyi şans getirdiği düşünülen ay adam Tatqiq'i ziyaret etmeye gönderebilirdi. Tatqiq, şamanların sunduğu adaklardan memnun kalırsa, onları hayvanlarla ödüllendirirdi. Ay gökyüzünde görülmediği zaman, Netsilikler ölüleri beslemek için hayvan avına çıktığına inanırlardı.

Gökyüzünde, denizin altında

Bir Netsilik söylencesine göre, bir gün büyük şaman Kukiad, buzda nefes alan bir delikten fok yakalamaya çalışıyordu. Yukarıya baktı ve ayın giderek kendisine doğru hareket etmekte olduğunu anladı. Başının üzerinde döndü ve bir balina kemiğinden kızağa dönüştü. Kızağın sürücüsü Tatqiq, Kukiaq'a kendisine katılmasını işaret etti ve onu alıp gökyüzündeki

> Her şey Nuliayuk'tan gelir: yiyecek ve giysi, açlık ve kötü av, karibu, fok, et ve balık yağı bolluğu ya da kıtlığı.
> **Nâlungiaq, bir Netsilik kadın**

Kuzey Kanada'daki Gojahaven'de bazı İnuitler, doğal çevreyle ve onu kontrol eden ruhlarla özel bir ilişkiye sahip oldukları düşünülen şamanlara inançlarını sürdürmektedir.

evine götürdü. Evin girişi geviş getiren bir ağız gibi hareket ediyordu ve odaların birinde güneş bir bebeğe meme veriyordu. Ay, Kukiaq'tan kalmasını istemesine rağmen, o evini bulamayacağından korktu. Bu yüzden bir ay ışığı huzmesi üzerinden kayıp yeryüzüne, ayrıldığı deliğin bulunduğu yere güvenle indi.

Netsilik şamanlar bazen ruhlarını okyanusun dibindeki deniz ve kara hayvanlarının hanımefendisi Nuliayuk'u (Sedna olarak da bilinir) ziyaret etmeye de gönderirdi. Nuliayuk, Netsiliklerin yiyecek ve giyecek bakımından bağımlı oldukları fokları tutma ya da serbest bırakma gücüne sahipti. Bu nedenle Netsiliklerin üzerinde büyük bir nüfuzu vardı. Netsilikler onun katı tabularından birini ihlal edince, fokları hapsederdi. Ama şamanlar onun sulu yeraltı dünyasına inip saçlarını örünce, genellikle sakinleşir ve fokları açık denize bırakırdı.

Netsiliklerin şaman geleneği 1930'lara ve 1940'lara kadar sürdü. Netsilik topluluğu içinde yalnızca şamanlar (ya da *angatkut*) –kendi muhafız ruhlarınca korunan– dünyayı dolduran tehlikeli ve kötü ruhlardan korkmazdı. Bir Netsilik şamanın birden çok yardımcı ruhu olabilirdi. Örneğin şaman Unarâluk'un ruhları, ölü anne ve babası, güneş, bir köpek ve bir deniz akrebiydi. Bu ruhlar yerin altında ve üstünde, denizde ve gökyüzünde varolanlarla ilgili Unarâluk'a bilgi verirdi. ■

Au'nun gizemli şaman aydınlanması

Aşağıdaki şaman aydınlanmasını, İglulik İnuit şaman Au, Danimarkalı kâşif Knud Rasmussen'e anlattı. Au, yaşamında yalnızlık aradığı, derin melankolide olduğu ve kontrol edilemez bir biçimde ağladığı bir dönemi hatırlamaktaydı. Sonra bir gün üzerine muazzam, esrarengiz bir neşe duygusu geldi. Bu katışıksız sevinç nöbetinin ortasında, "Nasıl olduğunu bilmeden bir şaman oldum. Artık bir şamandım," diye açıkladı. Au ondan sonra tamamen farklı bir biçimde görebiliyor ve işitebiliyordu: "Quamaneq'imi, aydınlanmamı almıştım... Ben yalnızca yaşamın karanlığında görebilen kişi değildim, insanlara görünmeyen ama yerin, göğün ve denizin bütün ruhlarına görünen aynı ışık benden de saçılmaktaydı ve şimdi bunlar bana gelip benim yardımcı ruhlarım oldu."

Knud Rasmussen (1879–1933) keşif yolculukları sırasında yıllarca Kuzey Kutbu halklarının kültürlerini belgeledi.

NEDEN BURADAYIZ?

BİR AMAÇ İÇİN YARATILMAK

KISACA

İNANANLAR
Baigalar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 3000'den itibaren; Mandla Tepeleri, Madhya Pradesh'in güneydoğusu, Hindistan'ın orta bölgesi

ÖNCE
Tarihöncesinden Baigaların Avustralya Aborjinleriyle ortak ataya sahip oldukları sanılır.

SONRA
19. yüzyıl ortası İngiliz orman memurları kutsal *bewar* tarımını kısıtlar. Yiyecek kıtlığı başlar; Baigalar, Kali Yuga'nın, karanlık çağın, başladığını söyler.

1890 Sekiz Baiga köyünü saran bir koruma alanı, *bewar*'a izin verilen yer olarak belirlenir.

1978 Bir Baiga kalkınma ajansı kurulur.

1990'lar Hindistan'nın orta bölgesinde 300.000'den fazla Baiga yaşar.

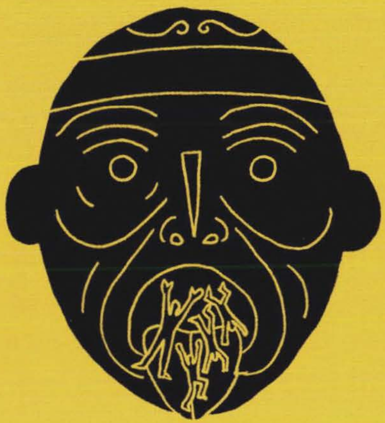
Baigalar, Hindistan'ın orta bölgesinin topluca Adivasiler olarak yerli kabile halklarından biridir. Kendilerine Dharti Mata'nın – Toprak Ana– oğulları ve kızları diyen Baigalar ormanın muhafızları olmak için yaratıldıklarına inanırlar –zamanın başlangıcından beri yerine getirdikleri bir görevdir bu.

Baiga halkının inancında yaratıcı Bhagavan, dünyayı bir pide gibi düz serdi; ama çırpındı ve hareketsiz durmadı. Ormanda Toprak Ana'dan doğan ilk erkek Nanga Baiga ile ilk kadın Nanga Baigin dört büyük çivi alıp, dünyayı sabitlemek için dört köşesine çaktı. Bhagavan onlara dünyaya göz kulak olup çivileri yerinde tutmalarını söyledi; bunun karşılığında onlara basit ama mutlu bir hayat vaat etti.

> Topraktan yaratıldınız ve toprağın efendisi sizsiniz. Onu asla terk etmeyin. Toprağı korumak zorundasınız.
> **Yaratıcı Bhagavan**

Baiga halkı, ormanda özgürce avlanarak ve kendilerini hayvanların efendisi sayarak Nanga Baiga'yı örnek aldı. Sabanla Toprak Ana'nın karnını deşmenin yanlış olduğuna inandıklarından, *bewar* olarak bilinen orman kes-ve-yak tarımının bir biçimini uyguladılar (ama tanrılar içinde otursun diye her zaman bir saj ağacının gövdesi bırakılırdı); her üç yılda bir ormanın başka bir yerine taşındılar. Ama 19. yüzyılda İngiliz memurlar Baiga halkının yöntemlerini yasakladılar ve onları geleneksel balta-ve-çapa tarımından vazgeçirerek, nefret edilen sabanla tarım yapmaya zorladılar. Yalnızca Mandla Tepelerinde Baiga Chak koruma alanında *bewar* yapmalarına izin verildi. ■

Ayrıca bkz.: Rüya Âlemi 34–35 ▪ Tanrılarla ömür boyu bir bağ 39 ▪ Ritüelle yaşamı yenilemek 51

NEDEN ÖLÜRÜZ?

ÖLÜMÜN KÖKENİ

KISACA

İNANANLAR
Maoriler

NE ZAMAN VE NEREDE
Tarihöncesinden, Yeni Zelanda

ÖNCE
MÖ 2. ve 3. binyıl Polinezya halkının ataları, olasılıkla Asya'dan Pasifik Okyanusuna yayılır. Ritüel pratikleri ve mitolojileri bağımsız gelişir, ama bu geniş bölgedeki benzerlikleri de korur.

MS 1300'den önce Maori halkı Yeni Zelanda'ya yerleşir.

SONRA
19. yüzyıl başı Avrupalı yerleşimi başlar. Bazı Maoriler Hıristiyanlığı kabul eder.

1840 Waitangi Antlaşması, beyazlar ile Maoriler arasındaki ilişkileri resmileştirir.

Günümüz Yeni Zelanda'da yaklaşık 620.000 Maori yaşamaktadır.

Maori inancına göre, dünyanın başlangıcında ölüm yoktu; bir ensest eyleminden sonra meydana geldi. Maori mitinin bir versiyonuna göre orman tanrısı Tane, anne ve babasının –gök tanrısı Rangi ve yer tanrıçası Papa– arasında büyüdü ve onları ayırdı, çünkü onu karanlıkta yaşamaya zorladılar. Sonra annesinden kendisiyle evlenmesini istedi, ama Papa bunun olamayacağını açıklayınca, Tane çamurdan bir kadın yaptı ve onunla çiftleşti.

Bu birleşmenin sonucunda güzel bir çocuk oldu –Hine-titama. Tane'nin karısı oldu, babası olduğunun farkında değildi. Ama bir gün korkunç gerçeği fark etti ve utançtan yeraltı dünyası Po'nun karanlığına gömüldü, o andan itibaren insanoğlunun ölüler âlemine inişi başladı.

Tane karısını ziyaret edince, karısı ona "Işık dünyasında kal ve evlatlarımızı büyüt. Ben karanlık dünyasında kalayım ve evlatlarımızı aşağı çekeyim," dedi. Ondan sonra karanlığın ve ölümün tanrıçası Hine-nui-te-po olarak anıldı. Olayların seyrini tersine çevirip insanlar adına ölümsüzlüğü geri getirmeye çalışan düzenbaz kahraman Maui, uyurken Hine-nui-te-po'ya tecavüz etti; bu hareketten sonra onun öleceğine ve ölümün de var olmaktan çıkacağına inandı. Ama saldırı sırasında Hine-nui-te-po uyandı ve Maui'yi bacakları arasına sıkıştırıp öldürdü; böylece ölümün dünyada ebediyen kalmasını sağladı. ■

Maorilerin inancına göre ormanın ağaçları, bitkileri ve yaratıkları orman tanrısı Tane'nin evlatlarıdır. Bu nedenle bir ağaç kesmeden önce ruhlara bir adak sunarlar.

Ayrıca bkz.: Ölümden sonra yaşama hazırlanmak 58–59 ▪ Tanrıların yolundan gitmek 82–85

EBEDİYET ŞİMDİDİR

RÜYA ÂLEMİ

KISACA

İNANANLAR
Avustralyalı Aborijinler

NE ZAMAN VE NEREDE
Tarihöncesinden, Avustralya

SONRA
MS 8000 Aborijin sözlü geleneğinde Avustralya coğrafyasında belli değişikliklere atfedilen tarih, jeolojik kanıtlarla da desteklenmiştir.

MÖ 4000–2000 Aborijin kaya sanatı, Rüya Âlemi'nin ata varlıklarını tasvir eder; bazı uzmanlar en eski Gökkuşağı Yılan tasvirlerinin daha eski olduğunu tahmin ederek, onları 8000 yıl önceye tarihler.

1872 Aborijin olmayan biri, Ernest Giles Uluru'yu ilk kez görür ve ona "dikkate değer çakıl" der. Avrupalı yerleşimciler 1873'te Ayers Kayası adını verir.

1985 Uluru'nun mülkiyeti Pitjantjatjara ve Yankunytjatjara halklarına geri verilir.

Rüya Âlemi'nde **ata varlıklar araziyi şekillendirdi.**

↓

Ruhsal güçlerini araziye **gömdüler.**

↓

Arazi bu güçle **canlı kalır.**

↓

Rüya Âlemi'nin **gücü ebedidir ve hep vardır.**

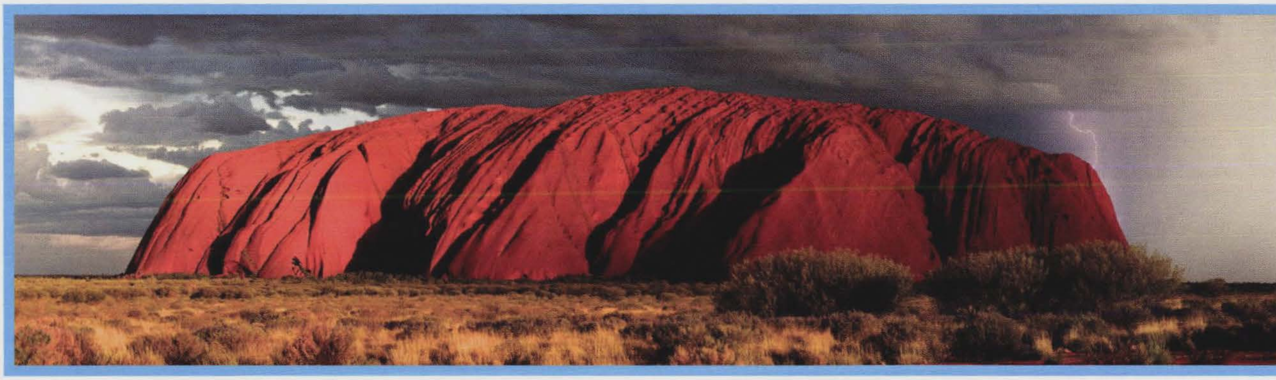
↓

Bu güce erişebilir ve ebedi Şimdi'ye girebiliriz.

Avustralya Aborijin geleneğinde, yaratılış zamanına eskiden Rüya Zamanı denirdi, ama şimdi Rüya Âlemi deniyor. Bu terim Aborijin inancının can alıcı öğesini –yaratılış süreklidir ve devam eder, uzak geçmişe karşıt olarak gerçek, ebedi şimdide vardır– çok iyi yakalar. Rüya Âlemi'nin ritüel, şarkı, dans ve öykü anlatma edimleriyle ve kutsal nesneler ya da kum, kaya, kabuk, insan vücudu, hatta bez üzerine yapılan resimler gibi fiziksel araçlarla ulaşılabilir olduğu inancına da uygundur.

Rüya Âlemi mitleri, İlk İnsanlar ya da "rüyanın ebedileri" olarak bilinen ata varlıkları ve yaratılıştaki rollerini anlatır. Aborijin gelenek

Ayrıca bkz.: Dünyayı anlamlandırmak 20–23 ▪ Bir amaç için yaratılmak 32 ▪ Ölülerin ruhu yaşamaya devam eder 36–37 ▪ Tanrıların yolundan gitmek 82–85

Aborijin geleneğine göre Uluru'nun büyük manevi gücü vardır. Atalarının varlıklara ait Şarkı Yolu'nun kalbi olduğu söylenir, bunun işaretleri büyük kayanın özelliklerinde bugün bile görmek mümkündür.

hâlâ işlenebilir ve oluşma halindeki dünyada bu varlıkların nasıl uyandıklarını anlatır. Karada yolculuk yapar, "Şarkı Yolu" ya da "Rüya Âlemi izleri" olarak bilinen kutsal yolları bırakırlar. Giderken insanları, hayvanları, bitkileri ve manzarayı şekillendirir, ritüeller kurar, şeyler arasındaki ilişkiyi tanımlar, insandan hayvana hayvandan insana şekil değiştirir. Sonunda kendisini yıldızları, kayaları, su deliklerini ve ağaçları da kapsayan çevre özelliklerine dönüştürür.

> *Djang* deriz...
> O gizli yer...
> Rüyayı orada görürüz.
> **Gagudju büyüğü Büyük Gaga Neidjie**

Canlı toprak

Rüya Âlemi bu nedenle Şarkı Yolu'nun yanı sıra tepe, kaya ve dere gibi doğal özelliklerle de yakından bağlantılıdır. Aborijin halklar Avustralya topografyasını kutsal kabul edip saygı duyarlar, çünkü hem manevi atalarının gezdiği yerlerin hem bedenlerinin kanıtlarını verir. Gungwinggu kabilesi araziyi, ata varlıkların *djang*'ı (manevi güç) aşılanmış varlık olarak tanımlar: Ona hayatını ve kutsal gücünü veren budur.

Bu kutsal topografya, Kuzey Toprakları'nda bir kumtaşı kaya oluşumu olan Uluru'da birleşir; bütün Şarkı Yolu'nun bu merkezden yayıldığı söylenir. Uluru'ya büyük *djang* ambarı, Avustralya'nın yaşayan vücudunun göbeği olarak saygı duyulur.

Aborijinler araziyi hem miras hem sorumluluk sayar; bu yüzden araziyi ve dolayısıyla Rüya Âlemi'ni besler. Kendileri ölümlü olabilir, oysa ata varlıkların *djang*'ı daima yaşar ve daima şimdiki zamandadır. ▪

Uluru'nun kökeni

Bir efsaneye göre Uluru kayası var olmadan önce, orada Kunia –halı yılanı– halkı yaşardı. Batıda Kuniaları bir törene davet eden Windulka –mulga tohumu– erkekler hayat sürerdi. Kunia erkekleri yola çıkar, ama Uluru su deliğinde durduktan sonra, Metalungana –uyuşuk kertenkele– kadınlarla karşılaşarak daveti unutur. Windulkalar çankuşu Panpanpalana'yı Kuniaları bulmaya gönderir. Kunia erkekleri kuşa yeni evlendiklerini, bu yüzden davete katılamayacaklarını anlatır. Gücenen Windulkalar, dostları Lirulardan –zehirli yılan halkı– Kunialara saldırmalarını ister. Şiddetli çarpışma sırasında Lirular Kuniaları yener; ölmekte olan liderleri Ungata'nın etrafını saran Kunialar şarkı söyleyerek ölüme gider. İşte bu savaş sırasına Uluru oluşur. Uluru'da yüksekteki üç kaya deliği, Ungata'nın kan kaybedip öldüğü yerin işaretidir ve deliklerden dökülen su ise Ungata'nın kanıdır. Akıp aşağıda Gökkuşağı Yılan Wanambi'nin havuzunu doldurur.

ATALARIMIZ BİZE YOL GÖSTERİR

ÖLÜLERİN RUHU YAŞAMAYA DEVAM EDER

KISACA

İNANANLAR
Keçuva Yerlileri

NE ZAMAN VE NEREDE
Tarihöncesinden; Orta And Dağları, Güney Amerika

SONRA
MÖ 6000'den itibaren And Dağlarında *Ayllu*, yani geniş topluluklar gelişir.

MÖ 3800 Cesetler mumyalanır ve kutsal nesne olarak saygı duyulur.

MS 1200 civarı İnka İmparatorluğu kurulur.

1438 İnka İmparatorluğu Orta And Dağlarına yayılıp, 1532'de doruk noktasına ulaşır.

1534 İspanyol fethinden sonra imparatorluk çöker.

21. yüzyıl Katoliklik, sömürge döneminden beri bu bölgede kurumsallaşmıştır; bununla birlikte bugün pek çok Keçuva Hıristiyanlık öğelerini geleneksel inançlarıyla harmanlar.

Toprağı **atalarımızdan miras** aldık.

→

Ataların **ruhları toprakta saklıdır.**

↓

Hem atalar hem **toprak kan ve yağla beslenmelidir.**

←

Eğer bunu yaparsak **toprak bizi besler atalar da bize yol gösterir.**

And'ların yaylalarında dinin, özünde bir ölü kültü olduğu söylenebilir. Atalara saygı geleneği, İnkaların kısa ömürlü imparatorluğunun – bölgenin en ünlü kültürü– çok öncesine uzanır ve bugüne kadar gelir.

Keçuva dili konuşan And halklarından yalnızca biri olan İnkalar 13. yüzyılda bugünkü Peru, Ekvador ve Şili'nin çoğuna, Bolivya ve Arjantin'in bir kısmına hakim oldu. İmparatorluklarını genişletirken, birçok bakımdan Mezoamerikalı çağdaşları Azteklerin kültürüne (s. 45-50) benzeyen bir kültür dayattılar. Bu kültür yüce ilahları güneş tanrısı etrafında dönüyordu.

Ne var ki rahipleri, ritüelleri ve altın eserleriyle İnka başkenti Curzo'nun ötesinde, İnkaların Hatun Runa dediği sıradan insanlar, kökleri tarihöncesi zamanlara kadar giden bir atalara ve toprağa tapınma kültünde ısrarcı oldu. 16. yüzyılda Francisco Pizarro yönetiminde İspanyol fatihler tarafından yıkılan kudretli İnka İmparatorluğundan daha uzun yaşadı.

Ayrıca bkz.: Dünyayı anlamlandırmak 20–23 ▪ Bir amaç için yaratılmak 32 ▪ Kurban ve kan adakları 40–45 ▪ Puca ile bağlanma 114–15

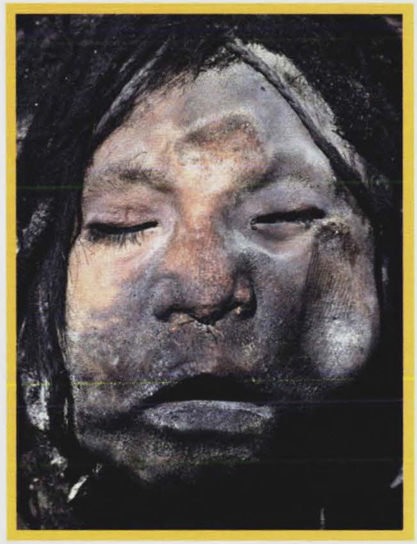
Dağların halkı

Eskiden beri And halkları her biri özel bir toprağa bağlı ve *ayllu* denilen geniş aile grupları halinde örgütlenir. Bu gruplar kendi aralarında toprağı işler, kaynakları paylaşır ve *huaca* denilen animist toprak mabetlerinde ibadet eder. İbadetin odağını kendilerini beslemesi için –çiftçiliğin zor ve zahmetli bir iş olduğu dağlık bir bölgede hayati bir yardım– toprağa dua etmek oluşturur. Toprağa dua etmelerine paralel bir inanç daha vardır: Toprak tıpkı atalarını beslemiş olduğu gibi, göçmüş ruhların şefaatiyle, şimdi de beslemeye devam eder.

Her *ayllu* ölüsünün cesedini mumyalar ve ona tapardı; kozmik düzenin sürmesine, toprağın ve hayvanların bereketinin güvence altına alınmasına ataların yardım edeceğine inanırdı. Cesetler dokumalara sarılır ve dağ tepelerine bakan kaya mumya mabetlerine (*chullpa machulas*) konulurdu. Mumyalar dondurucu kuru havada kurutulduktan sonra, ekin yetiştirme ritüelleri sırasında tarlalarda törenle dolaştırılırdı. Bu arada rahipler ya da kâhinler *huaca*'lara ve mezar mabetlere koka yaprağı, kan ve yağ koyardı; toprağın ve ataların ruhları beslenirse, onların da halkı besleyeceğine inanılırdı.

Dayanıklı bir güç

17. yüzyılda Hıristiyan misyonerler, pagan saydıkları inançları ezmek amacıyla çok sayıda And mumyasını yakar, buna karşın bazı mumyalar kurtulur. Modern Keçuvalar onların ilk ya da kadim varlık olduklarına inanır. Şimdi kayalarda niş gibi duran *chullpa machula*'lar kutsal mabet olarak varlıklarını sürdürüyor; çağdaş kahinler, alana hayat ve enerji aşıladığına inanarak oraya kan ve yağ serpiştiriyor. Qollahuaya Yerlileri (bkz. aşağıdaki kutu) gibi bazı gruplar, orada lama yününe sarılmış koka yaprakları yakıyor. Mezarların, eskiden içinde yatan mumyalar olmasa bile güçlerini koruduklarına inanılıyor. 2 Kasımdaki Ölüler Bayramı –kuru mevsimin sonuna ve ekinlerin ekilebildiği yağmurların başlangıcına işaret eden– And yılının önemli bir günü olarak kabul ediliyor; ölüler ritüel olarak dirileri yeniden ziyaret etmeye ve hasattan pay almaya davet ediliyor. ■

Beş yüz yıl önce ölen bir kıza ait İnka mumyası hâlâ korunmaktadır; atalara saygı duyulan And halkları arasında ataların önemli bir rolü vardır.

> Ölüler bizi ziyaret eder ve işlerimizi destekler. Birçok nimet verirler.
> **Marcelino, Kaatalı bir yaşlı**

Bir dağ ve bir tanrı

Modern Bolivya'da Titicaca Gölünün kuzeydoğusunda yaşayan Kaatalar, Qollahuaya yerlilerinin dokuz *ayllu*'sundan birini oluşturur. Kaataların, geleceği söyleyen müneccimler olarak tarihsel bir ünü vardır; 15. yüzyılda Kaatalı kahinler İnka imparatorlarının tahtlarını taşırdı ve bu onurlu bir görevdi. Qollahuaya ritüelcilerinin güçlerini, Kaata Dağındaki atalarının mezarlarından aldıkları sanılırdı. Dağdaki ata mezarları dışında, Kaata Dağının kendisine de, sanki insanmış gibi –bir tür üst-ata– saygı duyulur ve fiziksel insan özellikleri de atfedilir. Yaylalar kafa, otlar saç, mağaralar ağız, göller göz sayılırdı; en aşağıdaki iki sırt ise bacaklar olarak algılanırdı. Dağ, Kaataların hem geçimini sağlayan hem de onlara yol gösteren canlı bir varlıktır.

İYİ OLMALIYIZ

UYUMLU YAŞAMAK

KISACA

İNANANLAR
Çewonglar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 3000'den beri, Malezya Yarımadası

ÖNCE
Tarihöncesinden beri Çewonglar, Malezya Yarımadasının topluca Orang Asli –"asıl halk"– olarak bilinen 18 yerli kabilesinden biridir. Her kabilenin kendi dili ve kültürü vardır.

SONRA
1930'lar Avrupalılar ilk kez Çewonglarla karşılaşır. Kabile uzak ormanlarda yaşadığından, Çinlilerle ve diğer Malay etnik gruplarıyla ilişkiler de bu zamana kadar çok sınırlıdır.

1950'lerden itibaren Çewonglar anaakım Malay toplumu içinde erime ve Müslüman olma baskısı altındadır, birçok kişi geleneksel pratiklerini korumayı tercih etmektedir.

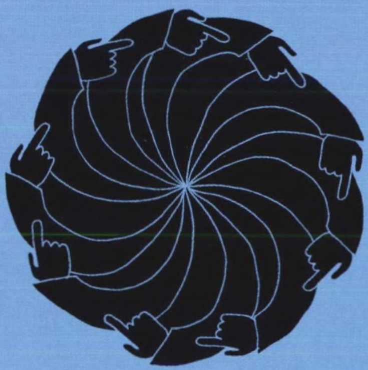
Pek çok toplum insan iyiliği kavramlarına dayanan, dinsel ve toplumsal otoritelerin onayıyla güçlenen bir ahlak sistemi geliştirmiştir. Suç ve savaş gibi düşüncelerin bilinmediği çok az kültür var olmuştur; olan birkaçı da yağmur ormanlarında avcılık ve toplayıcılıkla geçinen kabile halklarıdır. Malezya Yarımadasının Çewongları böyle bir kabiledir; kabilenin Avrupalılarla ilk teması 1930'larda olmuştur. Günümüzde sayıları 350 civarındadır.

Çewonglar şiddete başvurmaz ve rekabetçi değildir; dillerinde savaş, kavga, suç ya da ceza gibi sözcükler yoktur. Kültür kahramanı Yinlugen Bud'un –ilk insanlardan önce varolan bir orman ruhu– ilk insanlara doğru yaşamanın yolunu öğrettiğine inanırlar. Yinlugen Bud, Çewonglara en önemli kurallarını, yiyeceğin her zaman paylaşılması gerektiğini söyleyen *maro*'yu verdi. Tek başına yemek, hem tehlikeli hem yanlış sayılır. Ancak dürüstlük ve paylaşım ruhuyla bütün nüfusa bakılırsa grup varlığını sürdürebilir.

Çewongların inancına göre ahlak kuralını ihlal etmenin –yiyeceği paylaşmayarak, talihsizliğe öfkelenerek, haz beklentisi ifade ederek ya da tatminsiz arzular besleyerek– hastalık, bir kaplanın, yılanın, zehirli kırkayağın ya da hayvan ruhu *ruwai*'nin fiziksel ya da psişik saldırısı gibi doğaüstü sonuçları olur. ■

> İnsanlar asla tek başına yememelidir. Her zaman başkalarıyla paylaşmalısınız.
> **Yinlugen Bud**

Ayrıca bkz.: Bir amaç için yaratılmak 32 ▪ Töre yükü 50 ▪ Beş büyük yemin 68–71

HER ŞEY BAĞLANTILIDIR

TANRILARLA ÖMÜR BOYU BİR BAĞ

KISACA

İNANANLAR
Varaular

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 6000'den itibaren; Orinoco Deltası, Venezuela

ÖNCE
Tarihöncesinden Varaular Latin Amerika ovasında en büyük yerli gruplardan biridir.

SONRA
16. yüzyıl Avrupalılar Varau halkıyla ilk kez karşılaşır ve onların yerleşim yerlerini Venedik'teki benzer yapılarla karşılaştırıp, Venezuela (İspanyolca "Küçük Venedik" demektir) adını verir.

1960'lardan itibaren Bölgede çevresel bozulma yerel balıkçılığı etkiler ve kabile mensupları kentlere göçer; bazıları Katolikliğe geçer.

2001 Orinoco Deltasında 36.000'den fazla Varau'nun yaşadığı kayıtlara geçirilir.

Toprağın bir suyolu ağıyla sayısız adaya bölündüğü Orinoco Deltasında yaşayan Varau kabilesi dünyayı düz görür –yeryüzü, su ile gökyüzü arasında dar bir kabuktur. Varlık Yılanı Hahuba'nın –bütün canlı şeylerin büyükannesi– dünyanın etrafında dolaştığına ve gelgit hareketinin onun nefesi olduğuna inanırlar. Eskiler olarak bilinen çeşitli tanrıları dünyanın dört köşesinde kutsal dağlarda yaşar; dünyanın tam ortasında da Varaular hayatlarını sürdürür. Tanrının birinin özel koruması altında olan köylerdeki tapınak kulübelerinin içinde, tanrının ikamet ettiği kutsal bir kaya da bulunur.

İlahi bağımlılık

Varau tanrıları, insanların onları adaklarla, özellikle tütün içerek beslemelerine bağlıdır; bunun karşılığında, sağlık ve yaşam bakımından da Varaular tanrılara bağlıdır. Tanrılarla ömür boyu süren bu bağ bebek doğar doğmaz kurulur. Çocuğun ilk ağlama sesinin, doğudaki Köken Tanrısı Ariawara Dağına gittiği söylenir; bunun karşılığında tanrı da bir hoş geldin çığlığı gönderir. Bir bebek doğduktan hemen sonra, Varlık Yılanı Huhuba yeni doğanı kucaklamak için köye hoş bir meltem gönderir. O noktadan itibaren bebek, Varau günlük yaşam ağını oluşturan doğa ile doğaüstü arasındaki karmaşık dengenin parçası olur. ■

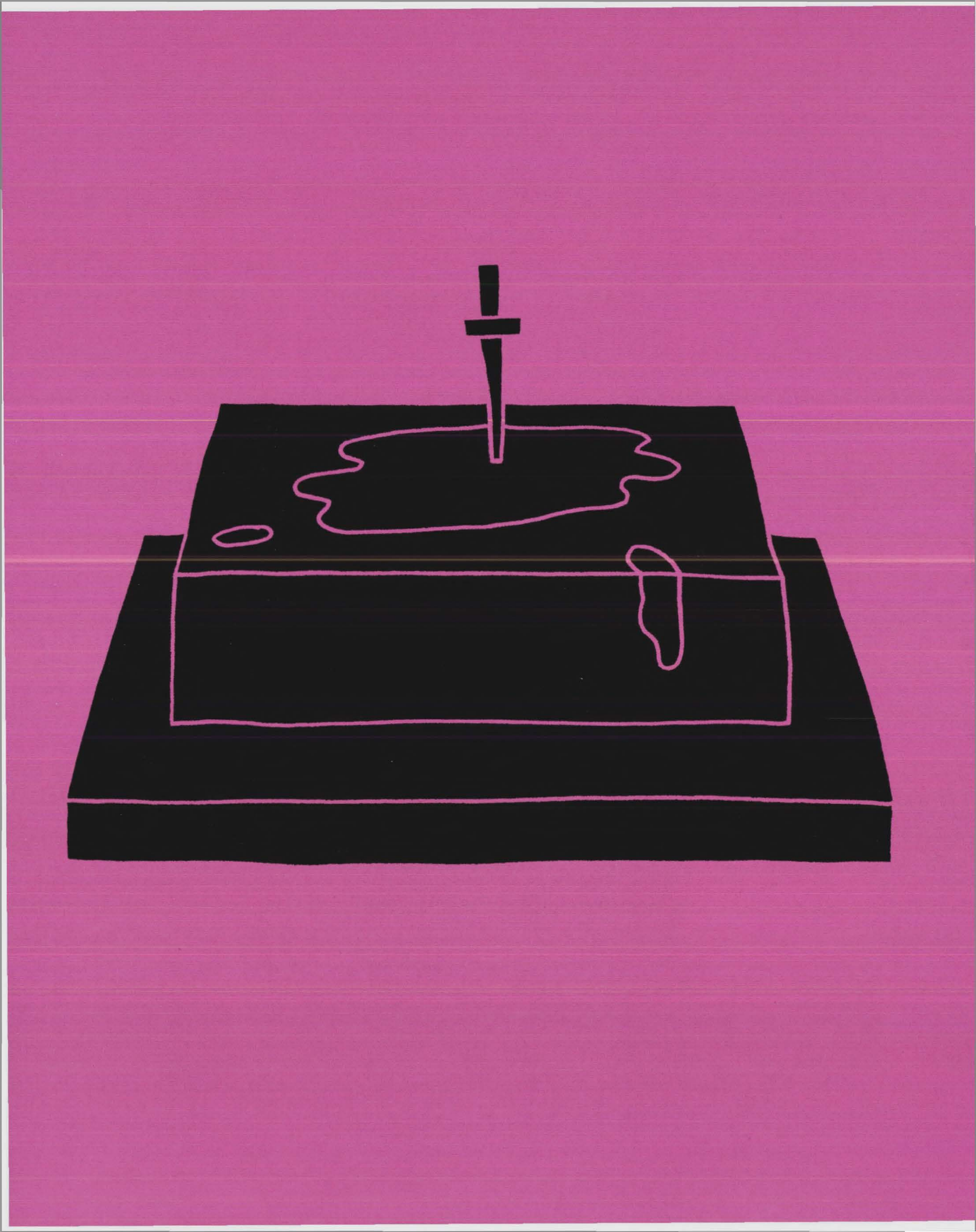

Varau mitinde Güzel Tüylü Kuşun çocuklara doğaüstü koruma sağladığına inanılır.

Ayrıca bkz.: Rüya Âlemi 34–35 ▪ Ölülerin ruhları yaşamaya devam eder 36–37 ▪ Simgecilik gerçek yapar 46–47 ▪ İnsan ve evren 48–49

TANRILAR KAN İSTER

KURBAN VE KAN ADAKLARI

KISACA

İNANANLAR
Aztekler, Mayalar ve diğer Mezoamerika halkları

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 3.-15. yüzyıl, Meksika

ÖNCE
MÖ 1000'den itibaren Maya uygarlığı yavaş yükselişine başlar, MS 3. ve 10. yüzyıllar arasında –Klasik Maya dönemi– doruğuna ulaşır.

MS 12. yüzyıldan itibaren Aztek İmparatorluğu kurulur.

SONRA
MS 1519 Nüfusu 20-25 milyonu bulan Aztekler, Hernán Cortés yönetimindeki İspanyol kuvvetlerine yenilir.

MS 1600 Zorla Katolikleştirilen ve Avrupa'dan gelen hastalıklara maruz kalan Aztek uygarlığı yok olur ve nüfusu bir milyon civarına iner.

Hayvan ve insan kurban etmek, bütün dünyada birçok dinsel geleneğin bir parçası olmuştur; ama Mezoamerika'nın eski uygarlıklarında, özellikle Aztek ve Mayalarda kurban etme ritüeli düşüncesi toplumlar için ayrı bir önem taşıyordu.

Mezoamerika halkları bugünkü Meksika'dan Nikaragua'ya kadar uzanan alanda yaşardı. Maya uygarlığı (MS 250-900 civarında doruğa ulaştı), MS 1300-1400'de doruğuna ulaşan Aztek uygarlığından önce geldi ve sonra onunla çakıştı. Aztek kültürü Maya geleneğinden yararlandı ve iki halkın birçok ortak ilahı vardı; adları farklıydı, ama özellikleri aynıydı.

Karşılıklı kan hediyesi

Mezoamerikan kültürlerinin inancına göre, tanrılara kan kurban etmek, dünyaların hayatta kalmasını sağlamak bakımından çok önemliydi ve Meksika'nın ilk büyük uygarlığına –MÖ 1500 ile 400 arasında gelişen Olmek uygarlığı– kadar geri giden bir kan akıtma ritüeli geleneğine dayanmaktaydı. Efsanelerde tanrılar da dünyayı biçimlendirirken muazzam fedakârlıklarda bulunmuştu; insanoğlunu yaratmak için kendi kanlarını akıtmışlardı ve bunun karşılığında insanlardan da kan istemekteydiler.

Kurban ve yaratılış

Kanın gücü ve kurbanın gerekliliği, Aztek yaratılış mitinin can alıcı yeridir. Azteklerin inancına göre, tanrılar daha önce dört dönem ya da "güneş" yaratmış ve yok etmişti. Dördüncü güneşi tufanla yıktıktan sonra rüzgâr tanrısı Quetzalcoatl ve düzenbaz kardeşi Tezcatlipoca, tanrıça (ya da bazı versiyonlarda tanrı) Tlatlecuhtli'yi ikiye bölüp yeni bir yer ve gök meydana getirdi. İnsan yaşamı için gerekli her şey – ağaçlar, çiçekler, otlar, çeşmeler, kuyular, vadiler ve dağlar– onun vücudundan çıktı. Bütün bunlar tanrıçaya korkunç acı verdi ve geceleri uluyup, beslenmek için insan kalbi kurban edilmesini istedi.

Kurban ya da kan adağı gerektiren başka kozmik yaratma edimleri peşi sıra geldi. Bir kabartma ilk yıldızların, Quetzalcoatl'ın parçaladığı kendi

Tanrılar bizi yaratmak için **kanlarını döktü.**

→ Güneşi yaratmak için tanrılar **kalplerini kurban etti.**

→ **Kan ve güneş** olmadan **hayat** olamaz.

↓ Tanrılara **kan borçluyuz.**

← **Tanrılar kan ister.** Verirsek, bu dünyanın yok olmasına izin vermezler.

Ayrıca bkz.: Bir amaç için yaratılmak 32 ▪ Tanrılarla ömür boyu bir bağ 39 ▪ Töre yükü 50 ▪ Ritüelle yaşamı yenilemek 51 ▪ Yeni toplumlar için inançlar 56–57

Kulaklarını kanatmaya ve dirseğinden bir ip geçirmeye özen göstermelisin. Tapmalısın. Tanrılarına şükretmenin yolu budur.
Tohil, Maya tanrısı

Azteklerde kurban edilen insanlar genellikle savaş esirleriydi ve Aztek savaşçılar savaşırken, tanrılara bol adak sunmak amacıyla öldürmekten çok esir almaya çalışırdı.

dilinden akan kandan doğduğunu gösterir. Beşinci güneşin yaratılması, tanrılardan birinin kendisini ölü yakma odunlarının içine atmasını gerektirdi. İki tanrı, Tecuciztecatl ile Nanahuatzin şeref için yarıştı; ikisi de kendini yakarak kurban etti; Nanahuatzin güneş, Tecuciztecatl ay oldu. Sonra diğer tanrılar gökte dolaşan yeni güneşler yapmak üzere kendi kalplerini adadı (kalp adağı, Mezoamerikan mitinde ve ritüelinde sürekli tekrarlanan bir temadır).

İnsanlığın korkunç borcu

Hem Mayalar hem Aztekler tanrılarına, bu yaratma edimlerinden kaynaklanan ve hiçbir zaman geri ödenemeyen bir kan borcuyla bağlıydı. Quetzalcoatl yeraltı dünyasına inip önceki insanların kemiklerini (önceki dört dönemden kalanlar) bulup getirdikten sonra, tanrılar kemikleri öğütüp güzel bir yemek unu haline getirdi. Kanlarını una damlatıp canlandırdılar ve yeni bir insan soyu yarattılar –bu insanların kalpleri, tanrıların kan ihtiyacını karşılayabilirdi.

Mezoamerikan mitinde 52 yıllık her dönem bir döngü olarak kabul edilir; her döngünün sonu dünyanın sonu olabilir. Tanrıların gönlünü alıp şimdiki çağı –beşinci güneş çağını– sona erdirmemeye ikna etmek için insan kurban edilebilirdi. Mayalar güneş her sabah gökte doğsun diye kan kurban etmek zorunda olduklarına inanırlardı.

Azteklerin güneş tanrısı Huitzilopochtli, karanlıkla süregiden bir mücadeleye kilitlenmişti ve güneşin döngüsüne devam etmesi için kanla takviye edilmeye ihtiyacı vardı. Bu yüzden Mezoamerikan dünyanın devam eden varlığı pamuk ipliğine bağlıydı ve kurban yoluyla sürekli desteğe muhtaç görünüyordu.

Tanrılara iki farklı yolla kan akıtılırdı: kendini kurban etme (kendi kendinin kanını akıtma) ve insan kurban etme. Hem Mayalar hem Aztekler kendini kurban etmeye katılırdı. Mezoamerikalı soylular, tanrılara kendi kanını akıtmayı bir ayrıcalık ve sorumluluk olarak görürdü. Genellikle iğneli vatozun iğneleriyle, obsidiyen bıçaklarla ve en çok da maguey (sabırotu) bitkisinin keskin dikenleriyle etlerini yararak; kulaktan, baldırdan, dizden, dirsekten, dilden ya da penis ucu derisinden kan

> Ve bu tanrıça geceleri birçok kez çığlık atarak insan kalbi yemek istedi.
> **Aztek tanrıçası Tlaltecuhtli'nin sözü**

> Ve onun bayramı kutlanınca, esirler boğazlandı, yıkanmış köleler boğazlandı.
> **Huitzilopochtli'ye Aztek ilahisi**

akıtılırdı. Kendini kurban etme Olmek halkına kadar geri gider ve 1519'da İspanyolların Meksika'yı fethinden sonra da devam eder. Maya soyluluğunun hem erkekleri hem de kadınları bu görevi üstlenerek, erkekler penis ucu derisinden, kadınlar dillerinden kan akıtırdı. Adaklarını ağaç kabuklarında toplar, sonra da yakarlar, bu adaklardan çıkan duman sayesinde ataları ve tanrılarla iletişim kurarlardı.

Kurban ayinleri

İnsan kurban etmek Azteklerde daha yaygındı. Mayalar sadece yeni bir tapınağın kutsanması gibi özel durumlarda insan kurban ederdi.

Aztek kurban etme, genellikle kurbanın kalbinin vücudundan kesilip alınmasını gerektirirdi. Kalbin, güneş enerjisinin bir parçası olduğuna inanılırdı –bu yüzden kalbi çıkarıp almak, enerjiyi kaynağına göndermenin bir aracıydı. Tapınakta dört rahip kurbanı düz bir taşın üstünde tutarken, beşinci rahip obsidiyen bir bıçakla kalbi vücuttan kesip alır ve kalp hâlâ çarparken, *cuauhxicalli* denilen bir kapta, bir "kartal kabağı"nda tanrılara sunardı. Kalp çıkarıldıktan sonra ceset, piramit şeklindeki tapınağın merdivenlerinden aşağıdaki taş terasa yuvarlanırdı. Kurbanın başı koparılıp alınırdı; kol ve bacakları da kesilebilirdi. Kafatasları bir kafatası rafında sergilenirdi. Kurbanla onurlandırılan tanrıya bağlı olarak, kurbanlar ritüel bir savaşta öldürülebilir, suda boğulabilir, okla vurulabilir ya da derisi yüzülebilirdi.

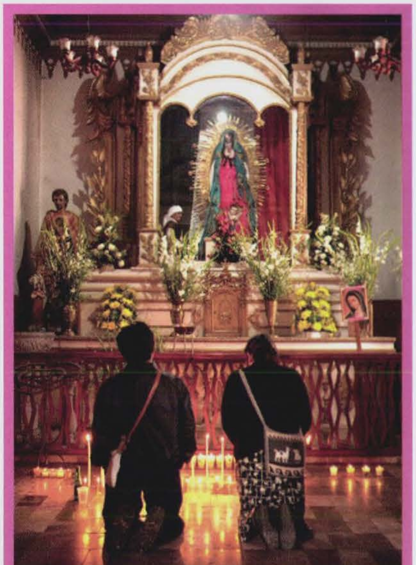
Kurbanların sayısı bazen çok yüksek rakamlara ulaşırdı: Örneğin 1487'de Tenochtitlan'da Aztek tapınağı Huitzilopochtli'nin yeniden kutsanması sırasında, tanrıya 84.400 civarında kurban sunulduğu, pıhtılaşan kanın tapınak civarında büyük havuzlar oluşturduğu anlatılır. Daha mütevazı bir tahmin olan 20.000 kurban kabul edilse bile, yine de büyük bir katliam söz konusudur.

Aztek ritüel yılı, çeşitli tanrı ve tanrıçalara sunulan kurbanlarla belirtilirdi. Tanrılar tütsü ve tütün dumanıyla, yiyecekle ve değerli nesnelerle de yatıştırılabilirdi, ancak en çok istedikleri şey kandı.

Ritüeller ve takvim

Azteklerin ve Mayaların uyduğu takvime göre bir yıl 260 gündü. Aztek toplumunda her yılın sonunda, yeraltı dünyası tanrısı Mictlantecuhtli'yi temsil eden bir erkek, "dünyanın göbeği" anlamına gelen Tlalxicco adlı tapınakta kurban edilirdi. Kurbanın daha sonra rahipler tarafından yenildiği sanılmaktadır. Tıpkı insan etinin tanrıları beslemesi gibi, bir tanrı (kurbanda cisimleşen) yenilerek de bir komünyon biçimi sahnelenirdi. Daha alt düzeydeki rahipler, içine kurban kanı karıştırılan hamurdan yapılmış figürler yerdi. *Tzoalli* olarak bilinen bu hamur figürleri parçalayıp yemek, aynı zamanda tanrılarla bütünleşmekti.

Tanrı mitlerinin bu şekilde yeniden canlandırılması Aztek inancının ve yıllık ritüellerin bir özelliğiydi. Derisi yüzülen ilah Xipe Totec bayramı sırasında, tanrıyı temsil eden bir rahip, kurban

Mayaların torunları, Tzotzil halkı İspanyol sömürgecilerin arazilerinde çalıştırıldı. Kendi inançları ile Hıristiyan ibadet biçimlerini birleştiren bir dinde eritildiler.

Aztek taş güneş takvimi bir güneş tasvirini, zamanın ölçülerini temsil eden bir oyma yiv çemberinin içine yerleştirir; Azteklerin güneşle kurdukları ilginin bir göstergesidir bu.

edilmiş bir esirin yüzülmüş derisini giyerdi. Deri çekilip yırtılınca, tanrıyı canlandıran rahip bir tohumun çürümüş kabuğundan çıkan taze bir filiz gibi ortaya çıkardı. Diğer Aztek kurbanları baş yiyecekleri mısırın önemini onurlandırırdı. Her yıl mısır tanrıçası Chicomecoatl'ı temsil eden genç bir kız hasat zamanı kurban edilirdi. Kafası kesilir, kanı tanrıça heykelinin üzerine dökülür ve derisi bir rahip tarafından giyilirdi.

Fetih ve birleşme

İspanyol istilacı Hernán Cortés ve onun fatihleri, 1519'da Meksika'ya ayak bastığında, kısmen Cortés'in şapkası tanrının ayırt edici başörtüsüne benzediğinden, Azteklerin onu geri dönen tanrı Quetzalcoatl'la karıştırdıklarına inanılır. İspanyola insan kanına batırılmış mısır keki gönderirler; ama adakları "tanrı"yı yatıştıramaz ve Cortés ayak bastığında yalnızca dört yüzyıl yaşında olan Aztek uygarlığı İspanyollar tarafından yok edilir. Büyük olasılıkla Mayalar daha geniş bir alana yayıldıkları için Maya kültürü aynı imhayı yaşamaz. Güney Meksika'da bugün bile Mayaların torunları Tzotzil halkı, 260 günlük takvim de dahil eski kültürün ve dinin birçok öğesini korur.

Tzotzil dini, Katoliklik ile geleneksel Maya inançlarının bir karışımıdır. Halkın anayurdu, Meksika'nın güneyindeki Chiapas yaylaları, ağaç haçlarla doludur. Bunlar yalnızca Hıristiyan çarmıhı simgelemez, bunların ayrıca yeryüzünün efendisi, toprakta bir iş yapılmadan önce yatıştırılması gereken güçlü tanrı Yajval Balamil'le bir iletişim kanalı oldukları da düşünülür. Tzotzil halkı eski inançlarını uyarlarken güneşi Hıristiyan Tanrı'yla, ayı Meryem Ana'yla bütünleştirir; ayrıca Hıristiyan azizlerin oyma tasvirlerine de taparlar. ■

Tzotzil ruhları

Tzotzil dini Katolikliği Hıristiyan olmayan inançlarla harmanlar. Tzotzil halkı her şeyin iki ruha, bir *wayjel* ve bir *ch'ulel*, sahip olduğunu savunur. *Ch'ulel* kalpte ve kanda bulunan bir iç ruhtur. Tanrılar tarafından doğmamış embriyoya yerleştirilir. Ölüm sırasında bu ruh, dünyanın merkezindeki ölüler diyarı *Katibak*'a gider. Merhum kişinin yaşadığı süre kadar *Katibak*'ta kalır; ama ömrünü tersten yaşar, karşı cinsten bir bebeğe tahsis edilene kadar kademeli olarak bebekliğe geri döner.

İkinci ruh *wayjel*, chanul denilen vahşi bir hayvanla paylaşılan ve Tzotzil ata tanrılar tarafından kapalı bir yerde tutulan bir hayvan ruh arkadaşıdır. İnsan ve hayvan ruhun ortak bir kaderi vardır –bu yüzden insanın başına gelen, hayvanın da başına gelir; hayvanın başına gelen de insanın başına. Hayvan ruhları jaguar, oselo, çakal, sincap ve keseli sıçanı kapsar.

> Bu bayramda [Xipe Totec] erkek, kadın ve çocuk bütün esirleri öldürdüler.
>
> **Bernadino de Sahagún, Yeni İspanya Şeylerinin Genel Tarihin**

KUTSAL BİR MEKÂN İNŞA EDEBİLİRİZ

SİMGECİLİK GERÇEK YAPAR

KISACA

İNANANLAR
Pavniler

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 125 civarında; Büyük Ovalar, ABD

SONRA
1875 Pavniler Nebraska'daki topraklarından alınıp, Oklahoma'da yeni bir koruma alanına yerleştirilir.

1891–92 Birçok Pavni atalarının dirileceğini vaat eden yeni Hayalet Dansı dinini benimser.

1900 ABD nüfus sayımı, Pavni nüfusunu yalnızca 633 kişi olarak belirler; sonraki kırk yılda geleneksel Pavni dinsel pratikleri giderek azalıp yok olur.

20. yüzyıl Pavni Ulusu esas olarak Hıristiyandır, halkı Yerli Metodist, Yerli Baptist ya da Pentekost Kilisesine mensuptur. Bazı Pavniler Yerli Amerikan Kilisesi üyesidir.

Dünya ve bizler, engin **gökkubbe Tirawahat tarafından yaratıldı. Bize yerin annemiz, göğün babamız** olduğunu söyledi.

↓

Barınaklarımızı yerin etrafını çevirecek ve gökyüzünü saracak şekilde yaparsak, anne ve babamızı bizimle yaşamaya davet ederiz.

↓

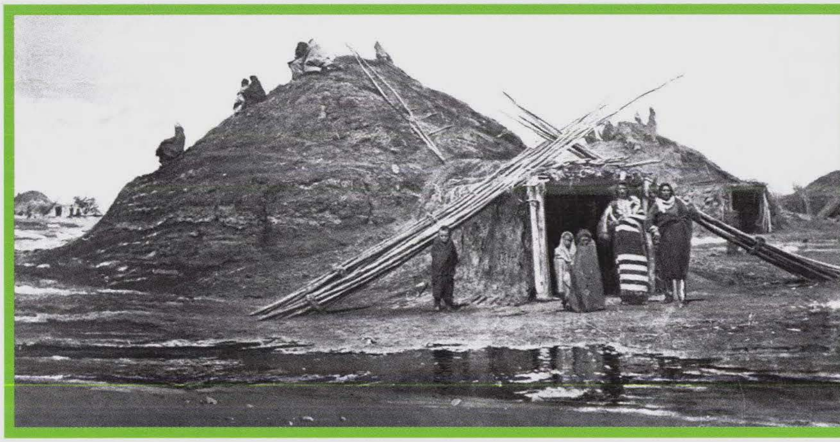
Barınaklarımızı doğuya açarsak, Tirawahat şafak güneşiyle birlikte içeri girebilir. **Barınaklarımız evrenin minyatür bir versiyonudur.**

Erken dinlerin ilk kutsal mekânları doğal yolla oluşan yerlerdi –koruluklar, pınarlar ve mağaralar. Ne var ki, ibadet daha fazla ritüelleşince, kutsal yerleri tanımlama ihtiyacı doğdu ve ibadet için yapılan binalar, her dine özgü özellikleri kodladı.

Öte yandan gündelik faaliyetler için kullanılan yapılar, dinsel yaşam ile gündelik yaşamın iç içe geçtiği kültürlerde kozmik bir anlam kazandı. Büyük Ovalar'ın Yerli Amerikalı uluslarından Pavnilerin toprak kulübeleri ya da tören merkezleri için de bu geçerliydi. Pavnilerin toprak kulübelerinin kutsal bir mimarisi vardı; bu mimari, yaratıcı tanrı ve bütün tanrıların şefi Tirawahat zamanın başlangıcında, yeri ve göğü meydana getirip ilk insanları var ettikten sonra (bkz. karşı sayfadaki kutu) tarif ettiği gibi, her toprak kulübeyi minyatür bir evren haline getirmekteydi.

Her toprak kulübeyi, her biri bir köşede dört direk ayakta tutmaktaydı. Bunlar dört tanrıyı, gökyüzünü kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı ayakta tutan Dört Yönün Yıldızlarını temsil etmekteydi. Pavniler, yıldızların

Ayrıca bkz.: Dünyayı anlamlandırmak 20–23 ▪ İnsan ve evren 48–49 ▪ Tanrıların yolundan gitmek 82–85

Toprak kulübe Pavni geleneğinde bir mini-evrendi ve buna uygun inşa edilirdi. Bu Pavni ailesi 1873'te Nebraska'daki Loup'ta bir toprak kulübenin girişinde duruyor.

Tirawahat'ın kendilerini yaratmasına yardım ettiğine ve dünyanın sonunda Pavnilerin yıldız olacağına inanırdı.

Toprak kulübenin girişi şafak ışığının içeri girmesine izin verecek şekilde doğuda olurdu. Kulübenin ortasında bir ocak ve arkada (batıda) yığma topraktan küçük bir sunak bulunurdu. Sunakta bir bufalo kafatası sergilenirdi; sabahları güneşin ilk ışıkları vurduğunda Tirawahat'ın ruhunun o kafatasını işgal ettiği söylenirdi. Tirawahat'ın o kafatası aracığıyla yaşadığı ve insanlarla iletişim kurduğu söylenirdi. Kafatasının üstündeki bir merteğe, "gece gök arabaları" gibi ritüellerde kullanılan nesneler içeren kutsal yıldız demetleri asılırdı. Bunların her köye kendi kimliğini ve gücünü verdiği anlatılırdı.

Dünya içinde dünya

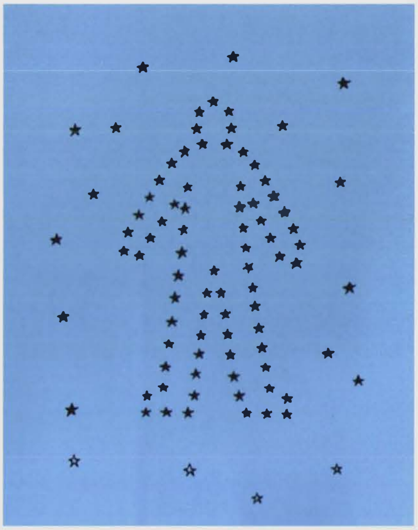
Kışın, toprak kulübenin içinde kubbeli bir terleme kulübesi yapılıp, ikinci bir mini-evren yaratılırdı. Maneviyat ve şifa amacıyla kullanılan bu terleme ya da buhar kulübeleri de kutsal mekândı. Bunların içinde kullanılan ısıtılmış taşların ata "dedeler" oldukları söylenirdi ve büyük saygı gösterilirdi. Sıcak taşlar suya batırılırdı; çıkan buharın dedelerin nefesi olduğuna inanılırdı.

Efsaneye göre ilk terleme kulübesi, muhafız hayvanların kendisine öğrettiği bir ritüelin parçası olarak bir kundak bekçisinin oğlu tarafından yapıldı. Ritüeli gerçekleştirirken şöyle dedi: "Şimdi, bizim için bütün şeyleri yaratınca ve meteorları göğe yerleştirince Tirawahat'ın yaptığı gibi karanlıkta oturuyoruz. Bize sığınak olan direkler onları temsil eder.. Bu kökü onlara üflediğimde, taşlardan mavi bir alev çıktığını göreceksin. Bu Tirawahat'a ve dedelere dua etmemiz için bir işaret olacak." ▪

Tirawahat efsanesi

Pavni mitinde yaratıcı tanrı Tirawahat güneşi, ayı, yıldızları, gökleri, yeri ve yeryüzündeki bütün şeyleri meydana getirdikten sonra konuşur. Sesinin sedasından bir kadın ortaya çıkar. Tirawahat bir erkek yaratıp kadına gönderir. Sonra şöyle der: "Size toprağı veriyorum. Toprağa 'anne' diyeceksiniz. Gökyüzüne 'baba' diyeceksiniz... Şimdi üşümeyesiniz ve yağmurda ıslanmayasınız diye bir kulübeyi nasıl yapacağınızı size göstereceğim." Bir süre sonra Tirawahat yine konuşur ve erkeğe kulübenin temsil ettiği şeyi bilip bilmediğini sorar. Adam bilmiyordur. Tirawahat şöyle söyler: "Toprağa 'anne' demenizi söyledim. Kulübe onun memelerini temsil eder. Açıklıktan çıkan duman, memesinden akan süte benzer... Pişirilen [ocakta] şeyleri yediğiniz zaman, bu bir memeyi emmek gibidir, çünkü yersiniz ve güçlenirsiniz."

> İnsanlarımızı yıldızlar meydana getirdi. Bütün şeylerin son bulma zamanı gelince, insanlarımız küçük yıldızlara dönüşecek.
> **Genç Boğa**

EVRENLE UYUM İÇİNDEYİZ

İNSAN VE EVREN

KISACA

İNANANLAR
Dogonlar

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 15. yüzyıldan itibaren; Mali, Batı Afrika

ÖNCE
MÖ 1500'den itibaren Sözlü mitlerdeki ve astronomi bilgisindeki benzerlikler, Dogonların atası kabilelerin bugünkü Libya'ya, sonra Burkina Faso ya da Gine'ye göç etmeden önce eski Mısır'da yaşamış olabileceklerini gösterir.

MS 10. yüzyıldan itibaren Batı Afrika'da İslam baskısından kaçan çoğu kabile halklarının bir karışımından Dogon kimliği gelişir.

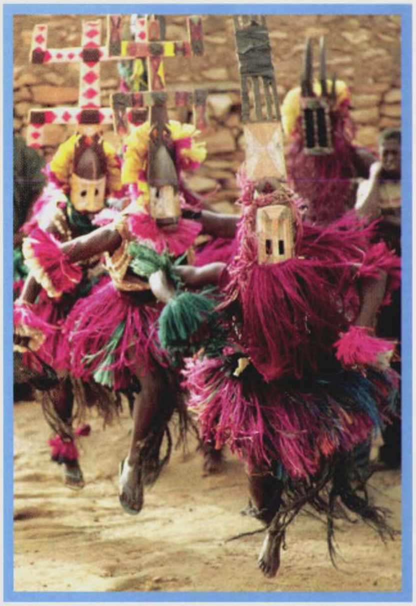
SONRA
Günümüz Dogonların sayısı 400.000 ile 800.000 arasındadır. Çoğunluk geleneksel dinlerinin gereklerini yerine getirir, ama önemli azınlıklar dinlerini değiştirmeye zorlanarak, İslama ve Hıristiyanlığa geçmiştir.

Dogon halkı Batı Afrika'da, Mali'de Bandiagara platosunda yaşar ve geleneksel animist bir dine göre hareket eder: Onlara göre bütün şeyler ruhsal güçle donatılmıştır. Dogon dinsel inancının temeli şudur: İnsanoğlu evrenin "tohumu"dur ve insan formu, hem ilk yaratılış anını hem yaratılmış bütün evreni yansıtır. Bu nedenle her Dogon köyü bir insan vücudu şeklinde planlanır ve canlı bir kişi sayılır.

Kutsal ve simgesel mekân

Bir Dogon köyü kuzey güney doğrultulu düzenlenir; baş tarafında demirhane, ayak tarafında mabetler vardır. Bu plan yaratıcı tanrı Amma'nın dünyayı, bu pozisyonda yatan bir kadın biçiminde kilden meydana getirdiği inancını yansıtır. Köydeki her şeyin antropomorfik ya da insani bir eşdeğeri vardır. Doğuda ve batıda kadınların adet görme kulübeleri eldir. Aile evleri göğüstür. Bu büyük evlerden her biri, bir erkek vücudu şeklinde, mutfak kafa olarak, büyük orta oda bel olarak, iki sıra ambar kol olarak, iki su küpü göğüs olarak ve giriş koridoru penis olarak planlanır. Bina, kadın-erkek ikiz ata varlığın, Nommo'ların (bkz. karşı sayfa) yaratıcı gücünü yansıtır.

Dogonların ruhani lideri *hogon*'un kulübesi evrenin bir modelidir. Kulübenin dekorasyonunun ve döşemesinin her öğesi simgecilikle yüklüdür. *Hogon*'un hareketleri evrenin

Maskeli dansçılar *dama* denilen cenaze ritüeli gerçekleştirir. Bu geleneksel Dogon dinsel töreni, merhumun ruhunu güven içinde öbür dünyaya göndermek için yapılır.

Ayrıca bkz.: Simgecilik gerçek yapar 46–47 ▪ Nihai gerçeklik 102–105

Bütün evren başlangıçta bir **yumurtanın ya da tohumun** içindeydi.

↓

Varolan her şey bu yumurtanın **bir titreşimi olarak başladı.**

↓

İnsanın biçimi yumurtada **şekillendi** ve evrenin biçimine de yansıdı.

↓

En küçük tohumdan engin evrene kadar
her şey her şeyi yansıtır ve ifade eder.

↓

Bir köy, bir ev, bir şapka ya da bir tohum **bütün evreni içerebilir.**

ritmine uyar. Şafak vakti yüzü doğuya dönük, doğan güneşe doğru oturur; sonra dört ana yönü sırasıyla izleyerek evin içinde yürür; sonunda akşamüstü hava kararırken, yüzü batıya dönük oturur. Kesesi, "dünyanın kesesi" olarak tanımlanır; asası, "dünyanın eksenidir."

Kozmik anlam

Hogon'un giyimi bile minyatür halde dünyayı temsil eder. Örneğin silindirik şapkası, "dünyanın yumurtası"nı sarsan (bkz. sağda) yedi sarmal titreşimin dokunmuş bir imgesidir. Bir kriz sırasında şefler şapkanın etrafında toplanır; adeta dünyanın kendisi ters dönmüş ve tanrı Amma tarafından tekrar düzene sokulmayı bekliyormuş gibi, *hogon* şapkanın içine konuşur ve ters çevirip yere koyar.

Dogonların karmaşık kozmik simgeciliği evrenden dışarıya çıkışı ve *hogon*'un şapkasına, dünya yumurtasının kabuğuna geri dönüşü yansıtır. Din, toplum, kozmoloji, mitoloji, tarım, gündelik yaşam, hepsi her ayrıntıda birbirine geçer ve her eyleme yansır. ■

Nommo

Nommolar, Dogonların taptığı ata varlıklardır. Mite göre tanrı Amma'nın kozmik yumurtayı yaratırken doğurttuğu amfibi, hermafrodit, balık benzeri yaratıklar olarak tanımlanır. Bu kozmik yumurtanın hem Dogonların yetiştirdiği en küçük tohuma hem Akyıldızın –gece gökyüzündeki en parlak yıldız– kardeş yıldızına benzediği söylenir. Yumurtanın içinde bütün şeylerin tohumu vardır.

Mitin bir versiyonuna göre iki çift erkek-kadın Nommo, yumurtanın içinde dünyaya düzen getirmek üzere doğmayı bekliyordu. Ama yumurta bir titreşimle sallandı ve erkek çiftlerden biri olan Yurugu, vaktinden önce yumurtadan çıkıp, plasentasından yeryüzünü yarattı. Bunun üzerine Amma geri kalan üç Nommo'yu yeryüzüne gönderdi; yaşamın yenilenmesi ve devamı için gerekli ritüelleri ve kurumları kurdular. Ama Yurugu'nun erken hareketlerinden ötürü, dünya ta başından itibaren kusurluydu.

> [Dogonlar] için toplumsal yaşam, evrenin işleyişini temsil eder.
> **Marcel Griaule, antropolog**

TANRILARA HİZMET İÇİN VARIZ

TÖRE YÜKÜ

KISACA

İNANANLAR
Tikopia halkı

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ yaklaşık 1000'den itibaren; Tikopia, Solomon Adaları, Pasifik Okyanusu

SONRA
1606 Avrupalı kâşifler Tikopia'ya ilk kez ayak basar.

1859 Anglikan Melanezya Misyonu, Tikopia ile ilişki kurar.

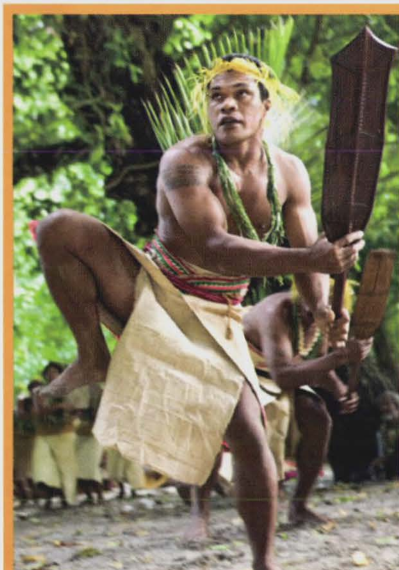
1928–29 Antropolog Raymond Firth Tikopia kültürünü inceler; nüfus dört klana ayrılır.

1955 Bir salgından sonra Tanrıların Eseri terk edilir; geride kalan pagan şefler Hıristiyanlığı kabul eder.

2002 Zoe Kasırgası Tikopia'yı mahveder, ama adalılar saklanır ve hayatta kalır.

2012 Tikopia'nın nüfusu 1200 civarındadır.

1950'lerde Hıristiyanlık Tikopia'ya gelene kadar, bu küçük Pasifik adasının bütün sakinleri yılda iki kez, "Tanrıların İşi"ni üstlendikleri iki haftalarını ritüele ayırırdı. O sürede *atua*'nın –ruhlar ya da tanrılar– gönlünü alma görevini yerine getirir; tanrıların da karşılığında bereketli hasat sağlayacağına inanırlardı.

Tanrıların İşi, insan ile ruh varlıklar arasında bir alışveriş sistemi olarak ifade edilen bir ibadet biçimiydi. Tikopialılar ritüelleri yerine getirir, tanrılar da insanlara yaşamın zorunlu gereksinmelerini bağışlardı. Dahası, din öyle yapılandırılmıştı ki, tanrıları memnun etmek için üstlenilen faaliyetlerden çoğunun –kanoları onarmak, ekin ekmek ve kaldırmak, zerdeçal üretimi ritüeli gibi– Tikopialılar için ekonomik değeri vardı. Yiyecek adaklar ve tanrılara yapılan *kava* (alkollü bir içecek) yalnızca "özünde" tüketilirdi – gerçek yiyecek insan tüketimine bırakılırdı.

Tanrıların İşi'nde yer almak bireylere statü getirirdi ve bir ayrıcalık olarak algılanırdı. Bu dinin gerektirdiği ritüeller temel toplumsal ve ekonomik yapıların da dayanağıydı ve Tikopia toplumunu bir arada tutuyordu. ■

Tikopialı bir erkek bir kano küreğiyle dans ediyor: dans ritüeli ve kanolarda davul çalmak Tanrıların İşi'nin bir parçasıydı.

Ayrıca bkz.: Dünyayı anlamlandırmak 20–23 ▪ Tanrılarla ömür boyu bir bağ ▪ Kurban ve kan adakları 40–45 ▪ Puca ile bağlanma 114–15

RİTÜELLERİMİZ DÜNYAYI AYAKTA TUTAR

RİTÜELLE YAŞAMI YENİLEMEK

KISACA

İNANANLAR
Hupalar

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 1000 civarında; Kuzeybatı California, ABD

ÖNCE
MS 900-1100 civarı Hupaların ataları, kuzeyde kutup altı bölgelerden California'nın kuzeybatısına gelir.

SONRA
1828 Amerikalı tuzak avcılarıyla ilk ilişki kurulur; bu sırada Hoopa Vadisinde yaklaşık 1000 Hupa yaşar ve 1848'de Altına Hücum başlayana kadar kürk ticareti yapar.

1900 Hupa nüfusu, hastalık nedeniyle 500 civarına iner.

1911 İlk modern Hupa Kabile Konseyi oluşturulur.

Günümüz 2000'den fazla Hupa geleneksel topraklarında kendi kendini yöneten bir halk olarak yaşar.

Kuzeybatı California'nın Hupa kabilesi, ritüel şarkıları ve danslarıyla dünyayı yenileyebildiklerine ya da "yeri sağlamlaştırabildiklerine" ve toprağı canlandırıp gelecek yıla yeterli kaynak sağlayabildiklerine inanırdı. En önemli dünya yenileme danslarından biri, her sonbaharda yapılan Beyaz Geyik Postu Dansıydı. Dansın amacı, Hupaların mitik atası Kixunai'nin –İlk İnsanlar– eylemlerini canlandırmaktı.

Hupalar, kutsal Kixuhai anlatısını tekrarlamakla, halkın sağlığını korumak ve av mevsimi için bol hayvan ve balık stokunu garanti etmek için yaratılış güçlerinden yararlanmayı umuyordu. On gün süren dans sırasına, bir albino geyiğinin ayrıntılı süslenmiş derisi –büyük servet ve statü simgesi– sergilenirdi. Katılımcılar her sabah kütükten oyma kanolarla ırmak boyunca kürek çeker ve her öğleden sonra ve akşam sırıkların üzerine geçirilmiş geyik tasvirleriyle dans ederdi.

> [Kixunai] vücudunu boyadı ve bir gece dans etti. Ertesi sabah yine dans ettiler
> **Hupa miti**

İlk insanlar

Hupalar, Kixunai'nin biçim olarak insan ama nitelik olarak olağanüstü olduğuna inanırdı. Kixunai'nin yaptığı her şey, doğmamış Hupa soyunun mukadder geleneği haline geldi. Bu yüzden gündelik Hupa yaşamının her ayrıntısı, İlk İnsanlar'ın faaliyetlerine göre şekillendi. Hupa inancına göre, Kixunai daha sonra bütün okyanusa dağıldı, yalnızca yeryüzündeki yaşamlarında insanlara yardım etmesi için mitik varlık Yimantuwinyai'yi geride bıraktı. ■

Ayrıca bkz.: Ölülerin ruhu yaşamaya devam eder 36–37 ▪ Toplumun aynası inançlar 80–81

KADİM V
KLASİK
İNANÇLA

MÖ 3000'DEN İTİBA

E

R

EN

MÖ Y. 3000 CİVARI
Eski Mısır birleşir ve **İlk Hanedan dönemi** başlar. İlahi bir firavun kültü oluşur.

MÖ Y. 3000
Kelt klanları Avrupa'nın çoğu yerine yayılır; her kabilenin kendi yerel tanrıları vardır.

25.-24. YÜZYILLAR
Bilinen en eski dinsel yazılar, **"Piramit metinleri"** olarak da bilinen mezar yazıları **eski Mısır'ın** öbür dünya inancını gösterir.

20–16. YÜZYILLAR
Mezopotamya'da Birinci Babil Hanedanlığında, karmaşık bir mitoloji *Enuma Eliş*'e kaydedilir.

MÖ 1700-1400
Girit'in **Minos kültürü**nde Yunan mitolojisinin panteonu gelişir.

MÖ Y.1600
İskandinavya halkları tanrı ve tanrıçalarının figürlerini yapmaya başlar ve fark edilir bir **İskandinav mitolojisi** geliştirir.

MÖ Y. 1200
İran'da **Zerdüştlüğün** kuruluşunun olası tarihi, MÖ 18. yüzyıla kadar gidiyor da olabilir.

MÖ 8. YÜZYIL
Efsaneye göre **Romulus** ikiz kardeşi Remus'u alt edip **Roma kentini** kurar.

En eski uygarlıklar, dağınık göçebe kabileler tahıl yetiştirmek üzere yerleşik yaşama geçmeye başlayınca ortaya çıktı. Daha önce yerelleşmiş dini inançlar ve pratikler gelişti ve farklı kabilelerin inançları, ortak ilahlar ve mitolojiler etrafında birleşti. Karmaşık panteonlar ortaya çıktı ve bir araya gelen çeşitli damarlardan, tanrıların ve mitik yaratıkların dünyanın işleyişindeki rolünü tasvir eden gelişkin bir mit külliyatı doğdu.

Daha biçimsel olan bu dinler gün, ay, mevsimler, hava durumu gibi doğal fenomenler ve tanrıların bunların üzerindeki etkisine ilişkin açıklamalar sundu. Çoğu kez yaratılış öykülerinden ve tanrılar ile insanların etkileşimine ilişkin masallardan oluştular. Mısırlılar gibi erken uygarlıkların bıraktığı gelişkin mezarlardan anlaşıldı ki, bir öte dünya inancı vardı; ölüm ve ölü gömme ritüelleri dinde büyük bir rol oynadı. İnsanlar giderek daha büyük topluluklar halinde yerleşik yaşama geçtikçe, tanrılara adanan tapınaklar kent ve kasabaların merkezi haline geldi.

Uygarlık, tanrı ve yaratılış öykülerinin binyıllar içinde kaydedilmesine ve süslenmesine olanak veren çok sayıda yazılı dil biçimine de yol açtı. Dinsel kitabeler ilk kez, Mısır uygarlığı gibi erken uygarlıklarda mezar ve tapınak duvarlarında görüldü. Başka yerlerde Hint, Çin, Japon, İskandinav ve Kelt halk dinleri yeni doğan ulusların inanç sistemi haline geldikçe, farklı gelenekler de şekilleniyordu.

Kaynaşan inançlar

MÖ 1500 civarında dünyanın birçok yerinde bölgesel dinsel gelenekler iyice yerleşmişti ve daha gelişkin inanç sistemleri gerektiren yeni, daha ileri toplumlar doğmuştu. Bazı yeni dinler, özellikle ilk tektanrılı inanç olan Zerdüştlük ortaya çıkarken, Museviliğin de temelleri atılıyordu.

Hindistan'da sayısız yerel dini inanç bütünleşip, Vedalar denilen eski kutsal yazılara dayanan Veda geleneğini oluşturdu. Daha sonra bu gelenek, şimdi Hinduizm olarak bilinen çoğulcu birleştirici haline geldi. Bunun yanı sıra ilahlara tapmaktan çok, doğru yaşam biçimine vurgu yapan Caynacılık ve tanrılara ihtiyaç olmadan aydınlanmaya yoğunlaştığı için bir dinden çok bir felsefe olan Budizm de ortaya çıktı.

MÖ 8 –7 YÜZYILLAR
Yunan şair **Homeros** *İlyada ve Odysseia*'yı yazar ve **Hesiodos** *Theogonia*'yı (Tanrıların Kökeni) yazar.

MÖ 6. YÜZYIL
Çinli bilge **Laozi** *tao*'yu, yolu tarif eder ve Çin'de **Taoculuğu** kurar.

MÖ 599–27
Hint bilge **Mahavira** Caynacılığın **temel ilkelerini** saptar.

MÖ 551
Konfüçyüsçülüğün kurucusu **Konfüçyüs**, Çin'in Lu Eyaletindeki Zou'da doğar.

MÖ 5–4 YÜZYILLAR
Doğu Akdeniz'de **Eski Yunan uygarlığı**nın klasik dönemi başlar.

MS 8. YÜZYIL
İki **Japon mitolojisi**, Kojiki ve Nihon Shoki Japonya'nın ulusal dini olarak **Şinto**yu destekleyen bir kaynak olarak derlenir.

9–10. YÜZYILLAR
Vikingler gelişip dinlerini Avrupa'nın kuzeyi, İzlanda ve Greenland boyunca yayar.

13. YÜZYIL
İskandinav mitolojisini tasvir eden İzlanda epik şiirleri yazılır ve *Edda*'larda kayda geçirilir.

Çin'de ve Japonya'da gelişen dinler de ahlak felsefesine odaklanıyordu. Büyük Çin hanedanlarının düzenli toplumunda din ve siyasal örgütlenme iç içe geçti. Efsanevi bilgin Laozi'nin önerdiği Taoculuk, Çin toplumuyla bağdaşan dinsel bir yaşam biçimi savunuyordu. Konfüçyüs bunu temel alıp, hiyerarşiye saygının yeniden yorumlanmasına dayanan ve ritüelle güçlendirilen yeni bir inanç sistemi geliştirdi. Daha sonra, Japonya'da geleneksel dinler birleşip, atalara özel saygı gösteren ve ritüel pratikler yoluyla atalarla ilişki kurmayı teşvik eden devlet dini Şintoyu yarattı.

MÖ 6. yüzyılda Yunan kent devletleri kurulmuştu ve klasik Yunan uygarlığı, Doğu Akdeniz'de güçlü bir etki yaratıyordu. Yunanlar dinin karşılığı özel bir sözcüğe sahip değillerse de, din yaşamın bir parçasıydı ve tanrıların insanlardan ayrı yaşadıklarına inanılmasına karşın, benzer bir hayat sürdürdükleri düşünülürdü. Homeros'un epik şiirlerinde yorumladığı şekliyle Yunan halkının tarihi, aynı zamanda tanrılarının da tarihiydi. Tanrıların hiyerarşisi, çok insani yaşam tarzları ve fırtınalı ilişkileriyle Yunan toplumunu yansıtmaktaydı. Tanrılar dünyanın hallerine bir açıklama sunmanın yanı sıra, abartılı insan davranışlarının nedenlerini de veriyorlardı ve onların yardımıyla, geleceği bilmek, harekete geçmek için uygun zamanı seçmek, hatta düşmanları yenmek olanaklıydı. Çoğu zaman insanların yanı başında var oldular, insanların ilişkilerine kayıtsız kaldılar; ama Yunanlar onların mutluluğunu korumak adına tapınaklar inşa etti, ritüeller gerçekleştirdi ve bayramlar düzenledi.

Erken uygarlıklar yükselip düşerken, inançlarının birçoğu solup gitti ya da yerlerini alan dinlerle bütünleşti; örneğin Yunan mitolojisinin panteonu Roma mitolojisine eklendi, Kelt ve diğer inançlarla birlikte Hıristiyanlıkla birleşti. Bununla birlikte İskandinav dini gibi bazı dinler Ortaçağa kadar varlığını sürdürdü; Şinto, Caynacılık, Taoculuk ve Konfüçyüsçülük gibi bazılarıysa Modern Çağa kadar varlığını sürdürdü. ■

TANRILAR VE İNSANLAR ARASINDA BİR HİYERARŞİ VARDIR

YENİ TOPLUMLAR İÇİN İNANÇLAR

KISACA

İNANANLAR
Eski Babilliler

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 2270 civarında, Mezopotamya (bugünkü Irak)

ÖNCE
MÖ 5. binyıl Obeytliler, Dicle ile Fırat arasındaki bereketli vadilere (Mezopotamya) yerleşir.

MÖ 3300 civarı civarında Obeytlilerin yerini Sümerler alır.

SONRA
MÖ 1770 civarı Babil Kralı Hammurabi, Babil'i yönetmenin yasalarını çıkarır.

MÖ 1750 civarı Babilliler Mezopotamya'nın egemen halkı olur, Sümer dinini Babil'in baş tanrısı Marduk'un gücünü ve otoritesini yansıtacak şekilde uyarlarlar.

MÖ 691 Babil Asurlara yenilir; Marduk mitleri, Asurların tanrısı Asur'a tahsis edilir.

Tanrı **Marduk** tanrıça **Tiamat**'ı öldürür ve diğer bütün tanrılara kendisini kral olarak kabul ettirir.

↓

Sonra **evrene düzen** getirir ve tanrılara hizmet etmeleri için insanları yaratır.

↓

Babilliler Sümerlerin yerini alır ve Babil kentini kurar.

↓

Kral Hammurabi hükümdarlığına ilahi yetki ister ve yasalar koyar.

↓

Hem **Marduk** hem **Hammurabi** başkalarına üstünlüğünü dayatmak için...

↓

...tanrılar ile insanlar arasında bir hiyerarşi oluşturur.

Mezopotamya'ya, Dicle ve Fırat ırmakları arasındaki modern Irak'ın bulunduğu alana Batı'da genellikle "uygarlığın beşiği" denir. Bronz Çağında orada küçük topluluklar gelişip kasabalara ve kentlere dönüşür. Daha büyük yerleşmelerin gelişmesiyle ahaliyi birleştirmek ve siyasal sistemi güçlendirmek üzere yeni toplumsal yapılar, ortak bir kültür ve ortak inanç ihtiyacı da ortaya çıktı. Din yalnızca doğal fenomenleri açıklamakla kalmadı, tutarlı bir mitoloji de sağladı. MÖ 4. binyılda

Ayrıca bkz.: Bir amaç için yaratılmak 32 ▪ Ritüelle yaşamı yenilemek 51 ▪ Toplumun aynası inançlar 80–81 ▪ Rasyonel bir dünya 92–99

Babil kentine götüren İştar Kapısına dizilmiş Babilli askerlerin tasviri. Tanrı tasvirleri Tören Yolu boyunca kapıdan kente tören alayıyla götürülürdü.

bölgede Sümer halkı yaşardı. Sümer nüfusu yaklaşık bir düzine şehir devlette toplanmıştı; her biri bir kral tarafından yönetilirdi, ama siyasal iktidar yüksek rahiplerin elindeydi. Sümerler su ve bereket tanrısı Enki ile gök tanrısı Anu'yu da içeren bir tanrı panteonuna tapardı. MÖ 3. binyılda Babilliler Mezopotamya'ya yerleşmeye başlayınca, Sümerleri ve kültürlerini –ve mitolojilerinin bazı yanlarını– kendi imparatorluklarına kattı. Babil liderleri kurdukları hiyerarşiyi güçlendirmek adına, kendi halkları ve Sümerler üzerinde hakimiyet kurmalarına yardım eden Sümer mitolojisini kullandı.

Babil dini

Babil dininin merkezinde, yedi kil tablet üzerine kaydedilen yaratılış destanı Enûma Eliş vardı. Destanın anlattığı olaylar dizisi büyük ölçüde eski Sümer mitolojisinden uyarlanmıştı, ama bu yeni anlatımda başrolü Babil tanrıları oynamaktaydı –özellikle de Sümer tanrısı Enki'nin oğlu ve Anu'nun meşru varisi Marduk. Öykü Marduk'u bir genç tanrılar hiyerarşisinin lideri olarak anlatır; yaratıcı tanrı Tiamat da dahil (bkz. sağdaki kutu) eski tanrılar karşısında kazandığı zafer ona, Babil'deki seçkin evinden yönettiği evreni yaratma ve düzenleme gücünü verir. Enûma Eliş, Sümer'in alınıp Babil'in kurulmasına aleni bir benzerlik sunmaktaydı; ama Marduk'un diğer tanrılardan üstün çıkması ve dünyayı düzenlemesi, Babilli kralların egemenliği ve yasa yapma ve uygulama yetkisi için bir metafor işlevi görmekteydi.

Bir krallık işareti

Babil egemenliği düşüncesini kuvvetlendirmek ve imparatorluğu birleştirmek için her yıl ilkbahar gündönümünde kutlanan ve Akitu olarak bilinen Yeni Yıl bayramında Enûma Eliş okunur ve canlandırılırdı. Bu performans bir yıldan diğerine takvimsel bir hareketi göstermekten ibaret değildi; evrenin ritüelleşmiş yeniden yaratılması ve canlandırılmasıydı. Marduk'un bir sonraki yıl için yıldızların ve gezegenlerin kaderini belirlemesine olanak vermekteydi. Hem mitolojisiyle hem ritüeliyle Akitu, krallığı meşrulaştırmakla ilgiliydi; Babil hükümdarının otoritesini doğrudan tanrıdan aldığının kamusal bir sunumuydu. Marduk'un Tiamat karşısındaki zaferi canlandırılarak, Babil'in merkeziliği yeniden onaylanırdı. ■

Enûma Eliş

Akitu ritüeli, Enûma Eliş yaratılış öyküsünü canlandırırdı. Öykü, sadece Apsu (tatlı su okyanusu) ile Tiamat'ın (tuzlu su okyanusu) var olduğu zamandan önce başlar. Apsu ile Tiamat, gökyüzünün ve yeryüzünü ufukları Anşar ve Kişu da aralarında olmak üzere ilk tanrıları doğurur; onlar da gök tanrısı Anu ile yer ve su tanrısı Ea'yı (Sümer Enki) doğurur. Genç tanrıların filizleri Apsu ve Tiamat'ın huzurunu bozar; bunun üzerine Apsu onları yok etmeye kalkışır, ama Ea tarafından öldürülür. Bu mücadelenin geçtiği yerde tanrı Ea kendisine, Apsu (babası) adını verdiği bir tapınak yaratır ve oğlu Marduk orada doğar. Tiamat kocasının intikamını almak için Marduk'a savaş açar ve oğlu Kingu'yu ordusunun komutanı yapar. Marduk, diğer bütün tanrılar onu kral, evrenin hükümdarı kabul ederse, Tiamat'ın ordusuyla savaşmaya razı olur. Marduk Tiamat'ı ve Kingu'yu öldürür ve evrene düzen getirir. Kingu'nun kanından insanoğlunu yaratır.

> Ona büyük tanrıların yuvası Babil adını veriyorum. Onu dinin merkezi yapacağız.
> **Marduk, Enûma Eliş'ten**

OSİRİS'İN KRALLIĞINDA İYİLER EBEDİYEN YAŞAR

ÖLÜMDEN SONRA YAŞAMA HAZIRLANMAK

KISACA

İNANANLAR
Eski Mısırlılar

NE ZAMAN
MÖ 2000 – MÖ 4. yüzyıl

ÖNCE
Sülaleler öncesi Mısır'da Kuma gömülen cesetler kurutmayla korunur, bu durum daha sonraki mumyalama pratiklerine esin kaynağı olmuş olabilir.

MÖ 2400-2100 civarı Sakkara'daki kral mezarı kitabeleri – Piramit Metinleri- Mısır firavunları için ilahi bir ölümden sonra yaşam inancını gösterir; krallara "Sen ölmedin" denilir.

MÖ 2100 civarı İlk Tabut Metinleri –zengin erkek ve kadınların tabutları üzerine yazılmış büyü formülleri– ölümden sonra yaşamın artık yalnız krallara özgü olmadığını gösterir.

SONRA
MÖ 4. yüzyıldan itibaren Galip gelen Yunanlar bazı Mısır inançlarını, özellikle Osiris'in karısı İsis'e inancı benimser.

Tanrı Osiris'in yaptığı gibi **ölümden sonra tekrar yaşamak** isteriz.

↓

Anubis'in Osiris'i mumyalamasını taklit edersek, **ölüler dünyasında Osiris'le birlikte** olabiliriz.

↓

Orada **Osiris bizi yargılayacak** ve kalplerimiz günahlarımızla tartılacak.

↓

Layık görülürsek, ebedi yaşama sahip oluruz.

Eski Mısırlılar ölülerine Büyük Piramitler, kocaman mezarlıklar, yeraltı mezarları, çok güzel mezar eşyaları ve sanatı gibi olağanüstü hediyeler bırakırdı, ama ölümü takıntı haline getirdiklerini söylemek doğru olmaz. Aksine öbür dünyada yaşamaya hazırlanıyorlardı.

Bütün ölü tahnit, mumyalama, gömme ve anma ritüelleri ölümden sonraki yeni yaşamı sağlama almayı amaçlardı. Mısırlılar öldükten sonra zaten tanıdıkları Mısır'ın kusursuz bir versiyonu olan Aaru'da –"kamış tarlası"– kusursuz varlık olarak yaşamak isterdi.

Aaru, ölülerin efendisi Osiris'in diyarıydı. Orada kutsanmış ölüler bol arpa ve gernik buğdayı –Mısır mezar duvarlarında sevinçle tasvir edilen bol hasat– kaldırırdı.

Mısırlılar eksiksiz kişinin birçok öğeden oluştuğuna inanırdı: fiziksel vücut, ad, gölge, *ka* (ruhsal yaşam gücü), *ba* (kişilik) ve *akh* (cennette yaşayabilen kusursuz varlık). Cennette yaşamı garantilemek için bu bileşenlerin tümüne özen göstermek gerekirdi. Vücudu mumyalayarak korumak ve merhumu tanrı Osiris'le özdeşleştiren ritüellerle, iç organların konulduğu küpler de

Ayrıca bkz.: Ölümün kökeni 33 ▪ Ölülerin ruhu yaşamaya devam eder 36–37 ▪ İnanca girmek 224–25 ▪ Toplumsal kutsallık ve evanjelikçilik 239 ▪ Hakkaniyetin en büyük ödülü 279 ▪ Hüküm gününü beklemek 312–13

Öbür dünyaya güvenli geçiş için ayrıntılı hazırlıklar, başlangıçta burada olduğu gibi yalnızca soylular içindi; ama daha sonra ebedi yaşamda yeniden doğma vaadi bütün Mısırlıları kapsadı.

dahil olmak üzere bir cenaze takımıyla birlikte gömmek gerekirdi. Tanrının ölümünü ve yeniden dirilişini canlandırmak, merhumu öbür dünya yolculuğuna hazırlardı.

Mumyalamanın her evresine dinsel bir ritüel eşlik ederdi. Mumyacılar, ölülerin koruyucu tanrısı çakal başlı Anubis rolünü canlandırırdı, Anubis katledilen Osiris'i diriltmek için tahnitin sırlarını icat etti. Tahnit büyüleri merhuma güvence verirdi: "Tekrar yaşayacaksın, ebediyen yaşayacaksın."

Ölünün yolculuğu

Fiziksel vücudun mumyalanarak korunması önemliydi, çünkü *ka*'nın dönmek için vücuda ihtiyacı vardı. Vücut çürüseydi, *ka* açlıktan ölürdü. *Ka*'nın öbür dünyada *ba*'ya kavuşması, vücuttan güç almasına bağlıydı. İkisi birlikte öbür dünyaya girmesi gereken *akh*'ı yaratırdı.

Merhum sonra bu dünyadan öbür dünyaya giden yoldan geçer ve Anubis tarafından İki Hakikat Salonuna götürülürdü. Orada kalp, bir kuş tüyünün simgelediği hakikat tanrıçası Ma'at'ın karşı kefesine konurdu. Günahla ağırlaşan kalp tüyden ağır olursa, dişi ucube ve ölü yiyici Ammut tarafından yenirdi. Terazi dengede olursa merhum, kapılarını Osiris'in koruduğu cennete geçebilirdi.

Önemli Mısırlılar bir "elkitabı"yla gömülürdü: *Ölüler Kitabı* ya da *Gündüz Ortaya Çıkma Büyüleri*. Bu rehber kitap öbür dünya yaşamında konuşmayı, nefes almayı, yemeyi ve içmeyi öğretirdi. Bunların arasında "ölüler dünyasında bir daha ölmeme"nin büyüsü de vardı. ▪

Osiris'in ölümü

Osiris'in ölümünün ve yeniden dirilişinin öyküsü, Mısırlılara ölümden sonra yeni yaşam umudunu veren –başlangıçta yalnızca krallara, ama Orta Krallık döneminde bütün Mısırlılara– temel mitti.

Tanrı Osiris'in, kıskanç kardeşi Set tarafından vücudu parçalanıp Mısır'ın her tarafına saçılarak öldürüldüğü söylenirdi. "Bir tanrının vücudunu yok etmek olanaksızdır," dedi Set, "ama ben yaptım." Osiris'in karısı İsis ve onun kız kardeşi Neftis vücudun parçalarını toplayıp bir araya getirdi ve tanrı Anubis, cesedi ilk mumya olarak tahnit etti. İsis kendini bir çaylağa dönüştürdü ve mumyalanan Osiris'in üzerinde dolaşarak, bir çocuğa (babasının intikamını alacak Horus) hamile kalacak kadar ona yaşam nefesi üfledi; ondan sonra Osiris yeraltı dünyasının efendisi olarak yerini aldı.

> Ey kalbim... Mahkemede aleyhime tanıklık etme, bana karşı durma!
> **Eski Mısır Ölüler Kitabı**

İYİNİN KÖTÜYÜ YENMESİ İNSANLIĞA BAĞLIDIR

İYİ İLE KÖTÜ ARASINDAKİ SAVAŞ

KISACA

İNANANLAR
Zerdüştler

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 1400-1200, İran

ÖNCE
Tarihöncesinden beri Birçok inanç sistemi, daha iyiliksever bir tanrının karşısında duran yıkıcı ya da yaramaz bir tanrı ya da ruhu canlandırır.

SONRA
MÖ 6. yüzyıl Pers ve Med imparatorlukları birleşir; Zerdüştlük dünyanın en büyük dinlerinden biri olur.

MÖ 4. yüzyıl Platon da dahil klasik Yunan filozoflar, Zerdüşt rahiplerden ders alır; Aristoteles'in, Platon'u Zerdüşt'ün vücut bulması saydığı söylenir.

MS 10. yüzyıl Zerdüştler Müslüman olmamak için İran'dan Hindistan'a göç eder, orada Parsi olurlar. Parsiler bugün en büyük Zerdüşt topluluğudur.

Yaratıcı **bütünüyle iyidir.**

↓

Ne var ki dünyada **hem iyilik hem kötülük** vardır.

↓

Kötülük iyilikten kaynaklanamaz.

↓

Bu yüzden yaratıcıya karşıt, **bütünüyle kötü bir varlık** var olmalı.

↓

Kötüye karşı mücadelesinde yaratıcıya yardım etmek için **iyiliği tercih etmeliyiz.**

Zerdüştlük varlığını sürdüren en eski dinlerden ve kayıtlara geçmiş ilk tektanrılı inançlardan biridir. Eski İran'da peygamber olarak kabul edilen Zerdüşt tarafından kurulmuştur.

Zerdüşt'ün dini, "bilgeliğin efendisi" Ahura Mazda'yı da kapsayan eski Hint-İran tanrı sisteminden gelişti. Zerdüştlükte Ahura Mazda (bazen Ormazd ya da Hürmüz) tek üstün tanrı, her iyiliğin kaynağı olan ve kötülüğün ve kargaşanın karşısında düzeni ve hakikati temsil eden bilge yaratıcı düzeyine yükseltilir. Ahura Mazda'ya onun yarattıkları, "cömert ölümsüzler" Ameşa Spenta –altı ilahi ruh– yardım eder. Yedinci ve daha zor tanımlanabilen Spenta, Mazda'nın kendi "cömert ruhu" ve iradesinin aracısı olarak görülen Spenta Mainyu'dur.

Zerdüştlüğe göre iyi Ahura Mazda, zamanın başlangıcından beri kötü Ehrimen'le ("yıkıcı ruh" anlamına gelen Angra Mainyu da denirdi) mücadeleye kilitlenmiştir. Ehrimen ile Ahura Mazda ikiz ruh olarak görülür, ama Ehrimen düşmüş bir varlıktır ve Ahura Mazda'nın eşiti sayılamaz. Ahura Mazda aydınlıkta yaşar, ikizi karanlıkta pusuya yatar. Kötü sürekli iyiyi yok etmeye çalıştığından, Zerdüşt mitolojisinin tamamını onların mücadelesi oluşturur.

Ahura Mazda kendi ruhu Spenta Mainyu'nun yaratıcı enerjisini kullanarak Ehrimen'le savaşır; bu üç varlık arasındaki tam ilişki, dinin çözülmemiş bir boyutu olarak duruyor. Mazda'nın yarattığı insanlar, özgür iradelerini kullanıp iyilik yaparak düzensizliği ve kötülüğü uzak tutmada önemli bir rol oynar. İyi düşünceler, iyi sözler ve iyi işler evrenin temel düzeni *aşa*'ya

Ayrıca bkz.: Bildiğimiz dünyanın sonu 86–87 ▪ Tek tanrıdan tektanrıcılığa 176–77 ▪ İsa'nın dünyaya mesajı 204–207

> Bilge yaratıcının iyiliği yaratma ediminden anlaşılabilir.
> **Mardan-Farrukh**

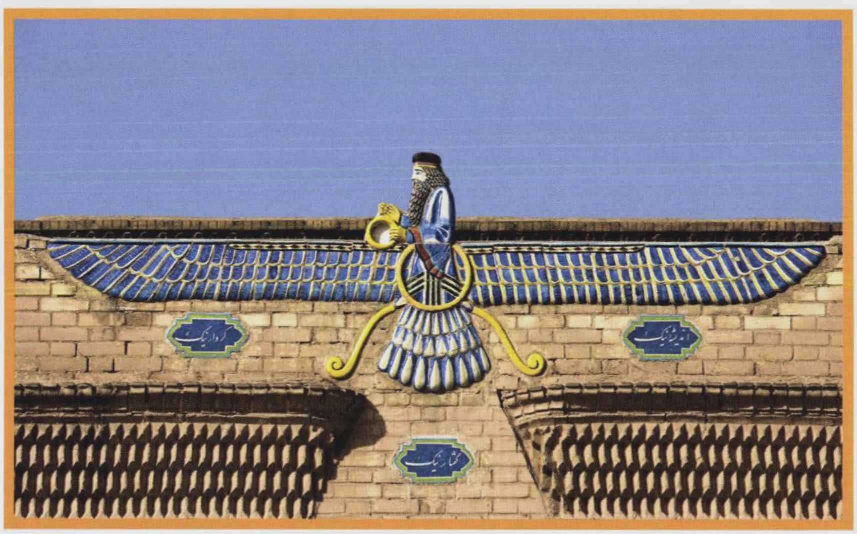
destek olur. *Aşa* kötü düşünceler, kötü sözler ve kötü işlerle beslenen karşıt ilke *druj*'un (kaos) tehdidi altındadır. Kötülüğün mütemadiyen dünyanın düzenli yapısını zayıflatmaya çalışmasıyla, aralarındaki asıl karşıtlık yaratma ile yaratmama arasında süregelir.

Zerdüşt'ün iyi ile kötünün savaşına insanlığı katma göreviyle dünyaya gelmesi, savaşı iyiliğin lehine çevirir. Zerdüştlüğe göre eninde sonunda iyilik kazanacaktır.

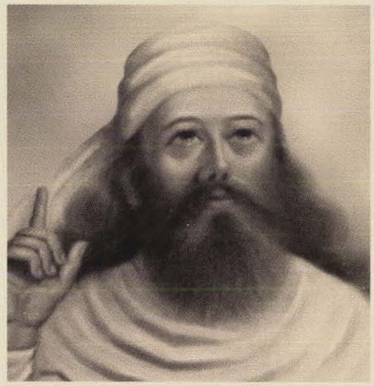
İyiliğin meydana getirdiği bir dünya

Zerdüştlüğün anlattığına göre, Ahura Mazda kusursuz bir dünya yaratmak isteyince, Ameşa Spenta ile kusursuz bir varlığı da içeren ruhsal, görünmez bir dünya meydana getirir. Bu dünyanın ruhsal doğası Ehrimen'i engellemeye yönelik olsa da, Ehrimen saldırmaktan vazgeçmez. Ahura Mazda en kutsal Zerdüştçü dua Ahuna Vairya'yı (Ahunwar) okuyarak Ehrimen'i yener ve tekrar karanlığın içine atar.

Bunun üzerine Ahura Mazda ruhsal dünyasına maddi biçim verir. Bir ilk hayvan (boğa) yaratır ve onun kusursuz ruhsal varlığı Gayomart (ölümlü ya da insan yaşamı anlamına gelir) olarak

Zerdüştlüğün simgesi Faravahar'ın bir *fravaşi*'yi (muhafız melek) tasvir ettiği düşünülür. Fravaşiler kötülüğe karşı mücadele eden bireylerin ruhlarını korur.

Zerdüşt

Peygamber Zerdüşt'ün tam olarak ne zaman yaşadığı bilinmiyor, ama MÖ 1400-1200 civarında yaşamış olması olası görünüyor. Öğretileri Rig-Veda gibi erken Hindu metinlerden yararlandığını gösterse de, kendisi bu metinlerle ilgili dini içgörülerinin doğrudan Tanrı'dan geldiğini varsaydı. Zerdüşt Ahura Mazda'ya tapmayı vaaz etmeye başladığında, Rusya'nın güney bozkırlarında yarı-göçebe, çoban İranlılar arasında bir rahipti. Başlangıçta çok az taraftar buldu, ama yerel bir hükümdarı kendi dinine çevirdi ve o da Zerdüştlüğü Avestan halkının resmi dini yaptı. Ama dinin bütün Pers İmparatorluğuna yayılması MÖ 6. yüzyıldaki Keyhüsrev döneminde oldu.

Önemli eserleri

MÖ 4. yüzyıl Zerdüşt'ün öğretileri, Gatha'lar, Zerdüşt'ün kendi sözleri olduğuna inanılan 17 ilahi de dahil Avesta'da toplanır.
MS 9. yüzyıl Zerdüştçü felsefenin düalist doğası, *Analytical Treatise for the Dispellenig of Doubts*'ta ayrıntılı bir biçimde açıklanır.

Ateş rahipleri kutsal bir alevi harlıyor. Nefesleri ya da tükürükleri ateşe düşmesin diye ağızlarını *padan* denilen beyaz bezlerle kapatıyorlar.

> İyi ile kötünün, aydınlık ile karanlığın benzemezliği işlev farklılığı değil, töz farklılığıdır... doğaları birleşemez ve karşılıklı yıkıcıdır.
> **Mardan-Farrukh**

bilinen bir insan haline gelir. Ama çok geçmeden Ehrimen kendine gelir ve tekrar saldırılarına başlar. Bir ateş halinde gökyüzünü yarıp geçer; kendisiyle birlikte açlık, hastalık, acı, şehvet ve ölüm getirir. Kendi şeytanlarını da yaratır. Gayomart ve boğa sonunda ölür, ama onların ölümüyle tohumları yere dökülür ve güneşle döllenir. Ahura Mazda yağmur gönderir, Gayomart'ın tohumundan insanlığın anne ve babası ortaya çıkar: Maşya ve Maşyana. Bu arada boğanın tohumu da dünyanın diğer bütün hayvanlarını doğurur.

Kusursuz yaratığı Ehrimen'in yıkıcılığı yüzünden bozulduğundan, Ahura Mazda daha önce sınırsız olan zamana bir sınır koyar.

Kötülük ve insan iradesi

Zerdüştlükte bütün insanlar iyi doğar. Baştan çıkarılıp yanlış yapmalarının nedeni, kötülüğün aktif ilkesi Ehrimen'in varlığıdır. İyi bir tanrı varken, kötülüğün var olmasının nedeni de odur. Zerdüşt metinleri şöyle der: "İyiliği bakımından eksiksiz ve kusursuz olan kötülük yapamaz. Yapabilseydi, kusursuz olmazdı. Tanrı iyilik ve bilgi bakımından kusursuzsa, açıkça cehalet ve kötülük ondan gelemez." Yani dünyada kötülüğün varlığından Ahura Mazda sorumlu değildir: Kötülüğün kaynağı Ehrimen'dir. Ahura Mazda'nın insanlara özgür irade vermiş olmasının anlamı şudur: Bir bireyin varlığının her anı doğru ile yanlış arasında bir tercih yapmayı gerektirir ve kötülüğe karşı iyiliği tercih etmek bizim sorumluluğumuzdur.

Ahlaki tercihe bu odaklanma Zerdüştlüğü, yalnızca kavramsal bakımdan değil gündelik yaşam pratiği bakımından da kişisel sorumluluğun ve ahlakın üstün olduğu bir din haline getirir. Ahura Mazda'ya layık ve ona yardımcı insan erdemleri şunlardan oluşur:

İkizlerden biri iyi, diğeri kötü

Zerdüştlüğün bugün inananı kalmayan kolu Zurvancılıkta Ahura Mazda tek yaratıcı değildir: o ve Ehrimen daha önce var olan bir tanrının, Zurvan'ın ("Zaman") oğludur. Bu öğretinin dayanağı şuydu: Mazda ve Ehrimen ikiz ruhsa (metinlerin dediği gibi), bir ataya ihtiyaçları vardı. Nötr, erdişi tanrı Zurvan, bir oğul yaratmak için 1000 yılını feda eder. Ama binyılın sonuna yaklaşınca, Zurvan bir oğul dünyaya getirme gücünden kuşku duymaya başlar. Kuşkusundan kötü Ehrimen, iyimserliğinden iyi Ahura Mazda doğar. Zurvan ilk doğan çocuğun dünyayı yöneteceği kehanetinde bulunur. Ehrimen önce doğmaya çalışır, kendini Ahura Mazda ilan eder; ama Zurvan kanmaz, "Benim oğlum aydınlık ve güzel kokar, sen karanlık ve pis kokuyorsun," der. Zurvan böylesine iğrenç bir şeyi kendisinin dünyaya getirdiğini düşünerek ağlar.

> İyi amaçla sürdürülmüş bir hayattan ileri gelen yasaların iktidarını kur, Mazda için ve yoksulların koruyucusu yaptıkları efendi için.
> **Ahuna Vairyar**

doğruluk, sadakat, hoşgörü, bağışlayıcılık, büyüklere saygı ve sözünde durma. Öfke, kibir, kincilik, kötü söz ve açgözlülük gibi kötülükler mahkum edilir –üstelik sadece bu yaşamda da değil.

Hüküm günü ve selamet

Zerdüştler insanların ölümden sonra iki kez yargılanacağına inanır: bir kez öldüklerinde, bir kez de zamanın sona erdiği Hüküm Gününde. İki yargılama bireyin düşünce ahlakını ve eylem ahlakını ele alacaktır. İkisinde de ahlaki kusurlar cehennemle cezalandırılır. Ne var ki bu cezalar ebedi değildir, kişi öbür dünyada ahlaki kusurlarını düzelttiğinde cezaları kalkar, cennette Ahura Mazda ile yaşamaya gider. Zerdüşt öğretilerine göre, zamanın sonu yaklaşınca, Saoşyan ("kurtarıcı") kalkıp dünyayı yeniden meydana getirmeye hazırlanacak, Ehrimen'i yok etmesi için Ahura Mazda'ya yardım edecek. İnsanlar arınacak ve et yemeyi bırakınca, sonra sütü, bitkileri ve suyu bırakacak, ta ki sonunda hiçbir şeye ihtiyaç duymayana kadar. Herkes iyiyi kötüye tercih edince, artık günah da olmayacak ve Ehrimen'in yarattığı şehvet şeytanı Az aç kalıp yaratıcısına saldıracak. Ahura Mazda, Ehriman'ı gelirken yarattığı delikten âlemin dışına atacak. Bu noktada zaman sona erecek.

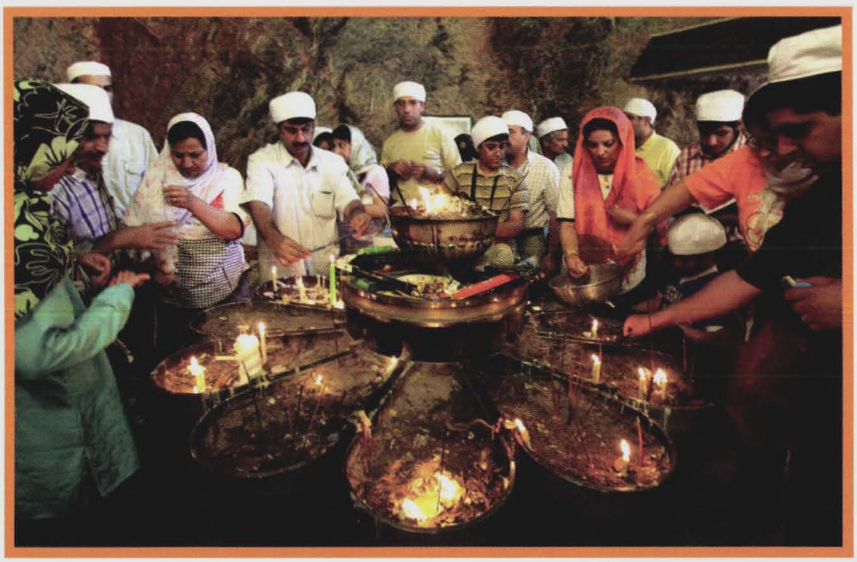
Saoşyan ölüleri diriltecek, günahlarını yakıp yok etmek için erimiş metal akıntısının içinden geçecek. Zerdüştçülüğe göre dünya yeniden başlayacak, ama bu kez ebedi ve lekesiz olacak.

Hüküm Gününde arıtıcı olarak ateşin ve erimiş metalin kullanılacak olması, Zerdüştlükte kutsal bir simge olarak ateşin öne çıkmasına neden olur. En saf element olarak görülür. Ahura Mazda ateşle ve güneşle bütünleştirilir. Bu nedenle Zerdüşt tapınaklarında, tanrılarının ebedi gücünü simgeleyen bir ateş hep yanar durumda tutulur. Bazı tapınak ateşleri yüzyıllarca yanar durumda tutulmuştur. İnananlar odun adağı getirir (kullanılan tek yakıt) ve ateş rahipleri odunları ateşe atar. Ziyaretçiler külle kutsanır.

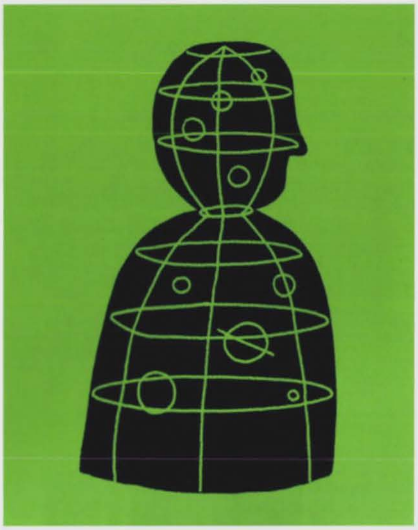
Devam eden mücadele

Zerdüştlüğün, iyilik ve kötülük güçlerinin edebi karşıtlığı düşüncesi, felsefenin "düalizm" dediği şeyin bir biçimidir. Başka bir düalist İran dini olan Manicilik MS 3. yüzyılda peygamber Mani tarafınan kurulur. Mani kendi "Işık Dini"nin Zerdüşt'ün, Buda'nın ve İsa'nın öğretilerini tamamladığını savunuyordu.

Zerdüşt gibi Mani de dünyayı iyilik ile kötülük, ışık ile karanlık güçler arasındaki ebedi bir mücadele olarak gördü. Bu fikir, Hıristiyan düşünürler üzerinde köklü bir etki yaratacak ve Ermenistan'da Pavlikanlar, Bulgaristan'da Bogomiller ve en ünlüsü Fransa'da Katharlar gibi Hıristiyan inanışına ters düşen kültleri etkileyecekti. ■

Zerdüştler birlikte dua etmek için toplanır. Bu çok ahlaki din, eski bir Avesta ifadesinde özetlenir: "*Humata, Hukhta, Hvarşta* –İyi düşünceler, iyi sözler, iyi işler."

EVRENİN YOLUNU KABUL ET

BENLİĞİ TAO'YLA HİZAYA SOKMAK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Laozi

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 6. yüzyıl, Çin

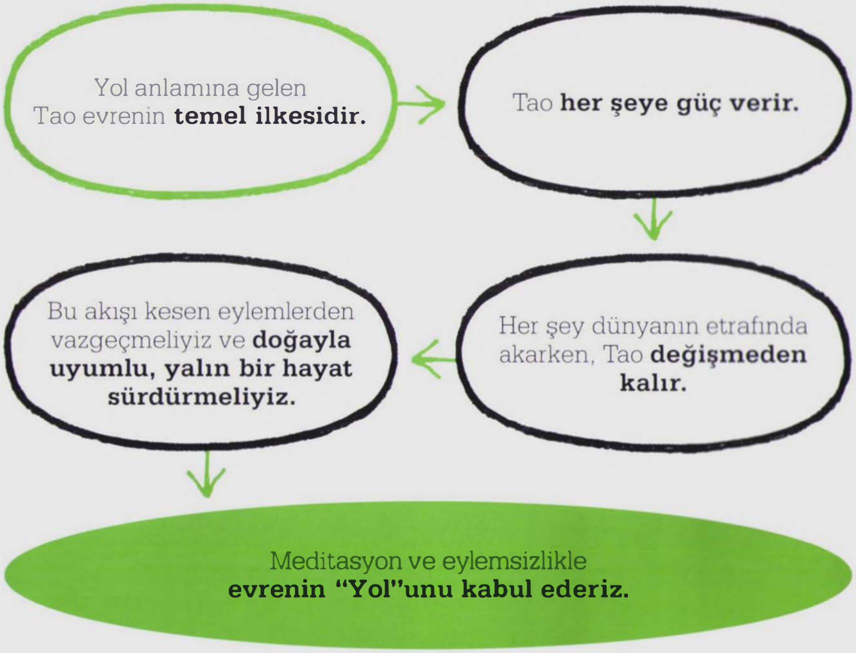
ÖNCE
MÖ 7. yüzyıl Popüler Çin dininde insanlar ilahların kaderi kontrol ettiğine inanır ve atalara tapar.

SONRA
MÖ 6. yüzyıl Konfüçyüs erdemin ve saygının adil ve istikrarlı bir topluma yol açtığı etik bir sistem önerir.

MS 3. yüzyıl Budizm kişisel aydınlanma yolculuğuna odaklanmasıyla önce Çin'e ulaşır.

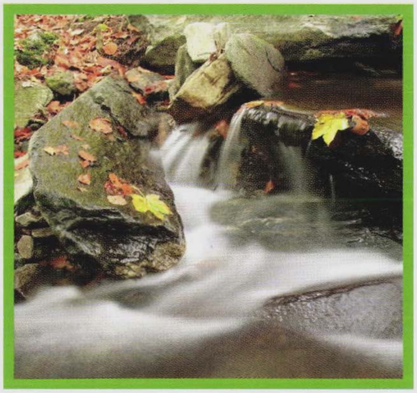
20. yüzyıl Komünist rejim Taoculuğu Çin'de yasaklar, bu yasak 1978'de kaldırılır.

20. yüzyıl T'ai chi'nin fiziksel ve zihinsel disiplini Batı'da taraftar bulur.

Taoculuğun kökeni, doğa ve uyumla ilgili eski Çin inançlarına dayanır; ama filozof Laozi'ye atfedilen ilk metni, MÖ 6. yüzyılda, yani düşünceler bakımından Çin'de Konfüçyüsçülüğün, Hindistan'da Caynacılık ve Budizmin ve erken Yunan felsefesinin ortaya çıkışına da tanık olan olağanüstü aktif bir zamanda yazıldı. Laozi'nin kitabı *Taode jing* ("Yol ve Yolun Gücü) *tao*'yu, başka bir deyişle "Yol"u, bütün şeylerin altında yatan ve onları ayakta tutan, evrende düzenin kaynağı olan güç ya da ilke olarak tanımlamaktaydı. *Tao*'yu engellemek ya da köstekleme yerine onu izlemek, yalnızca kozmik düzeni güvenceye almaya yardım etmekle kalmaz, kişisel manevi gelişime ve erdemli, başarılı ve olasılıkla daha

Ayrıca bkz.: Bilgelik üstün insanın elindedir 72–77 ▪ Fiziksel ve zihinsel disiplin 112–13 ▪ Sözcüklerin ötesine geçen Zen içgörüleri 160–63

Yaşamın Yol'a uygun pürüzsüz geçmesi için ona ayak uydurmalı ve onunla birlik olmalıyız, yalnızca doğanın asli dengesini sürdüren basit eylemlerde bulunmalıyız.

uzun bir yaşama da yol açar. *Tao*'yu izlemek, daha modern bir ifadeyle "akışına bırakmak" anlamına gelir.

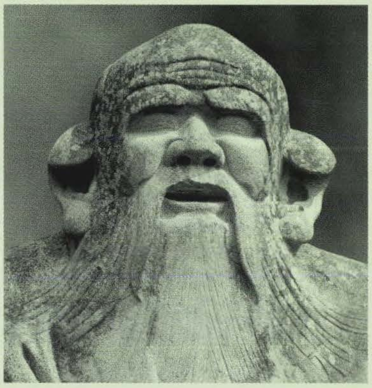
Eylem ve eylemsizlik

Tao'nun kendisi ebedi ve değişmezdir. Yaşam *Tao*'nun etrafında dönüp dolaşır; *Tao*'nun çizgisine ayak uydurmak adına insanlar maddi kaygılardan, hırs ve öfke gibi bozucu duygulardan uzak durmalıdır. Onun yerine barışçı, sade bir yaşam sürmeli, benliğin dürtülerine göre hareket etmek yerine doğayla uyum içinde ve kendiliğinden davranmalılar. Bu, *tao*'da asli olarak var olan *wu wei*, yani eylemsizlik kavramıdır; *Taode jing*'in dediği gibi: "Yol asla eylemez, yine de hiçbir şey yapılmadan kalmaz." Gündelik yaşamda Laozi, *wu wei*'yi teşvik eden erdemlere büyük önem verir: tevazu, biat, karışmama, edilgenlik ve kopma.

Laozi'ni bilgisi, evren ve bileşenlerinin doğasına ilişkin uzun bir tefekküre dayanmaktaydı; Çin felsefesinde bu, yin ve yang'dır. Yin karanlık, nemli, yumuşak, soğuk ve dişil olan her şeyi kapsar; aydınlık, kuru, sert, sıcak ve eril olan her şey yang'dır. Her şey yin ve yang'dan oluşur ve ikisi dengedeyken uyuma ulaşılır. Taoculukta, meditasyon ve t'ai chi gibi pratiklerle –yaşam gücü *qi*'nin vücuttan akışını dengelemeyi amaçlayan fiziksel, zihinsel ve ruhsal egzersizler– zihinde, ruhta ve bedende böyle bir dengeye ulaşılmaya çalışılır.

Han hanedanı döneminde (MÖ 260-MS 220) Taocu felsefe bir din haline geldi. Meditasyon pratiklerinin üstatları ölümsüzlüğe götürdüğü sanılırdı. *Taode jing*'de ölümsüzlük fikri aslında amaçlanmaz. Tao'yu tamamen kabul eden biri, maddi olanın üstünde bir düzleme ulaşır ve kopmayla ölümsüzlüğe erişir. Ama bilge için "ölüm âlemi yoktur" ifadesi, Taocu dinin mensupları tarafından harfi harfine kabul edilecekti; onlara göre Yol kabul edilerek fiili ölümsüzlüğe ulaşılabilirdi. ■

> Benim sözlerimi anlamak da çok kolaydır, hayata geçirmek de; yine de dünyada hiç kimse onları anlayamaz ya da hayata geçiremez.
> **Laozi**

Laozi

Taode jing'in yazarının Zhou imparatorlarının saray arşivcisi olduğu, bilgisinden ötürü Laozi (Yaşlı Üstat) adını aldığı söylenir. Daha genç bilge Konf Fuzi'nin, diğer adıyla Konfüçyüs'ün (s. 75), dini ayinler konusunda ona danışmaya gittiği sanılmaktadır. Ne var ki Laozi ile ilgili bilinenlerin hiçbiri kesin değildir. Tarihsel bir şahsiyet olmaması ve *Taode jing*'in aslında bir söylence derlemesi olması olasıdır.

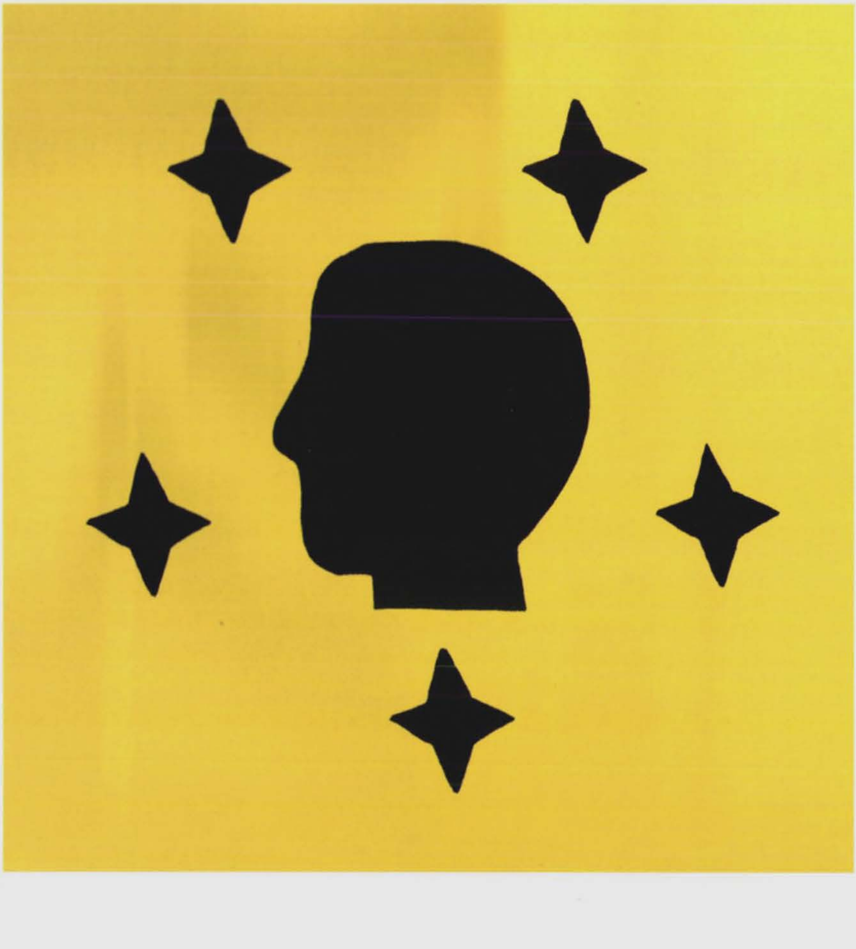
Efsaneye göre Laozi esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolur; Konfüçyüs onu rüzgara binip gökyüzüne yükselen bir ejderhaya benzetir. Öykü şöyle devam eder: Zhou hanedanının gerilemekte olduğunu gören Laozi saraydan ayrılır ve yalnız kalmak için batıya gider. O sırada onu tanıyan bir sınır muhafızı bilgeliğiyle ilgili bir işaret ister. Laozi ona *Taode jing*'i yazar ve yoluna öyle devam eder, bir daha da ona rastlayan olmaz.

Önemli eserleri

MÖ 6. yüzyıl civarında *Taode jing* (Laozi olarak da bilinir).

BEŞ BÜYÜK YEMİN

BENLİĞİ YOK SAYMA MANEVİ KURTULUŞA GÖTÜRÜR

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Mahavira

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 6. yüzyıldan itibaren, Hindistan

ÖNCE
MÖ 1000'den itibaren Samsara kavramı, ölüm ve yeniden doğum döngüsü, Hindistan'da *şramana* geleneğinin gezgin çilecileri tarafından geliştirilir.

SONRA
MÖ 6. yüzyıl Buda'nın aydınlanması, ona samsara'dan kurtulmanın yolunu gösterir.

MÖ 2. yüzyıldan itibaren Mahayana Budizminde bodhisattva'lar –başkalarına yardım etmek için yeryüzünde kalan aydınlanmış insanlar– saygı görür.

20. yüzyıl Caynacılığın, Hindistan'da Hinduizm'den ayrı, yasal bir din olduğu kabul edilir.

Caynacılık en çileci Hint dinidir. Taraftarları mokşa'ya ilerlemek, bu elem dünyasına sürekli yeniden doğmaktan kurtulmak için benliklerini yok sayarlar. Bildiğimiz şekliyle Caynacılık, Buda'nın çağdaşı Mahavira tarafından MÖ 6. yüzyılda kuruldu. Bununla birlikte Caynacılığın uzun bir tarihsel gelişimi bulunmaktadır: her zaman var olduğu ve her zaman var olacağı söylenir. İnanç içinde Mahavira, şimdiki çağda 24 aydınlanmış öğretmenin sonuncusu olarak kabul edilir. Caynacılar her çağın milyonlarca yıl sürdüğüne ve sonsuz

Ayrıca bkz.: Yaşamın dört evresi 106–109 ▪ Ebedi döngüden kaçış 136–43 ▪ Buda'lar ve bodhisattva'lar 152–57 ▪ Hakkaniyetin en büyük ödülü 279 ▪ Sih davranış kodu 296–301

Yaşam sonsuz bir **reenkarnasyon döngüsüdür.**

Ancak **karma'nın yükünden** kurtularak aydınlanmaya ulaşabilir ve bu döngüden kurtulabiliriz.

Bunu yapmak için, Mahavira gibi kurtuluşa ulaşmış büyük öğretmenleri **örnek almalıyız.**

Yol **Beş Yemin'de** açıklanır: şiddete baş vurmama, doğruyu söyleme, iffetli olma, çalmama ve bağlanmama.

Bu yoldan gidersek, biz de sonunda **aydınlanmaya ulaşabiliriz.**

Caynacılıkta saygı gösterilen aydınlanmış varlıkların, *cina* ya da *tirthankara*, tasvirleri ibadet nesnesi olarak dualar ve mantra'lar okunurken meditasyon odağı olarak kullanılır.

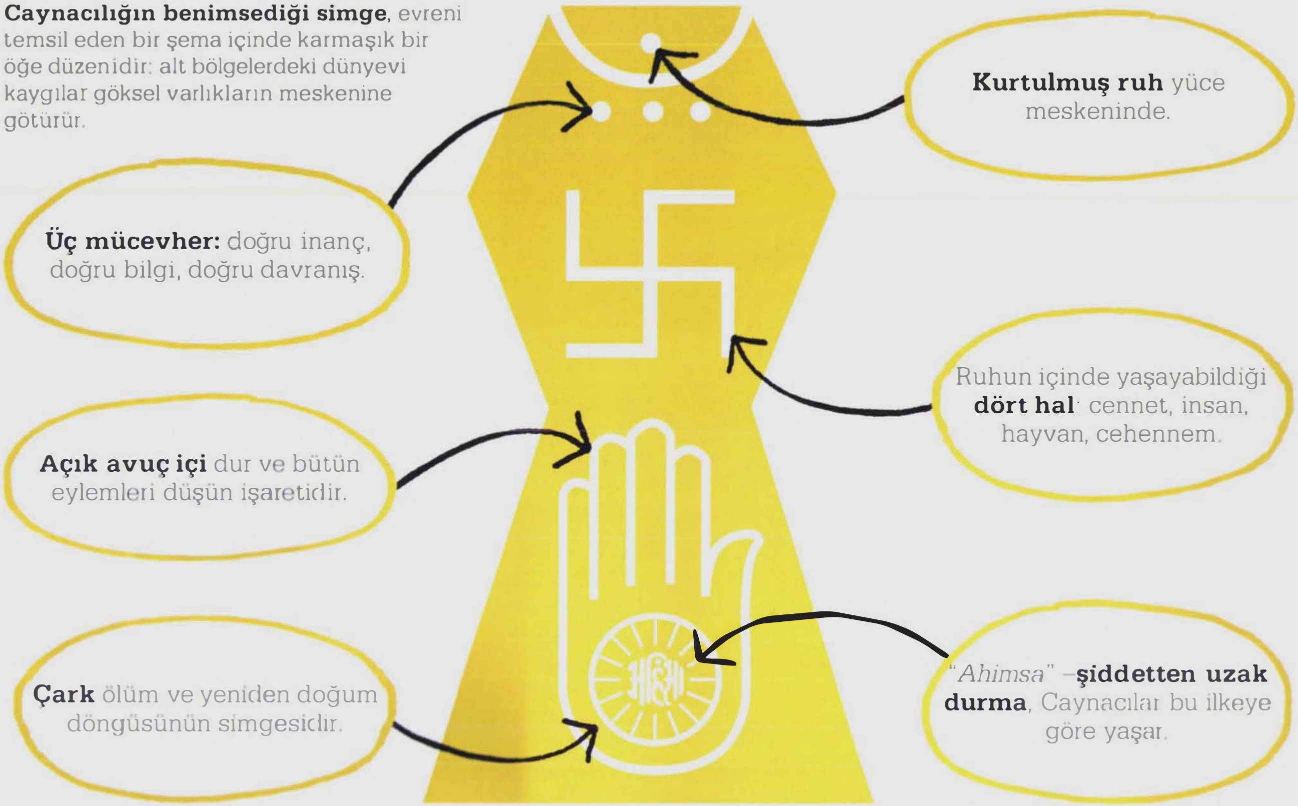
bir çağ döngüsü içinde tekrarlandığına inanır. Bu öğretmenlere *cina* ya da daha yaygın olarak *tirthankara* denilir: "yeniden doğum okyanusuna geçit inşa edenler." *Tirthankara*'ların öğrettiği benliği yok sayma yolundan giden Caynacılar, ruhlarını maddi varoluşun zorluklarından kurtarmayı umar. Bu umut olmadan yaşam, sürekli bir yaşam, ölüm ve reenkarnasyon döngüsünden ibaret olur.

Kişisel sorumluluk

Caynacılık herhangi bir tanrı tanımaz, tüm sorumluluğu bireyin eylemine ve davranışına bırakır. Benliği yok sayan bir yaşama bağlı kalmak için Caynacı keşişler ve rahibeler Beş Büyük Yemin eder: şiddetten uzak durma (*ahimsa*), doğruyu söyleme (*satya*), evlenmeme (*brahmacharya*), isteyerek verilmeyen şeyi almama (*asteya*), insanlardan, mekânlardan ve şeylerden kopma (*aparigraha*). Bu yeminlerin en önemlisi, insanlara şiddetten sakınmanın da ötesine geçip, suda ve havada bulunan en küçük organizmalar da dahil, bütün hayvanları kapsayan *ahimsa* pratiğidir. Diğer dört Büyük Yemin keşişi ya da rahibeyi vaaz vermeye, oruç tutmaya, ibadet etmeye ve araştırmaya adanmış gezgin dilenci yaşamına hazırlar.

Benliği yok sayma Caynacılık için çok önemlidir. Mahavira'nın çıplak gezdiği söylenir; dolaşmaya başladığında o kadar derin düşüncelere dalmıştır ki, hırkasının bir çalıya takılıp düştüğünü bile fark etmez. Ama MS 4. yüzyılda, Mahavira'nın ölümünden çok sonra, benliği yok saymanın ne ölçüde uygulanması gerektiği konusu Caynacılık içinde Şvetambaralar (Beyaz giysililer) ile Digambaralar (Çıplaklar) arasında bir bölünmeye neden oldu. Şvetambara keşişler, kopmanın ve arılığın sade bir hırka giymekle bozulmayan zihinsel nitelik olduğuna inanır. Digambara keşişler ise çıplak dolaşır, onlara

> Bilgi sahibi Mahavira hiçbir günah işlemedi, başkalarını günaha teşvik etmedi, başkalarının günahına da rıza göstermedi.
> **Akaranga Sutra**

göre giyinmek bir kişinin cinsel duygulardan ve sahte tevazu fikrinden tamamen kopmadığını gösterir. Digambara keşişler sadaka çanağı bile taşımayabilir, yiyeceği avuçlamaları gerekir. Digambaralar kadınlar erkek olarak yeniden doğana kadar yeniden doğumdan kurtuluşlarının mümkün olmadığına da inanırlar.

Dünyada yaşamak

Ruhban olmayan Caynacılar Beş Büyük Yemin etmez; benzer daha küçük yeminler eder: şiddeti kınama, yalan söylememe ya da hırsızlık yapmama, iffetli cinsel davranış gösterme, maddi şeylere bağlanmaktan sakınma. Bütün Caynacılar şiddetten uzak durma yeminine uygun olarak katı vejetaryendir ve yaşamı sonlandıran eylemlerden kaçınmalıdır. Bazı Caynacılar ibadetlerinde yalnızca dalından düşmüş çiçekler kullanır, canlı bir çiçeği koparmanın bir şiddet hareketi olduğunu savunurlar. Ruhban olmayan Caynacılar evlenebilir, ama en yüksek davranış standartlarına uymaları beklenir. Bu konuda her şeyde olduğu gibi Caynacılar üç mücevher yolunu izler: doğru inanç, doğru bilgi ve doğru davranış.

Bazen dördüncü bir mücevherin olduğu söylenir: doğru kefaret. Caynacılıkta günahların kefareti önemlidir. Her yıl muson mevsiminde sekiz günlük bir oruç ve perhiz döneminden sonra başlayan Samvatsari bayramında, geçen yıl işlenen günahlar aileye ve dostlara itiraf edilir ve kinleri yeni yıla taşımama sözü verilir. Meditasyon da önemlidir ve günlük Caynacı ritüelleri arasında 48 dakikalık meditasyon oturumları vardır; burada amaç evrenle bir olmak, bütün günahları affetmek ve affedilmektir. (Kırk sekiz dakika –bir günün otuzda biri– bir *mahurta*, Hindistan'da ritüel amaçlarla kullanılan standart zaman birimidir.)

Diğer Caynacılık erdemleri: başkalarına hizmet, dinsel araştırmaya dikkat, tutkudan uzak durma, nezaket ve tevazu. Keşişlere ve rahibelere yiyecek bağışlamak özel bir meziyettir. Bütün bu pratikler ruhban olmayanların karmayı (geçmişte yapılan işlerin sonuçları) azaltma yemininin gerektirdiği benliği yok saymayla birleşir. Caynacılık inancına göre karma, bir tür fiziksel töz olarak ruhun üzerinde birikir. İyi ve kötü bütün karmalar kurtuluşa ulaşmak

için atılmalıdır. Düşünce azar azar meziyet kazanarak ruhsal aydınlanma yolunda tedricen ilerlemektir. Caynacılığın kutsal metinlerinden biri, *Tattvarthe Sutra*, ruhun kurtuluş için geçmek zorunda olduğu 14 evreyi saptar: Birinci evreye *mithyadrişti* denilir, burada ruh manevi uyku halindedir. 14. evre tam manevi kurtuluşa ulaşmış, *siddha* olarak bilinen canların bulunduğu *ayoga-kevali*'dir. Bu son evre ruhban olmayan Caynacılarin menzili dışındadır.

İbadet biçimleri

Caynacılar bir tapınakta ya da evde bir mabette ibadet edebilir. Caynacılık tapınakları, kurtulmuş *tirthankara*'ların ders vermeye devam ettiği göksel meclis salonlarının kopyası olarak görülür. Bu *tirthankara*'ların tasvirlerini taparcasına sevmenin ve tefekkür etmenin iç ruhsal dönüşüme neden olduğu sanılır. Hinduizmde de rastlanan en yalın ibadet biçimine *darşan* denilir ve çoğu kez kutsal bir *mantra* okunurken bir *tirthankara*'nın tasviriyle göz teması kurmayı gerektirir. Caynacılığın temel duası Navkar ya da Namaskar mantrasıdır. Bu mantrayı okuyan *namo namahar*, ibadetçi, kurtulmuşların ruhlarını onurlandırır ve kendi aydınlanma arayışında onlardan esinlenir. ■

> “ Bütün canlı yaratıklardan af dilerim. Hepsi beni bağışlasın. Bütün varlıklarla dostça ilişkim olsun. ”
> **Caynacı duası**

Yalnızca Caynacı keşişler 14 basamağı çıkıp ruhsal aydınlanmaya ulaşmayı umabilir.

Mahavira

Dinsel reformcu Mahavira, MÖ 599 civarında Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Kral Siddhartha ile hamileliği sırasında hayırlı rüyalar gördüğü söylenen Kraliçe Trişala'nın oğlu Prens Vardhamana olarak dünyaya geldi. Caynacılık geleneğine göre Mahavira'yı kraliçenin rahmine Veda tanrılarının kralı İndra koydu. İddiaya göre Mahavira şiddetten uzak durmaya o kadar bağlıydı ki acı vermesin diye annesinin rahmini tekmelemedi.

Prens Vardhamana 30 yaşında sarayı terk edip çileci bir yaşamı tercih etti, maddi rahatlıktan vazgeçti ve kendini tamamen meditasyona verdi. 12 yıl sonra aydınlanmaya ulaştı ve büyük öğretmen olup Mahavira adını aldı. Caynacı keşiş ve rahibelerden oluşan büyük bir cemaat (toplam 50.000 kişiden fazla olduğu tahmin ediliyor) kurarak Caynacılığa şimdiki biçimini verdi. Mahavira, Bihar'ın Pava kasabasında 72 yaşında öldü ve o sırada mokşa'ya (ölüm ve yeniden doğum döngüsünden kurtuluşa) ulaştığı söylenir.

ERDEM GÖKTEN GÖNDERİLMEZ

BİLGELİK ÜSTÜN İNSANIN ELİNDEDİR

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Konfüçyüs

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 6.-5. yüzyıllar, Çin

ÖNCE
MÖ 11. yüzyıldan itibaren Zhou hanedanı geleneksel atalara tapınmanın yönünü, Zhou imparatorun temsilcisi olduğu bir cennet kavramına çevirir.

MÖ 6. yüzyıl Laozi evrensel uyumu sürdürmek için tao'ya (Yol) uygun davranmayı önerir.

SONRA
MÖ 6. yüzyıldan itibaren Konfüçyüsçü erdem ve sorumluluk idealleri, Zhou yönetimini ve sonraki hanedanların siyasal ideolojisini biçimlendirir.

18. yüzyıl Konfüçyüs'ün meritokratik düşüncelerine, kilisenin ve devletin mutlak otoritesine karşı çıkan Aydınlanma düşünürleri hayranlık duyar.

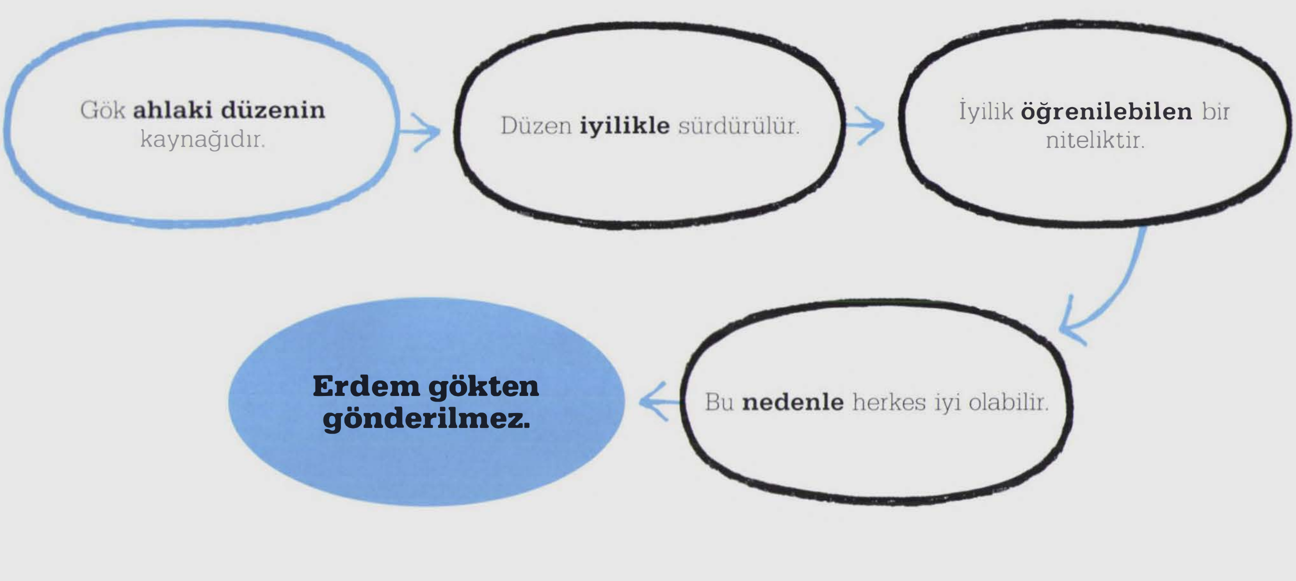
Batı'da tanındığı şekliyle Konfüçyüs, iyilik fikrini ve ahlaki üstünlüğün ilahi bir ayrıcalık mı, yoksa insanlığın asli bir özelliği mi olduğunu ve geliştirilip geliştirilemeyeceğini sistematik olarak araştıran ilk düşünürlerdendi.

MÖ 6. yüzyılda Modern Çin'in Şandong eyaletindeki Qufu'da doğan Konfüçyüs, Çin sarayına danışman olan, mirasla değil kendi meziyetlerinin gücüyle orta sınıftan yetkili ve nüfuzlu mevkilere yükselen yeni tür bilginlerden – aslında ilk devlet memurlarından– biriydi. O zamanın katı sınıf-katmanlı toplumunda bu durum bir anormallikti ve Konfüçyüs'ün düşüncesinin kalbinde de bu anormallik yatıyordu.

Egemen Zhou hanedanının hükümdarları, yetkilerini Göğün Vesayeti altında doğrudan tanrılardan aldıklarına ve *ren* (ya da *jen*) niteliğinin –insaniyet– egemen sınıflara özgü bir nitelik olduğuna inanırdı. Konfüçyüs de göğü ahlaki düzenin kaynağı olarak görüyordu, ama göğün inayetinin herkese açık olduğunu ve *ren* niteliğini herkesin edinebileceğini öne sürdü. Aslında *ren*'i oluşturan nitelikleri –ciddiyet, cömertlik, içtenlik, çalışkanlık ve nezaket– geliştirmek herkesin görevidir. Bu erdemleri hayata geçirmek göğün iradesine uymaktır.

> Erdemle yönetmek Kutupyıldızı gibidir: O yerinde dururken, binlerce yıldız onu bekler.
> **Analektler**

Analektler (Lunyu) – Konfüçyüs'ün öğrencileri tarafından derlenen konuşmaları ve öğretileri– yeni bir ahlak felsefesi kurdu; bu felsefede üstün insan, *junzi* (sözcük anlamı "beyefendi"), *ren*'i *ren* için edinmeye kendini adar –öğrenmek için öğrenir ve iyilik için iyidir. Bir öğrenci, *ren* arayanın uyması gereken kuralları açıklamasını isteyince, Konfüçyüs

Ayrıca bkz.: Uyumlu yaşamak 38 ▪ Benliği Tao'yla hizaya sokmak 66–67 ▪ Benliksiz eylem 110–11 ▪ Tanrı'nın bir tezahürü olarak insan 188

"münasebetsiz bir şey görmemeli, münasebetsiz bir şey işitmemeli, münasebetsiz bir şey söylememeli ve münasebetsiz bir şey yapmamalıdır," yanıtını verdi.

Konfüçyüs yalnızca kendi kendini yetiştirmekle ilgilenmedi; insanlar arasındaki ilişkilerle, bir ailede, bir toplulukta ve daha büyük bir toplumda uygun davranma şekliyle de ilgilendi. Konfüçyüs bütün sınıflardan öğrenci kabul etti ve esas olarak erdemin soylu doğmakta değil, kendi kendini yetiştirmekte yattığına inandı. Çin'in feodal toplumunda egemen hiyerarşinin katılığından ötürü Konfüçyüs, basit bir meritokrasi çağrısında bulunmadan bireysel erdemi teşvik etmenin bir yolunu bulmak zorundaydı. Bunu, erdemli insanın toplumsal düzendeki yerini kabul edip anladığını ve erdemini, kendisine verilen görevi aşmak üzere değil, yerine getirmek üzere kullandığını öne sürerek yaptı. "Üstün insan," dedi, "içinde bulunduğu konuma uygun olanı yapar, bunun ötesine geçmek istemez."

Akıllı bir hükümdarın nitelikleri

Konfüçyüs hükümdarların yetkilerini keyfi ve adaletsiz bir biçimde kullanmak yerine, davranışlarıyla örnek olmaları gerektiğini söyler, çünkü halka cömert ve kibar davranmak erdemi, sadakati ve doğru davranışı teşvik eder. Bununla birlikte, insanın başkalarını yönetmesi için önce kendisini yönetmesi gerekir. Konfüçyüs'e göre insancıl bir hükümdar *ren* pratiğiyle tanımlanır, yoksa Göğün Vesayeti'ni kaybeder. Konfüçyüs'ün kusursuz hükümdar düşüncesi, birçok bakımdan Laozi'nin *tao* kavramını hatırlatır: Hükümdar ne kadar az iş yaparsa o kadar çok şey başarılır. Hükümdar, krallık faaliyetinin etrafında döndüğü sabit bir merkezdir.

Bu öğüdü yürekten kabul eden hükümdarlar, becerileri ve

Çin'de imparatorluk otoritesi, istikrarlı bir merkezi iktidar fikrini güçlendiren kesin hükümle dışavurulurdu; iyi düşünülerek alınan kararların yeniden gözden geçirilmesine gerek yoktur.

Konfüçyüs

Rivayete göre Konfüçyüs MÖ 551'de, Çin'in Lu eyaletindeki Qufu'da doğdu. Esas adı Kong Qui'ydi; daha sonra Kong Fuzi, "Üstat Kong," unvanını kazandı. Hali vakti yerinde bir aileden geldiği ve babası öldükten sonra ailesini geçindirmek için memurluk yapması dışında, yaşamı hakkında fazla bir şey bilinmiyor. Yine de okumaya fırsat buldu ve Lu sarayında bir yönetici oldu; ama hükümdarlara önerileri göz ardı edilince, saraydan ayrılıp öğretmenliğe başladı.

Öğretmen olarak bütün Çin'i dolaştı, ömrünün sonunda Qufu'ya döndü. MÖ 479'da orada öldü. Öğretisi, öğrencileri tarafından sözlü olarak aktarılan ve daha sonra *Analektler'de (Lunyu)* toplanan parçalarda ve söyleşilerde, ayrıca Konfüçyüsçü bilginlerin derlediği antolojilerde varlığını sürdürüyor.

Başlıca eserleri

MÖ 5. yüzyıl *Lun yu* (Analektler), *Zhong yong* (Ortalamanın Kuramı); *Da Xue* (Büyük Bilgi)

Beş Değişmez İlişki

Hükümdar-Tebaa
Hükümdarlar iyiliksever olmalı, tebaa sadık.

Baba-Oğul
Ebeveynler sevecen olmalı, çocuklar itaatkâr.

Koca-Karı
Kocalar iyi ve adil olmalı, karılar anlayışlı.

Kardeş-Kardeş
Büyükler hoşgörülü olmalı, küçükler saygılı.

Arkadaş-Arkadaş
Yaşlılar düşünceli olmalı, gençler hürmetkâr.

güvenilirlikleri Konfüçyüsçü erdemli davranış kavramlarına dayanan danışmanlara ve memurlara da ihtiyaç duydu; MÖ 136'da Han hanedanı, Konfüçyüs'ün meritokratik ideallerini temel alan yeni devlet memurluğu sınavları başlattı. Dolayısıyla Çinlilerin gök kavramı da bariz bir bürokratik ton kazandı ve Song hanedanı zamanında (MS 960-1279) gök, Çin imparatorunun sarayının bir ayna imgesi olarak görüldü; kendi imparatoru ve daha düşük tanrılardan oluşan göksel memurları vardı.

Konfüçyüs göğe yaptığı göndermelere rağmen, kendi ahlak ilkelerinin tanrılardan geldiğine inanmıyor; insan kalbinde ve zihninde zaten var olduklarını görüyordu. Bu bakımdan Konfüçyüsçülük bir din olmaktan çok, hümanist bir ahlak felsefesi sistemidir: ama bugün 5-6 milyon taraftarı arasında bile, ikisi arasındaki fark pek de net değildir. Popüler Çin dininde Konfüçyüs kalabalık tanrı panteonuna girmiştir, ancak birçok taraftarı ona büyük bir öğretmen ve düşünür olarak saygı duyar.

Ritüele dayanmak

Konfüçyüsçülüğün bir din olarak kabul edilmesi, Konfüçyüs'ün ataları onurlandıran ayinler ve törenler yapmayı görev saymasından kaynaklanır. Bunu, aileye ve arkadaşlara sadakat, yaşlılara saygı zorunluluğunun –Konfüçyüs'ün Beş Değişmez İlişki'de tanımladığı (bakınız solda)– bir parçası olarak görüyordu. Bu ilişkilerde karşılıklılık önemli bir rol oynar, çünkü Konfüçyüsçülüğün özünü "Altın Kural" ortaya koyar: Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma. Konfüçyüs'e göre sevgi bağlarını, sadakati,

Konfüçyüs 12 yıl gezip ders verdi, eski Yunan dünyasında zamanın felsefe "okullarının" yaptığı gibi çok sayıda öğrenci edindi.

ritüeli, geleneği, erdemli düşünceyi, erdemli eylemi ve saygıyı onurlandırmakla herkes iyi olabilirdi, ayrıca toplum da olumlu ve doğru yönde kaynaşırdı. İnsanlar atalara saygı göstermekle ve onların onuruna ayin düzenlemekle bu dünya ile gök arasında bir uyum sağlar ve onu koruyabilirdi. Aile düzeyinde bu tür ayinler, imparatorların ataları için fedakarlıkta bulunduğu ve Göğün Velayetini onayladıkları ayinlerin bir yansımasıydı.

> “Yalnızca Göğün altında var olabilen en eksiksiz içtenliğe sahip olan kişi dönüşebilir.”
> **Orta Yol Doktrini**

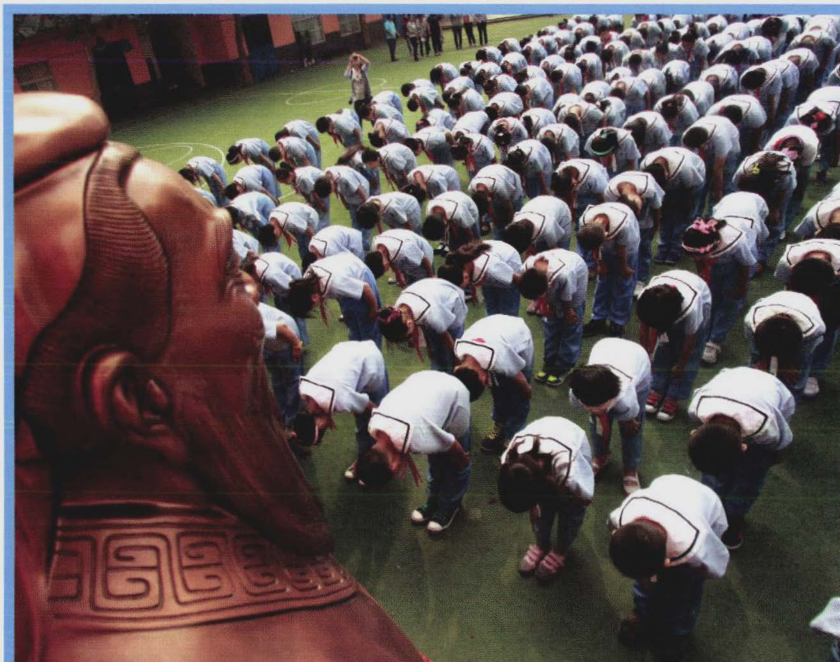
Ataya saygı en önemli Konfüçyüsçü erdemlerdendir; bağları ve görevleri ölümün ötesine geçer. Oğullardan ebeveynlerinin mezarlarında adaklarda bulunmaları ve evde büyüklerin ruhlarının içinde yaşadığı söylenen "ata tabletleri"nin bulunduğu mabette onları onurlandırmaları beklenir. Bugün bile Konfüçyüsçü bir evlilikte en önemli an, damadın ata tabletlerinin önünde çiftin eğilmesidir; böylece gelin kocasının atalarına resmen "takdim" edilir ve çift onların hayır dualarını alır.

Konfüçyüsçülük evrilir

Song hanedanı döneminde bilgin Zhu Xi (1130-1200) Taoculuğun ve Budizmin öğelerini Konfüçyüsçülükle bütünleştirerek, Yeni-Konfüçyüsçülük olarak da bilinen dayanıklı bir din yarattı. Konfüçyüs, ebedi hakikatlere kafa yoran ilk Çinli bilge değildi ve Konfüçyüs yeni bir kelam etmediğini, önceki düşünürlerin düşüncelerini inceleyip, Beş Klasik olarak bilinen beş kitapta bir araya getirdiğini söylemişti. Batı Zhou hanedanı döneminde, MÖ 1050'den 771'e kadar, sarayda bilginlere büyük değer verilirdi ve MÖ 7. yüzyılda Yüz Düşünce Okulu ortaya çıktı. Konfüçyüs bir felsefi mayalanma, ama aynı zamanda toplumsal değişim döneminde yaşadı. Zhou imparatorlarının gücü geriliyordu ve bütün toplumsal düzen tehdit altında görünüyordu. Düzene ve uyuma odaklanması, toplumun potansiyel dağılmasından duyduğu kaygıdan kaynaklanıyordu. Diğer hanedanların imparatorları, Han (MÖ 206-MS 220), Song (MS 960-1279) ve Ming (1368-1644) hanedanları gibi, toplumsal düzeni sürdürmede Konfüçyüsçü ideallerin değerini anladı ve Konfüçyüsçülük Çin devlet dini oldu. 20. yüzyıla kadar gündelik yaşam ve düşünce üzerinde köklü bir etki bıraktı ve Kültür Devrimi sırasında toplumsal muhafazakarlığı yüzünden saldırıya uğradı; ama son yıllarda Çin'de, Konfüçyüsçü düşünceleri modern Çin düşüncesi ve Batı felsefesiyle harmanlayan bir Yeni Konfüçyüsçülük ortaya çıktı. Konfüçyüs kendi felsefesini varolan kavramlara ve pratiklere dayandırmasına rağmen, insanların doğal olarak iyi olduğunu –yalnızca erdemli olmanın öğretilmesi ve buna teşvik edilmesi gerektiğini– ve bu iyiliğin aristokrasiyle sınırlı olmadığını ısrarla vurgulaması bakımından farklıydı. ■

> İlk ilken vefakârlık ve içtenlik olsun.
> **Analektler**

> İnsanların doğası aynıdır, onları ayıran alışkanlıklarıdır.
> **Analektler**

Büyüklere ve atalara saygı, Konfüçyüsçülüğün temel erdemidir: Bu genç Çinli öğrenciler Konfüçyüs'ün tasvirini onurlandırarak doğum gününü kutluyor.

İLAHİ BİR ÇOCUK DOĞAR

MİTİN ASİMİLASYONU

KISACA

İNANANLAR
Minos ve Miken uygarlıkları

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 14. yüzyıl, Girit

ÖNCE
Tarihöncesinden Olasılıkla Batı Asya'dan gelen ilk yerleşimciler, Girit adasındaki mağaralarda ritüel ve tapınma kanıtları bırakır.

MÖ 25. yüzyıl-1420 civarında Minos uygarlığında tanrıçalar tapınmanın odağıdır; birçoğu yılanlarla, kuşlarla ve arılarla bütünleştirilir.

SONRA
MÖ 25. yüzyıl-1420 civarında Minos uygarlığında tanrıçalar tapınmanın odağıdır; birçoğu yılanlarla, kuşlarla ve arılarla bütünleştirilir.

MÖ 5. yüzyıl Roma Cumhuriyeti Zeus mitlerini ve ikonografisini kendi yüce tanrısı Jupiter'e ya da Jove'ye benzetir.

MÖ 1420 civarında Girit adasının Minos uygarlığı, anakara Yunanistan'dan gelen Mikenler tarafından fethedildi ve Yunan istilacılar Minos kültürünü içine alınca, yerli Girit ve Yunan miti de iç içe geçti. Minos tanrılarından biri, efsaneye göre Psykhro'nun yukarısındaki Diktaean mağarasında ilahi bir oğul doğuran büyük bir ana tanrıçaydı. Bu mağara onun en kutsal mabedi oldu ve tanrı ya da insan, hiç kimsenin girmesine izin verilmedi. Yılda bir kez, kutsal çocuğun doğumundan akan kan taşınca, mağaradan şiddetli bir ateşin çıktığı söylenirdi.

Bu çocuk büyüyüp olağanüstü bir genç, ilahilerde her yıl insanlara bereket ve iyi şans getirmesi için yakarılan yarı-tanrı *kouros* oldu.

Mikenlerin yerini alan Yunan Dorlar, Giritli *kouros*'a kendi yüce tanrıları Zeus'un adını verdi, Zeus Olympos Dağında yaşayan klasik Yunan tanrıların panteonunu yönetecekti. Zeus'un annesi Rhea'nın bebeğini kıskanç babası Kronos'tan sakladığı yer olarak kabul edilen mağara, eski Yunanistan'ın kutsal yerlerinden ya da mabetlerinden biri haline geldi.

Rhea Minos uygarlığına özgü büyük tanrıçalarından biri olsa da, Yunan mitolojisinde Rhea tanrıların annesi olmasına rağmen, kendi başına bir Olympos tanrıçası sayılmaz. Diğer yanda onun ilahi çocuğu, en yüksek tanrı, diğer bütün tanrıların babası olma statüsüne yükseltilir. ■

Burada Carlo Cignani'nin (1628-1719) resmettiği bebek Zeus'un, periler (nemfler) ya da Diktaean mağarasında yaşayan arılar tarafından beslendiği söylenirdi.

Ayrıca bkz.: Simgecilik gerçek yapar 46–47 ▪ Yeni toplumlar için inançlar 56–57 ▪ Büyük tanrıçanın gücü 104

KAHİNLER TANRILARIN İRADESİNİ AÇIĞA VURUR

KEHANETTE BULUNMAK

KISACA

İNANANLAR
Eski Yunanlar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 8. yüzyıl-MS 4. yüzyıl; Yunanistan ve Akdeniz

ÖNCE
MÖ 3. binyıldan itibaren Buto'daki tapınak Mısır'ın en ünlü kahinini, yılan başlı tanrıça Wadjet'e ev sahipliği yapar.

MÖ y. 800 Delphoi'de Apollon kehanet merkezi kurulur.

SONRA
MÖ 1. yüzyıldan itibaren *Haruspex* Roma İmparatorluğunda etkili bir figürdür; kurban edilen hayvanların iç organlarını yorumlamak için Etrüsk kehanet tekniklerini kullanır.

MS 1. yüzyıldan itibaren Hıristiyan kilisesi kehanette bulunmayı pagan bir pratik olduğu gerekçesiyle mahkum eder; Kitabı Mukaddes'in Tesniye Kitabı'nda yasaklanır.

Eski Yunanlar kehanete çok güvenirdi; en değerli kehanet ve akıl danışma kaynağı, neredeyse tümü kadın olan kahinlerdi. Kahinler trans benzeri bir duruma geçer, o sırada tanrılar doğrudan onların aracılığıyla "konuşurdu." Tanrıların mesajları bazen anlaşılmaz olsa da, rahipler tarafından yorumlanabilirdi. Kahinlerin mabetlerinde ya da meskenlerinde (çoğunlukla mağara) adak sunulursa, çoğu kez daha doyurucu yanıt verirlerdi.

Aşk ve evlilik gibi kişisel konulardan devlet işlerine kadar, her konuda kahinlere danışılırdı. Kehanetler siyasal amaçlarla da kullanılırdı: Büyük İskender MÖ 332'de Mısır'ı fethettikten sonra Mısır tanrısı Amun'un kehanet merkezini ziyaret etti ve kahin onu "Amun'un oğlu" olarak tanıyınca egemenliğini meşrulaştırdı. Ne var ki kahinlerin sayısı sınırlıydı, buna bir de değerli adakların daha makbul olması gerçeği eklenince, tanrılara "kişisel" erişim zenginlerin ve güçlülerin ayrıcalığı haline geldi. Kahinlerden farklı olarak dolaşmaya hazır –hareket halindeki Yunan orduları için özellikle yararlı– falcıların ya da müneccimlerin sunduğu hizmet, yaygın bir alternatif oldu. Bu falcılar tanrılardan gelen "işaretleri," rüya çözümleme, tesadüfi olaylardan anlam çıkarma, kuşları gözleme ve kurban edilen hayvanlardan alamet çıkarma gibi yöntemlerle yorumlardı. ■

> Sibylla, kudurmuş ağzından çıkan... sesi, içindeki tanrı sayesinde bin yılları aşıyor.
> **Herakleitos**

Ayrıca bkz.: Şamanın gücü 26–31 ▪ Santeria'nın Afrikalı kökleri 304–305 ▪ Pentekost Kilisesi 336

TANRILAR TIPKI BİZE BENZER

TOPLUMUN AYNASI İNANÇLAR

KISACA

İNANANLAR
Eski Romalılar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 8. yüzyıl, Roma

ÖNCE
MÖ 8.-6. yüzyıllar
Yunan uygarlığı tanrı panteonuyla tomurcuklanır.

SONRA
MÖ 8. yüzyıl
Roma kurulur.

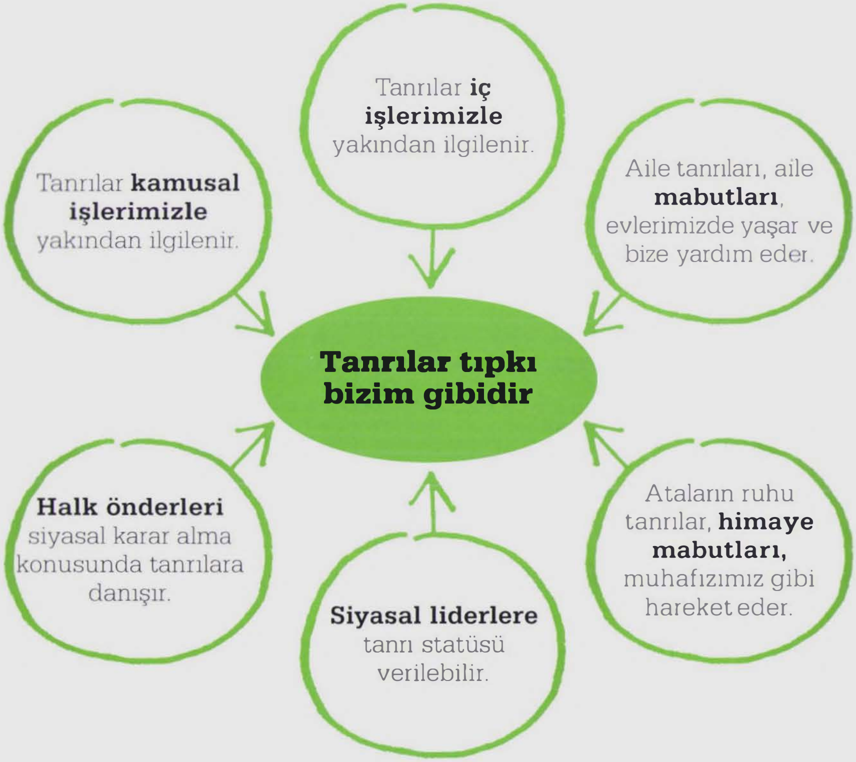
MÖ y. 509 Roma monarşisi devrilir ve Cumhuriyet kurulur.

MÖ 133-44 İç savaş Roma Cumhuriyetinin sonunu getirir; Julius Caesar, MÖ 44'te öldürülmeden önce "ömür boyu diktatör" gösterilir.

MÖ 42 Julius Caesar ilahlaştırılır.

MS y. 335 Roma İmparatoru I. (Büyük) Constantinus Hıristiyanlığı kabul eder.

MS 391 İmparator Theodosius pagan tanrılara tapmayı yasaklar.

Eski Roma tanrıları büyük ölçüde diğer uygarlıkların, en başta da Yunanların panteonundan uyarlamaydı. Yunan tanrıları gibi Roma tanrıları da ölümlülerin yaşamına ayna tutacak ve onların tarihini yansıtacak şekilde yaşar, aşık olur ve savaşırdı. Bununla birlikte Yunanlar kendi tanrılarını evreni uzaktan kontrol eden ilahlar olarak gördüğü halde, Romalılar onları kendi yaşamlarının ayrılmaz bir parçası sayıyor ve varoluşun her boyutunu doğrudan

Ayrıca bkz.: Yeni toplumlar için inançlar 56–57 ▪ Mitin asimilasyonu 78 ▪ Tanrıların yolundan gitmek 82–85

etkilediklerini düşünüyorlardı. İlahi yardımın başarılı yönetimin anahtarı olduğuna inandıklarından, tanrılardan yardım almak adına ibadeti, ritüeli ve kurbanı kamusal törenlerle bütünleştirdiler. Kamusal törenler rejimin otoritesini güçlendirmeye yarıyor; çoğu kez resmi tatilleri ve oyunları gerektiren dinsel bayramlar siyasal birliği pekiştiriyordu. Dini hayat ile siyasi hayat iç içe geçmişti; rahipler siyasal seçkinlerin bir parçasıydı ve liderlerden dini görevlerini yerine getirmeleri beklenirdi. Zamanla bireysel hükümdarlar hayattayken tikel bir tanrıyla bütünleşirdi, bazıları sonunda tanrı olarak görülürdü –ya öldükten sonra ilahlaştırılarak ya da daha sağken ilahi bir statü kazanarak.

Kültler ve aile tanrıları

Çeşitli kültler devlet diniyle bir aradaydı. Bazıları tikel bir tanrıya, çoğunlukla da geleneksel panteonun dışında bir tanrıya bağlıydı; bazen fethedilen bir halkın yabancı tanrısı, Roma'da oturmaya "davet" edilirdi. Bununla birlikte pek çok Roma yurttaşı için yerel ve ailesel tanrılar, aile ve himaye mabutları gündelik yaşamla bütünleşen tanrılardı. İnsan ilişkileriyle o kadar ilgiliydiler ki her yerde vardılar; müzakereye açıktılar ve onlara yapılan dualar çoğu kez bir pazarlık biçimini alırdı: "Bana veresiniz diye veriyorum."

Romalılar için dinin temeli aileydi. Aile reisi, ailenin mülkiyeti üzerinde yasal yetkiye sahip ve toplum içinde aile üyelerinden sorumlu manevi lider ve ahlaki otoriteydi. Romalılar için ev kutsaldı ve evin kalbi ocaktı. Aile reisinin ruhu, ailenin erzak ambarını koruyan mabutlar (onlar için her yemekten bir parça ocaktaki ateşe atılırdı) da dahil olmak üzere bütün aile tanrılarına nezaret ederdi. ■

Roma tanrılarının insani özellikleri vardı; çoğu kez eğlenirken, uyurken ya da batakhanede sarhoşken tasvir edilirlerdi.

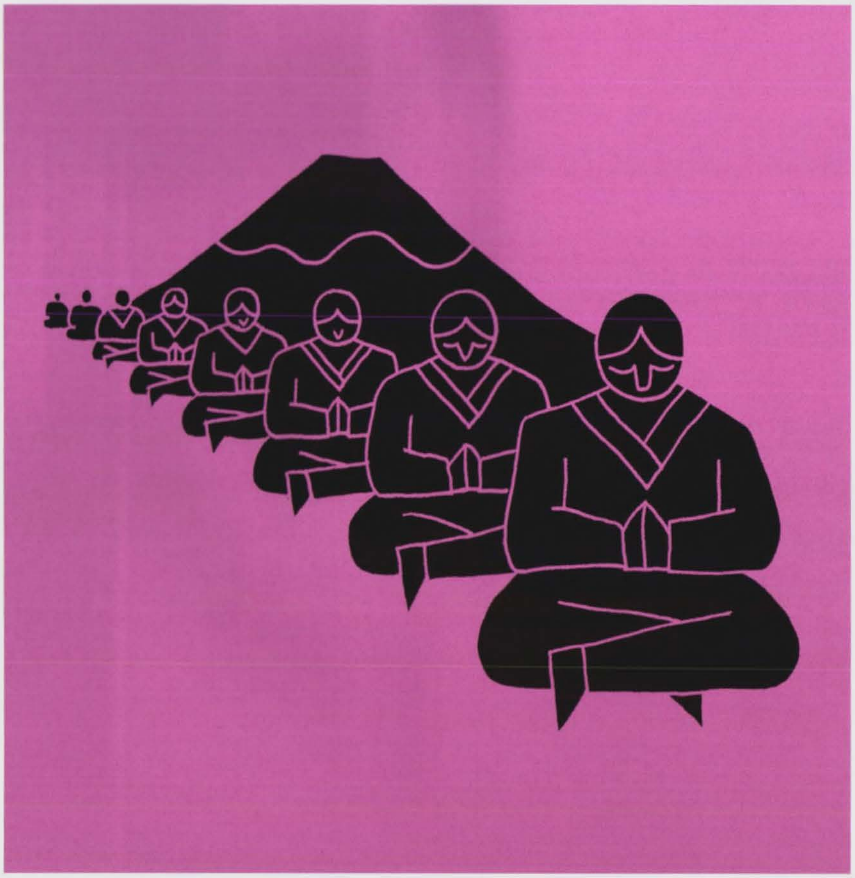
Himaye mabutları

Kamusal tanrılar ile ev tanrıları arasında bir köprü oluşturan himaye mabutları koruyucu tanrılardı, işlevleri belli bir alanın dirliğini korumaktı. Birçok evin yerel himaye mabutlarına adanmış bir mabedi vardı, ama kapsamları aile mabutlarından daha genişti ve komşu himaye mabutu mabetleri çoğu kez yol kavşaklarındaydı – geniş anlamda evin bir simgesi. Mabutların daha önceki kahraman-ata kültlerinden ya da tarımı ve evcil hayvanları koruması için çiftliklere gömülen ataların ruhlarından geliştikleri düşünülmektedir. Roma Cumhuriyetinde ticaretin, taşımacılığın ve ulaşımın muhafızları olan mabutlar, "devlet dini"nin büyük tanrılarını tamamlayarak, yerel topluluklarla ve gündelik kamusal hayatla bütünleştiler; aristokratların değil, halkın tanrıları oldular.

> Başka yerlerde olduğu gibi Roma'da da tanrılar toplumunu anlamak için, gözümüzü insan toplumundan ayırmamalıyız.
> **Georges Dumézil**

RİTÜEL BİZİ GEÇMİŞİMİZE BAĞLAR

TANRILARIN YOLUNDAN GİTMEK

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Şinto

NE ZAMAN VE NEREDE
8. yüzyıl, Japonya

ÖNCE
Tarihöncesinden Japonya'da doğa ruhlarına animist inanç, atalara tapınmayla harmanlanır; imparatorlar tanrıların torunları olduklarını iddia eder.

MÖ 2. binyıl Eski Çin'de adil hükümdarların ilahi otoriteyle donatılmış olduğu düşünülür.

MS 6. yüzyıl Budizm Japonya'ya ulaşır ve taraftar bulmaya başlar.

SONRA
19. yüzyıl Şinto, Japonya'nın devlet dini olur.

1946 Japonya İmparatoru ilahi soyundan feragat eder. Şinto resmi kurum olmaktan çıkarılır, ama varlığını sürdürür.

Şinto Japonya'nın yerli, geleneksel dinidir. Bazıları bir din olmaktan çok Japonların hayat tarzı olduğunu söyler; çünkü ülkenin topografyasıyla, tarihi ve gelenekleriyle kopmaz bir biçimde bağlantılıdır. Kökeni, doğaya ve doğal fenomenlere saygı gösteren animist inançların yaygın olduğu tarihöncesi zamana kadar gider.

Dış dünyadan yalıtılmış bir ada ulusunun evrensel inanç sistemi olarak Şinto, MS 6. yüzyılda ona rakip olan Budizm gelene kadar kendini tanımlama ihtiyacı duymamıştı. Geleneksel Japon inançları karmaşık entelektüel öğretilerden yoksun olduğundan, Budizm ve Konfüçyüsçülük Japon

Ayrıca bkz.: Dünyayı anlamlandırmak 20–23 ▪ Erken toplumlarda animizm 24–25 ▪ Yeni toplumlar için inançlar 56–57 ▪ Puca ile bağlanma 114–15 ▪ Ritüel ve tekrar 158–59 ▪ İsa'nın ilahi kimliği 208

> Büyük Jayonya, Tanrıların Diyarıdır. Burada Güneş İlahı ona ebedi yönetimi bırakmıştır.
>
> **İlahi İmparatorların Doğru Hükümranlığının Anlatılması**

Dünya yerin ve göğün başlangıcında **tanrılar tarafından yaratıldı.**

↓

Dünya kutsal enerjilerle, yani **kami**'yle doludur.

↓

Bazı kami'ler büyük **yaratıcı varlıklardır**, bazıları **doğal güçlerdir**, bazıları da **ataların ruhlarıdır**.

↓

Kami **ulusumuzu yarattı** ve **kültürümüzü şekillendirdi**.

↓

Kami'yi onurlandıran ritüeller bizi geçmişimize bağlar.

teolojisinde ve felsefesinde etkili olabildi. Buna karşın Japon imparatorluk sarayı Japonya'nın yerli inançlarını tek bir adla (Şinto) pekiştirdi ve 8. yüzyılın başında İmparatoriçe Gemmei'nin isteği üzerine Kojiki ("Eski Meselelerin Kaydı") ve Nihon Şoki ("Japonya'nın Devam Eden Vakainameleri") gibi büyük Şinto metinler derlendi.

Bu kitaplar Japon imparatorlarının tanrılardan geldiği söylenen kökenlerinin yanı sıra, Japon tarihinin ve mitinin sözlü geleneklerini de kayda geçirdi. O zamandan beri Şinto'nun anahtarı olarak kabul edilen bir ritüeller külliyatı da oluştu. Şinto'nun izlerini günümüzde bile Japonların gündelik hayatının her boyutunda görmek mümkündür. Arınmanın önemli bir rol oynadığı ritüeller, hem dini hem din dışı (spor olayları, yeni araba fabrikalarına ya da inşaat projelerine başarı ve şans getirmesi gibi) durumlar da icra edilir. Geleneğin ağır bastığı bu ritüeller sırasında kami denilen kutsal varlıklara dua edilir ve onlar onurlandırılır. Şinto sözcüğü "İlahi Varlıkların Yolu" demektir ve modern Japoncada Şinto, *Kami no miçi*, "Kaminin Yolu" olarak bilinir.

Her şeyin özü

Kami sözcüğü, "gizli olan" demektir ve tanrı, ruh ya da can olarak çevrilebilir. Ama Şinto inancında bu terim yalnızca geniş bir kutsal ve ruhani varlıklar yelpazesini göstermekle kalmaz, her şeyde bulunan ve o şeyi tanımlayan "ruhsal enerji"yi ya da "öz"ü de ifade eder: Kami doğal fenomenlerin (örneğin fırtına ve deprem) ve coğrafi çevrenin (örneğin ırmaklar, ağaçlar, şelaleler) özü olarak vardır. Dağlar, özellikle de Fuji Dağı kutsal kabul edilir.

Varlıklar olarak kami, tanrıları, tanrıçaları, aile atalarının ruhlarını ya da canlarını (*ujigami*) ve diğer olağanüstü insanları kapsar. Şinto, bu kami'nin doğaüstü bir düzlemde var olmadığını, insanlarla aynı maddi dünyada oturduklarını öğretir. Duaya cevap verirler ve olayları etkileyebilirler. Bununla beraber, diğer birçok dini geleneğin kutsal varlıklarından farklı olarak kami, tanrıya benzemelerine rağmen, her şeye kadir değildir; sınırları vardır ve yanılabilirler. Üstelik her kami iyi değildir; bazıları kötü ya da şeytani olabilir.

Ama daha iyi huylu yanlarıyla içtenliği ve doğruluk istemine, *makoto*, sahiptirler ve *musubi* olarak bilinen yaratıcı güçle evreni uyum içinde tutarlar.

Şintonun yaratıcı tanrıları

Kojiki'ye göre ilk üç kami evrenin yaratılışında ortaya çıkar. Bunlar bir ibadet odağı olamayacak kadar soyut olan Kamimusubi'ydi (ilahi/yüksek üretici güç kami). Ama birkaç kuşak bir biçime sahip olmayan kami'nin ardından büyük Şinto tanrıları meydana gelir: Dünyayı yaratan ya da "var olmaya davet eden" İzanagi ve İzanami. Birçok Şinto miti onlarla ve çocuklarının – fırtına tanrısı Susanoo, ay tanrısı Tsukuyomi ve güneş tanrıçası Amaterasu– faaliyetleriyle ilgilidir.

Kami Japonya'yı, bizzat toprağı yaratanları (doğal özelliklerinin ve doğal güçlerin ruhları olarak) ve daha önce gitmiş olanları –Japon atalar– temsil eder. Bu nedenle bu kutsal varlıklara tapınma ritüeli Japonya'nın tarihi ve geleneğiyle güçlü bir bağa sahiptir.

Mabetler ve tapınaklar

Kami ile insanlar arasında uyumlu bir ilişki sürdürmek amacıyla mabetlerde ve tapınaklarda dua edilir ve tanrılara adaklar sunulur. Bir mabede girilirken bir arınma ritüeli gerçekleştirilir. Şintonun merkezinde bu ritüeller vardır, bunun için saf olan ve olmayan düşünceler çok önemlidir. Şintonun ilk günah kavramı yoktur; insanların saf olarak doğduğuna, daha sonra saflığını kaybettiğine inanılır. Saflığını kaybetmenin nedeni günah gibi aslında bizim kontrolümüzdeki davranışlar ya da hastalık ya da ölümle temas gibi elimizde olmayan kirlenmeler olabilir. *Tsumi* denilen bu saflığın bozulma halleri, ritüelle arıtılmalıdır. Arınma ritüelleri çeşitli biçimler alabilir; ama en yaygını törensel el ve ağız yıkamadır.

Birçok Japon evinde atalarını ve kami'yi onurlandırmak için kullanılan nesnelerin sergilendiği küçük bir raftan oluşan ve *kami-dona* olarak bilinen küçük mabetler bulunur. Kamusal tapınaklar ve mabetler bir köy kadar büyük ya da bir arı kovanı kadar küçük olabilir. Yalınlıklarıyla dikkat çekerler, birçoğu ağaç, göl, kaya gibi doğal nesnelerin etrafında kutsal mekân olarak ortaya çıkmıştır. Her Şinto tapınağının, genellikle iki dikme ile enine bir çubuktan oluşan ve *torii* denilen kapısız bir girişi vardır. Genellikle her tapınağın, ibadet edenlerin kami'ye mesaj taşıyan, örneğin bir sınavda başarı ya da evlenmek için uygun bir eş bulmada yardım isteyen ağaç tablet adakları koyabildiği bir duvarı vardır.

Bir Şinto mabedinin ibadet salonunda dua eden bireyler, ilk temizlenme ritüelinden sonra dört adımlık bir süreçten geçer. Önce bir adak kutusuna para atılır. Sonra ibadet eden kişi mabedin önünde saygıyla eğilir, ardından iki kez ellerini birleştirir ve duasını okuduktan sonra son kez saygıyla eğilir. Mabetlerde ibadet ve adak dışında Şintonun *matsuri* olarak bilinen bayramları da vardır, bu bayramlarda kami onurlandırılır ve nisan ayında pirinç ekimi gibi, tarım yılının önemli noktaları

> Hükümdarın hükümranlığını kutsadığın için... balık arayan bir karabatak gibi boynumu eğip, onun adına bol adaklarla sana tapıyorum.
> **Amaterasu'ya dua**

Şinto rahipleri kadın ya da erkek olabilir; *miko* denilen beyaz giysili yardımcıları, genellikle rahiplerin kızlarıdır. Geleneksel kostümler, Şintonun Japonya'nın büyük imparatorluk geçmişiyle bağlantılarını vurgular.

belirlenir. Şinto taraftarları, bu ritüellerin doğru yapıldıklarında, dünyanın arınmasına yardım eden ve sorunsuz devam etmesini sağlayan olumlu uyum *wa*'ya güç verdiğine inanır.

Tanrıların soyundan gelmek

En saygın Şinto tapınağı, Honşu Adasındaki İse'de bulunan güneş tanrıçası Amaterasu tapınağıdır. Basit ahşap mabet, son 1300 yıldır her 20 yılda bir yeniden inşa edilmektedir; yenilemenin kami'yi memnun ettiği düşünülür. Pek çok Japon, ömründe en az bir kez İse'yi ziyaret etmek ister.

Japonya'nın imparatorları, geleneksel olarak Amaterasu'nun doğrudan torunları olarak görülürdü (MÖ 660'ta iktidara gelen ilk imparator Jimmu'nun, Amaterasu'nun büyük-büyük-büyük torunu olduğu söylenirdi) ve bu, 7. ve 8. yüzyıllarda resmi öğreti haline gelmiştir. Bu sırada Şintonun derlenip sistematik hale getirilmesi, yalnızca Budizmin etkilerini ortadan kaldırmakla kalmadı, genel olarak Japon ahlakının üstün statüsüne bir vurgu da yaptı. Özellikle 19. yüzyılda imparatorluk yönetimini Japonya'ya geri getiren Meiji Restorasyonundan sonra Japonya'nın siyasal ve askeri tutkularının gerekçesi olarak bu vurgu kullanıldı.

İmparator ve sarayı, kami'nin Japonya'ya göz kulak olmasını ve başarı getirmesini sağlamak için törenler yapmaya mecburdu –II. Dünya Savaşının sonuna kadar sürdürülen bir gelenek. Ne var ki ülke savaşı kaybedip Müttefiklere ödünler vermek zorunda kaldıktan sonra, Şintonun Japonya'daki durumu değişir. İşgalci ABD kuvvetleri tarafından çok fazla militarist ve milliyetçi görülen Şinto, 1946'da resmi kurum olmaktan çıkarılır, yani resmi devlet dini olmasına son verilir. Aynı yıl İmparator Hirohito kutsallık iddiasından vazgeçer. Artık imparator resmen kutsal değildir, buna rağmen günümüzde bile imparatorluk törenleri önemlidir. Şinto'nun düzene ve uyuma güçlü vurgusu, toplumsal normlara, ritüele ve geleneğe gösterdiği özen ve imparatora saygısı nedeniyle muhafazakâr Japon toplumunun temeli olarak rolünü sürdürür. ■

Tanrıları memnun eden ve gönlünü alan ritüeller, tarihin en eski ritüelleridir ve Şinto taraftarları tarafından hâlâ saygıyla sürdürülür. Kitsune denilen bir tilki-ruh heykeline adak olarak suşi sunmak, bolluk tanrıçası İnari'ye taşınma ve iyi bir hasatla ödüllendirilme duasıyla bitmelidir.

> İnsan doğası gereği aslında iyidir ve içinde yaşadığı dünya da iyidir. Bu, kami-dünyadır. O yüzden kötülük insandan ya da bu dünyadan kaynaklanamaz. Kötülük, bir mütecavizdir.
>
> **Sokyo Ono**

Arınma ritüellerinin kökeni

Arınma ritüelleri (*harai*) Şintoda önemli bir rol oynar ve iki yaratıcı tanrıyla, İzanami ve İzanagi'yle ilgili bir mitten kaynaklandığına inanılır. Bu çiftin dişisi olan İzanami, ateş tanrısı Kagutsuçi'yi doğururken yanar; bunun üzerine ölüler diyarı Yomi'ye iner. Büyük bir üzüntü içindeki İzanagi de onun peşinden oraya gider; ama onun yeraltı dünyasının yiyeceğinden yiyerek oradan ayrılamadığını anlar. İzanami, kendisine bakmaması için İzanagi'ye yalvarır; ama o bir meşale yakar ve onun kurtçuk kaynayan çürümüş vücudunu görür. Canlılar diyarına kaçar ve bir denizde yıkanarak temizlenir. Ölülerin kirletici etkisinin mesajı açıktır: Şinto ölümü nihai kirlenme olarak görür. Bu nedenle Şinto rahipleri cenaze töreni yönetmezler; yani merhumun inancı ne olursa olsun, Japonya'da pek çok cenaze töreni Budisttir.

TANRILAR ÖLECEK

BİLDİĞİMİZ DÜNYANIN SONU

KISACA

İNANANLAR
Vikingler

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 8.-12. yüzyıllar, İskandinavya

ÖNCE
Tarihöncesinden Modern Danimarka'da bulunan Tollund İnsanı gibi "bataklığa gömülü" korunmuş cesetler, ritüelleşmiş insan kurbanını gösterir. Bir İskandinav tanrılar –Odin'in yönettiği Aesir– panteonu gelişir ve bütün Kuzey Avrupa'da yaygın bir biçimde bu tanrılara ibadet edilir.

SONRA
13. yüzyıl Hıristiyanlık İskandinav bölgelere yayıldıkça, Viking inançları efsaneleşmeye başlar. Bu inançları korumak üzere İskandinav mitolojisinin şiirsel örnekleri olan Edda'lar derlenir.

19. yüzyıldan itibaren İskandinavya'da ve Kuzey Avrupa'da Aesir'i kutsal sayan yeni-pagan Germen hareketler oluşur.

Vikinglerin İskandinav mitolojisini baştan sona bir kıyamet duygusu kaplar; her şey tek bir feci ana götürür; orada iki tanrı –"herkesin babası" Odin ile düzenbaz Loki– tanrılar ile devlet arasında yüzyıllardır süren bir çatışmayı korkunç sonuna ulaştırır. Tanrıların öleceği ve dünyanın yerle bir olacağı son savaş Ragnarok'tur bu.

Odin'in kör oğlu Hoder'i kandırıp, iyiliğin "parlayan prensi" olan kardeşi Baldr'ı öldürtmenin cezası olarak Loki, üç kayaya ebediyen zincirlendi. O kurtulmaya çalışırken, dünya sallanacak, ağaçlar kökünden sökülecek ve

Felaket ve **şiddet sonun başlangıcına** işaret edecek.

↓

Canlılar dünyası ile ölüler dünyası arasındaki **sınır ihlal edilecek.**

↓

Şiddetli bir **çatışmada tanrılar** da **ölecek**.

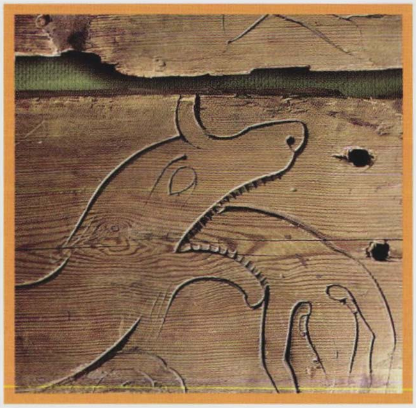
↓

Tanrıların son deminde **bütün dünya yıkılacak.**

↓

Ama **yeni bir dünya**, insanlık için **yeni bir umutla** birlikte doğacak.

Ayrıca bkz.: Dünyayı anlamlandırmak 20–23 ▪ İyi ile kötü arasındaki savaş 60–65 ▪ Toplumun aynası inançlar 80–81 ▪ İnanca girmek 224–27 ▪ Hüküm gününü beklemek 312–13

Burada Odin'i yutan dev kurt Fenrir, Loki'nin tanrılarla savaş halinde olan bir dev soyundan dişi bir *jötunn*'la birleşmesinden doğan oğluydu.

dağlar çökecek. Loki tekrar gücüne kavuşmaya başladığında, doğa da yolunu şaşıracak: Karlı, donlu, yakıcı rüzgârlı bir dizi korkunç kış kalıcı olacak, yaz hiç gelmeyecek. Her yerde savaş olacak; bütün dünya harabeye dönene kadar kardeş kardeşle, baba oğulla dövüşecek. Zincirli tanrı sonunda zincirini kırıp serbest kalınca, gök yarılacak, Loki'nin ucube kurt-oğlu Fenrir güneşi yutacak ve Loki ölülerin kesilmemiş tırnaklarından yapılan bir geminin içinde, devlerden, ucubelerden ve yeraltı dünyasının ölülerinden oluşan bir ordunun başına geçecek.

Odin'in ordusu misillemede bulunur

Odin şiir ve büyü tanrısıdır, ama aynı zamanda savaş ve muharebe tanrısıdır da ve Loki'nin yeraltı sürüsüyle savaşmak üzere savaş meydanında ölen savaşçılardan bir ordu oluşturur.

İskandinav mitolojisi çok açıktır; bu kuvvetli orduyla bile, tanrıların bu çatışmada yenilmesi ve imha edilmesi kaderlerinde vardır. Odin'in oğlu, kudretli tanrı Thor, kocaman yılan Jörmungandr tarafından öldürülecek ve Odin Fenrir tarafından yutulacak. Thor'un kardeşi Vidar öne çıkıp, Fenrir'i çenesinden ikiye ayıracak, ama bu bile Odin'i ya da âlemi kurtarmaya yetmeyecek. Bütün dünya ateşe verilip yok edilecek ve denizin dibine batacak, ama bu yıkımdan yeni bir dünya doğacak, denizden yeni bir kara yükselecek. Yıkımdan bir erkek ile bir kadın, Lifthrasir ile Lif kurtulacak. Onlardan yeni bir insan soyu doğacak. Tanrılara gelince, yalnızca Odin'in oğulları Vidar ve Vali, Thor'un oğulları Modi ve Magni savaştan sağ çıkacak. Öldürülen güzel Baldr ve Loki'nin kandırdığı kör kardeşi Hoder de yeraltı dünyasından sonunda kurtulup onlara katılacak. ■

> Güneş kararır, yer denize batar, parlak yıldızlar gökyüzünde kaybolur.
> **Eddalar**

Düşen savaşçılar, Odin'in buyurduğu gibi yakılırdı. Öbür dünyada kullansınlar diye, silahlar, yiyecek ve aletler de onlarla birlikte ateşe atılırdı.

Viking cenneti

Doğal nedenlerle ölen Vikingler, soğuk, nemli ölüler dünyasıyla, iç karartıcı Hel'le karşılaşırdı. Yalnızca Odin'in valkyrie'leri (savaşçı, doğaüstü kadın soyu) tarafından savaşta ölmek üzere seçilen ya da kurban için tercih edilen Vikingler, "gökkuşağı köprüsü"nü geçip tanrıların evi Asgard'a girebilirdi. Savaşta ölenlerin yarısı tanrıça Freyja'ya aitti ve onun sarayında oturmak üzere çayıra, Fólkvangr'a giderdi. Kahramanca ölen kadınlar da seçilebilirdi. Öldürülen savaşçıların diğer yarısı Odin'e aitti ve öbür dünya yaşamını Valhalla'da, kalkan çatılı maktul sarayında geçirirdi. Orada bütün gün birbirleriyle savaşırlardı; ama akşam yaralanmadan kalkar, sihirli bir domuzun etini yiyerek ve sihirli bir keçiden sağılan bal şarabı içerek eğlenirlerdi. Bu onları, nihai Ragnarok savaşında tanrıların safında savaşmak için Valhalla'dan yola çıkacakları güne hazırlıyordu.

HİNDUİ
MÖ 1700'DEN İTİBAREN

ZM

MÖ 1700
Veda geleneği tanrılara sunulan adak ritüelleriyle birlikte Hindistan'da gelişmeye başlar.

MÖ 1200-900
Dört Veda yazılır. Bunlar en eski Hindu kutsal yazıtları ve en eski Sanskritçe metinlerdir.

MÖ 6. YÜZYIL
Brahmancı düşünceler, yüce güç Brahman kavramı temelinde ortaya çıkar.

MÖ 6. YÜZYIL
Upanişadların ilki yazılır, dine felsefi bir yaklaşım önerir.

MÖ 6. YÜZYIL
Mahavira Caynacılığın kurulmasında önemli bir şahsiyet olur.

MÖ 6. YÜZYIL
Daha sonra **Buda** olarak ünlenen Siddhartha Gautama, Hindu bir ailede doğar.

MÖ Y.500–100
Şair **Valmiki**, Sanskrit destan *Ramayana*'yı yazar.

Hinduizme haklı olarak yaşayan en eski din denilebilir, ama terimin kendisi yanıltıcı bir izlenim –tek bir inanç ve pratik kümesine sahip birleşik bir inanç izlenimi– veren görece modern bir terimdir. Hinduizmin kökeni Demir Çağına kadar götürülebilir, ama aslında daha çok Hindistan alt-kıtasının yerli dinlerinin pek çoğunu kapsayan bir şemsiye terimdir. Bu dinler bazı karakteristikleri paylaşmalarına rağmen, pratikte farklılaşır ve geniş bir farklı gelenek yelpazesini kapsar. Bu geleneklerin bazılarında inanç, en eski zamandan beri önemli bir değişime uğramadan kalmıştır.

Hindistan nüfusunun dörtte üçünden fazlası kendisini "Hindu" olarak tanımladığı halde, bugün böylesine gevşek bağlantılı bir inanç yelpazesinin tanımı, dinsel olduğu kadar toplumsal-siyasaldır da. Hindu sözcüğü (İndus Irmağı ve Hindistan'la aynı kökü paylaşır) özünde "Hindistanlı" demektir. Yerli dinleri, İslam gibi ülkeye dışarıdan sokulan dinlerden ve Caynacılık ve Budizm gibi daha yeni "kopma" dinlerden ayırt eder.

Hinduizmi tanımlamanın zorluğu, Hindistan Yüksek Mahkemesinin 1995'teki bir kararında özetlendi: "... Hindu dini herhangi bir peygamberi sahiplenmez; herhangi bir tanrıya tapmaz; herhangi bir dogmaya bağlanmaz; herhangi bir felsefi kavrama inanmaz; herhangi bir dini ayin ya da performansa uymaz; aslında herhangi bir dinin ya da itikadın dar geleneksel özelliklerini karşılıyor gibi görünmez. Geniş anlamda bir yaşam tarzı olarak tarif edilebilir, daha fazlası değil."

Ortak inançlar

Bununla birlikte, bazı düşünceler Hinduizmin bütün damarlarında merkezi önemini korudu; özellikle samsara fikri ("atman"ın, ruhun doğum ve yeniden doğum döngüsü) ve bununla bağlantılı "mokşa", sonsuz döngüden kurtulma olasılığı. Mokşaya ulaşmanın anahtarı, değişik biçimlerde "erdem," "doğal yasa," "doğru yaşamak" ya da basitçe "yerindelik" olarak çevrilen dharma sözcüğünde gizlidir.

Kaçınılmaz olarak bu çok sayıda yoruma bağlıdır; ama mokşaya ulaşmanın, toplu halde *marga* olarak bilinen üç ana yolu ortaya çıkmıştır. Bunlar *jnana-marga* (bilgi ya da içgörü), *karma-marga* (yerinde eylem

MÖ 2. YÜZYIL
Yoga Sutralar, Hindu felsefesi okulu Yoga'nın temel metinleri derlenir.

MS 788–820
Adi Şankara, Hindu felsefesinin düalist olmayan Advaita Vedanta okulunu kurar.

1836–86
Sri Ramakkrişna, Hindu reform hareketinde öncü bir şahsiyet olarak ortaya çıkar.

1869–1948
Mahatma Gandhi, adaletsizliğe ve ayırımcılığa karşı barışçı muhalefetinde din ile siyaseti birleştirir.

MÖ 2. YÜZYIL
Bhagavad-Gita ("Efendinin Şarkısı") da dahil *Mahabharata*, Hindulara rol modeller sunar.

MS 6. YÜZYIL
Bhakti –kişisel bağlanmaya önem veren bir Hindu hareketi– gelişir.

1526
Müslüman **Babür İmparatorluğu** kurulur, 1858'de İngiliz Rac gelinceye kadar Hindistan'ın bir bölümüne egemen olur.

1788–1860
Alman filozof **Arthur Schopenhauer** Hint inançlarını kendi idealist felsefesiyle bütünleştirmeye başlar.

ya da doğru davranış) *ve bhakti-marga*'ydı (tanrılara bağlılık). *Marga*, çeşitli ritüeller, meditasyon, yoga ve gündelik ibadet (puca) de dahil, farklı geleneklere uygun geniş bir dini pratik yelpazesine olanak vermektedir.

Tanrı kavramları

Hinduizmin bütün kolları Vişnu (koruyucu) ve Şiva (yıkıcı) ile birlikte Trimurti denilen temel bir üçlü oluşturan üstün bir yaratıcı tanrının, Brahma'nın varlığını kabul eder. Bununla birlikte birçok geleneğin kendi panteonu vardır ya da karışımı yerel ve kişisel tanrılar ekler. Kafa karıştıracak şekilde, hatta üç büyük tanrı (ve küçük bir sürü tanrı) sık sık farklı kılıklarda ortaya çıkar. Bu yüzden Hinduizm çoktanrılı bir din gibi görünebilir, ama birçok gelenekte taraftarların, özel güçleri olan ya da belli sorumlulukları yerine getiren birçok küçük tanrıyla desteklenen bir Efendi Tanrı'ya inandığını söylemek daha doğru olur.

Kutsal metinler

Bütün farklı Hindu geleneklerini dört Veda şekillendirmiştir; Vedalar, MÖ 1200 ile 900 arasında bir araya getirilen eski bir metin derlemesidir. Vedalar ve daha sonra Upanişadlara eklenen yorumlardan oluşan Brahmanalar, dinin teorik dayanağını verirken; diğer metinler –özellikle iki Hint epik şiiri *Mahabharata* ve *Ramayana*– ise tarih, mitoloji, din ve felsefe konularını işledi.
Bu Hindu geleneklerinin temel özelliklerinden biri hoşgörüdür. Önce Büyük İskender yönetiminde Yunanların, daha sonra Müslümanların ve Hıristiyanların istilasının bir sonucu olarak Hinduizm bazı etkilere uyum sağlamış ve onları kabul etmiştir.

Bununla birlikte sömürgeciliğin bir sonucu olarak bazı reform hareketleri ortaya çıkarken, birbiriyle bağlantılı bu dinlerin hepsine toplu halde Hinduizm etiketinin yapıştırılması, bu hareketlere siyasi bir nüfuz ve milliyetçilik için bir odak kazandırdı. Bu durum 20. yüzyılda Hindistan bağımsızlık mücadelesinde, pasif direnişi ve sivil itaatsizliği savunan ve daha sonra bütün dinlerin yalnızca hoş görülmediği, aynı zamanda kucaklandığı bağımsız bir Hindistan kuran Mohandas Gandhi ile birlikte doruğa ulaştı. ■

KURBANLARLA EVRENİN DÜZENİNİ KORURUZ

RASYONEL BİR DÜNYA

KISACA

TEMEL KAYNAK
Vedalar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 1500-500

ÖNCE
Tarihöncesinden İlk inançlar olayları öngörülemez ya da tanrıların kaprisine bağlı görür.

MÖ 1700 Ari ırklar Hindistan alt-kıtasına göç etmeye başlar.

SONRA
MÖ 6. yüzyıl Caynacılık hareketinin kurucusu Mahavira ve Buda, Brahman sınıfın kurban etme yetkisine karşı çıkar.

MS 6. yüzyıl Adakçı Hinduizm ya da bhakti popülerleşir, ibadet edenler tanrılarla kişisel bir ilişki geliştirmek adına kendi adaklarını sunar –Vedik kurbanla düzen kurmaktan çok farklı bir düşünce.

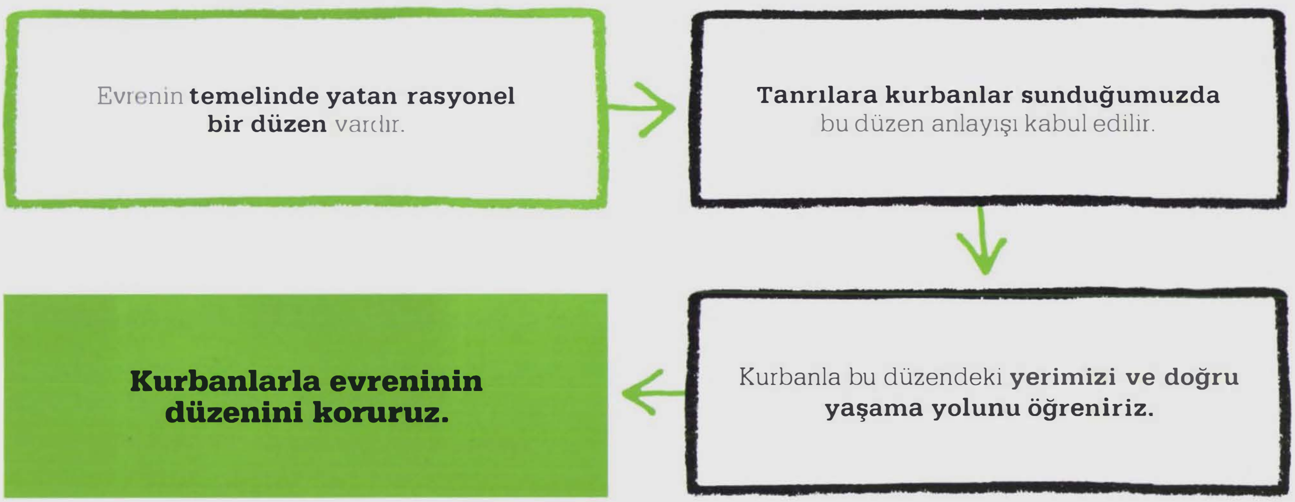
Kesin konuşmak gerekirse, hakkıyla "Hinduizm" denilebilecek tek bir din yoktur. Hinduizm, Hindistan alt-kıtasında ortaya çıkmış farklı dini ve ruhani felsefeler için kullanılan Batılı, modern bir terimdir. Yine de bu dinsel düşünce ve pratiklerin, Hinduların çoğunluğu tarafından paylaşılan bazı temel özellikleri vardır ve bu düşünceler "Hinduizm" şemsiyesi altında toplanır. Pratikte bireysel Hindunun hangi tanrılara tapacağını, ibadetini evde mi, yoksa tapınakta mı yapacağını ve dinsel etkinliklere ne sıklıkta katılacağını seçme özgürlüğü vardır. Ama Hinduizmi diğer inanç sistemlerinden, özellikle de tektanrılı inançlardan ayıran ortak bir toplumsal ve dinsel geçmişi paylaşırlar.

Diğer dinler gibi Hinduizm de, insan yaşamının evrensel bağlama nasıl uyduğunu açıklamaya çalışır. Ritüelleri ve pratikleri üç ilişki düzeyini –kişinin tanrıyla; kişinin kişiyle; kişinin kendisiyle– ve bütün bunların evrensel düzenle nasıl ilişkilendiğini irdelemeyi amaçlar.

Ebedi kozmik düzen

"Dharma", yani "doğru yol," Hinduizmin neyle ilgili olduğunu açıklamak bakımından anahtar bir terimdir. Özgün biçimiyle, *sanatana dharma*, Sanskritçeden "şeylerin ebedi düzeni," "hakikat" ya da "gerçeklik" olarak çevrilebilir. Dünyanın temelinde yatan bir yapı ve anlam bulunduğu düşüncesini ifade eder, olayların karmaşık ve görünürde rastgele doğasının altında bazı temel ilkeler ve bu ilkelerin dayanağı bir tek değişmeyen gerçeklik vardır. Hinduizmde bu düşünceler, her biri bir tek gerçekliğin belli yanlarını dışavuran tanrı ve tanrıçalar hiyerarşisiyle gösterilir.

Bir "ebedi düzen" düşüncesinin hem birey hem toplum için anlamı vardır. Din insanlığın dünyadaki yerini anlamanın bir yoludur. Dünya anlaşılabiliyorsa ve kesin bir hiyerarşisi ya da yapısı varsa, o zaman bir kişi o düzene uyarak toplumun geri kalan kısmıyla ve bir bütün olarak evrenle uyum içinde yaşayabilir. Hinduizm olarak bir araya gelen din biçimlerinin temel özelliği şuydu: Bu düzene ya da dharmaya uyarken kişinin dini ritüellerini

Ayrıca bkz.: Dünyayı anlamlandırmak 20–23 ▪ Kurban ve kan adakları 40–45 ▪ İnsan ve evren 48–49 ▪ Yeni toplumlar için inançlar 56–57 ▪ Nihai gerçeklik 102–105

> Hinduizm yalnızca bir inanç değildir. Aklın ve sezginin, tanımlanamayan ama yaşanması gereken birliğidir.
> **Radhakrişnan,**
> ***Bhagavad-Gita***

yerine getirmesi ve tanrılara adak sunması (bir kurban biçimi) gerekebilir, düzen duygusunu sürdürmek için bunların gerekli olduğu düşünülür.

Hindularda zaman kavramı

Hindular zamanı döngüsel olarak görür, evren zaten üç büyük döngüden geçmiştir. Bu döngülerden her birinin milyonlarca yıl sürdüğü, var olup sonra yok olduğu söylenir.

Zamanı döngüsel düşünmenin, dini düşünce bakımından önemli bir sonucu vardır. Batılı doğrusal zaman kavrayışında, her şeyi kendisinden önceki bir şeyin ürünü olarak görmek olanaklıdır (neden sonuç yasası), bu nedenle dünyanın nasıl başladığını merak etmek doğaldır. Bu başlangıç noktası doğrusal zaman teorilerinin bizzat dünyanın dışından bir tür girdiye ihtiyaç duyduğu tek evredir: Zamanın başlangıcındaki büyük neden sonuç trenini harekete geçiren bir şey olmalıdır.

Öte yanda Hindu düşüncesinde süreklilik arz eden zaman döngüleri, Brahman denilen, herşeyde ve her şey aracılığıyla varolan ebedi ve değişmeyen bir gerçeklikle karşılaştırılır. Dünyevi zaman döngüler şeklinde akar; ama Brahman zamansızdır, döngüleri hareket halinde tutan merkezi kuvvettir, insani varoluş dünyasını karakterize eden yaratım ve yıkım sürecinin arkasında duran ebedi gerçekliktir.

Eğer büyük zaman döngüleri zamansız bir gerçekliğe bağımlıysa, bu değişen dünyanın doğru düzeni o gerçekliğin farkındalığına dayanır. Bu mantık, dinin amaçlarından birinin dünyanın doğru düzenini anlamak ve sürdürmek olduğu düşüncesine yol açar.

Dini ritüel ve düzen

Orta Asya'dan Hindistan'a, olasılıkla MÖ 1700'de başlayan ve birkaç yüz yıl devam eden tedrici bir Ari insan akışı oldu. Bu insanlar kendi tanrı panteonlarını ve eski Yunanlarla benzerlik gösteren düşünceleri de beraberlerinde getirdi. Ariler, Hindistan'ın kuzeyindeki İndus Vadisi uygarlığıyla, kendi dini geleneklerine sahip oldukları bilinen eski bir toplumla bütünleşti. Yıkanma ritüeline ve büyük bir ana tanrıçaya tapmaya (s. 100) işaret eden güçlü kanıtlar vardır; bulunan diğer eşyalar arasında, yakılmış ölü külü saklama küpleri ve boynuzlu, bağdaş kurmuş bir ilahı tasvir eden bir mühür de yer almaktadır.

Vuku bulan şey ani ve bunaltıcı bir değişiklik değil, kültürlerin

Hindular ritüelleri tarif edilen şekilde yerine getirmekle dünyanın rasyonel düzenine uyduklarına ve onunla bir olduklarına inanırlar. İmgeler ve eylemler son derece simgeseldir.

> Zihinlerimizi Yeryüzünü, Araboşluğu ve Gökyüzünü ayakta tutan Güneş tanrısının en parlak ışığına yoğunlaştırırız.
> **Gayatri Mantra, Rig-Veda**

birbirine karışmasıydı. Din bakımından ortaya çıkan şey, kutsal Hindu edebiyatının ilk büyük derlemesi Vedaların ilahilerinde ifade bulan kurbanlı bir tapınma ve ritüel geleneğiydi. Bu yeni gelenekte dini ritüeller ve tanrıya hediyeler sunmak önemli sayılırdı, çünkü evrenin düzenini sürdürdükleri düşünülürdü. Katılımcıların o düzen içindeki yerlerini anlamalarını ve onunla birlik olmalarını da sağlardı.

Kurban, Veda geleneğinin öncelikli ayiniydi. Dünyanın yaratılışının simgesel bir yeniden canlandırılmasıydı ve tek, doğru gerçekliğin ya evrensel niteliklerini ya da farklı özelliklerini temsil eden tanrıları hatırlatmaktaydı. Bu ibadet aracılığıyla bir kişi en önemli insan görevini yerine getirirdi: tanrıyla bir bağ kurmak. Kurban ritüelinin, görünmez dünyayla bir bağlantı kurmanın yanı sıra, şeylerin doğru düzenini de oluşturduğuna inanılırdı. Bir insan kurban karşılığında kötü güçlere karşı korunma ve iyi hasat, iyi hava durumu, sağlık ve mutluluk gibi dünyevi yararlar elde edebilirdi.

Bu bağlamda "kurban" tanrılara bir adak, genellikle yiyecek ya da içecek sunmak demekti. Ateş her kurban ritüelinin ayrılmaz bir parçasıydı; ateşin hem yerde hem gökte var olduğuna, dolayısıyla tanrılara ulaşabilen ilahi bir gücü bulunduğuna inanılırdı.

Veda dini geliştikçe, kurbanın doğru insanlar (Brahman sınıfı) tarafından ve tamı tamına doğru biçimde yapılması önem kazandı. Okunacak ilahilerin ve yapılacak eylemlerin ayrıntıları dikkatle tarif edildi.

Kurban yeri Veda ritüel edebiyatının önerdiği gibi özel bir alanda dikkatle hazırlanmalıydı. Metinler kurban ateşini yakmaya yarayan doğru odunları ve kurban adağını (*huti*) koymaya yarayan kabın tipini de saptamaktaydı. Rahiplerin kurban ateşini sadeyağ, tahıl, meyve ya da çiçeklerden oluşabilen adaklarla beslerken, Vedalardan ilahiler okumaları beklenirdi.

Kurban hayırlı bir zamanda da yapılmalıydı. Belli bir tanrı ya da tanrıçaya sunulabilirdi; ama özellikle Agni, Varuna ve İndra tercih edilirdi. Ateş tanrısı Agni'nin en önemli rolü kurban sunağı üzerinde yanan ateş olarak görünmek, kurbanı bozmaya kalkışabilecek cinleri yok etmektir. Gökyüzü, su ve göksel okyanus tanrısı Varuna da *rta* –kozmik düzenin– muhafızıdır. Rig-Veda'nın (Vedaların ritüel kitabı) en belirgin tanrısıdır, gece ile gündüzü ayırmaktan sorumludur. Suları yarattığına, ırmakların ve okyanusların taşmasını önlediğine ve evreni ayakta tuttuğuna inanılır. Gök gürültüsü, yağmur ve savaş tanrısı İndra *soma*'ya (bkz. alt panel) düşkünlüğüyle ünlüdür, gönlünü almak çok önemlidir – kaos ve yokluk güçlerine karşı ebedi bir savaş içindedir ve yeryüzü ile gökyüzünü ayıran ve destekleyen onun çabalarıdır.

Düzenin veçheleri olarak tanrılar

Hinduizm geliştikçe, Vedaların Ari tanrılarına başka tanrılar da katıldı, hatta pek çok durumda onların yerine geçtiler. Küçük Veda

Tanrıların içeceği

Ritüel içkisi *soma* Vedalarda ve Hinduizm gibi kökleri en eski Ari kültürlerine dayanan Zerdüştlüğün kutsal metinlerinde yer alır. Belli bitkilerin suyunu sıkarak hazırlanan bu içki keyif vericiydi, muhtemelen uyarıcıydı ve halüsinasyonlara neden oluyordu. Rig-Veda "Kral Soma"yı tanımlar ve ilan eder: "*Soma* içip ölümsüzleştik: Işığa ulaştık, Tanrıları keşfettik." Tanrılara enerji verici özellikleriyle yardım etsin ve esin versin diye adak olarak rahipler tarafından hazırlanırdı, ama rahiplerin de içmiş olması olası görünüyor.

Soma'nın kaynağı sinek mantarı (*Amanita muscari*) ya da psilosibin mantarı olabilir; her ikisi de şaman ritüellerinde transa geçişi sağlar. Marihuana ve deniz üzümü de önerilir; deniz üzümü yüksek uyarıcı etkisinden ötürü, savaşa hazırlık olarak *soma* içen tanrı İndra tasvirleri ile tutarlılık gösterir.

Şiva'nın dansı kozmik yaratım ve yıkım döngüsünü, yaşam ile ölüm arasındaki dengeyi temsil eder. Şiva yıkıcıdır, ama aynı zamanda dönüştürücüdür.

tanrıları ise daha yüksek konumlara yükseldi. Daha sonraki Hindu literatürü, erken Hint dini tarihinde farklı geleneklerin ve farklı dönemlerin harmanlanmasını yansıtan geniş bir tanrı ve tanrıça yelpazesine sahiptir. Bu tanrılardan, varoluştan, düzenden ve evrenin yıkımından sorumlu egemen bir üçlü çıktı. Bu üç tanrı –Trimutri, üçlü– gerçekliğin farklı veçhelerini temsil eder: yaratıcı Brahma (Brahman'la karıştırılmamalı); insanlığın koruyucusu ve muhafızı Vişnu; yıkıcı ya da yaratım ve yakım güçlerini dengeleyen Şiva.

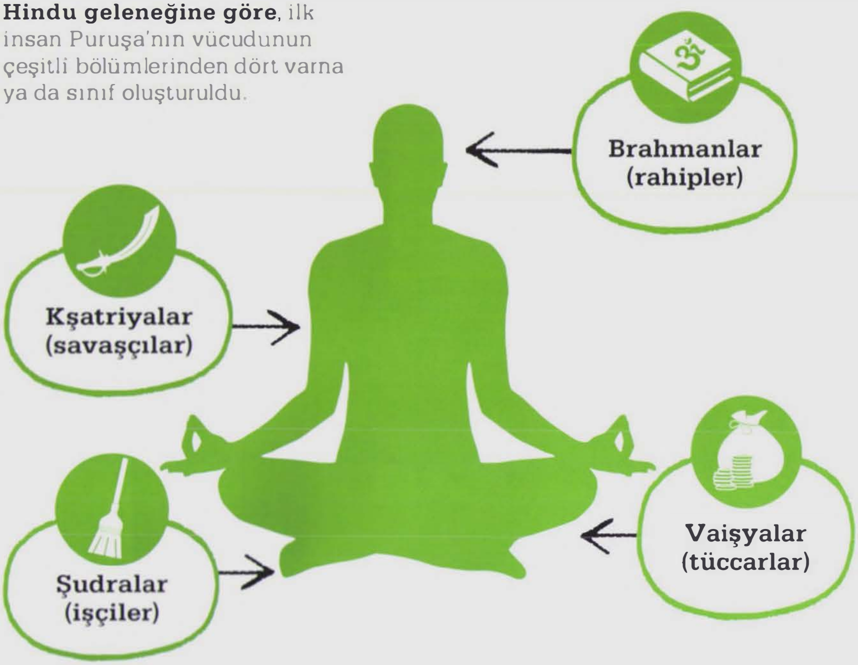
Tanrı Şiva resimlerde ve heykellerde genellikle "Şiva Nataraca," yani Dansın Efendisi olarak temsil edilir. Şiva'nın kozmik dansı, bir alev çemberinin içinde yapılırken gösterilir, bu durum devam eden doğum ve ölüm sürecini temsil eder. Şiva'nın dört kolu vardır: Sağ üst elinde bir davul tutar (çalınması yaratılışa yol açar) ve sol üst elinde yıkıcı bir alev vardır; alt kolları yaratım ile yıkım arasında ritmik bir dengeyi ifade eder. Dansta sağ ayağı havaya kalkar, sol ayağı cahilliği temsil eden bir cini ezer. Bu müthiş, coşkun figür sürekli değişen bir dünyada kusursuz dengeyi simgeler. Zamanın döngüsel olduğu göz önüne alındığında, Şiva'nın evreni yıkması yapıcı bir eylem olarak görülür, çünkü yararlı değişimin yolunu açar.

> Bütün varlıklarda varsın; kusursuzsun, her yerdesin, her şeye gücü yeten, her şeyi görensin... Sen bütün yaşamların içindeki Yaşamsın, yine de insan gözüne görünmezsin.
> **Vişnu'ya bir ilahiden**

Toplum düzeni

Hint toplumunun dört ana grup şeklinde sınıflandırılması, Vedalar zamanından beri, evrenin düzeni ve yapısı teorisini insan yaşamının ve toplumunun doğru düzenini de kapsayacak şekilde genişleten dharma kavramına dayanmaktaydı. Tarihsel olarak açık tenli Arilerin istilasıyla birlikte, onlar ile Hindistan'ın koyu tenli sakinleri arasında bir karşıtlık kurulmuş, koyu tenliler aşağı görülmüş olabilir. Bu durum, dört ana sınıflı ya da *varna*lı ("renk" anlamına gelen bir sözcük) toplumsal bir sisteme yol açtı.

Ne var ki Hinduizmde bu tarihsel açıklamanın üzeri, sınıf sisteminin kökenine ilişkin mitolojik bir anlatımla örtülüdür. Rig-Veda'da İlahi Kişi'ye (Puruşa) bir ilahi vardır, bu ilahide dört ana sınıf ya da varna, insan yaratmak için bir ilk insan kurban edilip parçalara ayrılır: Brahman, Kşatriya, Vaişya ve Şudra sınıfları. Brahmanlar, Puruşa'nın ağzından yaratıldıkları söylenen ruhban sınıfın üyeleridir. Kşatriya,

Hindu geleneğine göre, ilk insan Puruşa'nın vücudunun çeşitli bölümlerinden dört varna ya da sınıf oluşturuldu.

Puruşa'nın kollarından yaratılan askeri ya da yönetici sınıftır. Vaişyalar, Puruşa'nın baldırlarından yaratılan tüccar sınıfın mensuplarıdır. Şudra, Puruşa'nın ayaklarından yontulmuş işçi sınıfıdır. Hepsi tek bir insandan, Puruşa'dan geldiğinden birbirinden bağımsızdır ve hepsinin de toplumun düzeninde önemli bir rolü vardır. Rolleri dharmalarını –ilahi görevlerini– gözler önüne serer.

İlk üç varna üyelerinin, kişinin bir Hindu olarak sorumluluğunu kabul ettiğine işaret eden "kutsal ip" ritüeli *upanayana*'da "iki kez doğdukları" söylenir. Bu ritüel genellikle bir çocuk sekiz yaşını bitirince ya da bitirdikten hemen sonra yapılır ve bunun sonucunda toplumsal konumu belirlenir. Dört varnanın altında, sınıf sisteminin tamamen dışında kalanlar vardır; bunlara eskiden "parya" denirdi, şimdi ise genellikle "ezilenler" anlamına gelen Dalitler adı veriliyor.

Sınıf ayrımları

Dört varnaya bazen kast denilir, ama bu tam olarak doğru sayılmaz. Hint kast sistemi, en az kast kadar eski bir toplumsal sınıflandırma şekline, mesleklerine göre sınıflandırmaya dayanır. *Jati* denilen bu tür sınıflardan çok sayıda vardır, her sınıfa toplumsal bir statü karşılık gelir. Hindu toplumunun geç Vedalar döneminde (MÖ yaklaşık 1000'den itibaren) gelişmesiyle, sınıflar arasındaki can alıcı farklılıkların bulanıklaşması, işin içine iki farklı yaklaşımın girmesine neden olmuştur.

Varna sistemindeki farklı toplumsal sınıflar, dünya düzeninin doğru işlemesi bakımından gereklidir; herkes bir tek ilk insandan, Puruşa'dan geldiğinden, herkes birbirine bağlıdır. Yalnızca Brahmanlar üstün bir sınıf olarak tasvir edilir

> Bütün canlı varlıkların, onları birbirinden ayırt eden farklı özellikleri ve görevleri vardır.
> **Bhavişya Purana**

–Veda literatüründe, gelenek tarafından evrende düzen anlayışını sürdürme yetkisi ve gücü verilen kişiler oldukları göz önüne alındığında anlaşılabilir bir durum. Kast sistemi ayrımcıydı, ayrımı "kirlenme"den sakınmak için bir zorunluluk olarak vurguluyordu: Yüksek kasttan olanlar, alt statüden bir kişiye dokununca kirleneceklerinden korkmaya başladı. Kast sistemi, farklı kastlardan insanların birbirine karışmasını ve özellikle evlenmesini yasaklayan kurallarla toplumsal bölünmeyi teşvik etti. Bu durum 1948'de hazırlanan Hindistan Anayasasında tanındı ve anayasa aşağı kastlara karşı ayrımcılığı yasakladı, ama halkın önyargısının ortadan kalkması daha uzun zaman aldı.

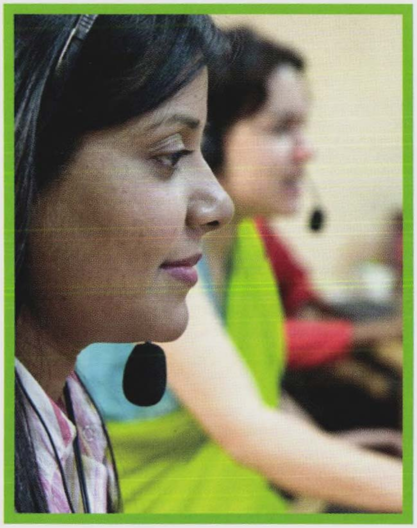
Toplumsala karşı kişisel

MÖ 6. yüzyılda Hindistan'da Buda ve Mahavira gibi gezgin öğretmenler, Veda ibadetinin biçimsel ve sınıflı doğasını eleştirmeye başladı. Her sınıftan taraftar kabul ettiler, hepsine eşit davrandılar ve mirasla geçen ayrıcalıktan çok kişisel içgörüye önem verdiler. Vedaların otoritesini de reddettiler ve bu

nedenle "aykırı" olarak damgalandılar. Ama MÖ 500 civarında bütün Hindu toplumunda dine bakışta kesin bir değişiklik gerçekleşmişti. Din artık düzeni sürdürmenin bir aracı olarak değil, saf ruhsal bir varoluşa ulaşarak fiziksel yaşamın köleliğinden kurtulmanın bir yolu olarak algılanıyordu. Yerleşik düzenle bütünleşmekten çok ondan kurtulmaya çalışmak öne çıktı. İzleyen yüzyıllarda Hindu geleneği kurtuluşun bir aracı olarak kişisel bağlanma düşüncesini benimsedi ve ibadet daha çok kişisel bir uğraş meselesi haline geldi. Zamanla kişisel bağlanma ve ritüel biçimleri gelişti, öyle ki mabetler insanların evlerine girdi ve ibadet için bir Brahmana ihtiyaç kalmadı.

Din ve toplum

Vedalar döneminde din, öncelikle bireyin evrendeki ve toplumdaki yerini bulmasına ve varnalara göre belirlenen hayatı yaşamasına odaklanmaktaydı, bu nedenle hem kişisel hem toplumsal bir boyutu vardı ve görünürde kişisel ile toplumsalın etkileşimini tarif eden rasyonel bir sistemdi.

Varna kavramının, yeni tanımlanan rollerin ve geleneksel olmayan mesleklerin varolan hiyerarşilere meydan okuduğu 21. yüzyıl Hindistan'ında uygulanabilir olması için yeniden tanımlanması gerekebilir.

> Kimse doğuştan parya değildir; kimse doğuştan Brahman değildir. İnsan yaptıklarıyla bir parya olur, yaptıklarıyla bir Brahman olur.
> **Buda, varnalar konusunda**

Hinduizmin bu erken evresi bütün dinler için sorun olan bir konuya dikkat çeker: Din esas olarak bireye mi, yoksa bir bütün olarak topluma mı dayanmalıdır? Dinler toplumla bütünleşmiştir ve bazen aslında "dini" olan fikirleri, dinin de içinde geliştiği siyasal ya da kültürel ortamdan kaynaklanan inanç ve tutumlardan ayırt etmek zordur. Dini kurallar ve gelenekler egemen bir seçkin tarafından kendi konumlarını sürdürmek için de kullanılabilir.

Dinin bireye mi, yoksa topluma mı odaklanması gerektiği sorusunu sormak bile sorunludur, çünkü kişisel bir din yaşantısının toplumsaldan daha geçerli olduğunu ima eder. ■

Hinduizmin kutsal literatürü

Hindu kutsal metinleri, *sruti* ve *smriti* denilen iki kategoriye ayrılır. "İşitilen" anlamına gelen *sruti* terimi, rahiplerin ve bilginlerin vahiy yoluyla "işittiği" ya da idrak ettiği Veda literatürünü tarif etmek için kullanılır. Bu kanonik bilgi, sözlü gelenek yoluyla bir Brahman kuşağından diğerine aktarılır.

1000 yıllık bir sürede oluşan dört adet Veda ilahileri derlemesi vardır. MÖ 1200'e ait olduğu düşünülen ilki Rig-Veda'dır. Ritüelin gerçekleştirilmesiyle ilgili talimatlar veren Brahmanalar, meditasyon ve ritüelle ilgili değerlendirmelerin ana hatlarını çizen Aranyakalar ve felsefi yorumlardan oluşan Upanişadlar, Rig-Veda'yla bağlantılıdır ve *sruti*'dir. *Sruti* Veda literatürü Hindular için nihai otoritedir.

"Hatırlanan" olarak çevrilen *smriti* terimi, geriye kalan Hindu literatürünü tarif ederdi, özellikle de büyük epik *Mahabharata* ve *Ramayana* şiirlerini... İlahi kaynaklı olmadıkları düşünüldüğü için *sruti* ile aynı statüde olmadıkları halde, bu metinler yoruma açık olduklarından yine de önemlidir. Hint literatürünün bu önemli damarı hâlâ çok nüfuzludur ve Hindu kutsal metinlerin belki de en popüleri olan Bhagavad-Gita'yı da kapsar.

İLAHİ OLANIN DİŞİL BİR TARAFI VARDIR

BÜYÜK TANRIÇANIN GÜCÜ

KISACA

TEMEL METİNLER
Vedalar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 1700'den itibaren, Hindistan

ÖNCE
MÖ 3000 İndus Vadisinde bulunan bu döneme ait heykelcikler, bir bereket tanrıçasına tapıldığını gösterir.

SONRA
MÖ 5.-3. yüzyıl Eski Hindu metinler Puranalar, kadın gücünü över ve Vedalarda tanrıların eşi olarak tanımlanan tanrıçalar, kendilerine ait taraftarlar bulmaya başlar.

MS 300–700 Tantra ayinleri birleşmiş erkek ve kadın ilah tasvirlerini meditasyon için bir odak olarak kullanır ve Şakticilik Hinduizmin yetkin bir kolu haline gelir.

MS Y. 800 Adi Şankara, Parvati'ye ve onun cinsel gücüne bir ilahi olan Saundaryalahari'yi ("Güzelliğin Dalgaları") yazar.

Birçok inançta ilah tasviri esas olarak eril olduğu halde, Hinduizmin yaratıcılığı, bereketi ya da gücü temsil eden birçok tanrıçası vardır. Dişi ilahi güç için kullanılan genel terim, "muktedir olmak" anlamına gelen Şakti'dir. Şakti ilahi anne ya da büyük tanrıça Maha Devi'de kişileşir. İlahi olanın aktif kudretini ve besleyici gücünü temsil eder ve Hindu Şakticilik okulunda yüce ilahe olarak tapılır. Büyük tanrıça birçok farklı biçim alır, biçimlerin her biri belli nitelikleri temsil eder. Örneğin Şiva'nın eşi, kibar, sevimli Parvati olarak ortaya çıkan Şakti, aynı zamanda korkunç ve tehditkâr Kali ve Durga da olur.

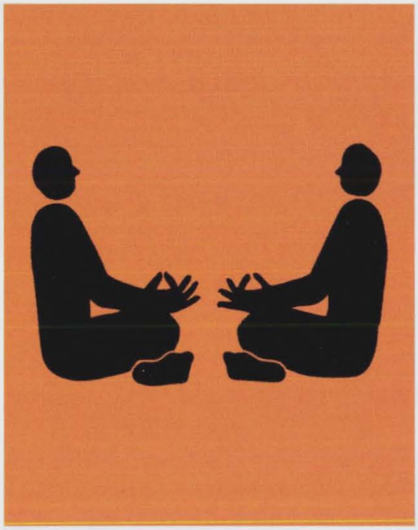

Şans, güzellik ve bereket tanrıçası Lakşmi, Efendi Vişnu'nun eşidir. Zahitlerine maddi ve manevı hediyeler dağıttığı dört kolu ve dört eli vardır.

Çöreklenmiş yılan

Şakti ilahi olanın yaratıcı gücü olmanın yanı sıra, benliğin içindeki dişi öğeyi de temsil eder. Hindular, cinsel enerjimizin ve yaşam gücümüzün (kundalini), uyuyan bir tanrıça ya da çöreklenmiş bir yılan gibi omurganın kökünde oturduğuna inanır. Yogayla bu gücün farkına varmak ve onu geliştirmek, ruhsal bir kurtuluş biçimi olabilir. Daha çok meditasyon yoluyla fiziksel olarak gerçekleştirilen bu Tantra ritüelleri, bazen bir kişinin eril ve dişi öğeleri arasındaki birliği güçlendirmek için kullanılır. ■

Ayrıca bkz.: Fiziksel ve zihinsel disiplin 112–13 ■ Puca ile bağlanma 114–15 ■ Buda'lar ve bodhisattva'lar 152–57 ■ Şakticilik 328

GURUNA YAKIN OTUR

ÖĞRETİNİN ÜST SEVİYELERİ

KISACA

TEMEL KAYNAK
Upanişadlar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 6. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
MÖ 1200'den itibaren Vedalar yalnızca Brahmanların kullandığı ritüellerin talimat ve metinlerini verir.

SONRA
MÖ 6. yüzyıl Hindistan'da aralarında Buda ve Mahavira da olmak üzere gezgin öğretmenlerin kendi öğrencileri olur.

MÖ 1. yüzyıldan itibaren Hindu felsefesinin Darşana olarak bilinen altı ayrı okulu gelişir.

MS 800 Adi Şankara Upanişadların düşüncelerini öğretmek için dört ünlü *matha*, yani manastır okulu açar.

MS 1500 Sihizm adını Sankritçe "gurunun öğrencisi" anlamına gelen *şişya* sözcüğünden alır.

Aynı dini öğretilerin ve hakikatlerin herkes için geçerli olmasını beklemek gerçekçi midir? Hinduizmde dini anlamanın ve ona uymanın farklı seviyeleri vardır. En eski metin Vedalarda ve daha sonraki tefsirlerde, kurban ve diğer ibadetler için gerekli talimatlar, dualar ve metinler bulunmaktaydı. Daha sonra popüler ibadet için, epik ve çoğu kez eylem içerikli tanrı öyküleri, *Ramayana* ve *Mahabharata* (s. 111) kullanıldı. Ama MÖ 6. yüzyılda başka bir literatür külliyatı olan Upanişadlar gelişmişti ve ermişlere daha yüksek bir ruhsal bilgi düzeyine erişme olanağı tanıyordu.

Zor kavramlar

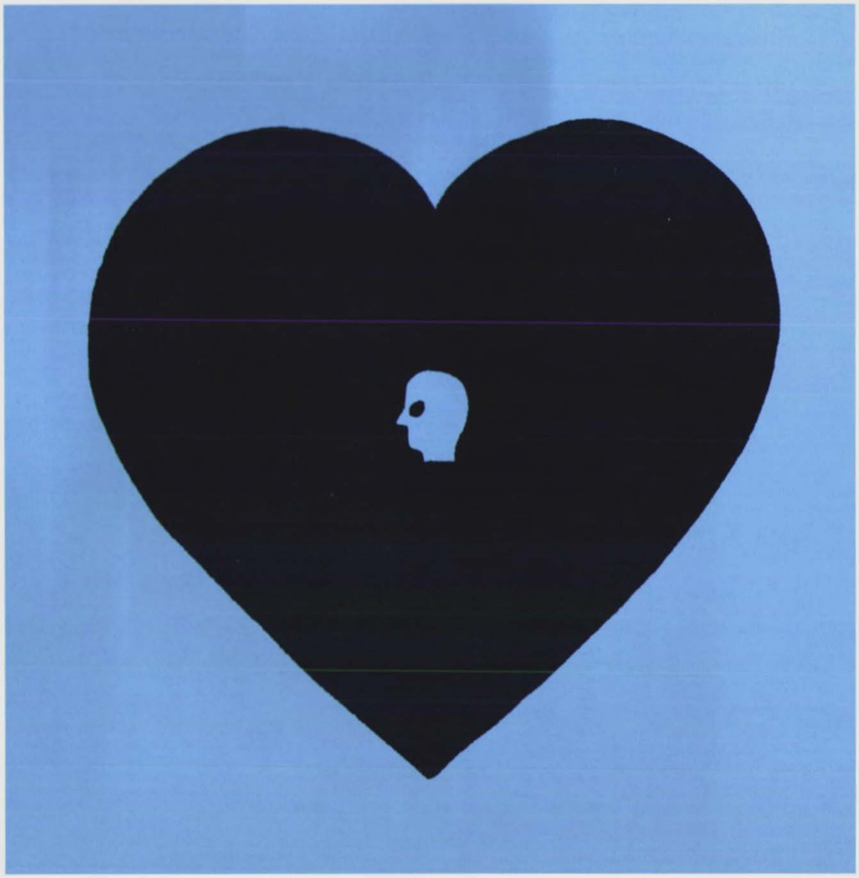
"Upanişad" sözcüğü "yakın oturmak" anlamına gelir ve bir guru ya da öğretmen tarafından yalnızca ders almaya hak kazananlara aktarılan öğretiler için kullanılır. Upanişadlar, benliğin ve evrenin doğasıyla ilgili soyut kavramlara odaklanır. Özellikle metinlere göre, tek bir evrensel gerçeklik, ancak düşünceyle ve deneyim analiziyle bilinebilen Brahman vardır. Bu yüzden Upanişadlar, Hint dini tartışmalarına tam anlamıyla felsefi bir boyut katar. Guruya yakın oturma düşüncesi, öğretim düzeyleri olduğunu ima eder, evrensel ve rasyonel olan hakikatler için dini düşüncelerin derinine inmek, geleneksel inançlara yeni bir derinlik katabilir. ■

> "Yeryüzünde büyüklüğe ulaşanlar, yoğunlaşmayla ona ulaşır."
> **Upanişadlar**

Ayrıca bkz.: Nihai gerçeklik 102–105 ▪ Sürekli değişen benlik 148–151 ▪ Protestan Reformu 230–37 ▪ Darşanalar 328

BRAHMAN KALBİN İÇİNDEKİ BENLİĞİMDİR

NİHAİ GERÇEKLİK

KISACA

TEMEL KAYNAK
Upanişadlar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 6. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
MÖ 2000'den itibaren Vücuttan ayrılabilen bir can düşüncesi, bazı erken Hint-Avrupa inançlarında vardır, ama nihai bir gerçekliği olan birindeki canı değil, daha çok bireyin özünü taşıyan bir ruhu tarif eder.

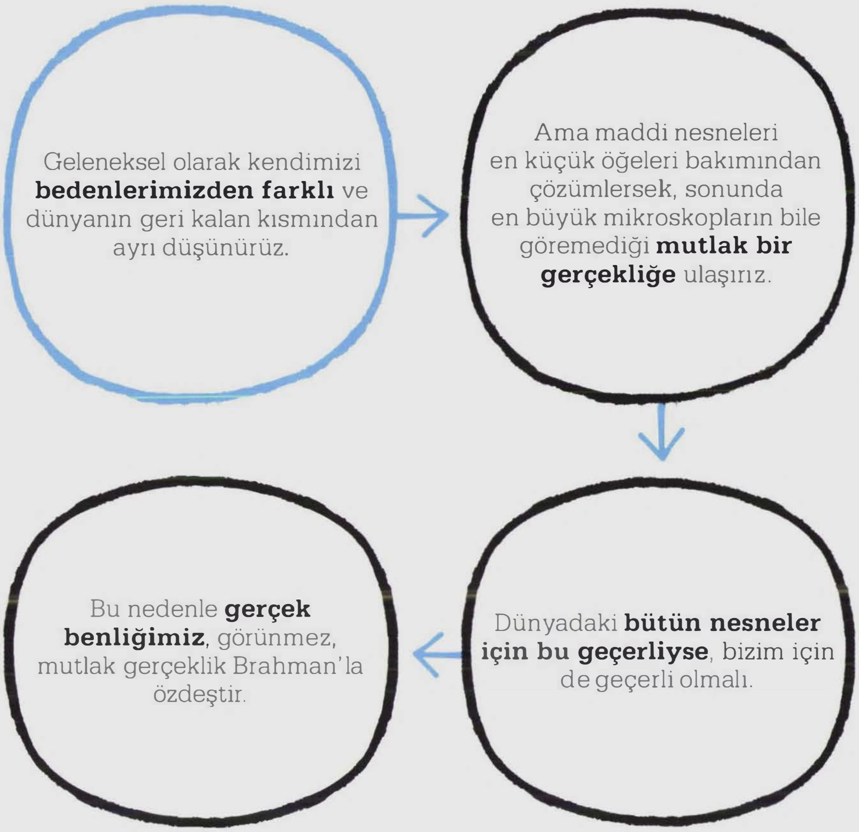
SONRA
MÖ Y. 400 Hint felsefesi eski Yunan düşünürleri etkiler. Platon bütün canlı varlıkların türediği bir yüce varlıktan söz eder.

1. yüzyıl Budist bilge Nagasena sabit bir "benlik" fikrini reddederek, Buda'nın öğretisini izler: Bütün şeyler sürekli bir akış halinde vardır.

Upanişadlar bir dizi felsefi metindir, en eskisi MÖ 6. yüzyılda yazılmıştır. Hindu bilgelerin ya da guruların iyi eğitimli, düşünceli zihinlerine mahsus en yüksek bilgi düzeyini kayda geçirirler. Merkezi kaygıları benliğin doğasıdır, aslında benliği anlamanın her şeyi anlamak olduğunu savunurlar.

Batı felsefesi benliğin doğası konusunda geleneksel olarak iki tutum takınmıştır. "Düalist", yani ikici olarak bilinen okul için benlik fiziksel değildir ve bedenden ayrıdır. İster ruh denilsin ister zihin, neysek onun düşünen ve hisseden yanıdır –dünyayı yaşayan "Ben." Duyusal verileri

Ayrıca bkz.: Erken toplumlarda animizm 24–25 ▪ İnsan ve evren 48–49 ▪ Saf bilinçle görmek 116–121 ▪ Tanrı'nın bir tezahürü olarak insan 188 ▪ Hıristiyanlıkta mistik deneyim 238 ▪ Tasavvuf ve mistik gelenek 282–83

toplayıp anlam çıkaran bu "Ben"dir. Diğer yanda materyalistlere (ya da fizikselcilere) göre yalnızca fiziksel şeyler vardır ve dolayısıyla "benlik" beynin etkinliğini tasvir etmenin bir yolundan başka bir şey değildir.

Hinduizmde Upanişadlar, bu iki Batılı yaklaşımdan farklı bir görüşü araştırdı. Bu metinlerde benlik üç parçası varmış gibi tasvir edilir: maddi bir beden; düşüncelerden, duygulardan ve deneyimlerden oluşan daha "ince" bir beden ve atman denilen saf bir bilinç. İddiaya göre atman mutlak, gayri şahsi gerçeklik Brahman'la özdeştir. Bu nedenle kendimizi ayrı, küçük ve kırılgan bireyler olarak yaşayabiliriz, ama gerçek benliklerimiz aslında evrenin temel gerçekliğiyle birdir.

"Hiçlik" olarak benlik

Upanişadlar atman düşüncesini diyaloglarla ve imgelerle ifade eder. En ünlü diyaloglardan biri Çandogya Upanişad'tadır. Bilge Uddalaka Aruni ile oğlu Svetaketu arasında bir diyalogdur. Bilge, çocuktan bir incir getirmesini ve kesip açmasını ister. Babası içinde ne gördüğünü sorunca, oğlu "Tohumlar" yanıtını verir. Sonra bilge oğlundan o tohumlardan birini yarmasını ve içinde gördüklerini tarif etmesini ister. Yanıt "hiçbir şey" olur. Bunun üzerine bilge, şu büyük incir ağacının böyle bir "hiçlik"ten meydana geldiğine işaret eder. Bu onun özü, ruhu, gerçekliğidir. Diyalog "Sen osun, Svetaketu!" ifadesiyle biter."

"Sen osun!" (Sanskritçe "*tat tvam asi!*") ifadesi, herhalde Hindu felsefesindeki en ünlü ifadedir. Şu düşünceye dayanır: Görünürde katı her nesnenin analizi, sonunda her yerde bulunan görünmez bir öze ulaşır; bu öz Brahman'dır. Bir incirden insan benliğine kadar her şey için geçerlidir bu. Hinduizmin dediğine göre, benliğin fiziksel ve zihinsel yanlarının ötesinde daha ulu bir şey, tek mutlak gerçeklik Brahman'dan başka bir şey olmayan atman vardır. Bu nihai ilahi gerçeklik ile aramızda hiçbir fark yoktur.

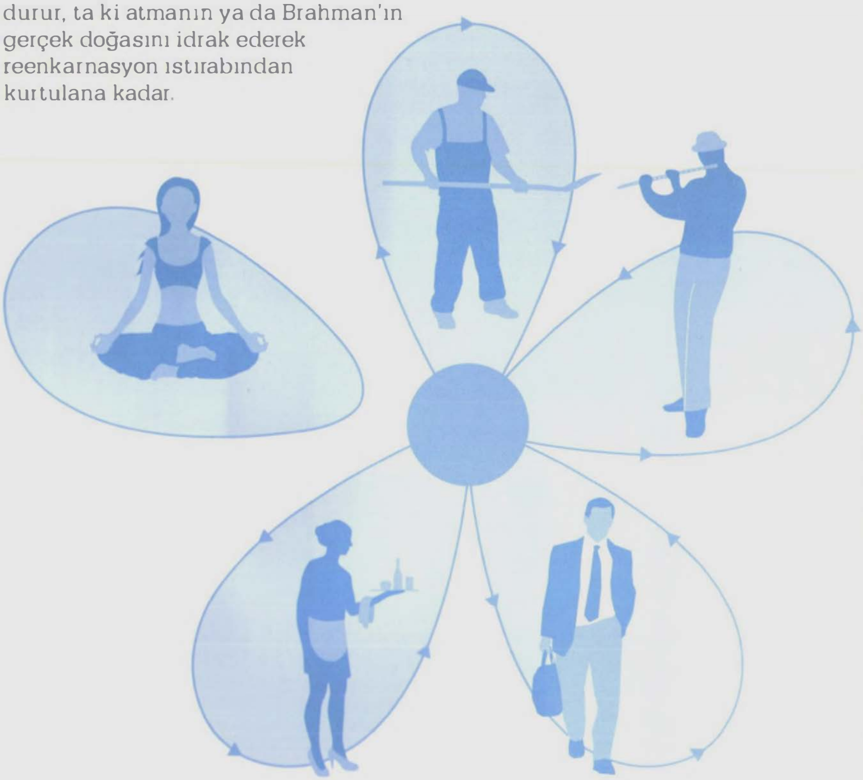
Brahman'ı anlamak

İncir tohumuyla ilgili Upanişad diyalogunu, Brahman'ın neye benzeyebileceği konusunda bize

Mikroskop, bütün bir insanın DNA'dan oluştuğu sonucuna ulaşmasında bilime yardımcı oldu, ama bu durum "benliğimiz" olarak düşündüğümüz şeyi de kapsar mı?

Sonsuz bir yaşam döngüsü önümüzde durur, ta ki atmanın ya da Brahman'ın gerçek doğasını idrak ederek reenkarnasyon ıstırabından kurtulana kadar.

bir fikir vermeye çalışan ikinci bir diyalog izler. Bir tas su getirilir ve oğuldan tasın farklı kısımlarındaki sıvıyı tatması istenir. Tasın her tarafında sıvının tadı normal su tadıdır. Sonra suda tuz eritilir. Şimdi görüntü aynı kalmasına rağmen, suyun türnü tuzlu tat verir. Aynı şekilde Brahman, yani mutlak gerçeklik de görünmez, ama her yerde vardır.

Mundaka Upanişad farklı bir Brahman imgesi kullanır. Büyük bir ateşten sıçrayıp tekrar ateşe düşen binlerce kıvılcım gibi, sayısız varlık da Brahman'dan, doğmamış, nefessiz, zihinsiz ve saf –ama nefesi, zihni ve bütün duyuları meydana getiren– olarak tasvir edilen "Büyük Bir"den ya da "ölümsüz olan"dan yaratılmıştır. "Onun kalbi bütün dünyadır. Aslında her şeyin İç Benliği odur."

Bu anlayışa göre, duyular aracılığıyla dünyayı yaşama şeklimiz, bizden ayrı nesnelerden oluşuyormuş gibi görmemiz mutlak hakikat değildir; her şeyin altında yatan ve her şeyi ayakta tutan, en iç benliğimizin içinde olan ve görünmeyen bir gerçeklik vardır.

Karma ve reenkarnasyon

En eski Veda dininde, tanrılara kurban sunmanın evrende düzen duygusunu sürdürdüğüne inanılırdı. Upanişadlar bu süreci içselleştirdi. Upanişadların iddiasına göre, gerçeklik benliğin derinliğinde mutlak ölçüde basit, durağan bir nokta olarak bulunur. Bu gerçeklik bireysel değil, evrenseldir. Nasıl ki doğru biçimde bir kurban sunmanın, benliği evrensel düzenle birleştirmek olduğu düşünüldüyse, gerçek benlik olarak Brahman'ın farkına varmak da bizzat o gerçekliğin kendisiyle birleşmektir.

> Bunun hepsi Brahman'dır... Kalbin içindeki Benliğimdir, bir pirinç tanesinden daha küçük...
> **Çandogya Upanişad 14. Khanda**

Hindular, karmanın (eylemler) yalnızca dış dünya için değil, o işleri yapan kişi için de hem iyi hem kötü sonuçlar doğurduğuna inanır. Hinduizm, benliğin birçok ömrün seyri içinde peş peşe vücut bulduğu bir reenkarnasyon düşüncesi geliştirdi. Her yaşamın aldığı biçim, önceki yaşamın karması tarafından belirlenir. Bununla birlikte, "atman Brahman'dır" bilgisi, bir kişiyi sürekli doğum, ölüm ve yeniden doğum döngüsünden (samsara olarak bilinen) kurtarabilir. Karmayı fiziksel bedenin ve "ince" zihinsel bedenin (bir bireyin düşünce ve duyguları gibi) eylemleri üretir, ama benliğin derinliğinde bulunan atmanın ve dolayısıyla Brahman'ın farkına varan kişi, karmanın etkili olduğu iki "beden" (fiziksel ve "ince" zihinsel) düzeyini aşacaktır. Hindular iyi karma üreterek gelecekteki yaşamlarını iyileştirmeyi umarlar, ama kötü karmanın onları aşağı bir kastta

> Çok sayıda mum başka bir mumun aleviyle yakılınca, bütün mumlarda yanan alev aynıdır, öyle de olsa tek Brahman çokmuş gibi görünür.
> **Bilge Vasiştha**

ya da bir hayvan olarak yeniden doğmaya götürme tehlikesi her zaman vardır. Ne var ki bu göründüğü kadar önemli değildir; çünkü başka bir yaşama (iyi ya da kötü) geçmek, Hinduizmde son hedef olarak görülmez. Ölümün ötesinde yaşam ihtimalinin bir vaat olduğu tektanrılı dinlerden farklı olarak, Hinduizmde amaç bir ömürden diğerine geçerek, yaşamak ve ölmekten kaçınılmaz olarak kaynaklanan elemden kurtulmaktır.

Bilinçli bir sezgi

Çandogya Upanişad'ın incir tohumları ve tuzlu su öyküleriyle sunulan kanıtlar çok mantıklıdır. Bir anlamda bilimsel bir madde analizinden farklı değildir, ama bilim öncesi bir çağın diliyle sunulan bir analiz. Bugün eşdeğer bir ifade şöyle olurdu: Her şey atom-altı parçacıklardan, enerjiden ve temel kuvvetlerden oluşur.

Bununla birlikte Upanişad diyaloglarının ve modern bilimin amacı ve içeriği çok farklıdır. Upanişadlarda akla uygun muhakeme kendi başına bir amaç değil, bir kişiyi sözcüklerin ötesinde bir sezgiye götürmenin aracıdır. Atmanın ve Brahman'ın kimliği için öne sürülen argümanın mantığı, yalnızca onları anlamak için bir çıkış noktasını temsil eder. Upanişadların öğretilerinin amacı, çağrıştırdıkları gerçeklik dolaysız yaşanana –aklın ve dilin ötesine geçecek şekilde– kadar argümanları içselleştirmeye ve üzerinde derin düşünmeye öğrencileri teşvik etmektir. Bu sözsüz farkında olma halinin, bir saadet (*ananda*) ürettiği söylenir.

Yalnızca duyu yaşantısı ve akılla oluşan bir "benliğin," insani bir yaşamın amaçları bakımından yeterli olacağı öne sürülebilirdi. Upanişadların diyaloglarını üreten bilgeler buna meydan okudu. Katha Upanişad benliğin bir analojisi olarak bir at arabasını kullanır. Duyular arabanın atları, zihin sürücüsü, arabaya binmek ise atmandır. Bu imgenin anlamı şudur: Farkındalığı akılla ve duyu yaşantısıyla sınırlı olan kişi için arabanın yol alışı amaçsızdır, çünkü yolculuk yapmakta olan bir yolcudan yoksundur. Atmanın sezgisinin geri getirdiği şey budur.

Hinduizm atmanın bilincine varmanın kolay olduğunu düşünmez. Ancak diğer olası kimlikler incelendikten ve yetersizlikleri görülüp bir tarafa bırakıldıktan sonra gerçekleşebilir. Öğrenilecek bir olgu değil, bir kişinin bilinçli farkındalığını tedricen biçimlendiren bir sezgidir. ■

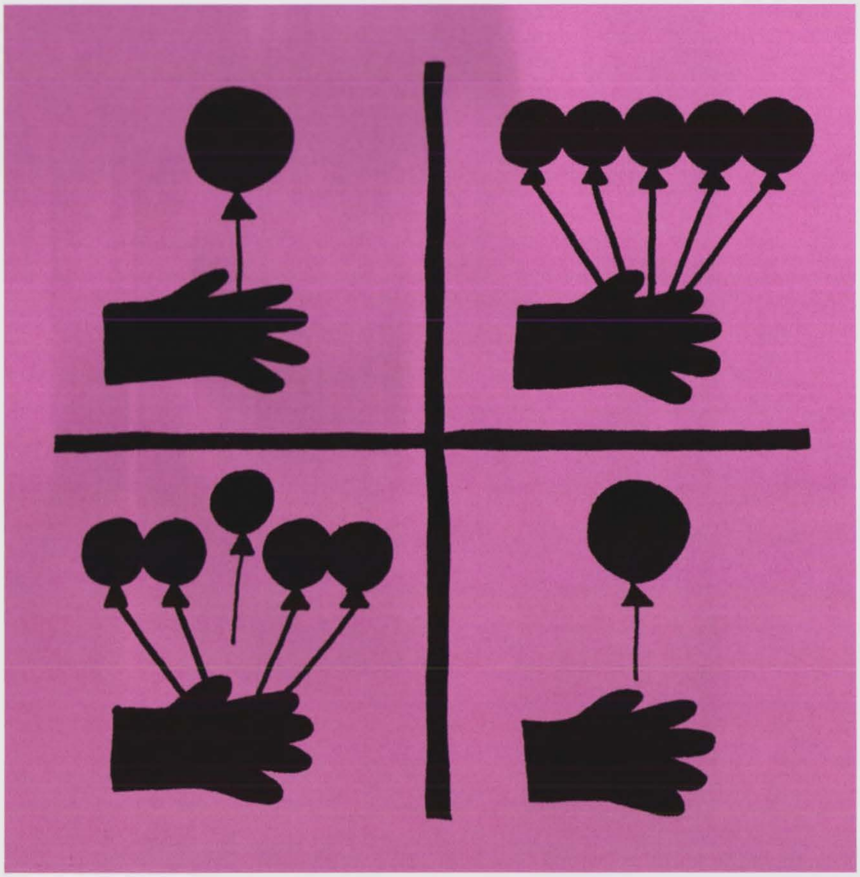
Ölüm ve ötesi

Benlik ya da ruh fiziksel değilse ve dolayısıyla fiziksel bedenden ayrılabilirse, ölümden sonra başka bir biçimde yaşama olasılığı mantıken mümkündür. Batılı birçok dine göre her bireysel ruh zamanın belli bir noktasında yaratılmıştır ve bedenin ölümünden sonra sonsuza kadar yaşamaya devam edebilir. Hindu düşüncesi benliği zamansız, başlangıçsız ve tek, farklılaşmamış gerçeklikle özdeş görür. Bu benlik birbirini izleyen yaşamlarda fiziksel bir biçim alır, bu da reenkarnasyon düşüncesidir. Tektanrılı Batılı dinler için sorun, ruhun bedenden sahiden ayrılabilir olup olmadığı ve eğer ayrılırsa kimliğini nasıl sürdürebildiğidir. Hindular için sorun, bu benliğin ve bu yaşamın yalnızca daha büyük bir şeyin parçası olduğunu ve benliğin evrenin temel gerçekliğiyle bir olduğunu sezgisel olarak kavramaktır.

> Bütün varlıkların kalbimde gizlidir Atman, Ruh, Benlik; en küçük atomdan daha küçük, engin uzaylardan daha büyük.
> **Katha Upanişad**

ÖĞRENİRİZ, YAŞARIZ, ÇEKİLİRİZ, KOPARIZ

YAŞAMIN DÖRT EVRESİ

KISACA

TEMEL METİN
Dharma-şastralar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 5. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
Tarihöncesinden Birçok erken inanç sisteminin yaşla bağlantılı kuralları ve erginleme ayinleri vardır.

MÖ 1700'den itibaren Veda dini çileci bir disiplin geleneğini de kapsar, ama pek çok kişi için merkezi hedef olarak toplumsal görevi vurgular.

MÖ 6. yüzyıl Hinduizmde reenkarnasyon ve kurtuluşla ilgili düşünceler daha fazla öne çıktıkça, daha fazla kişi toplum ve aile hayatını reddedip çileci yolu tercih eder.

SONRA
Bugün Hinduların çoğunluğu ömürlerinin büyük bölümünde "aile reisi" evresinde kalır.

Yaşamda amaçların ve bu amaçlara ulaştırabilen doğru yaşama yollarının bulunduğu fikri, bütün dinlerde örtük olarak vardır. Hinduizm yaşamın birden çok ana amacı olduğunu öne sürer: *dharma* (doğru yaşama); birbiriyle bağlantılı *artha* (zenginlik) ve *kama* (haz) kavramları; *mokşa* (kurtuluş). Dharma –görevin mecbur ettiği gibi yaşamak– arayışı bir kişiyi doğru yolda tutar. Zenginlik ve haz arayışı insanları değerli dersler öğrenmenin yanı sıra, çocuk yapmaya, aileyi geçindirmeye ve sadaka verecek durumda olmaya götürür. Son amaç mokşa, maddi

Ayrıca bkz.: ▪ Benliği yok sayma manevi kurtuluşa götürür 68–71 ▪ Rasyonel bir dünya 92–99 ▪ Benliksiz eylem 110–11 ▪ Orta yolu bulmak 130–136 ▪ Manastır yeminlerinin amacı 145

Yaşamın Dört Evresi

Öğreniriz →	Yaşamın ilk evresinde öğrencilerden, bir gurunun yönetiminde **Vedaları incelemeleri** beklenir.
Yaşarız →	Aile reisi olarak bir erkekten **evlenmesi, çocuk sahibi olması,** ailesini ve toplumda başkalarını geçindirmek için **çalışması** beklenir.
Çekiliriz →	Bir torunun doğmasıyla birlikte bazıları **aktif çalışma hayatından çekilebilir,** tefekküre ve öğüt vermeye zaman ayırabilir.
Koparız →	Birkaç kişi son adımı atıp **gezgin bir çileci** olabilir.

dünyanın kaygılarından ve işlerinden bir kurtuluştur.

MÖ 6. yüzyılda Hint dininde çok farklı iki gelenek vardı. Hindistan'da pek çok kişi Veda geleneğine uyup, tanrılara kurban sunar ve dharmada kodlanan ahlaki ve toplumsal ilkelerle ölçülü hale getirilen zengin ve keyifli bir hayat umardı. Ama bazıları da farklı bir yaşam tarzına kapıldı – manevi kurtuluşa ulaşmak için ciddi bir fiziksel ve zihinsel disipline uyan, zenginlikten ve hazdan uzak duran gezgin çilecinin yaşam tarzına. *Şramana* ("kanaatkâr çalışma"ya benzer bir şey olarak çevrilen Sanskritçe bir söz) olarak bilinen bu çileci gelenek, hem Budizmin hem Caynacılığın gelişiminde çok etkili oldu. Dharma Sutralar –doğru davranış kurallarıyla ilgili kutsal metinler– dharma (erdem ya da "doğru yaşama") inceleyen bir kişinin esasında üç olası yolla karşı karşıya kaldığını öne sürmekteydi: yaşamın temel amacı olarak Veda metinlerini incelemeye devam etmek, zenginlik ve haz arayan bir yaşam ya da bir çileci olmak için her şeyden vazgeçmek. Son seçenek o zamanki Hindu toplumunda ender bir tercih değildi, prens Siddhartha Gautama olarak ayrıcalıklı yaşamından vazgeçen, gezgin bir öğretmen olmak için karısını ve bebek oğlunu terk eden Buda'nın tercihi en ünlü örnektir.

Ne var ki *şramana* geleneğini – çileciliği, *artha* (zenginlik) ve *kama* (haz) arayışından ruhsal olarak daha değerli bulan geleneği– izleyenlerin tutumu, onları Veda geleneğinin karşısına koymaktaydı. Çünkü yaklaşık bin yıl boyunca Vedalar, maddi rahatlık ve kişisel tatmin arayışının, eğer doğru yapılırsa, yaşamın soylu amacı olduğunu öğretmek için kullanılmıştı. Öyleyse bu şekilde kökten farklı yollar arasında bir tercih yapmak zorunlu muydu? Ya da bir kişi dört geleneksel amacın nimetlerinden de yararlanabilir miydi?

Hepsini almak

MÖ 5. yüzyıl civarında *şastralar* olarak bilinen dharma yorumları yeni bir yaklaşım sundu. Bir kişi tek

> Brahmanların, Kşatriyaların ve Vaişyaların görevleri, Şudralarda da olduğu gibi, Ey Arjuna, doğuştan gelen niteliklerine göre dağıtılır.
> **Bhagavad-Gita**

> Kişi zihinde doğan bütün arzulardan vazgeçince... ve kendisi kendi benliği içinde hoşnut olunca, o zaman o kişiye sarsılmaz bilgi adamı denilir.
> **Bhagavad-Gita**

tercih yapmak yerine, yaşamın dört evresinden –*aşramalar*: öğrenci, aile reisi, emekli ve feragat eden ya da çileci– geçerken peş peşe farklı amaçlar için çalışabilirdi. Yaşamın doğru amaçları ve dolayısıyla doğru davranış yalnızca bireyin varnasına, yani toplumsal sınıfına (s. 92-99) bağlı olmakla kalmaz, yaşamda ulaşılan evreye göre de değişirdi.

Herkesin bu dört evreden geçebileceği düşünülmez. Şudralar (çalışan sınıf) ve sınıf sisteminin dışında kalanlar (Dalitler ya da "dokunulmazlar") gibi, kadınlar da (genellikle) hariç tutulur. Yalnızca en yüksek üç varnadan – Brahmanlar (rahipler), Kşatriyalar (askerler ve devletin koruyucuları) ve Vaişyalar (tüccarlar ve çiftçiler)– erkekler, sekiz yaşına gelince, kutsal ip töreni olarak bilinen ayinden geçerler; bu ayinde "ikinci kez doğar" ve yaşam yolculuğuna başlarlar.

Öğrenmek ve yaşamak

Yaşamın ilk evresi *brahmaçarya*, yani öğrenci evresidir. Çocuk bir *gurukula*'ya (bir okul) gider; orada bir gurudan ya da öğretmenden Veda literatürü dersi alır. Tarih, felsefe, hukuk, edebiyat, dilbilgisi ve belagatle birlikte, akademik bir biçimde dharmayı –doğru yaşamayı– öğrenir. Eğitim geleneksel olarak 25-30 yaşlarına kadar devam eder; bu evrede öğrencilerden, ebeveynlerine ve öğretmenlerine saygı göstermenin yanı sıra, cinsel faaliyetten uzak durmaları, bütün enerjilerini öğrenmeye vermeleri beklenir.

Eğitimi sona erdikten sonra bir Hindu erkeğinden evlenmesi ve bir aile kurması beklenir. Böylece *grihastha* ya da "aile reisi" evresi başlamış olur; bu evrede her erkekten ekonomik olarak aktif olması, yalnızca karısını ve çocuklarını değil, yaşlı akrabalarını da geçindirmesi beklenir. Geleneksel Hint aileleri, gelirlerini bir havuzda toplayan ve tek mutfak kullanan üç dört kuşağı kapsar. Bu geniş aile, hem erkekler hem kadınlar bakımından genellikle hiyerarşik düzendedir. Aile reislerinden çilecilere destek olmaları da beklenir.

Aile reisi kendi drahmasının ve varnasının (sınıf) görevlerini sürdürür; ama diğer üç evreden farklı olarak, cinsel haz ve üreme de dahil, *artha* (zenginlik) ve *kama* (arzu) arayışı da görevinin bir parçasıdır. Bununla birlikte yaşamın bu evresini, zenginliğin ve hazzın öncelikli amaç olduğu bir evre olarak tanımlamak, yükümlülüklerle ilgili yanlış bir fikir verebilir; çünkü geniş aileye bakmayı ve konukseverlik göstermeyi de gerektirir.

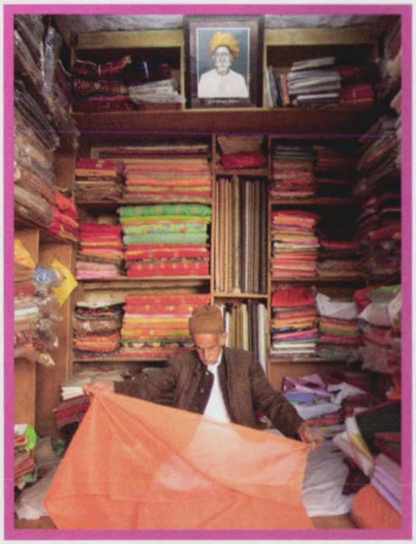
Dünyadan çekilmek

Yaşamın üçüncü evresi, *vanaprastha* –emeklilik– evresidir. Geleneksel olarak bu evre ilk torunun gelmesiyle başlar. Başlangıçta bir erkeğin "orman sakini" olmasını, karısıyla birlikte –bu aşamada seks yapmayı bırakmış olmasına rağmen– çekileceği basit bir tefekkür yaşamını tercih etmesini gerektiriyordu. Bugün bu evre genellikle ticari ve mali işlerin sorumluluğunu bırakıp sonraki kuşağa devretme, bir yandan da tekekküre ve öğüt vermeye vakit ayırma anlamına gelir.

Pek çok Hindu emeklilik evresinden çilecilik evresine hiç geçmez, ailelerine karşı bütün sorumlulukları yerine getirdikten sonra dördüncü evreye girmelerine izin verilir. Bireyin bütün dünyevi kaygılarını ve bağlarını bir tarafa bıraktığı, yaşamını nihai kurtuluş (mokşa) arayışına adadığı noktadır bu.

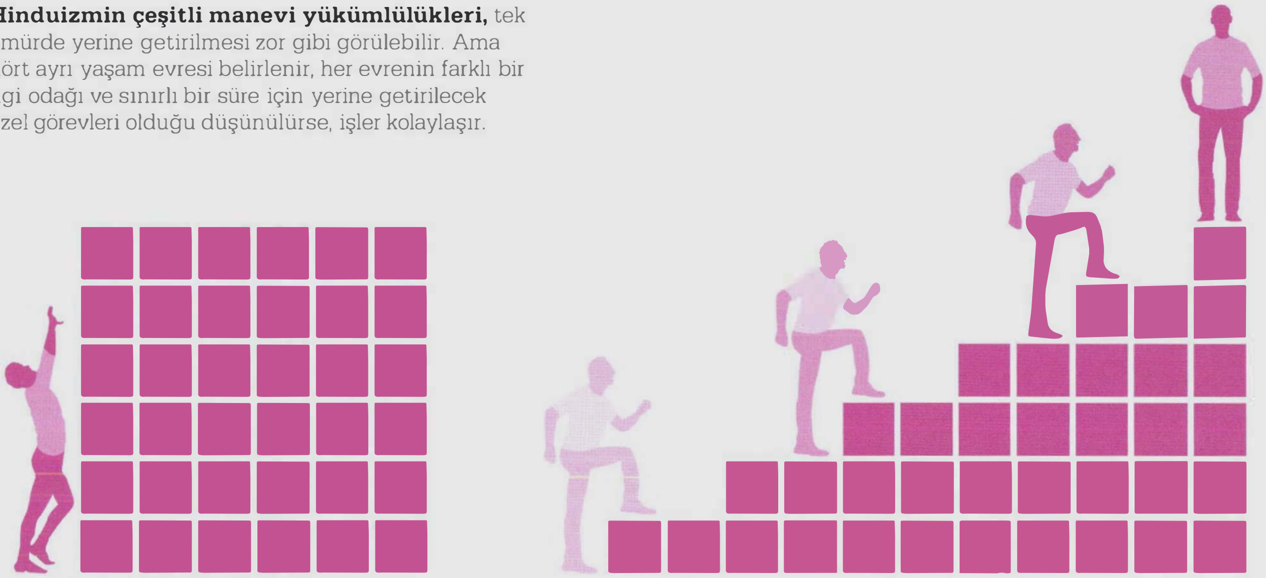
Birleşik bir formül

Yaşamın dört evresi, ahlaki ve yaşam tarzını tanımlayan tek bir kavramda bir kişinin sınıfıyla birleşir: yani bir kişinin sınıfına (Varna) ve yaşam evresine (*aşrama*) göre yaşamın doğru düzeni (dharma) anlamına gelen *varnaşrama-dharma* kavramı.

Bir erkek dükkânında kumaş ölçüyor. Yaşamının "aile reisi" evresinde bir erkekten, zenginlik peşinde koşması, ailesini ve geniş ailesini geçindirmesi beklenir.

Hinduizmin çeşitli manevi yükümlülükleri, tek ömürde yerine getirilmesi zor gibi görülebilir. Ama dört ayrı yaşam evresi belirlenir, her evrenin farklı bir ilgi odağı ve sınırlı bir süre için yerine getirilecek özel görevleri olduğu düşünülürse, işler kolaylaşır.

"Doğru yaşama"yı tarif eden bir formül olarak, tek bir ahlaki emirler kümesinin herkese eşit ölçüde uygulandığı diğer dinlerin formülünden çok farklıdır. İnsanların koşullarındaki farklılığı ve esnekliği kabul eden bir ahlak sistemidir. Sonraki yaşamda dünyevi kazançlarından ve sorumluluklarından vazgeçmeye zihinsel olarak hazırlanmak için disiplinli bir eğitimden geçmesi gereken yüksek sınıftan kişilerde kibri önlemeyi de amaçlar. Aile reisinin emeğine de değer verir, yaşamın ikinci evresinde olanların hem ekonomik hem pratik olarak herkesi geçindirdiğini kabul eder. Yaşlılara saygınlık da kazandırır; ailevi ve diğer pratik sorumlulukları bırakmak, manevi gelişim için olumlu bir fırsat olarak görülür.

Modern dünyada

Çok yakın zamana kadar bütün Hindu toplumunda geniş aile egemendi; erkeklerin ahlaki ve manevi ilkeleriyle dört evreyi yaşadığı arkaplanı oluşturmaktaydı. Bu geleneksel senaryoda kadınlar bir erkeğin yaşamının ilk ya da son evresinde rol oynamaz ve evlilik bir romantik bağlanma meselesinden çok, aileler arasında bir sözleşme sayılırdı. Bir geniş aile evine yeni bir eş takdim edildiğinde, eğer dharma, varna ya da *aşrama* bakımından erkeğe uygun değilse sorun olurdu. Bu durum, bazı Hindu tutum ve geleneklerinin –örneğin görücü usulü evlilik– kökenini açıklamaktadır. Ancak günümüzde bunların çoğu, daha bireyselleşmiş ve laik bir toplumda yetişen bazı Hinduların bakışıyla çelişmektedir.

Hinduizm büyük ölçüde inançtan çok pratikle ilgili, yaş ve sınıf düşünceleriyle ilişkilidir. Batılı bireysel hak ve eşitlik kavramlarının, erken Hindu öğretilerinin bazılarıyla yan yana durması hiç kolay değildir. Ayrıca Batılılaşma, modern Hindistan'da artan sosyal hareketlilik ve Hinduizmin topluluklarda küresel ölçekte uygulanmasıyla birlikte, artık "dört evre"nin Hindu yaşamının uygulanabilir bir modeli olarak kalıp kalmayacağını kestirmek imkansızdır. ■

Ahlaki ilkeler

Hinduizmin beş geniş ahlaki ilkesi vardır: *ahimsa* (öldürmeme), *satya* (doğruyu söyleme), *brahmaçarya* (cinsel ölçülülük) ve *aparigraha* (açgözlü olmama). Bunların her birinin uygulanma şekli yaşamın evresine bağlıdır. Örneğin görevi çocuk sahibi olmak olan aile reisi evlenmekten kaçınamaz. Bu ilkeler dışsal ahlakı tanımlar, ama yaşamın bütün evrelerinde uygulanan bir iç gelişim geleneği de vardır ve beş niteliği gerektirir: temizlik, kanaatkârlık, saf konsantrasyon, grup çalışması ve Tanrıya bağlılık. Bu beş nitelik, ritüele dayanan erken Veda geleneğinden, yüzyıllar sonra gelişen bir kişisel manevi gelişim ve kişisel bağlılık dinine geçişi yansıtır.

ÖLDÜRMEK GÖREVİN OLABİLİR

BENLİKSİZ EYLEM

KISACA

TEMEL KAYNAK
Bhagavad-Gita

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 2. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
MÖ 1700'den itibaren
Dharma –evrensel düzeni korumak için doğru yaşama yolu– erken Hindu düşüncesinin merkezi bir özelliğidir.

MÖ 6. yüzyıl Buda bencil olmayan eylem kavramını savunur, ama her öldürmenin yanlış olduğunu öğretir.

MÖ 3. yüzyıl Hint imparator Asoka, bütün insanlara karşı şiddetsizlik ve sevgiyi yönetimiyle bütünleştirir.

SONRA
15. yüzyıldan itibaren
Sihizm zayıfı koruma ve inancı savunma görevini de kapsar.

19. 20. yüzyıl Mahatma Gandhi adaletsizliğe karşı şiddet içermeyen bir silah olarak pasif direniş stratejisini geliştirir.

Bhagavad-Gita erdem ve görevle ilgili eski bir Hindu dini metnidir. Krişna (yüce tanrı Vişnu'nun bir enkarnasyonu) ile savaşçı-prens Arjuna arasında bir diyalogu anlatır. Arjuna, krallığı kimin yönetmesi gerektiği konusunda çıkan bir anlaşmazlık yüzünden, ailesinin başka bir koluna karşı savaşa gitmek üzeredir. *Kşatriya* sınıfının (askeri ya da yönetici seçkinler) bir üyesi olduğundan savaşmak onun görevidir. Yine de "diğer tarafta" olanlardan bazılarını –akrabalarını ya da büyük öğretmen olarak saygı duyduğu kişileri– öldürmek istemez.

Gita'nın giriş bölümünde Arjuna, katliama girişmektense krallık mücadelesinden vazgeçmeyi yeğleyeceğini söyler. Aile üyelerini ve öğretmenlerini öldürme düşüncesinin en derin eğilimlerine aykırı olmasının yanı sıra, ilgili herkes için kötü karma yaratarak olumsuz sonuçlar doğurmasından da korkar (Hinduizmde bir akrabayı öldürmenin, bir ailenin çökmesine ve cehennemde yeniden doğmasına yol açtığı düşünülür).

Arjuna görünürde çatışan iki ilke arasında kalır: Savaşçı sınıfın bir mensubu olarak görevini mi yapmalı, yoksa öldürmenin feci sonuçlarından uzak mı durmalıdır? Öğüt Tanrı Krişna olduğu anlaşılan arabacısından gelir.

Krişna, Arjuna'ya görevini yapıp savaşması gerektiğini söyler. Öldürme işi, açgözlülük ya da nefret gibi yanlış nedenlerle yapılırsa kötü karma yaratırdı. İdeal olan, ne olursa olsun ve kişisel eğilimlerine ne kadar aykırı olursa olsun bireyin görevini yapmasıdır, ama bu görevi benliksiz güdülerle yerine getirmesi gerekir. Böyle bir eylem zarara yol açmayacağı gibi, kişisel kurtuluşa doğru bir adım da olacaktır.

Krişna herhangi bir eylem tipi düşünüldüğünde kişisel güdülerin hesaba katıldığını öne sürer. Bencil

> Doğuştan yükümlülüklerini yerine getirmekle bir kişinin başı belaya girmez.
> **Krişna**

Ayrıca bkz.: Uyumlu yaşamak 38 ▪ Rasyonel bir dünya 92–99 ▪ Siyasal çağda Hinduizm 124–25 ▪ Nezaket ve şefkatin hüküm sürmesine izin ver 146–47 ▪ Allah yolunda çalışmak 278 ▪ Sih davranış kodu 296–301

Arjuna | **Krişna**

Arjuna: Savaşa gitme düşüncesinde çaresizim.

Krişna: Sen bir prenssin: Savaşmak senin görevindir.

Arjuna: Sevdiğim ve saydığım kişileri öldürmek istemiyorum.

Krişna: Duyguların önemsizdir, onları bir tarafa bırak ve görevini yap.

Arjuna: Akrabalarımın ve öğretmenlerimin ölmesine üzülürüm.

Krişna: Benlik ölümsüz ve ebedidir, bu yüzden birilerinin öleceğini düşünmek yanlıştır.

Arjuna: Öyleyse öldürürsem, günah işlemiş olmaz mıyım?

Krişna: Haklı bir savaşta, savaşma görevinden kaçarsan günah işlemiş olursun.

Krişna, Arjuna'ya güvence verir: Öldürmek, haklı bir savaşta dürüst savaşçının görevidir.

tercihleri bir tarafa bırakıp, benliksiz güdülerle ve görev duygusuyla harekete geçme isteğini alkışlar. Krişna savaşa gitmesi için Arjuna'ya ikinci bir neden daha verir: Benlik ölümsüzdür ve birbirini izleyen enkarnasyonlardan geçer, bu yüzden aslında kimse öldürülmez. Yalnızca beden ölür, ruh farklı bir bedende tekrar yaşar.

Bir değişim bağlamı

Gita yazıldığında Hindistan'da çok farklı iki dinsel düşünce akımı vardı. Erken Veda dönemine dayanan ilk akım, ahlakın temeli olarak toplumsal düzeni ve görevi öne çıkarmaktaydı. Ne var ki "öldürmeme"yi ahlakın birinci kaidesi ve temeli olarak gören yeni felsefeler, özellikle de Budizm ve Caynacılık buna meydan okumuştu. Veda sınıf sisteminden ve geleneksel yükümlülüklerinden bir uzaklaşmayı temsil etmekteydi bu. Arjuna'nın açmazı bu ahlaki öncelikler çatışmasını yansıtır ve Krişna'nın öğüdü, karma ve enkarnasyon düşüncesini merkez alan felsefelerin eleştirileri karşısında sınıf yükümlülüklerini sürdürme girişimidir. ▪

Epik şiirler

Benliksiz görev üzerine ders, mecazının ve dilinin güzelliğiyle dikkat çeken Bhagavad-Gita'da bulunan temalardan yalnızca biridir. Bir ailenin iki kolu arasındaki çekişmeyi kayda geçiren epik şiir *Mahabharata*'nın bir parçasıdır.

Prens Rama ile iblis Ravana'nın kaçırdığı karısı Sita arasındaki ilişkiyi anlatan *Ramayana* da büyük bir Hindu destanıdır. Anlatının çok sevilen, şahane karakterleri vardır.

Bu destanlar Brahmanlar ve Veda kurbanlarıyla ilgili olumlu bir görüş sunar ve kral çekişmelerinin acı sonuçlarına ışık tutar. Ahlaki ikilemleri mercek altına yatırır ve insani nitelikleri övüp, Hindulara rol modelleri sunarlar. Her iki destan da büyük olasılıkla MÖ 4. ya da 5. yüzyılda başlayan uzun bir dönemde yaratıldı.

Ravana, Ramayana'nın kinci iblis kralı ve kötü adamı, Hindistan'ın güneyindeki Kerala'da bir Ramayana yapımında bir dansçı tarafından oynanır.

YOGA YAPMAK MANEVİ KURTULUŞA GÖTÜRÜR

FİZİKSEL VE ZİHİNSEL DİSİPLİN

KISACA

TEMEL METİN
Yoga Sutralar

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 2. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
MÖ 1700'den önce İndus Vadisinde bağdaş kurup oturmuş bir kişiyi gösteren bir kil tablet, bir yoga duruşuna işaret eder.

MÖ 1000 Hint Ayurveda tıbbı vücudu analiz eder ve egzersizi teşvik eder.

MÖ 6. yüzyıl Taoculuk ve Budizm uyuma ve içgörüye yardımcı olarak zihinsel ve fiziksel disiplini önerir.

SONRA
12. yüzyıl Japonya'da Zen Budizmi zihinsel dinginlik ve tefekkür arayışını geliştirir.

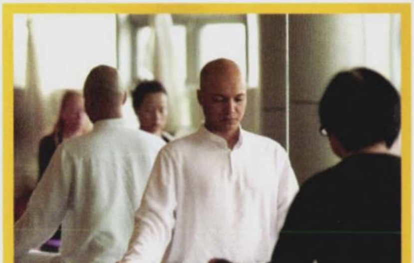
20. yüzyıl Batı'da yoga hem fiziksel hem de zihinsel sağlığa faydaları nedeniyle laik bir bağlamda yaygınlaşır.

Sanskritçe sözcük "yoga," ruhani içgörüye ulaşmaya ve fiziksel bedenin sınırlamalarından kurtulmaya yardım için kullanılan fiziksel ve zihinsel bir dizi pratiği tanımlamak amacıyla kullanılır.

MÖ 6. yüzyılda Upanişadlar olarak bilinen erken felsefi Hindu metinlerde yogayla ilgili düşünceler bulunur ve eski Sanskritçe kutsal metin Bhagavad-Gita'da yoga üzerine bir bölüm vardır. İlk sistematik yoga anlatımı, Yoga Sutralar'da bulunur. Bazı bilginler bu metni, MÖ 2. yüzyılda yaşamış filozof Patancali'ye atfeder. Ne var ki genel olarak MÖ 2. yüzyıl ile 4. yüzyıl arasında birden fazla yazar tarafından yazıldığı, daha önceki dönemlerin geleneklerini ve pratiklerini kapsadığı kabul edilir. Yoga Sutralar daha fazla içgörü edinmek için zorunlu sayılan zihinsel sakinliği ve yoğunlaşmayı geliştirme tekniklerinden oluşur. Başlangıçta çileci bir yol benimseyenler için hazırlanmasına rağmen, yoga daha sonra herkes tarafından uygulanabilen bir pratikler kümesi olarak gelişti. Fiziksel duruşlar ve nefes kontrol teknikleri kendi başına bir amaç değildir. Zihni sakinleştirmeyi ve odağını tekleştirmeyi amaçlar. Zihin, ancak duyular kontrol edilince sakinleşebilir. Ancak o zaman iç özgürlük ve içgörü yükselebilir.

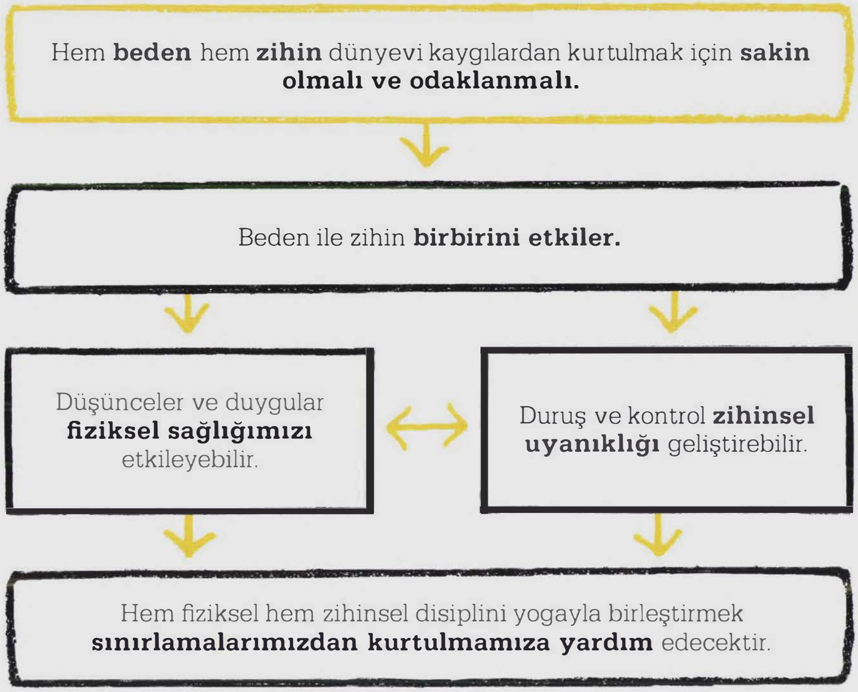
Bir kurtulma yolu

Yoga Sutralar'a göre yoga yapan kişi bilgisizlik, benmerkezci görüşler ve duygu aşırılıkları gibi zihinsel "dertlerden" uzaklaşabilir. Ayrıca "üç zehir" olan açgözlülük, öfke ve yanılsama zehrinden

Fiziksel duruşlar ve nefes kontrol teknikleri, yogada hem bedeni hem zihni dinginleştirmek için kullanılır. Daha ileri teknikler daha yüksek bilinç durumuna götürebilir.

Ayrıca bkz.: Benliği Tao'yla hizaya sokmak 66–67 ▪ Saf bilinçle görmek 116–21 ▪ Sözcüklerin ötesine geçen Zen içgörüleri 160–63

kurtulmayı (Budizmin de paylaştığı bir amaç) önerir.

Yoga Sutralar yoga pratiğini sekiz adım olarak düzenler. İlk iki adım hazırlıktır ve yoganın etkili olduğu bağlamı gösterir. İlki bir sakınma ahlakı, özellikle *ahimsa* (can almama) pratiğidir. İkincisi felsefi eserlerin incelenmesi ve esin almak için bir tanrının tefekkür edilmesi gibi kişisel ayinlere odaklanır. Sonraki üç adım bedeni ve duyuları kontrol etmeyi amaçlar: bedeni kontrol etmek için fiziksel duruşlar (*asana*'lar) almak; nefesi kontrol etmek; dikkati duyulardan uzaklaştırmak. Son olarak, üç zihinsel adım vardır: zihni tek bir nesneye yoğunlaştırmak; o nesneye tefekkür etmek; tüm dikkatin verildiği bir konsantrasyon durumuna ulaşmak. Bu adımlar birbirini izler, kişiyi dünyevi bir benlik ve dünya farkındalığından kurtarıp daha yüksek bir bilince götürür.

Bugün yoga, iç sükuneti de sağlayan fiziksel bir sağlık rejimi olarak yaygın bir şekilde uygulanır. Ama Hindu dini bağlamında "yoga" teriminin yalnızca duruş değil, ahlak, meditasyon, bilgi ve ibadet disiplinlerini ve pratiklerini de kapsadığını ve amacın, gerçek benliği ya da bilinci (*puruşa*) maddenin (*prakriti*) zorluklarından kurtarmak ve böylece doğal durumuna geri getirmek olduğunu unutmamak önemlidir. Bu yüzden Batı'da birçok kişi yogayı bir fiziksel egzersiz biçimi sandığı halde, Hindular için nihai özgürlüğün bir yoludur. ▪

Tanrısız bir felsefe

Yoga bir tanrı inancı gerektirmez, doğal bir süreçtir. Fiziksel varoluşun zorluklarını temizleme ve mutlakla özdeşliğini anlaması için gerçek benliği serbest bırakma sürecidir. Ancak bütün bunlar, dayandığı felsefe Samkhya bağlamında anlam kazanır.

Hint felsefesinin en eski okullarından biri olan Samkhya, mutlak bir *prakriti* (madde) ve *puruşa* (saf bilinç) düalizmini savunur. Bazı felsefeler fizikseli zihinselin karşısına koysa da Samkhya, zihni maddenin rafine bir biçimi olarak görür. Bu nedenle bir kişi üç öğe içerir: fiziksel bir beden; bütün zihinsel faaliyeti ve duyu yaşantısıyla birlikte dünyevi bir benlik; ebedi *puruşa* ile özdeş, zaman ve mekân sınırlarının ötesinde özgür olan katışıksız ve edebi bir benlik.

Samkhya'da benliği herhangi bir tanrıya adamak yerine, fiziksel sınırlamalardan kurtulmuş katışıksız ruhsal doğasını anlasın diye benliği serbest bırakmak amaçlanır; buna ulaşmak için kullanılan araç ise yogadır.

> Yoga, zihni sakinleştirme pratiğidir.
> **Patancali**

TANRILARLA GÜNLÜK RİTÜELLER YOLUYLA KONUŞURUZ

PUCA İLE BAĞLANMA

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Bhakti'nin gelişmesi

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 6. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
Tarihöncesinden İlahların tasvirleri önünde adak sunmak, birçok kültürde ibadetin niteliğini oluşturur.

MÖ 1700'den itibaren Veda dininde, diğer erken uygarlıklarda olduğu gibi, bir ruhban sınıf halk adına dini ayinleri gerçekleştirir.

MÖ 6. yüzyıl Upanişadlar, Hindu dini düşüncesine daha soyut kavramlar sokar.

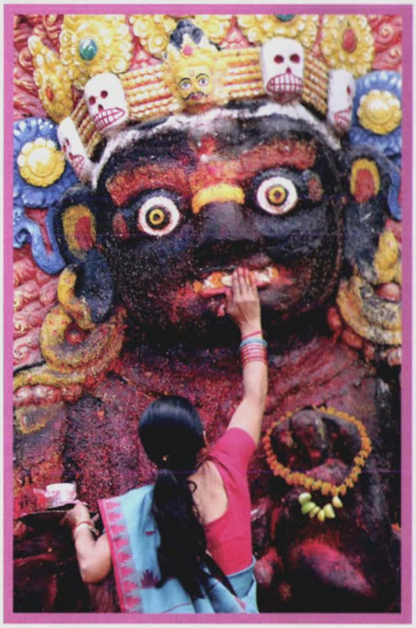
MÖ 2. yüzyıldan itibaren Mahayana Budizminde budaların ve bodhisattvaların (aydınlanmış varlıkların) tasvirleri ibadet araçları olarak kullanılır.

SONRA
15. yüzyıl Sih ibadeti ilahilere dayanır.

Hindu dininde bir ritüel ve ibadet öğesi hep olmuştur. Kutsal Veda metinlerinin tarif ettiği en eski geleneklerde, kutsal ateşte sunulan kurbanların doğru bir şekilde ve yalnızca brahmanlar ya da ruhban sınıf tarafından icra edilmesi yaşamsaldı. Ne var ki MS ilk yüzyıllarda ibadete yaklaşım daha az dışlayıcı oldu ve gelişerek bhakti (sevgiyle bağlanma) pratiğine dönüştü. Tanrıların tasvirlerini barındıran, ibadetçilerin ziyaret edebildiği tapınaklar inşa edildi ve doğum, ergenlik, evlilik ve ölümle bağlantılı rahipli ritüellerin yanı başında, sınıfı ne olursa olsun herkese açık kişisel bir ibadet –puca– geleneği de gelişti.

Tanrıları onurlandırmak

Puca, bir tanrı ya da tanrıça tasvirinin önünde basit bir adak –vejetaryen yiyecek, tütsü ya da çiçek– sunmayı gerektirir. Evde ya da bir tapınakta gerçekleşebilir ve puca yapanlar alınlarını tozla ya da macunla işaretler. Puca'nın sonunda ibadetçiler sunulan yiyeceği alabilir. Adağın arkasındaki niyet, adağın kendisinden daha önemlidir. Bazen

Bir tanrının tasvirine yedirecekmiş gibi yiyecek sunarak puca icra eden bir zahit. Buna benzer tasvirlerin, ilahın ruhsal enerjisiyle dolu olduğuna inanılır.

tapınağa gidip tanrının tasvirine bakmak bile yeterlidir. Puca ile insanlar hem tanrılara saygı gösterir, hem de onlardan iyilik isteyebilir. Hindu tanrılara genellikle yaptıkları işlere göre hitap edilir, "engelleri kaldıran Ganeş" gibi. Bu durum Hinduların

Ayrıca bkz.: Kurban ve kan adakları 40–45 ▪ Tanrıların yolundan gitmek 82–85 ▪ Protestan Reformu 230–37 ▪ Tatlı Efendiye bağlanma 322

Vedalar, Brahmanların icra ettiği **ritüellerin dünyanın düzenini sürdürmek** bakımından önemli olduğunu söyledi.

→

Ama bir rahibe başvurmadan, **tanrılarla doğrudan konuşmak** olanaklıdır.

↓

Bağlanma ve adak aracılığıyla tanrılarla **kişisel ilişkiler** geliştirebiliriz.

←

Günlük ritüeller aracılığıyla tanrılarla konuşuruz.

ihtiyaç duydukları yardıma en uygun tanrı ya da tanrıçayı seçmelerine ve puca aracılığıyla yardım istemelerine olanak verir. Bununla birlikte puca her zaman kişisel isteklerle ve şükranla ilgili değildir. Durga Puca gibi bir bayramda büyük bir kalabalık tarafından icra edilebilir. İlahi gücün dişil yanını cisimleştiren tanrıça Durga'nın onuruna her yıl dokuz gün süren bu bayram, korkunç manda-iblis Mahişasura'yı öldürmesini kutlar. Zahitler onun onuruna adak sunar, dua okur, ilahi söyler, dans eder, oruç tutar ve bayram eder.

Kutsal sevgi

İbadette tanrı ya da tanrıça (tasviriyle –murti– görünür kılınan), ibadetçinin ilişki kurabileceği bir kişi gibi görülür. Bhakti aracılığıyla zahit, seçilen ilahla yoğun bir duygusal bağ geliştirir; o zaman ilahi olan, zahidin kalbinin içindeymiş gibi görünür. Bhakti, 12. yüzyılda Hinduizme egemen olmaya başlar: Tapınak ibadeti şarkı söylemeyi ve dans etmeyi gerektir ve zahit ile tanrısı ya da tanrıçası arasındaki ilişki aşıklar arasındaki ilişkiye benzer.

Birçok "bhakti" biçimi, *Ramayana* ve *Mahabharata* destanlarında, avatarlarından (bir tanrının bedenleşmeleri) birinin kılığıyla yeryüzüne inip insanlara yardım ettiği söylenen tanrı Vişnu'ya (bkz. aşağıda solda) odaklandı. Vişnu'nun sekizinci avatarı Krişna'dır; Krişna'nın izleyenleri bhaktiyi kurtuluşun en yüce yolu olarak görür. ■

Vişnu'nun dokuz ibadet biçimi

Ramayana'da, Rama biçiminde Vişnu, "bana ulaşması ve beni memnun etmesi garanti" dokuz bhakti tarzını tasvir eder. "Birincisi *satsang*, yani aşk-sarhoşu zahitlerle bütünleşmedir. İkincisi, benim nektara benzeyen öykülerimi dinleme zevkini geliştirmektir. Üçüncüsü guruya hizmettir... Dördüncüsü benim ortak koro şarkımı söylemektir... Japa yani Kutsal adımı tekrarlamak ve "bhacan"larımı söylemek, beşincisi dışavurumdur... Kutsal kitapların emirlerine her zaman uymak, duyuları kontrol etmek, karakter asilliği ve benliksiz hizmet, bunlar altıncı bhakti tarzının dışavurumlarıdır. Bu dünyada her yerde tezahür ettiğimi görmek ve azizlerime benden daha fazla tapmak yedincisidir... Kimsede kusur bulmamak ve bahtına razı olmak sekizincisidir... Gücüme kayıtsız şartsız tam inançla teslimiyet dokuzuncu ve en yüksek evredir."

> "Sevgi dolu kalplerle... herkes gözlerinden akan sevgi gözyaşlarıyla ve duygu dolu seslerle, dansla, müzikle ve şarkıyla beni memnun etmelidir."
>
> **Devi-Gita**

DÜNYA BİR YANILSAMADIR

SAF BİLİNÇLE GÖRMEK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Adi Şankara

NE ZAMAN VE NEREDE
788-820, Hindistan

ÖNCE
MÖ 6. yüzyıl Upanişadlar, Brahman'ı nihai gerçeklik olarak tanımlar.

MÖ 4. yüzyıl Yunan filozof Platon, duyularımızla algıladığımız nesneleri, gerçekliğin kendisiyle karşılaştırır; daha sonra Platoncu bir düşüncede bu nihai gerçeklik "aşkın Bir"le ya da Tanrıyla özdeşleşir.

MS 2. yüzyıl Nagarcuna, Budist felsefenin "boşluk" düşüncesini merkez alan Madhyamaka okulunu kurar.

SONRA
13. yüzyıl Soto Zen saf bilincin gelişmesiyle algılarımızla tecrübe ettiğimiz dünyanın farkındalığının ötesine geçmeyi amaçlar.

9. yüzyılda Hint filozof Adi Şankara'nın eseri sayesinde, Hindu felsefesinin Vedanta ("Vedaların sonu") olarak bilinen bir kolu gelişti. Eski Veda metinlerinde bulunan malzemeyi sistematikleştirip açıklamaya ve felsefi eserlerde, Upanişadlarda (Vedaların son bölümü) tartışıldığı şekliyle Brahman'ın doğasını araştırmaya çalıştı.

Vedantanın çeşitli kolları vardır, ama Şankara'nın kurduğu kola, Advaita ("düalist-olmayan") Vedanta denir. Ona göre farklı biçimlerde görüp geçirsek bile, yalnızca tek gerçeklik vardır. Bu "düalist olmayan" inanç, tanrının kişisel bir rol üstlendiği daha sonraki Vedanta biçimleriyle karşıtlık içindedir.

Şankara'ya göre, insan aklı duyularımızla algıladığımız nesnelerle sınırlıdır, yani duyuların ötesine ya da dışına geçip gerçekte olduğu şekliyle dünyayı görmek mümkün değildir. Deneyim dünyasının içinde bile yanılmak mümkündür; çünkü her duyusal bilgi muğlaktır. Şankara'nın örneğini kullanırsak, bir halat yumağı yılan sanılabilir ya da tam tersi olabilir. Dahası birey görülen, işitilen ya da dokunulan şeyin insanı aldatmasının mümkün olduğunu bilebilir –ya duyulardan bilgi toplama girişiminin tamamı bir yanılsama biçimiyse?

Bilinemez bir Brahman

Upanişadlar bir tek nihai gerçekliğin, Brahman'ın var olduğunu, en içteki benliğin, atmanın onunla özdeş olduğunu öğretmişti. Sorun şu ki, Brahman duyularımızla algıladığımız bir nesne değildir; çünkü gerçekliğin parçası (dünyevi nesneler gibi) değildir –gerçekliğin ta kendisidir. Sıradan nesneler, duyuların algılayabildiği niteliklerle birbirlerinden ayırt edildikleri için bilinebilirler. Brahman ise fiziksel özellikleri olmadığından, duyular aracılığıyla bilinenin akla yatkın bir şekilde yorumlanmasıyla kavranamaz.

O halde yüce bir varlık düşüncesine ya da dinde kullanılan tanrılara ne demeli? Upanişadların felsefi argüman bakımından söylemek zorunda olduğu şey ile Vedalarda ibadette hitap edilen tanrı ve tanrıçalar bakımından fiilen uygulanan şey

Dünyaya ilişkin bilgimiz duyular üzerinden gelir, o yüzden her zaman yanlış olma olasılığı vardır.

↓

Geleneksel bilgi dünyamız bir yanılsamadır.

Brahman'ın –mutlak gerçeklik– **atmanla, iç benliğimiz ya da ruhumuzla** özdeş olduğunu duyularımız aracığıyla değil, doğrudan biliriz.

↓

Mutlak gerçeklik duyular aracılığıyla **bilinmez.**

← (Geleneksel bilgi dünyamız bir yanılsamadır.)

Ayrıca bkz.: Öğretinin üst seviyeleri 101 ▪ Kişisel hakikat arayışı 144 ▪ Modernliğin meydan okuması 240–45 ▪ Bütün inançlara açık bir inanç 321

> Advaitacı için sorun, insanların ve şeylerin saf olmayan dünyasının saf Brahman'dan nasıl çıkıp var olduğunu çözmektir.
> **T.M.P. Mahadevan**

> Brahman gerçektir; dünya yanıltıcı bir görüntüdür; ruh denilen, Brahman'ın kendisidir, başka bir şey değil.
> **Adi Şankara**

arasında köklü bir fark olduğu ortaya çıkar. Örneğin Brahman aynı anda nasıl hem şahsi (bilinebilir) hem gayri şahsi (bilinemez) olabilir? Ebedi ve mutlak ise nasıl tarif edilebilir?

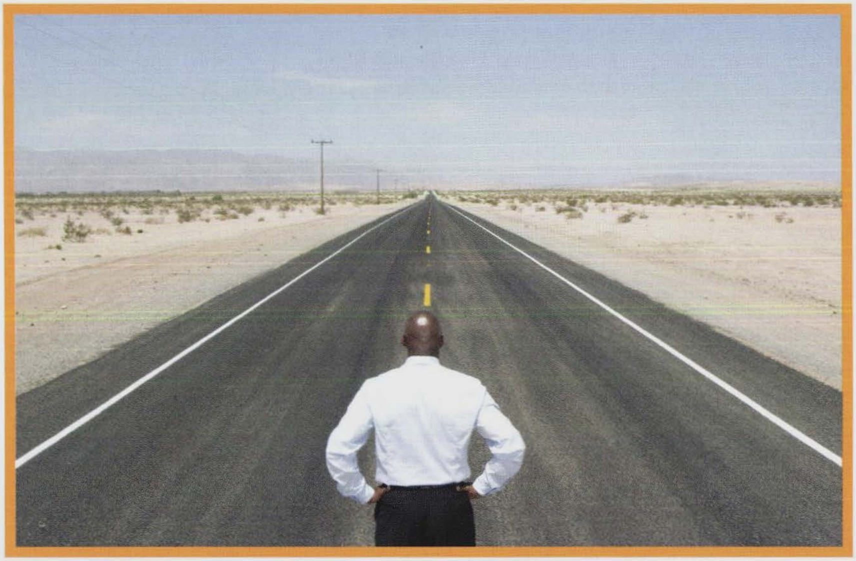
Şankara'nın yanıtı

Şankara, yalnızca saf bilinçle bilinen *nirguna* Brahman (belirtisiz gerçeklik) ile dünyada varolan ve eyleyen geleneksel Tanrı düşüncesine benzeyen *saguna* Brahman (belirtili gerçeklik) arasında bir ayrım yaparak bu sorulara yanıt vermeye çalışır. Brahman aynı gerçeklik olarak kalır, ama farklı biçimlerde bilinebilir. Bunu ifade etmenin bir yolu şunu söylemektir: Temel gerçeklik Brahman olduğundan dünyada Brahman olmayan bir şey yoktur, ne var ki Brahman olan bir şey de yoktur. Brahman düşüncesine karşılık gelen ayrı, bilinebilir bir nesne yoktur. Şankara bunu açıklamak için, hepsi suyla dolu çok sayıda çömlek üzerinde parlayan güneş örneğini verir: Her çömlek güneş ışığının kendine özel bir yansımasını verir, ama yine de yalnızca tek güneş vardır. Peki Brahman nasıl bilinebilir? Şankara'nın yanıtı Brahman ile saf bilincin en iç benliği atmanın özdeşliğinde gizlidir. Şunu ifade eder: Brahman dışsal olarak, duyular aracılığıyla bilinemez, ama içsel olarak bilinebilir, çünkü en içteki özümüzdür.

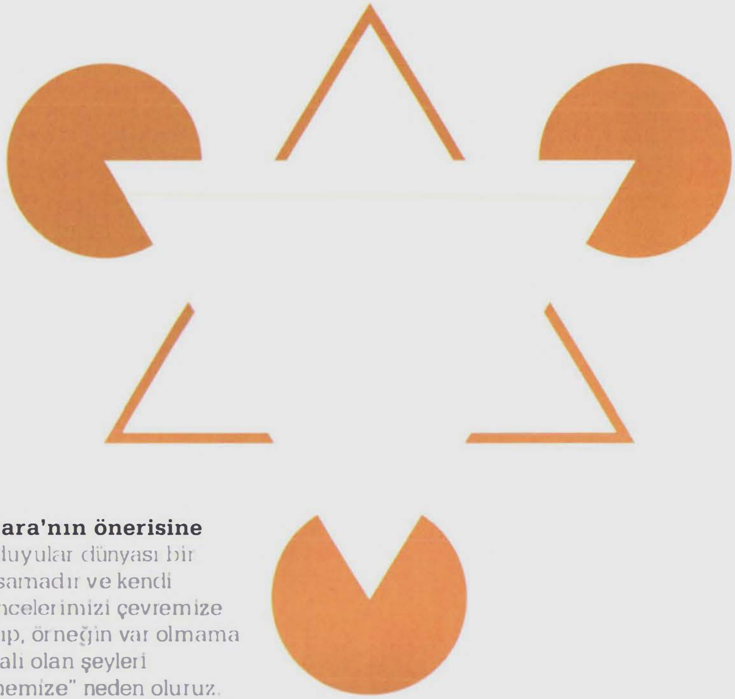
Bilinç ve bilgi

Şankara'nın önerisine göre gerçeklik tektir, ama onu anlamanın iki farklı yolu vardır. Geleneksel ve pragmatik bakış açısına göre, bütün çeşitliliğiyle duyularla algıladığımız dünyamız var. Ne var ki mutlak bir bakış açısına göre, yaşanılan dünyanın gerçekdışı olduğunu kabul etmemiz gerekir: O dünya bir yanılsamadır. Bu nedenle ancak saf bilinçten gelen bir farkındalıkla, yanılsamasız nihai gerçekliği yaşayabiliriz.

Şankara bu iki hakikat düzeyi düşüncesini Budizmden almış olabilir, o sırada Budizmde de pragmatik hakikat ile mutlak hakikat arasında benzer bir ayrım yapılıyordu. Hem Budist hem Hindu düşünce için bu ayrım,

Şankara'nın felsefesinde insan aklı, duyularımızla aldığımız bilgiyle sınırlıdır, mutlak gerçekliği kavramak için farklı bir bilgi türüne ya da anlayışa ihtiyaç vardır.

Şankara'nın önerisine göre duyular dünyası bir yanılsamadır ve kendi düşüncelerimizi çevremize dayatıp, örneğin var olmama ihtimali olan şeyleri "görmemize" neden oluruz.

> Bu dünya fanidir. Onda doğan biri rüyadaymış gibi yaşar.
> **Nirvana Upanişad**

dinin temel felsefi düşüncelerini fiili pratikle buluşturmada zorunlu bir adımı temsil etmekteydi. Birinci binyılda dinsel pratik giderek daha fazla, her birinin gerçekliğin doğru bir yanını yansıttığı düşünülen çeşitli tanrı ve tanrıçalara (ya da Budizmde farklı bodhisattva imgelerine) bağlanmaya doğru gidiyordu. Hem Hinduizm hem Budizm için bu, geleneksel dini kötüleme değil, daha geniş bir felsefi bağlama oturtma girişimiydi.

Tam bir yanılsama değil

Şankara'nın dünya görüşünü tarif etmenin en kolay yolu şudur: Dünyayı bir yanılsama (maya) sayar, ama iddiası bundan biraz daha inceliklidir. Şankara, ikisi de bir bakıma sahte olan iki "gerçeklik" düzeyi bulunduğunu öne sürer: Görünür dünya (etrafımızda görüyor ve dokunuyor izlenimi uyandırdığımız) ve pragmatik dünya (yerleşik fikirlerimize göre dünya görüşü). Görünür dünya duyularımızın yorumlarından türer; oysa pragmatik dünya, dışarıya yansıyan, düşüncelerimizi çevremize dayatan (dikenli yeşil bir şekli düzenleyip "bir yaprağa" dönüştürmek gibi) zihinlerimizden türer. Buna rağmen her iki dünya düşüncesi de doğru değildir; çünkü yalnızca bizim dünya temsillerimizden ibarettir. O halde tecrübe ettiğimiz dünyanın bir yanılsama olduğunu, ama dünyanın kendisinin –duyularla verilen bilginin ötesindeki dünya– bir yanılsama olmadığını söyleyebiliriz. Duyular dünyası "maya"dır (yanılsama). Şankara'nın felsefesinin "tekçi" olarak tanımlanmasının nedeni budur; iki farklı gerçeklik –dünya ve Brahman– yoktur, yalnızca tek gerçeklik vardır.

Bir kişinin atmanın (gerçek benlik) ve Brahman'ın (tek gerçeklik) özdeşliğinin farkına vardığı noktada, geleneksel benliğin, dünyadaki diğer nesneler arasında bir nesne olarak, kısmen bir yanılsama olduğu kabul edilir. Aydınlanmış farkındalık başından beri ne olduğumuzun –saf bilincin atmanı– kavranmasıdır ve bu düşünceyle karşılaştırıldığında, hep değişen ve yüzeysel fiziksel beden görece gerçekdışıdır.

Tanrılar yolu gösterir

Nirguna ve *saguna* Brahman (belirtili gerçekliğe karşı belirtisiz gerçeklik) arasında ayrım ve duyularla kazanılan bilgi ile saf bilinç aracılığıyla edinilen kavrayış arasındaki karşıtlık temel önemdedir –yalnızca bir Hinduizm anlayışı bakımından değil, genel olarak din bakımından da.

Bu ayrımlar dinin iki düzeyinin olduğunu gösterir. Popüler düzeyde seçilmiş bir tanrıya bağlanma (bhakti geleneğinde olduğu gibi) olabilir, belli niteliklere sahip ya da dünya içinde eyleyen tanrı ve tanrıçalar tasvir edilebilir. Ne var ki bu bağlanma bilgi ve kurtuluş yolunda bir ilk adımdan başka bir şey değildir. İçgörüye yol açan bir meditasyon düzeyi için gerekli zihinsel disiplinle ancak kurtuluşa ulaşılabilir. Şankara'ya göre o

içgörü, bir tek gerçekliğin içgörüsüdür; ayrı bir tanrılar dünyası yoktur. Yani iç bilinçle bilinebilen yalnızca tek gerçeklik varsa, o zaman hiçbir dinsel tören zorunlu değildir, bir kişinin yapması gereken tek şey meditasyonla içgörüyü geliştirmektir.
İnsanın içinden Şankara'nın dinden çok felsefeyi tanıttığını söylemek geçse de, bu tam olarak doğru sayılmaz: Atman ile Brahman'ın birliğinin farkına varma arayışı, felsefi bir sorgulamadan çok dini bir egzersiz olan meditasyon disiplinlerini gerektirir. İçgörünün gerektirdiği türden kendi kendini kontrol yalnızca entelektüel bir etkinlik değildir. Şankara'nın yaklaşımı, çok farklı iki geleneği tek bir sistemde birleştirmesine olanak verir: Vedaların dinsel törenleri ve bunlarla ilgili sonraki yorumlar ile kendilerini dini ritüel evresinin ötesinde gören çilecilerin zihinsel disiplini.

Bilim ve gerçeklik

Modern bilimsel teoriler evrenin, ölçülebilir ve bilinebilir olan nesnelerden, yapılardan, olaylardan ve duyularla elde edilen tecrübelerden oluştuğu öncülüne dayanır. Ancak bu tür teoriler – bazı kişiler dünyayı anlamanın güvenilir bir yolu saymasına rağmen– çoğu kez yalnızca bilim insanlarının inceledikleri fenomenlerle ilgili yorumunu yansıtır ve her zaman değişmeye açıktır. Örneğin duyularla algılanan dünya, bilimsel bilginin sınırlarında araştırıldığında bile bizzat gerçekliğin kendisine karşıt olarak, gerçekliğin eldeki aletlerle ölçülen bir yaklaşığıdır.

Ayrıca gerçekliği keşfetmeye çalışırken kullanılan bilimsel yöntemler, gözlemlenen şeyin doğasını fiilen karıştırabilir ve etkileyebilir. Örneğin kuantum düzeyinde bir deneyi gözleme ve ölçme işi sonucu önemli ölçüde değiştirebilir.

Bilimin hakikat ya da gerçeklik olarak algılayabildiği şey, Şankara'nın felsefesinde bir yanılsama sayılırdı, çünkü tamamen farklı iki hakikat düzeyi vardır ve hem tanrılar hem bilimsel yasalar, hem aklın hem duyularla elde edilen algının ötesindeki nihai bir gerçekliğe ancak yaklaşabilir. Ancak meditasyonla yanılsama aşılarak saf bilince ulaşılabilir. ■

> Mayanın altına gömülü Atmanın saf hakikatine... meditasyonla, tefekkürle ve bir Brahman bilicisinin tarif ettiği diğer ruhsal disiplinlerle ulaşılabilir...
> **Adi Şankara**

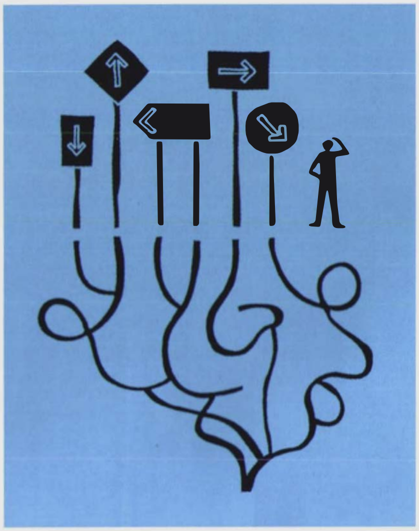
Adi Şankara

Hint felsefesinin Advaita Vedanta geleneğinin kurucusu Adi Şankara 788'de Kerala'da Brahman bir ailede doğdu ve yedi yaşından itibaren bir gurunun yönetiminde eğitildi. Daha sonra ilk taraftarlarını kazandığı Varanasi'ye, ardından Badrinatha'ya göç etti, orada 12 yaşındayken, *Brahma Sutralar* üzerine bir yorum yazdığına inanılır.

Şankara bir guru oldu ve çok sayıda taraftar buldu. Hinduizmin canlanmasında ve çok sayıda manastırın kurulmasında da etkili oldu. Şankara 32 yaşında öldü. Şankara'ya, çoğunlukla Upanişadlar üzerine yorum olan çok sayıda eser atfedilmiştir. Upanişadlardaki Vedanta geleneğinin sistematik bir gelişimini sunan felsefesi, Hindu öğretisine önemli bir katkı olarak duruyor.

Önemli eserleri

8. yüzyıl *Brahma Sutra Bhaysa*
8. yüzyıl *Ayrımcılığın Doruk Noktası*
8. yüzyıl *Yüzlerce Öğreti*

PEK ÇOK İNANÇ, PEK ÇOK YOL

TANRI-BİLİNÇ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Sri Ramakrişna

NE ZAMAN VE NEREDE
19. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
MÖ 3. yüzyıldan itibaren Budizm yayıldıkça, kendini adama biçimleri ve pratikleri de çeşitlenir.

6. yüzyıl Hinduizmde bhakti geleneği, ilahi olana çok sayıda tasvirle tapılabildiğini kabul eder.

15. yüzyıl Sihizmin kurucusu Guru Nanak kendi dinini, sınıf ve geleneksel inanç ayrımlarına bakmadan, tek tanrıyı inanan herkese açar.

SONRA
20. yüzyıl İnançlar arası diyalog yaygınlaşır.

20. yüzyıl Bol miktarda yeni dini hareket kültürel ve dini geçmişe bakmadan herkese açık manevi bir yol sunar.

Manevi bir arayış içinde olan her kişi belli bir tanrıya tapabilir, belli bir yolun ya da dinin takipçisi olabilir.

↓

Ama nasıl ki farklı Hindu tanrı ve tanrıçaları Brahman'ın farklı yönlerini temsil ederse, **farklı dinler de tek bir ruhsal gerçekliğe yaklaşmanın** yollarıdır.

↓

Herkesi bir dinden diğerine döndürmeye çalışmaktansa, **kendi dinine uymasına** izin vermek daha iyidir.

Bütün dinlerin aynı tanrıya götürdüğü düşüncesini Sri Ramakrışna öne sürdü. 19. yüzyıl mistiği olan Ramakrışna, bhaktinin (Hindu dinsel bağlanma) gereklerini yerine getirdi ve Adi Şankara'nın öğrettiği özgün şekliyle Advaita Vedanta felsefesini –bir tek temel gerçeklik, benliğin (atman) özdeşleştiği Brahman fikri etrafında kurulan– izledi. Ramakrişna'nın düşüncesinin çıkış noktası, bir kişinin meditasyonda içerideki ilahiyi takdir eder duruma geldiği ve hangi tanrıya ya da tanrıçaya bağlanmış olursa olsun, yalnızca bir tek ruhsal gerçeklik bulunduğu düşüncesiydi. Bu nedenle Hinduizmin içinde her kişi kendi yoluna göre ibadet etmekte özgürdür, aynı zamanda nihai

Ayrıca bkz.: Nihai gerçeklik 102–105 ▪ Sınıf sistemleri ve inanç 302–303 ▪ Cao Đài bütün inançları birleştirmeyi amaçlar 316 ▪ Bütün inançlara açık bir inanç 321

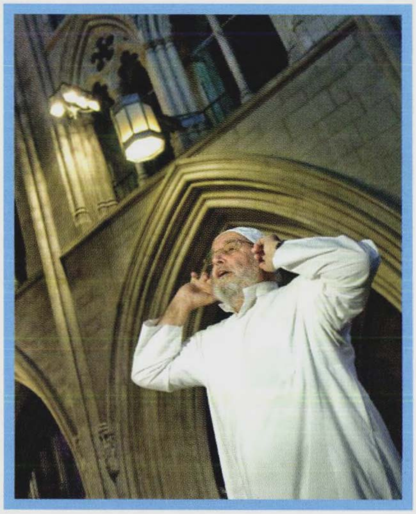
> Biz yalnızca evrensel hoşgörüye inanmakla yetinmeyiz, bütün dinleri doğru kabul ederiz.
> **Swami Vivekananda**

olarak yalnızca tek "Kutsal Güç" (Brahman) bulunduğunu da kabul eder. Ramakrişna'ya göre bu durum, bütün dinleri içsel ya da kişisel şekilde yaşamanın mümkün olabileceğini ve dolayısıyla bütün ruhsal yolların eninde sonunda aynı hedefe götürebileceğini göstermekteydi.

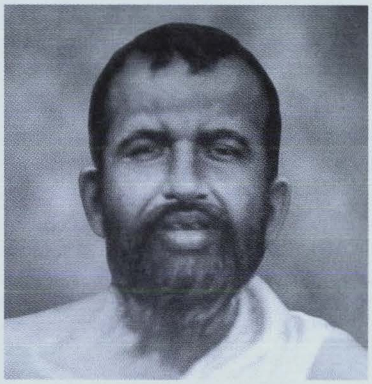
Bir içsel dönüşüm

Ramakrişna'nın kısa bir süre Müslüman olduğunu iddia etmesi, onun bundan ne anladığını gösterir. Kendisini İslami öğretilere kaptırır ve İslami ibadetleri gerçekleştirme şeklini tarif eder, öyle ki bir süre gerçekten Müslüman olduğunu hisseder ve Hindu tapınak tasvirlerine bakmak bile istemez.

Müslümanların büyük çoğunluğu, İslamın kültürel ve toplumsal pratiklerine bağlanmadığından bunu geçerli bir İslam deneyimi saymaz. Ama Ramakrişna'ya göre, tamamen içsel bu deneyim onu şu sonuca götürdü: Her kendini keşfetme içsel yolculuğu bir kişinin, Ramakrişna'nın öğrencisi Vivekananda'nın daha sonra "bütün evrenin ruhsal tekliğinin ebedi ideali" olarak tarif edeceği şeyle özdeşleşmesine olanak tanıyacaktır. Ramakrişna'ya göre eğer din bir içsel dönüşüm süreci demekse ve eğer Tanrı nihai gerçekliği temsil ediyorsa, bir birey elinde hangi dini düşünceler kümesi varsa onu kullanarak, benzer bir arayışta olan herkesle buluşması kaçınılmaz bir yol izleyebilir. Ramakrişna bir bireyin herhangi bir dini gelenek aracılığıyla "içteki Tanrı"yla karşılaşabildiğine ve bunun dinler arasındaki bütün dışsal, kültürel ya da öğretisel farklılıkları aştığına inanıyordu. Bu nedenle gerçekten dindar bir kişinin, diğer bütün dinleri aynı hakikate götüren yollar olarak görmesi gerektiği sonucuna ulaştı. İnsanları bir dinden diğerine döndürmeye çalışmak yerine, herkes kendi dinine uymaya teşvik edilmelidir, doğal bir ruhsal kavuşmanın vuku bulmasına izin verilmelidir. ■

Bir imam, Washington D.C.'de, Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman cemaatlerin katıldığı bir dinler arası ibadet sırasında Ulusal Katedralde ezan okuyor.

Sri Ramakrişna

Asıl adı Gadadhar Çatterci olan Ramakrişna 1836'da Bengal'de yoksul bir Brahman ailede dünyaya geldi. Kalküta'nın hemen dışında, Kali'ye adanmış bir tapınakta rahip oldu ve orada karizmatik bir şahsiyet olarak ünlendi. Genç yaşlarından itibaren dinsel trans deneyimleri yaşadı ve her yerde evrenin anası tanrıça Kali'yi gördü, hatta tasviri önünde vecit halinde dans bile etti.

1866'da Hindu bir mutasavvıf Ramakrişna'yı İslama kabul etti. Birkaç gün Müslüman olduğu, İsa'nın bir tasviri üzerinde derin düşünceye daldığı söylenir.

Öğrencisi Swami Vivekananda (1836-1902) düşüncelerini yaygınlaştırdı ve daha sistematik bir hale getirdi. Vivekananda, Hindu dininin belli öğretilere ya da felsefi önermelere inanmaya çalışma meselesi olmadığını, aksine bir tecrübeye giriş meselesi olduğunu vurguladı. Bu düşünceleri 1893'te Dünya Dinleri Parlamentosuna sundu. Sri Ramakrişna'nın çalışmalarını tanıtmak üzere Ramakrişna Hareketini de kurdu.

PASİF DİRENİŞ GÜÇLÜNÜN SİLAHIDIR

SİYASAL ÇAĞDA HİNDUİZM

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Mahatma Gandhi

NE ZAMAN VE NEREDE
1869-1948, Hindistan

ONCE
MÖ 6. yüzyıldan itibaren *Ahimsa* ya da pasif direniş, Caynacı ve Budist dinlerin temel ilkesidir.

MÖ 3. yüzyıl İmparator Asoka Budizmi kabul eder ve pasif direnişten esinlenen toplumsal reformları başlatır.

MÖ 2. yüzyıl Hindu Bhagavad-Gita savaşçı sınıfın haklı bir savaşta savaşma görevi ile *ahimsa* arasındaki ikilemi araştırır.

SONRA
1964 Baptist papaz Martin Luther King, Amerika Birleşik Devletleri'nde ırklar arasındaki eşitsizliğe karşı çıkmak için pasif direniş yollarının kullanılmasını vaaz eder.

Gandhi Güney Afrika'da ırk ayrımcılığına karşı çalışırken, satyagraha –"hakikate sarılma"– terimini türetti. Bu terim orada ve daha sonra Hindistan'da Gandhi'nin şiddet karşıtı sivil itaatsizlik kampanyasının ana teması oldu.

Gandhi bir Hindu olarak yetiştirilmesine rağmen, şiddet karşıtlığına ve bütün yaratıkların iyiliğine vurgu yapan Caynacılıktan çok etkilendi. Bununla birlikte, toplumsal adaletsizlik karşısında bir kişinin özel maneviyata çekilip çatışmadan sakınması gerektiği düşüncesine de karşı çıktı. Hinduizm, sınıflarına ve yaşam evrelerine göre belirlendiği üzere toplumsal görevlerini yerine getirmeleri gerektiğini düşünenler ile bir çileci olarak dini disiplin yolundan gitmek için toplumun dışına çıkmayı tercih edenler olarak bölünmüştü. Gandhi şiddet karşıtlığının temel çileci değerini savunurken, siyasal ve toplumsal adalet arama gereği de duydu, şiddete şiddetle

Edilgenlik ve ilgisizlik toplumsal **adaletsizliğin** serbestçe devam etmesine izin verir.

↓

Ama **şiddet** misillemeye ve daha fazla şiddete yol açar, bu da **kendi kendini engellemekten başka bir işe yaramaz.**

↓

Bu nedenle **toplumsal ve siyasal değişim,** en iyi **pasif direnişle protesto edilir** ve sonuçları ne olursa olsun **hakikatin** yanında durma kararlılığıyla sağlanır.

Ayrıca bkz.: Benliği yok sayma manevi kurtuluşa götürür 68–71 ▪ Benliksiz eylem 110–11 ▪ Nezaket ve şefkatin hüküm sürmesine izin ver 146–47 ▪ Mesaj için ölmek 209 ▪ Allah yolunda çalışmak 278

> Tanrı hakikattir. Hakikatin yolu, şiddet karşıtlığından geçer.
> **Mahatma Gandhi**

karşı çıkmanın yıkıcılığını ve beyhudeliğini de gördü.

Bir bireyin içtenlikle hakikati aramasının, ancak toplumsal konumunu ve çıkarını önemsemeyerek mümkün olabileceğine inanıyordu. Bu nedenle adaletsizliğe karşı çıkmanın yolu, kişisel sonuçları ne olursa olsun –ona göre bu sonuçlar yıllarca hapiste kalmayı da kapsıyordu– hakikate sarılma cesaretine ve gücüne sahip olmaktı. Direnmeyi ve sivil itaatsizliği, görüşmelerden bir sonuç çıkmazsa bir bireyin ya da toplumun korkmadan kullanması gereken "hakikat silahı" olarak görüyordu. Eylemlerimizin sonuçlarını kabul etmek, eğer buna hakikatin ahlaki kesinliği de eşlik ediyorsa, bir güç işaretidir.

Herkesi sev, kimseden nefret etme

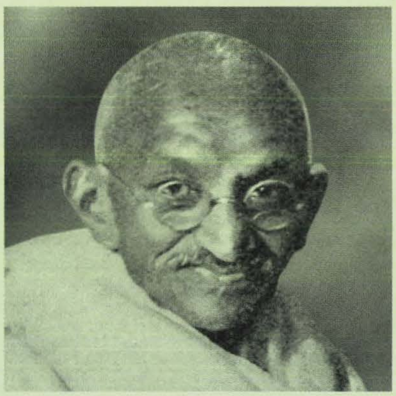
Gandhi, *ahimsa*'nın (şiddet karşıtlığı) en olumlu anlamda anlaşılması gerektiğini vurguladı. Başka bir deyişle yalnızca öldürmekten uzak durmak yeterli değildi, herkese yönelik sevgi geliştirmek anlamına da geliyordu. Bu felsefenin toplumsal ve siyasal sonuçları da vardı, çünkü ezilenlerin desteklenmesini gerektiriyordu. Örneğin bu yüzden Gandhi, kast sisteminin dışında kalan, kirli sayıldıkları için "dokunulamazlar" adı verilenlerin davasını savundu. "Dokunulamazlığı" insanlığa karşı suç olarak gördü. Bunun üzerine Hindistan'da suçlu ilan edildi. Dini özgürlüğü güçlü bir biçimde savundu ve her türlü sömürüye karşı çıktı.

Ne yazık ki Gandhi ömrünün son yıllarında, Müslüman Pakistan'ın Hindu Hindistan'dan ayrılması yüzünden, akan kana ve kitlesel sürgünlere tanık oldu. Bununla birlikte öğretileri, özellikle de pasif direniş protestoları küresel ölçekte yaygınlaştı, dünyanın birçok liderine ve siyasi hareketine, Güney Afrika'da apartheid karşıtı hareket ile ABD, Çin ve başka yerlerdeki insan hakları hareketlerine esin kaynağı oldu. ▪

Yalnız bir protestocu, pasif direniş ilkesinin küresel ikonu haline gelen bir resimde, Beijing'de Tianamen Meydanında tankları hiçe sayıyor.

Mohandas Karamçand ("Mahatma") Gandhi

Hindistan'da, 1869'da Porbandar'da doğan Mohandas Karamçand Gandhi ("Mahatma" yani "yüce ruhlu" olarak tanınan) Londra'da avukatlık belgesi aldı. Kısa bir süreliğini Hindistan'a döndükten sonra, 21 yılını Güney Afrika'daki Hint topluluğuna hukuksal destek vererek geçirdi, bu sürede Hindistanlıların zorunlu fişlenmesine ve parmak izlerinin alınmasına karşı bir pasif direniş hareketi başlattı.

1914'te Hindistan'a döndüğünde, bu kez de İngiliz yöneticilerin dayattığı adaletsizliklere karşı çıktı. 1920'lerde sivil itaatsizlik kampanyaları başlattı, bu yüzden iki yıl hapis yattı. Benzer kampanyalar sürdürmeye devam etti, tekrar hapis cezası aldı. İngiliz yönetiminden kurtulmuş, bütün dini grupların söz sahibi olabildiği bir Hindistan görmek istiyordu ve sonunda 1947'de bağımsızlığı kabul edilince, dini birlik vizyonuyla çeliştiğinden Hindistan'ın bölünmesine karşı çıktı.

Gandhi 1948'de Delhi'de, onu ülkenin Müslümanlarının ihtiyaçlarına çok fazla ilgi göstermekle suçlayan Hindu bir fanatik tarafından öldürüldü.

BUDİZM

MÖ 6. YÜZYILDAN İTİBAREN

MÖ Y. 563

Siddhartha Gautama (daha sonra Buda olarak tanınan) Hindistan'ın kuzeydoğusunda dünyaya gelir.

MÖ 5. YÜZYIL

Asya'ya yayıldıkça **Budizmin farklı kolları** gelişir.

MÖ 5. YÜZYIL

Birinci Budist Konsey, Buda'nın ölümünü izleyen yıl toplanır.

MÖ 4. YÜZYIL

İkinci Budist Konsey toplanır, Budizmde ilk bölünmeyle sonuçlanır.

MÖ 3. YÜZYIL

Hindistan İmparatoru Asoka Budist olur ve **Üçüncü Budist Konseyi**ni toplar

MÖ 3. YÜZYIL

Budizm Sri Lanka'ya ve Burma'ya, olasılıkla Orta Asya'ya **yayılır.**

MÖ 1. YÜZYIL

Buda öğretilerinin bir derlemesi olan **Pali Kanonu**, Sri Lanka'da yazılır ve **Theravada Budizmi**nin temelini oluşturur.

MÖ 1. YÜZYIL

Mahayana Budizmi, bodhisattva idealine bir vurguyla birlikte Hindistan'da ortaya çıkar.

Budizm açıkça bir tanrıyı ya da tanrıları gerektirmediğinden bazılarınca bir din değil, daha çok bir felsefi sistem olarak görülür. Kökeni de sıradışıdır. Siddhartha Gautama, Buda ("uyanmış kişi"), öğretilerini herhangi bir mistik görüme ya da zuhura değil, uzun bir deneyim ve düşünce döneminden sonra ulaştığı sonuçlara –vahiye değil, daha çok aydınlanmaya– dayandırdı. Gautama, düşünceleriyle ilgisiz olduğu için tanrıların varlığını ne onayladı ne de inkâr etti; ama o günden bugüne Budizmin bazı kolları, pratiklerinin merkezinde tanrılar yer almasa bile daha fazla tanrıcılıkla ilgili oldu.

Gautama'nın içinde büyüdüğü Hindistan'a Brahmancı dinler egemendi ve Hindu inancı, samsara –ebedi bir doğum ve yeniden doğum çemberine yakalanmış bir ruh– düşüncesiyle bütünleşmişti. Budizm döngünün nasıl kırılacağına ilişkin tamamen farklı bir görüş önerdi. Gautama, ibadet ve ritüel gibi Hindu dini pratiklerine yaslanmak yerine, bir yaşam tarzı değişikliğini savundu. Budizm ilahi rehberlik ve yetki veren kutsal metinler yerine, meditasyonun başlangıç noktası olarak kurucusunun öğretilerini önerdi.

Temel ilkeler

Budizm öğretisi başlangıçta Gautama'nın yakın takipçilerine, daha sonra da kendi kurduğu manastır düzeninin öğretmenleri aracığıyla ağızdan ağza aktarıldı. Ancak MÖ 1. yüzyılda, ölümünden yüzlerce yıl sonra Gautama'nın öğretileri ilk kez yazılı biçimde, *Tipitaka* şeklinde ortaya çıktı. Bilginlerin dili olan Sanskritçe değil, Sri Lanka dilinin bir lehçesi olan Pali dilinde yazıldı. Pali Kanonu denilen bu derlemeyi, Buda'nın öğretisini yorumlayan Mahayana Sutralar gibi yorumlar izledi.

Budizm teoloji eksikliğini, bir ruhun samsara'ya yakalanmasının nedenlerini çözümleyerek giderdi; insanın aydınlanmaya ve nirvanaya –arzunun, tiksintinin ve düş kırıklığının son bulduğu nokta– nasıl ulaşabileceğini araştırdı. Gautama'nın açıklamasına göre, samsara döngüsünden kurtulmanın önündeki ana engel, asla tatmin edilemeyen arzuların ve bağlanmaların neden olduğu insan ıstırabıydı. Istırabın doğasını ve üstesinden gelmenin yolunu

MS 1-5. YÜZYILLAR

Mahayana Sutralar yazılır.

4–5. YÜZYILLAR

Theravada geleneğinden **Vajrayana** ya da **Tantra Budizmi** Hindistan'da gelişir.

11–13. YÜZYILLAR

Theravada Budizmi Sri Lanka'dan **Burma, Tayland, Laos** ve **Kamboçya**'ya yayılır.

12–13. YÜZYILLAR

Meditasyon Budizminin Çin geleneğinden Japonya'da **Zen Budizmi** doğar.

MS 3. YÜZYIL

Budizm **Çin**'de yayılmaya başlar.

7. YÜZYIL

Mahayana Budizmi, tasvire ve ritüele bir vurguyla birlikte **Tibet**'te benimsenir.

12. YÜZYIL

Hindistan alt-kıtası Müslümanlar tarafından istila edilince, **Budizmin gerilemesi** hızlanır.

19. YÜZYIL

Schopenhauer gibi Batılı filozoflar Hindistan dinleriyle ilgilenmeye başlar.

açıklamak için "Dört Soylu Hakikat" –Budizmin temel öğretisi– saptadı: *dukkha* (ıstırap hakikati), *samudaya* (ıstırabın kökeni hakikati), *nirodha* (ıstırabın son bulma hakikati) ve *magga* (ıstırabın son bulma yolunun hakikati). Bu son Soylu Hakikat, "Orta Yol"u, yani Buda'nın savunduğu, kavranması basit ama ulaşılması zor yaşam tarzını kasteder.

Yayılma ve çeşitlenme

Budizm Hindistan'ın kuzeyinden güneye doğru alt-kıtaya ve kuzeye doğru Çin'e hızla yayıldı. Budizmin farklı gelenekleri ortaya çıkmaya başladı. İki ana kol, Theravada ve Mahayana, bugün de varlığını sürdürmektedir.

Muhafazakâr ve katı yaklaşımıyla Theravada, Buda'nın özgün öğretilerine yakın durdu, ama giderek Hindistan'ın güneyiyle ve özellikle Sri Lanka'yla sınırlı kaldı. 12. yüzyılda ticaretle birlikte Burma, Tayland, Laos ve Kamboçya'ya gidince, Theravada yeniden canlandı.

Mahayana Budizminin daha "dindar" bir yolu vardı; tutkunlarına zengin bir simgecilik ve Buda tasvirlerinin yanı sıra, tapınaklar ve ritüeller sundu. Theravada gibi Mahayana da Hindistan'da küçüldü, ama Tibet, Çin, Vietnam, Kore ve Japonya'da coşkuyla benimsendi. Mahayana'nın önemli öğelerinden biri, aydınlanmaya ulaşan ama başkalarına yol göstermek için yeryüzünde kalan ve bodhisattvalar olarak bilinen dini liderler kavramıydı.

Daha sonra bu iki büyük gelenek içinde de bölünmeler oldu. Bu bölünmeler ritüel, kutsal kitap ya da muhakeme olmadan kendiliğinden aydınlanmaya olanak vermek için zihni temizlemeyi amaçlayan Zen Budizmi gibi kollara ve renkli tapınakları, tasvirleri ve ritüelleriyle dikkat çeken Tibet Budizminin çeşitli biçimlerine yol açtı.

Bugün Budizmin 500 milyondan fazla taraftarı olduğu tahmin edilmektedir ve dünyanın en büyük dördüncü dini sayılır (Hıristiyanlık, Müslümanlık ve Hinduizmden sonra). Bununla birlikte hem bir din, hem de bir felsefe olarak Budizme Batının artan ilgisine rağmen, 20. yüzyılın ikinci yarısından beri gerilemekte, 1950'lerin başındaki en büyük tek din konumunu kaybetmektedir. ■

ORTA YOLU BULMAK

BUDA'NIN AYDINLANMASI

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Siddhartha Gautama

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 6. yüzyıl, Kuzey Hindistan

ÖNCE
MÖ 1700'den itibaren Kuzey Hindistan'ın Veda dininde çok sayıda tanrıya tapılır.

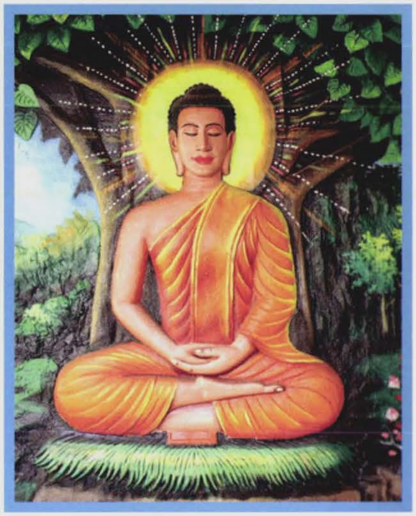
MÖ 6. yüzyıl Çin'de Taoculuk ve Konfüçyüsçülük, kişisel ruhsal gelişimin işlendiği felsefeler sunar.

MÖ 6. yüzyıl Mahavira bir Hint prensi olarak kaderini reddeder ve uç noktada bir çileci olur; öğretileri Caynacılığın kutsal metinlerini oluşturur.

SONRA
MS 1. yüzyıl Siddhartha Gautama'nın öğretilerini içeren ilk metinler ortaya çıkar ve hemen ardından Budizm Çin'e yayılır.

Hindistan'ın kuzeyinde MÖ 6. yüzyıl, radikal bir toplumsal ve siyasal değişim zamanıydı. Kabile gruplarının yerel yönetimi yeni krallıkların doğmasına yol açtıkça, korkunç katliamlar oluyordu. Kentler büyüyor, insanları tarımsal köy yaşamının yalınlığından uzaklaştırıyordu ve ticaret gelişiyordu. Aynı zamanda insanlar dinin temeli ve yaşamla ilgili önemli sorular sormaya başlıyordu.

Bir yanda, Hint toplumunun ruhban sınıfı Brahmanların dışında çok az kişinin ulaşabildiği Veda metinlerinin otoritesine ve kurbana dayanan yerleşik Veda dini vardı. Biçimsel ve konformist bir dindi bu; geleneğe itaat etmeyi ve sınıf farklılıklarını sürdürmeyi gerektiriyordu. Diğer yandan çok sayıda gezgin öğretmen biçimsel dine meydan okuyordu. Bunlardan bazıları toplumdan uzaklaşıp çileciliğe (kendini maddi rahatlıklardan yoksun bırakma) başladı, ruhsal gelişmenin bir yolu olarak yalınlığı ve yoksunluğu tercih etti. Hem fiziksel rahatlığı hem toplumsal normları reddettiler ve sınıf sisteminin dışında yaşadılar. Bazı gezgin öğretmenler materyalist Lokayata felsefesini izleyip, geleneksel manevi öğretileri reddettiler ve fiziksel dünyanın ötesinde hiçbir şey olmadığı inancıyla hazza dayanan bir yaşamı yeğlediler.

Aydınlanma, Bodhi Ağacının altındaki meditasyondan sonra Siddhartha'ya geldi. Özgün ağacın bir filizi MÖ 288'de Bodh Gaya'ya dikildi ve şimdi Budistler için bir hac yeridir.

Siddhartha yanıtlar arar

Zengin bir adam olan Siddhartha Gautama yetişkin olunca, rahat

Siddhartha Gautama

Hindistan'ın kuzeydoğusunda MÖ 563'te Şakya klanının yönetici ailesinde dünyaya gelen Siddhartha Gautama'nın, toplumda önemli bir yere gelmesi bekleniyordu. Rahat bir ortamda büyüdü ve iyi bir eğitim aldı, 16 yaşında evlendi ve bir oğlu oldu. 29 yaşına geldiğinde hayatından hoşnutsuzluk duymaya başladı ve evi terk etti, yıllarını dindar bir çileci olarak geçirdi. "Aydınlanma" olarak tarif ettiği bir deneyimden sonra gezgin bir öğretmen oldu ve kısa sürede, özellikle İndus-Ganj Ovası kentlerinde çok sayıda taraftar buldu. Siddhartha keşiş ve rahibe toplulukları kurdu, sayıları giderek artan laik taraftarları da oldu. Hükümdarlarla ve diğer inançların öğretmenleriyle tartışmalara da girdi. 80 yaşında öldüğünde, Budizm önemli bir dini hareket haline gelmişti.

Önemli eserleri

MÖ 29 Dhammapada, Buda'nın erken öğretilerinin ulaşılabilir bir özeti, Pali Kanonu'nun bir kısmını oluşturur.

Ayrıca bkz.: Benliği Tao'yla hizaya sokmak 66–67 ▪ Benliği yok sayma manevi kurtuluşa götürür 68–71 ▪ Bilgelik üstün insanın elindedir 72–77 ▪ Rasyonel bir dünya 92–99 ▪ Bütün inançlara açık bir inanç 321

yaşam tarzının ölümün kesinliğine ve hayatın zorluklarına ilişkin artan farkındalığıyla bağdaşmadığına karar verdi. Ayrıca maddi rahatlık, hayatın bu sert gerçekliklerine karşı hiçbir koruma sunmuyordu. Bu yüzden ıstırabın kökeni ve yanıtını bulmak için dini bir arayışa başladı.

Yedi yıl boyunca ağır çileci bir yaşam sürdü, asgari geçim dışında kendini her şeyden mahrum bıraktı, ama bunun, aradığı bilgiyi bulmasına hizmet etmediğini anladı. Bu nedenle çileci yaşamı bıraktı, ama ıstırabın nedenini bulma kararlılığını sürdürdü. Gece boyu süren bir meditasyon seansında "aydınlanma"ya (gerçekliğin hakiki doğasının farkına varma) ulaştığı söylenir ve bu aydınlanma, ona ıstırap, yaşlanma ve ölüm sorunlarının yanıtını verdi. O andan itibaren taraftarları ona Buda adını, "tam uyanık kişi" ya da "aydınlanmış kişi" anlamına gelen onursal bir unvan verdi.

Yaşamıma ne kadar **maddi rahatlık** getirirsem getireyim, **beni** ıstırabın acısından **koruyamaz.**

↓

Maddi rahatlığı toptan inkâr ve çileci bir yaşam da **beni** ıstıraptan **koruyamaz.**

↓

Her kişi, kendi bireysel koşullarını hesaba katan **dengeli,** ölçülü oranda disiplinli bir yaşam tarzı **bulmalıdır.**

↓

Orta Yolu Bul.

Orta Yol

Buda'nın öğretisi "Orta Yol" olarak bilinir. En basit düzeyde bu ifade, reddettiği iki tip varoluş arasında bir orta yolu gösterir: maddi rahatlıkla ıstıraptan korunmaya çalışan lüks yaşam ile ruhsal gelişme arayışıyla neredeyse kendini her şeyden mahrum bırakan aşırı sade bir yaşam. Bulduğu yaklaşım ya da "yol", duyusal haz ya da nefsi köreltme bağımlılığından azade, etik bir yaşam sürmek adına ortalama bir disiplin gerektirmekteydi. Ama Buda'nın Orta Yolu, başka iki uç arasında da bir orta yoldu: ebediyetçilik (buna göre bir kişinin ruhunun amacı vardır ve ruh ebediyen yaşar) ile nihilizm (yaşamda her şeyin değerinin ve anlamının yok sayıldığı aşırı kuşkuculuk) arasında.

Ebedilik ve Nihilizm

Veda dini, özellikle de Upanişadlar (s. 105) olarak bilinen metinlerde geliştirildiği şekliyle, her kişinin gerçek benliğinin atman olduğunu savunurdu; atman ebedidir ve bir yaşamdan diğerine reenkarne olur. Atman fiziksel bedenle yalnızca geçici olarak ilişkilidir ve özünde ondan bağımsızdır.

Veda dini, her şeyin altında yatan temel ilahi gerçeklik Brahman ile bu atmanı özdeşleştirdi. Dünyadaki olağan şeyler (ağaçlar, hayvanlar, kayalar gibi) maya olarak bilinen bir yanılsamadır; hakikat ve gerçeklik, bu fiziksel şeylerin ötesinde bulunmalıdır. Buda benliğin ebedi doğasını reddettiğinde, Hinduizmin temel bir özelliğini reddediyordu.

Buda diğer aşırı ucu da reddetti –eninde sonunda hiçbir şeyin önemli ya da değerli olmadığını savunan nihilizm. Nihilizm iki şekilde dışavurulabilir ve Buda yaşadığı sırada ikisi de uygulanıyordu. Biri çileciliğin yoluydu: olası en aşırı perhizle bedeni arındırma ve dünyevi olarak değerli sayılan her şeyi reddetme. Buda'nın da gitmeye çalıştığı ve yetersiz bulduğu yol buydu. Nihilist inancı yaşamanın diğer yolu, Hindistan'daki sıradışı felsefe okulu Lokayata takipçilerinin yoluydu: materyalizmi içtenlikle kucaklama.

Görüşleri şöyleydi: Her şey fiziksel öğelerin geçici düzenlenmesiyse, ömür süresince iyi ya da kötü amelden etkilenebilen kalıcı bir ruh yoktur. Dahası ölümden sonra yaşam yoksa, en iyisi bu yaşamda olabildiğince çok haz aramaktır.

Ne var ki Buda bu iki aşırı ucu reddederken, basitçe anlaşmalı bir uzlaşma anlamında bir "Orta Yol" seçmedi. Aksine onun görüşü, Budist öğretinin tamamını öğrenmek bakımından anahtar önemde olan bir içgörüye dayanmaktaydı: karşılıklı bağlantılılık kavramı.

Varoluşun üç işareti

Buda, yaşamda bütün şeylerin belli nedenlerin ve koşulların bir sonucu olarak meydana geldiğine işaret etti; bunlar ortadan kalkınca, onlara dayanan öğeler de ortadan kalkar. Bu nedenle hiçbir şeyin daimi ya da bağımsız bir varoluşu yoktur. Bu şekilde karşılıklı bağımlılığın Sanskritçe karşılığı olan terim, *pratitya samutpada*'dır; bu terim harfi harfine "birlikte çıkan şeyler" olarak çevrilebilir. İfade kimi zaman hiçbir şeyin kendi başına ortaya çıkmadığı düşüncesini daha iletmek için "bağımlı köken" olarak çevrilir –her şey öncelikli nedenlere bağlıdır. Başka bir deyişle her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu ve hiçbir şeyin kendi varlığının kaynağı olmadığı bir dünyada yaşıyoruz.

Bu basit ama köklü gözlem, varoluşun üç evrensel işareti olarak bilinen şeye yol açar. Birincisi *anicca*'dır: her şey fanidir ve değişime tabidir. Keşke öyle olmasaydı, ama öyledir.

Buda'nın dediğine göre, sabit bir öze sahip şeylerin kesinlik ve daimilik arayışı insanların yaşamdan genel bir memnuniyetsizlik duymalarına (*dukkha*) yol açar ve varoluşun ikinci işaretini de bu oluşturur. *Dukkha* bazen "ıstırap" olarak çevrilir, ama fiziksel ıstıraptan ya da ölümün kaçınılmazlığından daha fazla bir anlamı vardır – varoluşsal hüsrana işaret eder. Yaşam bize her zaman istediğimizi vermez, üstelik istemediğimiz şeyleri, olayları ve insanları da beraberinde getirir. Yaşamda hiçbir şey bizi tam olarak memnun etmez; her şeyin bir sınırı vardır.

Varoluşun üçüncü işareti *anata*'tır: Her şey durmadan değiştiği için, hiçbir şeyin sabit bir benliği ya da özü yoktur. Geleneksel olarak şeyleri (ağaç gibi) birbirlerinden ayrı görürüz ve onları bu temelde tanımlarız. Ne var ki gerçeklikte her şey onu meydana getiren öğelere bağlı olduğundan (ağaç topraksız, susuz ve güneşsiz yetişemez), hiçbir şey sağduyumuzun ve dilimizin varsaydığı gibi tanımlanamaz ya da kalıcı olarak sabitlenemez.

Karşılıklı bağlantılılık ve bunun içerdiği varoluşun üç işareti düşüncesi, bir argüman meselesi olmaktan çok bir gözlem meselesidir. Dünyanın nasıl olması gerektiğiyle ilgili değil, nasılsa öyle olduğuna –ve bunu inkâr girişimlerinin, günlük hüsranımızın temel nedeni olduğuna– ilişkin bir ifadedir.

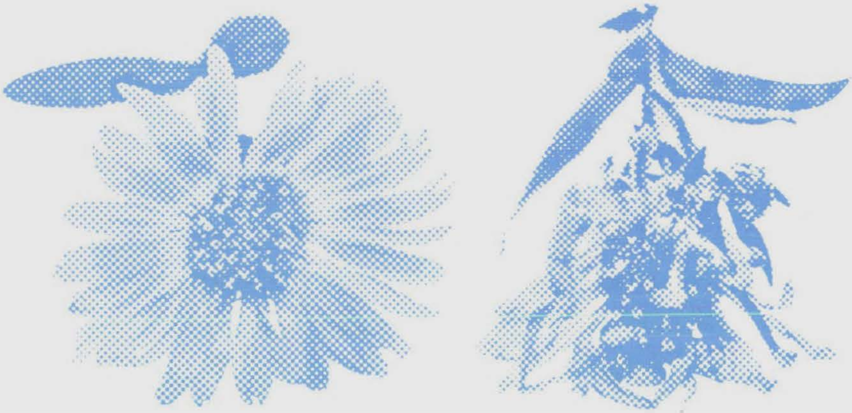

Budist keşişler sıkıntı olsun diye sıkıntı çekmezler, ölçülü yemeleri ve sıradan halkın hediye ettiği yiyeceklere bağımlı olmaları beklenir, birbirine bağımlılığın somut bir örneğidir bu.

Buda'nın sonraki öğretisini, karşılıklı bağlantılılık kavramı şekillendirdi. Bu kavram, *Dukkha*'yı yani memnuniyetsizliği değişim süreciyle ilişkilendirmekle, memnuniyetsizliği en aza indirebilme yollarının ya da koşullarının bulunduğunu gösterir. Buda, Dört Soylu Hakikat ve Budizmin Sekiz Aşamalı Yolu (s. 136-43) olarak bilinen öğretilerinde bu yolları açıkladı.
Orta Yol ruhu Budist pratiği birçok bakımdan şekillendirir. Örneğin Budizmin bazı kolları manastır yaşamının değerini vurgular, ama yeminler ömür boyu edilmez ve birkaç ayı ya da yılı keşiş ya da rahibe olarak geçirenlerin çoğu daha sonra aile yaşamına geri döner (s. 145). Benzer şekilde Budistler gereksiz ıstıraba neden olmamak için vejetaryen olmayı amaçlar. Ama vejetaryen yiyecek bulmak zorsa ya da tıbbı koşullar etçil bir diyeti zorunlu kılıyorsa, et yemek caizdir. Yiyecek hediyeleriyle geçinen keşişlerin, ne verilirse onu yemeleri beklenir. Bunların hiçbiri bir ödün verme meselesi değildir, her şeyin geçerli koşullara bağlı olduğunun kabulüdür.

Orta Yolun genel din, etik ve felsefe anlayışımız bakımında da derin anlamları vardır. Pratik açıdan şunu savunur: Yaşamın (durmadan değişen, yaşlanmanın ve ölümün kaçınılmaz olduğu) gerçekliğinden maddi güvenlikle ya da benliği yok saymayla sürekli uzak durulamaz. Bir kişinin kalbine işleyen bu görüş, o kişinin değerlerini ve etiğini şekillendirebilir ve yaşamını sürdürme şeklini etkileyebilir.

> Bu var olduğunda o var olur, bunun doğmasıyla birlikte o doğar. Bu var olmadığında o da var olmaz; bunun ortadan kalkmasıyla birlikte, o da ortadan kalkar.
> **Buda**

Tıpkı bir çiçeğin yaşayıp sonra ölmesi gibi, Buda'nın varoluşun evrensel işaretleri her şeyin fani ve değişime tabi olduğunu (*anicca*) gösterir. Bu düşüncenin sonucu anata'dır: Hiçbir şeyin sabit bir özü yoktur, çünkü her şey durmadan akış halindedir.

Esnek bir felsefe

Budizmin, Hindu Upanişadlarda tanımlandığı şekliyle değişmeyen, ebedi benliği inkâr etmesi, din bakımından devrimciydi. Şunu öne sürmekteydi: Geleneksel dini inançlarla yaşam anlaşılamaz ya da ıstıraptan sakınılamaz. Budizm –etik bir felsefe değil de daha çok bir din olarak görülürse– tanrıların ya da ebedi bir ruh biçiminin varlığını inkâr etmez, ama gereksiz bir avuntu olarak görür. Buda'ya dünyanın ebedi olup olmadığı ya da aydınlanmış bir kişinin ölümden sonra yaşamaya devam edip etmediği sorulunca, yanıt vermeyi reddeder. Felsefe bakımından Budizm, bilginin soyut spekülasyondan değil, daha çok deneyim analizinden fışkırdığını savunur. Yani Budizm temel içgörüsünü korurken, dogmatikleşmeden, esnek, yeni kültürel düşüncelere açık kalabildi. Bütün şeylerin, süreklilik ile değişim arasındaki dengede yaşanan bağlantılılığı, Budist felsefenin üzerinde inşa edildiği temeldir.

Budizmin kavramlarının psikolojik anlamı da vardı. Benliğin basit ve ebedi değil, karmaşık ve değişime tabi olduğu öne sürülünce, benliği sabit olmayan bir kendilik olarak araştırmak olanaklı oldu. Dahası, Buda'nın Orta Yolu izleme daveti herkese açıktı ve bir tanrıya ya da tanrılara ilgi göstermemesine rağmen, gelenekle ve ritüelle bağlanmış bir toplumda Budizmi çekici bir öneri haline getirdi. ■

IŞTIRABIN BİR SONU OLABİLİR

EBEDİ DÖNGÜDEN KAÇIŞ

KISACA

TEMEL KAYNAK
Buda'nın ilk vaazı, *Dhamma*'nın Çarkını Harekete Geçirme ve sonraki öğretiler

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 6. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
Tarihöncesinden Istırap, çoğu kez tanrılardan gelen bir ceza sayılır.

MÖ 700'den itibaren Hindular ıstırabı karmanın (geçmiş ya da şimdiki yaşamda eylemler) kaçınılmaz sonucu olarak görür.

SONRA
MÖ 3. yüzyıl Maurya İmparatoru Asoka, Budist değerleri teşvik ederek ıstırabı en aza indirme yönünde pratik ve siyasal adımlar atar.

MÖ 2. yüzyıl Nagasena, benliğin tözsüz, değişen doğası kabul edilerek yaşamdan memnuniyetsizliğin üstesinden gelinebileceğini savunur.

Buda'nın öğretisinin temel amacı –*dhamma*– ıstırabın üstesinden gelmektir. Bu amaca hizmet etmeyen her şey yersiz sayılır. Budizmin düşünceleri, kendi içinde bitmiş düşünceler olarak anlaşılmamalıdır, dünyanın doğasıyla ilgili tarafsız tahminin sonucu da değildir. Hayata geçirilmesi gereken ilkeler ve yaşamla ilgili gözlemlerdir.

Soylu Hakikatler

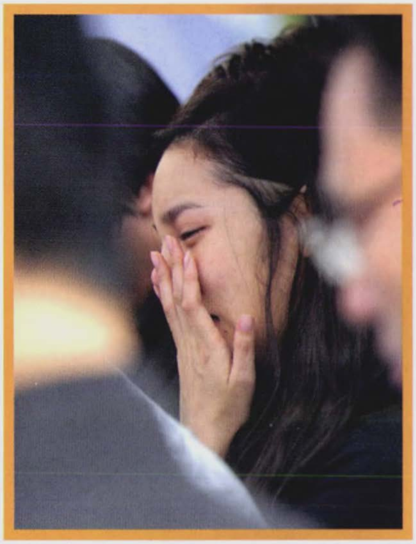
Budist dhamma, "Dört Soylu Hakikat" olarak bilinen, insanın ıstırap sorununa ve bunun çözümlerine ilişkin bir bakış sunan dört önermeyle başlar. Buda'nın Bodhi ağacının altında aydınlanmasından sonraki ilk vaazının konusu olduğuna inanılan Hakikatler, ıstırap meselesi etrafında döner.

> Mübarek Kişi [Buda] şefkatlidir ve iyiliğimizi ister, Dhamma'yı şefkatle öğretir.
> **Kinti Sutta**

Buda'nın Dört Soylu Hakikat'inin ilki, ıstırap hakikati *dukkha*'dır. Her yaşamın ıstırap gerektirdiği düşüncesidir bu; Budist öğretilerin kalbinde yatan bu düşünce, Siddhartha Gautama'nın uzun hakikat arayışını başlatan vahiydi. Buda'nın dediğine göre, insan yaşamı kırılgandır ve her zaman savunmasızdır. Dahası yaşamın öne çıkan özelliği ıstıraptır. Bu ıstırabın doğası çok açıktır, ille de yoğun acı anlamına gelmesi gerekmez; daha az acı, daha fazla düş kırıklığının genel duygusu anlamına da gelir. Sevilen birinin ölümünün neden olduğu duygusal ıstırap olabilir; yaşamın bir şekilde boş ya da anlamsız oluğuna ilişkin kalıcı bir duygu ya da trafik sıkışıklığı gibi tatsız bir duruma takılıp kalma duygusu da olabilir. *Dukkha* strese, rahatsızlığa ya da düş kırıklığına neden olan durumlarda ortaya çıkan duygudur. Başka bir yerde, hatta başka biri olmak istediğimizi bize hissettirir.

Buda, mutluluk arayışının insanları yanlış yöne götürdüğünü düşünüyordu. Bireyler, kendilerini mutlu edeceği umuduyla şeylere –duyusal haz, zenginlik, güç, mülk edinme– arzu duyar. Bu düşüncenin altında İkinci Soylu Hakikat *samudaya* yatar: Istırabın kökeni arzudur. Bu arzunun karşılığı Budist terim *tanha*, insanların ancak belli bir şeye sahip olabilir ve elinde tutabilirlerse bütün sorunlarının çözüleceğini hayal ederek istedikleri şeye dört elle sarılma girişimlerine işaret eder. *Tanha*, "susama" olarak çevrilebilir ve bu arzunun bize ne kadar doğal ve elzem göründüğünü gösterir. Buda, öyle de olsa bu arzunun yalnızca daha fazla ıstıraba ve mutsuzluğa yol açtığını öne sürer.

Buda'ya göre, şeylere duyulan bu arzu, maddi nesnelerin ve güç isteğinin ötesine geçer –belli görüş ve düşüncelere, kurallara ve

İnsanlar cenazelerde ve başka üzücü olaylarda gözyaşlarına boğulur, ama Budistler böyle bir ıstırabın, bir şeye ya da birine tutunma isteğinden kaynaklandığını düşünür.

Ayrıca bkz.: Benliği Tao'yla hizaya sokmak 66–67 ▪ Rasyonel bir dünya 92–99 ▪ Fiziksel ve zihinsel disiplin 112–13 ▪ Buda'nın aydınlanması 130–35 ▪ Tasavvuf ve mistik gelenek 282–83 ▪ Tenrikyo ve Neşeli Hayat 310

törelere yapışma ihtiyacını, eşit ölçüde zararlı olan bir ihtiyacı da kapsar. Bu şekilde Budizm, insanların öğretileri ve dinsel töreleri kabul etmesini kurtuluş için elzem görme eğiliminde olan dinlerin çoğundan çok farklı bir görüş benimser. Buda o tür düşüncelerin kendi başlarına zararlı olduklarını söylemez, ama ıstırabın üstesinden gelme yolunda yardımcı olacakları varsayımıyla, düşünmeden o inançlara sarılmaya karşı uyarıda bulunur.

Nirvanayı bulmak

Budistlere göre her şeyin kaynağı varolan koşullardır. Istıraba bir şey neden olur, o neden ortadan kaldırıldığında, ıstırap da sona erer. İkinci Soylu Hakikat neden olarak arzuyu saptar –bu nedenle Buda, arzu durdurulursa ıstırabın son bulacağını söyler. Üçüncü Soylu Hakikat *nirodha* (ıstırabın durması ve ıstırabın nedenleri) arzunun yokluğuna işaret eder. Arzuya son vermek yaşamın normal faaliyetlerini durdurmayı gerektirmez –Buda'nın kendisi aydınlandıktan sonra 45 yıl boyunca ders vermeye devam eder ve insanlara üzüntü veren alışılmış bütün sorunlarla karşılaşır. Bu hakikatin işaret ettiği durumda, bir kişi yaşamın olduğundan başka bir şey olmasını arzulama ihtiyacı duymadan yaşamı anlar ve yaşamla başa çıkar.

Üçüncü Soylu Hakikatle birlikte, Sanskritçede nirvana denilen bir huzur noktasına varılır. Herhangi bir şeye ya da herhangi bir kimseye arzu duymanın ötesinde bir durum söz konusudur. Yok olmakla, sönüp gitmekle aynı şey değildir; Buda, kendini yok

Dört Soylu Hakikat

Her yaşam fanidir, kusurludur ve **ıstırabı** gerektirir. →	**Dukkha** Istırap hakikati
Istırabın nedeni **arzudur**: şeylerin belli bir şekilde olmasını arzu etme. →	**Samudaya** Istırabın kökeni hakikati
Arzudan **koparak** ıstıraba son verilebilir. →	**Nirodha** Istıraba son verme hakikati
Arzu duymaya son vermenin yolu, **Budizmin Sekiz Aşamalı Yolu**nu izlemektir. →	**Magga** Istıraba son vermenin yolu hakikati

etmeye can atarak gerçeklikten kaçmaya çalışanları eleştirir. Açgözlülük, nefret ve yanılsamanın üçlü ateşi –insan ıstırabını devam ettiren üç özellik– bir mum gibi "söner." Başka bir deyişle, yıkıcı arzu bırakılırsa zihin ıstıraptan ve mutsuzluktan kurtulur. Bu durum kavranmış bir mutluluk durumuna yol açar: iyi ahlaki davranıştan kaynaklanan bir mutluluk biçimi.

Diğer bütün şeylerden farklı olarak nirvananın neden-sonuç ürünü olduğu düşünülmez, neden-sonuç ilişkisinin ötesinde ya da dışında durur. Kalıcı ve değişmez olduğu söylenir; dünyada etrafımızdaki her şey ve bizzat biz kendimiz belli koşullardan ötürü doğmuş ve geçici olduğumuz halde, nirvana koşulsuz ve nedensiz bir durumdur. Bu nedenle de Budistler için mutlak bir hakikattir. Yeryüzünde ve yaşarken hepimiz bu saadet haline ulaşabiliriz. İnsanları öte dünyada mutluluğa ulaşmak için şimdi bu dünyada ahlaklı bir yaşam sürmeye teşvik eden pek çok dinden farklı olarak Budizm, ıstıraba gerçekten son vermenin hemen, bu dünyada mümkün olduğunu söyler.

Buda'nın kendisi de 35 yaşında bir nirvana durumuna ulaştı ve öğretileri aracılığıyla, bu aydınlanmaya ulaşmanın yolunu başkalarına da göstermeye çalıştı. Dördüncü Soylu Hakitat "ıstırabın

Ayakkabı gibi maddi mallar, içimizde bir arzu ya da istek yaratma çabasıyla "sahip olmamız gereken" eşya olarak tanıtılabilir. Hiçbir zaman tam olarak giderilemeyen bu arzu ıstıraba yol açar.

sonuna götüren yol"u tarif eder: Budizmin Sekiz Aşamalı Yolu olarak da bilinen Orta Yol *magga*.

Budizmin Sekiz Aşamalı Yolu

Istıraba son vermenin yolu, sekiz adımlık bir yol olarak düzenlenir. Ama bu adımların peş peşe atılması gerekmez; çünkü bunlar eylem değil, Budistlerin arzunun üstesinden gelip mutluluğa ulaşmalarına olanak veren sekiz ilkedir. Budizmin Sekiz Aşamalı Yolu Budist yaşamın üç temel boyutuyla ilgilidir: bilgelik (ilk iki adımda), erdem (sonraki üç adımda) ve konsantrasyon (son üç adımda).

Buda'ya göre bilgelik, zihnin yöneleceği iki yönden oluşur: "doğru görüş" ve "doğru niyet." Doğru görüş, Dört Soylu Hakikatte ana hatları çizildiği gibi ıstırabın nedenini ve tedavisini görmek ve tanımlayabilmek için önemlidir. Bu görüşü araştırma isteği olmadan, yolun geri kalan kısmının fazla önemi yoktur. Doğru niyet, doğru taahhüt olarak da tanımlanabilir –yolu izleme niyetimize işaret eder, çünkü öğretiyi yalnızca anlamanın (aynı zamanda buna uygun hareket etme niyeti kabul edilmezse) hiçbir önemi yoktur.

Yolun üçüncü, dördüncü ve beşinci adımları pratik ahlaki kılavuzları sunar. Budist ahlak itaat edilecek kurallarla ilgili değil, aydınlanmaya giden yolu kolaylaştıran koşulları yaratmakla ilgilidir. Üçüncü adım "doğru konuşma"yı kullanmamız gerektiğini söyler: yalan söylemekten, sert ve kaba konuşmaktan, anlamsız gevezelikleri ve kötü niyetli dedikoduları dinlemekten ya da yaymaktan uzak durun. Bunlar yerine dürüst, olumlu, kibar ve anlamlı konuşmayı geliştirmeye çalışın.

Dördüncü adım, beş ahlaki "kural"a uyarak "doğru hareket"

Pali Kanonu

Buda'nın ölümünden sonra 400 yıl boyunca öğretileri ve manastır yaşamına ilişki kuralları, Hindu kutsal kitaplarında kullanılan Sanskritçe yerine, yerel dillerde sözel olarak kuşaktan kuşağa aktarıldı. Bununla birlikte MÖ 1. yüzyılda öğretileri Sri Lanka'da, Buda'nın konuştuğu dille yakın akraba olan ve Pali denilen bir alfabe ve dil kullanılarak yazıya geçirildi. Bu metinlere toplu olarak Pali Kanonu denilir ve Theravada Budist geleneğinin (s. 330) kutsal kitabını oluşturur.

Pali Kanonu, "üç sepet" anlamına gelen Tripitaka (Sanskritçe) ve Tipitaka (Pali dilinde) olarak da bilinir, çünkü üç bölüme ayrılır: manastır yaşamı konusunda yol gösteren Vinaya Pitaka; Buda'nın özdeyişlerinin ve yaşamındaki olaylarla ilgili anlatımlarının toplandığı Sutta Pitaka ve Buda'nın öğretilerinin felsefi bir analizi olan Abhidhamma Pitaka.

> Dört tür tutunma vardır: duyusal hazlara tutunma, görüşlere tutunma, kurallara ve törelere tutunma ve bir benlik öğretisine tutunma.
> **Sammaditthi Sutta**

> Huzura, doğrudan bilgiye, aydınlanmaya, nirvanaya götüren... bir Orta Yol vardır. Bu Orta Yol nedir? İşte bu Sekiz Aşamalı Yoldur...
> **Buda**

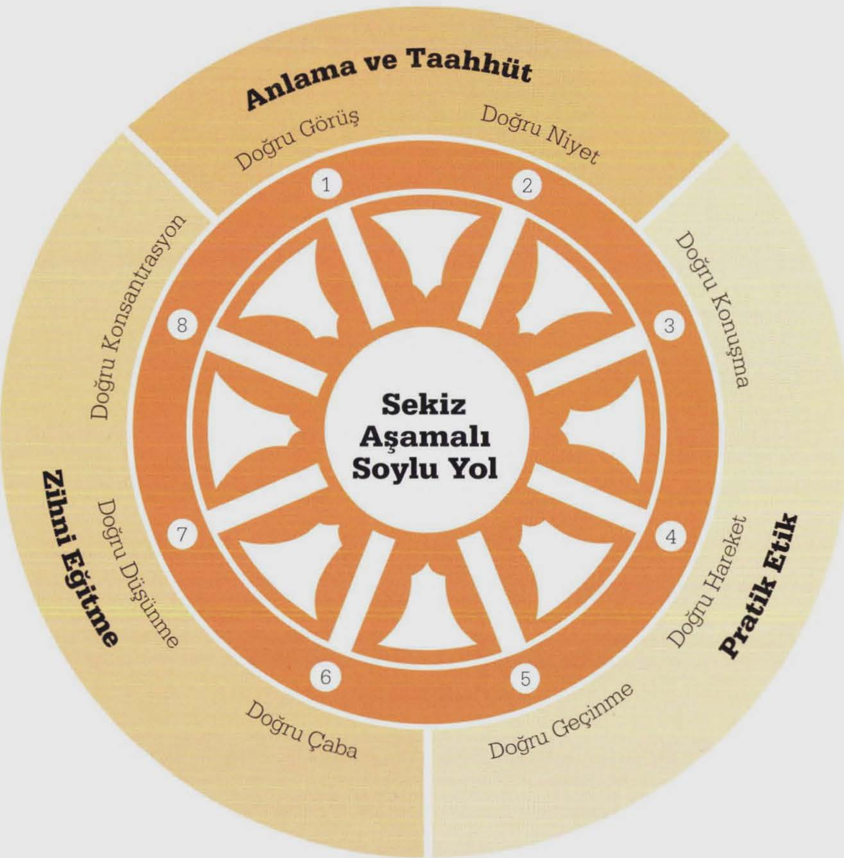
etmemiz gerektiğini söyler: yaşamı yok etmemek, çalmamak, duyuları kötü kullanmamak, yalan söylememek ve sarhoş edici maddelerle zihni bulandırmamak (bu kural yolun son kısmını oluşturan zihinsel eğitime girenler için özellikle önemlidir). Beşinci adım da ahlaki bir yaklaşımı destekleyerek, "doğru geçinmek" gerektiğini söyler. Budist ahlak ilkelerine aykırı olmayacak şekilde hayatını kazanma koşuludur.

Doğru zihni geliştirmek

Son üç adım, nirvanaya ulaşmak için doğru zihinsel eğitimin nasıl yapılması gerektiği konusunda öğüt verir. Altıncı adım, "doğru çaba"nın gösterilmesi gerektiğini söyler. Bir kişinin olumsuz ya da zararlı düşünceler doğarken farkına varmasını ve onları bir tarafa bırakıp, yerine olumlularını koymasını gerektirir. Bu nedenle, örneğin Dhammapada'nın ("Dhamma Dizeleri") başlangıcında Buda, "başkalarının eylemlerine kızanlar ya da geçmişte yaşadıkları acıları düşünenler nefretten asla kurtulmaz," der. Doğru çaba öfke ve olumsuz tepki döngüsünü bilinçli olarak kırma niyetini kapsar.

Yedinci adım "doğru düşünme"mizi söyler. Zihinlerimizin yolunu şaşırması, bir şeyden diğerine sıçraması çok kolaydır. Şimdiki anın farkında olmak ve zihnin bir tek şeye tamamen odaklanmasına izin vermek, zihinsel disiplinde önemli bir adımdır. Budist meditasyonda eğitimin başlangıç noktasını oluşturan "bilinçli nefes alma" ya da "hakkıyla oturma" gibi meditasyon tekniklerinde görülür. Yolun sekizinci ve son adımı, bizi "doğru konsantrasyon"u uygulamaya teşvik eder. Meditasyon pratiği, Budist dhamma'yı izlemenin can alıcı boyutudur. Bu adım, ıstırabın üstesinden gelebilmek için zihin kontrolünün önemli olduğunu kabul eder; çünkü söz konusu olan şey fiziksel acı ya da ölüm değil, bunlara eşlik eden varoluşsal sıkıntı duygusudur. "İçgörü" meditasyonunda bir kişi, ölüm gibi pek çok kişinin hakkında düşünmekten sakınmaya çalıştığı şeyleri sakince ve bilinçli bir biçimde düşünebilir. *Metta* yani sevgi üzerine bir meditasyonda, başkalarına yönelik, sevdiğimiz

Budizmin Sekiz Aşamalı Yolu ya da Orta Yol, ıstırabımıza son vermek için içimizde teşvik etmemiz gereken sekiz niteliği düzenler.

> Şehvetten, öfkeden ve kuruntudan vazgeçilirse, insan ne kendi mahvını ne başkalarının mahvını amaçlar... zihinsel acı ve keder yaşamaz. Bu hayatta görülebilir nirvanadır bu.
> **Anguttara Nikaya**

kişilerden doğal olarak zor bulduğumuz kişilere olumlu düşünceler geliştirilir. Bu egzersiz yardımseverliği ve daha olumlu bir zihinsel nitelik geliştirmeyi teşvik eder.

Budizmin Sekiz Aşamalı Yolu, bir kendini geliştirme programı sunar. Bununla birlikte Budizmin kabul edilmesi gereken bir emirler ya da öğretiler kümesi yoktur, onun yerine ıstırabı hafifletecek bir yaşam yolu önerir. Farklı insanlar kendi koşullarına bağlı olarak yolun farklı boyutlarına yoğunlaşır. Ayrıca yolun kendisi birinci adımda başlayıp sekizinci adımda son bulan düz bir yol da değildir. Başka bir adıma geçmeden önce herhangi bir adımı atmak gerekmez. Üç ana boyut olan anlama, ahlak ve meditasyon birbirini güçlendirmek için kullanılabilir. Bununla birlikte etik konularla ilgili olanlar gibi, bazı adımlar, yaşamımızda meditasyonun gerçekten etkili olabildiği koşulları oluşturmada önemli olabilir.

Yaşam Çarkı

"Karşılıklı bağlantılılık" (s. 130-35) Buda'nın öğretisinin temel bir özelliğidir: her şeyin önceden varolan nedenlerden ve koşullardan ötürü ortaya çıktığı düşüncesi. Bu nedenle Budist yol her zaman bağlamla birlikte işler, sıkıntının ve ıstırabın yerini gönül rahatlığının ve mutluluğun almasına olanak tanıyan koşulları yaratmayı amaçlar.

Yaşamımızdaki olayların neden ve sonuç zincirine bakarsak, değişmiş olması muhtemel halkalar bulabiliriz; bu yüzden yaşamımız farklı bir yön alabilir. Farklı bir şey tercih etmek ve durumun sonuçlarını değiştirmek mümkün olmasaydı, insanların kaderi ve her eylemi mutlak bir biçimde belirlenmiş olur, ıstıraptan kurtuluş olmazdı. Bu yüzden Budizm karma düşüncesini (eylemlerin sonuçları olduğu düşüncesi) Hinduizmden almasına rağmen, bunu katı ya da mekanik anlamda kabul etmez. Eylemlerimizde her zaman bir tercih öğesi olduğunu savunur.

Eylemler ve sonuçlarına ilişkin Budist görüş, ıstırabı ve üstesinden gelmenin olası yollarını tasvir eden karmaşık bir "Yaşam Çarkı" ikonografisiyle sunulur. Çarkın içindeki her şey samsara dünyasını –karmik eylemlerinin bir sonucu olarak bütün varlıkların tuzağına düştüğü sonsuz bir yeniden doğuş dünyasını– temsil eder. Çarkın kendisi de, ölümü temsil eden korkunç bir iblisin ağzında tutulur.

Çarkın ortasında üç yaratık –bir horoz, bir yılan ve bir domuz– vardır; bunlar üç zehri temsil eder: açgözlülük, nefret ve cehalet. Buda bunları "sakat" yaşamın ve dolayısıyla insan ıstırabının başlangıç noktası ya da kökü olarak tanımlar. Onların etrafında, inen ya da çıkan insanlarla dolu bir çember vardır; insanlar, bir sonraki

Buda'nın Dört Soylu Hakikatle ilgili öğretileri, hastalığı teşhis eden ve tedavisi için bir reçete yazan hekimle karşılaştırılır.

Doktor reçetesi

Budizmin pratik amacı, tıpkı bir hekim gibi, dünyada ıstırabı ortadan kaldırmaktır. İnancın Dört Soylu Hakikati, tıbbi işlemin gerektirdiği evrelere göre düzenlenebilir: teşhis, neden, neden ortadan kaldırılırsa ıstırabın son bulacağı gerçeği ve nedeni ortadan kaldırmanın yöntemi.

Buda insanın durumunu, zehirli bir okla yaralanan ama okun bütün ayrıntılarını ve kim tarafından yapıldığını anlayana kadar okun çıkarılmasını istemeyen bir adama benzetir. Adamın önceliği oku çıkartmak olmalıdır. Buda, dünyanın neden böyle olduğuyla ilgili spekülasyon gibi, Batı felsefesinin sorduğu pek çok soruyu yersiz bulur. Bu nedenle Budizmi birçok kişi bir dinden çok bir terapi olarak görür: inanılacak bir düşünce kümesinden çok, uyulacak bir sağlık rejimi.

> Kendisini tehlikede bulan insanlar ruhlara, mabetlere ve kutsal ağaçlara sığınır, ama bunlar gerçek sığınak değildir.
> **Dhammapada**

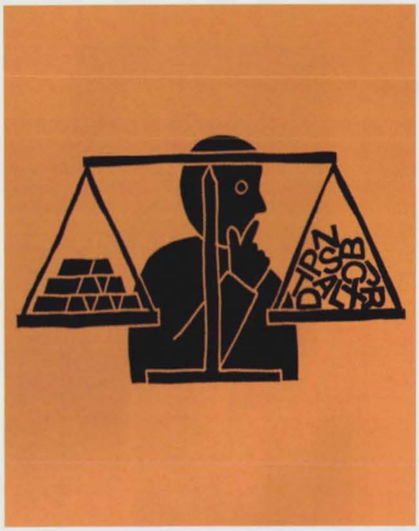
çemberde tasvir edilen bir dizi dünyanın yanından geçer. Bu dünyalar insan, hayvan, tanrı, *asura* (sürekli savaşan savaşçı varlıklar), aç hayalet ve cehennem (en alçak durum) dünyalarıdır. İnsanların bir dünyadan diğerine geçebildiği ima edilir. Buda'nın öğretileri aracılığıyla insan dünyasından kaçıp, daha mutlu bir varoluş durumuna geçebilirler.

Budistlerin daha mutlu bir duruma ulaşma –ıstırabın üstesinden gelerek– sürecini anlamaya çalışanlar için en önemlisi çarkın dış çemberidir. Dış çemberdeki on iki *nidana* ya da bağ, Budist öğretide çok önemli olan karşılıklı bağlantılılığa grafik bir ifade kazandırır. Çemberde kör bir adamdan (tam anlamıyla manevi cehalet içinde bir başlangıç noktasını temsil eder) beş pencereli bir eve (zihni ve duyuları temsil eder) kadar, insanlar ve binalar yer alır. Gözünde ok olan bir erkek (acı duygusunu temsil eder) ile bir erkeğe içki sunan kadını (arzuya yol açan duygular) gösteren yedinci ve sekizinci *nidana*'lar arasında can alıcı bir fırsat sunulur. Can alıcı olan bu bağdır – dünyayla temastan kaynaklanan acı ya da haz ile ortaya çıkan arzu arasında. Bağ devam ederse, yeniden oluş süreci (samsara) sonsuza kadar devam eder. Koparılırsa, varoluş ve ıstırap döngüsünden kurtulma ihtimali vardır.

Bağın koparılması, Buda'nın ıstıraba son verme yolunun başlangıç noktasına geri dönüşün işaretidir: Deneyimin bağlanmadan ve düş kırıklığından kaynaklanan arzuyu üretmesine olanak vermeden yaşama bağlanma yeteneği. İnsanlar, bu *nidana* bağını koparmaya yardım edecek koşulları hazırlamak amacıyla Budizmin Sekiz Aşamalı Yolunu izlemelidir. Harekete geçerek nirvanayı bulabilirler. Budizme göre insanlığı kurtaracak bir tanrı yoktur, bu nedenle insanların inançtan çok bilgelik kazanmaya ihtiyacı vardır. ■

Budist Yaşam Çarkı, Orta Yolu izlemedikleri sürece insanların kapıldığı evrensel ve sonsuz ölüm ve yeniden doğum döngüsünü temsil eder.

BUDA'NIN SÖZLERİNİ ALTININ KALİTESİNİ TEST EDER GİBİ TEST ET

KİŞİSEL HAKİKAT ARAYIŞI

KISACA

TEMEL KAYNAK
Pali Kanonu

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 6. yüzyıl, Hindistan'ın kuzeyi

ÖNCE
MÖ 1000'den itibaren Geleneksel Hindu düşüncesi Veda metinlerine ve Brahman rahiplerinin öğretilerine dayanır.

MÖ 6. yüzyıl Caynacılar ve Budistler Vedaları ve Brahmanları otorite olarak kabul etmez.

SONRA
MÖ 483'ten itibaren Buda'nın ölümünden sonra dört yüzyıldan fazla bir süre öğretileri kulaktan kulağa aktarılır.

MÖ 29 Sri Lanka'da Dördüncü Budist Konsey'de Buda'nın öğretilerinin ve sözlerinin yazılı bir derlemesi hazırlanır.

12. yüzyıl Zen Budistler, her türlü amirane kutsal kitap ihtiyacını reddeder.

Pek çok dinde inançlar, ya belirli bir liderin ya bir ruhban sınıfın ya da kutsal metinlerin otoritesine dayanır. Bu inançları kabul edenler onları akılla savunmaya çalışabilir, kendi kültürlerinin inançlarını onaylamayanlar ise sapkın olarak damgalanabilir.

Budizm farklıdır. Buda'ya ve diğer din öğretmenlerine büyük saygı gösterir ve bazı Budist gelenekler, belli bir soydan ya da gelenekten öğretmene sahip olmaya çok değer verir. Bununla birlikte tartışmaya ve değerlendirmeye de değer verir; öğretmenler ve entelektüel kanaatler yalnızca bir başlangıç noktası olarak görülür. Buda, herhangi bir öğretisinin güvenle kabul edilmemesi, hem rasyonel olarak hem kişisel deneyim bakımından test edilmesi gerektiğini öne sürdü.

Bu nedenle Budist bilgelik üç evrede edinilir: öğretmenlerden ya da kutsal kitaplar okunarak; kişisel tefekkür ve düşünceden; ruhsal pratiğin bir sonucu olarak. Üçüncü evre genellikle meditasyonu, hakikat ve manevi gelişme arayışını ve Budist öğretileri hayata geçirmeyi gerektirir.

> Yalnızca âlimin övdüğü, kendin için test ettiğin, sana ve başkalarına iyi olduğunu bildiğin şeyi tamamen doğru kabul et.
> **Buda**

Buda'nın ilk izleyicileri, yalnızca onun sözlerine inanarak değil, öğretilerini anlamaya çalışarak aydınlanmaya ulaştı. Budizm hâlâ inançların güvenilir bir dış otoriteye değil, daha çok kişisel kanaate ve deneyime dayanması gerektiğini öne sürer. ■

Ayrıca bkz.: Bilgelik üstün insanın elindedir 72–77 ▪ Buda'lar ve bodhisattva'lar 152–57 ▪ Tanrı'nın bir tezahürü olarak insan 188

DİNİ DİSİPLİN ZORUNLUDUR

KEŞİŞ YEMİNİNİN AMACI

KISACA

TEMEL KAYNAK
İlk Budist Konseyler

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 5. yüzyıldan itibaren, Hindistan'ın kuzeyi

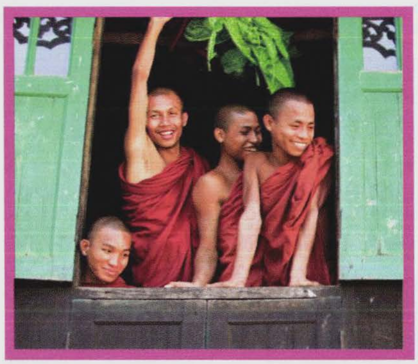
ÖNCE
Tarihöncesinden Pek çok din manevi gelişmeyi, bir kişinin toplumdaki ya da dini gruptaki yerini fark etmesiyle birleştirir.

MÖ 7. yüzyıl Hinduizmde yeni bir çileci bir benliği yok sayma geleneği doğar.

MÖ 500 civarında Buda çilecilik ile hazcılık arasında bir Orta Yolu savunur.

SONRA
MS 12. yüzyıldan itibaren Japonya'da Arı Toprak Budizmi ve Niçiren Budizmi, aydınlanmaya ulaşmanın yolunun belirli bir yaşam tarzına uymak değil, daha çok Amida Buda'ya inanç ve ilahi okumak olduğunda ısrar eder.

Ömrü boyunca Buda'nın iki tür izleyicisi oldu: keşişler ve aile reisleri. Keşişler başlangıçta Buda gibi gezgin öğretmendi, ama daha sonra manastır cemaatlerine yerleştiler. Manastırlarda hem kendilerinin hem cemaatin manevi ilerlemesini amaçlayan disiplin ilkelerine uydular. Aile reisleri de aydınlanmaya ulaşabilirdi, çünkü Budizmi uyguluyor ve keşiş cemaatine yardım ediyorlardı.

Genç Budist keşişler kısa bir süre manastır disiplinini kabul eder. Daha fazla kişisel ve toplumsal farkındalık yolunda yürürken, manastır kurallarının hepsine değil ama bir kısmına uymaları beklenir.

Buda öldükten yaklaşık yüz yıl sonra, manastır kurallarına ne kadar sıkı uyulması gerektiği konusunda tartışmalar başladı. Budizm yayıldıkça farklı gelenekler oluştu; bunlardan bazıları, özellikle Çin'de ve Japonya'da manastır yaşamına daha az önem verdi. Yine de özellikle Theravada geleneğini (s. 330) izleyen Tayland ve Sri Lanka'da manastırcılık, Budizmin önemli bir özelliği olarak devam ediyor.

Keşiş yemini Budizmde ömür boyu değildir, daha çok sınırlı bir süre için yemin edilir. Yeminler kendi başına bir amaç olamaz, sadece Budist pratiğe yardım eden koşulları yaratmayı amaçlar. Bununla birlikte bireyler yalnızca kişisel aydınlanma peşinde de koşmamalıdır, çünkü bu durum kendine çelme takmaktan başka bir işe yaramaz, ne de olsa Budist öğretiyle bağdaşmayan bir çeşit bencillik olur. Onun yerine, kişisel olduğu kadar toplumsal bir boyutu da bulunan evrensel bir şefkat ve iyi niyet geliştirmeye çalışmaları gerekir. ■

Ayrıca bkz.: Yaşamın dört evresi 106–109 ▪ Buda'nın aydınlanması 130–35 ▪ Sözlü Şeriatı yazmak 182–83 ▪ Başkaları adına Tanrı'ya hizmet etmek 222–23

ÖLDÜRMEYİ REDDET, PEŞİNDEN İYİLİK GELİR

NEZAKET VE ŞEFKATİN HÜKÜM SÜRMESİNE İZİN VER

KISACA

ÖNEMLİ OLAY
İmparator Asoka'nın din değiştirmesi

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 3. yüzyıl, Hindistan'ın kuzeyi

ÖNCE
MÖ 2000'den itibaren Veda dini, ardından Hinduizm ahimsa, yani şiddet karşıtlığı öğretisini geliştirir, ama belli koşullarda savaşı haklı görür.

MÖ 6. yüzyıl Buda takipçilerine öldürmekten uzak durmalarını buyurur, Mahavira her türlü can almayı yasaklayan Caynacılığı kurar.

SONRA
17. yüzyıl Sihizm ezilenleri ve inancı savunurken öldürmeye izin verir.

19. yüzyıl Bir Hindu olarak yetişen Mohandas Gandhi, siyasal bir strateji olarak şiddet karşıtlığını kabul eder.

İnsanlar öldürülürse, aileleri, akrabaları ve arkadaşları **acı çeker.**

Bu nedenle **iyi lider** canlı **varlıkları öldürmekten uzak durur** ve başkalarına da aynı şekilde davranmalarını emreder.

Şefkatli bir tutum geliştirerek ve başkalarında da bunu destekleyerek **daha iyi bir toplum** kurar.

Öldürmeyi bırak, peşinden iyilik gelir.

Budizm öldürme konusunda her zaman ikircikli olan bir inançtan, Hinduizmden doğdu. Hinduizm bir yanda ahimsa (öldürmeme) ilkesini teşvik etti; diğer yanda Hindu toplumu hayvan kurban edilmesini istedi, et yemeye izin verdi ve haklı bir savaşta savaşmayı vazgeçilmez bir görev olarak gördü. Caynacılığın kurucusu Mahavira da aralarında olmak üzere, kendi zamanının diğer birçok öğretmeni gibi Buda da öldürmeme ilkesine önem verdi ve öldürmemek, Budist yaşam tarzına uyanların etik temelini oluşturan Beş İlke'nin birincisi haline geldi.

Yaşamanın beş kuralı

Beş İlke can almayı, çalmayı, cinsel suistimali, yalan söylemeyi ve alkol gibi zihni donuklaştıran keyif vericiler tüketmeyi yasaklar. Bu ilkelerden her birinin olumlu bir karşılığı vardır ve yapılması gereken şeylerle ilgili beş kurala yol açar. Bunların ilki bütün varlıklara şefkatli davranmaktır (*metta*); aslında Budizmde temel meditasyon pratiklerinden biri herkese yönelik iyi niyet geliştirmektir –arkadaşlara, yabancılara, hatta zor geçinilenlere bile eşit özen ve ilgiyle davranmak.

Ayrıca bkz.: Uyumlu yaşamak 38 ▪ Benliği yok sayma manevi kurtuluşa götürür 68–71 ▪ Benliksiz eylem 110–11 ▪ Siyasal çağda Hinduizm 124–25 ▪ Mesaj için ölmek 209 ▪ Sih davranış kodu 296–301

> Budalığı meydana getirmeye yeterli bir pratik varsa, o da büyük şefkat pratiğidir.
> **Dalay Lama**

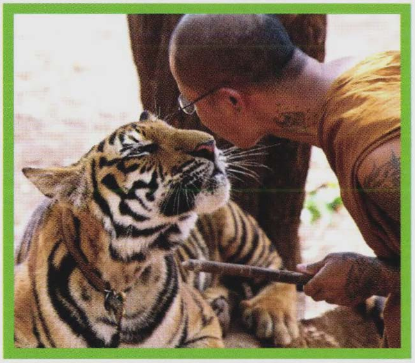
Bu ilk kuralda açıkça görülen geniş, olumlu yaklaşım, diğer dört ilkenin temelini oluşturur. Başkalarına yönelik olumlu iyi niyet diğer ilkeleri; cömertlik, istismar etmeme (üçüncü ilkenin zinayı, tecavüzü ve cinsel istismarın diğer biçimlerini yasakladığı kabul edilir), dürüstlük, doğru kararlar ve eylemleri güvenceye almak için kafayı berrak tutma ilkelerini destekler.

Öldürmeme ilkesi başlangıcından beri Budizmin temel özelliklerinden biri olmasına rağmen, ilkeyi bütün topluma uygulama girişimi ilk kez MÖ 3. yüzyılda İmparator Asoka'dan geldi. 32'si sütunlara ya da kaya yüzeylerine kazınan fermanlardan bu anlaşılıyor. Asoka öldürmekten sakınmayı savunmanın yanı sıra, yoksulların desteklenmesini, hizmetçilerin korunmasını, tıp merkezlerinin kurulmasını ve veterinerlik hizmeti verilmesini de teşvik etti –hepsi de *metta*'nın doğrudan dışavurumlarıydı.

Barışçıl bir ideal

Kendisine zarar veren ender vakalar (uç bir siyasal protesto biçimi olarak kendilerini yaktıkları bilinen Budist keşişlerin intiharında olduğu gibi) dışında, genel olarak Budizm asla düşüncelerini topluma zorla dayatmaya çalışmadı, savaşa ise hiç bulaşmadı.

Öldürmeme ilkesi, Budistlerin bir ideal olarak vejetaryen olmaları gerektiğini akla getirir. Ne var ki Buda'nın Orta Yolu (s. 130-35) benliği yok saymanın yaşamı tehlikeye sokacak kadar uç noktalara götürülmemesi gerektiğine işaret eder, bu yüzden sağlık açısından gerekli görülürse ya da meyve ve sebze kıtlığı bulunan yerlerde (Tibet dağlarında olduğu gibi) Budistler et ve balık yiyebilir. Keşişler ve rahibeler, onlar için kesilmemişse ve kendilerine sunulmuşsa et ve balık yiyebilir. ▪

Budist keşişler için her yaşam kutsaldır. Bütün canlı varlıkların barış içinde yan yana var olabileceğine inanırlar, kaplanlar ile insanların bile –Tayland'da Kançanaburi'deki Kaplan Tapınağında olduğu gibi.

İmparator Asoka

Asoka MÖ 304'te Hindistan'da doğdu. Maurya İmparatoru Bindusara'nın oğluydu ve MÖ 268'de konumunu sağlama almak üzere kardeşlerini ve diğer potansiyel rakiplerini öldürerek Magadha krallığının tahtına çıktı. Acımasız bir yayılma politikası izledi ve hükümdarlığını genişletip neredeyse en güney ucuna kadar Hindistan'ı içine alan bir imparatorluk kurdu.

Özellikle kanlı bir muharebeden sonra ölülerin görüntüsü ve hissettiği keder, bir daha savaşmamaya yemin etmesine sebep oldu. Yanıtı Budizmde aradı ve bulunca da ona büyük bir hevesle sarıldı. Din değiştirmesine etkileyici bir tutum değişikliği damgasını vurdu: Bütün imparatorluğunda Budist ilkeleri teşvik etmeye başladı, ahlaki konularda fermanlar çıkardı, hayvan kurban etmeyi yasakladı, sosyal yardımları artırdı. Budizmi ülkesi dışında da yaymaları için misyonerler gönderdi. Buna karşın bütün dinlere olumlu baktı, imparatorluğu içindeki bütün dini grupların kabul edebileceği ahlak ilkeleri koydu.

BİR KİŞİNİN NE OLDUĞUNU SÖYLEYEMEMEYİZ

DURMADAN DEĞİŞEN BENLİK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Nagasena

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 1. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
MÖ 6. yüzyıl Hindu Upanişadlar fiziksel beden, düşüncelerden ve deneyimden oluşan "benlik" ile ebedi bir benlik arasına bir ayrım koyar.

MÖ 6. yüzyıl Buda her şeyin durmadan değiştiğini ve hiçbir şeyin sabit bir özünün bulunmadığını öne sürer.

SONRA
MS 12. yüzyıl Zen Budizmin öğretmenleri "küçük zihin" ya da ego ile "Buda-zihni" arasında bir ayrıma gider.

20. yüzyıl Varoluşçu düşünürler, Budistler gibi, bireylerin verdikleri kararlarla yaşamlarını şekillendirdiklerini öne sürer.

Bir insanın bir fiziksel beden ile fiziksel olmayan bir benlikten ya da ruhtan oluştuğu düşüncesi, neredeyse bütün dini geleneklere derin kök salmıştır. Ölümden sonra yaşamla ilgili spekülasyonun temelini oluşturur –ister cennette ya da cehennemde yaşamaya devam edelim, ister fiziksel olmayan benin yeni bir bedene bürünmesiyle yeniden vücut bulalım. Ölümsüz bir ruha ve Tanrı'ya inanç dinin özü gibi görünür. Ama sabit bir benliğimizin olmadığına inanan Buda her ikisini de reddeder.

Kalıcı bir benliğimizin olmadığı ve sürekli değiştiğimiz düşüncesi, Budist öğretinin merkezinde yer

Ayrıca bkz.: Ölümden sonra yaşama hazırlanmak 58–59 ▪ Nihai gerçeklik 102–105 ▪ Saf bilinçle görmek 116–21 ▪ Buda'nın aydınlanması 130–35 ▪ Hıristiyanlıkta ölümsüzlük 210–11

Beden → **Duyumlar** → **Algılar** → **Düşünceler ve niyetler** → **Bilinç**

Bütün hepsi **sürekli değişiyor.**

Geleneksel olarak "benim halim" denilmesine rağmen, aslında ben yalnızca bu değişen öğelerim. **Bir kişinin ne olduğunu söyleyemeyiz.**

alır ve Budizmi diğer pek çok inanç sisteminden ve felsefesinden ayırır. Buda'nın "Orta Yol" öğretisini (s. 130-35) beraberinde getirir ve bütün şeylerin karşılıklı bağlantılılığı öğretisini de yansıtır. Ama değişen benlik düşüncesi hiçbir yerde, MS 1. yüzyılda yazılan ve yazarı bilinmeyen *Kral Milinda'nın Soruları*'nda olduğu kadar iyi açıklanmaz. Bu metin, Nagasena olarak bilinen Budist bir bilge ile MÖ 150 civarında Kuzeybatı Hindistan'ın Hint-Yunan hükümdarı Kral Milinda arasındaki tartışmaları anlatır.

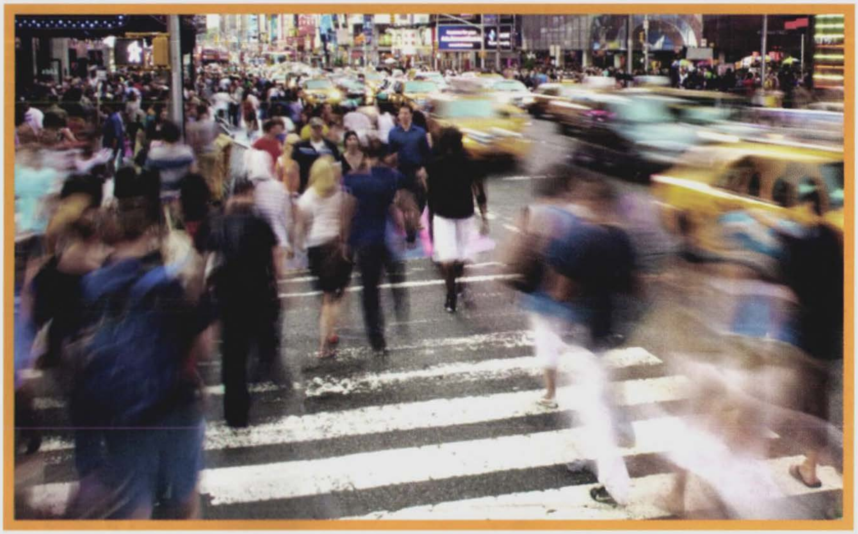
Keşiş Nagasena'ya çoğu kez On Altı (ya da On Sekiz) Arhat'tan biri denilir; Arhat'lar çok yüksek bir ruhsal erişim düzeyini idrak etmiş varlıklardır.

Benliği çözümlemek

Milinda konuşmasına, selamlamakta olduğu kişinin gerçekten Nagasena olup olmadığını sorarak başlar; bunun üzerine Nagasena, "Nagasena" adının alışılageldiği üzere kendisine işaret etmek için kullanılmasına rağmen, aslında o ada karşılık gelen bir şeyin var olmadığını söyleyerek tartışmayı başlatır. O sözcük bir adlandırmadır. "Yalnızca bir addır," çünkü burada "gerçek bir kişi idrak edilmez." Mutlak anlamda "Nagasena" yoktur.

Şaşıran kral bunun nasıl mümkün olduğunu sorar, çünkü Nagasena orada önünde açıkça duruyordur. Nagasena buna yanıt vermek için bir analojiye başvurur. Kralın bir arabada geldiğini görür, o nedenle bir arabanın var olduğu aşikârdır. Sonra arabanın çeşitli parçalarını –dingil, tekerlekler vb– çözümlemeye başlar ve bu parçalardan birinin araba "olup olmadığını" Kral'a sorar –olmadığı yanıtını alır. O halde, der Nagasena, araba dingil, tekerlek ve benzerleri değilse neredeyse? Açıkçası, onu oluşturan parçaların üstünde ve ötesinde bir "araba" yoktur. "Araba," taşıt yapmak için bir araya getirilen bu parçaların bütününe verilen addır. Aynı şekilde, der Nagasena, bizi meydana getiren parçaların

> Ben Nagasena olarak bilinirim. Ama "Nagasena" sözcüğü yalnızca bir adlandırmadır ya da yaygın kullanılan bir addır. İşin içine giren bir bireysellik (bir ruh) yoktur.
> **Nagasena**

İnsanları sabit nesneler gibi düşünürüz. Ama Nagasena benliğin sürekli bir değişim süreci olduğuda ve ancak devinim kadar sabitlenebileceğinde ısrar eder.

üstünde ve ötesinde kalıcı ya da sabit bir benlik yoktur. "Nagasena," Milinda'nın işaret edebildiği bir şeyi temsil etmez. Araba gibi "Nagasena" da, karşılıklı bağımlılık halinde varolan bir öğeler kümesine işaret eder.

Budistler insanı, birbiriyle bağlantılı beş *skandha*'dan (kelime anlamı "yığın") oluşmuş görür: biçim (fiziksel bedenimiz), duyumlar (duyularımızın dünyayla ilgili sürekli bize verdiği bilgi), algı (duyularımızla dünyanın farkında oluşumuz) ve zihinsel oluşumlar ya da dürtüler (algıladığımız şeylerle ilgili fikir, niyet ve düşünce akışı). Beşinci *skandha* bilinçtir: canlı olduğumuza ilişkin sahip oluğumuz genel his – duyularımızdan akan bilginin, düşüncelerimizin, fikirlerimizin ve duygularımızın farkındalığı da dahil.

Nagasena'nın argümanının temel özelliği, bu *skandha*'lardan her birinin durmadan değişiyor olmasıdır. Biçim, fiziksel beden bunun en bariz örneğidir; fiziksel yaşlanma süreciyle bir bebekten bir yetişkine dönüşürüz. Diğer dört *skandha* için de aynı şey geçerlidir: Onlar da kesinlikle sabit değildir. Biz yaşayıp giderken, onlar durmadan değişen bir dizi deneyimi ve tepkiyi gözler önüne serer. Yani "Nagasena"ya işaret etmek imkânsız olduğu gibi, bir kişinin ömrü süresince aynı kişi olup olmadığını söylemek de imkânsızdır. Yine de her birimizin bir geçmişi ve bir geleceği olduğundan, bir kişinin ömrü süresince "aynı" olduğuna ilişkin bir duyumumuz vardır. Nagasena'ya göre, zaman içinde "aynı" kaldığını söylemek saçmadır, ama aynı şekilde kalmadığını söylemek de saçmadır.

Aslında Nagasena bizzat soruların yanlış olduğunu söyler, çünkü bedene bağımlı bir benlik yerine sabit bir benlik varsayarlar. Benliğin bağımlılığını göstermek için başka bir örnek verirken Nagasena, Milinda'ya sütü, loru, tereyağını ve kaymağı düşünmesini ister. Bunlar aynı şeyler değildir, ama son üç evre – lor, tereyağı ve kaymak – ilk önce süt var olmadan yapılamaz. Yani

Bir kültürler buluşması

Kral Milinda ile Nagasena'nın görüşmesi bir kültürler buluşması bağlamında gerçekleşti. Budizm, yaklaşık 100 yıl kadar önce İmparator Asoka'nın gönderdiği misyonerlerin öğretileri aracılığıyla Hindistan'ın kuzeyine yayılmıştı. Aynı anda klasik Yunanistan'ın etkisi de Akdeniz'den doğuya doğru yayıldı ve Hindistan'ın kuzeyine ulaştığında, yerel hükümdarlar tarafından benimsendi (Helenleşme olarak bilinen süreç). Milinda –ya da Yunancada bilindiği şekliyle Menandros– o krallardan biriydi. MÖ 2. yüzyılda Hint-Yunan Krallığı olarak bilinen bir bölgeye –bugünkü Hindistan'ın kuzeybatısı– hükmediyordu. Buna dayanarak Nagasena'nın MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasında bir zamanda yaşadığını varsayabiliriz.

Milinda'nın varlığına dair izleri sikkelerden ve klasik yazarların göndermelerinden sürebiliyoruz, ama filozof-keşiş Nagasena hakkında pek bir şey bilmiyoruz. MS 1. yüzyılda yazılan ve Theravada Budizminde çok saygı duyulan *Kral Milinda'nın Soruları*'ndaki diyaloğu literatüre geçtiği tek olay. Bir efsaneye göre Nagasena, Pataliputra'da (bugünkü Patna, Hindistan) yaşarken, altın giysiler içinde yeşim taşından bir Buda heykeli, Zümrüt Buda'yı yarattı; heykel şimdi Bangkok'taki Wat Phra Kaew'dedir.

süt var olduğu için tereyağı vardır; tereyağı sütün varoluşuna bağlıdır. "Aynı şekilde," der Nagasena, "varlığın öğeleri dizi halinde birbirine katılır: Bir öğe yok olur, diğeri doğar; adeta anında birbirinin yerine geçer."

Bir kategori hatası

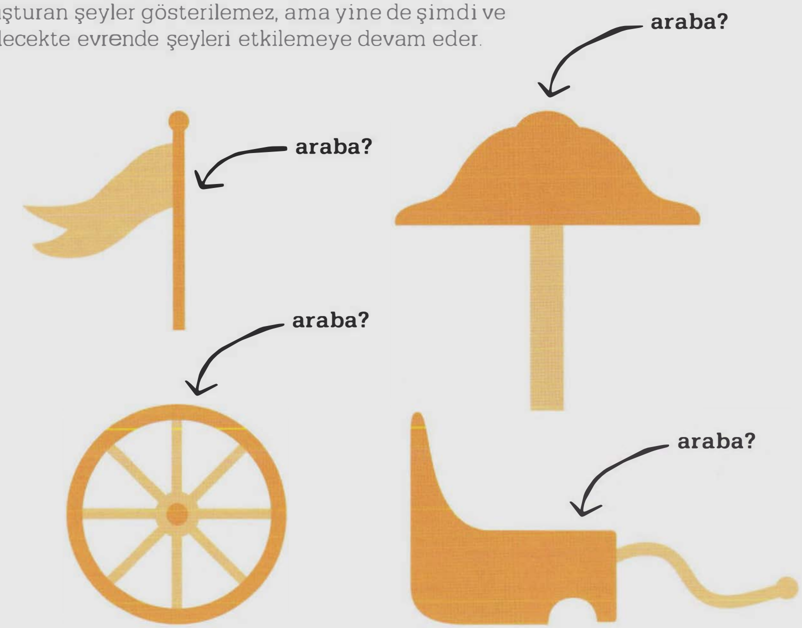
20. yüzyılda İngiliz felsefeci Gilbert Ryle, maddi bedenin fiziksel olmayan bir zihinle ilişkili olduğu düşüncesine saldırdı. Bunu yaparken, tamamen Nagasena'nınkine benzer bir argüman kullandı. Oxford kentini ziyaret eden, fakülteler, kütüphaneler ve benzeri yerler gezdirilen kişi, "Peki üniversite nerede?" diye sorar. Ryle, bileşen parçalarının üstünde ve ötesinde bir üniversite olmadığını iddia eder.

Aynı şekilde bedenden ayrı varolan bir "zihin" yoktur. Var olduğunu sanan kişiler bir "kategori hatası" yaparlar –bir tür şeyleri, başka bir türe aitmiş gibi sunarlar. "Zihin" bir kapasiteler ve yatkınlıklar toplamına işaret ederken, zihni bir töz nesnesiymiş gibi ele almak yanlıştır.

20. yüzyılın sonuna doğru ve 21. yüzyılda pek çok Batılı felsefeci

> Bugünkü halimiz, dünkü düşüncelerimizden kaynaklanır ve şimdiki düşüncelerimiz de yarınki yaşamımızı inşa eder: Yaşamımız zihnimizin yaratısıdır.
>
> **Buda**

Bu parçalardan hangisi arabadır? Nagasena, hiçbiri değildir yanıtını verirdi. Aynı şeklide, "beni" oluşturan şeyler gösterilemez, ama yine de şimdi ve gelecekte evrende şeyleri etkilemeye devam eder.

materyalist (ya da fizikselci) bir zihin görüşünü savundu: "Zihin" beynin işlevini tarif eden bir sözcükten ibarettir. Modern bilime göre, bedenin üstünde ve ötesinde bir "benlik" yoktur, beyin bizim zihin ya da benlik sandığımız karmaşık bir deneyim ve tepki işleme işi gerçekleştirir.

Bu önerme yalnızca bir bakımdan Nagasena'nınkinden farklıdır: Nagasena, kendimizi düşünen, hisseden ve tepki veren varlıklar olarak yaşama şeklimizi daha yakından analiz eder. Kral Milinda'ya açıkladığı gibi, bunu yapmamız bile, benlik denilen ayrı bir şeyin var olduğu anlamına gelmez.

Farkında olmadan bu Budist düşünce üzerinde yükselen diğer modern felsefe varoluşçuluktur. Bu felsefe çoğu kez "varoluş özden önce gelir" ifadesiyle özetlenir, yani yaşamımız herhangi bir amaç hissi edinmeden önce doğarız ve var oluruz. Varoluşçuluk, yaptığımız seçimlerle yaşamlarımızı şekillendirdiğimizi ve yaptıklarımızın sorumluluğunu kabul etmemiz gerektiğini öne sürer: Biz neyi seçtiysek oyuz –içsel bir "gerçek" benliğimiz ya da özümüz yoktur.

Mutlak hakikat

Bu benlik tartışması, Budist öğretinin önemli bir özelliğine ışık tutar: uzlaşımsal hakikat ile mutlak hakikat arasındaki fark. Normal hayata devam edebilmek için pragmatik ya da pratik bir yaklaşım benimseyip, nesneleri sanki tanınabilir, kalıcı ve bağımsız bir varoluşları varmış gibi ele almak zorundayız.

Her şeyi bileşen parçaları bakımından tanımlamak gerekseydi, iletişim kurmak imkânsız olurdu. Bu nedenle Budizm bu tür uzlaşımsal hakikate duyulan ihtiyacı kabul eder, ama onun mutlak hakikat sanılmasına karşı da sürekli tetikte durur. ■

AYDINLANMANIN PEK ÇOK YÜZÜ VARDIR

BUDA'LAR VE BODHİSATTVA'LAR

KISACA

TEMEL OLAY
Mahayana Budizminin gelişmesi

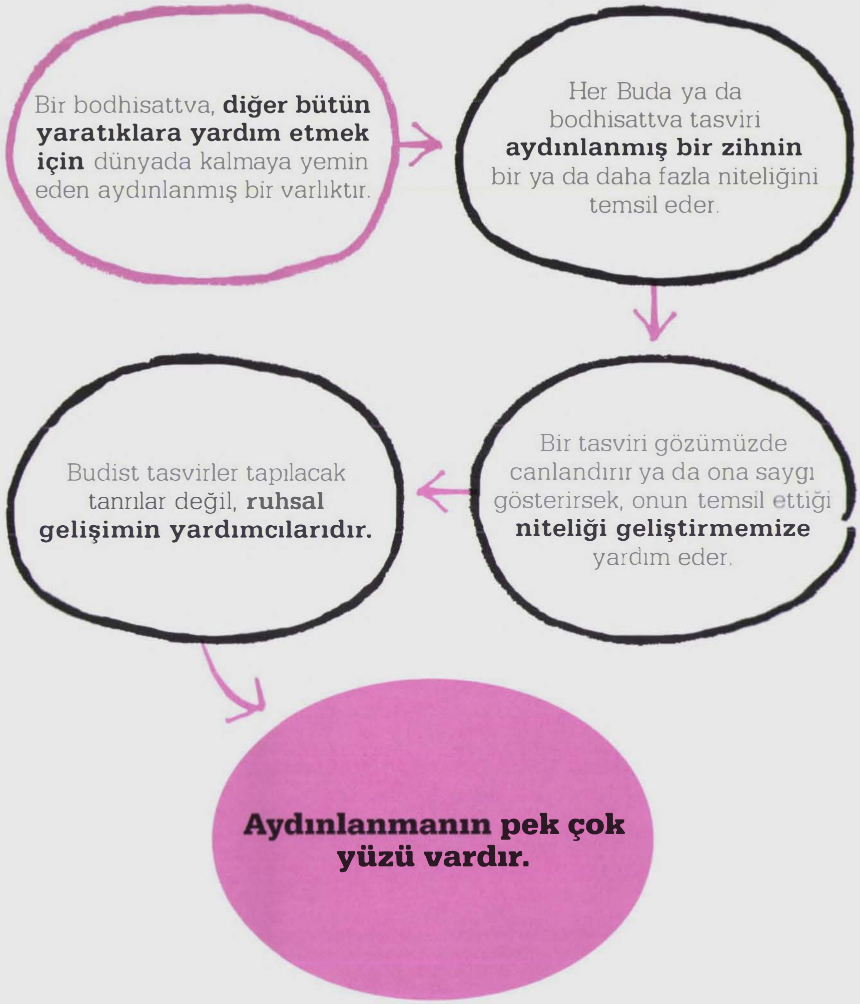
NE ZAMAN VE NEREDE
MS 2.-3. yüzyıllar, Hindistan

ÖNCE
MÖ 1500'den itibaren Hindu Vedalar, her biri doğanın ve yaşamın bir boyutunu tasvir eden çok sayıda tanrı ve tanrıçaya işaret eder.

MÖ 2. yüzyıldan itibaren Hinduizmde bağlanma pratikleri etkili olur.

SONRA
MS 7. yüzyıl Ayrıntılı tasvirler ve ritüeller kullanan Mahayana Budizmi Tibet'te kurulur.

MS 8. yüzyıl Budaların ve bodhisattvaların yanı sıra Budist öğretmenlerin tasvirleri de esin kaynağı olarak kullanılır. Tantra Budizmini Tibet'e sokan Değerli Guru Padmasambhava'nın tasviri popülerdir.

Buda'nın Dört Soylu Hakikati ve Budizmin Sekiz Aşamalı Yolunda özetlediği öğretileri (s.136-43) anlaşılır ve rasyoneldi. Bu öğretilere uymak için zihinsel eğitim ve deneyim analizi gerekliydi, ama metafizik spekülasyon (neyin var olduğu ya da olmadığı hakkında düşünme), dini ritüel ya da en azından ilk birkaç yüzyıl boyunca tasvir kullanmak gerekli değildi. Ne var ki bugün Çin'de ya da Tibet'teki bir Mahayana Budist tapınağını ziyaret eden biri çok sayıda ayrıntılı tasvir ve ibadet biçimi görür. Buda figürleri –farklı renklerde, erkek ve kadın, bazıları korkunç, bazıları sakin meditasyon halinde– ibadet nesneleri gibi görünür; dışarıdan gözlemci bunu, diğer dinlerin tanrı ve tanrıçalarına ibadetten farksız görür. Budizm hâlâ rasyonel olduğunu iddia ettiğine göre, bu imgesel dönüşüm nasıl oldu, nasıl haklı gösterildi?

Bodhisattva yolu

Reenkarnasyona olan genel Hint inancı nedeniyle, insanların Buda'nın önceki yaşamlarıyla ve o yaşamlarda nirvanaya giderken sergilemiş olması gereken eylemler ve niteliklerle ilgili spekülasyona başlamaları gecikmedi. Bu derin düşünceler, aydınlanmaya doğru ilerlemek için gerekli sayılan Budist sevgi, şefkat ve bilgelik niteliklerini betimleyen, bazen insan bazen hayvan karakterleri içeren Jataka masallarının ya da "doğum öyküleri"nin derlenmesine yol açtı. Bu öyküler de "bodhisattva" –aydınlanmaya ya da budalığa yeterli olan, ama diğer bütün varlıkların yararı için dünyada kalıp yeniden doğmaya

Ayrıca bkz.: Nihai gerçeklik 102–105 ▪ Fiziksel ve zihinsel disiplin 112–13 ▪ Saf bilinçle görmek 116–121 ▪ Sözcüklerin ötesine geçen Zen içgörüleri 160–63 ▪ Tanrı'nın bir tezahürü olarak insan 188

> Bütün varlıklar dünyasını özgür bırakmak amacıyla, bütün varlıklarla birlikte tüm-bilgiyi kazanma istenci içimde doğdu.
> **Sikshasamuccaya**

devam etmeyi seçen bir varlık– düşüncesine yol açtı. Bu düşünce, genel Budist yol görüşünde dikkate değer bir değişime neden oldu. Bir arhat, yani "değerli kişi" (Buda'nın aydınlanmaya ulaşan izleyicileri için kullanılan bir terim) olmaya çalışmak yerine, daha yüce bir yola, fiilen Buda – evrensel şefkatten dolayı dünyaya bağlanan bodhisattva– olma yoluna adanmak mümkün oldu.

Büyük taşıyıcı

Bu yeni idealin peşinden gidenler, ona "büyük taşıyıcı" anlamına gelen Mahayana dedi, daha önceki geleneği ise Hinayana ("küçük taşıyıcı") olarak tanımladı ve kapsamını çok dar buldu. Mahayana'yı uygulayanlar, özgün Budist dhamma'da örtük olan daha derin bir öğretiyi temsil ettiğine inanır. Kutsal metinleri – özelikle Lotus Sutra– şimdiki dünyanın küçük bir parçasını oluşturduğu dünya sistemlerinden meydana gelen büyük bir evrende varlıklara vaaz veren bir Buda tasviri sunar. Mahayana taraftarlarına göre, önceki öğreti zorunlu olarak sınırlı bir versiyondu ve kendi öğretileri yüzyıllarca gizli tutuldu, vaaz edilmek için uygun koşullar beklendi.

Mahayana Budizmi Hindistan'da gelişmesine rağmen kuzeye yayılıp Çin'e ve ardından Tibet'e yerleşti. Önceki gelenek, Theravada ("ataların geleneği") Budizmi olarak hâlâ vardır. Bugün en fazla Tayland, Sri Lanka ve Güneydoğu Asya'da bulunur.

İki bodhisattva

Şimdi Theravada olarak bilinen eski gelenek, yalnızca iki bodhisattva kabul eder: tarihsel Buda figürünün enkarnesi (Sakyamuni Buda ya da Gautama Buda olarak da bilinir) ve gelecekte gelip dhamma hakikatini vaaz edecek bir bodhisattva, Maitreya. Ne var ki Mahayana Budizminde manastır cemaatinin yanı sıra cemaat dışı kişiler de nirvanaya ulaşmaya ve ardından bodhisattva olmaya teşvik edilir. Her biri evrensel aydınlanma görevine adanmış çok sayıda bodhisattva olasılığı kabul edildikten sonra, Budizm ikonografiye açılır, çünkü bu varlıklar başkalarına esin versin diye imgesel olarak tasvir edilebilir.

Simgecilik ve tasvirler

Her bodhisattva bir Buda (aydınlanmış varlık) olmaya ve başkalarını aydınlanmaya götürmeye yemin eder. Bunu yapmak için altı "kusursuzluk" geliştirmelidir: cömertlik, ahlak, sabır, enerji, meditasyon ve bilgelik. Bu nitelikler bireysel bodhisattva tasvirlerinde gösterilir. Örneğin bilgelik niteliği, elinde bir nilüfer (aydınlanmış zihni temsil eder) tutan ve alevli bir kılıç (cehalet örtüsünü yırtan bilgeliği temsil eder) sallayan bir genç olan Manjuşri tasviriyle anlatılır.

En yaygın olarak kutsal sayılan tasvir, Şefkat Bodhisattvası Avalokiteşvara'nın tasviridir. Adı, "tepeden bakan efendi" anlamına gelen Sanskritçe bir sözcüktür. İyi bir babanın çocuklarına baktığı gibi, yukarıdan yeryüzündeki varlıklara bakar, onlara yardım eder ve sarsılmaz şefkatiyle onları kusurlarından ve ıstıraplarından kurtarmaya çalışır. Tibetlilerin Çenrezig olarak tanıdığı Avalokiteşvara, Çin'de Kuan Yin ve Japonya'da Kannon olarak dişi bir biçim alır. Avalokiteşvara genellikle dört kollu gösterilir: ikisi göğsünde birleştirilir, üçüncüsü

Bu thangka ya da ipek duvar halısı, erkek ile kadın arasındaki farkın önemsiz olduğunu göstermek için kadın bodhisattva olmaya yemin eden Tara'yı gösterir.

> Çaresiz ve kimsesizlere sonsuz bir hazine olayım. Yanlarında ne bulunmasını istiyorlarsa o olarak tezahür edeyim.
> **Şantideva**

Budistler, bir bağlanma hareketi olarak bir Buda tasvirinin önüne tutsü ya da çiçek bırakabilir. Bu bir tanrıya tapmak değil, imgesel olarak ifade edilen aydınlanmış bir insana sunulan saygının göstergesidir.

bir nilüfer çiçeği tutar ve dördüncüsünde bir tespih vardır. Birleştirilmiş kollar, bodhisattvanın yüreğinden dünyevi varlıklara akan şefkatı simgeler. Nilüfer çiçeği aydınlanmayı ve salt bilgeliği temsil ederken, tespih dünyevi varlıkları sonsuz döngüsel varoluşlarından kurtarma isteğini simgeler. Geneneksel olarak 14. Dalay Lama'nın (s. 159) Şefkat Bodhisattvasının enkarnesi olduğu düşünülür.

Mahayana tasvirlerinin tümü karmaşık değildir. Örneğin Baddha Amitabha gibi *dhyana*, yani "meditasyon" Budalarının her biri meditasyonda gözleri kapalı, bağdaş kurarak oturmuş, çok sade bir cüppe giymiş halde gösterilir. Bu tasvirler ne kadar karmaşık olursa olsun ve tarihsel Buda'nın sade öğretilerinden ne kadar uzak görünürse görünsün, hepsinin aydınlanmanın veçhelerini temsil ettikleri düşünülür. Onlar tapılacak tanrı değildir, ama tapınaklarda ve mabetlerde onlara saygı sunan Budistleri görünce bunu hatırlamak zor olabilir.

Meditasyon odakları

Bodhisattvaların ve Budaların tasvirleri, ruhsal ilerlemeye yardımcı kabul edilir. Meditasyonda bir kişi seçtiği bir imgeyi gözünde canlandırabilir, istediği zaman imgesel olarak kurabilir. Bu nedenle meditasyon yapan kişinin belli bir imgeyle devam eden bir ilişkisi vardır. Bu tasvir çoğu kez bireyin geliştirmek istediği, bir bodhisattva ya da Buda tasviriyle temsil edilen belli bir niteliği ele almak için seçilir. Böyle bir pratiğin yararı çoğu kez zamanla görülür: Otomatik bir süreç olarak değil, o tasvirin temsil ettiği niteliklere ve ideallere sürekli kişisel dikkati gerektiren bir süreç olarak görülür.

Geçici mandala

Ruhsal gelişim amacıyla yaratılmış, meditasyon ya da öğretim için kullanılan bir tasvir de *mandala*'dır. Budaların ve bodhisattvaların çeşitli şekil, harf ve imgelerinin karmaşık bir tasvir şeklinde iç içe geçtiği geometrik bir örüntüdür.

Örüntüler renkli kumdan özenle yaratılır, bayramlarda sergilenir, sonra yok edilir. İmha edilmesi önemlidir, çünkü her şeyin geçici olduğu düşüncesini güçlendirir. Tasvirleri alıkoymaya çalışmak, hüsrana ve ıstıraba yol açar, Budist ilkelere aykırı olan tutunmaya ve arzu duymaya teşvik ederdi. Aydınlanma yolculuğu, ancak onlar bırakılırsa başlayabilir.

Boşluk ve Budalar

Budist filozof Nagarcuna (bkz. karşı sayfa), her şeyin asli varoluştan yoksun olduğunu öne sürdü. Bununla demek istediği şuydu: Bütün canlı varlıklar da dahil dünyada hiçbir şeyin bir "benliği" ya da bu nedenle temelinde yatan bir özü (ya da "asli varoluş") yoktur. Buda'nın karşılıklı bağlantılılık kavramıyla ilgili özgün öğretisinin (s. 130-35) bu düşünceyi ima ettiğini savundu. Buda'ın öğretisi dünyevi eşyaları ve varlıkları, başka bir şeyin ön varoluşuna bağlı olduklarından bir öze (ya da "kendi varlığı"na) sahip

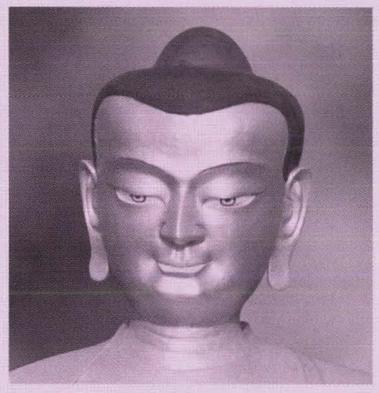
> Başka kişilerin mutlu olmasını istiyorsan şefkatli ol. Sen mutlu olmak istiyorsan, şefkatli ol.
> **Dalay Lama**

olmayan şeyler olarak görür. Bizler de bağımsız olmadığımız, temelde yatan bir özümüz olmadığından, meditasyonun amacı duyularımızın ve onlardan edindiğimiz düşüncelerin ötesini görüp, doğrudan nihai hakikate bakmaktır.

Meditasyonda Budaların ve bodhisattvaların zihinde canlandırılması, onların tözsel olmadıklarını (başka bir deyişle fiziksel cisimleri yoktur) ve evrende bir yerde bulunmadıklarını gösterir. Zihinde canlandırılan her tasvir, bir kişinin temsili değil, meditasyona oturan kişiyle ilgili nihai hakikatin parçasıdır. Geniş Buda ve bodhisattva tasvirleri yelpazesi, her bireyin potansiyel bir Buda olduğunu kabul etmede bir kişiye yardımcı olan geçici birer araçtır. ■

Üç bodhisattva tipi vardır, başka kişilerin aydınlanmaya ulaşmasına yardım etme görevine farklı şekillerde yaklaşırlar.

Nagarcuna

Nagarcuna, Buda'dan sonra en önemli Budist filozof sayılır. MS 2. yüzyılda, olasılıkla Hindistan'ın güneyinde brahman bir ailede dünyaya geldi. Bir kahin sekiz yaşında öleceğini söylediğinden, yedi yaşına gelince ailesi onu büyük Budist öğretmen Saraha'dan ders almaya, manastıra gönderdi. Sekizinci doğum gününün arifesinden şafak vaktine kadar aralıksız bir *mantra* okuyarak ölümden kurtulduğu söylenir. Ondan sonra keşiş yemini etti.

Nagarcuna, Buda'nın Bilgeliğin Kusursuzluğu Sutraları öğretisiyle ünlüdür. Efsaneye göre bunları *naga*'lardan (yarı dünyevi ruhlar) kurtarıp, Nagarcuna (*naga*'ların üstadı) adını aldı. Kendisi de çok sayıda sutra yazdı ve Budist felsefenin Madhyamika ("orta konum") okulunu kurdu.

Önemli eserleri

MS 200 civarında
Madhyamika Karika (Orta Yolun Temelleri); Pracna-paramita-sutra (Bilgeliğin Yetkinleştirilmesi Özdeyişleri)

İNANÇLARINI DIŞAVUR

RİTÜEL VE TEKRAR

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Tibet Budizmi

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 8. yüzyıldan itibaren, Tibet

ÖNCE
MS 300 Ruhsal gerçeklikleri açığa vurmak için dramatik biçimler kullanan Tantra ritüelleri, Hindistan'da Hinduizmin bazı kollarında gelişmeye başlar.

MS 4.-5. yüzyıl Yogaçara Budist felsefesi gerçekle ilgili bildiğimiz her şeyin aslında zihnin yaptığı bir yorum olduğunu, bu nedenle imgesel ve simgesel eylemlerin bizim için "gerçek" olduğunu öne sürer.

SONRA
19. yüzyıl Batılı doğubilimcileri Tantra Yogaya ilgi duyar.

1959 Çin'in Tibet'i işgalinden sonra lamalar, Tibet Tantra Budizmini dünyanın diğer yerlerinde, özellikle ABD ve Avrupa'da da öğretmeye başlar.

Tibet Budizmi **renkli ve imgesel ritüeller** kullanır.

→ Bunlar Budisti yalnızca entelektüel olarak değil, **duygusal ve fiziksel olarak da bağlamayı** amaçlar.

→ Bu durum **aydınlanmış olmanın** nasıl bir his olduğunu Budistin yaşamasına olanak tanır.

→ **İnançlarını dışavur.**

Budizmin pek çok biçiminde ritüeller basittir (belki bir Buda tasvirinin önünde yalnızca bir adakta bulunma), oysa Tibet Budizmi renkli ve dramatiktir. İbadet sırasında keşişler tekrarlı ilahiler (mantra'lar) okuyabilir, çarpıcı başlıklar takabilir, boru üfleyebilir ve karışık el hareketleri (mudra) kullanabilirler –çoğu kez ellerinde küçük simgesel nesneler (*vajra*) ve çanlar tutarak. Keşiş olmayan Budistler de ilahi okuyabilir, dua çarkları çevirebilir ve renkli dua bayrakları açabilir. Bayramlarda dramatik performanslar ve danslar olabilir, tapınak duvarlarına bez üzerine kocaman tasvirler asılabilir ya da serilebilir, mandala olarak bilinen kumdan karışık örüntüler (s. 156) yaratılıp imha edilebilir. Erken Budist yolun yalınlığından bu kadar farklı olan bütün bunlar nasıl açıklanır ve haklı gösterilir?

Hindistan'da Budizm ile Hinduizm bin yılı aşkın bir süre bir arada var oldu ve birbirini etkiledi. Tibet Budizminin kurucusu Padmasambhava 8. yüzyılın

Ayrıca bkz.: Simgecilik gerçek yapar 46–47 ▪ Tanrıların yolundan gitmek 82–85 ▪ Puca ile bağlılık 114–15 ▪ Buda'lar ve bodhisattva'lar 152–57 ▪ Tasavvuf ve mistik gelenek 282–83 ▪ Tatlı Efendiye bağlanma 322

başında dini Tibet'e götürdüğünde, hem Çin'e yayılan genel Mahayana geleneğinin, hem de Hinduizmin önceki yüzyıllarda Hindistan'da gelişen bağlanma geleneğinin (bhakti) etkisi altındaydı. Bhakti daha kişisel ve duygusal bir bağlanmayı gerektirmekteydi, Tantra'nın gelişmesiyle birlikte hem Hinduizmde hem Budizmde bu bir adım daha ileri götürüldü.

Tantra ruhsal pratikle ulaşılacak olanı yalnızca düşünmeyi değil, bir "dışavurma" sürecini de gerektirir. Örneğin kişi bir Buda tasvirini zihninde canlandırmak yerine, kendisini bizzat o Buda olarak hayal eder. Bu duygusal bağlanma süreci, yalnızca zekâyı değil bütün şahsı gerektirir, onu aydınlanmış olmanın nasıl bir şey olduğunu hissetmeye teşvik eder.

Bu yüzden, örneğin Tantra ibadetinde yapılan mudra'lar, Buda ve bodhisattva tasvirlerinde gösterilenlerle aynıdır. Her mudra belli bir niteliği ifade eder: Avuç içi yukarı bakan açık bir el cömertliği ifade eder; selam veriyormuş, bir kutsama yapıyormuş, hatta "dur" dermiş gibi sağ eli havada "korkusuz" bir mudra'nın, kararlılık duygusu aşıladığına inanılır. Bu hareketleri yapmakla bir Budist, Buda ya da bodhisattva tasvirini taklit eder ve bu şekilde onun temsil ettiği şeyle özdeşleşir. Tantra Budizminin ilahileri, mudra'ları ve diğer veçheleri, yalnızca açıklayarak değil, gerçek hissetmesini de sağlayarak ibadet edeni aydınlanma yoluna sokmayı amaçlar.

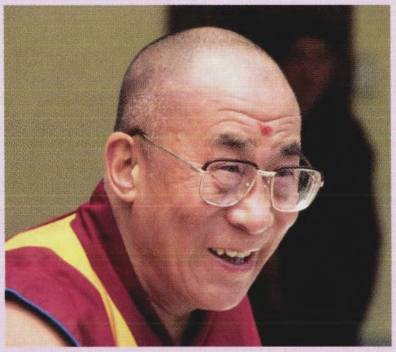
Kişiselleşmiş ritüeller

Tantra ritüelleri, her birey için belli değeri olanları seçen bir öğretmen ya da lamanın talimatlarına göre gerçekleştirilir. Başka bir deyişle, her ibadetçiye kişisel eğilimlerine ve ulaşmayı umduğu şeye bağlı olarak gözünde canlandıracağı bireyselleştirilmiş bir tasvir kümesi, okuyacağı mantra'lar ve icra edeceği mudra'lar verilir.

Tibet ibadetinin herkese açık biçimlerinin Tantra boyutları vardır, ama birçok Tantra ritüeli mahrem icra edilecek şekilde tasarlanır ve ayrıntıları genellikle gizli tutulur. Ama ister mahrem ister açıkça icra edilsin, hepsinin ortak bir özelliği vardır: İnançlar ve değerler batıni metinler ve eylemler kullanılarak dışavurulur. ■

Budist keşişler, Hindistan'ın kuzeyindeki bir manastırda bir ritüel gerçekleştiriyor. Parlak giysiler ve başlıklar inananları duygusal olarak bağlamayı amaçlar.

Dalay Lama, 15. yüzyılda Tibet Budizminin Gelugpa tarikatını kuran Tsongkhapa'nın 14. kuşak torunudur.

Tibetli lamalar

Mahayana Budizminde bodhisattva, olasılıkla birkaç ömür boyunca yeryüzünde kalıp başkalarına yardım eden kişidir (s. 155). Tibet Budizmi bu düşünceyi arıtıp bir *tulku*'ya, yani "yeniden vücut bulan lama"ya dönüştürür –"lama" Tibet'te kıdemli Budist öğretmene verilen unvandır. Kutsal bir lama öldüğünde, onun işini devam ettirecek başka bir lamanın doğacağı düşünülür. Yeni lama için bir araştırma yapılır ve aday çocuğun, gerçekten yeniden vücut bulduğunun bir işareti olarak geçmiş yaşamından bir şeyleri göstermesi beklenir. Yüzlerce *tulku* vardır: Şefkat bodhisattvası ve Tibet'in hami ilahı Avalokiteşvara'nın enkarnesi kabul edilen Dalay Lama bunların en ünlüsüdür. Avalokiteşvara'yı bugünün dünyasında insanlara anlatmak gibi olağanüstü görevine rağmen, Dalay Lama sıradan bir insan olarak hayatını sürdürür.

BUDA DOĞANI KEŞFET

SÖZCÜKLERİN ÖTESİNE GEÇEN ZEN İÇGÖRÜLERİ

KISACA

TEMEL OLAY
Zen Budizminin gelişimi

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 12.-13. yüzyıl, Japonya

ÖNCE
MÖ 6. yüzyıl Buda, aydınlanmaya ve içgörüye yol açan meditasyonu öğretir.

MS 6. yüzyıl Budist keşiş Bodhidharma meditasyon Budizmini (Ç'an) Çin'e getirir ve Şaolin manastırında savaş sanatları eğitimini başlattığı söylenir.

SONRA
1950'ler-1960'lar Beat Kuşağı şairlerinin eserlerinde ve Robert M. Pirsig'in *Zen ve Motorsiklet Bakım Sanatı Değerlerin Sorgulanması*'nda görüldüğü gibi Zen düşünceleri Batılı karşı-kültürde popülerleşir. Çok sayıda Zen meditasyon grubu ve California'nın ilk Zen manastırı kurulur.

Zen ve Çınce Ç'an, basitçe "meditasyon" anlamına gelir. Hint keşiş Bodhidharma tarafından bir Budist pratik geleneği olarak kurulduğu kabul edilir. Bodhidharma MS 520'de geleneği Çin'e getirir ve Zen'i "geleneğin ve kutsal kitapların dışında kalan, dolaysız bir aydınlanmış bilinç aktarımı" olarak tanımlar.

Bu tanım Zen'in temel özelliklerine ışık tutar: Zihni temizlemenin sonucu olarak aydınlanmanın doğal bir biçimde gerçekleşmesine olanak vermeye çalışır ve bunun rasyonel muhakemeye, metinlere ya da ritüellere ihtiyaç duymadan yapar. Başka bir deyişle bir kişinin zihin

Ayrıca bkz.: Benliği Tao'yla hizaya sokmak 66–67 ▪ Tasavvuf ve mistik gelenek 282–83 ▪ Falun Dafa'da yaşam enerjisi geliştirmek 323

Sözcük kullanmak –ibadette ya da tartışmada– **zihinde karışıklık yaratır.**

↓

Sessiz düşünmek ve okumak **kafamızda daha fazla "sözcük"** yaratır.

↓

Yanıtlar ve içgörü bulmaya çalıştığımızda, **arzumuz zihnimizi gölgeler.**

↓

Buda doğamızı keşfedeceksek, bütün bu şeyleri çıkarıp **zihnimizi boşaltmalıyız.**

↓

Boş bir zihinle, **içgörü ve anlama**, sözcükler olmadan bize gelir.

berraklığından uzak, kafa karışıklığının yerini doğrudan içgörünün alabildiği koşulları yaratır.

Zen, Budist öğretilerin ilk günlerine kadar geri giden bir geleneği devam ettirdiğini iddia eder. Bir öyküye göre, etrafı öğrencileriyle çevrili Buda yerden bir çiçek alıp konuşmadan elinde çevirir. Öğrencilerden biri, Kasyapa gülümser, meseleyi anlamıştır. İddiaya göre bu sözsüz içgörü, 28 kuşak boyunca öğretmenden öğrenciye aktarılıp Bodhidharma'ya kadar gelir, o da Çin'e taşır, oradan da Japonya'ya yayılır. Bu yüzden Zen, kendisini iki ana Budist kolun, Theravada ve Mahayana kollarının bir ürünü olarak değil, ayrı bir aktarım hattı üzerinden bağımsız gelişen bir gelenek olarak görür.

Buda zihni

Her kişinin dünyanın geri kalan kısmından ayrı, yine de ona tutunup, değişene yapışmaya çalışan sabit bir egoya sahip olduğu yanılsamasının varoluşsal mutsuzluğa neden olduğu düşüncesi, Budizmin merkezini oluşturur.

Zen bunu küçük, yüzeysel bir zihin olarak görür; insanların doğuştan edindiği, sonra gelişen, etrafındakilerden etkilenen bir zihin. Bununla birlikte insanların benmerkezci, kavramsal düşünmekten kurtulmuş bir "Buda zihni" olduğunu da savunur. Bu zihin doğuştandır, ama

Nişida Kitaro

Japon felsefeci Nişida Kitaro (1870-1945) hem Zen Budizmini hem Batı felsefesi tarihini inceledi ve Batı felsefesi terimlerini kullanarak Budist içgörüleri açıklamaya çalıştı. 1910'dan 1928'de kadar Kyoto Üniversitesinde ders verdi ve Kyoto Felsefe Okulunu kurdu.

Nişida saf deneyimin, özne ile nesne, ben ile dünya arasındaki bölünmeden önce gerçekleştiğini savundu – Zen'in ego-temelli zihin ile Buda zihninin farklılaşmamış birliği arasına yaptığı ayrımın aynısı (bkz. soldaki bölüm). Bunu bir kişinin şeyleri (fenomen) deneyimlemesini, varlığından emin olmadan kabul ettiğimiz şeylerden (numen) ayıran Alman filozof Immanuel Kant'ın (1724-1804) düşünceleriyle kıyasladı. Nişida gerçekliğimizin temeli ve "gerçek benliğimiz" olarak Tanrı düşüncesini de tanıttı ve Zen'i Heidegger, Aristoteles, Bergson ve Hegel'le karşılaştırdı.

Önemli eserleri

1911 *İyilik Üzerine Bir Çalışma*

Oturup tefekküre dalmak, Soto Zen'de aydınlanmaya ulaşmak için yapılması gereken tek şeydir. Zihnin durgunluğu benlik yanılsamasını dağıtır.

küçük zihnin karışıklığı onu gizler. İnsanlar Buda zihinlerini keşfetmekle bir şey kazanmaz, sadece şimdiye kadar neye sahip olduklarını anlarlar.

Zen öğretmeni Dogen'in dediğine göre, gerçek benlik şimdi her kişinin sahip olduğu yüzeysel ego değil, doğmadan ve deneyim tarafından kalıba sokulmadan önce sahip olduğu "özgün yüz"dür. İnsanlar ancak kendi "yüzlerini" geliştirince kendilerini ayrı bir varlık olarak görür ve benmerkezci olur. Bu nedenle Dogen, insanların yaşam ve deneyim tarafından koşullanmadan önce kim olduklarını bilmelerini önerir.

Japonya'da Zen

İki ana Zen biçimi vardır: Rinzai ve Soto. Rinzai Zen 12. yüzyılda Eisai tarafından Japonya'da kuruldu ve 18. yüzyılda Hakuin tarafından geliştirildi. Bu okulun Zen görüşüne göre, dünya bir yanılsamadır ve gerçeklik aslında basit, bölünmez bir birliktir. Zen'in kutsal kitapları ya da resmi öğretileri yoktur; sözlü bir öğretidir, öğretmenden öğrenciye geçen bir meditasyon geleneğidir –dolayısıyla deneyimli bir öğretmenin rehberliği altında uygulamak önemlidir.

Koan'lar –geleneksel düşünmeyi sarsan yanıtlanamaz sorular– kullanmak, Hakuin'in tanıttığı Rinzai Zen'in önemli özelliklerinden biridir. Herhalde en ünlü *koan*, Hakuin'inkidir: "Tek el çırpmanın sesi nedir?" Bir *koan*'ın yanıtını bildiğini sananlar bir daha düşünmeli ve bütün peşin fikirlerden vazgeçmelidir. Bir koan'ı ya da bir Zen diyalogunu (mondo) rasyonel olarak incelemenin büyük bir içgörü üretmesi olası değildir, çünkü yalnızca kişisel söylemsel düşünce paradigmaları içinde incelenmeyecek kadar kolaydır. Bir Zen öğretmeni bunun gerçekleşmesine karşı tetikte durmaya çalışır.

Zen pratiğinin sonucunda bir kişi aniden satori –içgörü ya da aydınlanma– yaşayabilir. Tek seferlik ya da kalıcı bir aydınlanma durumu değildir bu; birçok kez tekrarlanabilen anlık bir deneyimdir. Adeta tesadüfenmiş gibi gerçekleştiği söylenir; zorla olmaz, çünkü satoriye ulaşmayı istemenin kendisi bir kavrama biçimidir. Zen, gerçekliği ya da satorinin doğasını tanımlamaya çalışmaz.

Soto Zen, 13. yüzyılda öğretmen Dogen tarafından Japonya'da geliştirildi, Dogen Çin'de gezmiş ve orada Ts'ong Tung denilen bir meditasyon geleneğiyle karşılaşmıştı. Onun meditasyon tekniği, Rinzai'ninkinden çok farklıdır. Soto Zen ani içgörü tetiğini çekmeye çalışmak yerine, oturma meditasyonuna (*zazen*) ve daha kademeli bir aydınlanma sürecine dayanır.

Soto, dini geleneklerin ve ritüellerin bırakılabileceğini düşündü: Zazen pratiğiyle aydınlanmaya ulaşılabilirdi. Zazen, bağdaş pozisyonunda, yüz boş bir duvara dönük dik oturmayı, arada mola verip *kinhin* olarak bilinen tefekkür yürüyüşünü yapmayı gerektirir. Meditasyonda zihin düşünce akışından temizlenir, öyle ki oturma süreci bizzat aydınlanmanın kendisidir. Bir kişi aydınlanmış olmak için oturmaz; oturma hareketinde o kişi zaten aydınlanmıştır. Zihni

> Zenin ilk sözünü anlarsanız, son sözünü de bilirsiniz. Son söz ve ilk söz: Tek söz değildir.
> **Mumon**

> Buda'yla yolda karşılaşırsan, öldür!
> **Zen koan**

dinginleştirmek ve ayrı bir benlik yanılsamasını temizlemek aydınlanmadır.

Sözcüklerin ötesi

Zen meditasyonunda bir şey görülür, ama tarif edilemez. Bir hat sanatına ya da bir bahçede tırmıklanmış kuma dikkatlice bakmak –ikisi de Zen pratiğinin özelliğidir– zihnin sürekli düşünme sürecinden kurtulmasına yardım ederek, bir kişinin doğayla daha uyumlu hareket etmesine olanak verebilir. Zen'in çiçek düzenlemeden bilgisayar tasarımına kadar birçok sanat biçiminde ifade bulmasının nedeni budur.

Zen, rasyonel olarak ifade etmeye ya da açıklamaya çalışmadan içgörü getiren durumlar yaratmakla ilgilidir. Zen'in amacını tanımlamaya çalışmak, onu anlamamış olmak demektir: Zen zihni içerikten kurtarmayı amaçlar, o içeriğin bir parçası değildir. Zen incelenmez, uygulanır; sonunda satori'ye ya da aydınlanmaya ulaşılırsa, yeni bir şey öğrenilmez –bilinen tek şey, bir şey bilmenin zorunlu olmadığıdır. Bilinçli olarak paradokslarla dolu olan Zen, normal mantıksal düşünce süreçlerini aşama aşama bozmayı amaçlar.

Bir şeyi açıklamaya çalışmak, onu yakalamaya çalışmaktır ve Buda'nın ıstırabın nedeni olarak tarif ettiği şey budur. İnsanların şeyler edinmeye, kişisel mal gibi bilgi ve içgörü talebinde bulunmaya çalıştığı bir dünyada Zen, nihai hüsrandır. Güzel Zen eşyaları toplamak, asla o eşyaların üretimlerinin arkasında yatanları anlamakla sonuçlanmaz. Zen salıvermektir.

Bazı bakımlardan Zen, Budizmin en eski evresine, Buda ve bodhisattva tasvirlerinden, bağlanma pratiklerinden ve kutsal kitaplardan öncesine döner. Aydınlanma herkese açıktır: Aslında herkes zaten aydınlanmıştır, sorun bunun kabullenilmesidir. Zen dinle bağlantılı neredeyse her şeyden vazgeçer ve insanın kendisini, dini tuzaklar olmadan anlamanın ve görmenin bir yolu olarak sunar.

Ayrıca kasıtlı olarak anarşiktir, öyküleri kışkırtıcıdır ve öğretmenleri meydan okuyuculuklarıyla nam salmıştır. Budizmi özetlemesi istenen Bodhidharma'nın "Uçsuz bucaksız boşluk; kutsal hiçbir şey" yanıtını verdiğine inanılır –kesinlikle yerinde bir yanıt, ne var ki soruyu soranın beklediği yanıt bu olmasa gerek. ■

Bu koan rüzgâr, bayrak ve zihnin doğuştan farklı olmadığını göstermeye çalışır. Dışsallaştırma ego-temelli zihnin bir işlevidir, farklılaştırıcı olmayan Buda zihninin değil.

MUSEVİ

MÖ 2000'DEN İTİ

.İK

BAREN

MÖ Y.2000–1500 — **Babalar dönemi:** İbrahim, onun oğlu İshak ve torunu Yakub.

MÖ Y.1300 — **Musa** halkını Mısır'daki esaretten kurtarıp **Vaat Edilmiş Ülke** Kenan'a götürür ve kendisine Tora iner.

MÖ Y.1005–965 — **Kral Davud** Tanrı'nın "meshettiği" kişi ya da "mesih" olarak İsrail'e hükmeder.

MÖ 6.YY — **Babil Davud'un İsrail krallığını fetheder** ve MÖ 586'da Kudüs'te Birinci Tapınağı yıkar.

MS 70 VE 135 — **Roma egemenliğine karşı iki ayaklanmada** milyonlarca Yahudi ölür ve İsrail'den tekrar sürülür.

MS 200 — **Yahudi Sözlü Şeriatının** yazılı versiyonu Mişna derlenir.

MS Y.425 — **Talmud** tamamlanır. Mişna ve Gemara'yı (Mişna üzerine yorumlar) içerir.

900–1200 — **İspanya'da Yahudi kültürünün Altın Çağı** filizlenir; filozof İbn Meymun etkili eserler yazar.

1250 — Kabala'nın (mistik Yahudi hareketi) temel eserlerinden biri olan **Zohar** derlenir.

Varlığını sürdüren en eski dinlerden biri olan Musevilik, Levant bölgesinde 3500 yıldan fazla bir süre önce Kenan halkının inançlarından gelişti ve Yahudi halkının tarihiyle yakından bağlantılıdır. İbrani Kitabı Mukaddes, Tanah yalnızca, Tanrı'nın dünyayı yaratmasının öyküsünü değil, Yahudilerle özel ilişkisinin öyküsünü de anlatır.

Tanrı'nın Yahudi halkıyla antlaşması ya da ahdi, Tanrı'nın İbrahim'e büyük bir halkın babası olacağını vaat etmesiyle başladı. Tanrı İbrahim'e torunlarının kendisine itaat etmeleri ve ahdinin bir işareti olarak sünnet olmaları gerektiğini söyledi; bunun karşılığında Tanrı onlara yol gösterecek, İsrail ülkesini verecek ve onları koruyacaktı. İbrahim imanından ötürü bir oğulla, İshak'la ödüllendirildi; onun da bir oğlu oldu, Tanah'ın anlattığına göre İsrail'in On İki Kabilesinin babası olan Yakub doğdu. İbrahim, İshak ve Yakub hep birlikte Babalar olarak bilinir; Museviliğin fiziksel ve manevi ataları.

Tanah, Yakub'un ve evlatlarının Mısır'da nasıl köleleştirildiklerini ve daha sonra Tanrı'nın emriyle Musa tarafından kurtarıldığını Çıkış [Exodus] bölümünde anlatır. Musa'nın Tanrı'yla ahdinin bir parçası olarak, Sina Dağında Tora'yı (Musa'nın Beş Kitabı) aldı. Musa halkını İsrail Ülkesi'ne geri götürdü ve oraya tekrar yerleştiler. Daha sonra Tanrı Davud'u – meshedilmiş kişi ya da "mesih"– kral olarak atadı; onun torunlarından birinin, Mesih'in, Yahudi halkı için yeni bir çağ açmaya geleceği inancı buradan kaynaklandı. Davud'un oğlu Süleyman, Kudüs'te Yahudi halkının İsrail Ülkesi üzerindeki hakkını simgeleyen kalıcı bir tapınak inşa etti. Ama Yahudiler iki kez "Vaat Edilmiş Ülke"lerinden zorla çıkarıldı ve tapınak yıkıldı: birincisi MÖ 6. yüzyılda Babilliler tarafından ve geri dönüp Roma egemenliğine girdikten sonra, MS 1. yüzyılda.

Diaspora

Yabancı egemenliğinin bir sonucu olarak Yahudi halkı yaygın bir diaspora haline geldi. Daha sonra Sefardiler olarak bilinen bazı Yahudiler İspanya, Portekiz, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya yerleşti; ama çoğunluğu oluşturan Aşkenaziler Orta ve Doğu Avrupa'daki cemaatleri oluşturdu. Coğrafi

1775, 1789
Fransa'da ve Amerika'da devrimler Yahudilere din özgürlüğü ve tüm haklarının verilmesine yol açar.

19. YÜZYIL
Reformcu, Ortodoks ve Muhafazakâr hareketler ayrılır.

1896
Theodor Herzl *Yahudi Devleti*'nin yayımlanmasıyla birlikte modern Siyonizm hareketini başlatır.

1948
İsrail Devleti kurulur.

18. YÜZYIL
Hasidilik, şeriatçı Museviliğin sertliğine karşı bir tepki olarak Doğu Avrupa'da kurulur.

GEÇ 18. YÜZYIL
Yahudi Aydınlanması (Haskala) gerçekleşir; Batı Avrupa'da Yahudiler, benimsenmiş toplumlarla daha iyi bütünleşir.

1881–1920
Rusya ve Ukrayna'daki pogrom dalgalarında binlerce **Yahudi öldürülür** ve milyonlarcası yerinden edilir.

1938–45
Nazi Almanya'sı Holocaust'ta milyonlarca Yahudiye eziyet edip idam eder.

1972
Reform hareketi içinde **ilk kadın haham** atanır.

ayrılık, kaçınılmaz olarak, gruplar arasında Museviliğin farklı şekilde gelişmesine yol açtı ve farklı dini gelenekler oluştu. İspanya'da Yahudi düşüncesinin bir altın çağı 10. ve 12. yüzyıllar arasında gelişip, Moses Maimonides, yani ibn Meymun gibi büyük filozoflar üretti. Burası ortaçağda, Museviliğin kabala olarak bilinen daha mistik yanlarına ilginin de merkeziydi. Doğu Avrupa'da daha yalıtık çok sayıda küçük Yahudi yerleşimi (ştetl), din bilginlerinin güçlü cemaat bağları geliştirmek için fazla bir şey yapmadığını gördü ve bunun sonucunda daha manevi bir hareket, Hasidilik doğdu. Sonraki yüzyıllarda, Musevilikte, özellikle Yahudi Şeriatını yorumlama konularında başka bölünmeler oldu. Ortodoks Musevilik, ilahi kaynaklı sayılan Tora'ya katı bir biçimde uymayı savunurken; Reformcu ve Muhafazakâr Musevilik daha rahat bir yaklaşım benimseyip, Tora'yı bir yükümlülükler kılavuzu olarak değil, daha çok bir ilkeler kılavuzu olarak gördü. 20. yüzyılda Museviliği farklı kollara bölen bir konu da kadınların statüsüydü. Yahudi kimliğinin yalnızca anne soyundan aktarıldığına hükmeden öğretiye rağmen, kadınlar yakın zamana kadar dini törenlerde aktif bir rol oynayamadı.

Baskı ve kimlik

Büyük ölçüde yerlerinden edilmiş göçmen olmaları ve ayrı inançları nedeniyle, Yahudiler tarihleri boyunca zulme uğradı. Pek çok yerde gettolara kapatıldılar ve ağır iftiralara ve saldırılara maruz kaldılar. 18. yüzyıldan itibaren ABD ve Fransa gibi ülkeler onlara bütün haklarını verdi ve daha fazla bütünleşme yönünde bir hareket oldu. Ne var ki, bu durum bir kimlik sorununu ortaya çıkardı. Yahudi halkı dinsel bir grup muydu, etnik miydi, kültürel miydi yoksa ulusal bir grup muydu? Buna yanıt olarak ortaya çıkan Siyonizm bir Yahudi devletinin kurulması için baskı yaptı ve Holocaust'tan sonra 1948'de İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte karar noktasına gelindi. Bugün ne kadar Musevi bulunduğunu belirlemek zordur, çünkü kendilerini Yahudi olarak tanımlayanların çoğu aktif dindar değildir. Bununla birlikte, bugün dünyada 13 milyondan fazla Yahudi bulunduğu tahmin edilmektedir ve çoğunluğu Kuzey Amerika'da ya da İsrail'de yaşamaktadır. ■

SİZİ KENDİ HALKIM YAPACAK VE TANRI'NIZ OLACAĞIM

TANRI'NIN İSRAİL'LE AHDİ

KISACA

ÖNEMLİ METİN
Tora

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ y. 1000-450, Ortadoğu

ÖNCE
MÖ y. 1300 Hitit kraliyet antlaşmaları Tora'nın ahit tasvirine model olur.

SONRA
MS 200-500 Mişna ve Talmud "sözlü şeriat"ı ya da kabul edilmiş rabbinik bilgi külliyatını düzenleyip sistemleştirir ve ahit konusunda daha fazla rehberlik ve Tanah yorumu sunmak için kullanılır.

1948 II. Dünya Savaşından sonra İsrail devleti kurulur, Yahudi halkının tarihsel anayurtlarına dönmelerine olanak verilir.

1990 Amerikalı teolog Judith Plaskow Yahudileri, kadınları ahitten dışlayan geleneksel metinleri yeniden yorumlamaya çağırır.

Tanrı İbrahim'den **baba evini ve ailesini bırakıp** başka bir ülkeye gitmesini istedi.

Bunu yaparsa, **Tanrı** onu ödüllendireceğine **söz verdi**; bu söz **ahit** olarak anıldı.

Bu söze göre, İbrahim ve soyu Tanrı'ya itaat ettikleri sürece, **Tanrı onun soyunu koruyacak** ve Kenan ülkesini ebediyen onlara verecekti.

"Sizi kendi halkım yapacak ve Tanrı'nız olacağım."

Tanrı'yla ahit ya da sözleşme Museviliğin temel kavramıdır ve eski bir Ortadoğu halkı olan İsrailoğullarının inançlarına dayanır. Aslında Yahudiler kendilerinin, bir dizi sözleşmeyle Tanrı'ya bağlanmış olduklarını düşünürler. İbrahim'le yapılan ahit ilkti ve İsrailoğullarını Tanrı'nın seçilmiş halkı olarak ayırıyordu; sonraki Musa ahitleri bu ilk bağı yeniledi.

Bazen İbraniler denilen İsrailoğulları, olasılıkla MÖ 15. yüzyılda Kenan diyarının kabaca bugünkü İsrail ve Filistin'e denk gelen bölümüne yerleşmiş bir halktı. MÖ 1200 civarında, dünyanın bu kısmının Mısır egemenliğinde olduğu bir dönemde, bir halk olarak "İsrail"den ilk kez söz eden bir kitabe yazıldı.

MÖ 6. yüzyılda birçok İsrailli Babil'e sürgüne gitmek zorunda kaldı. Tanah'ın çoğu bu sürgün döneminde oluşturuldu. İsrail halkının tarihini ve dinsel inançlarının kökenini kaydeder.

İlk ahit

Eski Ortadoğu'nun birçok halkı gibi İsrailoğulları da çoktanrıcıydı; ama "ulusal bir tanrı"ya, kendilerini özel olarak koruduğunu düşündükleri bir tanrıya tapardı. Yahudiler, daha sonra Tanrı'larının adını telaffuz edilemeyecek kadar kutsal saydı ve adın özgün sesli harflerini korumadı, bu yüzden yalnızca dört sessiz harfiyle anılır oldu: YHVH (olasılıkla Yahveh olarak telaffuz edilen). YHVH, "Tanrı" anlamına gelen El ve Elohim gibi başka adlarla da anıldı.

Tora'nın beş kitabının ilki olan Tekvin'e (Tanah'ın birinci bölümü) göre, İsrailoğulları ilk önce

Ayrıca bkz.: Erken toplumlarda animizm 24–25 ▪ Kurban ve kan adakları 40–45 ▪ Töre yükü 50 ▪ Ahde meydan okuma 198

Tanrı'nın emriyle Kenan'a yerleşti. Mezopotamya şehir devleti Ur'da (bugünkü Irak) doğan bir adama, İbrahim'e seslendi ve İsrail anayurdu olacak Kenan adlı bir yere gitmesini buyurdu. Tora'ya göre Tanrı, Kenan'da İbrahim'le bir ahit yaptı; ahit o zamanın krallarının sadık astlarına bağışladığı kraliyet imtiyazına benzer bir biçim aldı. Ahde göre, İbrahim'in sadakatinin bir ödülü olarak Tanrı ona ülkeyi miras alacak çok sayıda çocuk verecekti. Bu sözleşmenin bir işareti olarak İbrahim ve ailesinin bütün erkek üyeleri sünnet oldu. Bugün de Yahudi erkek çocuklar bu sözleşmenin tarafı olduklarının bir işareti olarak doğduktan sekiz gün sonra sünnet edilir.

İbrahim'in iki oğlu oldu, İsmail ve İshak. Tanrı İsmail'i kutsadı, büyük bir ulusun babası olacağına söz verdi. Ama Tanrı İshak'a doğrudan görünerek onu ahdin varisi olarak seçti. İshak da ahdi oğlu Yakub'a devretti; o da Tanrı'dan İsrail adını aldı ve ahdi kendi evlatlarına devretti.

İbrahim, İshak ve Yakub, İsrail'in babaları olarak bilinir, çünkü Tanrı'yla ahitte yer alan üç kuşağı temsil ederler.

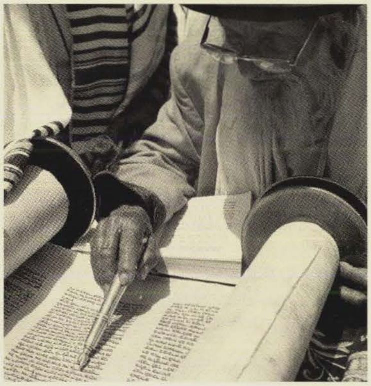
İbrahim'in sadakati, Tanrı'nın ondan oğlu İshak'ı kurban etmesini istemesiyle sınandı. Tanrı, bu 18. yüzyıl tablosunun gösterdiği gibi, bir melek gönderip İbrahim'i durdurdu.

Sina'daki ahit

Tora'nın anlattığına göre, Kenan'a kıtlık gelince Yakub ve oğulları Mısır'a göç etti; daha sonra torunları orada köleleştirildi. Birkaç kuşak sonra, Mısır'daki İsrail nüfusu artınca Tanrı, Mısır sarayında büyüyen bir İsrailliyi, Musa'yı, halkı kölelikten kurtarıp Kenan ülkesine geri götürmekle görevlendirdi. İsrailoğullarının Mısır'dan kaçışı (Çıkış) birçok mucizeyi gerektirdi: Tanrı insanlarda çıban çıkartmayı ve Nil'i kana çevirmeyi de kapsayan belalarla Mısırlıları vurdu; İsrailoğulları içinden geçsin diye Kızıldeniz'i ikiye ayırdı. Tanrı bu mucizelerle gücünü ve babalarla yaptığı ahde vefasını gösterdi.

İsrailoğullarını Mısır'dan kurtardıktan sonra ve onları Kenan'a götürmeden önce, Tanrı onları Sina ya da Horeb denilen bir dağa götürdü. Musa, Tanrı'yla konuşmak için dağa çıktı ve Tanrı ile bütün İsrail halkı arasında yeni bir ahit yapıldı. Sina'daki ahit, Tanrı'nın İsraillileri kurtarmasını hatırlatıyor ve Sina Dağında Musa'ya verilen emirlere uyarlarsa Tanrı'nın "has kavmi" olacaklarını İsrailoğullarına vaat ediyordu.

Tora'ya göre Tanrı bu emirleri, bulut ve ateşle kaplı Sina Dağının tepesinden, aşağıda kendisini dinleyen İsrail halkına yüksek sesle bildirdi. Rivayete göre bu emirler, Musa'nın dağdan getirdiği

İbrani Kitabı Mukaddes

Yahudi halkının kutsal kitabı, İbrani ya da Yahudi Kitabı Mukaddes, çoğunluğu İbranice ve MÖ birinci binyılda yazılmış yazıların bir derlemesidir. Biraz içerik ve sıralama değişikliğiyle birlikte, bu kitaplar Hıristiyan Kitabı Mukaddes'in Eski Ahit'ini oluşturur.

Yahudi geleneği Kitabı Mukaddes'i üç bölüme ayırır. Tora ya da Musa'nın Beş Kitabı olarak bilinen ilk bölüm, Tanrı'nın dünyayı yaratmasını ve İsrailoğullarıyla ahdini açıklar ve İsrailoğullarına verdiği buyrukların ana hatlarını çizer. Gelenek Tora'yı Musa'ya atfeder, ama modern bilginler yüzyıllar içinde birçok yazar tarafından yazıldığına inanır.

Tanah'ın ikinci bölümü Peygamberler [Neviim], İsrail tarihini anlatır. Halkın Kenan'a girişinden, başkentin ve tapınağın yıkılıp halkın sürgün edildiği krallığın sonuna kadar sürer. Peygamberlerin yazılarını da içerir.

Yazılar [Ketuvim] daha sonraki literatürün çeşitli bir derlemesini içerir.

iki taş tablet üzerine Tanrı tarafından şahsen yazıldı; ama Tora'da bu konuda tutarlı bir açıklık yoktur. Musa dağın tepesindeyken İsraillilerin sahte bir tanrı, altın bir buzağı yaptığını görünce sinirlenip tabletleri kırdı. Sina Dağına geri dönüp yeni yazılı taş tabletler aldı ve bu tabletler, Ahit Sandığı denilen yaldızlı bir sandığa konuldu. İsrailliler Kenan'a giderken birlikte taşıyabilsinler diye sandık taşıma kollarıyla donatıldı.

Emirler

Sina ahdindeki en ünlü emirler, "On Emir"dir. On Emir, İsrail ahdinin en temel kurallarından oluşur. Başka tanrılara tapmayı ya da Tanrı'yı fiziksel biçimde tasvir etmeyi yasaklar; İsraillilerin haftanın bir gününü kutsal dinlenme günü, Sebt günü kabul etmelerini söyler, cinayet ve zina gibi bazı eylemleri yasaklar. Tora, On Emir dışında, Tanrı'nın hem Sina'da hem başka vesilelerle Musa aracılığıyla İsraillilere ilettiği söylenen sayısız yasayı da içerir. Bu yasalar da ahdin bir parçasını oluşturur. Talmud'taki (Yahudi şeriatının rabbinik yorumu) bir hesaba göre, Tora'da toplam 613 emir vardır. Bunlar İsrailoğullarının Kenan'daki yaşamının birçok boyutunu ele alır. Bazıları medeni hukuk sayılacak yasaları oluşturur; diğer konuların yanı sıra yönetim sistemlerini açıklar, mülkiyet anlaşmazlıklarını düzenler ve cinayet davalarını ele alma kurallarını belirler. Bazıları Tanrı'ya ibadet etmek için bir mabedin yapılmasıyla ilgilidir ve irsi rahiplerin icra edeceği kurban ayinlerini saptar. Bazıları da bireysel İsraillilerin davranışını yönlendirir; ne yiyeceklerinden ve

> Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların Tanrı'sı olacağım.
>
> **Tekvin 17:8**

İsrailoğulları Mısır'dan kaçtığı zaman, bir 15. yüzyıl eseri olan *The Gathering of the Manna*'da gösterildiği gibi, Tanrı onları korudu ve onlara yiyecek temin etti.

kiminle evleneceklerinden hemşerilerine adil ve iyi davranmaya kadar uzanan konularda talimat verir. Genel olarak emirler, o günün standartlarına göre adil ve Tanrı'ya hizmetiyle farklı bir toplum kurmayı amaçlamaktaydı.

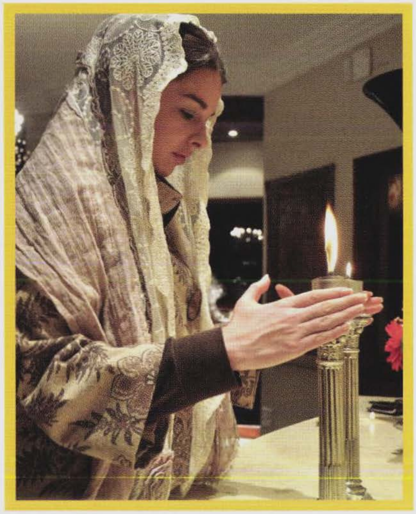
Tora'nın son kitabı, Tesniye, Tanrı ile İsrail arasında, İsrailliler Kenan'a girmeden önce Moab ülkesinde yaptığı üçüncü ahdi açıklar. Tesniye, İsrail halkıyla bu ek ahdi yapmayı Tanrı'nın Musa'ya emrettiğini anlatır. Vaat edilen topraklara girmeden önce ölecek Musa'nın son konuşması biçimini almıştır. Musa Tanrı'nın İsrail'i kurtarmasını hatırlattı, Tanrı'nın Sina'da kendisine vermiş olduğu diğer emirleri aktardı ve emirlere uyarlarsa Tanrı'nın İsrailoğullarını kutsayacağını, uymazlarsa lanetleyeceğini söyledi. Moab'taki ahit İsrailoğullarının tanrılarına ve emirlerine sadakatlerini teyit etti.

Pratikte ahit

Geleneksel Yahudiler Tora'nın yasalarını ilke olarak ebediyen bağlayıcı sayar. Bununla birlikte emirler yüzyıllarca yorumlandı ve birçoğu pratikte artık uygulanamaz. Örneğin kralların yönetimiyle ilgili belirli yasalar, MÖ 6. yüzyılda Yehuda monarşisinin çöküşünden itibaren uygulanmadı ve Romalılar MS 70'te Kudüs'teki tapınaklarını yıktıktan sonra kurban ayinleri anaakım Yahudilerce gerçekleştirilmedi. Ayrıca Tora yasalarının birçoğu tarımla ilgilidir ve yalnızca İsrail'de bağlayıcı sayılır. Bugün Yahudiler emirler ve yorumlarıyla ilgili bir dizi yaklaşımı savunur. Geleneksel Yahudiler diğer kuralların yanı sıra Sebt gününe, bayramlara ve diyet yasalarına (belli etleri yememe ve et ile sütü karıştırmama gibi) uyar. Ama birçok modern Yahudi için komşusunu sevmekle ve diğer insanlara adil davranmakla ilgili yasalar temeldir. İlerici Yahudiler Haham Büyük Hillel'e atfedilen bir Altın Kural vecizesini sıkça aktarır: "Sana iğrenç gelen şeyi komşuna yapma. Tora bundan ibarettir; gerisi açıklamadır."

Ülke vaadi

İbrahim'le ahdinde Tanrı, Kenan ülkesini dokunulmaz bir hediye olarak onun soyuna bağışladı. Ama Tanah'ın başka yerlerinde,

Museviliğin ritüelleri, Sebt günü mum yakmak gibi, Tanrı'yla yaptıkları ahdin yarattığı bağı Yahudilere hatırlatmaya yarar.

İsrailoğullarının ülkeyi elinde tutmasının emirlere uyma koşuluna bağlı olduğu ifade edilir. İsraillilerin düşmanları tarafından fethedilmesinin ve ülkelerinden sürgün edilmesinin nedeninin bu koşul olduğu söylenir. Tora'nın bazı bölümlerinde, Sina'daki ve Moab'taki ahitleri ihlal etmeleri durumunda İsraillilerin başına

Nuh yalnızca Musevilikte ve Hıristiyanlıkta değil, Müslümanlıkta da önemli bir şahsiyettir; Tanrı'yla ahdi Kuran'ın bir bölümünü oluşturur.

Nuh'la ahit

Tora, Tanrı'nın İsrail ile ahdi dışında, Tanrı ile bütün canlı varlıklar arasında bir ahdi de anlatır. Tanrı bu ahdi, yeryüzündeki yaşamın büyük bölümünü ortadan kaldıran tufandan ailesiyle birlikte sağ kurtulan Nuh'la yaptı. Bu ahde göre, Tanrı bir daha dünyayı tufanla yok etmeyecekti. İsrail'in ondan sonraki ataları gibi Nuh'a da yeryüzünü dolduracak kalabalık bir soy vaat edildi. Tanrı'nın Nuh'la ahdinin işareti, ondan sonra Tanrı'nın güvenlik vaadini hatırlatacak gökkuşağıydı. Daha sonraki Yahudi geleneği, Nuh ahdinin bütün insanoğlunu bağlayan yedi emir içerdiğini düşündü. Bu Nuh yasaları putperestliği, cinayeti, küfrü, hırsızlığı, cinsel ahlaksızlığı (ensest gibi) ve haram et yemeyi yasaklamakta ve mahkemelerin kurulmasını istemekteydi.

İsrailoğullarının Tanrı'ya sadakati çölde 40 yıllık bir sürgünle sınandı. Bu, Sukkot bayramında, çöldeki evlerini andıran çürük barakalar inşa edilerek anılır.

gelecek belalar arasında sürgün de vardır, birçok modern bilgin, bu pasajların bu olaylara yanıt olarak yazıldığına inanır.

Aynı zamanda Tora, Tanrı'nın babalarla yaptığı ahitten hiçbir zaman vazgeçmediğini iddia eder. Sürgündeyken İsrailoğullarının, nedamet getirme fırsatları oldu ve Tanrı onları ülkelerine geri götürdü, böylece İbrahim'le ahdine uydu. Bu şekilde ülke vaadi, koşullu olmasına rağmen, ebedi olur: İsrailliler günahlarından ötürü ülkelerini bir süre kaybedebilir, ama geri dönüş umudunu yitirmemelidir.

> Şimdi sözümü dikkatle dinler, ahdime uyarsanız, bütün kavimler içinde öz halkım olacaksınız.
> **Çıkış 19:5**

"Seçilmiş halk"

Tora, Tanrı'nın, ataları ve soylarını neden seçtiği konusunda fazla açıklama yapmaz; ama Tanrı'yla ahit ilişkileri nedeniyle İsrailoğullarının diğer kavimlerden ayrıcalıklı olduğunu vurgular. Kitabı Mukaddes yazarları İsrailoğullarını diğer insanlardan asli olarak üstün görmedi –aksine sık sık günahkâr ve değersiz olarak tarif ettiler– ama açıkça İsrail kavminin statüsünü özel bir statü olarak algıladılar. Yahudiler kendi tanrılarının bütün dünyayı yöneten tek Tanrı olduğuna inanmaya başlayınca, seçilmiş kavim olarak statüleri daha da büyük önem kazandı.

Tarih boyunca Yahudiler Tanrı'nın onları neden seçtiğini ve bu seçimin dünyadaki yerleri bakımından ne ifade ettiğini anlamaya çalıştı. Eski bir gelenek, Tanrı'nın İsrail kavmini seçmesinden çok İsrail kavminin Tanrı'yı seçtiğini öne sürer. Bu gelenek, Tanrı'nın, emirleri yeryüzünün bütün kavimlerine sunduğunu, ama İsrailoğulları dışında hepsinin, emirleri çok ağır bularak reddettiğini savunur. Bu görüşe göre İsrailoğullarının statüsü Tanrı'nın yaptığı bir tercihin sonucu değil, özgür iradenin bir ürünüdür. Aynı zamanda, atalarının kararlarından bireyleri sorumlu tutmak, seçme özgürlüğünü inkâr etmek gibi görünür.

Kökleri ortaçağa dayanan bazı mistik Yahudi gelenekleri farklı bir bakış açısı önerip, Yahudilerin ruhlarının yaratılış zamanında seçildiğini ve Yahudi olmayanlarınkinden niteliksel olarak üstün olduğunu iddia eder. Ne var ki, Museviliğin önemli modern mezheplerinden (Modern Ortodoks, Muhafazakâr ve

> Yahudi tarihinin anlamı, İsrail kavminin ahde sadakati etrafında döner.
> **Abraham Joshua Haschel, Polonya doğumlu Amerikalı haham**

Reformcu) ünlü düşünürler, Yahudiler ile Yahudi-olmayanlar arasında özsel farklılık iddialarını reddeder. Modern Yahudi düşünürler ahdi, Yahudilere bir misyon – Tanrı'nın iradesine uygun yaşama ve Tanrı'nın hakikatini dünyaya iletme misyonu– yükleme olarak görme eğilimindedir. Bazıları, Tanrı tarafından seçilmiş olma konusunda İsrail kavminin eşsiz olmadığını, başka misyonları yerine getirmek üzere başka halkların da seçilmiş olabileceğini öne sürmektedir. Bazı liberal Yahudiler, diğer halklardan üstünlüğü varsaydığı ve etno-merkezciliği teşvik ettiği gerekçesiyle "seçilmişlik" düşüncesini kabul etmez.

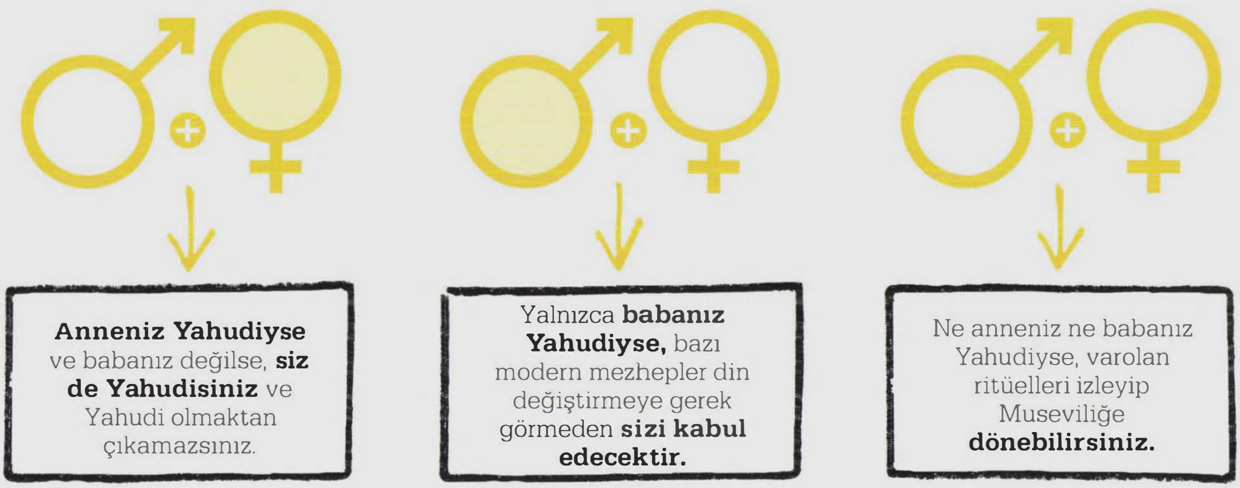
Ahde katılmak

Geleneksel Musevilik, ahitte statünün anne soyu üzerinden ebeveynden çocuğa aktarıldığını, bu nedenle Yahudi bir annenin çocuğunun otomatik olarak Yahudi ve emirlere bağlı oluğunu savunur. Bu kalıtsal statüden vazgeçilemez: Emirlere uymayan bir Yahudi ahdi ihlal etmiştir, ama Yahudi olarak kalır. Öte yandan Yahudi olmayan birinin din değiştirerek Yahudi olması mümkündür. Rabbinik şeriata göre Museviliğe dönen biri Yahudi emirlerini kabul etmeli ve ritüel bir banyoya girmeli (erkekse sünnet olmalı); o zaman, bir Yahudinin bütün hak ve görevlerine sahip olur.

Geleneksel olarak Museviliğe dönmek, sıkı bir riayet rejimine bağlılığı gerektirirdi. Bugün ilerici Musevilik, Yahudi kimliğini ve yükümlülüklerini belirlemede bireysel özerkliğe daha fazla önem verir. Hem ABD'deki Reformcu Musevilikte hem Birleşik Krallık'taki Liberal Musevilikte, Yahudi babalar ile Yahudi olmayan annelerin çocukları kendilerini Yahudi olarak tanımlıyorlarsa, resmi olarak din değiştirmeye gerek olmadan Yahudi kabul edilir.

Çeşitli inançlara ve pratiklere rağmen, ahit kavramı Museviliğin bütün akımlarında merkeziliğini koruyor. Bireysel Yahudinin dünyadaki amacını temsil eder ve tanımlar, onu tarih içinde Yahudi halkına ve Yahudi Tanrı'sına bağlar. ■

Bir bireyin ahde nasıl katılacağı imana ya da ebeveynlerinin imanına bağlıdır. Musevilik aktif olarak din değiştirme aramaz, ama sadakat ve içtenlik gösterenleri kabul eder.

BENDEN BAŞKA TANRI YOKTUR

TEK TANRIDAN TEKTANRICILIĞA

KISACA

ÖNEMLI KAYNAK
İkinci İşaya

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 540, Babil/Yahuda

ÖNCE
MÖ 1400-1200 Peygamber Zerdüşt ulu tek bir tanrılı yeni bir din oluşturur.

MÖ y. 1000 Kitabı Mukaddes'in Çıkış bölümünde bir şiir, YHVH'yi diğer tanrılardan üstün ilan eder.

MÖ y. 622 Yahuda Kralı Yoşiya, YHVH dışındaki tanrılara tapmaya son verir.

SONRA
MÖ y. 20-MS 40 İskenderiyeli Philon Kitabı Mukaddes tektanrıcılığının, daha sonraki Yunan felsefi Tanrı kavrayışlarını öncelediğini öne sürer.

7. yüzyıl İslam, vahiyle Hazreti Muhammed'e bildirilir ve Arap kabileler arasında çoktanrıcı inançların yerini tektanrıcılık alır.

YHVH en büyük tanrıdır; gücü üstündür, evrenseldir ve ebedidir.

↓

Kadir-i mutlak olduğu için astlara ihtıyacı yoktur.

↓

Hiçbir varlık onun isteklerine **karşı gelemez.**

↓

Onun halkına –İsrailoğulları– zarar veren **olaylar** bile, onun **eseridir.**

↓

Dünyanın **hem "kötülüğü" hem "iyiliği" onun planının** parçasıdır.

↓

YHVH'den başka tanrı yoktur.

Yahudi Kitabı Mukaddes'in ilk yazarları birçok Tanrı'nın varlığını kabul etmiş, ama adı YHVH olarak çevrilenin en yüce tanrı olduğunda ve İsrailoğullarının yalnızca YHVH'ye tapması gerektiği konusunda ısrar etmiş gibi görünüyor. Öyle anlaşılıyor ki, Kitabı Mukaddes döneminde bir ara Yahudi halkı birçok tanrı arasından yalnızca birine tapmaktan (monolatrizm olarak bilinen) yalnızca tek tanrının var olduğu tektanrıcılık (monoteizm) inancına geçti.

YHVH bütün kavimlere hükmeder

Kitabı Mukaddes yazarlarının görüşlerine ek olarak arkeolojik kanıtlar da ilk İsraillilerin çeşitli bölgesel tanrılara taptıklarını gösterir. Tanrı YHVH'nin peygamberleri (Kitabı Mukaddes'in büyük bir bölümü onların yazılarından oluşur), çok sayıda tanrıya tapma pratiğinden ötürü halkı ağır biçimde azarladı. Bütün peygamberlerin tektanrıcı olup olmadıkları kesin değil, ama YHVH'nin en güçlü olduğuna ve bütün kavimlere hükmettiğine inanıyorlardı.

MÖ 722'de Asurlular Kuzey İsrail krallığını fethedip halkını sürgün et-

Ayrıca bkz.: Yeni toplumlar için inançlar 56–57 ▪ İyi ile kötü arasındaki savaş 60–65 ▪ Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ Tanımlanamazı tanımlamak 184–85 ▪ İlahinin birliği zorunludur 280–81

İsrail halkı MÖ 8. yüzyılda Asurlulara yenildi ve Ninive'de Sinahheriba Sarayındaki bu kabartmada gösterildiği gibi sürgüne gönderildi

ti. Yaklaşık 130 yıl sonra Babilliler Yahudi halkının Yahuda Krallığı olarak bilinen güney topraklarını fethetti. Eski Ortadoğu'da bu tür fetihler genellikle yenen halkın tanrısının yenilen halkın tanrısına karşı zaferi olarak yorumlanırdı –bu yüzden, YHVH'nin üstünlüğüne meydan okunduğu anlaşılmaktaydı. Yine de peygamberler, bütün bu olayların aslında YHVH'nin işi olduğunda ısrar etti: Diğer kavimleri kullanıp ahdi (s. 168-75) bozan İsraillileri cezalandırıyordu.

YHVH'den başka Tanrı yoktur

Yahudiler MÖ 538'de, Zerdüştçü inancın egemen olduğu Persis'in imparatoru Büyük Kyros'un buyruğuyla Babil'deki sürgünden anayurtlarına döndüler. Kitabı Mukaddes'te en eski açık tektanrıcılık açıklaması aşağı yukarı bu sırada, "İkinci İşaya" olarak bilinen yazı derlemesinde ortaya çıktı. YHVH'nin dünyayı tek başına yaratıp yönettiğini vurgular. İsrail kavminin iadesi, YHVH'nin tarih üzerindeki hem aşkın hem kişisel denetiminin bir işaretidir: Kralların eylemlerini belirler, ama aynı zamanda sürüsünü güden bir çoban gibi halkını da selamete kavuşturur.

Kötülük sorunu

Tektanrıcılık "kötülük sorununu" gündeme getirir: Yani, Kitabı Mukaddes'in ısrar ettiği gibi adil ve merhametli olan tek bir Tanrı varsa, dürüstlerin acı çektiği bir dünyayı nasıl yönetebilir? Kitabı Mukaddes'in Eyüb kitabının konusu budur; Tanrı'nın korkunç talihsizliklere nasıl izin verebildiğini sorgulayan dürüst bir adamı anlatır. Tanrı'nın verdiği karşılık, bir yanıtın olmadığını gösterir: Dünya üzerindeki egemenliği, insan idrakinin ötesindedir. ■

İkinci İşaya

Kitabı Mukaddes'in İşaya Kitabı'nın, MÖ 8. yüzyılın sonunda ve 7. yüzyılın başında yaşayan aynı adlı bir peygamberin eseri olduğu iddia edilir. Ne var ki kitabın son bölümü, Yahudilerin MÖ 6. yüzyılda Babil'deki sürgünden dönüşünü ele alır. Modern bilginler bu bölüme "İkinci İşaya" der ve MÖ 6. yüzyılda yaşamış bir ya da daha fazla yazara atfederler.

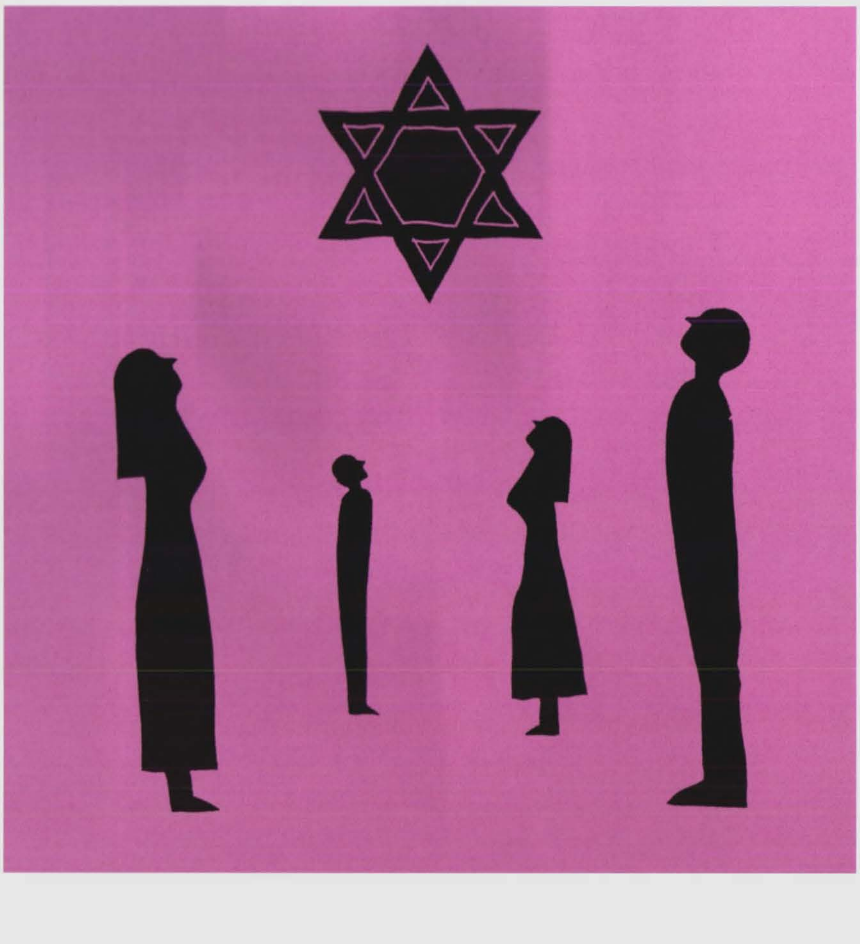
İkinci İşaya kitabın ilk bölümünün dilini ve temalarını tekrarlar, ama açık tektanrıcılığı da kapsayan yeni düşünceler ve motifler de ekler. Daha önceki peygamber eserleri gibi İsrail kavminin sürgününü halkın işlediği günahların cezası olarak yorumlar, ama cezanın bittiğini ve bundan sonra, İsrail kavmi nihayetinde yalnızca YHVH'yi bağrına bastığında ebedi mutluluğun geleceğini ilan eder.

Birçok bilgin kitabın son bölümünün daha sonra yazıldığına ve "Üçüncü İşaya"yı oluşturduğuna inanır.

> "Benden önce Tanrı olmadı, benden sonra da olmayacak."
> **İşaya 43:10**

MESİH İSRAİL'İ KURTARACAK

YENİ BİR ÇAĞ VAADİ

KISACA

ÖNEMLI METİNLER
Lût Gölü Ruloları

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ y. 150-MS 68, Filistin

ÖNCE
MÖ y. 1005-965 Kral Davud Tanrı'nın "meshettiği" kişi ya da "Mesih" olarak İsrail'e hükmeder.

MÖ 586 Babil fethi ve Yahudilerin sürgünü, Davud hanedanına son verir.

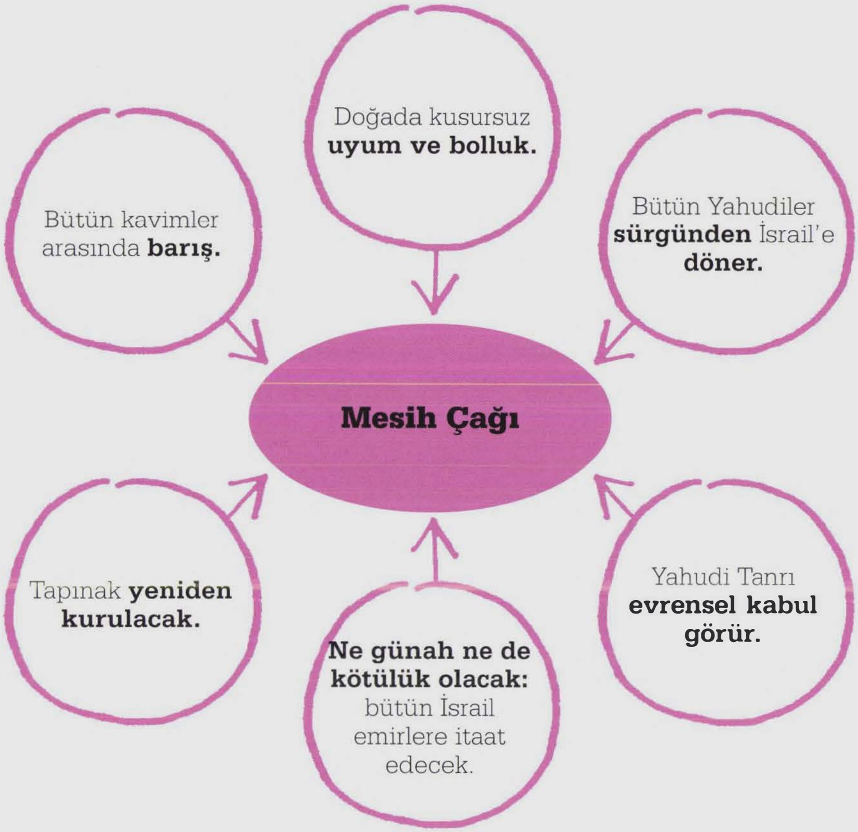
SONRA
MS 1. yüzyıl İsa, Mesih ilan edilir.

MS 2. yüzyıl Simon bar Kohba, Mesih olarak karşılanır.

MS 20. yüzyıl Hasidik bir tarikatın lideri olan Menachem Mendel Schneerson, Yahudi ibadetini Mesih'i getirmenin bir yolu olarak tanıtır; izleyenleri onu Mesih olarak karşıladı.

Yazılı tarihinin çoğunda İsrail halkı krallar tarafından yönetildi. Hükümdarın kafasından aşağıya yağ döküldüğü ve "meshetme" denilen bir ritüel, taç giyme törenine benzer bir işlevi görür ve Tanrı'nın meshettiği kişi ya da İbranice "Mesih" denilen hükümdarı Tanrı'nın seçtiğine işaret ederdi. Başlangıçta "Mesih" terimi meshedilen her lider için kullanılırdı, ama zamanla, gelecekte ortaya çıkıp İsrail'i düşmanlarından kurtaracak ve bir altın çağ –Mesih Çağı– başlatacak özel bir hükümdara işaret eder hale geldi. Yahudi geleneği Mesih Çağını karakterize edecek olaylarla

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ İnanç ve devlet 189 ▪ Modern siyasal Siyonizmin kökenleri 196–97

ilgili pek çok spekülasyon sunar, ama büyük çoğunluk, bunun yeryüzünde bir kardeşlik ve mutluluk dönemi olacağını kabul eder; o zaman nezaket ve mucizeler sıradanlaşacak, kılıçlar saban demiri yapılacak ve kurt ile kuzu birlikte yaşayacak.

Bazı gelenekler Mesih'in dünyevi bir hükümdar (Tanrı'yla yakın bağlantı içinde), bazıları yaratılıştan önce atanmış semavi bir şahsiyet olacağı yönünde tahminde bulundu. Aynı şekilde birçok gelenek Mesih Çağının tarihin normal seyrinin bir parçası olacağını düşünürken, bazılarına göre Tanrı'nın ruhunun yeryüzüne hükmedeceği mucizevi bir zamandı.

Davud soyundan bir Mesih

Yahuda ve İsrail birleşik monarşisinin ilk krallarından biri, MÖ yaklaşık 1005'ten 965'e kadar hüküm süren Davud adlı bir adamdı. Kitabı Mukaddes'e göre Davud, İsrail halkını birleştirmede ve Filistinlilere [Philistines] karşı savunmada etkili oldu. Kitabı Mukaddes Tanrı'nın Davud'u sevdiğini, ona "oğlum" dediğini ve onunla bir ahit yapıp, soyunun İsrail'i ebediyen yöneteceğine söz verdiğini anlatır.

Ne var ki, Babilliler MÖ 586'da Yahuda'yı fethetti, sakinlerinin çoğunu sürgün etti, Tapınağı yıktı ve Davud'un hanedanlığı sona erdi. Krallığın çöküşü, Tanrı'nın

İsrailoğulları ve Yahudiler

İbrahim'in oğlu İshak'ın iki oğlu oldu, Esav ve Yakub; Kitabı Mukaddes, Tanrı'nın Yakub'un adını değiştirip "İsrail" yaptığını anlatır. Yakub'un 12 oğlunun aileleri büyüyüp İsrail'in (İsrailoğulları) 12 kabilesine dönüştü, modern İsrail'e kabaca denk gelen alana yerleşti. MÖ 10. yüzyılın sonunda İsrailoğulları iki krallığa bölündü –güneydeki kabileler Yahuda Krallığını kurarken, kuzeydeki kabileler de İsrail Krallığını kurdu. Bu iki krallık daha sonra fethedildi ve yıkıldı –İsrail'i MÖ 722'de Asurlular, Yahuda'yı MÖ 586'da Babilliler yıktı. Bununla birlikte, Yahuda halkı, ayrı bir dine sahip ayrı bir grup olarak varlığını sürdürdü. Bu noktadan itibaren, kendilerini hâlâ İsrailoğulları saymalarına rağmen, onlara "Yahudiler" ve dinlerine de "Yahudilik" denildi. Modern İsrail vatandaşlarına, İsrailli denilir.

> İnsanlar kılıçlarını çekiçle dövüp saban demiri, mızraklarını bağcı bıçağı yapacaklar; ulus ulusa kılıç kaldırmayacak, savaş eğitimi yapmayacaklar artık.
>
> **İşaya 2:4**

Davud'la ahdini bozduğunun işareti olabilirdi. Ama Yahuda halkı, gelecekte Davud'un soyundan birinin Tanrı'nın Mesihi olarak İsrail'i bir kez daha yöneteceği umudunu korudu.

Peygamberler söylemişti

Daha monarşi yıkılmadan önce İsrail'in bazı peygamberleri, Davud soyundan bir kralın iki krallığı bileştirip onları düşmanlarından kurtaracağını öngördü. Bu kehanetler farklı dönemlerde yazılmış olmasına ve bazıları kimi önemli krallara işaret etmesine rağmen, daha sonraki kuşaklar bunları bir Mesih'in geleceğinin habercisi olarak yorumladı. Babil fethinden sonra, bazı peygamberler halkın sonunda anayurduna geri döneceğini ve tapınaklarını yeniden inşa edeceğini önceden söyledi. Birkaçı, dünyanın bütün milletlerinin bir gün İsrail'in Tanrı'sını kabul edeceğini ve Kudüs'te ona tapmaya geleceğini hayal etti. Ne var ki, bu şanlı geleceğe dair öngörüleri koşulsuz değildi. Peygamberler, İsrail'in talihsizliklerinin halkın ve liderlerin işlediği günahlar için Tanrı'nın verdiği ceza olduğuna ve ancak İsrail tövbe ederse eskiye dönüleceğine inandı.

Yabancı egemenliği

Pers kralı Büyük Kyros Babillileri yenilgiye uğratınca ve birçok Yahudinin anayurduna dönüp Tapınağı yeniden inşa etmelerine izin verince, peygamberlerin öngörüleri kısmen gerçekleşti. Gerçekten de Kitabı Mukaddes'te Kyros'a "Rabbin Mesihi" olarak hitap edilir. Bununla birlikte Yunan ve Roma imparatorlukları da dahil, uzun süren bir yabancı egemenliği dönemini, Yahudilerin anayurda dönüşü izledi. Bu sürede yine Mesih ve ulusal geri dönüş çağıyla ilgili Kitabı Mukaddes kehanetlerine yöneldiler.

Yahudiler, iyilik güçleri ile kötülük güçleri arasında, Tanrı'nın galip çıkacağı ve günahkârların cezalandırılacağı büyük bir savaş tasarlayan peygamber rivayetlerinden yararlandı. Lût Gölü Ruloları da dahil bu dönemin Yahudi vahiy eserleri, Mesih'in gelişinden önce gerçekleşecek bu savaşın ve eşlik eden belaların ve dertlerin ayrıntılı tasvirlerini verir: Tufanlar ve depremler, ayın ve güneşin kararması ve yıldızların gökten düşmesi. Bu olaylar "Mesih'in doğum sancıları" olarak anılır oldu, çünkü neden oldukları bütün sıkıntılara rağmen, kötülüğün yeryüzünden silineceği, zalim imparatorlukların egemenliğinin yıkılacağı ve insanların günahtan ve çılgınlıktan uzak yaşayabildiği Mesih Çağının habercileriydi.

> Kulum Davud onların üzerine kral olacak ve onların hepsine tek çoban olacak. Benim kanunlarıma uyacak ve buyruklarımı takip edecekler.
> **Hezekiel 37:24**

Mesih'in görünmesi

Tarih boyunca arada bir, bazı kişilerce Mesih olabileceği düşünülen olağanüstü bir birey

Kitabı Mukaddes yazmaları ruloların neredeyse yarısını oluşturur. Büyük çoğunluğu parşömen üzerine İbranice, Aramice, Yunanca ya da Nebatice yazılmıştır.

Lût Gölü Ruloları

1947'de Bedevi bir keçi çobanı, Lût Gölünün kuzeybatı kıyısında Kumran'da bir mağarada gömülü rulolar buldu. Ruloların, Essenilere –eski bir Yahudi tarikatı– ait olduğu; MS 66-70 Yahudi ayaklanması sırasında Romalılardan kaçan tarikat mensupları tarafından saklandığı düşünülüyor. Esseniler, o sırada Kudüs Tapınağının kontrolünde olan rahipliği reddedip çölde bir cemaat kurdu; orada, görünüşe göre yeni, daha saf bir tapınak ve rahiplik başlatacak Mesih Çağında yalnızca kendilerinin kurtarılacağı inancıyla zamanın sonunu beklediler. Rulolar, İbrani Kitabı Mukaddes'teki neredeyse her kitabın bilinen en eski yazmalarını ve daha sonraki Yahudi literatürden bir servet içerir ve o dönemdeki Yahudi düşüncesiyle ilgili bilgimize büyük bir katkıda bulunmuştur.

Bazı Yahudi düşünürler, diasporanın dönüşü ile Kudüs'ün yeniden inşasının, Mesih'in gelişinden önce iki önemli girizgâh olacağını savunur.

ortaya çıkardı. Takipçilerince "Hrist" ("Mesih" sözcüğünün Yunanca karşılığı) olarak anılan Nasıralı İsa böyle bir kişiydi. Hıristiyan olarak anılan İsa'nın takipçileri, Romalılar tarafından idam edildikten sonra onun Mesih olduğuna inanmaya devam etti, ama pek çok Yahudi bu iddiayı reddetti.

MS 132'de Romalılara karşı bir ayaklanmanın başını çeken Simon bar Kohba da Mesih iddiasında bulundu. Ayaklanması büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı; Kudüs ve civarında Yahudi yaşamını fiilen sona erdirdi. Öldürülmeyen Yahudiler Roma İmparatorluğunun çeşitli yerlerine dağıldı ve çoğu köle olarak satıldı.

Romalılara karşı bu ve diğer ayaklanmaların başarısızlığı ve Kudüs'te Yahudi dinsel merkezinin yine kaybedilmesi, Babil sürgünü kehanetlerine ilgiyi yeniden artırdı.

Diriliş ve ahiret

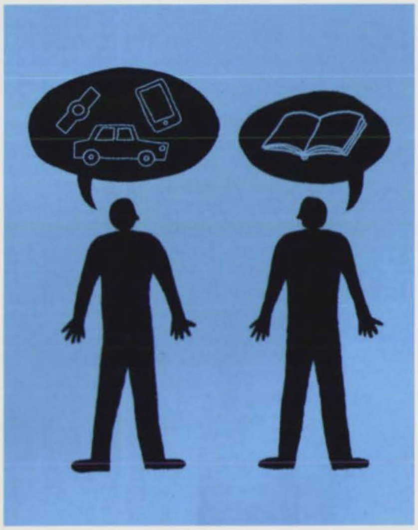
Başlangıçta bazı gelenekler Mesih Çağını, İsrail'in kurtulduğu ve ona eziyet eden zalimlerin yok olduğu bir ulusal restorasyon zamanı olarak tasarladı. Ama daha sonra, ölü ya da diri herkesin yargılandığı, doğru yolda olanların ödüllendirildiği ve günahkârların cezalandırıldığı bir zaman olduğuna da inanıldı.

İbrani Kitabı Mukaddes ölümden sonraki yaşamla ilgili fazla bir şey söylemez. İlk Kitabı Mukaddes yazarlarının çoğu, ölülerin yeraltı dünyasında yaşamaya devam ettiğine ilişkin eski inancı paylaştı, ama konuyla ilgili fazla ayrıntı vermedi. Birçok Yahudi bir kişinin nihai kaderinin, o kişinin yaşarken sergilediği tutuma bağlı olduğuna inanır duruma geldi. Bazıları, günahsızların Cennette yaşamaya devam ettiğini, günahkârların Gehenna denilen bir eziyet yerine mahkûm edildiğini söyledi. Bazıları, ölülerin dirileceği Mesih Çağında bir son hüküm gününü vurguladı. Her iki düşünce de Yahudi inancında varlığını sürdürdü ve hem Mesih Çağına hem bireysel öteki yaşama genellikle "Ahiret" denildi.

Bugün Yahudi Mesihçiliği

Ortodoks Musevilik içinde, mesihli kurtuluş vaadi temel inanç olarak duruyor. Birçok lider, bir grup olarak Yahudiler Tanrı'yı bağrına basar ve emirlerine uyarsa, Mesih'in gelişini hızlandıracaklarını ifade eder. Ama Mesih düşüncesi en fazla Yahudiler baskı altında olduklarında gelişti ve modern dünyanın çoğu yerinde Yahudilerin görece özgürlüğü, ulusal restorasyon umudunun aciliyeti duygusunu zayıflatmaktadır. Özellikle Reform hareketi Mesih Kral, Yahudi anayurduna dönüş ve Tapınağın yeniden inşası düşüncelerinin yıllar içinde bazı boyutlarını yeniden değerlendirmesine rağmen reddetti. Bunula birlikte, Mesihçiliğin bir özelliği Museviliğin bütün akımlarında merkeziliğini korur: İnsanoğlunun –özellikle Yahudi halkının– doğru hareket ederek daha iyi bir gelecek meydana getirme yeteneğine sahip olduğu inancı. ■

> Mesih Kral, İnsan Oğlu, gelecekte ortaya çıkacak ve Davud'un krallığını eski durumuna kavuşturacak.
> **İbn Meymun**

DİNSEL HUKUK GÜNLÜK YAŞAMA UYGULANABİLİR

SÖZLÜ ŞERİATI YAZMAK

KISACA

ÖNEMLI METİN
Talmud

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 2.-5. yüzyıl, Filistin ve Babil

ÖNCE
MÖ 140-MS 70 Ferisiler, bir Sözlü Şeriata inancı benimser.

MS 2. yüzyıl Roma egemenliğine karşı ayaklanmalar birçok Yeşiva'nın (Tora'nın incelenip öğrenildiği yerler) yıkılmasına neden olur; Hahamlar Sözlü Şeriatı yazıya geçirir.

ÖNCE
MS 11. yüzyıl Haham Şlomo Yitshaki (Raşi), yazılı basımlarda standart haline gelen bir Talmud tefsiri çıkarır.

y. 1170-80 Yahudi filozof İbn Meymun, Tora'da sözü edilen yasaları açıklayan ve inceleyen bir eser, Mişna Tora'yı hazırlar.

Talmud'un her sayfası, **Mişna metnini** –Sözlü Şeriatın İbranice bir anlatımı– savunur.

↓

Mişna metni, **çevreleyen Gemara'da** açıklanır ve tartışılır.

↓

Mişna ve Gemara metinleri, daha sonraki bir dönemin **metin ve tefsir tabakalarıyla çevrilir.**

↓

Talmud metni bir **irdelemedir.**

↓

Argümanları okuru **hakikatin çekirdeğine** götürür.

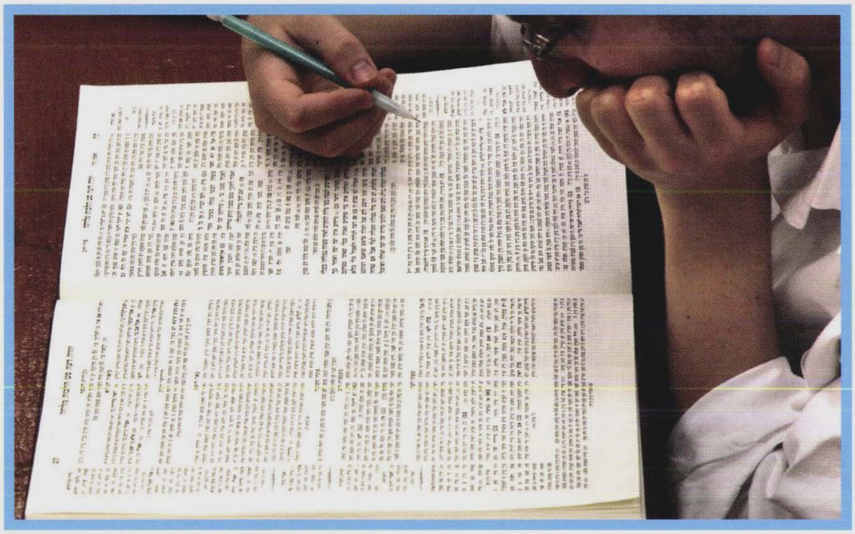
Yahudi geleneği Tanrı'nın Musa'ya bir yasa ve öğreti külliyatı verdiğini, onun da İsrail halkına aktardığını (s. 168-75) savunur. Bunların çoğu, İbrani Kitabı Mukaddes'in ilk beş kitabı Tora'da kayıtlıdır, ama bazı Yahudiler Musa'nın "Sözlü Şeriat" olarak bilinen ek öğretiler (sözlü olarak cemaat liderlerine ve daha sonra kuşaktan kuşağa aktarılan) aldığına da inanır. Bu Sözlü Şeriat kutsal kitap yasalarıyla ilgili ayrıntıları ve yorumları içermekteydi.

MS 2. yüzyıldan itibaren Yahudi rabbiler ("bilgin" ya da "öğretmen" anlamına gelen bir sözcük) Sözlü Şeriatı kayıt altına almaya koyuldu. Sonuç, geniş bir yeni külliyat oldu. Rabbilerin yazılarının çoğu, Talmud denilen bir takım kitapta toplanır; Talmud dindar Yahudiler için, Tanah'tan sonra en önemli ve yetkili dini metindir.

Sözlü Şeriatın önemli olmasının nedeni, kısmen, Tanah'ın yasalarının genellikle muğlak olmasıdır. Örneğin Tanah, Sebt günü çalışmayı yasaklar, ama ne tür işlerin yasaklandığını açıklamaz. Talmud yasaklanan 39 faaliyet tipini (inşaat yapmayı, yemek pişirmeyi ve yazı yazmayı

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ İlerici Musevilik 190–95 ▪ Uyumlu yaşamanın yolu 272–75

Talmud'un öncelikli amacı, önceki kuşakların en zeki kişilerince gerçekleştirilen Yahudi geleneği analizlerini kayda geçirmek ve yeni öğrencileri kendi hakikatlerini bulmaya yönlendirmektir.

da kapsayan) belirleyerek muğlaklığı giderir.

Talmud Musa'ya verilen yasaları kaydetmenin dışında, rabbiler arasındaki tefsir tartışmalarını da kapsar. Bu tartışmalar da Sözlü Şeriatın bir parçası sayılır; çünkü yasaları yorumlama yetkisi, Musa'dan aktarılmıştır.

Talmud'un her sayfası, bu tartışmayı yansıtacak şekilde düzenlenmiştir: En erken yazıların, yani şeriatı düzenleyen Mışna'nın etrafı tartışmalarla, yani Gemara'yla çevrilidir; bu yüzden kitap, rabbiler arasında bir dizi sohbet olarak okunabilir.

Talmud'un kabulü

Bir sözlü şeriat kavramı, Yahudiler arasında evrensel kabul görmedi. Talmud yazılmadan önce Sözlü Şeriat öğretisi, Ferisiler denilen bir Yahudi tarikatı tarafından ilan edildi. Ne var ki, iki tarikat – Karailer ve Sadukiler– bu öğretiyi reddetti. Karailer, 8. yüzyıl civarında Bağdat'ta ortaya çıktı ve (Sadukilerden farklı olarak) bugün hâlâ vardır. Karailerin Tanah'ı yorumlamak için kendi gelenekleri vardır, ama kutsal kitap metninde bulunanlar dışında Musa'ya herhangi bir öğreti verildiğine inanmazlar. Yine de, Museviliğin diğer kolları Talmud'u kutsal bir metin olarak kabul eder ve Ortodoks Yahudiler kökenini, Tanrı'nın Musa'ya verdiği Sözlü Şeriata dayandırmaya devam ederler. Birçok modern Yahudi bu düşünceyi harfi harfine kabul etmez; Talmud'u Yahudi şeriatını koruyup her kuşak için yorumlayan ve teolojik tartışmayı teşvik eden canlı bir geleneğin parçası olarak görür. ▪

Talmud'un versiyonları

Yüzlerce yıl içinde binlerce rabbinin kolektif eseri olan Talmud şeriatın ve geleneğin farklı yanlarını ele alan altı sınıf ve ardından risaleler ve bölümler şeklinde düzenlenir. Talmud'un iki versiyonu vardır: MS 4. yüzyılda İsrail Ülkesinde derlenen Kudüs Talmudu ve MS 500 civarında Babil'de (modern Irak) derlenen Babil Talmudu. İki versiyon arasında birçok benzerlik bulunmasına rağmen, 6000 sayfadan fazla tutan Babil Talmudu genellikle daha yetkin kabul edilir ve Musevilik araştırmacıları tarafından daha yaygın olarak kullanılır. İsrail'de Yahudilerin zulme uğramaları nedeniyle, Kudüs Talmudu hiçbir zaman tamamlanmadı; bu yüzden Babil Talmudu'ndan çok daha kısa ve anlaşılması daha güçtür.

> Musa Tora'yı Sina'dan aldı ve Yuşa'ya, Yuşa büyüklere, büyükler peygamberlere ve peygamberler de Büyük Sinagog üyelerine aktardı.
> **Pirkei Avot**

TANRI BEDENSİZ, BÖLÜNMEZ VE BİRİCİKTİR

TANIMLANAMAZI TANIMLAMAK

KISACA

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
İbn Meymun

NE ZAMAN VE NEREDE
12. yüzyıl, Kuzey Afrika

ÖNCE
MÖ 30-MS 50 Yahudi filozof Philon, Tanah'ın Tanrı'sını Yunan felsefi terimleriyle, Aristotelesçi sıfatlardan yoksun olarak tanımlar.

MS 933 Rabbi Saadia Gaon'un *İnançlar ve Kanaatler Kitabı*, Tanrı'nın birliği yönünde birkaç argüman önerir.

ÖNCE
13. yüzyıl Mistik Yahudi bir metin olan Zohar, yaratılışta ve on "türüm"de sonsuz ve birleşik bir Tanrı'nın tezahür ettiği düşüncesini öne sürer.

y. 1730 Rabbi Moshe Chaim Luzzato'nun *Tanrı'nın Yolu* kitabı, Tanrı'nın bütün kusursuzlukları içinde barındırdığını, ama bunların onda tekil, asli bir sıfat olarak var olduğunu ifade eder.

Kitabı Mukaddes zamanından beri, tek Tanrı'ya inanç Yahudi dininin merkezi bir özelliği olmuştur. Yine de Tanrı'nın "tek" olduğu düşüncesi, farklı biçimlerde anlaşılabilir: Yani Tanrı, çok sayıda ilahi varlığın en büyüğü olabilir ya da Tanrı, birçok farklı öğeden oluşan tekil bir varlık olabilir. Ortaçağda Müslüman çevrede birçok Yahudi filozof, Tanrı'nın tekliğinin doğru anlaşıldığında bütün diğer olasılıkları dışladığını göstermeye çalıştı.

Moses Maimonides, yani ibn Meymun bu okulun oldukça nüfuzlu bir filozofuydu. Yahudi tektanrıcılık

Ayrıca bkz.: Tek tanrıdan tektanrıcılığa 176–77 ■ Mistisizm ve Kabala 188 ■ İlahinin birliği zorunludur 280–81

ilkesini, klasik Yunan felsefesi terimleriyle açıkladı: Tanrı "basittir" –yani parçalardan ya da niteliklerden oluşmaz.

İbn Meymun'a göre Tanrı'nın tekliği, başka bir varlığın tekliğinden farklıdır: O tekil, biricik, bölünmez bir varlıktır; insan anlayışının ve tarifinin de ötesindedir ve bu nedenle ona belirli sıfatlar verilemez.

Tanrı kategorileştirilemez

İbn Meymun'a göre Tanrı, "türlerden biri" değildir –belli karakteristikleri paylaşan bir varlık grubunun üyesi değildir. Örneğin üç farklı erkeğin her biri bireydir, ama "erkeklik" sıfatını paylaşırlar ve bu nedenle erkek kategorisine aittirler. Diğer yanda Tanrı'nın sıfatları yoktur ve bu nedenle, ilahi ya da başka türlü bir varlık kategorisine ait olamaz.

Tanrı'nın tekliği, bölünebilir olan bir cismin tekliğinden de farklıdır. Yani Tanrı, parçalara ayrılabilen fiziksel bir nesne gibi değildir. Ama İbn Meymun daha da ileri gidip,

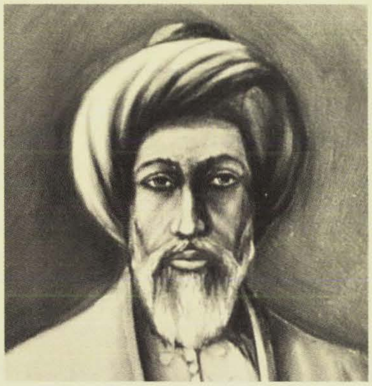

İbn Meymun'a göre Tanrı her şeyden önce vardı ve bütün şeylerin yaratıcısıdır. Onun varlığı bütün diğer varlıklardan bağımsızdır, ama diğer bütün şeyler var olmak için ona muhtaçtır.

> Tanrı iki ya da daha fazla varlık değil, yaratılışta tekil herhangi bir şeyden daha tekil ve eşsiz bir tekliğin tekil bir varlığıdır.
> **İbn Meymun**

Tanrı'nın entelektüel olarak da bölünmez olduğunu öne sürdü: Hiçbir sıfata (Aristoteles'in tanımladığı şekliyle özniteliğe) sahip olamaz, çünkü o zaman hem bir özden hem de sıfatlardan oluşurdu. Örneğin Tanrı "ebedi" olsaydı, fiilen iki tanrı olurdu: Tanrı ve Tanrı'nın ebediliği.

İbn Meymun'un Tanrı'nın hiçbir sıfatının olmadığı inancı, Tanrı'yı olumlayıcı bir biçimde karakterize etmenin doğru olmadığını savunan ve "negatif teoloji" denilen bir düşünce okulunun ürünüdür. İnsan dilinin sınırları nedeniyle Tanrı'yı "ebedi" olarak tarif edebiliriz, ama aslında yalnızca Tanrı'nın ebedi-olmayan olmadığını söyleyebiliriz: Yani Tanrı'nın özü idrakın ötesindedir. İbn Meymun, Tanrı'nın tekliği öğretisini, Tanrı'nın eskiliği ve Tora'nın Tanrı'nın ağzından çıktığı inancı gibi kavrayışları da kapsayan Yahudi inancının 13 temel ilkesi arasına dahil etti. Birçok kişi bu ilkeleri Yahudi inancının temel öğeleri sayar. ■

İbn Meymun

İbn Meymun (Rambam olarak da tanınır) 1135'te İspanya'da Kurtuba'da Yahudi bir ailede dünyaya geldi. Çocukluğu kültürlerarası etki bakımından zengin geçti: Hem İbranice hem Arapça eğitim aldı; haham-yargıç babası ona Müslüman İspanya bağlamında Yahudi şeriatını öğretti. 1148'de Berberi Muvahhidler iktidara gelince ailesi İspanya'dan kaçtı ve sonunda önce Fez'e ve ardından Kahire'ye yerleşene kadar on yıl boyunca göçebe yaşadı. İbn Meymun, ailesinin mali sorunlarından ötürü bir hekim olarak eğitime başladı; becerisi sayesinde, birkaç yıl içinde saraya atandı. Haham-yargıç olarak da çalıştı; ama bu, karşılığında ücret almayı yanlış bulduğu bir faaliyetti. 1191'de Kahire'deki Yahudi cemaatinin lideri kabul edildi. 1204'te ölümünden sonra, mezarı bir Yahudi hac yeri haline geldi.

Önemli eserleri

1168 *Mişna Tefsiri*
1168–78 *Mişna Tora*
1190 *Şaşırmışların Kılavuzu*

TANRI VE İNSANOĞLU KOZMİK SÜRGÜNDEDİR

MİSTİSİZM VE KABALA

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Yitshak Luria

NE ZAMAN VE NEREDE
16. yüzyıl, Filistin

ÖNCE
MÖ 1200'den itibaren Zerdüştçüler, insanların her doğru ahlaki davranış hareketinin iyiliğin kötülüğe karşı verdiği kozmik mücadeleye yardım ettiğine inanır.

MS 10.-15. yüzyıl Hıristiyan mistisizmi ortaçağda Avrupa'da gelişir.

SONRA
18 yüzyıl Avrupa'da Haskala ("Yahudi Aydınlanması"), mistisizmi reddederken, Israel ben Eliezer Ukrayna'da, Yitshak Luria'nın Kabala şerhine dayanarak Hasidi Museviliği kurar.

1980'ler Los Angeles'ta Kabala Merkezi, Musevi mistik geleneğinden türetilen öğretilerle, şöhretli kişileri takipçi olarak çeker.

Museviliğin metinleri, İbrani Kitabı Mukaddes ve Talmud'un (bir rabbinik tefsirler külliyatı) yanı sıra, Kabala olarak bilinen mistik bilgi külliyatını da kapsar. Başlangıçta sözlü bir gelenek olan Kabala, İspanya'da 13. yüzyılın sonunda Zohar'da ("İlahi İhtişam") derlendi. Zohar ve kabalacı düşünceleri, 1490'larda İberya'dan (bugünkü İspanya, Portekiz ve Andora) kovulmalarından sonra sürgün Yahudiler için –özellikle Filistin'deki Safedli bilginler için– özel bir anlam kazandı. Öğretmen Yitshak Luria da onların arasındaydı; Luria'nın Zohar tefsiri, Yahudilerin sürgün deneyimine uygulanabilir eşsiz bir yaratılış tasviri sundu. İyi ile kötünün ve kurtuluş yolunun bir açıklamasını verdi.

Yahudi erkekler Kudüs'te pişmanlık duası, 'Selichot' sırasında. Kabalaya göre emirlere uymak, halkın sürgünden kurtuluşa gitmesine yardımcı olacaktır.

Luria'nın tefsirinde yaratılıştan önce yalnızca Tanrı vardı. Boş alan açıp dünyayı yaratmak için, büzüldü ya da kendi içine çekildi (*tzimtzum*): yaratmak uğruna kendi kendine dayatılmış bir sürgün biçimi. 10 sefirot –Tanrı'nın ilahi sıfatlarının türümü– şeklinde ilahi bir ışık yaratılan boşluğa aktı. Adam Kadmon ("ilk adam" demek), *sefirot*'u içine alacak kapları oluşturdu. Ama kaplar ilahi ışığı tutamayacak kadar narindi: Üstteki üçü hasar gördü, alttaki yedisi tamamen yok olup ilahi ışığı saçtı. Kapların bu yıkımı (*şevirat ha-kelim* ya da *şevirah* olarak bilinir) yaratılış sürecini bozdu ve evreni, yaratılışa yardım eden ve direnen öğelere ayırdı: iyi ve kötü, yukarı ve aşağı dünyalar.

Bu hasar, Luria'nın açıklamasına göre, aşağı dünyadaki kötülük güçlerinin tutunduğu ilahi ışığın "kutsal kıvılcımları"nı alıp yukarı dünyadaki kaynağına geri götürülerek onarılabilir: bir *tikkun olam* –dünyayı onarma– süreci. Bunun sorumluluğu, kutsal bir emre

Ayrıca bkz.: Yeni bir çağ vaadi 178–81 ▪ Tanrı'nın bir tezahürü olarak insan 188 ▪ Tasavvuf ve mistik gelenek 282–83

uydukları her seferinde kutsal bir kıvılcımı kurtaran ve günah işledikleri her seferinde bir kutsal kıvılcımı tekrar evrensel kötülüğe aktaran Yahudilerin omzundadır. Bütün ilahi kıvılcımlar iyilik dünyasında yeniden birleşene kadar kurtuluş olamaz ve insanlık kozmik sürgünde yaşayacak.

Luria kendi Kabala tefsirinin bir kaydını bırakmamış olmasına rağmen, batını öğretileri takipçileri tarafından korundu. Ölümünden sonra düşünceleri bütün Avrupa'ya hızla yayıldı. Luriacı Kabalanın rasyonel, kapsamlı doğası nedeniyle, kabalacı araştırma Yahudi düşüncesinin bir ana direği haline geldi ve 18. yüzyılda Tanrı'yla mistik bir ilişkiye özel önem veren Hasidi hareketinin (s. 188) temelini oluşturdu. ■

Yitshak Luria

Yitshak ben Şlomo Luria Aşkenazi 1534'te Kudüs'te doğdu. Alman babası, Yitshak çocukken öldü; bunun üzerine annesiyle birlikte Mısır'daki dayısının yanına taşındı. Rabbi Bezalel Aşkenazi de aralarında olmak üzere, o zamanın en ünlü bilginlerinden rabbinik literatür ve Yahudi şeriatı dersleri aldı ve tüccarlık yaptı. 15 yaşında evlendi, ama araştırmalarını sürdürdü. Altı yıl sonra Zohar'ı ve ilk kabalacıları incelemek üzere Nil'de bir adaya taşındı; kimseyle pek konuşmadı, daha sonrada yalnızca İbranice konuştu. Dediğine göre o sırada, uzun süre önce ölmüş olan peygamber İlyas'la konuştu ve İlyas ona, Osmanlı yönetimindeki Filistin'de kabalacı bir araştırma merkezi olan Safed'e taşınmasını söyledi.

Moses Cordovero'yla birlikte çalışan Luria, Kabala öğretisiyle ünlendi ve öğrencileri, İbranice "kutsal Rabbi Yitshak" ifadesinin baş harflerinden oluşturdukları HaArİ, "Aslan" lakabını taktı. 1572'de Safed'te öldü.

> Tora gizlidir. Yalnızca erdemliler düzeyine ulaşanlara açıktır.
> **Talmud, Hagigah**

KUTSAL KIVILCIM HERKESİN İÇİNDEDİR

TANRI'NIN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK İNSAN

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
İsrael ben Eliezer

NE ZAMAN VE NEREDE
1740'lar, Ukrayna

ÖNCE
16. yüzyıl Yitshak Luria ve diğer öğretmenler Kabalanın mistik öğelerine ilgiyi yeniden uyandırır.

SONRA
19. yüzyıl Hasidilik, Museviliğin entelektüelleşmesine ve laikleşmesine tepki olarak taraftar bulur.

1917 Rusya'da Bolşevik Devrimi, birçok Hasidi cemaati dağıtır.

1930'lar Nazizmin yükselişiyle birlikte Yahudiler Almanya'dan, Doğu Avrupa'dan ve Rusya'dan ABD'ye kaçar; II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki bütün Hasidi cemaatler imha edilir.

1948 İsrail devleti kurulur. Yerinden yurdundan olan birçok Hasidi Yahudi oraya yerleşir.

İsrael ben Eliezer'in (Baal Şem Tov ya da Beşt olarak tanınır) 1740'larda kurduğu Hasidi Museviliğin ayırt edici özelliği, *zaddik* denilen manevi bir liderin rehberliğinde gerçekleştirilen kitlesel esrime ritüelleri ve coşkusudur. Ana öğretilerinden birine göre ilahi olan, herkesin içindedir. Şimdi aşırı Ortodoks Museviliğin önemli kollarından biridir.

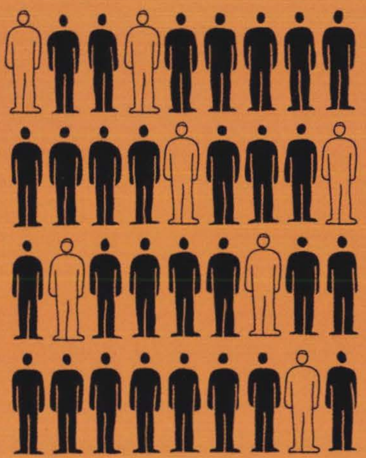
Hareket 18. yüzyılda Orta ve Doğu Avrupa'nın Yahudi cemaatlerinden çıktı. Bu cemaatler genellikle küçük ve yalıtılmıştı; yaşam tarzları, başka yerlerde yaşayan kentli Yahudilerinkinden çok farklıydı. O sırada anaakım Yahudi felsefesi daha entelektüelleşmiş ve teoloji daha yasacılaşmıştı. Bu gelişme, özellikle Güney Polonya gibi alanlarda küçük köy (ştelt) sakinlerinin ihtiyaçlarına aykırıydı.

Özellikle Kazakların zulmü karşısında bu cemaatlerin birliğini sürdürmek için dini liderler bir yerden diğerine dolaştı. İbadet edenlere rehberlik etmenin yanı sıra, dini törelere daha aktif katılmalarına bir fırsat da sundular. Rabbinik öğreti halktan koptuğu için, Baal Şem Tov gibi karizmatik liderler, Tora'nın hahamların özel alanı olmadığını açıkladı. Manevi öğrenme herkese açıktı: Luriacı mistik Kabala geleneğinde anahatları çizilen "kutsal kıvılcımlar" ya da ilahi ışık – Tanrı'nın bir tezahürü– herkeste bulunabilirdi. ■

Hasidi erkekler bir düğün töreninde dans ediyor. Hasidi Yahudilerin Doğu Avrupa'nın eski giyim tarzına dayanan farklı giyimleri, onları Museviliğin diğer kollarından ayırır.

Ayrıca bkz.: Mistisizm ve Kabala 186–87 ▪ Hıristiyanlıkta mistik deneyim ▪ Tasavvuf ve mistik gelenek 282–83

MUSEVİLİK BİR DİNDİR, BİR MİLLİYET DEĞİL

İNANÇ VE DEVLET

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Moses Mendelssohn

NE ZAMAN VE NEREDE
Geç 18. yüzyıl, Almanya

ÖNCE
MS Romalılar Yahudileri İsrail Ülkesinden sürer.

SONRA
1770'ler-1780 Haskala ya da "Yahudi Aydınlanması": Özellikle Batı Avrupa'da Yahudiler benimsenen toplumlarla daha fazla bütünleşir.

1791 Fransız Devrimi sırasında Fransa'da Yahudilerin kurtuluşunu, Hollanda'da ve daha sonra Napoléon'un fethettiği ülkelerdeki kurtuluş izler.

1896 Theodor Herzl *Yahudi Devleti*'ni yayımlar ve modern Siyonist hareketi başlatır.

19. yüzyıl Reformcu Musevilik Haskala'dan esinlenir.

1948 İsrail devleti kurulur.

Avrupa'daki Aydınlanmayı izleyen ve "Yahudi Aydınlanması" denilen Haskala hareketi, Alman Yahudi filozof Moses Mendelssohn'dan büyük ölçüde esinlendi. Yahudilerin katlandığı zulmün, büyük ölçüde içinde yaşadıkları toplumlardan ayrı olmalarının bir sonucu olduğuna inanmaktaydı.

Yahudi ve Gentile (Yahudi olmayan) ayrılığına yönelik eleştirisi, Yahudi olmanın ne anlama geldiği konusunu da gündeme getirdi. Ona göre Musevilik, hoşgörülü, çoğulcu bir toplumda diğer dinlerle aynı şekilde ele alınması gereken bir dindi ve takipçilerine, yaşadıkları ülkenin yurttaşları olarak vicdan özgürlüğü tanınmalıydı; öte yandan, bir Yahudi olmak ayrı bir ulusa ya da halka mensup olmayı ima etmiyordu.

Jerusalem, oder über religiöse Macht und Judentum [Kudüs ya da Dinsel Erk ve Yahudilik Üzerine] (1783) kitabında Mendelssohn yalnızca Yahudilerin kurtuluşunu değil, "gettolardan çıkıp" laik kültürel yaşamda daha aktif bir rol oynamalarını da savundu. Özellikle, Yahudi olmayan toplumlarla bütünleşmek için Yahudilerin yerel dil öğrenme düşüncesini teşvik etti ve Tora'yı Almancaya çevirip yayımladı.

> Devlet fiziksel güce sahiptir ve gerektiğinde onu kullanır; dinin gücü sevgi ve iyiliktir.
> **Moses Mendelssohn**

Mendelssohn'un kendisi dinsel görevlerini yerine getiren bir Ortodoks Yahudi olmasına rağmen, düşünceleri ve esin verdiği Haskala hareketi, 19. yüzyılda Reformcu Museviliğin temelini attı. ■

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ İlerici Musevilik 190–95 ▪ Modern siyasal Siyonizmin kökeni 196–97

GEÇMİŞTEN YARARLAN, ŞİMDİYİ YAŞA, GELECEK İÇİN ÇALIŞ

İLERİCİ MUSEVİLİK

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
İlerici Musevilik

NE ZAMAN VE NEREDE
19. yüzyıl, Avrupa ve ABD

ÖNCE
19. yüzyıl Alman Aydınlanması Yahudilere laik eğitim ve topluma katılım olanağı sunar.

SONRA
1840 Batı Londra Sinagogu kurulur.

1872 Reform Akademisi *Yahudi Bilimi Yüksekokulu* Berlin'de kurulur.

1885 Reformcu Musevilik ABD'de gelişir. Pittsburgh Platformu, Reformun ilkelerini tanımlar.

20. yüzyıl Bütün dünyada ilerici sinagoglar ve cemaat örgütleri kurulur.

Avrupa'da Yahudi özgürlüğü 18. yüzyılda Almanya'da başladı. Daha önce Yahudilerin oturabilecekleri yerler belirlenmişti, üniversitelere ve mesleklere girmeleri yasaklanmıştı, ama Avrupa Aydınlanmasının gücü, onlara yurttaş olarak eşit haklar verilmesine yol açtı. Yidiş dili konuşan Yahudiler Almanca öğrendi, modern dünyanın bir parçası oldu ve bireyselliğin özgürlüğünü hissetmeye başladı. Birçok Yahudi, potansiyelini gerçekleştirmenin bir aracı olarak gözünü laik eğitime –Yahudi geleneği yerine– dikmeye başladı. Almanya'da Reform hareketiyle birlikte başlayan İlerici Musevilik bu değişimlere, modernliğe ve yeni özgürlüklere bir yanıttı.

İlk ve en görünür reformlar Berlin ve Hamburg'ta ortaya çıktı. Sinagog ayiniyle ilgiliydiler: Vaaz Almanca verilecekti ve kadınlar ile erkekler ayrı değil, bir arada oturacaktı. Daha radikali, modern bilimsel kutsal kitap araştırmalarının etkisi bazı Yahudilerin kutsal kitap metinlerinin ilahi otoritesini ve bu metinleri toplumdan uzak tutan

> Talmud kendi zamanının ideolojisiyle konuşur ve o zaman için doğruydu. Ben de kendi zamanımın daha yüksek ideolojisi adına konuşurum ve bu çağ için ben doğruyum.
> **19. yüzyıl Almanya'sında aşırı reformcular**

gelenekleri sorgulamasına yol açtı. Klasik hahamların otoritesi eski zamanlara ait bir işlev olarak görülüyor ve tartışma konusu yapılıyordu.

Bu yeni içgörüyle ve bunun yarattığı fırsatlarla karşılaşan bazıları, Museviliklerini bırakıp laik milliyetçiliği yeğledi. Bazıları tarihsel, akademik din araştırmaları (*Wissenschaft des Judentums*) ışığında Museviliği modernleştirmeye çalıştı. Bazıları için değişim çok hızlıydı ve olasılıkla daha Ortodoks bir

Abraham Geiger

Abraham Geiger 1810'da Almanya'da Frankfurt-am-Main'de doğdu. Yahudi ve Alman klasikleri eğitimi aldı ve doktora tezi "Muhammed Musevilikten Ne Aldı?" için Arapça çalıştı. Yahudiliğin akademik araştırmaları olan *Yahudi Bilimi*nin tutkulu bir savunucusu olarak, çığır açan bilimsel çalışmalarla Museviliğin sonsuz manevi ve etik özünü damıtmaya koyuldu. Ayrı bir hareket yaratmaktan çok bir bütün olarak Museviliği modernleştirmeye çalıştı; tarihsel nedeni ortadan kalkmış pratikleri reddetti. 1838'de Breslau'da ikinci haham olarak atanınca, Geiger otoritesinin varolan, gelenekçi haham tarafından tartışma konusu yapıldığını gördü: Resmi olarak ikisi de bütün cemaatin hahamıydı, ama sonunda her biri kendi hizbine hizmet sundu. Geiger daha sonra Frankfurt'ta ve ardından Berlin'de hahamlık yaptı ve 1874'te ölmeden önce iki yıl Reform Akademisinde ders verdi.

Önemli eserleri

1857 *Kitabı Mukaddes'in Özgün Metni ve Çevirileri*

Ayrıca bkz.: Yeni bir çağ vaadi 178–81 ▪ Modern siyasal Siyonizmin kökeni 196–97 ▪ Protestan Reformu 230–37 ▪ İslami uyanışın yükselişi 286–90 ▪ İnancın bağdaşabilirliği 291

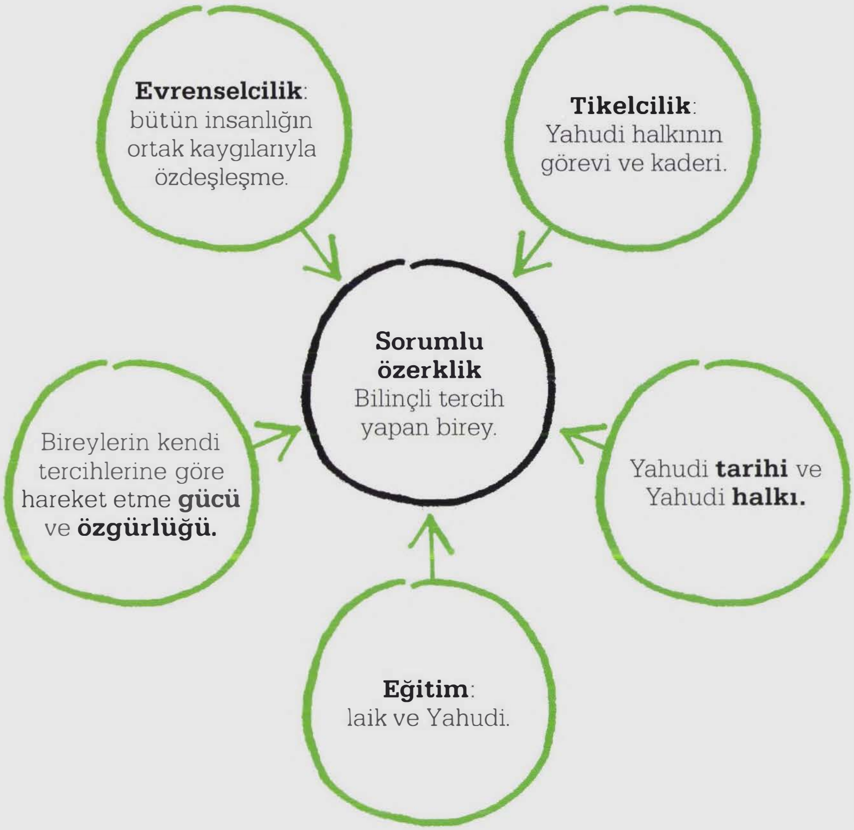
haham tarafından hizmet edilmek üzere, çeşitli gruplar cemaatten ayrıldı.

Teolojiyi sorgulamak

Teolojik yenilik ayin reformuna ve 1818'de Hamburg'ta yeni bir Reform dua kitabının yayımlanmasına yol açtı. Abraham Geiger gibi hahamlar ve bilginler, temel teolojik varsayımları sorgulamaya başladı. Geiger Yahudi geleneğini yeni koşullara uyacak şekilde değiştirmek için tarihsel emsallerin farkına vardı ve bazı törelerin, modern yaşam tarzıyla bağdaşabilecek şekilde değiştirilebileceğini öne sürdü.

Museviliğin geleneksel teolojisinin bir kısmı da terk edildi. Alman reformcular, halkı İsrail Ülkesine geri götürüp Tapınağı yeniden inşa ettirecek ve kurban kültünü geri getirecek kişi biçiminde bir Mesih için dua edebileceğini artık düşünmüyordu. Mesih düşüncesinin yerine, her Yahudinin meydana getirmek için çalışacağı mesihvari bir ideal – yeryüzündeki her ulus için barış– düşüncesini geçirdiler. Yahudilerin artık sürgünde olmadığı, Yahudi kaderini modern bir ulusun yurttaşları olarak gerçekleştirebilecekleri düşüncesi daha da cüretliydi.

Bu rüya, bazı bakımlardan kısa ömürlü oldu. Birçok kişiye göre, Hıristiyanlığa dönmeden gerçek bir toplumsal bütünleşme yoktu; II. Dünya Savaşı ve Nazi Almanya'sının Holocaust'u, aydınlanmış bir insanlık umudunun sınırlarını berraklaştırdı.

> Bir azınlık her zaman düşünmeye mecbur bırakılır. Bu, azınlıkta olmanın nimetidir.
> **Leo Baeck, ilerici haham**

Dini özerklik

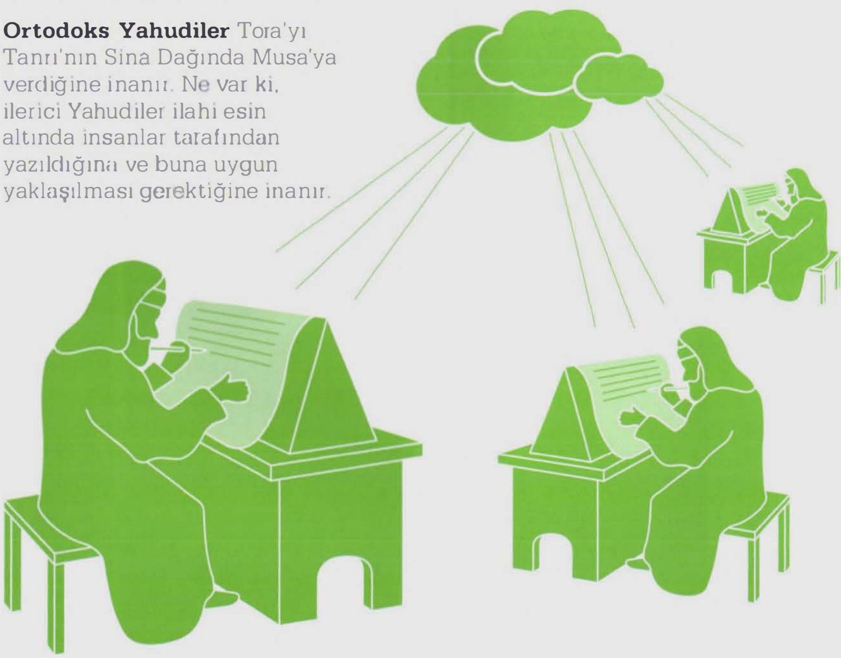
Bugün dinin diğer saflarında olduğu gibi ilerici Musevilikte de, bir ulusun ve cemaatin parçası olmak (evrenselcilik) ile eşsiz bir kadere sahip olmak (tikelcilik) arasında bir gerilim vardır. İlerici Yahudiler için farklı olan, herhalde özerkliğe modern vurgudur –Yahudi yaşamlarını nasıl yaşayacaklarını belirleme özgürlüğü. İlerici Musevilik öğretisine göre sorumlu özerklik, geçmişe saygı ve geleceğe bağlılıkla birlikte etiğe, Yahudi eğitimine ve Yahudi halkına sadakate dayanan tercihler yapmayı gerektirir.

Yahudi teolojileri gelişmeye devam etmektedir. Tektanrıcılık temel ilke olarak kalmasına rağmen, ilerici Museviliğin teolojisi "emir veren" bir Tanrı fikrini Tanrı'yla süregiden bir ilişki, her Yahudinin bireysel özgürlüğünü kullandığı bir ilişki düşüncesine kadar genişletir. "Mitzvot" yani emirler bu ilişkinin dışavurumlarıdır.

Tekçilik kavramı

Başka bir ilerici düşünür grubu Tanrı'nın dışsal bir ilahtan çok benliğin ayrılmaz bir parçası olduğuna inanır. Bazıları, bütün yaratılışın Tanrı'nın içinde gerçekleştiğini, yani her şeyin Tanrı *olduğunu* düşünen Yahudi mistiklerin görüşünü özümsedi. Tektanrıcılık, tek tanrıya inanç, tekçilik olur; yani yalnızca teklik vardır ve bu teklik Tanrı'dır. İlerici Musevilik içinde bu teolojik dönüşümler şu anlama gelir: Bireyin rolü ve emirler artık sabit görülemez. Birey, Tanrı ve emirler arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasıyla birlikte, ilerici hareket içindeki Yahudiler de İbrani Kitabı Mukaddes'in geleneksel yorumlarını gözden geçirmeye başladı. Kitabı Mukaddes'i farklı tarihsel dönemlere ait bir bileşik metin –Tanrı'nın kaydedilmiş sözlerinden çok, bir insanın ilahla karşılaşmasının yazılı kaydı– olarak görürler, yani otoritesi apaçık değildir. Tanrı'nın niyetleri zaman içinde bir defada sabitlenmediğine göre, vahyin de sürekli olduğu düşünülebilirdi.

Benzer biçimde ilerici Musevilik, geleneksel olarak kutsal kitap emirlerine ve klasik hahamların kararlarına dayanan Yahudi şeriatının, yani Halaha'nın gelişimi üzerinde tarihin ve insan yazarlığının etkisini kabul eder. Halaha hem Ortodoks hem ilerici cemaatlerde dönüşüme uğradı. İlerici bir bakışa göre Halaha, çağdaş Yahudi dünyasında etik ve pratik sorunlara yanıt vermek için sürekli uyarlanır. Bu görüş kök hücre araştırmaları gibi modern bilimsel gelişmeleri hesaba katar ve yaşamın sonunda bakım gibi konuları ele alan çağdaş etiği rehber alır. Diğer ilericiler, belki eski İbrani peygamberlerle ve etik güdümlü bir Peygamber Museviliğiyle daha yakından özdeşleşen bir post-Halaha Museviliğini tasvir eder.

Ortodoks Yahudiler Tora'yı Tanrı'nın Sina Dağında Musa'ya verdiğine inanır. Ne var ki, ilerici Yahudiler ilahi esin altında insanlar tarafından yazıldığına ve buna uygun yaklaşılması gerektiğine inanır.

Ritüeller ve töreler

Ritüel pratiklere modern yaklaşımlar da Museviliğin sürekli evrildiği düşüncesini yansıtır; ilahi otoritenin Tora'yla sınırlı olmadığını kabul eder. Örneğin Sebt, çalışma günlerinden ayrı bir dinlenme ve kutsallık günü sayılır. İlerici Yahudiler Sebt gününe saygı gösterir ve Cuma akşamları Sebt mumu yakmaları olasıdır, ama hepsi illa güneş batmadan önce yapılmasında ısrar etmez. Sebt günü sinagoga motorlu taşıtla gitme geleneksel yasağını da reddedebilirler.

Perhiz yasaları

Kaşrut (perhiz yasası) konularında bazı ilerici Yahudiler bütün kuralları zamanı geçmiş diye bir tarafa bırakabilir, bazıları Tora'da yasaklanan etlerden uzak durup et ve süt ürünlerinin ve bunların hazırlanmasında kullanılan gereçlerin ayrılmasıyla ilgili sonraki haham yasaklarına aldırmayabilir. Bazıları yeme bilincini ifade etmenin, hatta organik, dürüst ticaret ürünleri ya da "yakın mesafe" yiyecekler yemenin bir yolu olarak *kaşrut* disiplinine odaklanabilir. Bazıları vejetaryenliği düzgün ya da uygun (İbranice "kaşrut" sözcüğünün anlamından) bir diyet, dolayısıyla dinsel kurallara uymanın modern, ilerici bir dışavurumu olarak görebilir.

İlerici cemaatler, bir kızın *bat mitzvah* (emrin kızı) olma zamanını belirtir; geleneksel örf, kadınların dini ayinlerde yer almasını yasaklardı.

Bugün için ayin

Tarihsel olarak Yahudi ayini yüzyıllar içinde yeni dualar eklendikçe uzama eğiliminde olmuştur. İlerici ayinler çerçeveyi ve temel duaları korur, ama dualar ve tercümeler gibi bazı tekrarları kaldırır; ölülerin dirilmesi, tapınağın restorasyonu ve hayvan kurbanı gibi ilerici inançlara uymayan kavramların yeniden işlenmesini düşünür. Birçok ilerici ayin, örneğin "Rab" yerine "Ebedi", "babalar" yerine "atalar" diyerek ve kutsal kitap baba-atalarına ana-ataları da ekleyerek feodal ve toplumsal cinsiyetçi dilden uzak durur. Bazen şiir ya da inançlar arası anlayış duaları gibi ayin kompozisyonları dahil edilebilir ve Tora'dan haftalık daha kısa bir pasaj okunabilir. Birçok cemaatte ayinler yerel dilin yanı sıra İbranice ve genellikle müzik eşliğinde yapılır. İlerici Yahudiler Tora'da verilen İbrani bayram tarihlerine, İsrail Ülkesindeki bütün Yahudilerin pratiği olduğu için uyar. Diasporadaki Ortodoks ve Muhafazakâr Yahudiler ise, MS 358'de İbrani takvimi sabitlenmeden önce İsrail dışında adet olduğu gibi, bayramların süresini geleneksel olarak bir gün uzatır.

İlerici cemaatlerde erkekler ve kadınlar, cemaat liderliğinde (haham olarak atanmak dahil) ve ister evde ister sinagogda olsun ritüel yaşamda genellikle tam olarak eşittir. Tıpkı erkek çocukların *bar mitzvah* olmak için yaptığı gibi kızlar da, 13 yaşında halk içinde Tora okuyarak, hatta ibadet sırasında cemaati yöneterek ritüel yetişkinliğini kutlayıp *bat mitzvah* olur.

Bugün ilerici Musevilik

Alman Reformcu Museviliğin temel düşünceleri kök saldı ve bugün dünyanın pek çok ülkesinde ilerici Yahudi cemaatlerinin büyümesine yol açtı. Birleşik Krallık'ta Reformcu Musevilik ve Liberal Musevilik ortaya çıktı ve Alman Yahudilerin ABD'ye göçüyle birlikte orada da bir Amerikan Reform hareketi oluştu. Bu, ABD'de teolojisi modern, ama pratiği geleneksel olan Muhafazakâr Musevilik ve Yeniden Yapılanmacı Yahudilik gibi başka ilerici cemaatlere yol açtı. Diasporadakinden daha geleneksel bir Musevilik eğiliminde olan İsrail de dahil olmak üzere, dünyanın her yerinde başka ilerici Musevilik biçimleri görülmektedir.

Son zamanlarda Yahudiliğe ilginin dünya çapında canlanması, klasik İbranice metinlerin manevi, edebi ve etik değerlerinden ötürü incelenmesine yol açtı. Bugünün müminleri Yahudi ve laik etkilerin geniş yelpazesinden yararlanabilir ve bu nedenle, onların yalnızca tek bir Yahudi hareketine ömür boyu bağlanmaları daha az olasıdır. ■

> Geçmişin bir oyu vardır, ama vetosu yoktur.
> **Dr. Mordecai M. Kaplan, ilerici teolog**

AZMEDİP YAPARSAN RÜYA OLMAZ

MODERN SİYASAL SİYONİZMİN KÖKENLERİ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Theodor Herzl

NE ZAMAN VE NEREDE
1896, Avusturya-Macaristan

ÖNCE
MÖ 586 Babil Kralı Nebukadnezar Kudüs'teki Tapınağı yıkar ve Yahudileri sürgüne gönderir. MÖ 538'den itibaren Yahudiler, Pers imparatoru Büyük Kyros'un bir fermanına uygun olarak İsrail Ülkesine geri dönmeye başlar.

MS 70 Romalılar ikinci Tapınağı yıkar; Yahudiler yine sürgün edilir.

635 İslam halifesi, Filistin'i fetheder; 1516'da Osmanlı İmparatorluğu bölgenin kontrolünü ele geçirir.

SONRA
1882–1948 Diasporadan Yahudiler dalgalar halinde İsrail Ülkesine göç eder.

1948 İsrail devleti kurulur.

Haskala, yani "Yahudi Aydınlanması" sırasında Moses Mendelssohn'dan (s. 189) esinlenen Yahudi düşünürler Yahudileri yaşadıkları zulmün üstesinden gelmenin bir yolu olarak benimsenen ülkelerin kültürünü özümsemeye teşvik etmişti. Batı Avrupa'nın ve ABD'nin çoğu yerinde özgürleşme, özellikle orta sınıf Yahudilerin toplumla bütünleşmesine olanak vermişti.

Bu Yahudilerden biri, gazeteci ve yazar Theodor Herzl, görünüşte liberal bir ülke olan Fransa'da aşırı antisemitik duygular hissedene kadar Yahudi asimilasyonuna

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ İnanç ve devlet 189 ▪ Ras Tafari bizim Kurtarıcımızdır 314–15

> Bana göre Yahudi sorunu toplumsal ya da dinsel bir sorun değil... ulusal bir sorundur.
> **Theodor Herzl**

inanmaktaydı. Gettolaşmanın ve antisemitizmin kaçınılmaz olduğunu anlamaya başladı: Yahudiler zulüm görmelerinin olası olmadığı yerlere toplanma eğilimindeydi, ama bu yerlere önemli sayıda Yahudi göç ettikten sonra Yahudi-karşıtı duygu gelişmekte, onu da zulüm izlemekteydi. Benzer şekilde, Yahudilerin yerel toplulukla harmanlanmaya ve sadık yurttaş gibi davranmaya çalıştığı yerlerde bile, yabancı gibi davranılıyor ve yalıtılmışlığa itiliyorlardı. Bu sorunların çözümünün asimilasyonda değil, Yahudi halkının büyük ölçekte ayrılıp bir yerde toplanmasında olduğu sonucuna vardı. Antisemitizm yenilgiye uğratılamaz ya da ortadan kaldırılamaz, ama bir Yahudi ulus-devleti kurularak uzak durulabilirdi.

Bir Yahudi yurdu

Herzl'in 1896'da yayımladığı ve "Yahudi meselesine modern bir çözüm önerisi" olarak tanımladığı kısa kitabı *Yahudi Devleti*'nde, bir Yahudi yurdu kurma argümanını öne sürdü. Bunun için tercih edilen yer, o sırada Osmanlı egemenliğinde olan Filistin'in bir parçasını oluşturan İsrail Ülkesiydi. Bu öneri, teolojik bir emel değil, daha çok siyasal bir hareket olarak modern Siyonizmin başlangıcının işareti oldu. Ertesi yıl, 1897'de, Herzl uluslararası bir konferans, Birinci Siyonist Kongreyi düzenledi; bu kongrede bir Yahudi devleti için siyasi iradenin var olduğu ve yeterli sayıda Yahudi, uluslararası topluluğa baskı yaparsa bunun başarılabileceği belli oldu. Herzl'in romanı *Eski Yeni Ülke*'den alınan bir ifade Siyonist hareketin sloganı olarak kabul edildi: "Azmedip yaparsan rüya olmaz." ■

1948'de kabul edilen İsrail bayrağı, Birinci Siyonist Kongre için hazırlanan bir tasarımdan türetilir. Mavi çizgili ibadet şalı *tallit* ile Davud Yıldızından esinlenir.

Theodor Herzl

Theodor Herzl 1860'ta, bugünkü Budapeşte'nin bir kısmını oluşturan Peşte'de doğdu. 18 yaşında ailesiyle birlikte Viyana'ya taşındı. Orada hukuk okudu ve 1889'da kısa bir süre avukatlık yaptıktan sonra Paris'e taşındı. Orada *Neue Freie Presse*'nin (Yeni Özgür Basın) muhabirliğini ve tiyatro yazarlığı yaptı.

1890'larda Yahudi bir subayın ordu tarafından vatana ihanetle suçlandığı Dreyfus Olayıyla ilgili yapığı haberlerden sonra, İsrail Ülkesi Sion'da bir Yahudi yurdunun kurulmasının elzem olduğu sonucuna vardı. *Yahudi Devleti*'nde argümanlarının anahatlarını çizdi ve romanı *Eski Yeni Ülke*'de bunları ayrıntılandırdı. Herzl Siyonizmin ideallerini tanıtmak için yorulmadan çalıştı: 1897'de Siyonizmin ilk kongresini İsviçre'nin Basel kentinde topladı ve 1904'te ölene kadar Dünya Siyonist Örgütünün başkanlığını yaptı. 1949'da cesedi Viyana'dan Kudüs'e götürülüp gömüldü.

Önemli eserleri

1896 *Yahudi Devleti*
1902 *Eski Yeni Ülke*

HOLOCAUST SIRASINDA TANRI NEREDEYDİ?

AHDE MEYDAN OKUMA

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Holocaust teolojisi

NE ZAMAN VE NEREDE
20. yüzyıl ortası, Avrupa

ÖNCE
1516 Venedik Cumhuriyeti, bütün Avrupa'da Yahudi cemaatleri yalıtmak için yaratılan gettolara model olan gettoyu kurar.

1850'ler Avrupa'da antisemitizm daha laik, ırkçı bir tutum alır.

1880'ler Rusya'da bir dizi pogromun –kalabalıkların Yahudilere saldırıları– başlangıcı.

1930'lar Hitler Almanya Şansölyesi olur ve Yahudilere karşı bir taciz ve soykırım kampanyası başlatır.

SONRA
1945 Yahudiler II. Dünya Savaşının sonunda toplama kamplarından kurtarılır ve bir çoğu ABD'ye ve daha sonra yeni kurulan İsrail devletine yerleşir.

MS 70'te Romalılar tarafından İsrail'den kovulduklarından beri Yahudiler sürekli sürgüne ve zulme maruz kaldı. Ama Holocaust ya da Şo'ah ("yıkım") –Avrupa Yahudi nüfusunun üçte ikisinin, 6 milyon civarında Yahudinin sistematik soykırımı– Yahudi halkının Tanrı'yla ahdine inancını sınayan eşi görülmemiş derecede korkunç bir olaydı. Bu meydan okuma önemli bir soruyu gündeme getirdi: Holocaust Tanrı'nın işi miydi yoksa kenarda durup yalnızca gerçekleşmesine izin mi verdi? Yahudi teolojisi yanıt vermeye çalıştı ve çok sayıda Yahudi inancını yitirip Tanrı'nın, halkını terk ettiğine inandı.

En büyük sınav

Farklı Yahudi gruplar Holocaust'u çeşitli biçimlerde yorumladı. Bazıları zaten yaşadıkları zulümlerden, ölçeği dışında farklı olmadığını düşündü. Dünyada ıstırabın aşırı bir örneği, bir iman sınavı ve hayatta kalmayı olumlamaya çağıran bir vahiy olarak tanımladılar.

> Tanrımı ve ruhumu öldüren o anları asla unutmam.
> **Elie Wiesel**

Bazıları Tanrı'yı ve yasalarını terk etme günahının cezası olarak gördü; Tanrı geçici olarak aradan çekilerek karşılık vermişti. Başka bir grup da Holocaust'u Tanrı'dan ayrı, insanın özgür iradesinin ve yanılabilirliğinin bir örneği olarak gördü; belki kabalacı terimlerle, Tanrı'nın *tzimtsum*'u ya da dünyadan çekilme evresi olarak açıkladı.

O günden beri tamamen yeni bir "Holocaust teolojisi" alanı ortaya çıkıp, bu çeşitli tepkileri incelemekte ve ahdi Şo'ah ışığında yeniden değerlendirmektedir. ■

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ Mistisizm ve Kabala 186–87 ▪ Modern siyasal Siyonizmin kökeni 196–97

KADINLAR HAHAM OLABİLİR

TOPLUMSAL CİNSİYET VE AHİT

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Musevilikte feminizm

NE ZAMAN VE NEREDE
Geç 20. yüzyıl, ABD ve Avrupa

ÖNCE
19. yüzyıl Musevilikte Reform hareketi ve onunla birlikte kadınların ahitte daha geniş bir rol alması sorunu ortaya çıkar.

1893 Chicago'da Dünya Dinler Parlamentosundan sonra Yahudi Kadınlar Ulusal Konseyi kurulur.

1912 Amerikalı Siyonist Kadınlar Örgütü Hadassah kurulur.

1922 Amerikalı Hahamlar Merkez Konferansında kadınların haham olarak atanması düşüncesi tartışılır, ama bir anlaşmaya varılmaz.

1935 İlk kadın haham Regina Jonas, Berlin'de atanır.

Yahudi kimliği geleneksel olarak annelik üzerinden aktarıldığı halde (s. 175) paradoksal bir biçimde, kadınlar tarihin büyük bölümünde Museviliğin törelerine katılmaktan dışlandı. Örneğin 19. yüzyıla kadar, bir cemaate Tora okuyan ya da bir koro şefi olarak ibadete önderlik eden kadın düşüncesi sapkınlık sayılırdı; kadın bir haham fikri düşünülemezdi.

Ne var ki, liberal Reformcu Museviliğin kurulmasıyla birlikte ve özellikle ilerici Yeniden Yapılanmacı hareket içinde, ahitte kadınların rolü konusu giderek daha fazla önem kazanan bir mesele oldu. İlk kadın haham, Almanya'da Reform hareketi içinde 1935'te atandı. ABD'de, Birleşik Krallık'ta ve Avrupa'nın diğer yerlerinde gerçek değişim baskısı, 1970'lerde feminizmin yükselişiyle birlikte geldi. ABD'deki Reform hareketi ilk kadın hahamını 1972'de atadı ve üç yıl sonra da kadın bir koro şefi görevlendirdi. Bunu örnek alan Museviliğin diğer kolları da kadınların ritüellere katılmasına ve tanık olmasına izin veren, *bat mitzvah* (*bar mitzvah*'ın kadın eşdeğeri) törenlerini başlatan reformları hayata geçirmeye başladı. 1980'lerde kadınlar, sonunda haham okullarına da kabul edildi. Bugün yalnızca Ortodoks Musevilik kadın haham atanmasına karşıdır, ama inancın bütün kollarında kadınlar sinagoglarda öncü bir rol olmasa da daha aktif bir rol alıyor. ■

Hanuka bayramı burada, İtalya'daki ilk kadın haham Barbara Aiello tarafından kutlanıyor. Dinsel eğitimde kızlara eşit fırsat tanımak kadınların Musevilikteki rolünü dönüştürdü.

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ Sözlü şeriatı yazmak 182–83 ▪ İlerici Musevilik 190–95

HIRİSTİ

MS 1. YÜZYILDAN İTİBAREN

YANLIK

MÖ Y. 4
İsa, Roma eyaleti Yahuda'da **doğar**; Hıristiyanlar, Tanrı'nın Bakire Meryem'den olma oğlu olduğuna inanır.

MS Y. 26
İsa, Vaftizci Yahya tarafından **vaftiz edilir** ve vaizliği başlar.

MÖ Y. 30–36
İsa, Yahuda'nın Romalı yöneticilerince **çarmıha gerilir**. Hıristiyanlar üç gün sonra tekrar ayağa kalkıp göğe yükseldiğine inanır.

MS Y. 44–68
Biri, Yuhanna, hariç bütün havariler **şehit edilir.**

MS 313
Roma İmparatoru Constantinus, **Hıristiyan inanca serbestlik** tanıyan Milano Fermanını çıkarır.

MS 325
Nikaia Amentüsü, Nikaia Konsilinde kabul edilir ve daha sonra Hıristiyan Kilisenin evrensel amentüsü olarak onaylanır.

MS 380
Hıristiyanlık **Roma İmparatorluğunun resmi dini** olur; Hippolu Augustinus da din değiştirenler arasındadır.

1054
Büyük Bölünme sırasında Hıristiyanlık, Batı (Roma Katolik) ve Doğu (Ortodoks) kollarına ayrılır.

Hıristiyanlık adını, "mesih" ya da meshedilmiş kişi anlamına gelen İbranice sözcüğün Yunanca çevirisi olan *khristos* sözcüğünden alır. Bu unvanı İsa'ya, onun Mesih –İbrani Kitabı Mukaddes Tanah'ta sözü edilen kurtarıcı– ve Tanrı'nın insan biçiminde Oğlu olduğunu düşünen Yahudi bir tarikat verdi. Hıristiyanlar, İsa'nın yeryüzüne gelişinin, Tanrı ile Yahudi halkı arasında Eski Ahit'ten sonra bir "Yeni Ahit"i müjdelediğine inanır.

Hıristiyanlığın ana inançları, MS 1. yüzyılda takipçilerinin Yeni Ahit'in İnciller ("müjdeler") ve Mektuplarında kaydettiği şekliyle İsa'nın yaşamına ve öğretilerine dayanır.

Hıristiyanlar İsa'nın çarmıha gerilmesi, dirilmesi ve göğe yükselmesi öyküsüne büyük önem verir. Hıristiyanlığın temel inancına göre, İsa acı çekti, öldü ve gömüldü, sonra dirildi –kendisine inananları selamete kavuşturmak için– ve Baba Tanrı'yla birlikte hüküm sürmek üzere göğe yükseldi.

Bu inançta, Tanrı'nın Oğlu olarak İsa'nın yalnızca bir peygamber olmadığı, vücut bulmuş Tanrı, hem insan hem ilahi olduğu örtük olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, Üçleme kavramına, tek Tanrı'nın üç ayrı biçimde –Baba, Oğul, Kutsal Ruh– var olduğu düşüncesine yol açtı.

İsa'nın yaşamı da, Hıristiyan tapınma ritüellerine bir çerçeve sunar; bu ritüellerin en önemlileri kutsamalar (ekmek ve şarapla kutsama) olarak bilinir. Vaftiz ve Komünyon –İsa'nın Son Akşam Yemeği'nde takipçilerine söylediği gibi ekmek ve şaraptan almak– özellikle önemlidir. Diğer kutsamalar konfirmasyon, ruhbanlık (papazların kutsanıp atanması), günah çıkarma ve kefaret, kutsal yağ sürme, evlilik kutsamalarından oluşur, ama her Hıristiyan mezhep bunların hepsini kabul etmez.

Zulümden benimsemeye

Roma eyaleti Yahuda'daki başlangıcından bugün dünyada en fazla taraftarı olan din olana kadar Hıristiyanlık, Batı uygarlığının çoğunun kültürünü şekillendirdi. İlk Hıristiyanlar hem Yahudi yetkililerin hem Roma İmparatorluğunun zulmüne uğradı; birçoğu öldürüldü. Yine de inanç ilk kilisenin liderliği altında varlığını sürdürdü. Roma liderleri Hıristiyanlığa git gide daha hoşgörülü davranmaya başladı ve

1095–1291
Katolik Kilisesi Kudüs'ü Müslüman işgalinden kurtarmak için bir dizi din savaşını, **Haçlı Seferlerini** başlatır.

1274
Thomas Aquinas resmi Katolik dogmanın temeli olan *Summa Theologica*'yı yayımlar.

1305
Fransa'nın Avignon şehrine Roma'ya **rakip bir papalık** kurulur.

1478
İspanyol Enkizisyonu, sapkınlığı bastırmak için oluşturulan enkizisyonların en ünlüsü, Kral Ferdinand ve Kraliçe Isabella tarafından kurulur.

1517
Martin Luther ruhban suiistimallerini eleştiren 95 Tez'ini yayımlayarak Almanya'da Protestan Reformunu başlatır.

1562–98
Katolikler ve Protestanlar Fransa'da savaşır (Din Savaşları olarak bilinir).

17–18. YÜZYILLAR
John Wesley Metodist hareketi kurar ve Avrupa'da başka Protestan Kiliseler ortaya çıkar.

1925
Skopes **Maymun Davası**, evrim teorisini Kitabı Mukaddes'in Yaratılışıyla yarıştırır.

evrensel bir Hıristiyan amentüsünün kabul edildiği Nikaia (İznik) Konsilinden sonra, MS 380'de Roma İmparatorluğunun resmi dini olarak benimsendi.

Ondan sonra Hıristiyanlık Avrupa'nın ve Ortadoğu'nun siyasal ve kültürel yaşamında kuvvetli bir güç haline geldi. Nüfuzu hızla yayıldı ve Hıristiyanlığa dönen, Yunan felsefi düşüncelerini Hıristiyan öğretiyle bütünleştiren Hippolu Augustinus gibi düşünürler çıkardı. Roma İmparatorluğunun gerilemesi ve çöküşüyle birlikte, Avrupa'da iktidar, havarilerin ve ilk piskoposların doğal ardılları sayılan papalara geçti. 11. yüzyılda kilise içinde papalığın otoritesi konusunda bir ayrılık –Büyük Bölünme denilen– Hıristiyanlığı iki farklı kola ayırdı: Batı (Roma Katolik) Kilisesi ve Doğu (Ortodoks) Kilisesi. Hıristiyanlık 8. yüzyıldan itibaren Müslüman imparatorluğun meydan okumasıyla da karşılaştı; 12. ve 13. yüzyıllarda Kudüs'ü Müslümanlardan almak için bir dizi Haçlı Seferi düzenledi.

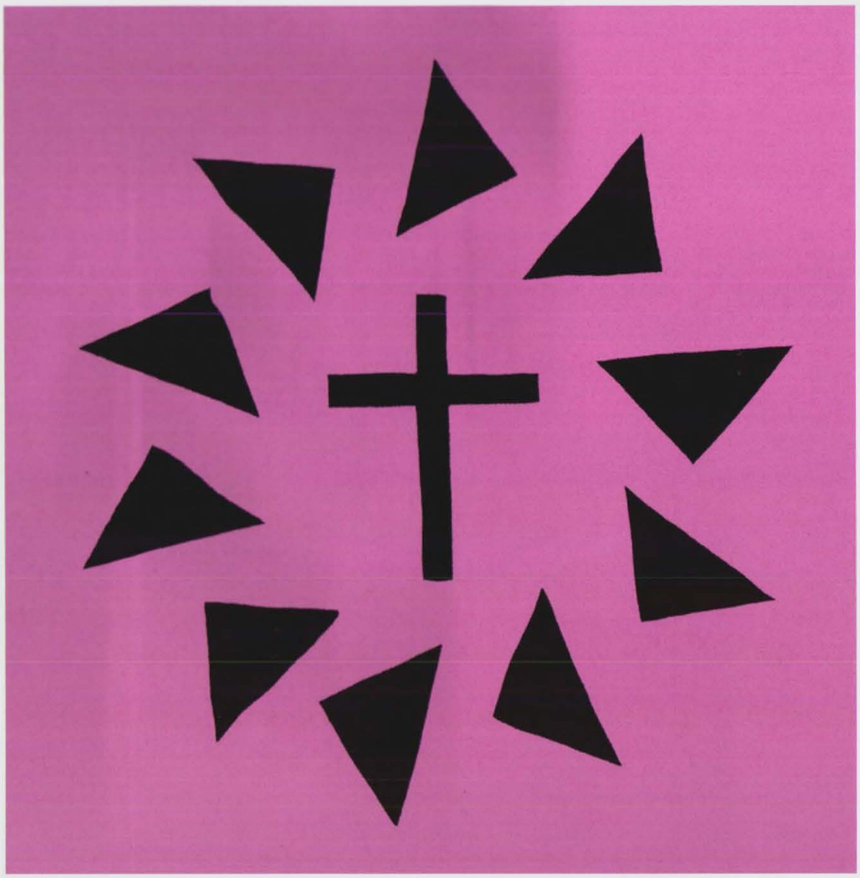
Kilisenin gücü

Katolik Kilisesi Avrupa'da nüfuzunu korudu ve dogmaları ortaçağ boyunca kültüre ve bilgiye egemen oldu. Felsefi ve bilimsel düşünceler çoğu kez sapkınlık olarak görüldü ve büyük Thomas Aquinas'ın (Akinolu Thomas) Aristotelesçi akıl yürütmeyi Hıristiyan teolojiye uygulaması bile başlangıçta mahkûm edildi, ölümünden ancak yüzyıllar sonra resmi Katolik dogma olarak kabul edildi.

14. ve 15. yüzyılların Rönesansı kilisenin otoritesine hümanizm biçiminde yeni bir meydan okumanın ve bilimsel bir Altın Çağın başlangıcının habercisiydi. Klasik öğrenime ilginin canlanması Katolik kilisesine eleştirileri teşvik etti ve Martin Luther'in 1517'de 95 Tez'i yayımlaması Protestan Reformunun tetiğini çekti. Protestanlık Kuzey Avrupa'da gelişmeye başladı ve yeni Hıristiyan mezheplerin yolunu açtı. Bugün dünyada yaklaşık 2.2 milyar Hıristiyanın (dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri) yarısından fazlası Katolik, kabaca üçte biri Protestan, geri kalanlar da Ortodokstur. ■

İSA SONUN BAŞLANGICIDIR

İSA'NIN DÜNYAYA MESAJI

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Nasıralı İsa

NE ZAMAN VE NEREDE
MÖ 4-MS 30, Yahuda

ÖNCE
MÖ y. 700 Yahudi peygamber İşaya Tanrı'nın gelecek hükümdarlığını haber verir.

MÖ 6. yüzyıl İsrailoğullarının Babil'e sürgünü sırasında peygamber Daniel, baskıcı dünya krallıklarının sonunu görür.

MÖ y. 450 "Rabbin günü"nün gelişi, Yahudi peygamberlerin anahtar temasıdır.

SONRA
MS 1. yüzyıl İlk Hıristiyanlar İsa'nın mesajını bütün Roma İmparatorluğuna yayar.

20. yüzyıl Tanrı'nın Krallığı, Hıristiyan teolojide ve etikte önemli bir tema haline gelir.

MÖ 63'te Romalı general Pompeius Kudüs'ü fethedip, yüzyıllık Yahuda özyönetimine son verdi ve bölgeyi bir Roma eyaletine dönüştürdü. 500 yıl geri giden ve Babil, Pers, Yunanistan, Mısır ve Suriye'yi kapsayan uzun bir istilacı güç silsilesinde Roma sonuncuydu. Bu sürekli egemenlik kaybı ulusal gururu yaralamış ve dinsel bir şaşkınlığa neden olmuştu; Tanrı'nın seçilmiş halkı olma düşüncesine meydan okunmuştu.

Daha önceki yüzyıllara ait temel Yahudi dini metinlerin (İşaya'nın kitabı gibi) vaadine göre, İsrail'in Tanrı'sının bütün dünyanın kabul edilen hükümdarı olacağı bir

Ayrıca bkz.: Yeni bir çağ vaadi 178–81 ▪ İsa'nın ilahi kimliği 208 ▪ İnanca girmek 224–27 ▪ Hüküm Gününü beklemek 312–13

İnsanların yönettiği krallıklarda **adalet ve barış yoktur.**

Tanrı **zamanın sonunda**, O'nun yönettiği bir krallıkta **adalet ve barış umutlarımızı gerçekleştirmeye söz verdi.**

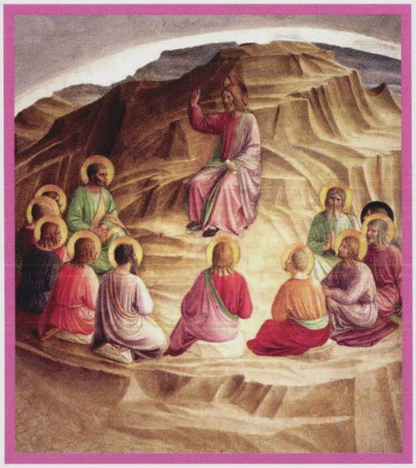
İsa, Tanrı'nın vaat ettiği **bağışlayıcılık, barış ve adaleti** nasıl yaşayacağımızı bize öğretti ve gösterdi.

İsa'nın hizmeti bu yüzden Tanrı'nın Krallığının başlangıcına, **sonun başlangıcına** işaret eder.

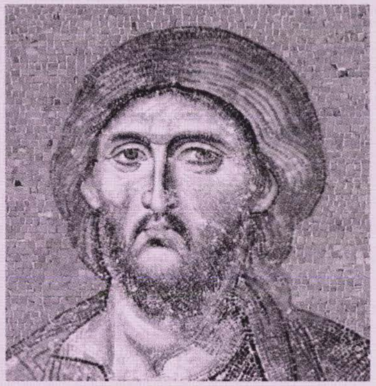
zaman gelecekti. Mesih ("meshedilen kişi" demek) olarak bilinen atanmış temsilcisi aracılığıyla herkes için bir adalet ve barış sistemi getirecekti. Kehanete göre bu dünya tarihinin doruğu – mevcut eski çağın sonu ve Tanrı'nın çağının başlangıcı– olacaktı. Ne var ki, yeni Roma işgali göz önüne alındığında, Tanrı'nın bu krallığı uzak bir hayal gibi görünüyordu.

Yeni bir dünyayı duyurmak

MS 20'li yılların sonuna doğru İsa adlı Yahudi bir haham, Roma işgalindeki İsrail'de kısa ama olağanüstü bir hizmete başladı. İsa'nın esas mesajı şuydu: Tanrı'nın

Havarilerine vaaz verirken İsa hizmetinin esas mesajını verdi: Tanrı'nın Krallığının geleceği beklentisi bir gerçeklik olmuştu.

Nasıralı İsa

İsa, Roma eyaleti Yahuda'da MÖ 4 civarında Beytüllahim'de, annesi Meryem'in bakire olduğuna ilişkin olağanüstü bir iddiayla birlikte doğdu. İsa'nın erken yaşamıyla ilgili fazla bir şey bilinmiyor, ama çok büyük olasılıkla Yahudi kutsal kitapları ve dini konusunda eğitim gördü. Babasının mesleğini sürdürüp marangozluk yaptığına, Nasıra'da yaşayıp çalıştığına inanılır.

İsa aşağı yukarı 30 yaşındayken bölgede vaaz verme ve şifa dağıtma hizmetine başladı. İncillere göre, çekici öyküleriyle, radikal öğretileriyle ve şaşırtıcı mucizeleriyle büyük kalabalıkları etrafına topladı; ama 12 takipçisine ya da havarisine özel ilgi gösterdi. Ne var ki, Tanrı'nın Krallığıyla ilgili mesajı, çok geçmeden yetkililerin sansürüyle karşılaştı. Havarilerinden birinin, Yehuda'nın ihanetine uğradı ve tutuklanıp uydurma suçlamalarla ölüme mahkûm edildi. İsa çarmıha gerildikten üç gün sonra, mezarının boş olduğu, havarilerine göründüğü ve dirildiği söylendi.

İsa'nın mucizeleri, körleri iyileştirme gibi, tıpkı İsa'nın yoksullar ve dışlanmışlar arasında olması gibi, Tanrı'nın, statüsü ne olursa olsun herkesi krallığına davet ettiğini doğrulamaktaydı.

uzun süredir beklenen krallığı şimdi geliyordu. Bu mesajı duyan bazı kişiler, onun Romalıları kovmak için bir ordu toplama niyetinde olduğunu düşündü. Ne var ki, onun amacı İsrail'in siyasal bağımsızlığı değil, bütün dünyayı bütün kötülüklerden kurtarmaktı. İsa'nın Dağdaki Vaaz olarak bilinen öğretilerine (Yeni Ahit'in Matta İncilinde bulunur) göre, İsa Tanrı'nın Krallığının hem yeryüzüne hem gökyüzüne hakim olduğunu ve bu yeni hükümdarlıkta, insan krallıklarının çarpık değerlerinin tersine çevrileceğini duyurdu. Tanrı'nın Krallığı, diyordu, açgözlülere, kedinden emin olanlara ve savaşçılara değil, yoksullara, eziklere ve barışçılara aitti.

Herkes buyursun

İsa'nın mesajı eylemleriyle ortaya kondu. Yüzyıllar önce, Yahudi peygamber İşaya, Tanrı'nın Krallığı geldiğinde harika şifa mucizeleri olacağını söylemişti: Artık Tanrı'nın kral olduğunu körler görebilecek, sağırlar duyabilecekti ve kuzular neşe içinde zıplayacaktı. İsa'nın hizmetine ilişkin Kitabı Mukaddes anlatımları bunlara benzer şifa öyküleriyle doludur. Ayrıca İsa, Tanrı'nın Krallığına girmek için artık hiçbir engel kalmadığını da söyledi. O zamana kadar Yahudi inancı, Yahudi olmayanları, Tanrı'nın yasalarına uymayanlarla ("günahkârlar") birlikte kurtulması mümkün olmayanlar olarak görmüştü, ama İsa bu grupların da krallığa kabul edileceğini söylüyordu. İsa toplum dışına itilmişlerle ve dinden dönenlerle yemek paylaşarak –en içten ve anlamlı Yahudi faaliyetlerinden biri– günahkârları bağışlamayı gösterdi. Gelecek, Tanrı'nın hazırladığı ve dünyanın her tarafından insanların davet edildiği bir ziyafete benzetildi.

Ama insanların kafası karışıktı: Tanrı'nın Krallığının dünya tarihinin doruğu olması gerekmiyor muydu? Öyleyse, İsa'nın duyurusuyla birlikte dünya neden son bulmadı? İsa'nın onlara verdiği yanıta göre, pek çok kişinin beklediği gibi krallık bir anda gelmeyecekti. Mesellerinin birinde Tanrı'nın Krallığını bir topak hamurdaki mayaya benzetti. Başka bir meselde, krallığı toprağa ekilen tohum gibi tarif etti. Hem mayanın hem tohumun sonuç vermesi zaman alır; büyümesi neredeyse fark edilmez, ama yavaş ve emin adımlarla ilerler.

Yeni bir din

İsa kendisini dinleyenleri Tanrı'nın Krallığını ve onun değerlerini yaşamlarına gecikmeden sokmaya davet etti. Tanrı'nın Krallığının hem şimdi hem henüz burada olmadığını, başladığını ve insanlar Tanrı'nın kuralına göre yaşamayı tercih edip onun değerlerini benimseyince ve şifa görüp bağışlanınca gelişmeye devam edeceğini öğretti. Bununla birlikte İsa, gelecekte şimdiki dünya düzeninin son noktasında Tanrı egemenliğinin bütün diğer krallıklara üstün geldiği bir an olacağını da söyledi. Hüküm günü geldiğinde, Tanrı'nın yeni dünyasının tarafında olmaya karar vermek için çok geç olacak. Bu, mesajına aciliyet

> Ne mutlu ruhta yoksul olanlara! Çünkü Göklerin Egemenliği onlarındır.
> **İsa (Matta 5:3)**

Sonun bir başlangıcı nasıl olabilir? İsa şimdiki dünyamızın yerini Tanrı'nın Krallığının almasının erteleneceğini, insanların kendisine inanarak bu krallıkta kendilerine bir yer edinmeleri için zaman tanınacağını söyledi.

> "Zaman doldu" diyordu, "Tanrı'nın Egemenliği yaklaştı. Tövbe edin, Müjdeye inanın."
> **İsa (Markos 1:15)**

kazandırmaktaydı. İnsanlar şimdi karar vermeliydi; uzak bir düş olmaktan çok uzak olan son, başlamıştı.

İsa'nın "sonun başlangıcı"na işaret ettiği düşüncesi, Hıristiyanlığın Yahudi köklerinden ayrılmasına yol açtı. İsa'nın ilk takipçileri, Tanrı'nın Mesihinin kim olacağını anlamak için artık beklemeye gerek kalmadığını, çünkü İsa'nın o Mesih –Tanrı'nın, krallığını yeryüzüne getirmekle görevlendirdiği kişi– olduğunu iddia etti. Ne var ki, İsa'nın muhalifleri buna inanmak istemedi ve onu öldürerek susturmaya karar verdi. İsa'nın takipçileri o öldükten sonra da inançlarından vazgeçmeyince, aksine daha da genişletince –Tanrı'nın İsa'yı dirilterek muhaliflerinin kafasını karıştırdığını iddia ederek– ölümle yenilemeyen bir şahsiyetin başını çektiği inancın dinler kataloğunda yeni ve farklı bir şey olduğu anlaşıldı.

İlk günlerden itibaren Hıristiyanlığı, İsa'nın hizmetinin sonun başlangıcı olduğu kanısı tanımladı. Hıristiyanlığın temel dualarından biri, İsa'nın bizzat kendisinin öğrettiği Babamız Duası, Tanrı'nın Krallığının "gökte olduğu gibi" yeryüzüne inmesini ister. Hıristiyanlar bu duayı okurken, şimdiki dünya tarihinin sonunda tam olarak gelmesini bekleseler de, Tanrı'nın Krallığının yeryüzüne gelmesini istiyor.

Bugün Tanrı'nın Krallığı

Tarihsel olarak Hıristiyan kilise bazen "Tanrı'nın Krallığı"nı ya da "Gökyüzü Krallığı"nı, fiziksel dünyayı etkilemeden bırakan saf manevi bir dünya olarak anladı. Ama 20. yüzyılın başında Yeni Ahit bilginleri, İsa'nın hizmetinin Yahudi bağlamıyla yeniden ilgilenmeye başladı ve o günden bu yana, İsa'nın Tanrı'nın Krallığıyla ilgili mesajı Hıristiyan teolojisinde özellikle belirgin bir yer tutmuştur. İsa'nın özgün mesajının arka planına daha yakından bakılınca, Tanrı'nın Krallığının gelişinin siyasal ve ekonomik içerimleri berraklaşmıştır. Bugün Hıristiyanlar krallığın, şimdiki gerçeklik ve değerleri Tanrı'nın egemenliğiyle dönüştüğü zaman gerçekleştiğine inanır: Birçok Hıristiyanın toplumsal değişim hareketlerini savunmasına esin kaynağı olan bir inanç; örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde Martin Luther King ve sivil haklar hareketi, Güney Amerika'da Gustavo Gutiérrez ve yoksulların kurtuluşu, Güney Afrika'da Desmond Tutu ve apartheid'in sonu.

Her şeyin sonu

İsa'nın hizmetinin "sonun başlangıcı"nın işareti olduğu düşüncesi, teolojide "başlamış eskatologya" terimiyle bilinir. Eskatologya, "son" ve "inceleme" anlamına gelen Yunanca sözcüklerden türemiş bir sözcüktür ve şeylerin ya da bütün şeylerin sonunu –dünyanın sonunu– incelemeye işaret eder. Hıristiyanlara göre, İsa'nın Tanrı'nın Krallığıyla ilgili mesajı, Hıristiyanlığa başlamış bir eskatologya kazandırır: Bütün şeylerin sonu İsa'nın mesajıyla başladı (başladı ama tamamlanmadı). Bugün Tanrı'nın Krallığının Hıristiyanların yaşamındaki varlığına hâlâ yalnızca sonun başlangıcı denilebilmesi, Hıristiyan inancın hâlâ Tanrı'nın son, belirleyici bir eylemini beklediğini hatırlatır. ■

TANRI BİZE OĞLUNU GÖNDERDİ

İSA'NIN İLAHİ KİMLİĞİ

KISACA

İNANANLAR
İlk Hıristiyanlar

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 1. yüzyıl, Akdeniz bölgesinde cemaatler

ÖNCE
MÖ y. 500'den itibaren Yahudi kutsal kitaplar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisini tarif etmek için "Tanrı'nın oğlu" terimini kullanır.

MS y. 30 İsa Tanrı'nın oğlu olduğunu iddia ettiği için Yahudi yetkililerce tutuklandı ve küfürle suçlandı. Fesat çıkarma suçlamasıyla Romalı vali Pontius Pilatus tarafından mahkemeye gönderilir ve ölüme mahkûm edilir.

SONRA
MS 325 Nikaia Amentüsü, "Babayla bir tözden" ifadesini kullanarak, İsa'nın Tanrı'nın ilahi Oğlu olduğunu ifade eder.

MS 451 Khalkedon Amentüsü, İsa'nın hem tam olarak Tanrı hem tam olarak insan olduğunu onaylar.

Birçok eski kral ve imparator tanrılar tarafından kabul edildiklerini iddia etti ve böylece egemenliklerine ilahi bir meşruiyet kazandırdı. Julius Caesar gibi bazıları ölünce ilahilik statüsüne yükseltildi –ilahlaştırma olarak bilinen bir süreç– ve onlara tapıldı.

İncil'de İsa, Tanrı'ya birçok kez Babam der; bu ifade, en geniş yorumdan –Tanrı, yaratıcı olarak bütün insanoğlunun "Babasıdır"– simgesel bir yoruma ve gerçek kabul etmeye kadar uzanan birçok yoruma açıktır. İlk Hıristiyanlar ifadeyi gerçek kabul etti. Tanrı'nın planındaki eşsiz yerinin kanıtı olarak İsa'nın İncil'de tarif edilen olağanüstü hizmet mucizelerine, özellikle öldükten sonra dirilmesine işaret ettiler.

> "Sen, yaşayan Tanrı'nın Oğlu Mesihsin.
> **Matta 16:16**

Tanrı insan haline geldi

İlk Hıristiyanlar İsa'nın ilahi statüsünün diğer hükümdarlarınkine benzemediğini de iddia etti. İsa itaatkârlığının bir ödülü olarak Tanrı tarafından evlatlık alınmadı; aksine, İsa her zaman, hatta daha doğmadan Tanrı'nın Oğluydu; insan yaşamında Tanrı'nın ilahi doğasını paylaşıyordu.

Vücut bulma olarak bilinen bu düşünce, Hıristiyanlığın temel bir inancı haline geldi. İlahlaştırmanın tersidir; vücut bulmada Tanrı'nın ebedi ilahi Oğlu, İsa'nın şahsında insanlık halini aldı. Tanrı'nın Krallığını gökyüzünden yeryüzüne indirmek için ilahi Oğlunu dünyaya insan olarak gönderdi. ■

Ayrıca bkz.: Yeni toplumlar için inançlar 56–57 ▪ Yeni bir çağ vaadi 178–81 ▪ İlahi bir üçleme 212–19 ▪ Peygamber ve İslamın kökenleri 252–53

ŞEHİTLERİN KANI KİLİSENİN TOHUMUDUR

MESAJ UĞRUNA ÖLMEK

KISACA

ÖNEMLİ GELİŞME
İlk Hıristiyanlara zulüm

NE ZAMAN VE NEREDE
MS y. 64-313, Roma İmparatorluğu

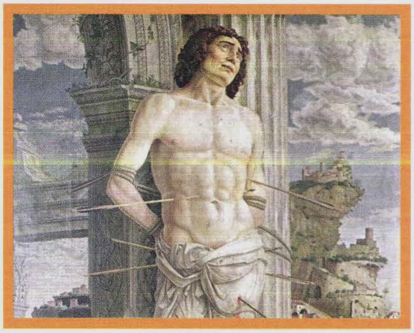
ÖNCE
MS y. 30 İsa çarmıha gerilir; takipçilerine zulüm beklemelerini söylemiştir.

MS 1. yüzyıl Kudüs'te Romalı yetkililerin baskısı nedeniyle Hıristiyanlık bir yeraltı hareketi haline gelir ve Hıristiyanlar kentten ayrılıp bütün imparatorluğa yayılır.

SONRA
3. yüzyıl Ayrılan bir Hıristiyan tarikat, zulümden kurtulmak için inançlarından vazgeçenlerin kiliseye kabul edilmesine karşı çıkar.

16. yüzyıl Avrupa'da Katolik ve Protestan hizipler birbirlerine zulüm eder, onların ıstırabını kendi imanlarının kanıtı olarak görür.

MS 9 Mart 203'te iki genç anne –Romalı soylu kadın Perpetua ve kölesi Felicitas– Kartaca'da diğer Hıristiyanlarla birlikte arenaya atıldı; orada kamçılandı, vahşi hayvanların önüne atıldı ve sonunda öldürüldü. Bu iki kadın şehidin öyküsü, Hıristiyanları zulümle ve ölümle karşılaştıklarında bile inançlarına sadık kalmaya özendirmek için *The Passion of Perpetua and Felicity*'de kayda geçirildi.

İlk şehitler isteyerek ölüme gitti; bu şekilde Hıristiyanlığın mesajı "tohumunu" diğer kalplere ve zihinlere ekeceklerine inanıyorlardı.

Ölüm yaşam getirir

O sırada Kartaca'da yazan teolog Tertullianus, "Hıristiyanların kanı tohumdur" diyerek bir Hıristiyan şehitlik anlayışı geliştirdi. Roma imparatorları zulüm dalgalarıyla, İsa'nın otoritesini devletin otoritesinden yüksek tutan bir inançtan yurttaşlarını uzak tutmayı amaçladı. Ne var ki, Tertullianus'un öne sürdüğü gibi, zulüm Hıristiyanlığın gelişmesini engellemek şöyle dursun, yayılmasına yardımcı oldu. Hıristiyanların, İsa'nın dünyanın ilahi olarak atanmış ve meşru hükümdarı olduğu inancından vazgeçmektense ölümü tercih etmeleri inanmayanları hem şaşırttı hem kendine çekti.

Bu şehitlik anlayışı tarih boyunca Hıristiyanlığın gelişmesine yardımcı oldu; çünkü mesajlarına en şiddetli muhalefetin bile bir başarısızlık işareti değil, aksine başarının tohumu olduğu özgüvenini Hıristiyanlara vermekteydi. ■

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ İnanç ve devlet 189 ▪ Protestan Reformu 230–37 ▪ İslami uyanışın yükselişi 286–90

BEDEN ÖLEBİLİR AMA RUH YAŞAMAYA DEVAM EDER

HIRİSTİYANLIKTA ÖLÜMSÜZLÜK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Origenes

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 3. yüzyıl, Mısır ve Filistin

ÖNCE
MÖ 4. yüzyıl Yunan filozof Platon, ölümün ölümsüz ruhun ölümlü bedenden ayrılması olduğuna ilişkin Sokratesçi öğretiyi popülerleştirir.

MS y. 30 İsa'nın ölümü sırasında Yahudi düşüncesi bölünmüştür: Ferisiler ölümden sonra fiili, bedensel bir dirilişe inanır; Sadukiler ise ölümden sonra yaşamının her biçimini inkâr eder.

SONRA
13. yüzyıl Dante'nin *İlahi Komedya*'sı, ruhun ölümden sonraki yolculuğuyla ilgili ortaçağ görüşünü özetler.

1513 Beşinci Laterano Konsili, ruhun ölümsüzlüğünü Ortodoks Hıristiyan inancı ilan eder.

Tanrı **değişmez.**

↓

Bu nedenle **Tanrı'nın insanlarla ilişkisi** de değişmeyecek.

↓

İnsan bedenleri ölür, o halde Tanrı'nın değişmeyen ilişkisi bedenlerle olamaz.

↓

Tanrı'yla ilişkilerinin devam edebilmesi için insanların **ölümsüz ruhları** olmalı.

↓

Beden ölebilir, ama ruh yaşamaya devam eder.

Biz öldükten sonra ne olur? Bir biçimde var olmaya devam eder miyiz, yoksa bütün varlığımız bedenimiz gibi çözülüp dağılır mı? Eski dünyada birçok düşünür, bu soruları ve onlardan kaynaklanan konuları ele aldı. Yunan düşüncesi Roma İmparatorluğunda etkiliydi ve Platon'un bu konulardaki düşünceleri, İsa'nın doğumundan, ölümünden ve dirilişinden önceki yüzyıllarda geniş bir destek görmüştü.

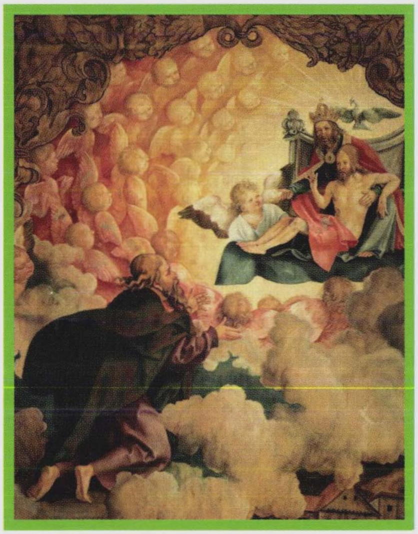
Platon'un düşüncesi düalistti. İnsan yaşamının iki yanı olduğuna inanırdı: sürekli değişen ve sonunda ölen fiziksel beden ve ebediyen varolan ve düşünen ruh.

MS üçüncü yüzyılda teolog İskenderiyeli Origenes Yunan felsefesinin terimlerini kullanarak Hıristiyan mesajın öğelerini açıkladı. Özellikle Platon'un düşüncesini geliştirip Hıristiyan bir ruh anlayışına dönüştürdü ve bu anlayış yüzyıllarca devam etti.

Yalnızca ruhlar önemlidir

Platon gibi Origenes de insan bedenlerinin ölümlü, ruhların ise ölümsüz olduğuna inandı. Bununla birlikte Origenes'e göre ruhun ölümsüzlüğü, Tanrı'nın değişmeyen

Ayrıca bkz.: Fiziksel ve zihinsel disiplin 112–13 ▪ Tanrı'nın bir tezahürü olarak insan ▪ Hakkaniyetin en büyük ödülü 279

Origenes'e göre ruh, ölümden sonra Tanrı'ya dönen parçamızdır. Sanatçılar ruha ve aslında Tanrı'ya bir insan görüntüsü vermeden bu görüşü iletmekte zorlandı; bu 16. yüzyıl paneli Aziz Paulus ve Üçlemeyi gösterir.

doğasının doğrudan bir içerimidir. Tanrı değişemediğine göre, bedenler çözülünce insanlarla ilişkisi son bulamaz. Bu nedenle insanın ölmeyen bir tarafı olmalıdır ve bu ruhtur. Tipik bir Platoncu olan Origenes, ruhun bedenden çok daha önemli olduğunu düşünüyordu.

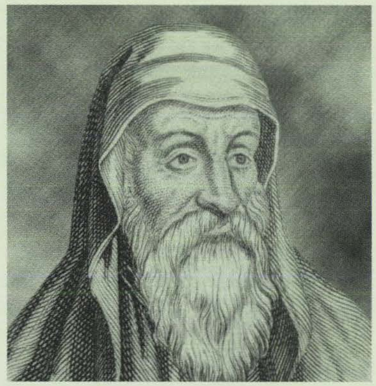
Cennet ve cehennem

Origenes'in öğretisi popüler Hıristiyan kurtuluş anlayışını o andan itibaren şekillendirdi. İbrani Kitabı Mukaddes'in yazarları, Platonculardan farklı olarak, ruhu bedenden ayırmamıştı. Ölümden sonra bir yaşam olacaksa, beden yerinden kalkıp ruhla birlikte gitmeliydi. İsa'nın ölümden sonra bedensel dirilişi, ona inananlar için bunun mümkün olduğunu göstermekteydi. Ne var ki, Origenes'ten sonra bedensel diriliş daha az vurgulandı ve Hıristiyan öğreti yalnızca ruhun ölümden önceki durumuna ve ölümden sonraki kaderine odaklandı. Tanrı'yı reddedenlerin ruhları manevi olarak ölü sayılacak ve ölümsüzlüklerini cehennemde yaşayacaktı. İsa'nın mesajını kabul edenlerin ruhları ise cennette Tanrı'yla birlikte kusursuz bir duruma yükselecekti.

Modern bir perspektif

Yakın zamanda Hıristiyan düşünürler, Origenes'in Platonculuğa gereğinden fazla yaslandığını öne sürdü. Hıristiyan teolojide büyüyen bir hareket, düalizmi (ruh ile bedenin ayrılığı) reddeder; ölümden sonra ruhun yaşamasının, ancak Tanrı bir kişinin bedenini de diriltirse mümkün olduğunu öğretir. Bugün yaygın inançlardan biri de, "koşullu ölümsüzlük" inancıdır: Ölümsüzlük herkese değil, yalnızca İsa'ya inananlara verilir. ▪

> ... kendine ait bir tözü ve yaşamı olan ruh, dünyadan ayrıldıktan sonra, liyakatine göre ödüllendirilecektir.
> **Origenes**

Origenes

Origenes MS 185 civarında İskenderiye'de Hıristiyan bir ailede dünyaya geldi. Kendisi 17 yaşındayken babası şehit edildi ve Origenes disiplinli bir çalışma yaşamına başladı, kilisenin hem içinde hem dışında saygın bir düşünür oldu. İskenderiye piskoposu onu kateşizm okulunun başına atadı; orada Hıristiyanlığa yeni girenlere vaftiz olmadan önce ders verdi. Piskoposla bir tartışmadan sonra Origenes Filistin'de Kayserya'ya taşındı; Hıristiyanlığı eleştiren Celsus'a karşı sekiz ciltlik Hıristiyanlık savunmasını da orada yazdı.

MS 250 civarında Romalı yetkililer, inancından vazgeçirmek için Origenes'e işkence yaptı. Origenes inancından vazgeçmedi ve serbest bırakıldı. Ama birkaç yıl sonra, olasılıkla işkence sırasında yaşadıklarının bir sonucu olarak MS 254'te öldü.

Önemli eserleri

y. 220 *De Principiis* (İlk İlkeler): ilk sistematik Hıristiyan teolojisi tefsiri
248 *Dua Üzerine; Şehitlik Üzerine; Celsus'a Karşı*

TANRI ÜÇTÜR VE TANRI BİRDİR

İLAHİ BİR ÜÇLEME

KISACA

ÖNEMLİ METİN
Nikaia Amentüsü

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 4. yüzyıl, Nikaia ve Konstantinopolis

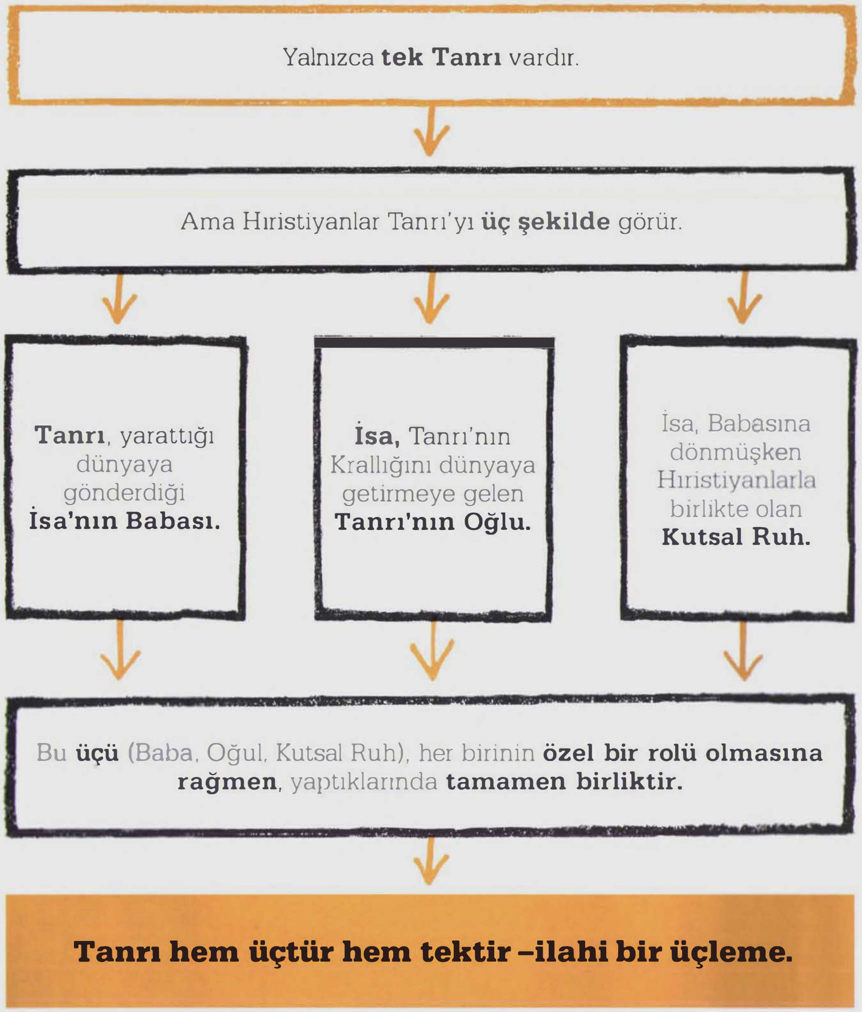
ÖNCE
MÖ 500 Günlük Yahudi duası, Tanrı'nın tek olduğunu onaylayan (tektanrıcılık) Şema'yı da kapsar.

MS 1. yüzyıl Hıristiyanlar İsrail'in Tanrı'sıyla birlikte İsa'ya ve Kutsal Ruha tapar.

MS y. 200 Tertullianus Üçlemeyi "tek tözün üç kişisi" olarak açıklar.

SONRA
MS y. 400 Aziz Augustinus'un *Üçleme*'si (De Trinitate), insan yaşamının üç öğesine –zihin, bilgi ve sevgi– dayanan Üçlemenin bir benzerini verir.

20. yüzyıl Üçleme öğretisiyle birlikte başlayan "üçlemeci teoloji", teolog Karl Barth'la gelişir.

Bir matematik sınavında 1+1+1=3 olduğunu varsaymak güvenlidir, ama bir teoloji sınavında öyle değil. Hıristiyan inancın en ünlü muammalarından biri Tanrı'yı 1+1+1=3 olarak değil, 1+1+1=1 olarak tarif etmektir. En büyük Hıristiyan teologlardan bazıları Tanrı'nın nasıl üç ayrı kişi (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) olup aynı zamanda tek Tanrı olarak kalabileceğini açıklamaya çalıştı. Bununla birlikte, Üçleme öğretisi olarak bilinen bu düşünce, Hıristiyan teolojide, kendi Tanrı anlayışını diğer dinlerinkinden ayıran temel dayanaktır. Erken kilisenin mensupları İsa'nın ölümünden 300 yıl kadar sonra, Tanrı'dan söz etmenin Üçleme öğretisi olarak bilinen standart bir yolu konusunda anlaştı. İnanç bütün Roma İmparatorluğuna ve ötesine yayıldıkça bir dizi düşünce ortaya çıkmıştı; bu yüzden Kilise liderleri, öğretiyi buna bir yanıt olarak eklemledi.

Musevilikteki kökleri

Hıristiyanlığın kökleri Museviliğe –İsa'nın içinde doğduğu ve Mesihi olduğunu iddia ettiği din– dayanır. Musevilik gibi Hıristiyanlık da tektanrıcıdır; Yahudiler gibi Hıristiyanlar da tek tanrıya inanır. Peki ilk Hıristiyanlar hem Tanrı olarak İsa'ya hem İsa'nın Baba dediği Tanrı'ya taptıysalar, tektanrıcı olduklarını nasıl iddia edebildiler? Tanrı'nın varlığı Hıristiyanlarla birlikte kalsın diye İsa'nın göndereceğini söylediği Kutsal Ruhla bunun ilişkisi nedir? Tanrı olarak Kutsal Ruha da tapıldığına göre, Hıristiyanlar tektanrıcı değil üç-tanrıcı (üç tanrıya inanan) mıydı? Üçleme

Ayrıca bkz.: Tek tanrıdan tektanrıcılığa 176–77 ▪ İsa'nın ilahi kimliği 208 ▪ İlahinin birliği zorunludur 280–81

Üçleme, bu 17. yüzyıl freskinde Oğul, Baba ve güvercin olarak tasvir edilir;Kutsal Ruhun "üzerine bir güvercin gibi indiği İsa'nın vaftizinden esinlemiştir.

öğretisi bu çetrefilli sorulara yanıt verme girişimidir; Hıristiyanların üç kişi halindeki tek Tanrı'ya taptığını iddia eder.

İsa'nın öğrettiği

İncil yazarlarının kaydettiğine göre İsa hizmeti boyunca Tanrı'ya Babası olarak işaret etti. Bu öğretinin içeriği açıktı, İsa Tanrı'nın Oğluydu ve Tanrı'yla aynı ilahilik iddiasında bulundu. Kutsal Ruhla yakın ilişkisinden de söz etti: "Ama Babanın benim adımla göndereceği Yardımcı, Kutsal Ruh, size her şeyi öğretecek, bütün söylediklerimi size hatırlatacak." (Yuhanna 14:26). İsa Büyük Görevlendirmede de Tanrı'nın üç şahsının ortak ilahiliğini ima etti: Takipçilerine "Gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun adıyla vaftiz edin" (Matta 28:19) buyruğunu verdi. Bu öğretilere uygun olarak ilk Hıristiyanlar İsa'ya taptı. Her şeyden önce, inanan herkes için Tanrı'nın ailesinin parçası olmayı (daha önce yalnızca Yahudilere verilen bir statü) olanaklı kılmıştı; geçmişte Tanrı'ya isyanları bağışlanmıştı ve Tanrı dünyaya barış ve adalet getirdiğinde bu aileye dahil olacaklardı. İsa, yalnızca Tanrı'nın söyleyebildiği ve yapabildiği şeyler söylemiş ve yapmıştı: Sağken ima ettiği gibi, İsa Tanrı'ydı.

Benzer ama aynı değil

Üçleme öğretisi, ilk Hıristiyanların yanlış ya da "heretik", yani sapkın olduğuna karar verdiği diğer bir dizi yanıta karşılık olarak ortaya

> Tek Tanrıya, yüce Babaya... tek Rab İsa Mesih'e, Tanrı'nın tek Oğluna... ve Kutsal Ruha, Rab ve hayat verene inanırız.
> **Nikaia Amentüsü**

Nikaia Amentüsü

MS 4. yüzyılın başında Hıristiyanlar Roma İmparatorluğunun her tarafına yayılmıştı. Bu kadar geniş bir alana yayılınca, tek tip bir inanç anlayışı kurmak giderek zorlaştı. İmparator Constantinus bu farklılıkların neden olduğu sorunları gördü; bunun üzerine imparatorluğun her tarafından kilise piskoposlarından oluşan bir konsili MS 325'te Nikaia'da toplanmaya çağırdı. Piskoposları, bütün Hıristiyanlar için geçerli bir inanç tebliğini kabul etmeye –özellikle Üçlemenin doğasını tanımlamaya– teşvik etti. Bu amentü kiliselerde okunacak ve Hıristiyanları sapkın inançlardan, özellikle Ariusçuların inançlarından (bkz. s. 216) uzaklaştırmaya yardımcı olacaktı. MS 381'de İmparator Theodosius, bu kez Konstantinopolis'te ikinci bir konsil topladı. MS 325 amentüsü berraklaştırılıp genişletildi ve bugün bütün dünyada kiliselerde hâlâ okunan "Nikaia Amentüsü" şeklini aldı.

İskenderiyeli Aziz Athanasios, Ariusçuluğun öğretilerine karşı Üçlemeciliği teolojik açıdan kararlı bir şekilde savunmasıyla hatırlanır. Nikaia Amentüsünün hazırlanmasında önemli bir rol oynadı.

çıktı. Oğlun ve dolayısıyla Kutsal Ruhun ilahlığını inkâr edecek kadar tektanrıcılığa önem veren Ariusçuluk –İskenderiye'de Hıristiyan bir lider olan Arius'un (MS y.250-336) teolojisi– yanlış bulunan düşüncelerden biriydi. Arius'a göre yalnızca Baba hakiki Tanrı'ydı. Oğul Babayla olası en yakın ilişkiye sahip olmakla onurlandırılmasına rağmen, Babanın ilahlığının yalnızca bir temsilcisiydi ve o ilahlığı paylaşmıyordu.

Bu görüş, genel kabul gören Hıristiyan düşünüşün bazı yanlarıyla örtüşmekteydi: Tanrı'nın asli karakteristiklerinden biri yaratılmamış olmasıydı; yaşamının bir sonu olmadığı gibi başlangıcı da yoktu. Bu yüzden, Ariusçular şunu öne sürdü: Çocuklar doğmak zorunda olduklarına göre, Tanrı'nın Oğlu Tanrı'nın bütün asli karakteristiklerine sahip olamaz, çünkü bir Oğul olarak doğmuş olması gerekir. Tanrı'nın Oğluyla ilgili Ariusçu bir vecize "onun var olmadığı bir zaman vardı" diyordu: Tanrı'nın Oğlu doğmadan önce, Tanrı'nın onsuz var olduğu bir zaman olmalı. Onlara göre bu mantık, yalnızca Babanın hakiki Tanrı olduğunu kanıtlamaktaydı. Oğlu tarif etmek için kullanılan sözcüklerden biri, "benzer tözden" anlamına gelen Yunanca bir terim olan *homoiousios*'tu. Oğul, Babayla "benzer tözden"di, ama aynısı değildi.

Ariusçular tektanrıcılığı korumuştu, ama Oğul ve Kutsal Ruh pahasına. Bu, Hıristiyan inanç için potansiyel olarak feci bir şeydi; çünkü Hıristiyanların temel iddiası şuydu: Tanrı'nın Oğlu İsa'nın yaşamı, ölümü ve dirilişi aracılığıyla Tanrı Hıristiyanları kurtarmıştı. Tanrı'nın Oğlu hakiki Tanrı değilse, Tanrı'nın onları bağışlayıp krallığına almayı gerçekten istediğinden nasıl emin olabilirlerdi?

MS 325'te Nikaia Konsilinde Ariusçuluk mahkûm edildi; temel ilkesi olan Oğlun Babayla *homoiousios* olduğu ilkesi reddedildi. Onun yerine İsa, "aynı tözden" anlamına gelen *homoousios* ilan edildi. Bütün mesele bu ayrımdı; Oğlun Babanın ilahlığını kesinlikle paylaştığı kabul edildi. Dolayısıyla Oğlun başlangıcı olmadığı da kabul edildi –Tanrı her zaman Kutsal Ruhla birlikte bir Baba ve bir Oğuldu.

Maskeler değil, kişiler

Üçleme sorununa yönelik heretik sayılan ikinci yanıtı, MS 3. yüzyılda Roma'da rahip Sabellius ve takipçileri verdi. Ariusçulardan farklı olarak Sabelliusçular, Oğlun ve Kutsal Ruhun hakiki Tanrı olduğunu onayladı. Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun tek Tanrı'nın üç varlık "tarzı" olduğunu savunarak Tanrı'nın tek mi yoksa üç mü olduğu sorununu çözdüler. Bu düşünce modalizm olarak bilinir.

"Baba", "Oğul" ve "Kutsal Ruh" bir oyunda bir oyuncunun kullanabildiği maskeler olarak düşünülebilir. Yalnızca tek oyuncu vardır, ama basitçe üç farklı maske takarak üç rolde oynayabilir. İlk bakışta bu, Tanrı'nın nasıl tecrübe edildiğini tarif etmenin iyi bir yolu gibi görünebilir: Hıristiyanlar Tanrı'yla bazen Baba olarak, bazen Oğul olarak, bazen de Kutsal Ruh olarak karşılaşır.

Ama Hıristiyanlar Tanrı'nın hep üç maskesiyle karşılaşıyorsa, bizzat Tanrı'nın kendisiyle karşılaştıklarından nasıl emin olabilirler? Her şeyden önce, insanlar kendi gerçek kimliklerini gizlemek için maske takabilir. Ya Tanrı olmadığı bir şey gibi görünmek için maske taktıysa? Bu yüzden Hıristiyan teologlar maskelerden ya da tarzlardan söz etmek yerine, Latinceye "*personae*", yani kişiler olarak çevrilen Yunanca "*hypostases*" terimini kullanmaya başladı. Tanrı'nın, tek ousia'nın (öz/varlık sözcüğünün Yunancası –

> Deyim yerindeyse Tanrı bölünmeden bölünür ve bölünmede birleşir. Tanrı üç halinde birdir ve üç birdir...
> **Nazianzoslu Gregorios**

> Tanrı'dan yaratılışa uzanan her hareket... Babayla başlar, Oğulla devam eder ve Kutsal Ruhla tamamlanır
> **Nissalı Gregorios**

Latincede "*substantia*" yani töz) üç *hypostases*'i olduğunu, dolayısıyla tek tözün üç kişisi kabul ettiler. Böyle bir teolojik akıl yürütme, Tanrı'nın büyüklüğünü uygun bir biçimde ifade etmek için insani terimlerin anlamını genişletmeyi gerektirdi. Buna en başarılı biçimde ulaşan teologlardan bazıları Kapadokyalı Babalardı: MS 4. yüzyılda yaşayan Kaisareialı Basileios, Nazianzoslu Gregorios ve Nissalı Gregorios (Basileios'un küçük kardeşi). *Ousia* ile *hypostases* ("töz" ile "kişiler") arasındaki farkı bir örnekle açıkladılar: *Ousia* genel bir kategori olarak insanlıktır; her bir *hypostasis* ise tikel bir insandır. Her kişinin diğer insanlarla ortak insanlığı vardır, ama aynı zamanda her bir kişinin onu o yapan bireysel özellikleri de vardır. İnsanlığı bu doğrultuda tanımlamak, "milyarlarca kişide ortak tek bir insanlıkla karşılaşırız" demeyi ve ardından yaşamış, yaşamakta olan ve yaşayacak her kişiyi sıralamayı gerektirirdi.

Bu Üçleme tanımında Üçleme kişilerinin, insanların ortak insanlıklarını paylaşması gibi, ortak ilahilikleri vardır. Tek ilahi tözün üç kişisi vardır –Baba, Oğul ve Kutsal Ruh.

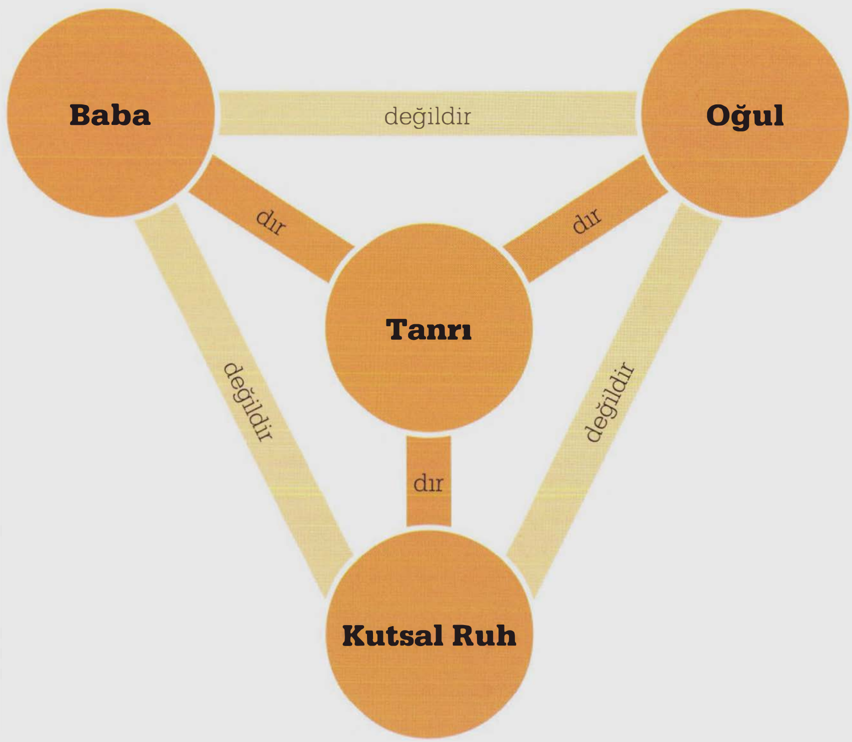
Hıristiyan düşünürler *hypostases* ya da kişiler dilini kullanmakla, Sabellius'un ve modalizmin sorunlarından uzak durabildi. Yaşamış bütün insanların arkasında pusuda yatan ideal bir insan olmadığı gibi, Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun da gizemli bir ilahi oyuncunun taktığı üç maske olmadığı kabul edildi. Birlikte Tanrı olan üç kişi (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) vardır.

Üçlemeyi anlamak

Üç ayrı tanrıya değil de, üç kişi halinde tek Tanrı'ya tapmak Hıristiyanlar için neden önemlidir? Basit yanıt şudur: Üçleme üç ayrı tanrı olarak anlaşılırsa, Hıristiyanlar İsa Mesih'in öyküsündeki Tanrı'nın, dünyayı yarattığına ya da bugünkü dünyada iş başında olduğuna inandıkları Tanrı'yla bir ilişkisinin olduğundan emin olamazlardı.

Bir Üçleme düşüncesi, Tanrı'nın dünyayla ilişkisinin birliğini güvenceye alır. Geleneksel olarak Baba, dünyayı yaratan kişi olarak görülür, Oğul dünyayı kurtarmak için dünyaya gelen kişidir ve Kutsal Ruh, dünyayı Tanrı'nın olmasını istediği yere dönüştüren kişidir. Bunların üç ayrı yöne çeken üç Tanrı olarak değil, aynı amaca – Tanrı'nın sevgisini dünyayla paylaşmak– yönelik üç şekilde çalışan tek Tanrı olarak görülmesi

Üçleme birbirinin yerine geçemeyen, ama aynı ilahi tözü paylaşan üç ayrı kişiyi kapsar ve ilahi töz yalnızca bu üç kişide vardır.

Kırmızı gül yaprakları, Pentekostes günü Kutsal Ruhun, havarilerin üzerine inişini kutlayan Pentekostes Yortusunun sonunda Roma'daki Pantheon'un içine düşüyor.

önemlidir. Augustinus (s. 221), Üçlemeyi birbirine bağlayanın bu sevgi olduğunu açıkladı.

Üçleme metaforları

Yüzyıllarca birçok kişi üçün nasıl bir ve birin nasıl üç oluğunu açıklamak için Üçleme metaforları tanımlamaya çalıştı. Örneğin Aziz Patrick –MS 5. yüzyılda Hıristiyanlığı İrlanda'ya götüren bir misyoner– üç yapraklı bir yonca imgesini kullandı. Bazıları Üçlemeyi açıklamak için konuşma analojisini kullandı: Baba konuşan kişidir, Oğul konuşulan sözdür ve Kutsal Ruh, sözü söyleten nefestir. 20. yüzyılın büyük bir farkla en etkili Hıristiyan teologu İsviçreli bir papaz ve profesör olan Karl Barth'tı (1886-1968). Çağdaş teolojinin büyük ölçüde benimsediği, üçlemeci düşünce için yardımcı bir kılavuzla ortaya çıktı. Üçleme öğretisi, Hıristiyan Tanrı'yla ilgili her ne söylenirse, üç kez söylenmesi gerektiği anlamına gelir; aynı öykünün üç farklı ama birbirini tamamlayan perspektiften anlatılmasına benzer. Barth'a göre bu tekrar, Tanrı'nın varlığının gerçekte neye benzediğini yansıtır –Tanrı her ne yaparsa, Baba olarak, Kutsal Ruh olarak ve Oğul olarak yapar.

İlkeyi tanımlamak

Üçleme öğretisi, çoğu kez Hıristiyan teolojisinin en bulanık ve karışık yanlarından biri sayılır. Yine de Hıristiyanlar, Tanrı'nın yaşamsal bir özelliğini yansıttığına inandıkları için öğretiye tutunur. MS 4. yüzyılda Ariusçularla ve Sabellianusçularla tartışmalarda olduğu gibi, Üçleme düşüncesi Ortodoks Hıristiyan inancının özüdür. Bu konuda farklı görüşler savunan Yehova Şahitleri ve Üniteryenler gibi gruplar, anaakım kilise tarafından genellikle sahici Hıristiyan sayılmaz.

Yakın zamanın ilginç bir gelişmesi "toplumsal Üçleme" fikri oldu; burada Üçlemenin üç kişisi, insan topluluğu için bir örnek olarak görülür. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh arasındaki ilişki devam ettiği sürece Tanrı ancak Tanrı

> Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçtür, tek Tanrı'nın mahluklarla yaptıklarının üç aracısıdır.
> **Robert Jenson**

olabildiğine göre, Tanrı'nın suretinde meydana getirilen insanlar da, Tanrı'yla ve başkalarıyla anlamlı ilişkiler sürdürdükleri sürece sahiden insan olabilir.

Üçleme ve Kutsal Ruh

Kutsal Ruh çoğu kez Üçlemenin unutulmuş kişisi gibi görünür. Herhalde bunun nedeni, MS 4. yüzyıl tartışmalarının esas olarak Tanrı'nın Oğlu İsa ile Baba Tanrı arasındaki ilişkiyle ilgili olması, bu nedenle amentülerde Kutsal Ruhtan kısaca söz edilmiş olmasıdır. Kutsal Ruhun üçlünün en zor anlaşılanı olması da neden olabilir. Yuhanna İncili'ne göre İsa, takipçilerini bırakıp göğe yükseldikten sonra onlara Tanrı'nın Ruhunu göndereceğini söyledi. Tanrı'nın takipçileri Tanrı'nın istediği şekilde kutsal bir yaşam sürsünler diye Ruhun onların yaşamını tersine çevireceği varsayıldığı için, Ruh daha sonra Kutsal Ruh olarak anılır oldu. Farklı mezheplere mensup Hıristiyanlar Kutsal Ruhu farklı anlarken, 20. yüzyılın Pentekostal hareketi Ruhun kamusal profilini yükseltmek için çok çalıştı. Bu hareket adını, İsa'nın, havarilerine Ruhu gönderdiği Pentekostes gününden aldı. O gün Ruhun, havarilerin kafaları üzerinde bir alev gibi göründüğü, havarilerin Kutsal Ruhla dolduğu söylenir. Bu durum, daha önce bilmedikleri dillerde vaaz vermelerini olanaklı kıldı.

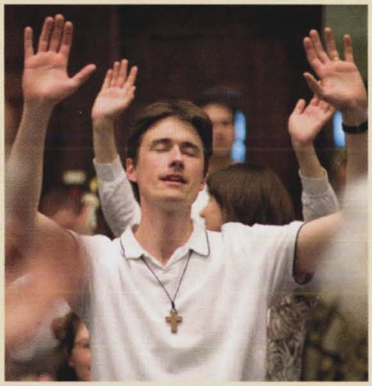
Kutsal Ruhun dönüştürücü gücü düşüncesi, Pentekostal Hıristiyanlar için çok önemlidir. Ruhun havarileri ele geçirmesi gibi, Kutsal Ruhun müminlere hâkim olabileceğine inanırlar. Bu çok yoğun, kişisel deneyime Kutsal Ruh tarafından "vaftiz" denilir ve ibadet edenler, bu manevi yenilenmeyi normal Hıristiyan yaşamlarının üstünde ve ötesinde arar.

> Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adı, Tanrı'nın üç kere tekrarlanan tek Tanrı olduğu anlamına gelir...
> **Karl Barth**

Karizmatik Hıristiyanlık

1960'lardan itibaren karizmatik hareket, Pentekostal Kutsal Ruh coşkusunu diğer mezheplere de soktu. "Karizmatik" sözcüğü, *kharismata* (Yunanca "lütfun armağanı" demek) sözcüğünden gelir ve Kutsal Ruhun Hıristiyanlar arasındaki etkinliğinin, şifa verme, kehanette bulunma ve dil (ya da başka diller) konuşma gibi armağanları kapsayan kanıtlarına işaret eder.

Pentekostal ve karizmatik hareketlerde Kutsal Ruhun belirgin rolü kiliseyi, farkında olmadan birinden birini gözden düşürmemek için Üçlemenin üç kişisiyle ilgili anlayışını enine boyuna düşünmeye teşvik etti. Üçleme düşüncesi her zamanki gibi yaşamsallığını koruyor, Hıristiyanların inanıp taptıkları Tanrı hakkındaki konuşmalarını biçimlendiriyor. ■

Kutsal Ruhun armağanları

Hıristiyan kilisesinde çok sayıda ruhsal armağan kabul edilir. Bu armağanlar Tanrı tarafından kiliseye, Tanrı'nın, krallığının işlerini dünyada yapmasına yardım etmek için verilmiştir. Armağanlar üç ana amaç içindir: hizmet, motivasyon, tezahür.

Hıristiyanlar, Kutsal Ruhun bazı kişilerin kilise içinde özel görevleri yerine getirmesini olanaklı kıldığını savunur. Bu hizmet armağanları tam gün papaz ya da vaiz olma görevlerini kapsar. Motivasyon armağanları kilise çalışmasını teşvik eden pratik armağanlardır; bunlar kehanette bulunmayı, öğretmeyi, vermeyi, yol göstermeyi ya da merhamet göstermeyi kapsar.

Bazen Kutsal Ruhun etkinliği özgül bir biçimde, "dil" (Tanrı'yı övmek için, öğrenilmemiş sözcüklerle konuşma), şifa ya da başka mucizeler biçiminde görülür. Bu armağanlara, Kutsal Ruhun iş başında olduğunu gösteren tezahürler denilir.

Kitabı Mukaddes, Kutsal Ruhun Hıristiyanların yaşamında iyi ürün çıkarmaya yardım ettiğini söyler: Hıristiyanlar "sevgi, sevinç, esenlik, sabır, şefkat, iyilik, bağlılık, yumuşak huyluluk ve kendine hakim olma" durumuna geçer (Galatyalılar 5:22-23).

TANRI'NIN LÜTFU ASLA BAŞARISIZ OLMAZ

AUGUSTİNUS VE ÖZGÜR İRADE

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Hippolu Augustinus

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 354-430, bugünkü Cezayir

ÖNCE
MÖ y. 1000'den itibaren Yahudiler, içsel iyiliklerinden ötürü değil, Tanrı'nın lütfundan ötürü Tanrı tarafından seçildiklerini düşünür.

MS y. 30 İsa takipçilerine lütfu öğretir: "Siz beni seçmediniz, ben sizi seçtim".

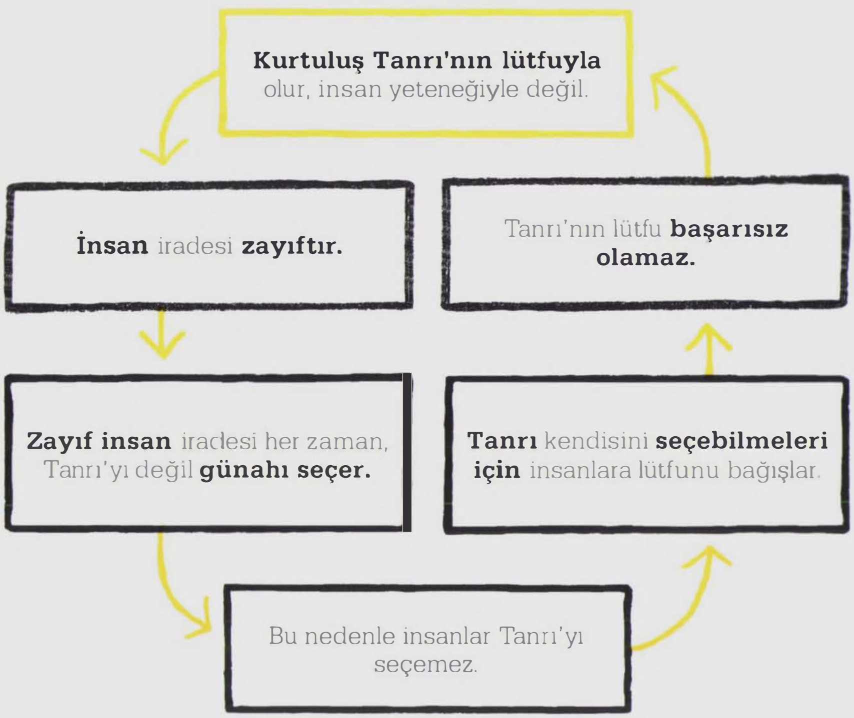
SONRA
MS 418 Augustinus'un lütuf öğretisi kilise tarafından kabul edilir ve Pelagius, Kartaca Konsilinde sapkınlık diye mahkûm edilir.

16. yüzyıl Calvin, Protestan Reform teolojisinin temel öğesi haline gelen kader öğretisinde Augustinus'un düşüncesini geliştirir.

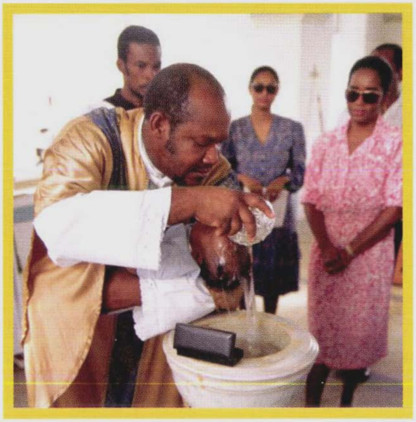
Biz mi Tanrı'yı seçeriz, yoksa Tanrı mı bizi seçer? Bu soru kilisenin ilk günlerinden beri Hıristiyan düşünürleri meşgul etmektedir. Merkezinde, Hıristiyan inanç bağlamına çevrilmiş felsefi bir konu, özgür irade sorunu vardır. Tanrı'nın seçiminin insan seçimiyle ilişkisini açıklamanın bir yolunu bulmak, teolog Augustinus'un parlak zekâsına kaldı.

Pelagius anlaşmazlığı

5. yüzyılın başında Kelt keşiş Pelagius Kuzey Afrika'ya gelince, Augustinus özgür irade konusunda bir tartışmaya girmek zorunda

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–69 ▪ Dua neden işe yarar 246–47 ▪ Allah yolunda çalışmak 278

Bebek vaftizinde Hıristiyanlar günah lekesinin temizlendiğine inanır. Pelagius'a göre, bebekler özgür irade geliştirmedikleri için günah işlemiş olamazlar.

kaldı. Anlaşmazlık başlangıçta bebeklerin vaftiziyle ilgiliydi. Pelagius, günah lekesini temizlemek için bebeklerin vaftiz edilmesine gerek olmadığını savundu. Ona göre günah, insanın özgür iradesinin bir sonucuydu ve bebekler özgür irade geliştirmedikleri için, günah işlemiş olamazlardı. Üstelik çocuklar büyüyüp irade geliştirince Tanrı'nın yolundan gitmeyi seçmişse, vaftiz edilmelerine de gerek yoktu.

Augustinus, Pelagius'un söylediği neredeyse her şeye karşı çıktı. Yalnızca mantığa değil, tecrübeye de dayanarak, insanların Tanrı'nın yolundan gitmeyi özgürce seçmelerinin mümkün olmadığını savundu. Zayıf iradeli insan doğumdan itibaren yanlış olanı seçme yoluna gider –ilk günah olarak anılan bir düşünce. Augustinus'a göre Tanrı'yı seçmek için insanların Tanrı'nın yardımına ihtiyaçları vardır; vaftizin bu kadar önemli olmasının nedeni budur. Tanrı insanlara lütfunu (kurtarıcı yardımını) bağışlamayı seçer ve Tanrı her şeye kadir olduğu için, yaptığı her şey etkili olmalıdır. Tanrı'nın lütfuna mazhar olan insanlar, günah yerine Tanrı'yı seçmeye karar verme özgürlüğüne sahiptir. Augustinus hassas bir dengeyi korudu: Tanrı'nın seçimi insanın seçiminin yerine geçmez, aksine insanın seçim yapmasını olanaklı kılar.

Yazgı

Augustinus'un yazgı öğretisi olarak anılan kavram Protestan reformcular, özellikle Jean Calvin tarafından benimsendi. Bazı aşırı kader önermelerinde, Tanrı'nın lütfunun başarısız olamayacağı düşüncesine insan özgürlüğü pahasına vurgu yapıldı; Tanrı olacaklara zaten karar verdiği için, insan kararları etkisiz hareket düzeyine iniyordu –buna özgür irade paradoksu denilir ve buna göre kader, insanları özgür iradeden yoksun bırakır. Augustinus'un lütuf düşüncesi, Tanrı'nın seçimi ile insanların seçimi arasında denge kurmanın değerli bir yoludur. ■

> Tanrı insanoğluna, zaten onu tanıdıkları için değil, onu tanıyabilsinler diye merhamet gösterir.
> **Hippolu Augustinus**

Hippolu Augustinus

Aurelius Augustinus MS 354'te Kuzey Afrika'daki Tagaste'de doğdu. Dindar annesi tarafından bir Hıristiyan olarak büyütüldü, ama gençliğinde inancından vazgeçti ve yıllarca sefih bir yaşam sürdü. Kartaca'da Yunan felsefesi dersleri aldıktan sonra bir İran dini olan Maniciliği benimsedi; ama Milano'da Piskopos Ambrosius'un vaazlarından ve çöl münzevisi Antonios örneğinden (s. 223) etkilendikten sonra Hıristiyanlığa döndü.

Augustinus 387'de Paskalya Gününde vaftiz edildi ve 396'da Hippo Piskoposluğuna atanmıştı. 430'da ölene kadar teolojik anlaşmazlıklarla ilgili yazılar yazdı ve vaazlar verdi. Haklı olarak büyük Hıristiyan düşünürlerden biri kabul edilir ve öğretisi, bütün Batı dünyasında Hıristiyan düşünceyi etkilemeye devam etmektedir. Anglikan ve Katolik Kilisesi tarafından aziz kabul edilen Augustinus, 13. yüzyılda kilise doktoru unvanıyla ödüllendirildi.

Önemli eserleri

MS 397-400 *İtiraflar*
MS 413-427 *Tanrı'nın Şehri*

DÜNYADA, AMA DÜNYAYA AİT DEĞİL

BAŞKALARI ADINA TANRI'YA HİZMET ETMEK

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Manastırcılık

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 3. yüzyıldan itibaren, Akdeniz

ÖNCE
MÖ 2. yüzyıl – MS 1. yüzyıl Musevilik içinde çileci Esseniler, temiz ve perhizli bir yaşam sürmek için manastır benzeri cemaatlerde toplanır.

SONRA
MS 529 Aziz Benedictus İtalya'da bir manastır cemaati kurar; 817'de onun *Kurallar*'ı Batı Avrupa'daki bütün keşişler için yetkili ilkeler kümesi haline gelir.

11. yüzyıl Aziz Francesco ve Azize Chiara, Fransisken keşiş tarikatını ve rahibeler için Azize Chiara Tarikatını kurar.

16. yüzyıl Çok zengin ve bozulmuş görülen manastırlar, Avrupa'da Protestan Reform sırasında kapatılır.

Hıristiyanlar **dünyada** yaşamak zorundadırlar.

↓

Dünya, **Tanrı'dan çeldiricilerle** doludur.

↓

Keşişler ve rahibeler dünyadan **çekilerek manevi yaşama** odaklanabilir.

↓

Çeldiricilerin yokluğunda **etraflarındaki dünya için dua edebilir** ve ıslah etmeye çalışabilirler.

↓

Manastırcılık, dünyada olup da dünyaya ait olmamakla ilgilidir.

Bugün manastırlar, geçmiş bir çağın kalıntıları sayılır. Oysa erken ortaçağda, 5. yüzyılda Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra boy vermeye başladıklarında, toplumun ön planındaydılar. Kültürel açıdan, şimdi Karanlık Çağ olarak bildiğimiz döneme girmekte olan Avrupa'da manastırlar, öğrenimin ve yenilikçiliğin feneri haline geldi. Bu güçlü kurumlar, Hıristiyanlıkta temel bir düşünceyi cisimleştirmekteydi: Kendileri kadar başkalarına da yararı dokunacak manevi bir yaşam sürmeye odaklanmak için bazı kişiler, geleneksel yaşamın isteklerinden uzak durabilir. Manastırcılığın önemli bir yanı, her zaman, dünyadaki insanlar için dua etmek olmuştur.

Mağaralardan manastırlara

Manastırcılığın kökleri MS 3. yüzyıldan itibaren Mısır çölünde yaşayan "babaların ve annelerin" yaşamına dayanır. Bu ilk keşişler ve rahibeler, duayla ve ibadetle geçen basit bir yaşam sürmek için dünyadan el çekmişti. İsa'nın sözlerini – "bir adam bütün dünyayı kazanıp da kendi canını zayi ederse, ne kâr eder?" – ciddiye

Ayrıca bkz.: Benliği yok sayma manevi kurtuluşa götürür 68–71 ▪ Öğretinin üst seviyeleri 101 ▪ Keşiş yemininin amacı 145 ▪ Hıristiyanlıkta ölümsüzlük 210–211 ▪ Protestan Reformu 230–37

MS 3. yüzyılda ilk çöl münzevilerinden biri, Aziz Antonios, etrafındaki mağaralara yerleşen binlerce takipçiyi kendine çekti; bu manastır, Mısır'daki yere daha sonra inşa edildi.

aldılar ve bu yüzden çileci olup, manevi yaşama odaklanmak için dünyevi mallardan ve evlilikten vazgeçtiler. Dünyanın, kişiyi Tanrı yolundan uzaklaştıran çok sayıda iğvanın yeri olduğu anlaşılıyordu. Çileciler, yaşam meşguliyetinin bir panzehiri olarak, sakin, tefekkürcü bir ibadet aradı. "Nasıl ki çalkantılı bir suda yüzünüzü görmeniz mümkün değilse, ruh da yabancı düşüncelerden temizlenmedikçe, tefekkür halinde Tanrı'ya dua edemez" denildi.

Manastırcılık çölden Avrupa'ya yayıldı; mağaraların yerini, manastır olarak bilinen özel tasarlanmış yapılar aldı. Binaların çoğu kapalı bir alanın, derin düşünmek için kullanılan kapalı bir avlu ya da bahçenin etrafında inşa edildi. Manastırlar çölden daha nüfuslu ortamlara taşınmasına rağmen, manevi yaşamı geliştirmek için dünyadan çekilme düşüncesi varlığını sürdürdü.

Başkaları için bir yaşam

Bununla birlikte manastırlar, yalnızca dış dünyadan uzak sığınaklar değildi. Hıristiyanların büyük çoğunluğunun hayatta kalmak için uzun saatlerce çalışan köylülerden oluştuğu bir zamanda, keşişler ve rahibeler onların adına ibadet etti ve dua okudu. Benediktenler (6. yüzyılda kuruldu) ve Sistersiyenler (12. yüzyıl) gibi manastır grupları, duanın yanı sıra misafirperverlik gösterip hayır işleri de yaptı. Ortaçağ boyunca manastırlar eğitim merkezleri olarak kaldı. Keşişler ve rahibeler değerli yazmaların kopyasını çıkardı ve bezedi, bilgilerini aktardı. Manastır idealine göre dünyadan el çekmek onlara Tanrı adına dünyaya hizmet etmek için zaman ve enerji kazandırmaktaydı. ■

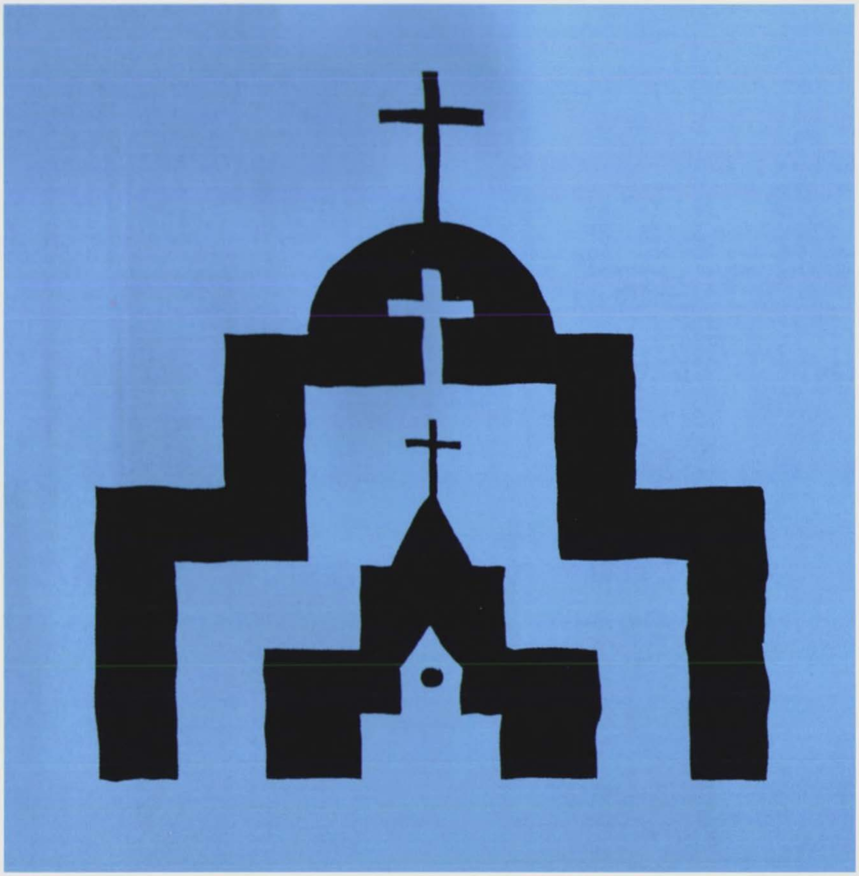
Doğu Hıristiyan kilisesinde yalnızca bir manastır tarikatı vardır ve o da Aziz Basileos'un yazdığı manastır yaşamı talimatlarına uyar.

Doğu manastırcılığı

Batı Avrupa manastırcılığı büyük komünal binalarıyla ünlüyken, birçok Doğu manastırı Aziz Antonios'tan esinlenerek birbirinden görece yalıtık yaşayan keşiş ve rahibelerin geleneğini takip eder. Aziz Simeon gibi, sütunların tepesinde yaşayan, oruç tutan, dua eden ve vaaz veren Stylites, erken Doğu manastır geleneğinin başka bir aşırı ucunu hayata geçirdi. Doğu manastırlarının pratiği biraz farklı olmasına rağmen, manevi bir yaşam uğruna ve başkalarının yararına dünyadan ayrılma düşüncesini barındırır. Doğu manastırcılığında en kutsal yerlerden biri Yunanistan'da dünyanın en eski manastır yapılarının bulunduğu Athos Dağı, Kutsal Dağdır. Bu yalıtık yarımada tamamen özerktir ve dünyadan kopuktur; kadınların ayak basmalarına izin verilmez.

KİLİSE DIŞINDA KURTULUŞ YOKTUR

İNANCA GİRMEK

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Dördüncü Laterano Konsili

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 1215, Roma

ÖNCE
MS 1. yüzyıl İlk Hıristiyan cemaatler oluşur.

MS 313 Roma İmparatoru Constantinus, Hıristiyanların serbest ibadet etmelerine izin veren Milano fermanını çıkarır.

1054 Büyük Bölünme, Roma Katolik ve Doğu Ortodoks Kiliselerini ayırır.

SONRA
1545-63 Trento Konsili, Protestanların iki kutsama çağrılarına karşı yedi kutsamayı onaylar.

20.-21. yüzyıl Ekümenik hareket, mezhebi ne olursa olsun bütün Hıristiyanların dünya çapında tek kilisenin parçası olduğunu onaylar.

Bir kilisenin mensubu olmadan Hıristiyan olmak mümkün müdür? Birçok kişi, İsa'nın kendi havarilerine dinsel bir kurum kurma talimatı vermediğine işaret ederek "evet" yanıtını verir. Bazılarına göre Hıristiyan olmak için, herhangi bir mezhebe, kiliseye bile mensup olmadan, İsa'ya kişisel inanca sahip olmak yeterlidir.

Bu argümana rağmen, bir kilisenin mensubu olmak, tarihinin büyük bölümünde Hıristiyan inancının temel bir öğesi sayılmıştır. Başlangıçta, İsa'nın ölümünü ve dirilişini izleyen yıllarda Hıristiyanlar, ilk inananların geldiği Yahudi

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ İnanç ve devlet 189 ▪ İmanın temel amelleri 262–69 ▪ Hüküm Gününü beklemek 312–13

İlk Hıristiyan mesajına göre **İsa'ya inanmak kurtuluşa götürürdü.**

→

Bu mesaj **kilise tarafından bütün dünyaya yayıldı.**

↓

Kilise, **sözleri ve eylemleriyle** (kutsamalar) mesajı taşıdığına göre, **kiliseye mensup olmak** ve kutsamalarını almak **kurtulmakla aynı şeydi.**

↓

Öyle ise, **tersi de doğrudur.**

→

Kilisenin dışında kurtuluş yoktur.

sinagoglardaki dini toplantılara uydu. Yahudiler gibi Hıristiyanlar da toplanıp dua ediyor, ilahi söylüyor, yiyecek paylaşıyor ve Kutsal Kitaplar okuyordu. Hıristiyanlar için kutsal kitap, Eski Ahit olarak bildikleri İbrani Kitabı Mukaddes ile Yeni Ahit olarak bilinen, belgelerin yeni bir derlemesi demekti.

Hıristiyan mesajı, Yahudi olmayan dünyaya yayıldıkça, Hıristiyan toplantılar kendi kimliğini geliştirdi ve Yunanca "çağrılmış" anlamına gelen *ekklesia* adı verildi. Bu sözcük, grubun Tanrı tarafından İsa'nın mesajını dünyayla paylaşmaya çağrıldığı düşüncesine işaret ediyordu.

Ana Kilise

MS 3. yüzyılın ortasında teolog Cyprianus, kiliseye mensup olmanın bir tercih meselesi değil, Hıristiyan inancının devredilemez bir öğesi olduğunu açıkça ortaya koymuştu. O sırada birçok Hıristiyan inancından ötürü Romalı yetkililerin yoğun zulmüne maruz kalıyordu; bazıları canını kurtarmak için inancından vazgeçmişti. Kilise liderleri bu kişilere nasıl davranacaklarından emin değildi. Gerçekten pişman olurlarsa onları kiliseye tekrar kabul etmek mi yoksa dışlayıp kendi ayrı cemaatlerini kurmalarına izin vermek mi gerekir? Cyprianus, kilisenin onları bağışlaması ve geri

Hıristiyan cehennem

Hıristiyanlık tarihi boyunca cehennem düşünceleri, Tanrı'nın selametinden dışlanma tehdidini simgeledi. İsa'nın öğretisinde cehennemin karşılığı olarak kullanılan sözcük Gehenna, Kudüs'ün surlarının dışında gerçek bir yere, Hinnom Oğlu Deresine işaret ederdi. Bir zamanlar çocukların orada kurban edilip yakıldığı ve o yerin lanetli sayıldığı sanılır. Bu durum, sürekli bir yangın yeri olarak cehennem imgesine yol açtı.

Ortaçağda cehennem dehşeti dinsel sanatta popüler tema haline geldi; insanlara, ebedi eziyet tehlikesinden kurtulmak istiyorlarsa Katolik kilisesinde kalmak gerektiğini hatırlattı.

Daha yakın zamanda Hıristiyan düşünürler, İsa'nın, cehennem denilen ve mesajını kabul etmeyenlerin ebediyen cezalandırıldığı fiili bir yerin varlığını kastetmediğini öne sürdü. "Cehennem," Tanrısız bir varoluşa verdiği addan ibaretti. Tanrı yaşamın yazarı olarak anlaşıldığı için, onun mevcudiyetinden yoksun olmak basitçe var olmamaktır ya da daimi ölümdür.

alması gerektiği konusunda son derece kararlıydı, çünkü onun anlayışına göre yalnızca tek bir gerçek kilise olabilirdi ve insanların onun dışında kurtuluşa kavuşması mümkün değildi. Kiliseyi, Eski Ahit'in tufan öyküsündeki Nuh'un Gemisine benzetti; nasıl ki yalnızca gemide olanlar kurtulduysa, aynı şekilde yalnızca kilisede olanlar Tanrı'nın kötülüğü yargılamasından kurtulacaktı.

Cyprianus'un zamanında kilise açıkça tanımlanmış bir yapı geliştirmişti. Diyakozlar ve papazlar yerel cemaatleri yönetirken, piskoposlar ve başpiskoposlar biraz daha büyük coğrafi alanlardan sorumluydu. Bu erken dönemde kısmen, Roma'nın siyasal ve ekonomik öneminden ötürü Roma piskoposu giderek bütün kilisenin lideri gibi görüldü ve 6. yüzyılda, "papa" (Yunanca "baba" anlamına gelen sözcük) denilen tek piskopostu.

Papalığın gücü ortaçağda arttı. Başlangıçta papanın üstünlüğü kilisenin birliğini sağlamanın yararlı bir yolu olarak görülmesine rağmen, 11. yüzyılın başına gelindiğinde Yunanca konuşan Doğulu kilise liderleri, Latince konuşan Batılı papanın kendilerine haksız yere hükmettiğini düşündü. 1054'te, Büyük Bölünmede, kilise papalık otoritesinin yanı sıra öğreti farklılıklarını da dile getiren Doğu ve Batı kollarına ayrıldı. Ne var ki, Roma'daki Papa dünya çapında Kilisenin lideri olduğunu iddia etmeyi sürdürdü ve 1215'te Kilise liderlerinin Dördüncü Laterano Konsilinde, Papa III. Innocentius, Doğu Kilisesinde Konstantinopolis, Antakya, İskenderiye ve Kudüs'teki güçlü piskoposlara otoritesini tekrar kabul ettirdi.

Roma Katolik kilisesinin yedi kutsaması, Hıristiyan yaşamın farklı evrelerine işaret eder. Kutsamalara katılmak, kiliseye aidiyeti gösterir; Katolik inancına göre kilisenin parçası olmak, kurtuluş için zorunludur.

> Annenizin karşılığı kileseniz yoksa, Babanızın karşılığı Tanrı'nız olamaz.
> **Cyprianus, *Kilisenin Birliği***

Batı Avrupa'da Papanın yönettiği Roma Katolik kilisesi ortaçağın sonuna kadar, inançlı Hıristiyanların tek gerçek ailesi olarak görüldü. Ortaçağ yaşamında Roma Katolik kilisesinin egemenliği, kilise dışında kurtuluşun mümkün olmadığı düşüncesine ağırlık kattı.

Yedi kutsama

Kilise ortaçağda büyük bir siyasal ve ekonomik nüfuz kurmuştu, ama esas gücü maneviydi. Temel işlevlerinden birinin, Tanrı ile halkı arasındaki manevi birliğe görünürlük kazandırmak olduğu düşünülüyordu. Tanrı'yla Hıristiyan ilişki doğası gereği manevi olduğu için, bir kişinin Hıristiyan inancını, kiliseyle ilişkisine göre değerlendirmek daha güvenliydi.

Kilise içinde Hıristiyan yaşamın farklı evrelerine işaret etmek için özel ayinler kullanıldı. Kutsama olarak bilinen bu ayinler, manevi anlamı olan fiziksel eylemlerdi. Esasında ilk kilise, İsa'nın öğretisine ve örneğine dayanan yalnızca iki kutsamayı yönetirdi– vaftiz ve Komünyon. Ne var ki ortaçağda sayı yediye çıktı: vaftiz (bir kişinin kiliseye girdiği ve

> İnananların tek Evrensel Kilisesi vardır; onun dışında kesinlikle kurtuluş yoktur.
> **Dördüncü Laterano Konsili**

günahlarından arındığı an), konfirmasyon (bir kişinin Hıristiyan bir yaşam sürmesine yardım edecek Tanrı'nın Kutsal Ruhunun armağanını aldığı nokta), Komünyon (İsa'nın ölümüyle ve dirilişiyle elde edilen bağışlanmanın kutlanması), kefaret (bir kişinin günah çıkarttıktan sonra Tanrı'yla barışması için bir papazın belirlediği eylemler), "son ayinler" olarak da bilinen kutsal yağ sürme (ölmekte olan kişiye kutsal yağ sürerek bağışlandığı güvencesini verip rahatlatmak) ve ruhbanlık (bir kişinin yaşamını Kilisede Tanrı'ya hizmet ederek geçirmeye karar verdiği zaman). Yedi ayinin sonuncusu, bir koca ile karısı arasındaki yakın ilişkinin Tanrı ile halkı arasındaki yakın ilişkinin aynası olduğu düşünüldüğü için bir kutsama sayılan evlilik ayiniydi.

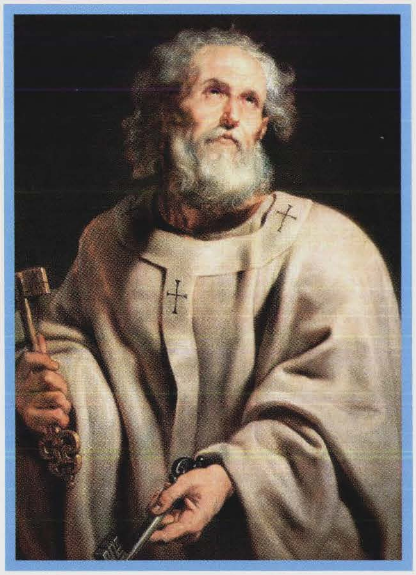
Kutsanmak, bir kişinin Katolik kilisesinin mensubu olarak kaldığının, dolayısıyla Tanrı tarafından kurtarılacağına güvenebildiğinin açık bir işaretiydi. Bu nedenle kutsamaların doğrusunun nasıl olması gerektiği konusunda hem rahiplere hem rahip olmayanlara yol gösteren kilise yasaları geliştirildi. O kadar önemli sayıldılar ki, din adamlarının bu işleri yapmaktan kazanç elde etmeleri yasaklandı. Dördüncü Laterano Konsilinde, bütün Hıristiyanların yılda en az bir kez Paskalyada Komünyona katılmaları, yılda en az bir kez günah çıkarıp tövbe etmeleri gerektiği kararlaştırıldı. Bir hastanın başında rahibin dua okuması o kadar önemli sayıldı ki, doktorlardan işlerini yapmadan önce hastaya bakacak bir rahip çağırmaları istendi. Bu önemli yönetmelikler, kilisenin bedava ve düzenli olarak kutsama sunmasını ve kilise mensuplarının sunulanı almasını sağlamaktaydı.

Lanetlenmekten kaçınmak

Kendisinden önceki ve sonraki kilise konsilleri gibi Dördüncü Laterano Konsili de, Katolik kilisesinin kutsamalarını reddetmenin kiliseden uzaklaşmak ve dolayısıyla Tanrı adına sunulan kurtuluşu kaybetmek olduğunu açıkça ortaya koydu. Kiliseyi inananın "annesi" olarak görmek gerekirse, kilisenin "çocuğu" olmayan biri kurtuluştan yararlanamazdı.

Kutsamayı kabul etmemekle kalmayıp, kabul etmemeyi başkalarına da salık verenlere özel cezalar getirildi. Roma Kilisesi papalarının doğru öğretiyi, İsa'nın en yakın havarilerinden biri olan ve ilk papa kabul edilen Petrus'tan miras aldığına ve aktardığına inanıldığı için, papanın öğretisini reddeden herkes, İsa'nın öğretisini reddetmiş sayılıyordu. Nedamet getirmeyen sapkınlar (Katolik kilisesinin öğretilerinden başka bir şeye inananlar) aforoz cezasıyla karşılaşırdı; kiliseden uzaklaştırılır ve akılları başlarına gelene kadar kutsanmaları yasaklanırdı. Sapkınlıklarından vazgeçmeden ölürlerse, Tanrı tarafından kurtarılma fırsatını kaçırmayı ve cehennem azabına katlanmayı bekleyebilirlerdi.

Ortaçağın sonunda Katolik kilisesi tarafından kurtarılma tekeline, Protestan Reformla (s. 230-37) meydan okundu. Artık tek bir Hıristiyan kurum, kendisi dışında kurtuluşun mümkün olmadığını iddia edemezdi. Bununla birlikte, geniş Hıristiyan kilisesi dışında kurtuluşun mümkün olmadığı düşüncesi, birçok Hıristiyan grup arasında varlığını sürdürdü. ■

Aziz Petrus, İsa'nın yakın havarisi ve Roma'da şehit edilen, papalık ayrıcalığının kaynağıdır. Otoritesinin papalara geçtiği düşünülür; papaların sözünü reddetmek, İsa'yı reddetmektir.

BU BENİM BEDENİMDİR, BU DA BENİM KANIM

KOMÜNYONUN GİZEMİ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Thomas Aquinas

NE ZAMAN VE NEREDE
1225-74, Avrupa

ÖNCE
MÖ 300'den itibaren Yahudiler, Hamursuz Bayramı sırasında mayasız ekmek yemeye kutsanmış bir tas şarap içmeyi de ekler.

MS 1. yüzyıl Aziz Paulus, İsa'nın havarileriyle son yemeğini düzenli olarak kutlayan ilk Hıristiyanlara talimatlar yazar.

MÖ 1215 Dördüncü Laterano Konsili, Komünyonu, Katolik inancın yedi temel kutsamasından biri olarak tanımlar.

SONRA
16. yüzyıl Protestan Reformcular töz-değişimi kavramını reddeder, İsa'nın sözlerini daha simgesel anlamaktan yana olurlar.

Komünyon **ayininde** Hıristiyanlar İsa'nın **"gerçek varlığı"** deneyimini yaşar.

Ama Komünyondaki öğeler **ekmek ve şaraptır, et ve kan değil.**

Aristoteles **"töz"** ile **"ilinekler"**i (bir şeyin formu ya da öznitelikleri) birbirinden ayırır.

Ekmek ve şarabın **"ilinekleri"** açıkça **değişmez.**

O yüzden ekmek ve şaraptan **İsa'nın bedenine ve kanına dönüşen şey** "töz" olmalıdır.

Bu, Komünyonun gizemidir.

Tutuklanıp çarmıha gerilmeden önce İsa, havarileriyle birlikte ekmek ve şaraptan oluşan bir Hamursuz Bayramı yemeği yerken, "bu benim bedenimdir" ve "bu da benim kanımdır" dedi. O zamandan beri bu ritüel, değişik biçimlerde Evkaristiya, Kutsal Komünyon, Rabbin Akşam Yemeği ve Ekmek Bölme olarak bilinen bir ibadetle Hıristiyanlar tarafından kutlanmaktadır. Ama yüzyıllar içinde bu sözlerin anlamı ve önemi büyük bir tartışmanın konusu olmuştur. Ekmek ve şarap hangi anlamda İsa'nın bedenine ve kanına dönüşür?

13. yüzyılda büyük ortaçağ teologu Thomas Aquinas töz-değişimi teorisini geliştirdi. Komünyonla

Ayrıca bkz.: Yeni toplumlar için inançlar 56–57 ▪ İnanca girmek 224–27 ▪ Protestan Reformu 230–37

> Bu ayinde İsa'nın gerçek bedeninin ve kanının varlığı duyuyla, anlamayla değil, yalnızca imanla fark edilebilir.
> **Thomas Aquinas**

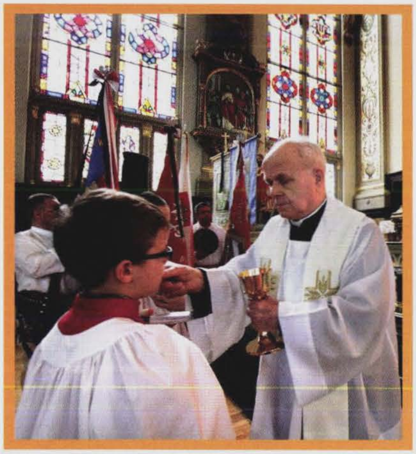
ilgili öğretiyi berraklaştırmak için yeni keşfedilen Aristoteles felsefesinden yararlandı. Aquinas'ın öğretisi, Roma Katolik kilisesinin resmi öğretisi oldu.

Aquinas'ın öğretisinin amacı, ekmek ve şarap öğelerinde İsa'nın "gerçek varlığı"nın nasıl bulunabileceğini açıklamaktı. Hıristiyanlar Komünyonun bir kutsama, dini bir hakikati cisimleştirdiği düşünülen kutsal bir hareket olduğuna inandıkları için (s. 226), bu önemliydi. Ekmek ve şarap paylaşılırken İsa yoksa, kutsama anlamını ve önemini yitirirdi.

Ekmek ne zaman ekmek değildir?

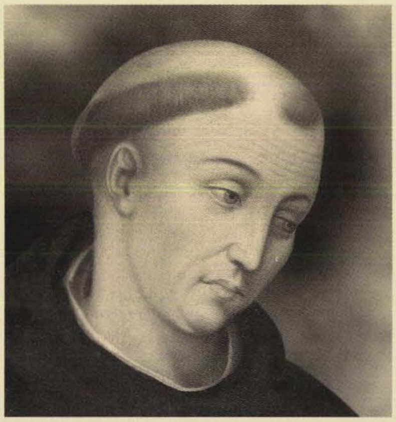
Aristoteles'e göre "töz" bir nesnenin ya da kişinin eşsiz kimliğidir –örneğin bir masanın "masalığı". "İlinekler" tözün nitelikleridir ve o şeyin kimliği değişmeden değişebilirler –bir masa ahşap ve mavi olabilir, ama metal ve pembe olduğunda da masa olur.

Aquinas'a göre, demek ki bir nesnenin ya da kişinin (İsa gibi) tözünün ya da özünün başka nesnelerin (ekmek ve şarap gibi) ilineklerinde ya da niteliklerle bulunması mümkündü. Bir nesnenin başka bir nesneye dönüşmesinin de mümkün olduğunu söyledi: Bu yüzden, rahip ekmek ve şarap üzerinde dua okurken ekmeğin ve şarabın tözü İsa'nın bedenine ve kanına dönüşmekteydi (töz-değişimi terimi buradan kaynaklanır –"bir tözden diğerine değişmek"). Bununla birlikte, ekmeğin ve şarabın ilinekleri ya da nitelikleri yerinde kalmaktaydı, bu yüzden ekmek ve şarapta İsa'nın "gerçek varlığı"na inanmak gerekir, fiziksel olarak görülmez. ▪

Kutsal Komünyon, neredeyse bütün Hıristiyanların inancı için temeldir. Roma Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlar töz-değişimine inanır; bazıları bunu yalnızca simgesel bir hareket olarak görür.

Thomas Aquinas

Akinolu Thomas olarak da bilinen Thomas Aquinas, Hıristiyan inancını akademik açıdan sıkı bir biçimde tefekkür etme yönteminin karakterize ettiği ortaçağ skolastik hareketinin en büyük teologu olarak alkışlanır. Aquinas 1225'te Napoli'ye yakın Roccasecca'da soylu bir ailede dünyaya geldi. Aquinas Napoli'de üniversitedeyken, yeni kurulan Vaizler Tarikatına (daha sonra Dominikenler olarak bilinen) katıldı. Paris'te ve Köln'de çalışmalarını sürdürdü ve sonunda Katolik kilisesinde muteber öğretmen oldu.

Hıristiyanlığa büyük katkısı, Hıristiyan teolojiyi açıklamak ve savunmak için Yunan felsefesini, özelliklede Aristoteles'in eserlerini kullanmasıydı. "Tomizm" olarak bilinen teoloji sistemi, Katolik düşüncesi içinde yüzyıllarca standart oldu. Aquinas 1274'te 49 yaşında, ekümenik Lyon Konsiline giderken yolda öldü.

Önemli eserleri

y.1260 ***Summa contra Gentiles***
y.1265–74 ***Summa Theologica***
(Teoloji Külliyatı)

TANRI SÖZÜNÜN ARACILARA İHTİYACI YOKTUR

PROTESTAN REFORMU

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Reform

NE ZAMAN VE NEREDE
16. yüzyıl, Batı Avrupa

ÖNCE
1382 John Wycliffe Kitabı Mukaddes'in İngilizceye ilk büyük çevirisini yayımlar.

1516 Hıristiyan hümanist düşünür Erasmus, Yunanca Yeni Ahit'in yeni Latince çevirisini de içeren yeni bir basımını yayımlar.

SONRA
1545–63 Trento Konsili toplanır. Katolik kilisesinin temsilcileri olarak, Protestan hareketi mahkûm eder.

1563 Hem Kalvencilere hem Luthercilere Protestan bir inanç tebliği sunan Heidelberg Kateşizmi yayımlanır. Etkili bir Reform kateşizmi olur.

Roma Katolik Kilisesi, geç ortaçağda heybetli bir kurumdu. Papa Roma'daki sarayından Avrupa'nın yalnızca dinsel yaşamına değil, siyasetine ve ekonomisine de hükmediyordu. Kilise büyük bir toprak sahibiydi ve feodal sistem aracılığıyla birçok köylü, yalnızca ruhlarının bakımını değil, evlerini ve geçimlerini de kiliseye borçluydu. Yelpazenin diğer ucunda kiliseyle iyi ilişkiler sürdürmek, yasalarına uymak, aşar ve vergi ödemek soyluların ve egemenlerin işine geliyordu.

Ne var ki, 16. yüzyılın ilk on yılında manevi ve toplumsal bir devrim Katolik kilisesinin gücünü kırdı ve Avrupa'da Hıristiyanlığın tarihinde yeni bir sayfa açtı. Şimdi Protestan Reform olarak bilinen bu devrim, yetkili bir rahipler hiyerarşisinin aracı gibi davranmasına gerek olmadan Tanrı'nın doğrudan bilinebildiği ve ona tapılabildiği düşüncesine dayandı. Reformcular, kilisenin öğretilerini ve geleneklerini kutsal metnin otoritesine tabi kıldı ve kurtuluşun, kilisenin kararnamelerine uymaktan çok kişisel imandan gelebileceğini savundular.

Rönesans Avrupa'sı

16. yüzyıla gelindiğinde Avrupa ortaçağ yaşamının eski düşüncelerini silkeleyip atmaya başlamıştı. 1492'de Amerika'ya giden Kolumbs'un izini takip eden İspanyol, Portekizli ve Fransız kâşiflerle birlikte bilinen dünyanın ufukları hızla genişliyordu. Afrika'yı dolanıp Hindistan'a giden yeni yol da dahil, denizcilikteki ilerlemelerin bir sonucu olarak taşımacılık ve ticaret gelişiyordu.

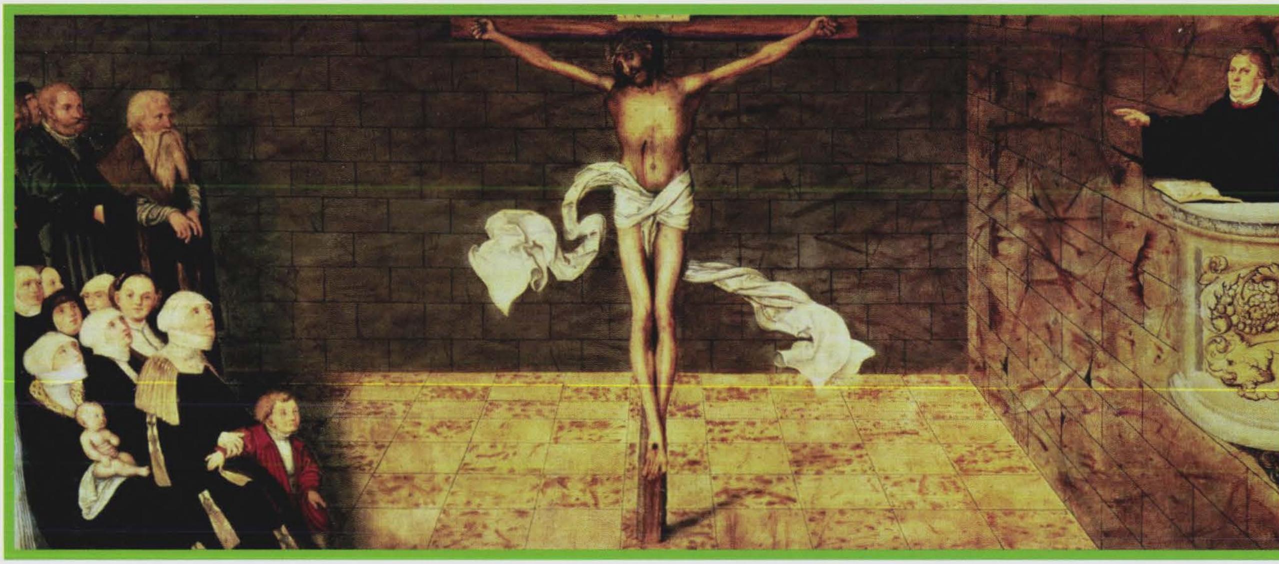
Avrupa'da feodal sistem terk ediliyor, topraklarının ekonomik refahını geliştirmekle ilgilenen yöneticilerin kontrol ettiği yeni krallıklar ve şehir devletler yeğleniyordu. Kültürel olarak sanatçılar, filozoflar ve bilim insanları, Rönesans olarak bilinen gevşek bağlantılı bir hareket şeklinde, geçmişin klasik bilgisini yeniden keşfediyordu. Kısaca yeni bir dünya geliyordu ve öyle görünüyordu ki, eski gelenekleri ve yapılarıyla kiliseye bu dünyada daha küçük bir rol verilmekteydi.

Tanrı'yı yanlış anlamak

Ortaçağda kilise ayinleri Latince, pek çok kişinin anlamadığı bir dilde, yapılırdı. Kitabı Mukaddes'in

Ayrıca bkz.: Şamanın gücü 26–31 ▪ Kişisel hakikat arayışı 144 ▪ Augustinus ve özgür irade 220–21 ▪ Hıristiyanlıkta mistik deneyim 238

Martin Luther bu tabloda, Wittenberg'te Azize Meryem Kilisesinde vaaz veriyor. Çarmıha gerilmiş İsa'nın varlığı, Tanrı'yla doğrudan ilişkinin bir simgesidir

onaylı versiyonu da –"ortak kullanılan" anlamına gelen Vulgata olarak bilinen, 4. yüzyılda Aziz Hieronymus'un özgün İbraniceden ve Yunancadan yaptığı çeviri– Latince yazılmıştı. Bu nedenle, kilise müdavimlerinin büyük çoğunluğu Hıristiyanlığın hakikatlerini rahiplerinden öğrenmeye mahkûmdu. Rahipler kendi cemaatlerinin zihinleri üzerinde hatırı sayılır bir güce sahipti ve özgün metinlere geri dönmek yerine, Katolik kilisesinin geleneklerini savunma eğilimindeydiler.

Bu, bütün Avrupa'da tutarlı bir Katolik öğretinin olması demekti, ama açık tehlikeleri de vardı. Örneğin, kiliselerde insanlar rahiplerin kendilerine Kitabı Mukaddes'te gerçekten olanları öğrettiğinden nasıl emin olabilirdi? İşittikleri şeylerin doğruluğunu nasıl kontrol edebilirlerdi?

Roma'yla çatışma

Alman bir keşiş, Martin Luther, rahiplerin ve o günkü Katolik kilisesi liderlerinin halkı aldattığına –bazen istemeden– inandığı için Reform başladı.

Luther Saksonya'da, bir bölge papazı ve üniversite profesörü olduğu Wittenberg'e yakın köylere gelen Dominiken Johann Tetzel'in vaazlarına öfkelendi. Tetzel aslında kiliseye para toplamakla görevliydi: Roma'da Papa X. Leo büyük bir kilise olacak San Pietro Bazilikasını yaptırmak için para topluyordu; daha yakında Alman Kardinal Albrecht'in, konumunun gerektirdiği masrafları karşılamak için alınan bir borcu ödemesi gerekiyordu. Tetzel'e "endüljans" denilen belge satma yetkisi verilmişti; bu belgelerle, insanların ölümden sonra arafta günahlarının cezasından kurtuldukları iddia edilmekteydi. Endüljans Katolik kilisesinde yüzyıllardır alınabilmekteydi, ama Luther Tetzel'in insanları ölen sevdiklerinin arafta maruz kaldığı korkunç ıstıraplarla korkutan satış taktikleri karşısında şaşkına döndü. "Kutuya atılan para şıngırdar şıngırdamaz, ruh araftan çıkar" diyordu Tetzel ve Luther'in cemaatinden birçok kişi kurtuluşu satın alma umuduyla endüljansa para ödüyordu.

> Bir Hıristiyan, herkesin tamamıyla özgür efendisidir, hiç kimseye tabi değildir. Bir Hıristiyan herkesin tamamıyla sadık bir hizmetkârıdır, herkese tabidir.
> **Martin Luther**

Papa II. Julius bu 19. yüzyıl tablosunda, Bramante, Michelangelo ve Raphael'e Vatikan ve San Pietro Bazilikası işine başlama talimatı verirken gösterilir.

Luther Kitabı Mukaddes incelemelerinden, özellikle Yeni Ahit'in Romalılara kitabından, kurtuluşun satın alınacak bir şey olmadığına, Tanrı'nın inanç sahiplerine bedava bir armağanı olduğuna kesinlikle inanmıştı. Endüljans satışına itirazlarını 95 tez şeklinde kayda geçirip, piskoposu Mainz Prensine gönderdi ve söylendiğine göre Wittenberg'te kilisenin kapısına astı. Tezlerin bir kopyası yolunu bulup bir matbaaya gitti ve yayın, birdenbire çoksatan oldu.

Mesele, bir papanın inşaat projesi ve bir başpiskoposun cebi için para toplamaktan ibaret değildi: Luther'in protestosu, Katolik kilisesi içinde otorite sorununu tartışma konusu yapıyordu. 1520'de Papa X. Leo, kilisenin öğretisini Luther'in nasıl yanlış anladığını açıklayan, onu ve takipçilerini sapkın ilan eden bir belge yayınlayarak karşılık verdi. Luther görüşlerinden vazgeçmeye davet edildi; ama daveti geri çevirdi, hatta Papanın belgesinin kendisine verilen kopyasını yaktı.

Kutsal Metinlerin otoritesi

Luther'in amacı açıktı: Papa kilisenin lideri olsa bile, inanç söz konusu olunca nihai otorite değildi. Nihai otorite, kutsal metinler olarak da bilinen Kitabı Mukaddes'te kaydedildiği şekliyle Tanrı'nın sözüydü. Luther'e göre, Tanrı'nın ve kurtuluşun gerçek bilgisine ulaşmak için Hıristiyanların kilise geleneklerine ve öğretilerine yaslanması zorunlu değildi. Hıristiyanlar onun yerine, çoğu yanlış olan bu insan geleneklerini geçip, hakikati doğrudan Kitabı Mukaddes'ten keşfedebilirdi. Bu görüş, daha sonra, "yalnızca Kutsal Metin" anlamına gelen Latince *sola Scriptura* sözüyle ifade edilecekti: Reformculara göre, insanların kutsal metinlerin anlamını kendilerine açıklayacak "aracılara" ihtiyacı yoktur. Herkes Kitabı Mukaddes'i okuyabilir ve Luther'e göre endüljansı, papaları ya da Katolik kilisenin diğer pek çok pratiğini gerektirmeyen Tanrı'nın kurtuluş yolunu anlayabilirdi.

Luther'in geleneği reddedip özgün kutsal kitap kaynaklarına dönmekten yana tavır alması, erken 16. yüzyılda verimli bir toprağa düştü. Hümanist hareket (modern, laik hümanizmle karıştırılmamalı) Karanlık Çağda unutulan klasik bilgiyi canlandırmak için zaten çalışıyordu. Desiderius Erasmus (1466-1536) gibi Hıristiyan hümanistler öğrencilerini, Kitabı Mukaddes'in özgün dillerini (Eski Ahit için İbranice, Yeni Ahit için Yunanca) ve ilk Hıristiyanların, Kilise Babalarının yazılarını öğrenmeye teşvik etti. Reform, herkesi Kitabı Mukaddes okuyarak harekete katılmaya teşvik etti.

Bir matbaa devrimi

İnsanların kutsal metinlerle doğrudan ilişki kurması Reformun temel bir dayanağıydı, ama büyük bir engel vardı. Birçok kişi okuryazar değildi; okuyabilseler bile Kitabı Mukaddes'in yalnızca

> Endüljans vaaz edenler, bir kişinin papanın endüljanslarıyla bütün cezalardan kurtulduğunu ve arındığını söylediğinde yanlış yaparlar.
> **Martin Luther**

> Luther'i dünyaya ihtilaf dâhisi gönderdi. O, dünyanın her köşesini karıştırdı. Kilisenin yolsuzluklarının sert bir ilaç gerektirdiğini herkes kabul ediyor.
>
> **Erasmus**

Latincesi vardı ve her kopyası elle yazılmak zorunda olduğu için, yalnızca birkaç seçkinin eline geçebiliyordu. Daha önce Kitabı Mukaddes'i yerel dile çevirme girişimlerine Katolik kilisesi şiddetle karşı çıkmıştı. 1382'de John Wyclifee Kitabı Mukaddes'i İngilizceye çevirmişti, ama herkes bulamıyordu.

Ama Luther'in zamanında, Johannes Gutenberg'in 1440'ta Mainz yakınlarında icat ettiği matbaa, yayıncılık işini kökten değiştirmişti. Luther bu yeni teknolojiyi kullandı: Kitabı Mukaddes'i sıradan insanların konuştuğu Almancaya çevirmeye koyuldu; Yeni Ahit'i 1522'de, Kitabı Mukaddes'in tamamını 1534'te yayımladı. Luther'in konuşma dili ve matbu Kitabı Mukaddes'in görece ucuzluğu birleşince, artık Almanya'nın her tarafında Hıristiyanlar kendi başlarına kutsal metinleri okuyabilirdi. Çok geçmeden Fransızca ve İngilizce çeviriler basıldı ve bunlar, Reform düşüncelerinin bütün Avrupa'ya yayılmasını sağladı. Avrupa'nın matbaaları Kitabı Mukaddes'in yanı sıra, Reformcular tarafından yazılan ve yeni düşüncelere susamış insanlar tarafından şevkle tüketilen yüzlerce broşür ve kitap bastı.

Protesto ve bölünme

Başlangıçta Luther ve takipçileri yalnızca Katolik kilisesi içinde reform yapmak istedi; bu nedenle de adları "Reformcular"dı. Ne var ki, "diet" olarak bilen bir dizi kilise toplantısında (parlamento oturumlarına benzer), Reformcuların papadan bağımsızlığını, Latince yerine yerli dilde ayini ve din adamları için evliliği de kapsayan taleplerini Katolik kilisesinin kabul etmeyeceği anlaşıldı. Katolik Kilisesinin reform umutları, 1529'da Speyer Dietinde yok oldu.

Luther'in takipçileri, kilisenin otoritesine boyun eğmeyi reddeden bir "Protesto Mektubu" sundu. Ondan sonra yeni adlarını, Katolik otoriteyi reddettiklerini ve Kitabı Mukaddes'i kendi başlarına yorumlama özgüvenini ifade eden "Protestan" adını aldılar.

Siyasal destek

Devletlerinin siyasal bağımsızlığını güvenceye almak için Luther'in dinsel isyanından yararlanan çok sayıda Alman prens, Protestan hareketi destekledi. *Cuius regio eius et religio* ("Hükümdar kimse onun dini geçerlidir") vecizesini benimseyerek kendi topraklarında Katolik inancını ve kilise nüfuzunu bastırmaya başladılar. Başka bir deyişle, tercih ettikleri kiliseyi kendi halklarına dayatma hakkını talep ettiler.

Protestan ilke yerleşince, Avrupa'nın hem dinsel hem siyasal manzarasını ebediyen değiştirdi. Diğer hükümdarlara, krallıklarını Papanın kontrolünden çıkarmak için ihtiyaç duydukları gerekçeyi verdi. Örneğin İngiliz Reformu,

Martin Luther

Martin Luther 1483'te Almanya'da doğdu. Fırtınalı bir havada yıldırım çarpma tehlikesi geçirdikten sonra, keşiş olmak için hukuk okulundan ayrıldı. 1508'de Wittenberg Üniversitesinde teoloji dersleri veriyordu ve aynı zamanda papazdı. Luther'in araştırmaları onu temel içgörüsüne götürdü; bu içgörü gelişip iman yoluyla aklanma öğretisine dönüşecekti: Tanrı, Hıristiyanları yapabildikleri (ya da endüljans örneğinde olduğu gibi satın alabildikleri) "iyi" bir şeyden ötürü değil, Kendisine inanmaları nedeniyle haklı ilan eder. Luther'in papanın otoritesine meydan okuması, onu kaçak haline getirdi, ama düşüncelerinden vazgeçmedi. Geri kalan ömrünü vaaz vererek ve yazarak geçirdi ve 1546'da öldüğü sırada Lutherci kilise iyice yerleşmişti.

Önemli eserleri

1520 *Alman Ulusunun Hıristiyan Soylularına,* kilise reformu için çağrı.
1534 *Luther Kitabı Mukaddes'i* (Eski ve Yeni Ahit çevirisi).

eskiden Reformculara karşı olan Kral VIII. Henry, karısı Aragonlu Catherine'den boşanıp Anne Boleyn'le evlenmek için Papanın otoritesini kırmaya çalışınca başladı.

Protestanlık, mezhep olarak bilinen çok sayıda yeni Kilise kolunun doğmasına yol açtı. Katolik kilisesi yüzyıllardır Avrupa'da tek kilise olduğu halde, Protestan Reformdan sonra bir sürü mezhep ortaya çıktı. Protestanlar Roma Katolik Kilisesinin otoritesinin reddedilmesini kabul ederken, alternatif bir birleşik düşünce sistemini kabul edemezdi. Bazı Protestan hareketler arasındaki tartışmalar, bazen, Katolikler ile Protestanlar arasındaki tartışmalar kadar şiddetli oldu.

Protestan yayılma

Bu çalkantılı dönemde üç ana Protestan damar ortaya çıktı: Martin Luther'in düşüncelerini takip eden Lutherciler; Jean Calvin'in (*bkz.* karşı sayfa) eserinden etkilenen Presbiteryenler ve Anglikanlar, Katolikliğin diğer hareketlerce reddedilen birçok yanını kabul eden ve İngiltere'de üslenen ılımlı Protestanlar.

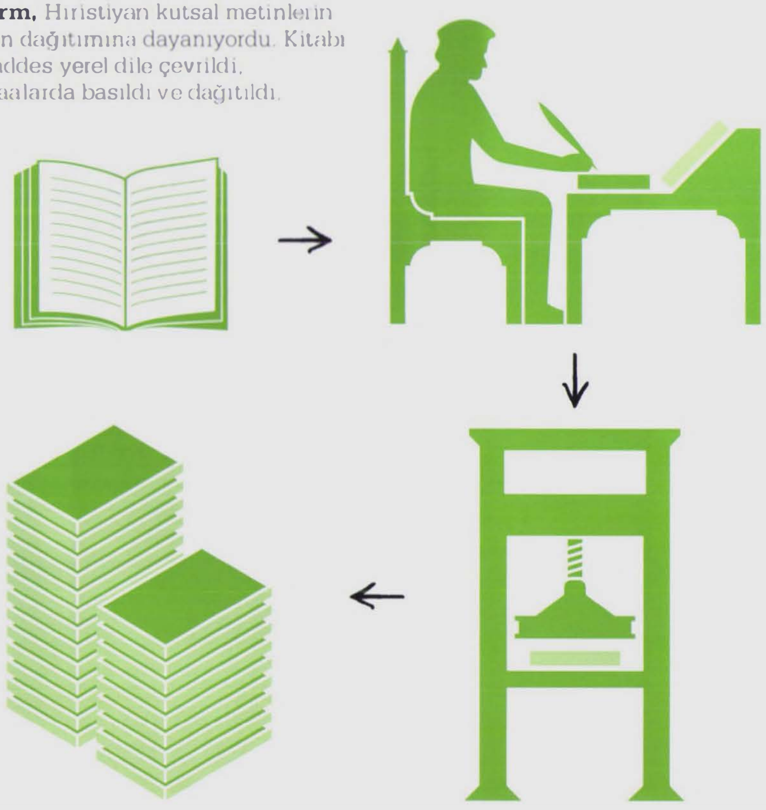
Karşı-Reform

Katolikler halkla iletişim araçlarını kontrol etme konusunda bir anlamda haklıydı: Papalık otoritesinin düzeni olmadan, kilise düşünce birliği sağlayamazdı. Yozlaşma ve dünyevi tutumlarla ilgili memnuniyetsizliğin önünü kesmek ve "kayıp canları" Protestanlardan geri almak için Katolik Kilisesi bir Karşı-Reform başlattı. 1545'te Katolik liderler, yükselen Protestanlık dalgasına karşı Katolik kilisesinin üstünlüğünü yeniden kurmak amacıyla İtalyan kenti Trento'da toplandı. 1563'e kadar 18 yıl süren Trento Konsilinin sonunda geleneksel Katolik öğretiler yeniden onaylanmıştı; ama ruhban sınıfın, Reformun kıvılcımını çakan kabul edilemez pratiklerini ele alan reformlar da yapıldı.

Pek çok Kitabı Mukaddes çevirisi ile Erasmus, Luther ve Calvin'in eserlerini de kapsayan 583 metnin yer aldığı bir *Yasak Kitaplar Listesi* yayınlandı (Liste, 1966'ya kadar yürürlükte kaldı). Binlerce kişiyi alan ve yerel dilde vaazlar için akustik tasarımlı –ilk kez– yeni büyük kiliseler inşa etme niyetiyle bir kilise-yapma programı başlatıldı. Eski bir asker ve İspanyol bir soylunun oğlu olan Ignatius Loyola, İsa Cemiyetini –Cizvitler olarak bilinen ve Katolikliği yaymak için can güvenliklerini hiçe sayarak her yere gitmeye istekli misyonerler tarikatı– kurmakla görevlendirildi. Kilise, otoritesini yeniden kurmak için, sapkınlıkla suçlananları kovuşturan, sanıklardan itiraf

> ...bu zamana kadar zihinlerimizde karışık duran ilah izlenimlerini bir araya getiren Kutsal Kitap karanlığı dağıtır ve bize gerçek Tanrı'yı açık bir biçimde gösterir.
> **Jean Calvin**

Reform, Hıristiyan kutsal metinlerin yaygın dağıtımına dayanıyordu. Kitabı Mukaddes yerel dile çevrildi, matbaalarda basıldı ve dağıtıldı.

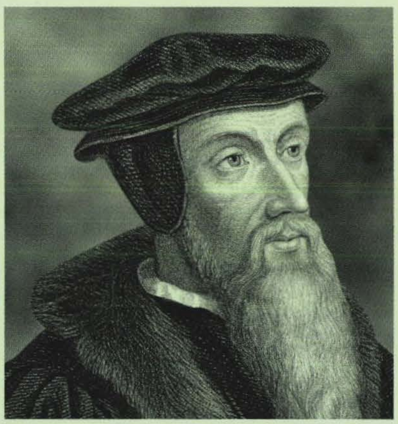
İzlanda'da, Vik'teki Lutherci kilise gibi Protestan cemaatler için Kuzey Avrupa'da inşa edilen kiliseler sade tasarımlıdır, abartıdan ya da süslemeden sakınır.

almak için acımasız yöntemler kullanan ve Enkizisyon olarak bilinen bir yola da başvurdu.

Karanlık Çağdan çıkış

Karşı-Reform İtalya, İspanya ve Fransa'da kısmen başarılı oldu, ama başka yerlerde Katolik yapılarda yapılan değişiklikler asgari düzeydeydi ve Protestanları sürüye geri kazanmaya kesinlikle yeterli değildi. Ondan sonra Avrupa, Hıristiyanların kalbini ve zihnini kazanmaya çalışan farklı kiliselerin pazar yerine döndü. Katoliklik uzun ve parlak bir mirasa sahip çıkarken, Protestanlık düşüncesi çağın ruhuna uygun görünüyordu. Reformun sloganlarından biri *post tenebras lux*'tu: "karanlıktan sonra aydınlık." Karanlık Çağ denilen dönemden sonra Protestan ruh ortaçağ Katolikliğinin derisini çıkarıp atmaya ve yeni bir düşünce dünyasını kucaklamaya çalıştı. Açıkça anlaşılan bir dilde Kitabı Mukaddes okumanın ve dinlemenin Tanrı'yla papazların, papanın ve endüljansın karışmadığı bir ilişkiye yol açacağından emindi. ■

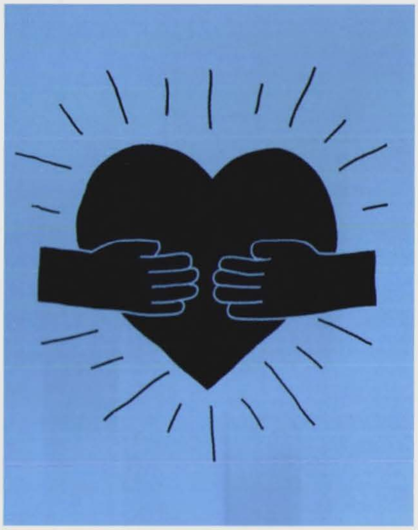
Jean Calvin

1509'da Kuzey Fransa'da doğan Jean Calvin, Bourges Üniversitesinde teolojik araştırmalar yaparken Hıristiyan hümanizmiyle ilişki kurdu. Bu dönemde Roma Katolik kilisesinden kopup büyüyen Protestan harekete katılmasına neden olan dinsel bir dönüşüm yaşadı. Fransa'dan kaçmak zorunda kalan Calvin 1536'dan 1538'e kadar Cenevre'de, sonra 1541'e kadar Strassburg'da (günümüzde Strasbourg) vaiz oldu; ardından 1564'te ölene kadar kaldığı Cenevre'ye geri döndü. Calvin insanın günahkârlığını ve Kitabı Mukaddes'i incelemeden Tanrı'yı tanıma yeteneksizliğini vurguladı; Tanrı'nın hükümranlığına, yani Tanrı'nın istediği herkese bedava kurtuluş armağan edebileceğine dikkat çekti. Calvin'in Kalvenciler olarak bilinen takipçileri, dünyanın her tarafında presbiteryen (Yunanca "yaşça büyük" anlamına gelen sözcükten) olarak anılan kiliseler kurdu.

Önemli eserleri

1536 *Hıristiyan Dininin Bağlayıcı İlkeleri* (ilk Latince basım)

TANRI KALPTE GİZLİDİR

HIRİSTİYANLIKTA MİSTİK DENEYİM

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Avilalı Teresa

NE ZAMAN VE NEREDE
16. yüzyıl, İspanya

ÖNCE
MS 3. yüzyıldan itibaren Keşişler ve rahibeler dünyevi çeldiricilerden kaçmak ve yalnızca Tanrı'ya odaklanmak için çölde yalnız yaşamayı benimser.

y.1373 İngiliz mistik Norwichli Julian *Sixteen Revelations of Divine Love*'da görülerini anlatır.

16. yüzyıl Ritüel yerine Tanrı'yla kişisel ilişkiye yeni bir vurgu, Protestan Reforma yol açar.

SONRA
1593 Avilalı Terasa ve Karşı-Reformda önemli bir şahsiyet olan İspanyol mistik Juan de la Cruz, manastır tarikatının daha tefekkürcü bir biçimi olan Çıplak Ayaklı Karmelitler tarikatını kurar.

Hıristiyanlığın ilk günlerinden beri Hıristiyanlar, İsa'nın Tanrı'yla doğrudan bir ilişki kurmalarını olanaklı kıldığına inandı. Bununla birlikte bazı Hıristiyanlar kiliselerde ibadetle mücadele etti, bunu gereğinden fazla ritüelci buldu. Yoğun bir kişisel Tanrı deneyimi yaşama arayışı, biçimselleşmiş ibadete tepki olarak ortaçağın sonunda ortaya çıktı. Bu, Hıristiyan mistisizmi olarak anıldı. Mistikler, resmi duaları okuma şablonuna uymak yerine, Tanrı'yı sessiz tefekkür etmeyi savundu. Bu tefekkür çoğu kez bunaltıcı Tanrı sevgisi deneyimlerine yol açtı. Mümine yol gösterecek papazları ve dua kitaplarını değil, yalnızca Tanrı'yla kişisel bir ilişkiyi gerektirdiği için mistisizm, birçok Hıristiyan tarafından benimsendi.

Erkek egemen bir kilisede en ünlü mistiklerden bazıları kadındı, Avilalı Teresa (solda), Sienalı Catherine (1347-1380) ve Norwichli Julian (y.1342-1416) gibi.

İçsel yolculuk

Mistik deneyimle ilgili klasik eserlerden birini, İspanyol Karmelit rahibe Avilalı Teresa (1515-1582) yazdı. *İçsel Kale*'de Teresa, Hıristiyan ruhun bir kalede Tanrı'nın oturduğu en içteki yedinci odaya gelene kadar altı odadan geçerek yaptığı yolculuğu anlatır. Her oda daha yakın bir ibadet düzeyini temsil eder; sonunda ruh, Teresa'nın "manevi evlilik" olarak tarif ettiği Tanrı'nın yaşamıyla kusursuz birlik amacına ulaşır. ■

Ayrıca bkz.: Benliği yok sayma manevi kurtuluşa götürür 68–71 ▪ Tanrı'nın bir tezahürü olarak insan 188 ▪ Tasavvuf ve mistik gelenek 282–83

RUH KADAR BEDENİN DE KURTULMAYA İHTİYACI VARDIR

TOPLUMSAL KUTSALLIK VE EVANJELİKÇİLİK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
John Wesley

NE ZAMAN VE NEREDE
18. yüzyıl, Birleşik Krallık

ÖNCE
MS 1. yüzyıl İsa herkesin katılabildiği açık hava toplantılarında vaaz verir. Anlatıldığına göre takipçilerini açları doyurmaya, çıplakları giydirmeye ve hastalara bakmaya teşvik eder.

Geç 17. yüzyıl
Kıta Avrupa'sında Pietist hareket pratik Hıristiyan yaşamaya önem verir.

SONRA
19. yüzyıl ABD'de Wesleyci ve Özgür Metodistler kölelik karşıtı harekette aktiftir.

1865 Metodist bir bakan olan William Booth ruhu olduğu kadar bedeni de kurtarma göreviyle Kurtuluş Ordusunu kurar.

Sanayi Devrimi, Hıristiyanlığın karşısına yeni bir sorun çıkardı. Seçkin bir azınlık eşi görülmemiş zenginliğe sahipken, kentlerde ve kasabalarda binlerce insan korkunç çalışma koşullarından, sağlıksız ve yoksulluk içinde yaşamaktan muzdaripti. Britanya'da John ve Charles Wesley kardeşler (ikisi de Anglikan papaz) değişmekte olan toplumun ihtiyaçlarına bir "toplumsal kutsallık" mesajıyla karşılık verdi. John Wesley toplumsal kutsallığı, yalnızca mahrem ve içsel değil, günün toplumsal sorunlarıyla açıkça ilgilenen bir inanç olarak tarif etti.

Hıristiyan mesajı

Mayıs 1738'de Wesley kardeşler, Martin Luther'in eserlerini okuyunca çok duygulandı ve kurtuluş için imanın zorunluluğuyla ilgili yeni bir anlayışa ulaştı. Tecrübeleri görevlerini büyük ölçüde etkiledi ve Hıristiyan mesajı kiliselerden çıkarıp pazar yerlerinde, tarlalarda ve evlerde vaaz eden ve sayıları giderek artan "evanjelikler"e katılmalarına yol açtı. Evanjelikler, Hıristiyanlık deneyiminin bireyleri ve toplumu dönüştürebildiğine şevkle inanıyorlardı. Köle ticaretinin kaldırılması, sendika hareketi ve işçi sınıfı çocuklarına bedava eğitim gibi önemli hareketlerin ön saflarında yer aldılar. Wesley kardeşlerin takipçileri, inançlarını ötekilerin ihtiyaçlarına metodik, pratik uygulama tarzlarından ötürü Metodistler olarak anıldı. ■

> Kurtuluş derken yalnızca cehennemden kurtulmayı ya da cennete gitmeyi değil, günahtan şimdi kurtulmayı kastediyorum
> **John Wesley**

Ayrıca bkz.: Uyumlu yaşamak 38 ▪ Nezaket ve şefkatin hüküm sürmesine izin ver 146–47 ▪ Sih davranış kodu 296–301

BİLİMSEL İLERLEMELER KİTABI MUKADDES'İ ÇÜRÜTEMEZ

MODERNLİĞİN MEYDAN OKUMASI

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Protestan Liberalizm

NE ZAMAN VE NEREDE
19. yüzyıl, Avrupa/ABD

ÖNCE
Geç 17. yüzyıldan itibaren Pietizm, Lutherci kilise içinde gelişir.

1780'lerden itibaren Immanuel Kant'ın felsefesi aklı savunur.

1790'lar Romantik hareket, Aydınlanmaya bir alternatif olarak Avrupa'da nüfuz kazanır.

SONRA
1859 Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni Üzerine*'yi yayımlaması, Muhafazakâr bir Kitabı Mukaddes görüşü ile bilim arasında gerilimle sonuçlanır.

1919 Teolog Karl Barth'ın Romalılara Mektup üzerine yorumu, liberalizmin sonuna ve yeni Ortodoksluğun başlangıcına işaret eder.

Dünyanın güneşin etrafında döndüğü düşüncesi, bugün olgu olarak kabul edilir. Ne var ki, 17. yüzyılın başında Polonyalı astronom Kopernik'in 1543'te yayınladığı bu teori, Katolik kilisesinin öğretilerinin tam tersiydi ve o günün en iyi doğabilimcilerinin arasını bozan bir anlaşmazlığın kıvılcımını çaktı. En dikkat çekeni, Floransa'da bir matematikçi olan Galileo Galilei, teoriyi desteklediği için sapkın olarak mahkûm edildi. Kilisenin tutumu ile Galileo'nun tutumu, "hakikat"e farklı yollardan ulaştıkları için farklıydı. Kiliseye göre hakikat Tanrı tarafından vahiyle bildirildi ve Kitabı Mukaddes'te dünyanın, evrenin merkezinde olduğunu gösteren pasajlarla desteklenmekteydi. Diğer yanda bilim, dünyanın işleyişiyle ilgili teoriler inşa etmek için deneysel gözlemleri kullanırdı – Galileo, astronomide teleskopu kullanmanın öncüsüydü. Ortaçağa kadar bu iki yöntem yan yana güle oynaya var olmuştu. Örneğin 13. yüzyılda ortaçağ teologu Thomas Aquinas (s. 229) doğal dünyanın sistematik araştırılmasını teşvik etmişti. Yaratılanı daha derinlemesine anlamanın, yaradanın daha iyi bir bilgisine yol açacağını peşinen kabul ediyordu.

Bu karşılıklı saygı, bilimsel akıl yürütmenin sonuçları "ilahi vahiy" (Tanrı'nın Kutsal Kitap aracılığıyla insanlara ilettiği hakikat) kavramıyla örtüştüğü sürece akla uygundu, ama iki düşünce sistemi farklı sonuçlara varınca makul olmaktan çıktı.

Kilisenin hem Katolik hem Protestan mezhepleri, ilahi vahye inançlarının yerinde olduğunda

Ayrıca bkz.: Protestan Reformu 230–37 ▪ İnancın bağdaşabilirliği 291 ▪ Yahudi Bilimi 333 ▪ Mesih Kilisesi (Bilimci) 337

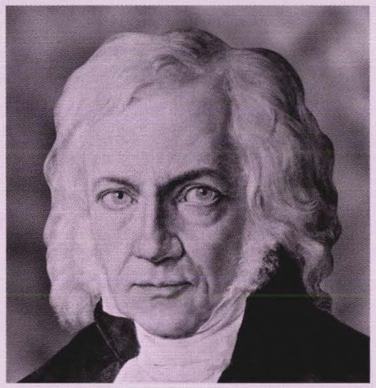
ısrar ederken, deney ve aklın sonuçlarının çok daha güvenilir olduğu birçok kişiye aşikâr görünüyordu. Modern Batı dünyasının her tarafında Hıristiyan inancın temellerini sarsacak zor sorular soruluyordu ve 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, insanlar Hıristiyan inancının rasyonelliğinden ve yerindeliğinden giderek daha fazla kuşkulandığı için kilisenin halk desteğini kaybetme tehlikesi vardı. Buna karşılık Hıristiyan düşünürlerin din ile bilimin, inanç ile aklın bir arada nasıl var olabileceğini tamamen yeni bir biçimde açıklamaları gerekiyordu.

Olgulardan duygulara

Hıristiyanlığın bu yeni dönemini, Alman teolog Friedrich Schleiermacher (bkz. sağ panel) müjdeledi. Berlin'de hastane papazı olarak çalışırken Romantizmle ilişki kurmuştu; Romantizm Aydınlanmanın ruhsuz rasyonalizmi olarak algılanan şeye tepki olarak doğan bir kültür hareketiydi. Romantikler, dünyada düşüncelere ve nesnelere sırf bilimsel güvenilirlikleri ve yararlılıklarından ötürü değer verildiği bir zamanda, insan yaşamında duyguların ve coşkuların önemini vurguladı. Schleiermacher, Hıristiyan inancın bilimsel bilgiyle aynı düzeyde ve aynı ölçütlere göre değerlendirildiği sürece, akılsızlık sayılacağını fark etti. Hıristiyan inancı bilimsel bir teoriymiş gibi kanıtlamaya çalışmak yerine (daha önce birçok kişinin yaptığı gibi), Romantiklerin savunduğu gibi inancı duygular alanına aktardı. Bilim ile inancın rekabet içinde olmadığını vurguladı: Her biri insan yaşamının farklı yanlarına odaklandığı için bu ikisini

Romantizm akıldan çok duyguya, zekâdan çok duyuma değer verdi. Romantik hareket erken 19. yüzyılın sanatında, edebiyatında ve felsefesinde ifade buldu.

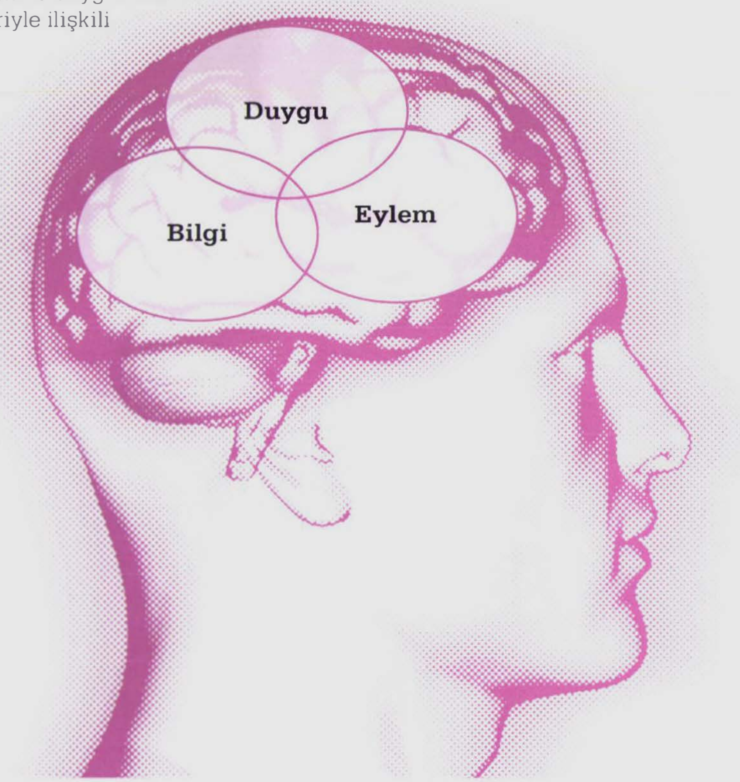

Friedrich Schleiermacher

Friedrich Schleiermacher 1768'de Breslau'da (o zaman Prusya Silezya'sı) reformcu bir din adamının oğlu olarak dünyaya geldi. Teoloji ve felsefe okumak (özellikle Kant'ın çalışmalarına odaklandı) için daha liberal Halle Üniversitesine gitmeden önce, katı bir Pietist tarikat olan Moravyalı Kardeşler tarafından eğitildi. 1796'da Berlin'e taşınınca, Romantik hareketin önemli üyeleriyle tanıştı. Schleiermacher 1810'da Berlin Üniversitesinde teoloji profesörü oldu. 1834'te öldüğünde, öğretiyi radikal bir biçimde yeniden yorumlaması, bir yüzyıl boyunca Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde egemen entelektüel güç olacak ve teolojik liberalizm olarak bilinen tamamen yeni bir teoloji biçiminin doğmasına yol açmıştı.

Önemli eserleri

1799 *Din Üzerine: Dini Aşağılayan Aydınlarla Konuşmalar,* Schleiermacher'in teoloji üzerine en radikal eseri.
1821–22 *Hıristiyan İnancı*, Schleiermacher'in sistematik teoloji üzerine önemli eseri.

Friedrich Schleiermacher hakiki dini, özel bir "duygu" tipiyle özdeşleştirdi. Hakiki din bilgiden ya da faaliyetten ayrıydı ve kendi içinde bir amaçtı. Bilgi, eylem ve duygu farklı ama birbiriyle ilişkili alanlardı.

birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görmek gerekir.

Dini yeniden tanımlamak

Schleiermacher'in en önemli düşüncesi, dinin doğasını yeniden tanımlamasıydı. Konuyla ilgili ilk önemli kitabı *Din Üzerine: Dini Aşağılayan Aydınlarla Konuşmalar*'da (1799) insan yaşamının üç alanını tartıştı: bilgi, eylem ve duygu alanları. Bu üç alanın zorunlu olarak birbiriyle ilişkili olduğunu kabul etmesine rağmen, birbirine karıştırılmamaları gerektiğine inanıyordu: Ona göre bilgi bilime, eylem etiğe ve duygu dine aittir. Schleiermacher, Hıristiyanlığın karşılaştığı sorunun bilgiye ve eyleme gereğinden fazla, duyguya gereğinden az yoğunlaşması olduğuna inanıyordu. Bunu yaptığı için Hıristiyanlık, modern dünyanın rasyonalizmi tarafından zayıflatılma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bir yanda, bilimsel akıl İsa'nın dirilmesi ve mucizeler gibi Hıristiyanlığın bazı temel inançlarına karşı çıkmaktaydı. Diğer yanda Kant'ın ve diğerlerinin felsefesi, ahlakı Kitabı Mukaddes'in içeriğine değil, daha çok evrensel ilkelere dayalı görüyordu. Ama bilimin ve felsefenin Hıristiyanlığa meydan okuması Schleiermacher'i rahatsız etmedi; aksine, Hıristiyan dininin kalbinde bulunduğunu düşündüğü, basitçe "sonsuz bir duyum ve tat" olan şeyi geri getirme fırsatı sunmaktaydı.

Hıristiyan İnancı (1821-22) kitabında Schleiermacher, Hıristiyan teolojisini sistematik bir biçimde bir Hıristiyan deneyim tasviri olarak yeniden yorumladı. Örneğin ona göre "Tanrı vardır" gibi bir önerme, Tanrı'nın fiili varoluşuyla ilgili bir iddiada bulunmaz; onun yerine, bir kişinin, kendisinin ötesinde bir şeye bağımlı olduğunu hissetmesini tarif eder.

Bir deneyim kaydı

19. yüzyılın ortasında, öncelikle Almanya'da üslenen bir grup bilim insanı, Kitabı Mukaddes metinlerine bakmak için "tarihsel eleştiri" olarak bilinen bir çözümleme biçimi kullanıyordu. Kitabı Mukaddes'in Ortadoğu'daki özgün kaynaklarını inceleyip, içeriğini tarihsel bir bağlam içinde yeniden yorumladılar. Kitabı Mukaddes'in bir insani belgeler kümesi olarak oluşma ve derlenme şekline odaklanan bu çözümleme, kutsal metni doğaüstü kökeninden (yazarının ilahi olduğu inancı) yoksun bırakacak gibi görünüyordu. Birçok kişi için sonuç şuydu: Kitabı Mukaddes'e artık Tanrı'nın esinli sözü denilemez.

> Dindarlığın kendiyle özdeş özü şudur: mutlak biçimde bağımlı olma ya da aynı şey olmak üzere, Tanrı'yla ilişki içinde olma bilinci.
>
> **Friedrich Schleiermacher**

Ama Friedrich Schleiermacher'in görüşü, Kitabı Mukaddes'i bazı kişilerin yersiz gördüğü şeyden kurtarmaya yardımcı oldu. İddia ettiğine göre, din esas olarak deneyimle ilgili olduğu için, Kitabı Mukaddes dinsel tecrübenin bir kaydı olarak son derece önemlidir. Bu nedenle Hıristiyan deneyimin nihai kılavuzu olarak kullanılabilir; inananlar Tanrı'ya bağımlılık duygularını, kutsal metinde tarif edilenlerle karşılaştırır.

Kitabı Mukaddes'e bu yaklaşım, Kitabı Mukaddes'in yalnızca insan deneyimiyle ilgili olguları değil, Tanrı'yla ilgili olguları da içerdiğini ısrarla savunan –bu tarihsel eleştiri karşısında– daha "Muhafazakâr" görüşe karşıt olarak "liberal" görüş olarak anıldı. Bu iki görüş arasındaki gerilim, o günden itibaren Protestanlığı şekillendirmiştir.

İstenmeyen sonuçlar

Schleiermacher, bilim ilerleyip dünyanın geleceğini şekillendirirken Hıristiyanlığı tarihe havale edilmekten kurtarmak için dinsel deneyim görüşünü geliştirdi. Dini ve bilimi insan yaşamının farklı alanlarına (dini duygu alanına, bilimi bilgi alanına) atamakla, birlikte var olabilecekleri bir yol bulmayı başardı.

> Hıristiyan öğretiler, sözle ifade edilen Hıristiyan dinsel duygulanımların anlatımlarıdır.
> **Friedrich Schleiermacher**

Ne var ki, birçok Hıristiyan Schleiermacher'in tezini din ile bilim arasındaki sürtüşmeye bir çözüm olarak bağrına basarken, bazıları bundan memnun olmadı ve Hıristiyan inancının "duygular" alanına havale edilmesi olarak gördü. İstenmeyen bir sonucu da saptadılar: Hıristiyanlık çok güçlü bir biçimde bir bireyin duygularıyla bağlantılıysa, bu duygular özünde kişisel olduğu için Hıristiyanlık artık kamusal alanda yetkin bir söz sahibi olma talebinde bulunamazdı. Bu, Tanrı'nın Krallığının bütün dünyaya gelmesiyle ilgili olan ve önemli bir toplumsal role işaret eden Hıristiyanlığın özgün mesajına aykırı gibi görünüyordu.

Bir tutum almak

20. yüzyılda yeni bir bilgin kuşağı, liberal hareketi güçlü bir biçimde eleştirdi; eleştirenler arasında İsviçreli ünlü teolog Karl Barth da vardı. Kendisine ders veren liberal teoloji öğretmenlerinin 1930'larda Almanya'da Nazizmin yükselişine karşı ilkeli bir tutum alamamalarına özellikle şaşırdı ve bunun nedeninin, Schleiermacher'in teolojisinin kilise içinde gereğinden fazla etkili olmasına izin verilmesi olduğunu iddia etti. Özel bir Hıristiyan deneyimin dış dünyanın ihtiyaçlarına kolayca duyarsız kalabildiğini savundu.

Barth, Hıristiyanlığın modern dünyada bilimin ve bilginin açıkça kötüye kullanılmasına –soykırım, silahlanma yarışı, nükleer silahlanma gibi– karşı çıkarken başarılı olması için, Hıristiyan teolojinin kişisel duygulardan fazlasına dayanması gerektiğini öne sürdü.

Din adamları nükleer silahlara karşı olduklarını gösteren bir barış simgesi taşıyor. Teolojik liberalizmi eleştirenler, kişisel duygulara vurgunun dünyanın önemli sorunlarına duyarsızlığı teşvik ettiğini öne sürdü.

Bugün Hıristiyan düşünürler, Kitabı Mukaddes'in dünyaya ilgili söyledikleri bilimsel akıl yürütmeyle hâlâ tartışma konusu yapılırken, Tanrı'yla ilgili söylediklerine insanların nasıl güvenebileceklerini açıklama göreviyle karşı karşıyadırlar. Birçok Hıristiyan, Schleiermacher'in savının değişik bir biçimiyle yanıt verir. Kitabı Mukaddes bilimin, tarihin, siyasetin ve diğer toplumsal bilimlerin tarif ettiğiyle aynı gerçeklikten söz eder. Bununla birlikte farklı sorulara yanıt verir: "Bu nasıl oldu?" sorusuna değil, "Bu neden oldu?" sorusuna. Bilim ile inanç –"nasıl?" ile "neden?"– birbirini çürütmez, tamamlar. Hıristiyanların, Galileo'nun teleskopuyla gözlemlediği evrenin daha eksiksiz bir bilgisine ulaşmalarına yardım eder. ■

TANRI'YI ETKİLEYEBİLİRİZ

DUA NEDEN İŞE YARAR?

KISACA

ÖNEMLİ HAREKETLER
Süreç teolojisi ve açık teizm

NE ZAMAN VE NEREDE
Geç 20. yüzyıl, ABD ve Avrupa

ÖNCE
Tarihöncesinden Birçok ilk inanç sistemi, doğaüstü güçlerden ya da varlıklardan yardım almak için duayı ve ritüeli kullanır.

MÖ Birinci binyıl Kitabı Mukaddes, Tanrı'nın Musa'nın duasını kabul edip, altın buzağıya taptıkları için İsrailoğullarını yok etmekle ilgili fikrini değiştirdiğini anlatır.

SONRA
1960'lar Güney Amerika'da Kurtuluş Teolojisi hareketi toplumsal ve ekonomik adalete vurgu yapar, Tanrı'nın özellikle yoksulların ve ezilenlerin dualarını kabul ettiğini savunur.

En eski zamanlardan beri Yahudi ve Hıristiyan teologlar, Tanrı'nın doğası ve Tanrı'nın insanoğluyla ilişkisi etrafında dönen karmaşık sorunlarla boğuştu. Bazılarına göre, kıyamet günü hüküm vermenin yanı sıra, dua edenlerin duasını kabul edip etmemeyi de tercih eden intikamcı bir Tanrı'ydı. Bazılarına göre, her şeyi bilen, dünya tarihinin seyrine karar veren ve bütün olaylar için nedenleri olan bir varlık olarak algılanır; öyle ki geleceğin her ayrıntısı önceden çizilmiştir. Bu son temsilde Tanrı, insanların yardım başvurularına kapalıdır, çünkü her durumun sonucuna ilişkin mutlak ön bilgiye sahiptir.

Tanrı ile gerçekleşen şeyler arasındaki ilişkinin nasıl anlaşıldığının, Hıristiyan dua bakımından derin içerimleri vardır. Tanrı geçmişi, şimdiyi ve geleceği zaten biliyorsa, o zaman dua –sözlü övgüler ya da istekler sunarak düşünceyle ve meditasyonla ya da bilinçli ibadet biçimleri aracılığıyla Tanrı'yla iletişim kurma– yersiz

Ayrıca bkz.: İyi ile kötü arasındaki savaş 60–65 ▪ Kehanette bulunmak 79 ▪ Puca ile bağlanma 114–15 ▪ İsa'nın dünyaya mesajı 204–207 ▪ Augustinus ve özgür irade 220–21

> Tanrı... dünyayla öyle ilişkilidir ki, onunla o dünya arasında bir "alışveriş" vardır... Olanlardan etkilenir.
> **W. Pittenger**

Umut teologları

Tanrı'nın önbilgisi (gelecekteki olayları bilmesi), değişmezliği (değişmeyen doğası) ve hissizliği (duygudan muaflığı ve diğer varlıklardan bağımsızlığı) gibi geleneksel teolojik kavramların reddedilmesi, 20. yüzyılda herhangi bir teoloji okuluyla sınırlı değildi. Bu düşünceler çeşitli biçimlerde, süreç teolojisi, Tanrı'nın açıklığı ve açık teizm olarak etiketlendi. 20. yüzyılın sonunda, "umut teologları" denilen bir grup teolog ortaya çıktı. Aralarında, Almanya'dan Jürgen Moltmann ve Wolfhart Pannenberg, ABD'den Robert Jenson da vardır. Temel savlarından biri şuydu: Gelecek –Tanrı için bile– henüz var olmadığı için Hıristiyanlığın asli özelliği umuttur.

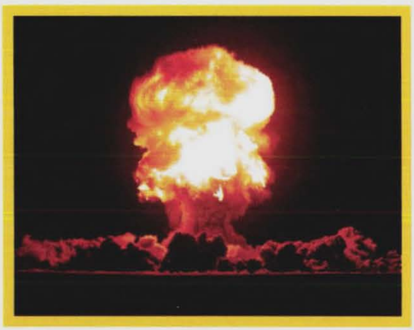
görünür. Tanrı'ya zaten bildiğini anlatmanın, olacakları değiştirme umudu olmaz. Ne var ki gelecek, Tanrı tarafından zaten belirlenmemişse ve sahiden açıksa, o zaman dua geleceği şekillendirmenin temel bir parçası haline gelir.

Tanrı'nın zihninin içi

Hıristiyan teolojisi geleneksel olarak Tanrı'yı her şeyi bilen, geçmiş, şimdi ve gelecek bütün şeylerin tam bilgisine sahip kabul etmesine rağmen, 20. yüzyılda bazı teologlar "önceden bilme" (geleceğin bilgisi) düşüncesini reddetmeye başladı. Tanrı olacakları biliyorsa, o zaman gelecek zaten belirlenmiş ve değiştirilemez olmalı; bu da, onlara göre, gerçek özgürlüğü ve kendiliğindenliği tarihten uzaklaştırır. Bu, Tanrı'nın özsel iyiliğiyle ilgili ve önceden bildiği halde önlem almamışsa –örneğin insanların dünyaya ıstırap ve kötülük getireceğini daha yaratılıştan önce bilmesinde olduğu gibi– kötülüğe iştirak edip etmediği sorularını da gündeme getirir.

Gelecek açıktır

Tanrı'nın önbilgisine ilişkin klasik Hıristiyan görüşü, Tanrı'nın zamanın dışında var olduğu inancına dayanır; insanlar için gelecekte olan (dolayısıyla varolmayan ve bilinmeyen) şey, Tanrı için geçmiştedir (bu yüzden hem vardır hem bilinebilir). Bu görüş gerçek Hıristiyan düşünceden çok, eski Yunan felsefesine borçludur. Kitabı Mukaddes, zamanın dışında uzak bir yerden halkını izlemekle yetinmeyen, zaman içinde onlara aktif bir biçimde eşlik eden bir Tanrı tarif eder. Dahası, Hıristiyanlar İsa'nın bir insan olarak gelmesinin, Tanrı'nın zamanın dışında olmadığının en açık işareti ya da bütün sınırlılıklarıyla bir insan yaşamı yaşadığı için, yeryüzündeki insan yaşamının gerçekliği olarak anlaşılması gerektiğine inanır. Dolayısıyla, gelecek insanlar ya da Tanrı için henüz var değilse, o zaman gerçekten açık olabilir. Bu perspektiften bakılınca Tanrı bir uzaktan gözlemci değil, tarihsel sürece aktif bir katılımcıdır; insanların dualarını ve dileklerini dinleyen, ihtiyaçlarına karşılık veren ve yaşam yolculuklarında onların yanında yürüyen bir varlıktır. ■

Nükleer bomba gibi savaş silahlarının kötüye kullanılması, insanın kötülük kapasitesini –geçmişte ve gelecekte– gösterir. Tanrı bunu biliyor ve bir şey yapmamayı mı tercih ediyor?

İSLAM

MS 610'DAN İTİBAREN

MS 610
Kuran'ın Muhammed'e vahiyle bildirilmesinin başlangıcı.

MS 629–30
Muhammed **Mekke'ye hacca gider,** ardından kutsal kent fethedilir.

MS 632
Muhammed 63 yaşında Medine'de ölür.

7. YÜZYIL
Hadisler ağızdan ağza aktarılır. Daha sonra büyük derlemeler şeklinde bir araya toplanır.

661–750
Emevi hanedanı büyüyen İslam İmparatorluğuna egemen olur; Şii İslam ortaya çıkar.

750
Abbasi hanedanı yükselir ve İslami bir Altın Çağ başlatır.

872
Mehdi, Şii İslamın "Gizli Kişi"si kaybolur, dünyanın sonuna kadar dönmeyecek.

11. YÜZYIL
İbn Sina rasyonel felsefeyi İslam teolojisiyle uzlaştırmaya çalışır.

Müslümanlar 7. yüzyılda kurulan İslama, yine de kadim bir inanç – Allah'ın niyet ettiği din olarak her zaman varolan bir inanç– gözüyle bakarlar. Musevilik ve Hıristiyanlıkla birlikte İbrahimi bir dindir; kökü, inancı açıklamaya gönderilen peygamberler silsilesinin ilk peygamberi İbrahim'e dayanır –Musa ve İsa'nın da içinde olduğu bir silsile. Müslümanlar, Kuran'daki vahiyleri alan ve bugün bilinen şekliyle İslamı kuran Hazreti Muhammed'in bu silsilede son peygamber olduğuna inanır.

İslam güçlü bir biçimde tektanrıcı bir dindir; eşsiz bir Allah'ın tekliğini ve insanların ona hizmet etme görevini vurgular. İslam, insan yaşamının Allah'ın bir ihsanı olduğunu öğretir ve bir kişinin yaşama şekli, Hüküm Günü değerlendirilecektir. İnancın temel amelleri, İslamın Beş Şartında özetlenir. Dinsel yaşam, bir ibadet ve öğretim merkezi olmanın yanı sıra cemaatin toplumsal yaşamının odağı da olan caminin etrafında döner.

Son peygamber

Muhammed'e inen vahiy, Allah'tan gelen son ve tam vahiy kabul edilir. Muhammed'in yakın takipçilerince ezberlenen vahiy, Kuran –İslamın kutsal kitabı ve Allah'ın nihai ve tartışılmaz kelamı– biçiminde yazıya geçirildi. Kuran dışında, Muhammed'e atfedilen ve toplu olarak hadis denilen özdeyişler de vardır. Kutsal metinler zengin bir tefsir geleneğine esin kaynağı oldu. Teologların kutsal kitaplarla ilgili hükümlerinden ve Hazreti Muhammed'in yaşamıyla ilgili incelemelerden, birçok İslam ülkesinin medeni hukukunu biçimlendiren ve şeriat olarak bilinen dinsel bir hukuk ve ahlak yasaları sistemi çıktı.

İslam başlangıcından itibaren sivil ve siyasal yaşamla iç içe geçti. Muhammed'in kendisi dini bir lider ve düşünür olduğu kadar siyasal bir liderdi de. Tektanrıcılığı vaaz ettikleri için o ve arkadaşları Mekke'den Medine'ye kaçmak zorunda kaldı (Müslümanların Hicret olarak andığı ve her yıl kutlanan bir olay); orada manevi, siyasal ve askeri liderliğini üstlendiği ilk Müslüman şehir devletini kurdu. Sonra halkını tekrar Mekke'ye götürdü; kenti fethedip Arabistan'ın parçalı kabilelerini birleştirecek bir

1082–1130
Muhammed İbn Tumart **Muvahhid** hareketini ("birliğe önem verenler") kurar.

1095–1291
İslam, **Kutsal Toprakları** yeniden Hıristiyan denetimine almak için Katolik Kilisesinin kutsadığı **Haçlıların** bir dizi saldırısına uğrar.

13. YÜZYIL
Cengiz Han'ın önderliğinde Moğol istilaları Abbasi devrini sona erdirir.

1453
Osmanlı Sultanı **II. Mehmed** İstanbul'u fetheder ve **Osmanlı devletini imparatorluk haline getirir.**

1526
Müslüman **Babürlü İmparatorluğu** Hindistan'da kurulur.

1948
İsrail devleti kurulur, bugüne kadar devam eden **Arap-İsrail çatışmasının** başlamasına yol açar.

1979
İran Devrimi, İran'ın Batılılaşmacı hükümetini devirir.

2011
Arap Baharı: Demokrasi tesis edilir, birçok ülkede İslamcı partilerin seçimlere girmesine izin verilir.

imparatorluğun temellerini attı. 632'de ölümünden sonra bir yüzyıl içinde, İslam İmparatorluğu Kuzey Afrika'ya ve Asya içlerine kadar genişlemişti. Muhammed'in yerini kimin alacağı konusunda Sünni ve Şii İslam ayrılığına yol açan tartışmalara rağmen, İslam Halifeliği –bir halifenin yönettiği Müslüman, siyasal ve dinci devlet– büyük bir siyasal birliğe ve güce hükmetmekteydi.

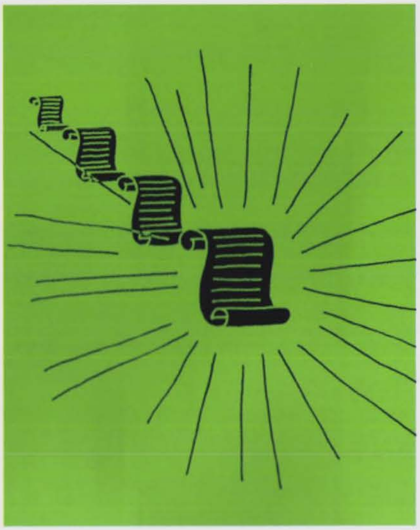
İslami Altın Çağ

Kısa sürede İslam İmparatorluğu Hıristiyan Avrupa'dan daha geniş bir alana yayıldı. Bununla birlikte, bilimsel düşünceyi dogmalarına bir tehdit olarak gören Hıristiyanlığın aksine, İslam kendi teolojisi ile felsefe ve bilim disiplinleri arasında bir uyuşmazlık görmedi. Bağdat ve Şam gibi kentler bilimsel araştırma ve öğrenim merkezleri haline geldi. Hat sanatını da kapsayan süsleme sanatlarıyla birlikte İslami nesir ve şiir de gelişti.

İslam İmparatorluğu sonunda parçalandı, ama İslam dünya nüfusunun yüzde 25'inin inandığı en büyük dinlerden biri olarak varlığını sürdürüyor. Müslümanların dörtte üçü Sünni, yüzde 10-20'si Şiidir. Yaklaşık 50 ülkenin nüfusunun çoğunluğu Müslümandır: Bunların Suudi Arabistan, Afganistan, Pakistan ve İran'ı kapsayan bir avuç kadarı şeriatı temel alan İslam devleti kabul edilir; diğer ülkelerin çoğu, büyük bölümü Ortadoğu'da olmak üzere, İslamı resmi devlet dini kabul eder; bazılarının ağırlıklı olarak Müslüman bir nüfusu, ama laik yönetimleri vardır. Endonezya en büyük Müslüman nüfusa sahip ülkedir; onu Pakistan, Hindistan ve Bangladeş izler.

Müslümanların yaklaşık yüzde 25'i Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da yaşar ve dünyanın neredeyse her ülkesinde Müslüman cemaatler vardır.

İslam Haçlı Seferlerinden beri ve Batı'nın sömürgeci egemenliğinden sonra hem ideolojik hem de siyasal olarak Hıristiyan dünyasıyla çatışmaya girdi. Yakın zamandaki gerilimler, bazı köktenci Müslümanların cihadı radikal bir biçimde yorumlayıp inançlarını çatışmayla savunmayı dini bir görev saymasına yol açtı. Ne var ki İslam özünde barışçı bir dindir ve pek çok Müslüman, inancının müşfik ilkeleriyle özdeşleşir. ■

MUHAMMED ALLAH'IN SON ELÇİSİDİR

PEYGAMBER VE İSLAMIN KÖKENLERİ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Muhammed

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 570-632, Arabistan

ÖNCE
MÖ y. 2000-1500 İbrani Kitabı Mukaddes'te Allah, baba İbrahim'le bir ahit yapar; İslam İbrahim'i ilk peygamberlerden biri kabul eder.

MÖ y. 14.-13. yüzyıl Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman gelenekte İsrailoğullarına yol gösteren Musa, Sina Dağında Allah'tan emir alır.

MS 1. yüzyıl Daha sonra Müslümanların peygamber kabul ettiği İsa, son bir peygamberin ya da Allah'ın elçisinin geleceğini önceden söyler.

SONRA
19. yüzyıl Hindistan'da Mirza Gulam Ahmed, İslamı ıslah edecek yeni bir mesaj getiren peygamber olduğunu iddia eder.

Allah kelamını Musa'ya ve İsa'ya **vahiyle bildirdi.**

↓

İnsanlık vahyin mesajını **yanlış yorumladı ve bozdu.**

↓

Allah şimdi kelamını doğrudan Muhammed'e **aktarıyor.**

↓

İslamın katışıksız **mesajı**, Allah'ın insanlığa son mesajıdır.

↓

Muhammed Allah'ın son elçisidir.

İslam geleneğine göre, MS 582 civarında Suriye çölünde Bahira adlı Hıristiyan bir münzevi yaşıyordu, bir gün bir deve kervanıyla oradan geçen bir çocuk dikkatini çekti. Çocukla konuştuktan sonra Bahira, çocuğun üzerinde peygamberlik alameti olduğu sonucuna vardı. Büyük adam olacağını ve iyi bakılması gerektiğini söyledi.

O genç çocuk İslamın peygamberi olan Muhammed bin Abdullah'tı ve Müslümanlara göre Allah'ın son elçisiydi. Bu, elbette, Allah'ın Muhammed'den önce elçi gönderdiğini ima eder; bu elçiler Musa ve İsa gibi önemli şahsiyetleri kapsar. Allah, Yahudilere yol göstermesi için Musa'ya Tevrat'ı gönderdi. Allah İsa'ya İncil'i, Hıristiyanlığın kanonik dört İncil'ine biçim olarak benzememesine rağmen, adı "İncil" olarak çevrilen kayıp bir kutsal kitap verdi.

Müslümanlar Yahudileri ve Hıristiyanları "Kitap Ehli" kabul eder, çünkü Müslümanlar gibi onlar da Allah'ın vahiyle bildirdiği kutsal bir kitaba sahip ve tektanrıcıdırlar. Müslümanlar Allah'ın Muhammed'den önceki elçilere bildirdiği vahiylere bazı bakımlardan

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ İsa'nın dünyaya mesajı 204–207 ▪ Kadıyaniliğin kökenleri 284–85

> Muhammed... Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur.
> **Sure 33:40**

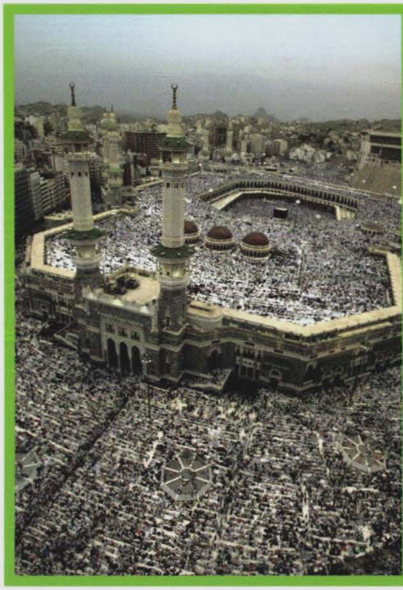
hürmet eder, ama bu vahiylerin bozulduğuna da inanırlar. Yahudiler doğrudan Allah'tan gelmeyen öğeleri Tevrat'a soktu. Aynı şekilde İsa'nın takipçileri mesajını karıştırdı ve Allah'ın esas niyetlerini yanlış yorumlayarak İncil'i çarpıttı. Bu nedenle İslam, Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitaplarının bugünkü biçimleriyle artık Allah'ın katışıksız vahyi olmadığını, insan yanlışlarıyla bozulduğunu öğretir.

Allah'ın bozulmamış kelamı

Bu bozulmanın üstesinden gelmek için, Allah bozulmamış sözünü son elçisi Muhammed'in aracılığıyla Kuran biçiminde son kez gönderdi. Bu nedenle Müslümanlar İslamı yeni bir kutsal kitaba sahip yeni bir din olarak görmez. Onun yerine, İslam Allah'ın özgün, katışıksız ve eşsiz vahyi sayılır. Musa'ya ve İsa'ya bildirilen ve takipçileri tarafından hor kullanılan vahiylerin yerine geçer. Dahası, vahyin sonuna da işaret eder. Muhammed "peygamberlerin sonuncusudur": Allah'ın vahyinde bir kapanışın işaretidir ve Allah'ın son özel elçisidir.

7. yüzyılın başında Muhammed peygamberlik iddiasında bulundu; görevi tek, gerçek Allah'a tapmayı vaaz etmekti. Memleketi Mekke'de birçok Yahudi, Hıristiyan ve çoktanrıcılar, mesajına inandı. Bu toy Müslüman topluluk inançlarından ötürü zulme uğradı; bunun üzerine Muhammed Mekke'den ayrılıp Medine'ye gitti ve orada Müslüman cemaat genişledi.

Muhammed'in İslamdaki statüsünden ötürü, Müslümanlar onun yaşamına ve sözlerine her zaman İslami yaşam için bir örnek gözüyle baktı. Söylediği ve yaptığı birçok şey, Muhammed'in sözlerinden (*hadis*) ve eylemlerinden (*sünnet*) oluşan Sünnet olarak kaydedilmiştir. Bunlar nasıl yaşamaları gerektiği konusunda rehber arayan Müslümanlar için örnek işlevi görür. ■

Şimdi Suudi Arabistan'da olan Mekke, Muhammed'in doğum yeri olduğu için İslam inancının en kutsal kentidir; buradaki, kentin kalbi olan Ulu Camiidir.

Muhammed bin Abdullah

570 civarında Mekke yakınlarında doğan Muhammed bin Abdullah, amcası Ebu Talib tarafından büyütüldü. Genç Muhammed bir deve kervanı tüccarı olarak birçok yolculuğunda amcasına eşlik etti, çeşitli kültürlerden ve dinlerden seyyahlarla karşılaştı. Akıllı ve güvenilir olmakla ünlendi.

20'li yaşlarının başında Muhammed zengin bir dul kadın olan Hatice tarafından işlerini idare etmesi için işe alındı. Hatice de deve kervanıyla ticaret yapıyordu. Hatice daha sonra evlenme teklifinde bulundu ve evlendiler. Ölümünden sonra Muhammed tekrar evlendi ve 13 karısı ya da cariyesi olduğu söylenir.

Muhammed iş ve aile hayatından sık sık uzaklaşıp çölde bir mağaraya gider, orada tefekküre dalardı. 610'da karanlık bir gecede derin düşüncelere dalmışken, melek Cebrail parlak bir ışık biçiminde Muhammed'e göründü ve sonunda İslamın kutsal kitabı Kuran'ı oluşturacak vahiylerin ilkini ona bildirdi. Muhammed'in peygamberliği 22 yıl sürdü. 632'de Medine'de öldü.

KURAN GÖKTEN GÖNDERİLDİ

ALLAH, SÖZÜNÜ VE İRADESİNİ BELLİ EDER

KISACA

TEMEL METİN
Kuran

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 610-632, Arabistan

ÖNCE
MÖ y. 2000-1500
Müslümanlar, Musa'ya Tevrat'ın Sina Dağında verildiğine inanır.

MÖ 10.-9. yüzyıl Davud (İsrail Kralı Davud) ikinci kutsal kitap Zebur'u Allah'tan alır; bu, Kitabı Mukaddes'in Mezmurlar'ı olabilir.

MS 1. yüzyıl İslam geleneğinde Allah İsa'ya bir vahiy ve hakikat kitabı bahşeder.

SONRA
MS y. 7. yüzyıl Sahabeler ilk Kuran metnini üretir.

MS 8.-9. yüzyıl İmam Şafii Kuran'ı şeriatın temel referansı olarak kutsal bir yere koyar.

İslam inancına göre, Allah kendi iradesini, doğa, tarih ve en önemlisi sözü aracılığıyla insanoğluna belli etmiştir. Doğa ya da Allah'ın yarattığı alem, Allah'ın varlığını gösteren bir işarettir. Tarihte imparatorlukların yükselişi ve düşüşü Allah'ın insanoğlu üzerindeki hükümranlığının işaretleridir. Ama en önemlisi, Allah'ın iradesi onun sözüyle açığa vurulur ve elçileriyle iletilir.

İslama göre, Allah'ın son elçisi olarak seçtiği Hazreti Muhammed'e (s. 252-53) vahiyle bildirilen Kuran, Allah'ın son sözünü ve iradesini içerir. İçinde, Allah'ın isteklerini ve emirlerini dünyaya bildiren *ayet*ler vardır. Kuran'ın bir adı da, "İndirilmiş" anlamına gelen *Tenzil*'dir. Müslümanlara göre Kuran, gökten insanoğluna gönderilen Allah'ın harfi harfine sözüdür.

> Yaradan Rabb'inin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı.
> **Sure 96:1–5**

Okuma

İslam geleneğine göre Muhammed Mekke'ye yukarıdan bakan Hira Dağında bir mağarada günlerce tefekküre daldı. Bir gece Cebrail mağarada Muhammed'e görünüp onu peygamberliğe davet etti ve "Oku!" (s. 253) dedi. Bunu, Kuran'ın ilk vahyi izledi. Kuran'ın tamamı uzun bir dönem boyunca aralıklarla Muhammed'e indirildi, bu yüzden kademeli olarak başkalarına okuyabildi (Arapça *kur'an* sözcüğü "okuma" demektir). Çoğunu, Muhammed'in vecit halindeyken aldığı vahiyler, 610'da gelmeye başladı ve 22 yıl devam etti. Başlangıçta Muhammed vahiyleri ezberledi ve sözlü olarak aktardı. Sonra takipçileri ezberledi, ama sonunda vahiyler bazen Muhammed'in kâtipleri tarafından, bazen takipçileri tarafından yazıya geçirildi. Hayvan kemiği, deri, taş, hurma

Ayrıca bkz.: Tanrı'nın İsrail'le ahdi 168–75 ▪ Peygamber ve İslamın kökenleri 252–53 ▪ İmanın temel amelleri 262–69 ▪ Uyumlu yaşamanın yolu 272–75

Melek Cebrail Muhammed'e görünür ve ona ilk vahyi bildirir. Burada İslami geleneğe uygun olarak, yüzsüz bir figür Peygamber'i temsil eder.

yaprağı ve parşömen üzerine yazılmış Kuran bölümleri bulunmuştur.

Kuran'ın kitap biçiminde standart bir versiyonu 7. yüzyılın ortasında, Muhammed'in ölümünden kısa süre sonra derlendi. Müslümanlar, bu derlemenin ve sonuçta ortaya çıkan 114 sure ile 6000 ayetin ilahi esinli olduğuna inanır. Kuran'ın birçok bölümü İbrani Kitabı Mukaddes'in ve Hıristiyan Yeni Ahit'in bazı bölümleriyle eşleşen ya da en azından karşılık gelen malzeme içerir. Bunun birlikte, Müslüman görüşe göre o kutsal kitaplar bozulmuştur (s. 252-53): Bu nedenle Kuran'ın, önceki vahiyleri hem düzeltme hem de onların ötesine geçme işlevi gördüğüne inanılır.

Surelerin düzeni

Kuran'ı oluşturan sureler ve ayetler kronolojik olarak ya da konuya göre değil, genel olarak uzunluğuna göre düzenlenmiştir. Uzun sureler Kuran'ın başında bulunur, daha kısa olanlar sona doğru düzenlenir. Bir bütün olarak sureler çeşitli konuları ele alır; ibadet, siyaset, evlilik ve aile yaşamı, muhtaçlara yardım, hatta hijyen, cemaat işleri ve ekonomi konularında yol gösterir.

Kuran'ın surelerini sınıflandırmaya ve tarihlemeye çalışan modern bilim insanları, bir tanımlama sistemi yarattı. Bu sınıflandırma yönteminde, Muhammed

> Kuran'ı insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm indirdik ve onu gerektikçe indirdik.
> **Sure 17:106**

Mekke'deyken, peygamberliğinin başında gelmiş gibi görünen vahiyler Mekke sureleri olarak bilinir. İlk gelen Mekke vahiyleri çok ritmiktir ve mecazla doludur. Birçoğu yeminle başlar. Örneğin Kuran'ın 95. suresi, "İncir ve zeytine and olsun. And olsun Sina Dağına. And olsun bu güvenli Mekke şehrine" ile başlar.

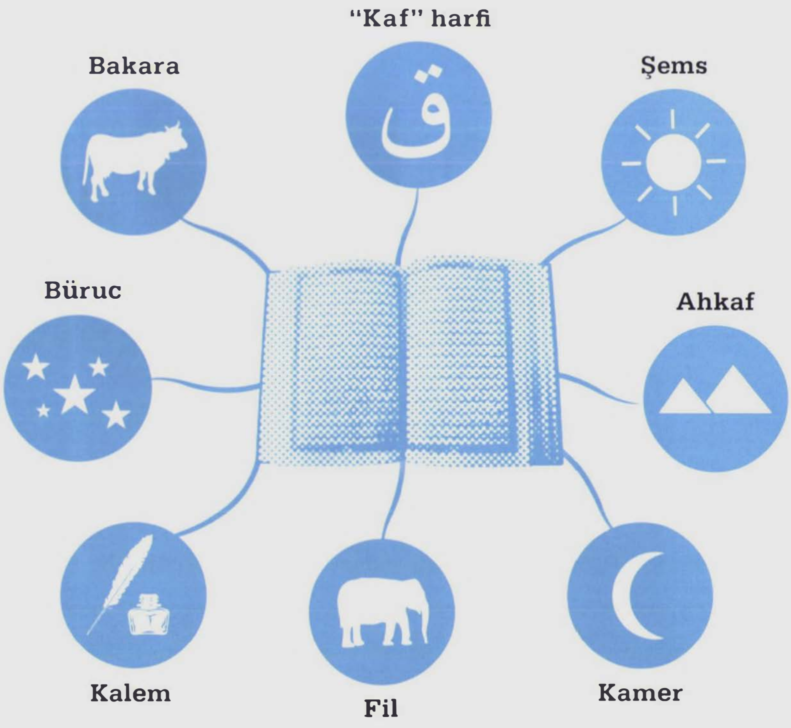
Daha sonraki Mekke sureleri daha dingindir ve Allah'ın mesajının doğruluğuna ilişkin doğadan ve tarihten alınan örnekler içerir. Diğer surelerden daha biçimseldir ve çoğu kez öğreti sorunlarını tartışır. Bu surelerde Allah'a çoğu kez "rahman ve rahim" denilir.

Muhammed Medine'deyken inen vahiyleri bilim insanları Medine sureleri olarak sınıflandırır. Bu sureler Mekke'de inenlerden oldukça farklıdır, çünkü Muhammed o sırada kaçan küçük bir grubu yönetmiyordu, büyük ve bağımsız bir Müslüman cemaatinin başkanı olmuştu.

Bu nedenle Medine sureleri, öğreti temaları ve Allah'ın kanıtlarıyla daha az belirlenmiştir. Daha çok hukuksal ve toplumsal sorunların irdelenmesine ve büyüyen Müslüman cemaat içinde yaşamı düzenlemek için bu tür kuralların nasıl uygulanacağına zaman harcanır.

Örneğin Kuran'ın 24. suresinde Müslümanlara, bir zina suçlamasını kanıtlamak için dört şahit göstermelerini söyler. Bu hüküm, akraba olmayan bir erkek ile bir kadının birlikte görünmesinin bile kuşkulanma nedeni sayıldığı bir toplumda kadınlar için önemli bir güvenceydi. Kuran'ın bu Medine suresine göre, gerekli şahitleri gösteremeyenlerin ifadesi kabul edilmemeli ve bu kişilere hadleri bildirilmelidir.

> Bu Kuran Allah'tandır, başkası tarafından uydurulmuş değildir.
> **Sure 10:37**

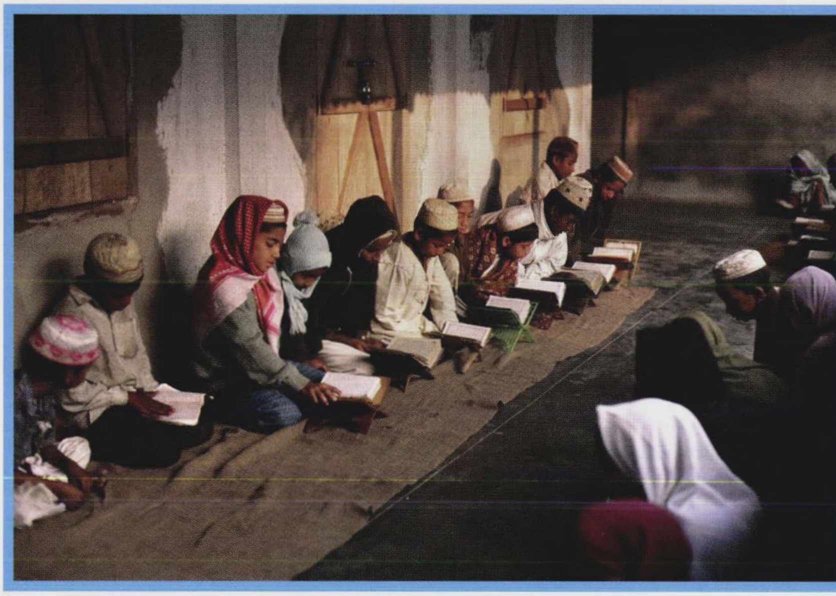

Kuran, anlatısal ya da kronolojik bir sıraya göre düzenlenmemiştir. Herhangi bir sayfası açıldığında, adlarını bir öyküden, temadan ya da içerdikleri hakikatten alan surelerle okura Allah'ın iradesinin güvencesini verir.

Ezber ve aktarım

Batılı bilim insanları, kolay gönderme yapmak için Kuran'ın surelerine ve ayetlerine numara eklemiştir. Ne var ki, Müslümanlarda surelere, her surenin içinde yer alan özel, ayırt edici sözcüklerle gönderme yapılır. Örneğin Kuran'ın ikinci ve en uzun suresi "Bakara" olarak bilinir. Bu sure, adını İsrailoğullarının istemeyerek kurban ettiği bir düveyle ilgili anlatılan öyküden alır. Anlatıda kurban edilen hayvanın eti, öldürülmüş bir adamı diriltip katilini bulmak için kullanılır.

Müslümanlar tek tek ayetlere de genellikle sayıyla atıfta bulunmaz; onun yerine ayetin başındaki ifadeyi aktarmayı tercih eder. Bu atıfta bulunma biçimi, yalnızca Kuran metnine büyük aşinalığı değil, hatırı sayılır bir

Kuran'ın bölümlerini okuma, öğrenme ve nakletme İslami eğitimin temelidir ve yetişkin Müslümanların günlük faaliyeti olarak kalır.

ezberleme yeteneğini de gerektirir. Yine de birçok Müslüman Kuran'ın büyük bölümünü ezberler, hatta bazıları kitabın tamamını ezberleyebilir.

Kuran'ın tamamını ezbere bilmek büyük itibar ve sevap kazandırır ve bunu başaran Müslümana hafız, yani Kuran'ın "koruyanı" denilir. Hafız, Allah'ın kutsal kitabını canlı tutar ve büyük bir saygı işareti olarak çoğu kez "şeyh" diye çağrılır. Bu tür Müslümanlar çoğu kez hafız olur; hafızlık günlük ibadette ve diğer önemli ritüel ve törenlerde üstlenilen önemli bir görevdir. Bu beceriye o kadar yüksek değer verilir ki, hafızlık yarışmalarında salonlar ağzına kadar dolar.

Kuran'ın hem İslamda hem Allah'ın dünya planında önemli bir yeri vardır. Hazreti Muhammed'in gösterdiği ilahi mucize –aslında Muhammed mucize göstermediği için tek mucize– sayılır. Müslümanlar, Kuran'ın göksel bir prototipe, Arapça yazılmış ve gökte Allah'la birlikte varolan bir kitaba dayandığına inanır. Yani Kuran Muhammed'e sözlü biçimde verilmesine ve ancak daha sonra yazıya dökülmesine rağmen, fiziksel kitap kutsal kabul edilir.

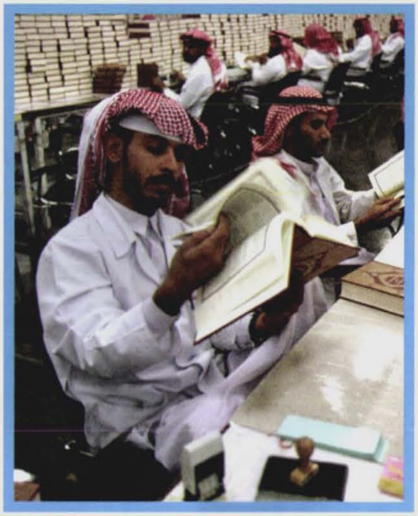
Kuran'a saygı

İslamın kutsal kitabının gökte var olduğuna ilişkin Müslüman inanç, dünyevi temsillerini ele almayı büyük bir dikkat ve hassasiyet meselesi haline getirir ve Müslümanların kutsal kitaplarına nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgili birçok kılavuz vardır. Kuran ve özellikle Arapça metin asla

Kuranı Kerim ve Kitabı Mukaddes

Kuranı Kerim'i, İbrani Kitabı Mukaddes'i ve Hıristiyan Kitabı Mukaddes'i okuyanlar, ortak birçok kahraman ve öykü bulur. Kuranı Kerim'in sözleri, belli ayrıntılarda bazı ince düzeltmeler yaptığı halde, Yahudi ve Hıristiyan metinlerle bir yakınlık gösterir. Örneğin Kuran'da Adem ile Havva cennetten gönderilmeden önce, Allah'tan merhamet diledikleri için, Kitabı Mukaddes'teki gibi kovulup lanetlenmez, Allah tarafından bağışlanır. İsa'nın adı (ilahi figür olarak değil, daha çok peygamber olarak) Kuran'da birkaç kez geçer, ama özel bir sevgiyle söz edilen annesi Meryem kadar sık değil. Kitabı Mukaddes'te anlatılmayan bir mucizeyle, bebek İsa, kötü niyetliler zinayla suçlayınca annesinin namusunu savunmak için beşiğinde konuşur.

> ... ağır ağır Kuran oku.
> **Sure 73:4**

Kuran'ın basılı ve ciltli kopyaları, dağıtılmadan önce titiz bir biçimde kontrol edilir – burada, Suudi Arabistan'da Kral Fahd'ın basımevinde 600 kişilik bir okur ekibi tarafından.

yerde ya da kirli bir mekânda bırakılmamalıdır. Bir kitap yığının arasında her zaman en üste konulmalıdır; kitap rafına konulduğunda en üst rafa konulmalı, yanında ve üstünde başka kitap olmamalıdır.

Ayrıca, Müslümanlar Kuran'a el sürmeden önce, abdestli olduklarında emin olmalıdırlar. Kuran özenle taşınmalıdır; bu nedenle, hasar görmesin diye genellikle bir çantada taşınır. Kazayla düşerse, bazen öpülerek onurlandırılır. Bazı Müslümanlar, Kuran'a özensiz davranmaları durumunda bir hayır bağışında bulunur.

Kuran'a gösterilen kutsal saygı eski ve yıpranmış kopyaları için de sürdürülür; bu kopyalar atılmamalı, saygılı bir biçimde gömülmelidir. Bu iş, deniz de dahil olmak üzere gömülmeye uygun bir yerde yapılmalıdır. Bazı Müslümanlar yakılmasını da caiz görür.

Kutsal metinlerin imhasıyla ilgili hükümler, üzerinde Kuran ayetleri yazılı kağıt, mücevher, süs ya da başka malzeme için de geçerlidir. Bu nedenle Müslümanların çoğunlukta olduğu bazı bölgeler, bu tür malzemelerin toplanıp usulünce imha edilmesi için özel imha kutuları temin eder.
Bu saygı kurallarının çoğu yalnızca Kuran'ın yazılı metni için değil, sözlü okunması için de geçerlidir. Kuran Allah'ın birebir sözü olarak algılandığı için, okunduğunda canlandığı düşünülür. Sonuç olarak, birçok Müslüman Kuran sesli okunurken, hatta bazen Kuran'ı kişisel olarak incelerken başını örter.

Dilin rolü

Kuran'ın göksel prototipinin Arapça yazıldığı inancı, Kuran Arapçasının yalnızca İslamın kutsal dili değil, Allah'ın dili haline de getirir. Bu nedenle Müslümanlar için, başka dillere çevrilince Kuran'ın ilahi vahiy olarak statüsünü kaybedeceğine ilişkin çok gerçek bir duygu vardır. Bu inanç nedeniyle, Kuran çevirilerine genellikle Arapça metin de eşlik eder; hatta bu çeviri metinler özgün Arapça metnin meali kabul edilir. Hiçbir şekilde özgün Arapça Kuran'ın eşdeğeri ya da ikameleri değildir.

Kuran Arapçası ilahi bir dil sayıldığı için, Müslüman yaşamının ve düşüncesinin diğer boyutları da bu dile göre şekillenir. Örneğin bütün dünyada Müslümanlar, Arapçayı ister anlasın ister anlamasın, Kuran'ı ve dualarını Arapça ezberler.

Belki de en önemlisi, Arapça Kuran'ın metni kutsal olduğu için, yazarı Allah'la bazı karakteristikleri paylaşır. Bu yüzden kusursuzdur, ebedidir, yaratılmamıştır ve değiştirilemez. *İcaz el Kur'an*, yani Kuran mucizesi ya da Kuran'ın taklit edilemezliği olarak bilinen bu öğreti, Kuran'da açığa vurulan dilin, edebi üslubun ve düşüncelerin yeniden üretilemez, herhangi bir insan çabasıyla eşleştirilemez olduğu anlamına gelir. Kuran Arapçasının dil bilgisi yapılarından sedasına ve önceden bildirdiği kehanetlerine kadar, Kuran'la ilgili her şey mucizevi ve eşsiz kabul edilir. Müslümanlara göre Kuran'la eşit olmaya ya da onu aşmaya yönelik her girişim kesinlikle başarısız olur.

Kuran'ın mucizevi doğasının diğer bir yanı da, temel temalarının eşsiz tekrarıdır. Kuran'ın herhangi bir bölümünü açın, kitabın temel mesajıyla karşılaşırsınız. Kısa ve formül benzeri bu üslup, gayrimüslimlere ya da diğer kutsal kitapların anlatı yapısına alışık olanlara çetrefilli gelir. Ama Müslümanlar için, Kuran'ın eşsiz güzelliğinin mucizevi bir tanığıdır.

Kuran İslamın en kutsal kitabı olmanın yanı sıra, Müslümanlar, hatta birçok gayrimüslim tarafından Arap edebiyatının büyük başarısı kabul edilir. Bu haliyle Kuran, ilahi yol göstericiliği için olduğu

> Ona hiçbir yerden yanlışlık gelemez, Allah şöyle der: 'Hiç şüphe yok ki Kuran'ı biz indirdik, elbette onu yine biz koruyacağız.'
> **Sure 15:9**

> ...yol göstererek, yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirdi.
> **Sure 2:185**

kadar şiirselliğinden ötürü de okunur. Ama Müslümanlar Kuran'a uygun görülen saygı, takdir ve eşsizliği Kuran'ın mesajıyla ya da okunmasıyla sınırlandırmaz. Kutsal kitaptaki Arapça yazının bile anlamlı görsel değeri vardır ve İslam sanatında önemli bir rol oynar.

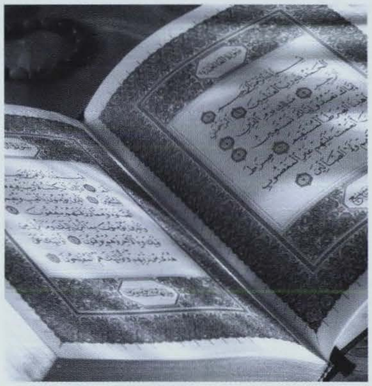
İslam sanatı

Bütün biçimleriyle putperestlikten uzak durma arzusuyla hareket eden Müslüman gelenek, Kuran içinde temsil resimlerini yasakladı. Bununla birlikte, örüntü gibi soyut imgelere izin verildi ve Arapça yazının kendisi gelişip yüksek bir sanat biçimine dönüştü: Kuran'ı göz alıcı renkli mürekkeplerle ve altın varakla yazmak için güzel Arapça hat kullanıldı.

Hayvanları ya da insanları resmetmek yasaklandığı için sanatçılar da İslami arabesk üslubunu geliştirdi. Bu, ritmik çizgilerden, ince sarmalardan, girişik yapraklardan ve tekrarlı geometrik motiflerden oluşan bir sanatsal süsleme biçimidir. Mozaiklerde, Kuran'da ve camilerin içinde görülen bu sanat eserlerinin önemli bir manevi mesajı da vardır: Başı ve sonu yokmuş gibi görünen, sonsuz bir biçimde iç içe geçmiş şekiller ve örüntüler, Allah'ın sonsuzluğunu düşünmeye teşvik etmeyi amaçlar.■

İslam dinsel görüntü temsiline izin vermez; onun yerine hat ve örüntüleme sanatı kullanılır. Geometrik tasarımlar Allah'ın getirdiği düzen ve uyumu yansıtır.

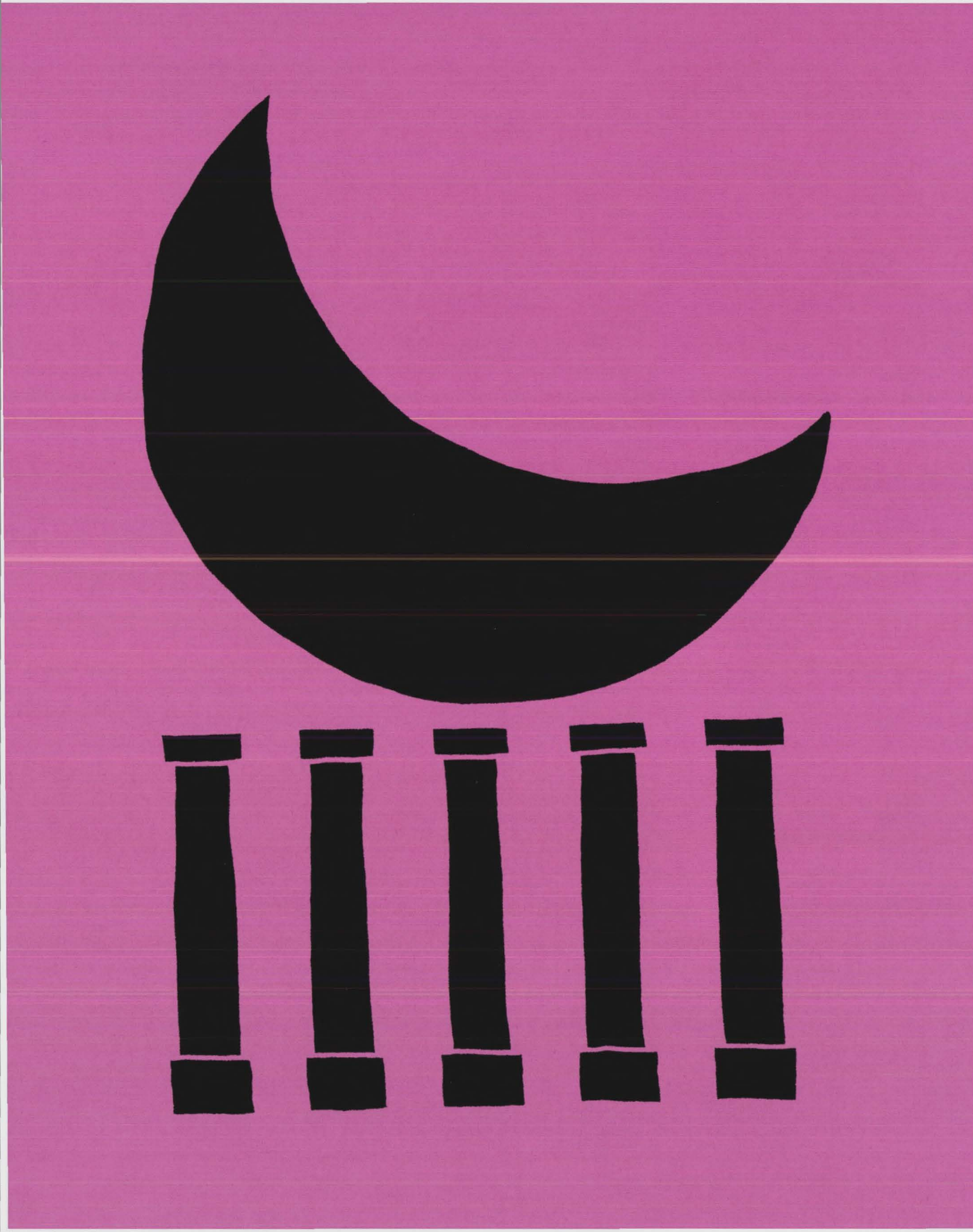

Kuran'ın yazıcıları

Kuran'ın bütünlüğünü korumak için, ensardan Zeyd bin Thabit, Muhammed'e inen vahiyleri yazıya geçirmekten sorumlu bir kâtipler grubu oluşturdu. Sonunda Zeyd ve bilginleri, Kuran'ın tam bir yazmasını çıkardı; yanlışlık olmasın diye, vahiyleri ezberleyenlerle birlikte kontrol edildi. Yazmanın son hali, Muhammed'in eşlerinden Hafsa'ya sunuldu.
Arapça sesli harf kullanılmadan yazıldığı için, metnin doğru okunması ve telaffuz edilmesi, okurun dili tanımasına bağlıdır. Tutarsızlıklar ortaya çıkınca, Muhammed'in kabilesi olan Kureyş ağzına öncelik verildi. Yine de, çeşitli yazılı Kuran metinleri ortaya çıktı. Sonuçta 7. yüzyılın ortasında, sahabeden Osman bin Affan'ın gözetiminde onaylı bir versiyonu üretildi. Bugün bilindiği şekliyle Kuranı Kerim kitabı, büyük ölçüde bu derlemenin bir sonucudur.

İSLAMIN BEŞ ŞARTI

İMANIN TEMEL AMELLERİ

KISACA

TEMEL KAYNAK
Hadis

NE ZAMAN VE NEREDE
Erken 7. yüzyıl, Arabistan

ÖNCE
MÖ 1000'den itibaren Tora, sonra Talmud, Allah'ın İsrail'le ahdinin bir parçasını oluşturan Yahudiler için yaşamın kurallarını saptar.

MS 1. yüzyıl Hıristiyanlık Musevi ahitlerini, özellikle On Emir'i kapsamına alır.

MS 610 Hazreti Muhammed, Kuran vahiylerini almaya başlar.

SONRA
MS 680 Şii İslam, inanca ve ibadete yön veren ek "şartlar" getirir.

MS 8. yüzyıl İslami fıkıh okulları gelişir, İslami yaşam ve pratiğe yön veren yeni yorumlar sunar.

Şahadet, iman ikrarı →	Bununla Allah'tan başka ilah olmadığını ve **Muhammed'in Allah'ın elçisi** olduğunu teyit ederiz.
Salat, namaz →	Bununla Allah'a **ibadet ederiz,** büyüklüğünü duyururuz.
Zekât, sadaka vermek →	Bununla Allah'a ibadet ederiz, **Allah'ın hükümranlığını kabul eder** ve muhtaçlara bakarız.
Savın, oruç tutmak →	Bununla Rahman ve Rahim olan Allah'ın önünde **arınırız.**
Hac, Mekke'yi ziyaret →	Bununla Müslüman cemaatin **birliğini kabul ederiz** ve Allah'a yakın oluruz.

Sahabeden Abdullah bin Ömer bin Hattab'ın anlattığı bir hadise göre, Peygamber dinin beş ilkeye dayandığını söyleyerek İslamı özetledi: "Kelimei şahadet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazan ayında oruç tutmak."

Müslümanların "*ibadet*" olarak bildiği ve çoğunlukla "İslamın şartları" denilen bu beş pratik, inancın temelini oluşturur ve İslamın bütün kollarınca kabul edilip yerine getirilir.

İman ikrarı

Bu şartlar bir din olarak İslamın tamamını özetlemediği halde, Müslümanların yerine getirmek zorunda olduğu asgari yükümlülüklerin anahatlarını çizer. Basitlikleri ve açıklıkları bilinçlidir; çünkü Müslümanların, dinsel koşulların ağır yükü altına girmeden Allah'ın yolundan gitmeleri istenir. Kuran'ın dediği gibi, "dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır." Bunu akılda tutarak, ilk şart ve İslamın temel amentüsü, tek, gerçek Allah'ın eşsizliğinin ve elçisi Muhammed'in eşsiz yerinin basit bir ikrarıdır. Şahadet olarak bilinen bu iman ikrarı, bir kişinin Müslüman olmasının tek yoludur. Bir Müslüman doğduğunda ve öldüğünde kulağına Kelimei şahadet fısıldanır. Gün boyunca ezan okunurken de tekrarlanır. Kısa ve öz olmasına rağmen kelimei şahadet iki önemli bölümden oluşur. Birinci bölümde Müslümanlar Allah'ın mutlak tekliğine şahitlik eder. Bu, İslamın temel inançlarından birini (*tevhid*, yani Allah'ın birliği) teyit eder; ama aynı zamanda çoktanrıcılığın (birden fazla tanrıya inanmanın) ve Allah'ın yanında ya da onunla birlikte başka bir varlığa ya da

Ayrıca bkz.: Töre yükü 50 ▪ Benliği yok sayma manevi kurtuluşa götürür 68–71 ▪ Tek tanrıdan tektanrıcılığa 176–77 ▪ Sözlü şeriatı yazmak 182–83 ▪ Şii İslamın doğuşu 270–71

Yeni doğan her Müslüman bebeğin kulağına kelimei şahadet fısıldanır; bebeğin dudaklarına bal sürmek, birçok kişinin hâlâ uyguladığı eski bir Arap geleneğidir.

şeye tapmanın İslamda büyük günah olduğunu da hatırlatır.

Kelimei şahadetin ikinci kısmı Muhammed'in yalnızca Allah'ın peygamberi değil, özel elçisi de olduğunu, kendisinden önceki peygamberleri aştığını hatırlatır. Son peygamber olarak da onurlandırılır.

Namaz kılmak

İslamın ikinci şartı, *salat* da denilen namazdır. Müslümanlar istedikleri zaman teklifsiz, kişisel dualar edebilir ya da Allah'tan istekte bulunabilir; ama İslamın ana duaları tarif edilmiştir, oldukça biçimsel ve kurallara bağlıdır ve Allah'a tapmak için hazırlanmış bir fırsattır.

> Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.
> **Kelimei Şahadet**

Müslümanlar günde beş kez namaza davet edilir: şafak vakti, öğlen vakti, ikindi vakti, akşam vakti ve yatsı. Eskiden müezzin minareye çıkıp ezan okuyarak Müslümanları namaza çağırırdı. Bugün müezzin genellikle ezanı bir mikrofona okur ve hoparlörlerle Müslümanlara duyurulur. Bazen önceden kaydedilmiş ezan da çalınır. Müslümanlar namaz için bir camide toplanır; ama bu mümkün değilse, herhangi bir yerde tek başına ya da grup halinde kılınabilir.

Namazdan önce abdest alınır; bu o kadar önemli bir iştir ki, Muhammed'in "imanın yarısı" temizliktir dediği sanılır. Beş vakit namaz için Müslümanlar ellerini, ağızlarını ve burunlarını suyla yıkayarak abdeste başlar. Yüzlerini yıkar ve dirseklerine kadar kollarını temizler, ıslak ellerini başlarına sürer, ayaklarını ve bileklerini temizler. Bu kısımlardan her birinin kaç defa temizleneceği,

Abdullah bin Ömer

Abdullah bin Ömer bin Hattab, Muhammed'in ölümünden sonra Müslüman cemaatin ikinci halifesi olan I. Ömer'in en büyük oğluydu. 7. yüzyılın başında doğdu ve babasıyla birlikte İslama döndü. Sahabeden olan Bin Ömer birçok savaşta Peygamber'in yanında durdu; asaletinden ve fedakarlığından ötürü saygı görürdü.

En önemlisi, Bin Ömer İslamın erken tarihi konusunda en güvenilir otoritelerden biri olarak bilinir. İslamın başlangıcında Muhammed'le ve diğer önemli şahsiyetlerle yakın ilişkisi nedeniyle, o dönemi çok iyi bilmekteydi. Çok sayıda hadisin de güvenilir bir kaynağıdır. Bin Ömer yaklaşık 84 yaşındayken hacca gitti ve 693'te orada öldü.

mezhebe göre değişir. Müslümanlar abdest aldıktan sonra yüzünü İslamın en kutsal kenti Mekke'ye döner ve duaları okur. Camilerde bu yön, mihrap olarak bilinen süslü bir nişle gösterilir. Cami dışında Müslümanlar özel işaretli pusulalar, hatta web-tabanlı uygulamalar kullanarak Mekke'nin yönünü bulabilir. Caminin dışında namaz kılanlar, genellikle bir seccade üzerinde kılar; bu, namazın temiz bir yerde kılındığının işaretidir.

Namaz, "Allah en büyüktür" sözüyle başlar. Sonra Müslümanlar belirlenmiş duaları okur; bu duaların arasında Kuran'ın birinci suresi de vardır: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Hamd, âlemlerin Rabbi, merhametli olan, merhamet eden ve Din gününün sahibi olan Allah'a mahsustur. Yalnızca sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola, nimete erdirdiğin kimselerin, gazabına uğramayanların, sapmayanların yoluna eriştir." Sonra kelimei şahadet tekrarlanır ve "Allah'ın selameti, merhameti ve bereketi üzerine olsun" sözleriyle başkalarına esenlikler dilenir. Bu dualar Arapça ve eller havaya kaldırılıp indirilerek, ayakta, secde edilerek ve öne doğru eğilerek okunur.

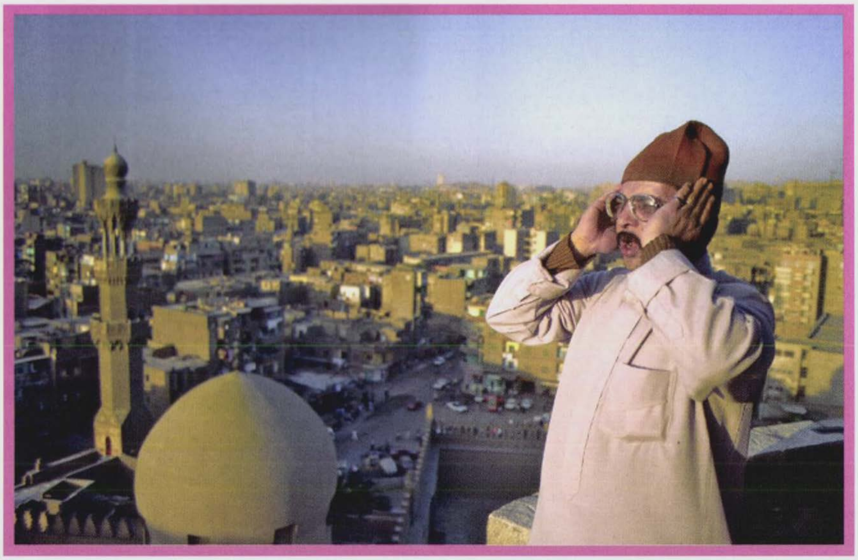
İslami ibadet ritüelleri gayrimüslimlere karmaşık ve aşırı kurallı gibi görünebilir. Ne var ki, Müslümanlar için düzenli abdest alıp namaz kılmak kendi gündemlerinin yükü olmadan Allah'a serbestçe ibadet etmelerine olanak verir. Diğer Müslümanlarla birlikte ibadet edince, dünyadaki bütün müminlerin aynı şekilde Allah'a ibadet ettiğini bilerek, Allah'ın büyüklüğünü hatırlarlar.

Hayırseverliğin önemi

İlamın üçüncü şartı, zekât vermektir. Yoksullara, dışlanmışlara ve ezilenlere gösterilen muamele Kuran'da temel bir kaygıdır. Bu nedenle Müslümanlara, yalınca teşvik edilen hayır işleri yaparak değil, bir sadaka vergisi ödeyerek de cemaatin toplumsal ve ekonomik refahına özen göstermeleri buyrulur. Gücü yeten bütün yetişkin Müslümanlar yalnızca parasal gelirlerinin değil, bütün malvarlıklarının belli bir oranını zekât olarak öder. Bu oran geleneksel olarak yüzde 2,5 olarak belirlenir; bu, örneğin gümüşün "onda birinin dörtte biri" gibi Sünnetteki göndermelerden türetilen ve âlimlerin üzerinde anlaştığı bir rakamdır. Bazı durumlarda zekât, zirai ya da sınai varlıkların yüzde 20'sini bulabilir.

Zekât genellikle gönüllü verilir; ama bazı ülkelerde hükümetler

> Allah en büyüktür. Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ederim. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik ederim. Haydi namaza. Haydi kurtuluşa. Allah en büyüktür.
> **Ezan**

Namaz vakitlerini duyuran ezan, okunacak duaların sırasını da belirleyebilen müezzin tarafından caminin minaresinden okunur.

> İyi olan... zekât verenlerdir...
> **Sure 2:177**

tarafından kurallara bağlanmıştır. Bu durumlarda, zekât için özel olarak hazırlanmış pullar dağıtılır. Yoksa, camilere ya da başka yerlere konulan dağıtım kutularına zekât bırakılabilir.

Zekât vermek yalnızca Allah'a bir ibadet sayılmaz, borçlu olunan bir şey olarak da düşünülür. Müslümanların aldıkları şeyler Allah'ın yüce lütfuyla geldiyse, o zaman daha az almış olanlara vermek haktır. Bu nedenle, zekât vermek Müslümanlar için bir hayır işi sayılmaz, muhtaç ve yardıma layık olanlar yararına yerine getirdikleri bir görevdir. Kuran'a göre yoksullar, yetimler ve dullar zekât almayı hak edenlerdir; ayrıca köleliği kaldırmak, borçlulara yardım etmek ve İslamı yaymak amacıyla da zekât alınır.

Ramazan orucu

İslamın dördüncü şartı *savm* da denilen oruç tutmaktır; özellikle de Ramazan orucunu. Ramazan, İslami ay takviminde dokuzuncu ayın adıdır. Bu oruç ayının sondan bir önceki gecesinde, Muhammed'in Cebrail'den ilk vahyi aldığı zamanı kutlanır. Sofu Müslümanlar dualarının kabul olacağı umuduyla bütün gece dua edebilir. Genel olarak Ramazan ayında fiziksel engeli bulunmayan bütün Müslümanlar gündüz saatlerinde yemekten, içmekten ve cinsel ilişkilerden uzak durur. Bu zamanı arınmak için kullanıp manevi durumlarını düşünür, yaptıkları yanlışları değerlendirir, Allah'ın merhametini hatırlar ve cemaatin ihtiyaçlarına kafa yorarlar.

Her gün şafak sökmeden önce aileler toplanıp, gün boyun ayakta kalmalarını sağlayacak küçük bir yemek yer. Akşam, karanlık çöktükten sonra, aileler birbirini ziyaret eder ve Muhammed'in orucunu açmak için yediğine inanılan hurma gibi özel yiyeceklerin de bulunduğu daha büyük bir yemeğe katılır.

Birçok Müslüman Ramazan ayında akşam namazı için yerel camiye gider ve yalnızca oruç ayında okunan özel bir dua okur. Aynı şeklide bazı Müslümanlar,

Herhangi bir yerden Mekke'nin yönü (Kıble) "Büyük Daire" yöntemi – başka bir deyişle, en kısa yol (gerekirse bir Kutbun üzerinden) – kullanılarak belirlenir. Bunu hesaplamak, 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar, İslam biliminin Altın Çağında Müslüman bilim insanlarının bir meşguliyetiydi.

Mekke'nin yönü ya da "Kıble", Müslüman ülkelerde kamu binalarında genellikle gösterilir.

Hilal yeni aydan sonra ortaya çıkar ve oruç ayı Ramazanın başlangıcını ve sonunu gösterir.

bütün Kuran'ı baştan sona okumak gibi sofuluklar için vesile olarak kullanır.

Ramazans Eid al-Fitr (Şeker Bayramı) denilen özel bir bayramla biter. Bayram zorunludur ve son derece keyifli bir olaydır. Aileler birbirini ziyaret eder, özel yemekler yenir, hediyeler alınıp verilir. Birkaç gün süren bayram süresince işyerleri kapatılır.

Mekke'yi ziyaret

İslamın beşinci şartı hacdır: Ramazan ayından sonra, Suudi Arabistan'ın Mekke kentini ziyaret etmek. Fiziksel bir engeli bulunmayan ve gerekli mali olanaklara sahip her yetişkin Müslüman, ömründe en az bir kere hacca gitmelidir. Bunu yaparken, Müslümanlar olanaklı olan her araçla Mekke'ye yolculuk yapar. Bazı Müslüman seyahat acenteleri sorunsuz ve unutulmaz bir hac için gruplara ve bireyle özel hac paketleri sunar. Hacılar kentin yakınına gelince, çoğu kez "Buradayım, Rabbim, buradayım!" diye bağırır. Haccın odağı Kâbe'dir –Mekke'deki Ulu Camiinin ortasında küp şeklinde bir yapı. Rivayete göre Kâbe'yi ilk olarak İbrahim ve oğlu İsmail, melek Cebrail'in İbrahim'e verdiği siyah bir taşı koymak için yaptı. Bu taşın, Allah'ın İsmail'le ahdini simgelediği düşünüldü. İslamdan önce de Kabe, çoktanrıcı dinlerin mensupları için bir hac yeriydi. O sırada Kabe, çeşitli kabile tanrılarının mabetleriyle doluydu. Ama Muhammed'in kılavuzluğunda putlardan temizlendi ve tekrar tek Allah'a tapmanın simgesi haline getirildi.

Müslüman hacılar Kabe'ye varmadan önce arınırlar. Bunu yapmak için erkekler dikişsiz çarşaf giyer ve saçlarını keser, hatta bazıları kafalarını kazıtır. Aynı şeklide bazı kadınlar beyaz kaftan giyer; ama birçoğu geldiği ülkenin geleneksel giysilerini giymeyi tercih eder. Bu arınmış durumdayken, erkekler ve kadınlar cinsel ilişkiden, mücevher takmaktan ve parfüm sürmekten

> … tanyerinde beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın.
> **Sure 2:187**

> Her kim Allah için hacca giderse… annesinden doğduğu gün kadar günahsız döner.
> **Hadis, Sahih-i Buhari 26: 596**

> Buradayım, Rabbim, buradayım!
> **Mekke'ye yaklaşırken hacının okuduğu dua**

İzin verilen hac

Kutsal kent Mekke'ye yalnızca Müslümanların girmesine izin verilir ve Suudi Arabistan'da uygulanan çok Muhafazakâr Sünni İslam biçiminde, Kabe yalnızca hacca açıktır. Vahhabilik olarak bilinen bu Ortodoks İslam biçiminde, İslam tarihiyle bağlantılı tarihsel alanların, mezarların ve yapıların ululanması, Allah'tan başka şeylere tapmaya – putperestlik ya da şirk günahı– yol açabileceği için, teşvik edilmez. "Kutsal" bir alan ya da mabet kavramı olmadığı için, Mekke'deki birçok eski bina yıkılıp yeni kentleşmeye yer açıldı; kent tamamen modern bir görünüm aldı. İslamın bütün biçimleri bu şirk yorumunu kabul etmez –örneğin Tasavvuf, velilerin ve âlimlerin mezarlarına büyük saygı gösterir.

uzak durur. Yıkanmaktan, tartışmaktan ya da arınmışlıklarını lekeleyecek her şeyden uzak dururlar. Bir yanda hacın hiyerarşisiz ve birliksiz olması istenir; hac sırasında Allah'a topyekûn bağlanmaya ve Müslümanların özel ibadetine vurgu yapılır. Diğer yanda, kadın hacıların giyiminde görülen büyük çeşitlilik, Ulu Camiideki manevi ahenk içinde bir araya gelen küresel Müslüman cemaatin çeşitliliğini yansıtır.

Mekke törenleri

Hacılar Ulu Camiiye girdikten sonra, saat yönünün tersinde yedi kez Kâbe'nin etrafında dönerek *tavaf* eder. Yapıya olabildiğince yaklaşmaya çalışırlar ve mümkünse, Kabe'nin bir köşesinde bulunan siyah taşa dokunur ya da öperler. Sonraki yedi gün boyunca hacılar Ulu Camiide namaz kılar ve diğer törenlere katılırlar. Örneğin hacılar caminin içindeki Zemzem kuyusundan alınan suyu içer. Müslüman rivayete göre bu kuyu, annesi Hacer'le birlikte çölde zor durumdayken bebek İsmail için Allah'ın tarafından mucizevi bir biçimde yaratılmıştı. Bazı hacılar, Hacer'in su arayışını anmak için Safa ve Merve tepeleri arasında koşarak gidip gelir. Mekke'nin ötesine Mina ve Arafat Dağına da gidebilirler; orada Allah'a dua eder, bütün Müslüman cemaatin günahlarının bağışlanmasını ister. Oradan Mekke'ye, Ulu Camiiye döner ve veda *tavafını* gerçekleştirirler.

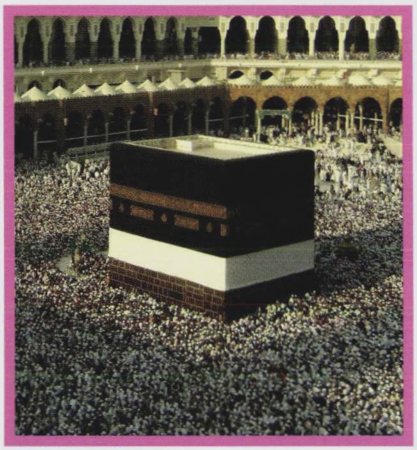
Hac, İbrahim'i ve onun Allah'a itaatini anan bir bayramla biter. Hacca gitmeyen Müslümanlar bile üç gün süren bu bayramı kutlar. Yemekler yenir ve kalanlar yoksullara ve muhtaçlara dağıtılır.

Mekke'ye hacca gidenler, simgesel olarak şeytan taşlayarak İbrahim'in gösterdiği sadakati onurlandırır: Şeytanı temsil eden üç direğe taş atarlar. Son olarak birçok hacı Medine kentini ve Hazreti Muhammed'in gömülü olduğu camiyi ziyaret ederek haccı bitirir.

Yükü hafifletmek

İslamın beş şartının bir bütün olarak inancın temsilcisi olduğu ve Allah'ın takipçilerine yüklediği "hafif yük"ü yansıttığı görülebilir. Bununla birlikte, İslamın sadeliğini göstermelerine rağmen, gerekli şartlara uyarken birçok güçlükle karşılaşılabilir. Kıble saptanamazsa ne olur? Bir Müslüman Ramazanda bir gün oruç tutamazsa ne olur? Allah bu tür engellere basit çözümler sunar: "Doğu ve batı Allah'ındır, nereye dönerseniz Allah'ın yönü orasıdır. Doğrusu Allah her şeyi kapsar ve her şeyi bilir."

Müslümanlar için esas nokta, bildikleri en iyi şekilde ibadet ederken Allah'a dönmektir. ■

Mekke'deki Kâbe, İslamdan yüzyıllarca önce yapılan kare şeklinde taş bir yapıdır. Ulu Camii onun etrafında inşa edilmiştir.

İMAM, ALLAH'IN SEÇTİĞİ LİDERDİR

Şİİ İSLAMIN DOĞUŞU

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Ali bin Ebu Talib

NE ZAMAN VE NEREDE
y. 632-661, Arabistan

ÖNCE
MÖ 1500'den itibaren İbrani Kitabı Mukaddes, Allah'ın İbrahim ve haleflerini İsrailoğullarının başına geçmeleri için seçtiğini belirtir.

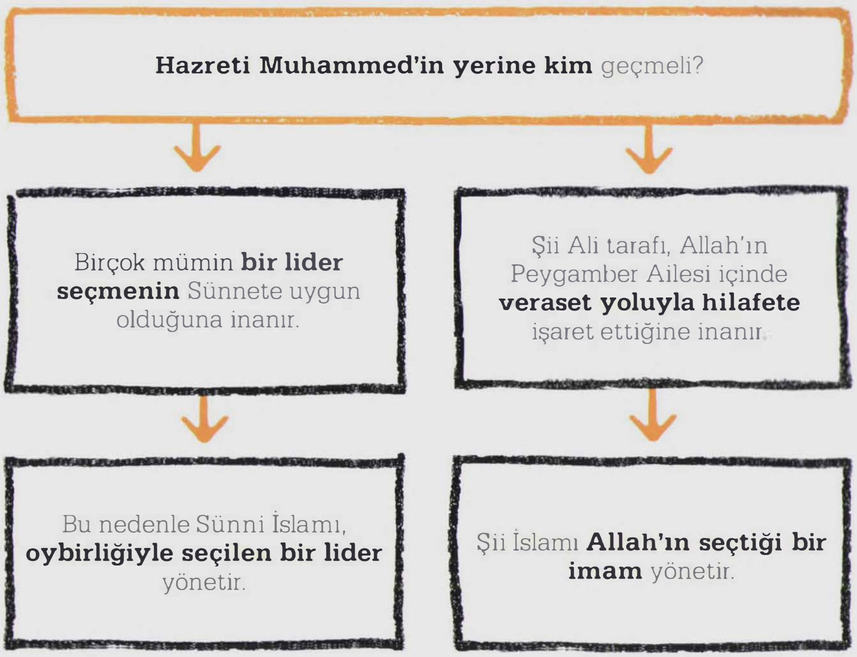
MS 1. yüzyıl Ölümünden sonra İsa, İsa Mesih olarak anılır. Annesi Meryem, önemli bir şahsiyet haline gelir.

MS y. 610 İslamda Muhammed, Allah tarafından Kuran vahiylerini almaya layık görülür.

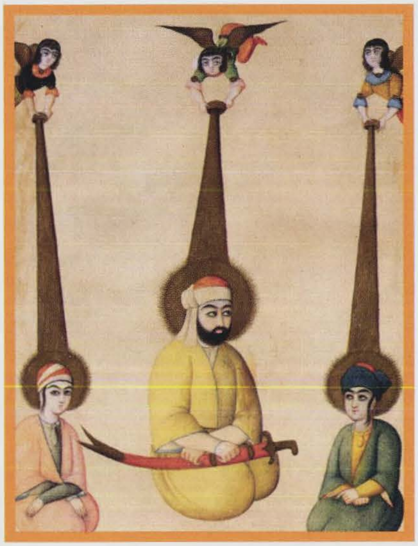
SONRA
y.1500 İran Safevi hanedanı Sünni İslamdan Şii İslama döner ve İran Şiiliğin önemli bir kalesi olarak gelişirken, Arabistan esas olarak Sünni kalır.

İslamın kurucusu Hazreti Muhammed 632'de öldüğünde, bir savaş ve fetih seferberliğiyle Arabistan yarımadasının tamamı üzerinde İslami bir otorite kurmuştu. Ne var ki, Muhammed'in yerine geçecek oğlu yoktu ve ölümüyle birlikte, Müslüman cemaat, lider olarak onun yerini kimin alacağı konusunda bölündü.

Muhammed'in ilahi bir yönetme hakkına sahip olduğu kabul edildi, ama bu ayrıcalık onunla birlikte son buldu. Müslümanların çoğunluğu, sahabe olarak bilinen küçük bir grubun liderliğe en uygun olduğuna inandı, çünkü onlar Muhammed'in yakından yol gösterdiği ve Kuran'ı derleyen kişilerdi. Muhammed'in en yakın arkadaşlarından birini, Ebu Bekir'i

Ayrıca bkz.: Allah, sözünü ve iradesini belli eder 262–69 ▪ Allah yolunda çalışmak 278 ▪ Kadıyaniliğin kökenleri 284–85

İlk imam Ali bin Ebu Talib ve oğulları, Ehlibeyt mensuplarıydı, bu yüzden ilahi bilgiye sahip görüldüler; burada gökten yere inerken tasvir edilirler.

onun halefi olarak kabul ettiler. İslam topraklarının halifesi olarak Ebu Bekir'in yerini, sırayla yine sahabeden iki kişi, Ömer ve Osman aldı. Bu halifeler bilge lider ve "en iyi Müslüman" kabul edildi. Onların takipçileri, cemaatin oybirliğiyle bir lider seçmenin, Sünnete en uygun seçim olduğuna inandı. Bu nedenle bu ilk halifeler atandı ya da seçildi ve Ebu Bekir ile iki halefinin destekçileri, Sünni Müslüman olarak anılır oldu.

Alternatif bir tercih

Küçük bir mümin grubu Ebu Bekir'in atanmasını kabul etmedi; hak sahibi liderin Muhammed'in yakın bir akrabası, özellikle Kuran'da Ehlibeyt olarak anılan özel grubun bir mensubu olması gerektiğine inandı. Bu grup, Muhammed'in bir halife gösterdiğini iddia etti: damadı ve kuzeni Ali bin Ebu Talip; çünkü Muhammed, Ali'nin cemaati yönetme yeteneğini açıkça şereflendirmişti. Şii Müslümanlar adlarını, Peygamber'in meşru varisi gördükleri Ali'den alır –Şia Ali (Ali'nin Taraftarları) olarak anılırlar.

Ali 656'da, Osman'ın ölümünden sonra bütün Müslüman cemaatin liderliğine sonunda atandı; ama Ali ölünce Müslümanlar yine bölündü. Şiiler halife olarak Ali'nin oğlunu desteklerken, Sünniler Suriye valisi I. Muaviye'nin seçilmesini destekledi. Bugün Şiiler Müslüman topluluk içinde Ali'ye ve haleflerine sadık azınlık bir grup olarak duruyor. Muhammed'in imam olarak anılan bu torunları mutlak dinsel otoriteye sahiptir – bilgileri ilahi ve hatasız sayılır. Şu anda imamı bulunmayan (bkz. sağ panel) Şii İslamın en büyük kolunu, *merce* denilen vekiller yönetir;örneğin İran'da Ayetullah Humeyni.

Anlaşmazlık liderlik konusuyla ilgili olduğu için, Şii İslam ayrı bir inanç sistemi değil, İslam içinde bir hareket sayılır. Ama kendine ait vurguları vardır. Şiiler İslamın beş şartına bir beş daha ekler: cemaatin yararına adakta bulunmak, iyiliği emretmek, kötülüğü menetmek (Şii olmayan birçok kişinin paylaştığı inançlar) ve Şii İslama özgü iki şart daha – Ehlibeyti sevmek ve sevmeyenlerden uzak durmak. ▪

Şii İslamda başka bölünmeler

Şii İslamın ilk imamı Ali'den itibaren halefiyete, kimin halef olacağına ilişkin anlaşmazlıkların neden olduğu başka bölünmeler damga vurdu. Dördüncü ve altıncı imamın ölümünden sonraki tartışmalar, sırasıyla Beşçiler de denilen Zeydi Şiilerin ve Yediciler de denilen İsmaili Şiilerin oluşmasına yol açtı.

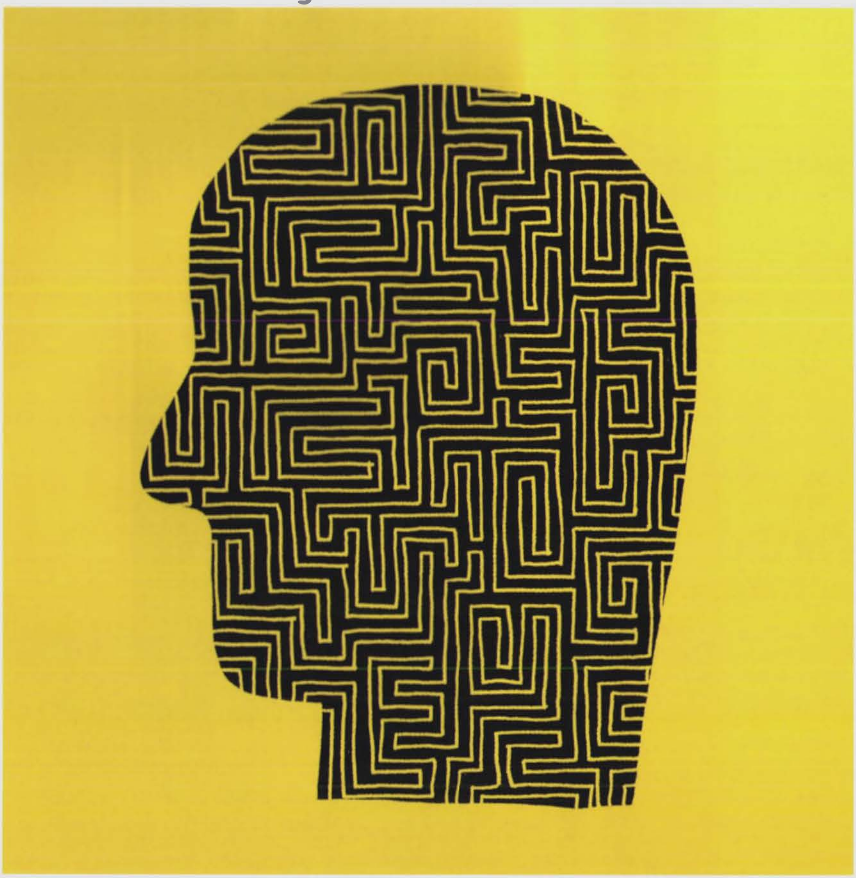
İsmaililer de, Allah'ın gözünde hangi Ehlibeyt mensubunun halef olacağı sorununda bölündü; en büyük kolları Nizari İsmaililer olarak bilinir ve Ağa Han tarafından yönetilir.

On İki İmamcı Şiiler, Şii İslam içinde en büyük gruptur. Altı yaşındaki son imamları Muhammed el-Kaim'in 874'te aslında ölmediğine, kayıplara karıştığına ve İmam Mehdi olarak geri döneceğine inanırlar. Onun ortaya çıkması, İslamda dünyanın sonuna işaret eden nihai iyilik mücadelesinin başlangıcı olacak.

> Ey Peygamberin ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister.
> **Sure 33:33**

ALLAH ŞERİATLA BİZE YOL GÖSTERİR

UYUMLU YAŞAMANIN YOLU

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Ebu Abdullah Muhammed bin İdris eş-Şafii

NE ZAMAN VE NEREDE
MS 767-820, Arabistan

ÖNCE
MÖ 1500 Tora On Emri – Allah'ın Musa'ya verdiği dini ve etik yasalar– kaydeder.

MS 7. yüzyıl Hazreti Muhammed'e Kuran iner; sözleri ve fiilleri takipçileri tarafından aktarılır.

SONRA
y. 14. yüzyıl İslam âlimi İbn Teymiye, kanunlarını şeriata dayandırmadıkları için Moğollara karşı bir fetva çıkarır.

1997 Şeriatı yorumlamada Avrupalı Müslümanlara yardım etmek için Avrupa Fetva Araştırma Konseyi kurulur.

İslam düşüncesinde, Allah'ın yol göstericiliğine teslim olmak (*islam* "boyun eğme" demektir) gerçek bir Müslümanın işaretidir. Takipçilerin Allah'ı memnun eden yolda seyretmelerine yardım etmek için, Allah şeriat olarak bilinen bir yol sunmuştur; şeriat kelime olarak "suyun kaynağına giden yol" anlamına gelir. Arabistan'ın çölleri bağlamında, suya giden bir yol büyük bir hazinedir ve benzer şekilde şeriat da, Allah'ın hukukuyla uyumlu yaşamanın yoludur. Bir etik sistemidir, insanoğlunu yönetmeyi ve insanların yaptığı her şeyde yol göstermeyi amaçlayan bir hukuk bilimidir (*fıkıh*).

Ayrıca bkz.: Uyumlu yaşamak 38 ▪ Bilgelik üstün insanın elindedir 72–77 ▪ Kişisel hakikat arayışı 144 ▪ Sözlü şeriatı yazmak 182–83 ▪ Allah, sözünü ve iradesini belli eder 254–61

Allah'ı memnun eden bir yaşamı nasıl yaşarız?

→ Her konuda onun **yol göstericiliğini** arayarak.

→ Sözü için **Kuran'a** başvurabiliriz.

→ Örnek olarak **Peygamber'e** bakabiliriz.

→ **Mümin kardeşlerimizin** görüşünü sorabiliriz.

→ Allah'ın iradesine **akıl** erdirmek için bize verdiği zihnimizi kullanabiliriz.

→ Bütün bunlar şeriatı, **iyi yaşamanın yolunu** oluşturur.

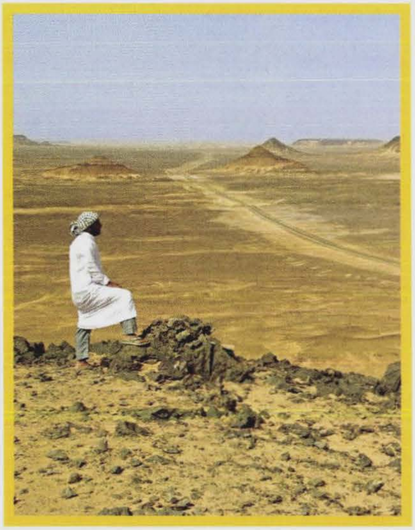
→ Bütün bu şeyler **Allah'tan** gelir.

→ **Allah şeriatla bize yol gösterir.**

Bu sistemin başvuracak kaynaklara ihtiyacı vardı ve ilk zamanlarda Müslümanlar yön bulmak için Muhammed'e inen vahiylere (Kuran) ve Sünnete güveniyorlardı. Ne var ki, onun ölümüyle birlikte bu rehberler ortadan kalktı. Varolan vahiylerin, büyüyen Müslüman cemaatin çeşitli kültürleri içinde gündelik yaşama nasıl uygulanacağı sorusu, hassas bir konuydu. Kamusal ve özel konularda karar verebilen kadılar ortaya çıkmasına rağmen, açıkça tanımlanmış ve örnek şeriata ihtiyaç vardı.

Birçok Müslüman cemaatte fıkhı standartlaştırmaya istekli alimler ortaya çıktı ve şeriatın nasıl uygulanacağı konusunda fikir ayrılığına yol açtı. Kapsamı Kuran ve Sünnet öğretileriyle sınırlanmalı mıydı, yoksa fakihler kendi çözümlemelerini ve muhakemelerini işin içine katabilir miydi? 8. yüzyıla gelindiğinde Müslümanlar şeriatın uygulanması konusunda epeyce farklılaşmıştı. Bazılarınca İslam fıkhının babası olarak görülen bilgin Ebu Abdullah Muhammed bin İdris eş-Şafii öne çıkıp, o günün hukuksal sorunlarıyla ilgili birleştirici bir düşünce sundu. Şafii'ye göre şeriatın dört kaynağı vardı: Kuran, Sünnet, *icma* (cemaatin fikir birliği) ve *kıyas* (analojik muhakeme).

Allah'ın birebir sözü olduğuna inanılan Kuran, İslami ilkelerin ve değerlerin birincil kaynağıdır. Birçok pasajda cinayet, yoksulların istismarı, tefecilik, hırsızlık ve zina gibi konuları doğrudan ele alır ve açıkça mahkûm eder. Bazı

"Suyun kaynağına giden yol" –şeriatın sözcük anlamı– acımasız çöl ikliminden gelen müminler için epeyce anlamlı bir kavramdır.

durumlarda, Kuran belli bir davranışı zaman içinde dizginlemeye çalışır. Örneğin alkolle ilgili ilk vahiyler, "hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydaları vardır" der (2:219). Daha sonraki vahiyler, Müslümanların içkiliyken namaz kılmasını yasaklar (4:43); en son vahiyler ise alkol kullanmayı açıkça mahkûm eder (5:93). Kuran, kişisel ve cemaat işlerinde de Müslümanlara yol gösterir. Örneğin, köleliği açıkça yasaklamazken, kölelere nasıl davranmak gerektiği konusunda yol gösterir. Çokeşlilik, çeyiz ve kadınların miras hakları gibi evlilik konuları da düzenlenir.

Kuran'da bu tür konularla ilgili hükümler açıktır ve açıkça yol gösterir. Ne var ki, Kuran ahlak ve yurttaşlık görevi konularını benzer bir biçimde ele alırken, hukuksal konuları ele alışı çoğunlukla genel özellikte olma eğilimindedir. Bu durumlarda, Sünnette verilen Muhammed örneği, Kuran'daki malzemeyi tamamlar. Sünnet Kuran'ın otoritesinin yerine geçemez, ama Muhammed'in Allah'tan esin aldığı inancı, oluşturduğu örneğin otorite kabul edilmesine yol açtı. Şafii, Sünnet terimini Muhammed'le sınırlayarak, hukuksal konularda Sünnet kullanımını rafineleştirdi. Bunu yapmak, yerel göreneklerle karışıklığı ortadan kaldırdı ve hadislere daha fazla otorite kazandırdı. Ne var ki, Muhammed'in söylediği, yaptığı, yasakladığı ve izin verdiği şeylerle ilgili derlemelerin sayısı arttı ve sıkı bir doğrulama işleminin uygulanması gerekli oldu. Bunun bir sonucu olarak, Muhammed'in meşru hadisleri –yani Kuran'la çelişmeyen ve uygun bir otorite zinciriyle aktarılan hadisler– hukuksal konularda kullanılabilir.

Hukuki tefsir

Şafii'nin tanımlamalarıyla bile, Kuran'da ve Sünnette özel olarak ele alınmayan durumlar ortaya çıkabilirdi. Bu tür konularda yol gösterecek Muhammed artık sağ olmadığı için, tefsirin rolü can alıcı oldu. Bu nedenle Şafii, Müslüman cemaat içinde fikir birliğiyle ulaşılan hukuki tefsirlere otorite kazandırmaya çalıştı. Başından beri bu, Kuran'ın ve Sünnetin sessiz kaldığı sorunları çözmenin pratik bir yoluydu; bir karara varmada çoğunluk fikri yardımcı olacaktı. Ne var ki, zamanla "cemaat" hukuksal terimlerle, daha geniş Müslüman toplum adına karar veren hukuk bilginleri (fakih) ile dinsel otoritelerden oluşan kolektif bir organ olarak tanımlanmaya başlandı. Yetkin hiçbir metnin bulunmadığı ve fikir birliğine varılamayan bazı durumlar hâlâ vardı. Başlangıçta fakihler, yeni hukuksal sorunları çözmek için kendi yargılarını kullandı. Bu *içtihat* olarak anıldı ve bir kadının kişisel kanaatini ya da muhakemesini bünyesinde toplamaktaydı. Şafii, içtihatta kişisel muhakemenin rolünü, Kuran'da ya da Sünnette yeni hukuksal hükümlere kaynaklık edebilen benzer durumlar bulmak için tümdengelimli muhakemeyi kullanmakla sınırlandırdı. Örneğin Kuran, Cuma namazı ezanı okunduğu sırada alım satım yapmayı yasaklar: Müslümanlar, ticarete ara verip Cuma namazı için toplanmaya teşvik edilir (62:9-10). Ezan okunurken yapılabilen diğer sözleşmelerde ne yapmalı? Örneğin, ezan okunurken bir evlilik tanzim edilmeli mi? Kuran bu konuda bir şey demez; ama hukuksal bir

> ... size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir. Allah, rızasını gösterenleri onunla selamat yoluna eriştirir...
> **Sure 5:15–16**

Müslüman âlimlerin ve dinsel liderlerin, belli konulardaki kılavuzluğu açık olmayan özgün kaynakları yorumlamalarına güvenilir.

Kıyas, yani analojik akıl yürütme kabul edilebilir davranışı belirlemek için kullanılabilir. Kuran uyuşturucudan söz etmez, ama alkolü yasaklar. O halde, sarhoş edici diğer maddelerin de yasaklandığı sonucunu çıkarabiliriz.

kanaat oluşturmak için kıyas kullanılabilir. Kuran'ın amacı Müslümanları ibadetten alıkoyan eylemlerden caydırmaksa, o zaman ticarete getirilen kısıtlama aynı şekilde başka sözleşmeler, eylemler ya da evlilik gibi hizmetler için de geçerli olabilir. Bu gibi konularda yalnızca kişisel kanaatini sunan âlimlerin yerine, Şafii yaratıcı düşünmeyi, İslamın güvenilir kaynaklarına, Kuran'a ve Sünnete oturtmaya yardımcı oldu.

Fıkıh mezhepleri

Şafii'nin şeriatın dört kaynağını – Kuran, Sünnet, icma ve kıyas– özetlemesi şeriatı birleştirmeye çok yardımcı oldu, ama farklı fıkıh mezhepleri bu kaynakları farklı kullanır. 13. yüzyıldan itibaren, İslamın en büyük kolu Sünni İslamda dört mezhep ağırlıkta oldu. Her mezhep kurucusunun adıyla anılır: Şafii, Hanbeli, Hanefi ve Maliki. Şafii ve Hanbeli mezhepler şeriat tefsirinde kaynaklardan alınan kanıtlara dayanır; Hanefi ve Maliki mezhepler, kıyası da teşvik eder.

Şii İslamda da fıkıh mezhepleri gelişti. Şii Müslümanlar için imamın kilit rolünden ötürü, bu mezhepler Ali'nin ve imamların geleneklerine önem verir. Şiiler Muhammed'in kuzeni Ali'yi ilk imam olarak görür – Sünnilerle Şiilerin hemfikir olmadığı bir nokta. Şiiler ulu liderleri ve şeriat konusunda en yüksek otorite olan imamın kararlarını, kıyasa ve icmaya tercih eder.

Bugün Müslüman toplumda fıkıh mezhepleri hâlâ vardır. Müslümanların ağırlıkta olduğu bölgelerde mahkemelerdeki hukuksal konularda ulema hüküm verir ve fetva çıkarır. Kadılar şeriatı uygular ve savunur. Bir Müslüman gibi yaşamanın en iyi yoluyla ilgili daha dünyevi sorunlarla karşılaşan Müslümanlar da yetkililerden öğüt isteyebilir. Gayrimüslim toplumlarda yerel ulema kendi cemaatine yol gösterir ve moderne bir dönüşle Müslümanlar, şeriata adanmış uluslararası merkezlerin yönettiği web-tabanlı yardım hatlarına da başvurabilir. Fetva vermenin en iyi yoluyla ilgili tartışmalar hâlâ devam etse de, şeriat birçok kişi için, Allah'ın gösterdiği en iyi yaşam yoludur. ■

Ebu Abdullah Muhammed bin İdris eş-Şafii

Şafii'nin yaşamıyla ilgili epeyce efsane çıkmıştır. Bu nedenle ilk yıllarının ayrıntıları bilinmiyor; ama eldeki en eski anlatımlara göre 767'de Gazze'de doğdu. Gençken ailesi Mekke'ye taşındı; orada hadis ve fıkıh dersleri aldı. 10 yaşında Kuran'ı ezberlediği söylenir. Sonra Medine'ye taşındı; Maliki mezhebinin kurucusu Malik bin Enes'ten fıkıh dersi aldı. Bağdat'ta ders verdi, sonunda Mısır'a yerleşti. Bir hoca ve alim olarak çalışmalarıyla, fıkhın babası olarak anıldı, fıkıh düşüncesinin şekillenmesine yardımcı oldu. 820'de öldü ve Fustat'ta (Kahire) gömüldü.

Önemli eserleri

9. yüzyıl *el-Ümm; Kitabü'r-Risale*

“Benim ümmetim hiçbir zaman yanlışta hemfikir olmaz.”
Hadis

ALLAH'I DÜŞÜNEBİLİRİZ, AMA İDRAK EDEMEYİZ

İSLAMDA TEOLOJİK SPEKÜLASYON

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Ebu'l-Hasan el-Eş'ari

NE ZAMAN VE NEREDE
10. yüzyıl, Arabistan

ÖNCE
MS y. 990 Suriyeli filozof Ebu'l Ala el-Maari rasyonalizmi kullanıp dinsel dogmayı reddeder, iddialarını "imkânsız" diye eleştirir.

SONRA
11. yüzyıl İbn Sina rasyonel felsefeyi İslam teolojisiyle uzlaştırmaya çalışır.

11. yüzyıl Gazali, İslam ilahiyatında felsefenin kullanılması konusunda *Tehafütü'l-Felasife*'yi (Filozofların Tutarsızlığını) yazar.

12. yüzyıl İbn Rüşd, Gazali'nin eserine bir yanıt yazar: *Tehafüt't-Tehafüt* (Tutarsızlığın Tutarsızlığı).

İslam, Allah'ın aşkın, ya da insan idrakının ötesinde olduğunu öğretir. Bu durum Müslümanların Allah'ı düşünmelerine, kim ve ne olduğu konularına kafa yormalarına engel değildir, ama asla Allah'ın mahiyetini ya da işlerini anlama beklentisiyle bunu yapmamalılar. İslamın Allah'ın mahiyetiyle ilgili felsefi spekülasyonla başlayan bir tartışmanın içine girdiği 10. yüzyılda Ebu'l-Hasan el-Eşa'ri'nin vardığı sonuç buydu.

8. yüzyılda Abbasi hanedanın halifeleri İslam dünyasında bilim ve sanatın gelişmesini teşvik etmişti ve Müslüman

Ayrıca bkz.: Tarımlanamaz olanı tanımlamak 184–85 ▪ Uyumlu yaşamanın yolu 272–75 ▪ İlahinin birliği gereklidir 280–81

> Allah… akla gelen ya da hayal dünyasında resmedilen her şeyden farklıdır.
> **el-Eşa'ri**

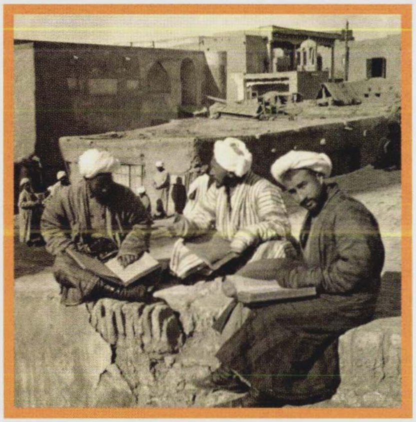
ilahiyatçıların elinde, Aristoteles gibi Yunan filozofların eserlerinin Arapça çevirileri vardı. Bu âlimlerden bazıları, "yeni" Yunan düşünme yollarını Kuran'ın içeriğine uyguladı. 9. yüzyılda İslam ilahiyatında önemli bir güç haline gelen ve Mutezile denilen bir grup oluşturdular.

Radikal düşünürler

Mutezile, Kuran'daki açık çelişkileri çözmek için Yunan felsefi yöntemlerinin kullanılabileceği düşüncesinden esinlendi. Kuran Allah'ın birliğini vurgular –Allah bölünmezdir ve bu yüzden, insanlar gibi parçalardan oluşan herhangi bir cismi yoktur. Ama Kuran'da, örneğin Allah'ın ellerine ve gözlerine özel olarak işaret eden pasajlar vardır. Bu tür tasvirleri harfi harfine kabul etmek insanbiçimciliğe (Allah'a insani özellikler atfetmeye) yol açar ve Allahı yarattığı varlıklarla karşılaştırmak olarak görülebilirdi ve bu da en büyük günahtı. Mutezile, bu tür göndermelerin metaforik olduğunu öne sürdü. Örneğin Allah'ın eline bir gönderme onun gücüne işaret etmek olarak yorumlanabilirdi. Muteziler özgür irade, kader ve Kuran'ın mahiyetini –ebediyen var mıydı yoksa bir noktada Allah tarafından mı yaratıldı– belirleme gibi başka ilahiyat konularına da Yunan mantığını uyguladı.

Ne var ki, çok geçmeden, Mutezile'nin kapsamlı spekülasyonu sansürle karşılaşmaya ve kamuoyu aleyhlerine dönmeye başladı. Allahla ilgili felsefi ve teolojik spekülasyon caizdir ve İslami düşünce bakımından gerçekten önemlidir; ama Kuran'ın ya da Muhammed'in özel olarak ele almadığı sorulara yanıtlar aramak, İslama göre, yalnızca gereksiz değil, aynı zamanda günahtır da –bidat, yenilikçilik günahı.

Mutezili düşünür el-Eşa'ri, Kuran'ın tanrı tariflerini metafora indirgemeyi reddetti, ama aynı zamanda Allah'ı insan-biçimlileştirmeye de karşı çıktı. Müslümanlar nasıl olduğunu bilmese de, Allah'ın elleri varmış gibi tarif edilebileceğini öne sürdü. El-Eşa'ri ve Eşariler olarak bilinen düşünür grubu Kuran'ın sözlerini olduğu gibi bıraktı, ama Allah idrakin ötesinde olduğu için Allah hakkında insan terimleriyle konuşmaktan uzak durarak Allah hakkında teolojik düşünmeyi saf tuttu. ■

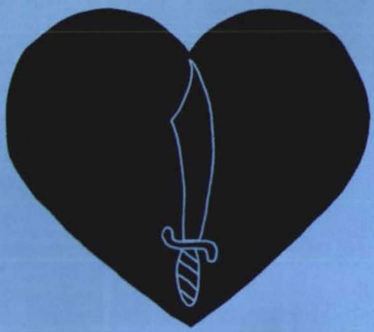
Müslüman ulema Allahı düşünmede, kim ve ne olduğu konularına kafa yormada serbesttir; ama asla Allah'ın mahiyetini ya da işlerini anlamayı beklememeliler.

Ebu'l-Hasan el-Eş'ari

Ebu'l-Hasan el-Eş'ari MS 873 civarında Basra'da doğdu. Kelamın gelişiminde büyük payı olduğu düşünülür ve İslamın en büyük âlimlerinin çoğuna hocalık yapmıştır. Eşa'ri kelamı, onun düşüncesiyle ve öğrencilerinin eserleriyle, Sünni Müslümanlar için egemen itikadi mezhep haline geldi. 40 yaşına kadar bir Mutezile kelamcısı olarak kaldı; ondan sonra Mutezile düşüncesinin çoğunu terk etti. Bazıları hocasıyla bir kelam tartışmasına girdikten sonra ayrıldığını, bazıları Mutezile kelamı ile İslam arasında çelişkiler olduğunu fark ettiğini söyler. 935'te öldü.

Önemli eserleri

9. ve 10. yüzyıl *Makalatü'l-İslamiyin; El-ibane an Usulu'd-Diyane.*

CİHAT DİNİ GÖREVİMİZDİR

ALLAH YOLUNDA ÇALIŞMAK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Şemsü'l-Eimme Serahsi

NE ZAMAN VE NEREDE
11. yüzyıl, İran

ÖNCE
MS 7. yüzyıl Muhammed'in orduları Arabistan'ın çoğunu fethedip İslam bayrağı altında birleştirir.

8. yüzyıl İslami yayılma batıda İspanya'ya ve doğuda İran'a kadar devam eder.

8. yüzyıl Fıkıh bilgini Ebu Hanife, İslamın yalnızca savunma savaşına izin verdiğini öne sürer.

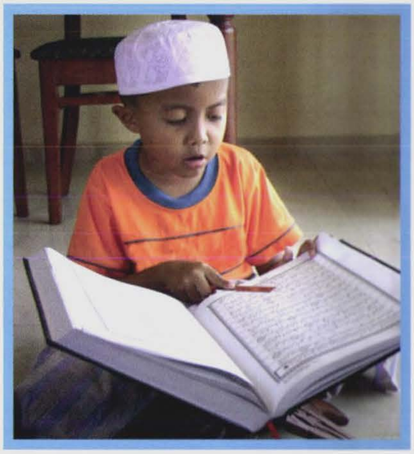
SONRA
12. yüzyıl Müslüman filozof İbn Rüşd cihadı dörde ayırır: kalple cihat, dille cihat, elle cihat ve kılıçla cihat.

1964 Mısırlı yazar Seyyid Kutub, bütün dünyada İslamı hâkim kılmak için bir misyon olarak cihadı savunur.

Kuran'ın, Muhammed'in ve şeriatın yol göstericiliğine rağmen, Allah'a ve disiplinli bir yaşama odaklanmayı sürdürmek Müslümanlar için hâlâ bir sorun olarak duruyor. İtaatsizlik her zaman bir cazibedir ve kötülük hep vardır. Bu nedenle Müslümanlar sürekli Allah'a yakın durmaya çalışmalı ve kötülükle mücadele etmelidir. Bu "çabalama" ya da "mücadele" cihat olarak bilinir.

Pek çok Müslümana göre cihat iki farklı şekilde kullanılır: "Büyük cihat" en yaygın olanıdır. Bu cihat kişisel günaha karşı sürekli mücadeledir, nedamet getirmeyi ve Allah'ın merhametine sığınmayı, iğvadan kaçınmayı ve başkaları için adalet istemeyi gerektirir. "Küçük cihat" Müslümanlarda daha az yaygın olmasına rağmen, çok daha fazla bilinir. Kötülük yapanlara karşı meşru güç, bazen askeri güç kullanmayı gerektirir.

11. yüzyılda İslamın en ünlü fıkıh bilginlerinden biri, Şemsü'l-Eimme Serasi küçük cihadı dört evreli bir süreç olarak irdeledi. Birinci evrede başkalarına karşı cihadın barışçı ve pasif olması gerektiğini öne sürdü. İkinci evrede İslam barışçı tartışmayla savunulmalı. Üçüncü evrede adaletsizliğe karşı Müslüman cemaati savunmaya izin verilir. Dördüncü evrede, İslam inancı tehdit altında olunca Müslümanlar özel hukuk içinde ve Kuran'ın yol göstericiliğinde silahlı çatışmaya girmeye çağrılır. ■

En küçük öğrenciler bile inancını koruyarak, Allah'ın merhametine sığınarak, iğvadan kaçınarak ve başkaları için adalet isteyerek iyi bir Müslüman olmaya çalışmanın önemini öğrenir.

Ayrıca bkz.: Augustinus ve özgür irade 220–21 ▪ Uyumlu yaşamanın yolu 272–75 ▪ İslami uyanışın yükselişi 286–90

DÜNYA ALLAH'A YOLCULUĞUN BİR AŞAMASIDIR

HAKKANİYETİN EN BÜYÜK ÖDÜLÜ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Ebu Hamid bin Muhammed et-Tusi el-Gazali

NE ZAMAN VE NEREDE
1058-1111, İran

ÖNCE
MÖ 500 İbrani Kitabı Mukaddes, insanoğlunun ilk varoluşunu bir cennet bahçesinde tarif eder.

MS 1. yüzyıl İsa yeryüzünde "Tanrı'nın Krallığının" başladığını duyurur.

874'ten itibaren Şii Müslümanlar "gizli imamın" gelecekte gelip zamanın sonunu başlatacağına inanır.

1014–15 Müslüman filozof İbn Sina eskatologya üzerine en önemli eserini *el-Adhaviyye*'yi yazar.

SONRA
1190 Müslüman filozof İbn Rüşd *Faslü'l-Makal*'da Hüküm Gününü tartışır.

Kuran'a göre dünyanın sonuna Hüküm Günü eşlik edecek; o zaman her kişinin kaderi adalet terazisiyle belirlenecek. Yeryüzündeki iyi amelleri kötü amellerinden fazla olanlar, İslamda lüks bir bahçe olarak tasvir edilen cennete gidecek; kötü amelleri iyi amellerinden fazla olanlar ise cehennem azabına gönderilecek.

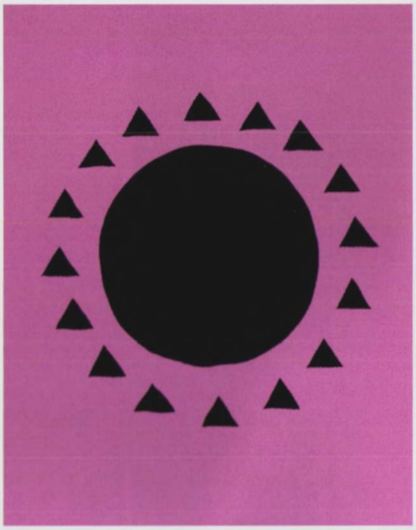
Bu ilahi yargı düşüncesi, Kuran'da sürekli tekrarlanan Allah'ın merhametinin ve bağışlayıcılığının karşısına konulur. Aslında Müslümanlar, Allah'ın merhametini umut edenler olarak gayrimüslimlerden ayrılırlar. Merhametine mazhar olunca Allah'la buluşmayı da umarlar (Kuran'da Hüküm Gününe bu buluşma olarak işaret edilir).

Umut ve cennet

Müslüman âlim Ebu Hamid bin Muhammed et-Tusi el-Gazali, *Korku ve Umut Kitabı* başlıklı bir risalede Müslüman umut ve cennet kavramları arasındaki ilişkiye odaklandı. Sahiden Allah'tan korkanların ona doğru koşup merhametini isteyeceklerini öne sürdü. Gazali Allah'la buluşma arzusunu, sürülmüş toprağa tohum eken, tohumu aksatmadan sulayan, zararlı otları düzenli olarak temizleyen ve haklı olarak hasat umut eden bir çiftçiye benzetir. Benzer şekilde, Allah'a inanan, onun emirlerine uyan ve ahlaklı olan Müslüman, hem Allah'tan şefkat, hem cennetin ödüllerini bekleyebilir. ■

> Umut dizginleri dışında hiçbir şey Rahim'in civarına ve Bahçelerin neşesine götürmez.
> **Gazali**

Ayrıca bkz.: Ölümden sonra yaşama hazırlanmak 58–59 ▪ Yeni bir çağ vaadi 178–81 ▪ İsa'nın dünyaya mesajı 204–207

ALLAH EŞSİZDİR

İLAHİNİN BİRLİĞİ ZORUNLUDUR

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Muhammed ibn Tumart

NE ZAMAN VE NEREDE
11082-1130, Kuzey Afrika

ÖNCE
MS y. 800-950 Aristoteles'in eserleri Arapçaya çevrilir.

10. yüzyıl Müslüman bilgin Farabi İlk Nedeni (Allah) irdeler.

1027 İranlı filozof İbn Sina, aklın Allah'ın varlığını gerektirdiğini öne sürer.

SONRA
y.1238 Ünlü mutasavvıf hoca İbn Arabi, "Varlığın Tekliği" üzerine düşünür.

1982 Filistinli düşünür İsmail el-Faruki, *Tevhid: Düşünce ve Hayata Uzanımları*'nı yazar.

1990 Ozay Mehmet, tevhidin dinsel ve laik Müslüman kimliğin temeli olduğunu öne sürer.

İslam tektanrıcı bir dindir ve temel ilkelerinden biri *tevhit*tir (kelime anlamı "birlik") –ilahi birlik öğretisi. Müslüman düşünceye göre yalnızca bir Allah vardır ve mahiyeti tektir; Hıristiyanların inandığı gibi bir üçlü değildir.

Tevhid kavramı Kuran'da geniş yer alır ve İslamın temel amentüsü kelimei şahadetin ilk bölümünü oluşturur: "Allah'tan başka ilah yoktur." Öte yandan tevhid öğretisi İslamdaki en büyük günahın, tevhidin ihlali olan bağışlanamaz şirk koşma günahının temelini de

Akıl bize dünyadaki şeylerin (insanlar da dahil) değişken, fani olduklarını ve kendilerinden önce gelen **bir şey tarafından yaratıldığını söyler.**

→ Ne var ki, bütün olayların ve varlıkların **başlangıcında, başka bir şeyin neden olmadığı bir şey** var olmalı.

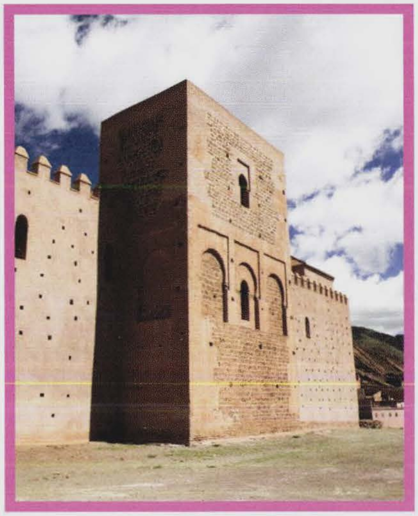
↓ Bu **eşsiz yaratıcı** Allah'tır.

← Eşsiz yaratıcı "başlamadı" ve son bulmayacak –**Allah vardır ve hep var olacak.**

↓ Mutlak yaratıcı, değişmeyen, ebedi ve her şeyin İlk Nedeni olan **tek varlıktır.**

→ Allah **ortağı ya da dengi olmayan** tek bir varlıktır.

Ayrıca bkz.: Tanımlanamazı tanımlamak 184–85 ▪ İlahi bir üçleme 212–19 ▪ İmanın temel amelleri 262–69 ▪ İslamda teolojik spekülasyon 276–77

Fas'ın Atlas Dağlarındaki Tin Mal Camii, 12. yüzyılda Muvahhid akidenin manevi merkezi oldu.

oluşturur. Kelime anlamı "paylaşmak" olan şirk günahı, Allah'a bir ortak atfedildiği zaman işlenir. Çünkü Allah'a ortak koşmak ya birden çok tanrıya inanmaya ya da Allah'ın tam olarak kusursuz olmadığına ve bir ortağa ihtiyaç duyduğuna inanmaya işaret eder.

Bir tevhid akidesi

İslam tarihi boyunca Müslümanlar tevhid fikrine kafa yordu. 12. yüzyılda bu, Muvahhidler ("birliği vurgulayanlar") olarak bilinen bir harekete yol açtı. Muhammed ibn Tumart'ın kurduğu bu hareket, Muvahhid *akide* olarak ifade edilen bir tevhit anlayışına dayanmaktaydı.

Muvahhid akide *kelam* – Allah'ın mahiyeti üzerine teolojik spekülasyon– öğelerini, Kuran ve Sünnet (Muhammed'in dedikleri ve yaptıkları) yorumlarıyla birleştirdi. En anlamlı karakteristiklerinden biri, yalnızca âlimlere değil, Muvahhid iddiaları kendi mantıkları ve kişisel deneyimleriyle sınayabilecek geniş bir kitleye hitap etmeyi amaçlamış olmasıdır.

Neden ve sonuç

Muvahhid akide, tevhid fikrinin İslamın en anlamlı kısmı olduğunu gösteren hadislerle başlar. Sonra, büyük ölçüde Aristotelesçi felsefeden türetilen eşsiz iddiayı sunar: İmandan çok akıl ve mantık Allah'ın varlığı hakikatini gerektirir. Bu nedenle, akıl sahibi olanlar Allah'ın var olup olmadığını anlar.

Muvahhid akide Allah'ın birliğini savunmak için, her iddiayı bir önceki iddiaya dayandırarak tümdengelimli muhakemeyi kullanır. Her şeyin bir yapıcısının olduğunu öne sürer –dünyadaki her bir şeyin meydana gelmesine bir şey neden olmuştur (bu, alet yapan bir insan da olabilir, bir meşede büyüyen palamut da). İnsanlar olağanüstü karmaşık yaratıklardır. Dünyadaki her şey bir şey tarafından meydana getirildiyse, bu neden sonuç zincirinin başlangıcında kendisinden önce bir şey tarafından meydana getirilmeyen –başka her şeyin ilk nedeni– bir varlık olmalıdır. Bu varlık Allahtır –eşsiz ve mutlak olan (başlangıcı ve sonu olmayan). Onun mutlak varlığını kabul edersek, başka bir ilahın onun gücünü paylaşamayacağını ve yalnızca Allah'ın tek ve eşsiz olduğunu da kabul etmeliyiz. ■

Muhammed ibn Tumart

Muhammed ibn Tumart 1082 civarında bugünkü Fas'ın Atlas Dağlarında doğan bir Berberiydi. İslam ilahiyatını incelemek için Doğu'yu gezdi ve dinsel coşkuyla dolup, İslamı Allah'ın birliğine ilişkin görüşüne uygun ıslah etme arzusuna dayanan bir hareket oluşturdu.

İbn Tumart 1118 civarında Fas'a döndü; burada hareketi güçlendi ve kalabalıklaştı. 1121'de kendini İslama saflığı geri getirecek Mehdi ilan etti. Taraftarları kuzeybatı Afrika'nın büyük bölümüne ve İspanya'nın bir kısmına hâkim olmadan önce, 1130 civarında öldü.

İbn Tumart'ın hareketi 13. yüzyılda geriledi. Onunla ve taraftarlarıyla ilgili yazılar (Muvahhid akide de dahil) *Le livre de Mohammed ibn Toumart*'ta (Muhammed ibn Tumart'ın Yaşamı) korunduğu halde, kendisine ait metinlerin hiçbiri bugüne kalmamıştır.

> Allahüteala'nın varlığı akıl icabı bilinir.
> **Muvahhid *akide***

ARAP, SU KOVASI VE MELEKLER, HEPSİ BİZİZ

TASAVVUF VE MİSTİK GELENEK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Celaleddin Rumi

NE ZAMAN VE NEREDE
13. yüzyıl, İran

ÖNCE
8. yüzyıl İlk mutasavvıf şairlerden Basralı Rabia-i Adeviye, tasavvufunda çilecilik ile takvayı kaynaştırır.

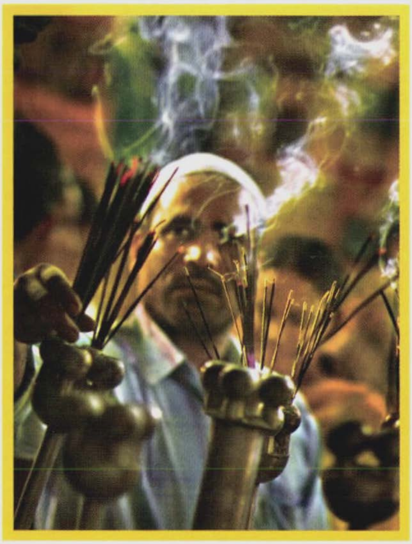
10. yüzyıl İranlı usta Hallac vecit halindeyken "Ene'l-Hak" der; sözleri Allah olduğunu iddia etme olarak yorumlanır ve bundan ötürü öldürülür.

SONRA
13. yüzyıl Bazı tasavvufi pratikler, zikir gibi, Yahudi ibadetiyle bütünleştirilir.

19. yüzyıl Mutasavvıf âlim Abdülkadir Cezayiri, Fransızların Cezayir işgaline karşı mücadeleye önderlik eder.

21. yüzyıl Yüzden fazla tasavvufi tarikat vardır.

Müslümanlar için şeriat Allah'a gerçek ibadete götüren bir dış yolsa, tasavvufi mistisizm de yalnızca Allah'ın yolunda gitmeye değil, ona daha fazla yaklaşmaya da yardım eden bir iç yoldur. İslamın gelişmesinin ilk evrelerinde, Allah'ın iradesine basit itaat bazı Müslümanlar için yeterince katı bir öğreti değildi. Egemen Müslüman seçkinler güç kazandıkça artan hoşgörüsüne tepki olarak, hayal kırıklığına uğrayan Müslümanlar Hazreti Muhammed zamanındaki İslamın saf ve yalın hali olduğunu düşündükleri şeye dönmek istedi. Maddi dünyadan uzaklaşarak ve doğrudan, kişisel bir Allah deneyimi yaşamaya çalışarak çileci bir yaşam sürdüler.

Çileciliğine ve nezaketine saygı duyulan mutasavvıf veli Nizamuddin Evliya'nın türbesi, her gün binlerce Müslüman ve gayrimüslim tarafından ziyaret edilir; tütsü yakılıp dua edilir.

Tasavvuf geliştikçe tarikatlar kuruldu; bu tarikatlarda dindar üstatlar öğretiyi öğrencilere öğretti. Bu tarikatların birçoğunun kalbinde, Allah'ı tam olarak yaşamak için benlikten vazgeçilmesi gerektiği inancı yatar. Bu yüzden, 13. yüzyıl mutasavvıfı Celaleddin Rumi, çölde yaşayan yoksul bir Arap ile açgözlü karısını yazdı. Kadın, karşılığında bir şey alacağını umarak, kocasını su dolu kovayı Allah'a vermeye zorlar. Koca gönülsüz olmasına rağmen, karısının ısrarlarına boyun eğer ve kovayı sunar –karşılığında kova altınla doldurulur. Ne var ki, bu "hazinenin" çölde onlara fazla yararı yoktur ve bu yüzden, zenginlik ve çıkar peşinde koşmanın insanı Allah'a odaklanmaktan uzaklaştırdığını hatırlatır. Aynı meselde Rumi,

Ayrıca bkz.: Ritüel ve tekrar 158–59 ▪ Sözcüklerin ötesine geçen Zen içgörüleri 160–63 ▪ Hıristiyanlıkta mistik deneyim 238

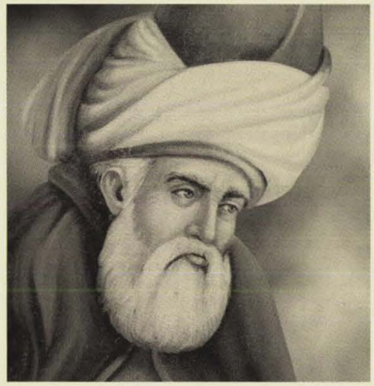
meleklerin Adem'i kıskanmasını da anlatır. Onlar da Allah'a odaklanmayı bırakır. Rumi'ye göre bu mesel, genel olarak insanlığı ve benlik peşinde koşma iğvasını tarif eder. Mutasavvıflara göre bir bireyin ilgi odağı, bir Allah deneyimi yaşama arayışında benliği yok saymak olmalıdır.

Dünyevi olandan vazgeçme

Tasavvufta kişisel bir Allah deneyimine ulaşmak, birbirini izleyen feragat, arınma ve içgörü evrelerinden geçmeyi gerektirir. Bu nedenle mutasavvıflar çileci – yoksulluk, oruç, sessizlik ve mücerretlik yoluyla maddi dünyayla bağları koparmak– olmanın yanı sıra, çoğu kez dinsel deneyimlerle ya da psikolojik hallerle derin bir Allah sevgisine de büyük önem verir. Bu hallere çoğu kez zikirle ya da derin düşünceli nefes alıştırmalarıyla ulaşılır. Bu alıştırmaların içinde kaybolmak, mutasavvıfın dünyevi bağlantıları unutmasına ve Allah'a daha iyi odaklanmasına yardım eder.

Rumi Allah'ın varlığı deneyimini daha doğrudan yaşama çabasında hem müziğe hem semaha büyük önem verdi. Mevleviler, vecde gelip Allah'la birleşmeyi yaşamak için ilahi okumayı ve semah dönmeyi kullanır. Semahlarının, güneş sistemini simgelediği; şeyhin etrafında dönerken, güneş sistemini taklit ettikleri söylenir.

Birçok Müslümana göre bazı mutasavvıflar Sünni İslamın sınırlarını zorladı ve tasavvuf 17. yüzyıldan itibaren bastırıldı. Bununla birlikte, dünyanın her yerinde tarikatlar hâlâ vardır ve hem Müslümanları hem gayrimüslimleri kendine çekmektedir. ▪

Muhammed Celaleddin Rumi

Muhammed Celaleddin Rumi 1207'de Belh'te (bugünkü Afganistan'da) doğdu. Ailesi, Hazreti Muhammed'in yakın arkadaşı ve halefi Ebu Bekir'in soyundan geldiğini iddia etti. Babasıyla birlikte İran'ı ve Arabistan'ı dolaştıktan sonra Konya'ya yerleşti.

Rumi Konya'da mutasavvıf şeyh Şems-i Tebrizi ile karşılaştı. O sırada Rumi, bir İslami ilimler hocasıydı; ama mutasavvıf şeyh onun üzerinde o kadar derin bir etki bıraktı ki, kendini tamamen tasavvufa vermek için derslerini bıraktı. Takipçileri Mevlevi tarikatını kurdu.

Felsefesi ve ilmiyle de tanınmasına rağmen, Rumi en iyi tasavvufi şiirleriyle hatırlanır. 1273'te Konya'da öldü.

Önemli eserleri

1258–1273 *Mesnevi*
13. yüzyıl *Divan-ı Şems-i Tebrizi*
13. yüzyıl *Fihi Ma-Fih*

AHİR ZAMAN YENİ BİR PEYGAMBER ÇIKARDI

KADIYANİLİĞİN KÖKENLERİ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Mirza Galam Ahmed

NE ZAMAN VE NEREDE
Geç 19. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE

632 Son peygamber Hazreti Muhammed Medine'de ölür.

872 Şii İslamın Mehdi'si kayıplara karışır, iddiaya göre dünyanın sonuna kadar geri dönmeyecek.

19. yüzyıl İngilizlere karşı Hindistan bağımsızlık hareketi, militan öğelerle birlikte güçlenir.

SONRA

1908 Hakim Nureddin Kadıyaniliğin liderliğini üstlenir.

1973 Kadıyanilik, Kadıyan ve Lahor gruplarına bölünür.

1983 Bir Kadıyan konferansına 200.000 kişi katılır; ertesi yıl Pakistan'da gruba kısıtlamalar getirilir.

Muhammed'den sonra peygamber olamaz.

↓

Ama İslamın takipçileri, Muhammed'in getirdiği Allah'ın **saf mesajını kaybetti.**

↓

Müslümanları **imanın saf yoluna** tekrar sokmak için **yeni bir mesaja** ihtiyaç vardır.

↓

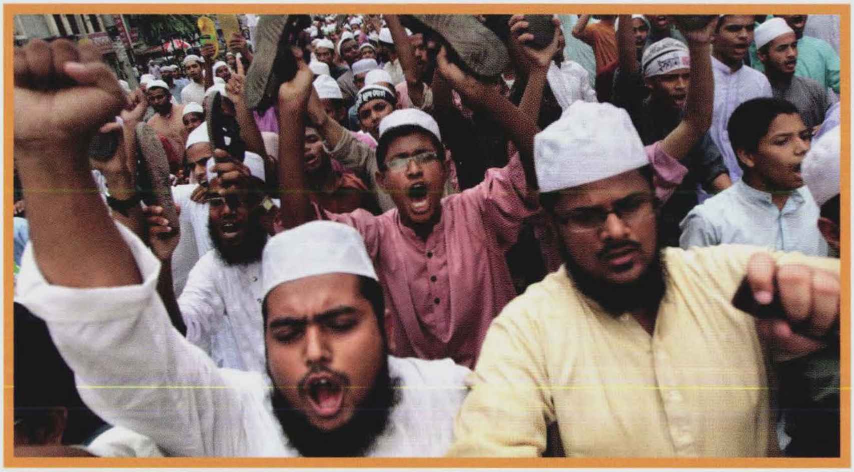
Yenileyici ve nebi olarak **Mirza Galam Ahmed bu mesajı getirir.**

1882'de Mirza Gulam Ahmed kendisini İslamın nebisi ya da ilahi olarak atanmış ıslahatçısı ilan etti. İddiasına göre, İslamı ihya etmeye ve saf temellerine döndürmeye gelmişti. Onun etrafında oluşan hareket, Kadıyanilik ya da Ahmediyye olarak anıldı.

Sünni Müslüman düşüncede Hazreti Muhammed İslamın son peygamberidir, bu nedenle peygamberlik iddiasında bulunan herkes suçludur. Ama Gulam Ahmed, Kuran'ın ötesinde yeni bir vahiy getirme iddiasında bulunmadı. Aksine, Müslüman cemaati köklerine geri götürme amacıyla yeni bir yorum sundu. Bu haliyle, şeriat getirmeyen, şeriatı yeniden yürürlüğe koyan diğer nebilerle karşılaştırılabilir: Örneğin, Müslümanların Musa'ya verilen mesajı canlandırmak için Allah tarafından gönderildiğini düşündükleri Harun.

Gulam Almed daha önce Sünni olmayan bazı öğretiler geliştirmişti. Gulam Ahmed'e göre, İsa çarmıhta ölmedi ve Müslümanların geleneksel olarak inandığı gibi, Allah tarafından göğe çekilerek ölmekten de kurtarılmadı. İsa sadece bayıldı, daha sonra kendine geldi ve kayıp

Ayrıca bkz.: Peygamber ve İslamın kökenleri 252–53 ▪ Şii İslamın doğuşu 270–71 ▪ Allah yolunda çalışmak 278 ▪ İslami uyanışın yükselişi 286–90

Gulam Ahmed'in nebiliğine Kadıyani inanç Sünni İslamda şiddetli duygu yaratmaya, hatta bazen harekete karşı toplu protestolara yol açmaya devam ediyor.

İsrail kabilelerini aramak için Afganistan'a ve Keşmir'e gitti. Gulam Ahmed cihatla ilgili İslam düşüncesine de meydan okuyup, caiz olan tek cihat biçiminin İslamın mesajını barışçı bir biçimde yaymak için tasarlanan manevi cihat olduğunu iddia etti. İngiliz karşıtı huzursuzluğun arttığı 19. yüzyıl Hindistan'ı bağlamında bu düşünce özellikle anlamlıydı.

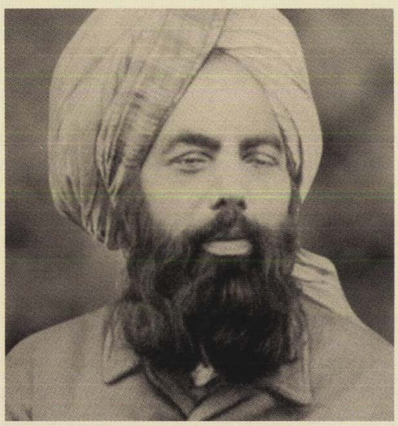
Tartışmalı iddialar

Ahmed'in iddiaları, taraftarlarının sayısı arttıkça gelişti ve kendisini yalnızca İslamın nebisi değil, Mehdi ve İsa'nın manevi halefi de ilan etti. Birçok Müslüman için bu iddialar aşırıydı ve Muhammed'in ve ona inen vahyin yerine meydan okumaktaydı. Bu nedenle Gulam Ahmed ve takipçileri, birçok Müslüman tarafından reddedildi.

Gulam Ahmed'in iddiaları kendi hareketi içinde bile tartışmaya neden oldu. 1908'de ölümünden sonra Kadıyanilik iki hizbe bölündü: Gulam Ahmed'in öğretilerini savunan Kadıyan kolu ve Lahori Kadıyanilik kolu. Lahori kolu Gulam Ahmed'i İslam inancının yenileyicisi olarak kabul etti; ama bundan öteye geçmedi. Nebilik iddiasını da reddetti.

1973'te Pakistan'da Kadıyanilik yasal olarak gayrimüslim ilan edildi ve 1984'te Müslüman olduğunu iddia eden ve inancının İslam olduğunu söyleyen ya da İslam terminolojisini kullanan her Kadıyaniyi cezalandırmaya izin veren bir fetva çıkarıldı. Ondan sonra Kadıyaniler uluslararası genel merkezlerini Hint altkıtasından Londra'ya taşıdı. ▪

Mirza Gulam Ahmed

Mirza Gulam Ahmed 1835'te, Hindistan'da Lahor'a yakın Kadıyan köyünde doğdu. İkiz kız kardeşi doğumdan kısa süre sonra öldü. Çoğunluğun okuma yazma bilmediği bir toplumda Gulam Ahmed Arapça ve Farsça okudu ve hekim babasından tıp öğrendi. Gençliğinde dinsel çalışmalarını sürdürürken memurluk da yaptı.

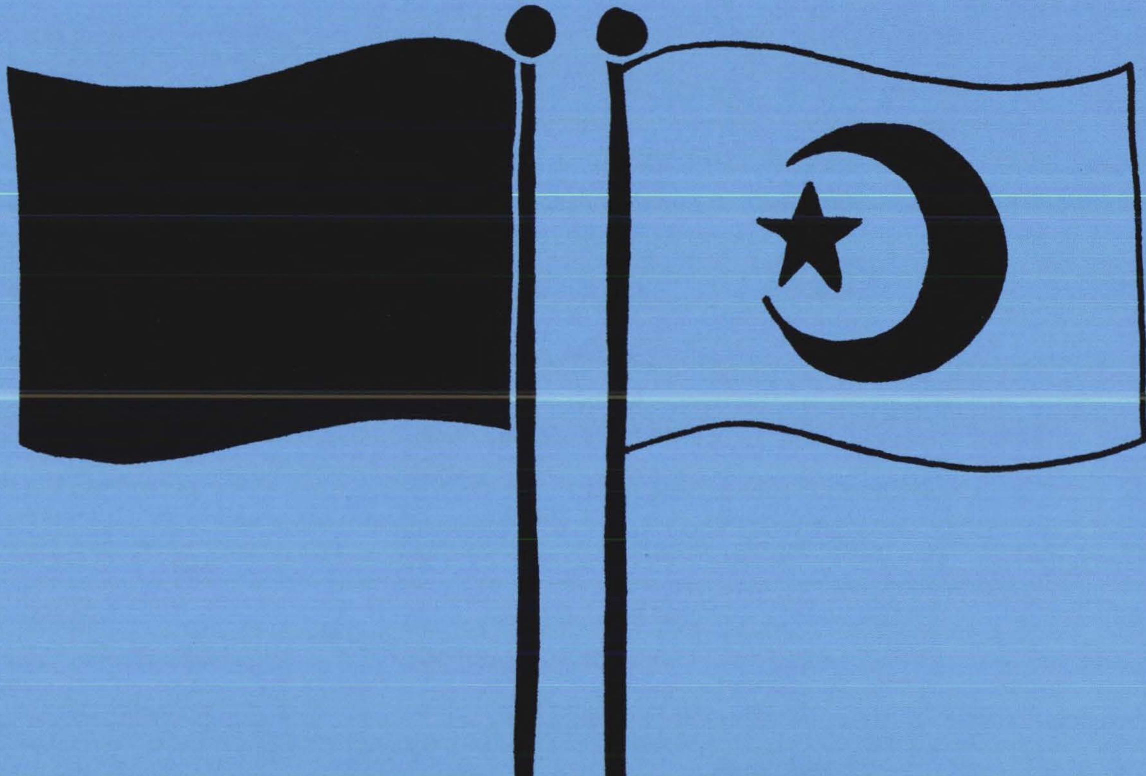
İlahi misyonunu 1882'de duyurdu ve 1888'de takipçilerinden kendisine resmen biat etmelerini istedi. Yaklaşık 40 kişi biat etti ve 1889'da harekete katılanlara yol gösteren bir kurallar dizisi yayımladı. Gulam Ahmed Kuzey Hindistan'ın her tarafını dolaşarak öğretilerini yaydı, İslami liderlerle tartıştı. 1908'de öldü; Kadiyani hareketin liderliğini bir arkadaşına bıraktı, o da Ahmed'in en büyük oğluna devretti.

Önemli eserleri

1880–84 *Kadıyanilik Davası*
1891 *İslamın Zaferi*
1898 *Kılavuz Yıldızı*

İSLAM BATI'NIN ETKİSİNDEN KURTULMALIDIR

İSLAMİ UYANIŞIN YÜKSELİŞİ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Seyyid Kutub

NE ZAMAN VE NEREDE
20. yüzyıl, Mısır

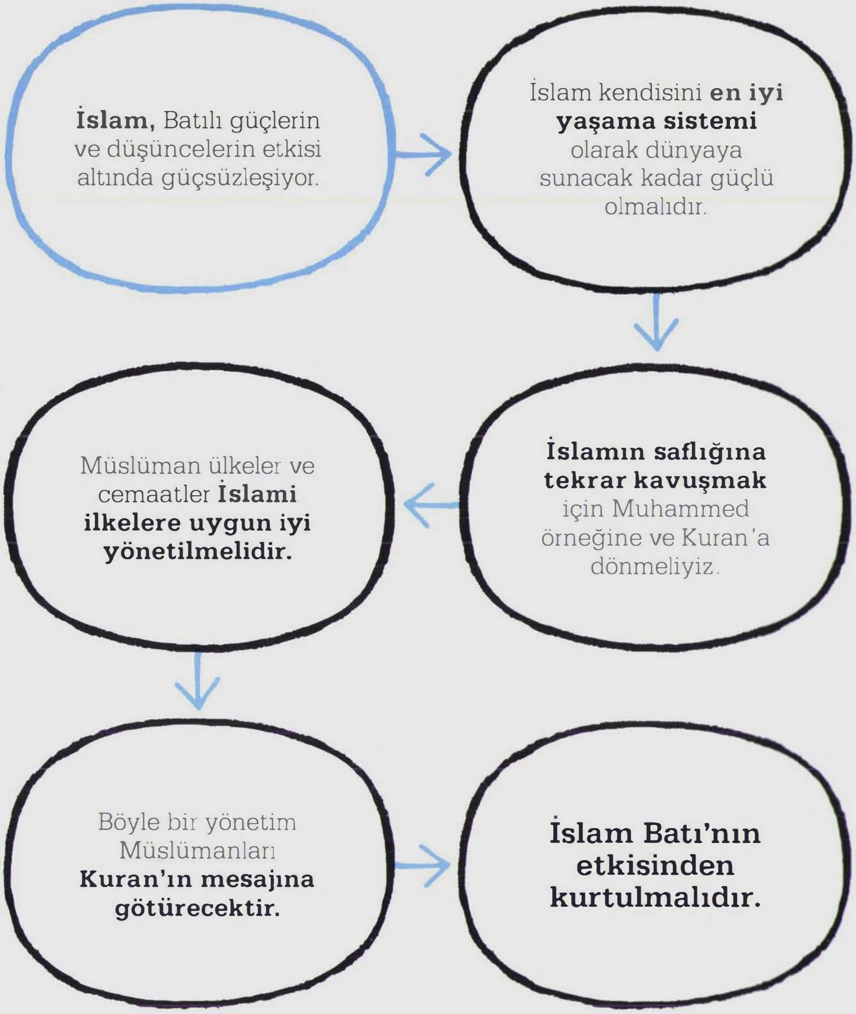
ÖNCE
1839–97 Aktivist ve yazar Cemaleddin Afgani İslam ülkelerindeki sömürgeci varlığı eleştirir.

1849–1905 Mısırlı alim, fakih ve reformcu Muhammed Abduh Batı'nın nüfuzunu eleştirir.

1882 İngiliz askerler Mısır'ı işgal eder. İngiliz varlığı ve nüfuzu zamanla artar.

SONRA
1903–79 Uyanışçı düşünür Ebu'l-Ala el-Mevdudi, en çok okunan Müslüman yazarlardan biri olur.

1951 Seyyid Kutub'un arkadaşı Eymen el-Zevahiri, militan el-Kaide grubunda önemli bir rol oynar.

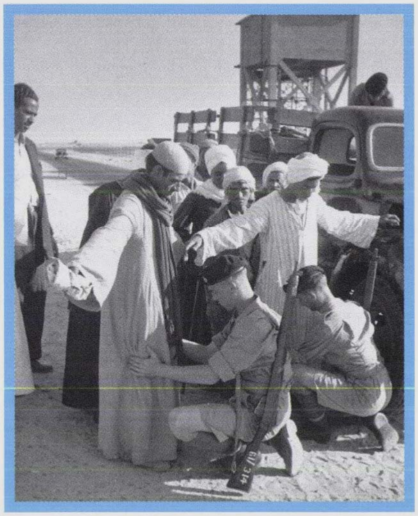

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde dünyanın büyük Müslüman güçleri gerilemekteydi. Osmanlı ve Babürlü imparatorlukları siyasal nüfuzlarını kaybetmişti ve Batılı güçler, Kuzey Afrika'nın ve Asya'nın Müslüman ağırlıklı bölgelerini sömürgeleştiriyordu –Fransızlar Kuzey Afrika'yı, İngilizler Hindistan'ı ve Ortadoğu'yu ve Hollandalılar Endonezya'yı. Bazı Müslümanlar Batı'nın varlığıyla birlikte gelen değişiklikleri ve modernleşmeyi iyi karşıladı. Ne var ki, Batı'nın etkisi, bazı Müslümanları da bilim ve teknolojinin, Batılı siyasetin ve ekonominin, hatta modanın yaşamlarındaki yerini düşünmeye zorladı. Bazıları modernleşmeyle birlikte gelen laikleşmeye karşı İslamı korumak istedi; bazıları daha militan ve Batı karşıtıydı, emperyalist yönetimleri devirmeye çalışıyordu; bazıları da Batı etkisini bir ölçüde kabul etmeye hazırdı, ama İslami olan ile olmayan arasına açık ayrımlar koymaya çalıştı.

Bu bağlamdan, çok sayıda etkili İslamcı düşünür ve reformcu çıktı. Her birinin kendine özgü bağlamları ve vurguları olmasına rağmen, hepsi o sırada küresel İslami cemaatin zayıflığının farkındaydı ve bundan, Batı'nın etkisi altında İslamdan ayrılan Müslümanların sorumlu olduğunu düşündü. Bu nedenle, kendi toplumlarında egemen nüfuz olarak İslamın rolünü canlandırmaya çalıştılar.

Birçok Müslüman uyanışçı, yalnızca Batı'nın etkisinden kurtularak değil, aynı zamanda İslamın üstünlüğünü vurgulayarak İslamı eski haline getirmenin en iyi yol olduğunu düşündü. Bunu

Ayrıca bkz.: Allah, sözünü ve iradesini belli eder 254–61 ▪ Uyumlu yaşamanın yolu 272–75 ▪ Allah yolunda çalışmak 278

Mısırlı işçiler, 1956'da Süveyş Krizi sırasında İngiliz askerler tarafından aranıyor. İngiliz askerlerinin dini inanç karşısındaki anlayışsızlığı ve kötü muamelesi İslami uyanışı besledi.

yapmak için, dinsel ve siyasal yaşamda cihadın (s. 278) merkezi rolünü savundular. Bu anlamda ele alınan cihat, İslami olmayan güçlere karşı, uyanışçıların adalet ve hakkaniyet olduğuna inandıkları şey uğruna kötülüğü ortadan kaldıran devrimci bir mücadele haline geldi. Aynı şeklide uyanışçılar, ahlaksız hükümetlerin yerini ilahi ilkelere uygun kurulan İslami sistemlerin alması gerektiğini de düşündü. Birçok Müslüman uyanışçının kafasında Kuran'a ve İslama dayanan bir yönetim, kusursuz toplumsal sistemi getirecekti ve buna ulaşmanın en iyi yolu, militan eylem, direniş ve devrimle kendini gösteren bir cihattı.

Mısır aktivizmi

20. yüzyıl Mısır'ında Müslüman bir aktivist olan Seyyid Kutub, en etkili uyanışçı düşünürlerden biri oldu. Kutub'un bakış açısına göre, Mısır İngiliz sömürge yönetimi altında gittikçe zayıflamış ve yozlaşmıştı. Batı ve kültürel etkisiyle ilgili yaşadıklarından hayal kırıklığına uğrayan Kutub, Müslüman dindaşlarını yabancı denetiminden çıkarıp İslama geri götürmeye çalıştı. Din ve devlet işlerinin yanı sıra Kuran ve tefsir üzerine çok yazı yazdı ve 1920'lerde Mısır'da kurulan ve "Müslüman ailenin, bireyin, cemaatin... ve devletin yaşamını düzenleme"nin aracı olarak İslam inancını kullanmayı amaçlayan Müslüman Kardeşler grubuna katıldı.

Cahiliye devri

Kutub'un cihat yorumu, kusursuz bir yaşam modeli sunan din olarak İslam algısıyla tutarlıydı. Ona göre, Müslümanların herkes yararlanabilsin diye kendi ahlaki standartlarını yeryüzüne yerleştirme mecburiyeti vardı. O yüzden cihat, imansızlığa ve adaletsizliğe ya da Kutub'un *cahiliye* dediği şeye karşı sürekli bir mücadele haline geldi. *Cahiliye* terimi, geleneksel olarak *cahiliye* devrini –Kuran indirilmeden önceki dönem– tarif etmek için kullanılırdı; ama Kutup,

> Batı'ya gittim, İslamı gördüm ama Müslüman görmedim; Doğu'ya döndüm Müslüman gördüm, ama İslam görmedim.
> **Muhammed Abduh**

Seyyid Kutub

1906'da Kahire'nin hemen kuzeyindeki Kaha kasabasında dünyaya gelen Seyyid Kutub yerel bir okula gitti ve orada 10 yaşında Kuran'ı ezberledi. Kahire'de İngiliz-tarzı eğitime devam etti ve öğretmen olarak işe başladı. Başlangıçta Batı kültürüne hayran oldu ve İngiliz edebiyatıyla ilgilendi ve ABD'de eğitim yönetimi okudu.

Ne var ki, dinsiz olduğunu düşündüğü ABD kültürüyle yaşadığı deneyim, II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz politikalarıyla ilgili görüşüyle birlikte, Batı'ya bakışını ekşitti. Mısır'a dönünce Müslüman Kardeşler'e katıldı, İslami konularda yazılar yazmaya başladı ve Batı etkisi yerine İslami bir ideolojiyi savundu.

1954'te Kutub, Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ı öldürmek için komplo kurmak suçlamasıyla Müslüman Kardeşler'in diğer üyeleriyle birlikte tutuklandı. 10 yıl hapis yattıktan sonra serbest bırakıldı ve en tartışmalı eserini, Kuran'ın ilkeleri temelinde Müslüman dünyayı yeniden yaratma çağrısında bulunan *Yoldaki İşaretler*'i yazdı. Sahiden İslami olmayan yönetim biçimlerini reddetti. Mısır devletini devirmek için komplo kurmaktan ötürü tutuklandı ve ölüme mahkûm edildi. 1966 ağustosunda idam edildi ve bilinmeyen bir yere gömüldü.

Önemli eserleri

1949 *İslamda Sosyal Adalet*
1954 *Kuran'ın Gölgesinde*
1964 *Yoldaki İşaretler*

> Bir zamanlar İngiliz liberalizmine ve İngiliz anlayışına... inandık; ama artık inanmıyoruz, çünkü gerçekler sözlerden daha güçlüdür. Liberalliğinizin yalnızca kendiniz için olduğunu açıkça görüyoruz.
> **Seyyid Kutub**

İslama yabancı saydığı her şey için kullandı. Ona göre *cahiliye*, yalnızca bir dönem değildi; bir toplum İslamın yolundan ayrıldığı her seferinde tekrarlanan bir varlık durumuydu.

İslami yönetim

Kutub, *cahiliye* kavramını yeterince İslami saymadığı yönetimler için kullandı. İnsanların "başkalarına köle" olduğu her yönetim sismetine şiddetle karşı çıktı, bunu Kuran emrinin ihlali olarak gördü. Bunlara Hindistan gibi çoktanrıcı ilkelerin yanı sıra komünist ülkeler (devletin dayattığı ateizmden ötürü) ile Hıristiyan ve Yahudi devletler dahildi. Kutub, birçok Müslüman ülke yabancı –özellikle Batılı– düşünceleri kabul edip kendi yönetimleriyle, yasalarıyla ve kültürleriyle bütünleştirmeye çalıştığı için, *cahiliye* içinde yaşadığını öne sürdü. Kutub'a göre toplumu *cahiliyeden* kurtarmanın tek etkili yolu, insanlığın yönetimi bakımında üstün stratejileri ve inançlarıyla İslami yaşam tarzını uygulamaktı.

Yenilenmiş cihat

Cahiliye ile ilgili bu düşünce çizgisi Kutub'u ve takipçilerini, cihadı uygulamayı savunmaya götürdü. Bu şekilde anlaşılan cihat, en azından yabancı, gayri-İslami güçler etkilerini sürdürdükleri sürece, her yeni Müslüman kuşak için zorunlu olabilirdi. Yani, Kuran'ın cihat değerlendirmesinin modern dünyada artık uygulanamaz olduğunu öne sürecek şekilde yorum yapan Müslüman âlimler yanılıyordu. Kutub, cihadın Kuran'ın indirildiği zamanda nasıl uygulandıysa bugün de o şekilde uygulanmasını savundu; bu her gayrimüslimi iktidardan temizlemek anlamına gelmeyebilirdi, ama Batı'nın dünya üzerindeki etkisinden kurtulmak demekti. Müslümanlar, bir yönetim sistemi olarak saf İslamın gayri-İslami baskılarla engellenmeden gelişmesi için ne gerekiyorsa onu yapmalıdır. Bu şekilde Kutub, gelecekte İslami uyanışçıların dünyayı nasıl göreceklerini şekillendirmenin yanı sıra, Batı'daki insanların geç 20. yüzyılda İslamı nasıl algılayacaklarını da şekillendirmeye yardım etti. ■

> ... İslam temel sorunlarımızı çözme yeteneğine sahiptir... kuşkusuz bizim ülkemizde, borç almaya ya da taklit etmeye çalıştığımız diğer sistemlerden daha yetenekli olacaktır.
> **Seyyid Kutub**

Muhammed Mursi'nin destekçileri, 2012'de Mısır cumhurbaşkanı seçilmesini kutluyor. Müslüman Kardeşler, Mısır toplumsal ve siyasal yaşamında önemli bir güç olarak duruyor.

İSLAM MODERN BİR DİN OLABİLİR

İNANCIN BAĞDAŞABİLİRLİĞİ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Tarık Ramazan

NE ZAMAN VE NEREDE
1960'lar, İsviçre

ÖNCE
711 Müslümanlar İber Yarımadasına akınlara başlar.

827 Müslümanlar Sicilya'yı fethetmeye başlar ve 965'te bir emirlik kurar.

15. yüzyıl Müslüman Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'a yayılır.

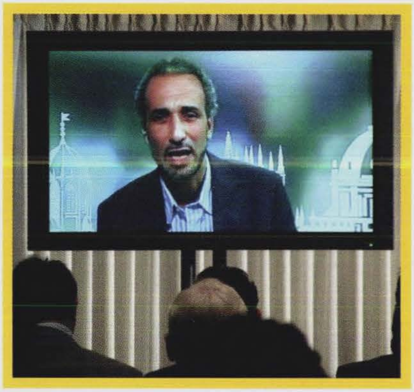
SONRA
1960'lar Türkiye'den ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya büyük ölçekli Müslüman göçü başlar.

1979 İran Devrimi, İran'ın Batıcı hükümetini devirir.

2008 Canterbury Başpiskoposu Rowan Williams, şeriatın bazı yanlarının Birleşik Krallık'ta kabul edilmesinin kaçınılmaz olduğunu açıklar.

Bugün Müslümanların karşı karşıya olduğu en anlamlı sorunlardan biri, İslam inancını laik, modern bir yaşamla ilişkilendirme sorunudur. Müslüman ülkelerden insanlar Batı'ya göçüp yalnızca dinlerini değil, belirli bir kültürel bağlamda yaşanan şekliyle dinlerini getirince, bu sorun daha da aciliyet kazandı. Sonuç olarak, birçok Müslüman İslami olan ile modern, laik ya da Batılı olan arasında parçalanmayla karşılaştı.

Babası Müslüman Kardeşler (s. 289) üyesi olduğu için ailesi Mısır'dan İsviçre'ye sürgün giden Tarık Ramazan'ın geliştirdiği düşünce şudur: Aynı anda bir Müslüman ve bir Amerikalı ya da Avrupalı olmak mümkündür; din ve ulusal kültür ayrı kavramlardır ve bulunduğu ülkenin yasalarına saygı göstermenin yanı sıra, "bulundukları yerde insan kardeşliği içinde iyiliğin ve hakkaniyetin gelişmesine katkıda bulunmak" da bir Müslümanın görevidir. Ramazan, Müslümanları İslam âlimlerinin işaret ettiği geleneksel

Tarık Ramazan Avrupa hükümetlerine Müslüman ilişkileri konusunda tavsiyelerde bulunuyor; öne çıkan bir iletişimcidir ve Müslümanların entegrasyonunu savunur.

kaynakları –Kuran ve Sünnet– alıp, kendi kültürel geçmişleri bağlamında yorumlamaya, bulundukları ortamda kendi inançlarının sorumluluğunu üstlenmeye teşvik eder. Ramazan'ın amacı, Müslümanların İslamın karşılaştığı modern sorunları bağlamlaştırmalarına ve bu şekilde, kültürleri ve dinleri birbiriyle bağdaşan Batılı Müslüman olmalarına yardımcı olmaktır. ■

Ayrıca bkz.: İnanç ve devlet 189 ▪ İlerici Musevilik 190–95 ▪ İmanın temel amelleri 262–69

MODER
DİNLER
15. YÜZYILDAN İTİBAREN

1499

Guru Nanak, Müslüman Babürlü İmparatorluğu ile Hindular arasında gerilim yaşandığı bir zamanda Hindistan'ın Pencap bölgesinde **Sihizmi kurar.**

18–19. YÜZYIL

Karayipler'de Afrikalı köle toplulukları içinde **Kreol dinler** gelişir.

1830

Tanrıdan ve melek Moroni'den yardım aldığını iddia eden **Joseph Smith Jr.** Mormon Kitabı'nı çevirir ve ABD Ahir Zaman Azizleri İsa Mesih Kilisesi'ni kurar.

19. YÜZYIL

Japonya'da **Tenrikyo, Oomoto ve Kurozumikyo** dinlerini de içine alan çok sayıda yeni din ortaya çıkar.

1863

Mirza Hüseyin Ali Nuri kendisini Allah'ın elçisi ilan eder, Bahaullah unvanını benimser ve İran'da Bahailiği kurar.

1880'LER

ABD'de Kitabı Mukaddes Tilmizleri Hareketinin bir parçası, **The Watch Tower Tract Society,** Yehova Şahitleri olarak bilinen şeyin temellerini atar.

1885

Pasifik bölgesinde Batı ticareti Melanezya ve Yeni Gine'de **kargo kültlerinin** doğuşuna yol açar.

1926

Ulu Varlık'tan gelen bir vahiyden sonra Ngo Van Chiêu, Vietnam'da **Cao Đài** dinini kurar.

Dünyanın büyük dinlerinin büyük çoğunluğu eski uygarlıklardan çıktı; temelleri kendilerinden önceki geleneklere dayanır. Örneğin İbrahimi dinler (Müslümanlık, Musevilik ve Hıristiyanlık) köklerini, Ortadoğu uygarlıklarının çok öncesine, Nuh ve Tufan öykülerine dayandırır; aynı şekilde Hinduizmin çeşitli kolları, Hint uygarlığından önceki inançlara dayanır.

Binyıllar içinde felsefi ve bilimsel düşünce geliştikçe, bu inançlar bir tercihle karşı karşıya kaldı: zamana uyum sağlayıp değişimi benimsemek ya da yeni olan her şeyi sapkınlık sayıp yermek. Bütünden kopan tarikatlar ortaya çıktı ve Avrupa'da Sanayi Devrimi, yeni toprakların keşfi ve sömürgeleştirilmesi gibi olayların etkisiyle, çok sayıda yeni dinsel harekete yol açtı.

Yeni inançlar

Kopan bir grubun eski bir dinin kolu mu yoksa tamamen yeni bir inanç mı olduğunu belirlemek genellikle zordur. Örneğin Mormonlar ve Yehova Şahitleri, ikisi de İsa'nın ilahiliğine inanır; ama onun dışında birçok inançları onları anaakım Hıristiyanlıktan ayırır. Aynı şekilde, Tenrikyo ve diğer Japon dinsel hareketleri hem Budizmle hem Şinto ile birçok benzerlik taşır ve hem Hare Krişna hem Transandantal Meditasyon hareketleri açıkça Hinduizmden türemiştir. "Yeni" din olarak statüleri, "ana" dinler tarafından ne kadar kabul edildiklerine ya da reddedildiklerine bağlıdır.

Bazı durumlarda, özellikle yerinden edilen ya da ezilen insanlar arasında birleştirimci dinler –çok farklı iki inancın amalgamı– gelişti. Örneğin köle olarak Karayipler'e götürülen Afrikalılar efendilerinin Hıristiyanlığını kabul etmek zorunda kalırken, kendi dinlerini yaşamak için Hıristiyanlığı bir çerçeve olarak kullandı ve geldikleri kabileye bağlı olarak Santeria (Regla de Ocha ya da Lukumi olarak da bilinir), Candomblé, Orisha-Shango ve Vodun (ya da Vudu) gibi Kreol inançlarla sonuçlandı. 20. yüzyılda bir Jamaika dini, Rastafari hareketi Siyah Bilinç hareketinden doğup, Rastafarilerin Yehuda olduğunu düşündükleri

1930
Rastafari hareketi, Ras Tafari Etiyopya İmparatoru I. Haile Selasiye olduktan sonra Jamaika'da başlar.

1950'LER
Çok sayıda yeni-pagan dinlerden biri olan **Vikka**, Cadılık Yasası yürürlükten kaldırıldıktan sonra kurulur.

1952
L. Ron Hubbard'ın *Dianetics* teorilerini temel alan Scientology, ABD'de bir din olarak gelişir.

1954
Sun Myung Moon Kore'de Birleşme Kilisesini kurar.

1957
Maharishi Mahesh Yogi, geleneksel Hindu meditasyon tekniklerini kullanan Transandantal Meditasyon hareketini kurar.

1961
"Amentüsüz, öğretisiz" **Üniteryen Üniversalist Birlik**, ABD'de kurulur.

1965
A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada Hindu şarkı okuma geleneğini ABD'ye götürür, orada ISKCON, "Hare Krişna" hareketini kurar.

1992
Çin'de **Li Hongzi** meditasyona yönelik çigong pratiklerini Taocu ve Budist düşünceleri, Falun Gong da denilen **Falun Dafa**'da birleştirir.

Etiyopya'nın İmparatoru Haile Selasiye etrafında bir mitoloji inşa etti. Pasifik bölgesindeki Batı etkisi de, geleneksel halk dinlerinin kargo kültleri olarak bilinen yeni çeşitlerine yol açtı.

Tikel bir yere özgü başka yeni dinler de ortaya çıktı. Örneğin Sihizm, Pakistan'ın ve Hindistan'ın Pencap bölgesiyle bütünleşir; bu din, bölgede Hindular ile Müslümanlar arasındaki düşmanlığa bir tepki olarak kuruldu ve barışçı, demokratik bir toplumsal temele dayandı. Ahir Zaman Azizleri İsa Mesih Kilisesi, Mormon Kitabı'nda, yerli Amerikan halkı arasında bir aziz ve melek mitolojisiyle Hıristiyan Kitabı Mukaddes'e ABD'ye özgü bir ekleme yaptı. Bütün inançları birleştirmek ya da en azından diğer inançların geçerliliğini kabul etmek ve onları kendi inançları içinde benimsemek amacıyla başka modern dinler de kuruldu: bu inançlar, Bahailik, Cao Đài ve Üniteryen Üniversalizm, büyük inançların tarihsel olarak bir arada yaşadığı alanlarda ortaya çıktı.

Maneviyat arayışı

Bir mistik aydınlanma arayışı Musevilikte Hasidi hareketi, İslamda tasavvufu doğurdu ve son yıllarda bazı Hıristiyan mezhepler daha fazla karizmatikleşti. Batı'da bazıları dinsel gelenekten koptu: kimisi Wicca gibi geçmiş ve yeni-pagan dinlere, kimisi ISKCON, Transandantal Meditasyon ve Falun Gong gibi Doğulu harekelere yanaştı; bazıları, özellikle Scientology ve bazı modern Japon dinleri, gevşek bir biçimde bilime dayanan inançlardan doğdu. Bu yeni dinlerin çoğu ilahi vahiy aldığı iddiasında bulunan bir peygamber ya da karizmatik lider tarafından kuruldu ve liderlerini yüceltmek için tasarlanmış "kült" diye önemsenmedi. Bu tür inançlardan bazılarının popülerliği azaldı; ama bazıları güçlü bir taraftar kitlesi buldu ve sonunda "yeni dinsel hareket" olarak kabul edildi. Bunları önemsiz diye bir tarafa atmadan önce, Hıristiyanlığın da başlangıçta Romalılar ve Yahudiler tarafından bir "kült" sayıldığını ve Muhammed'in sapkın inançlarından ötürü küçük grubuyla birlikte Mekke'den kovulduğunu hatırlamak iyi olur. ■

EVLİYA-ASKER GİBİ YAŞAMALIYIZ

SİH DAVRANIŞ KODU

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Guru Nanak

NE ZAMAN VE NEREDE
15.-16. yüzyıl, Hindistan

ÖNCE
MÖ 6. yüzyıl Caynacılık ve Budizm, Hindu haklı savaş kavramını reddeder, mutlak şiddetsizliği savunur.

MS 7. yüzyıl Kuran, dini ve müminleri savunurken savaşın haklı olduğunu öne süren ayetler içerir.

SONRA
1699 Sih Halsa tarikatı çatışmayı haklı kılan koşulları ve ilkeleri saptar.

18. yüzyıl Sih orduları Babürlü ve Afgan imparatorluklarıyla savaşa girer.

1799 Pencap'ta Sih krallığı kurulur.

1947 Hindistan ile Pakistan'ın ayrılması Pencap'ı böler ve dinsel gerilimlerin kıvılcımını çakar.

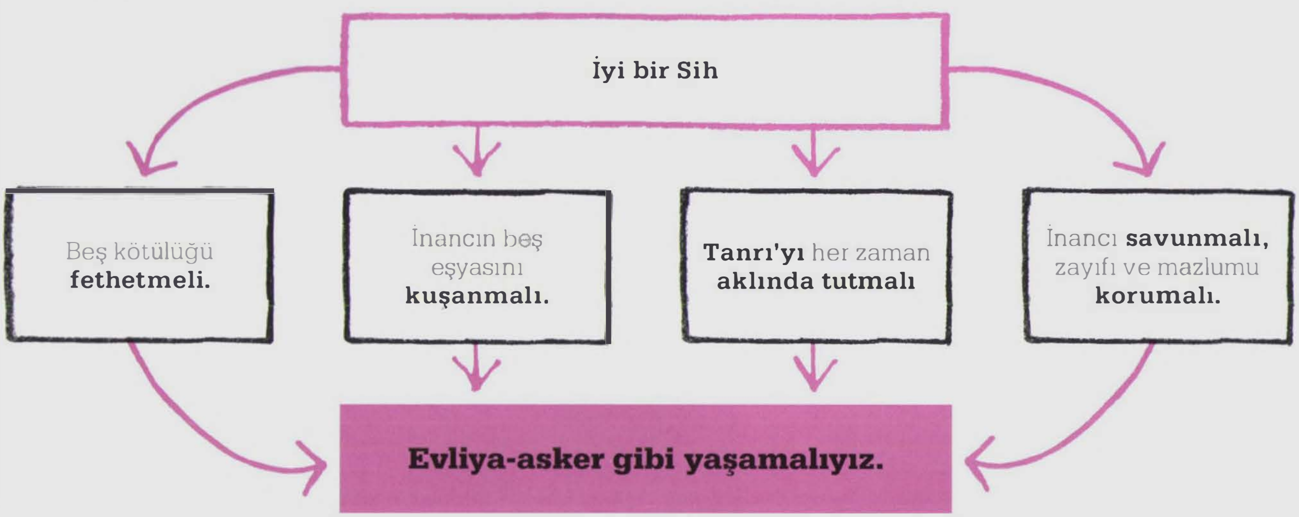
Sih dini, 15. yüzyılda Lahor'a (bugünkü Pakistan'da) yakın bir köyde büyürken etrafındaki Hinduizmden hayal kırıklığına uğrayan bir sofu olan Guru Nanak tarafından kuruldu. 10. yüzyıldan beri İslam da o bölgede etkiliydi ve Babürlü İmparatorluğu Hindistan'a yayıldıkça önemi de arttı.

Guru Nanak ritüele, hacca, peygamberlerin ve kutsal kişilerin ululanmasına yapılan Hindu vurguyu, en önemli saydığı şeyin –Tanrı'yla ilişkimizin– önünde bir engel olarak gördü. Tanrı'nın birçok farklı adını kullanmasına rağmen, Hinduizmdeki Brahman kavramına benzer, her yerde var olan, aşkın bir ilahlık olarak kabul etti. 30'lu yaşlarında Tanrı'dan gelen bir vahiyden sonra Nanak ömrünü kurtuluş yolunu vaaz etmeye adadı. Müminlerin yaşamlarını sürdürme şeklinin Tanrı'yla birliğe ulaşmanın ve kurtuluşa kavuşmanın ayrılmaz bir parçası olduğunu öne sürdü. Takipçilerinden "guru" unvanını aldıktan sonra, birbirini izleyen 10 Sih gurunun ilki oldu; guruların öğretileri, Sih kutsal kitabı Adi Granth'ta toplanmıştır. Bu kitap, on birinci ve son Sih gurusu kabul edildi ve Guru Granth Sahib (s. 303) olarak anılır. Nanak'ın takipçilerine, yaşamlarında Tanrı'yı ve guruları rehber alan öğrenci ya da çömez anlamına gelen Sanskrıtçe sözcükten hareketle Sih denildi.

Tanrı'yı iyi bir yaşamda bulmak

Hindular gibi Sihler de ölüm ve yeniden doğum döngüsüne inanır. Ama insan yaşamının amacı konusunda farklı bir görüşleri vardır. Sihlere göre amaç cennette bir yere gitmek değildir, çünkü cennet ya da cehennem diye bir son durak yoktur. Onun yerine Sihizm insan doğmayı, günah işlemekten ölüm ve yeniden doğum döngüsünden kurtuluşa beş evreden geçen kurtuluş yoluna girmek için Tanrı vergisi bir fırsat olduğunu öğretir. Beş evre şöyledir: yanlış yapma; Tanrı'ya bağlanma; Tanrı'yla manevi birleşme; ebedi saadete ulaşma ve yeniden doğuştan kurtulma.

Sihler bu fırsattan yararlanmak için katı bir davranış ve teamül koduna uyar; 10. guru, Guru Gobind Singh, 1699'da inanca

Ayrıca bkz.: Uyumlu yaşamak 38 ▪ İyi ile kötü arasındaki savaş 60–65 ▪ Benliksiz eylem 110–11 ▪ Fiziksel ve zihinsel disiplin 112–13 ▪ Allah yolunda çalışmak 278 ▪ Sınıf sistemleri ve inanç 302–303

Halsa tarikatı, Babürlü imparatorluğunda Sihlerin karşılaştığı zulme tepki olarak, Guru Gobind Singh inancı savunmak için canını vermeye istekli Sihlere çağrıda bulununca kuruldu.

> Halsa Tanrıya aittir ve Zafer Tanrı'nındır.
> **Geleneksel Sih selamı**

kabul edilen bütün Sihlerin cemaati olan Halsa tarikatını kurunca, bu davranış kodunu resmi olarak yasalaştırdı.

Erdem ve cesaret

Halsa tarikatının kalbinde toplumsal adalet düşüncesi yatar (tarikatın adı "saf" ya da "özgür" anlamına gelir). Tarikat üyeleri yalnızca paylaşmaya değil, yoksulu, zayıfı ve mazlumu korumaya da teşvik edilir. Bu, Guru Nanak'ın özgün felsefesinin çok önemli bir parçasıydı ve On Guru döneminde güçlendi; bu dönemde Sihler hem Müslüman yöneticilerin, hem Sih inancını sapkın kabul eden Hinduların zulmüne uğradı. Halsa'yı oluştururken Guru Gobind Singh'in niyeti, bhakti (maneviyat ya da bağlanma) ve şakti (güçlülük) erdemlerini cisimleştiren bir Sih tarikatı kurmaktı. İdeal bir *sant-sipahi*, en başta ve her şeyden önemlisi Tanrı'ya bağlılığıyla bir evliya gibi yaşayan, ama gerekirse inancını savunmak ya da adaletsizliği önlemek için bir savaşçı gibi hareket eden bir "evliya-asker" tasavvur etti.

Halsa zayıfı koruyacaktı, beş kötülükten –şehvet (*kaam*), öfke (*krodh*), tamah (*lobh*), duygusal bağlanma (*moh*) ve bencillik (*ahankar*)– kurtularak ve Tanrı'yı her zaman akılda tutarak ölçülü ve iffetli bir yaşama bağlı kalacaktı. Guru Gobind Singh, Halsa tarikatını kurarken bütün Sihlere uygun bir yaşam tarzını kurallara bağladı: ritüelleri, hac ziyaretlerini ve hurafe pratikleri yasaklamanın yanı sıra, dürüstlük, sadelik, tekeşlilik, alkol ve uyuşturucudan uzak durmak gibi Tanrı'ya bağlı bir yaşam için gerekli erdemlerin ana hatlarını da çizdi.

Halsa mensuplarından, Tanrı'ya bağlanırken dünyadan vazgeçmeleri istenmedi; tam tersine: aileye ve cemaate bağlı kalarak ve en yüce Sih erdemi sayılan toplumsal bir vicdan sergileyerek dünyada aktif bir rol oynamaları istendi.

Guru Gobind Singh, bir Sihin evliya gibi yaşarken yalnızca zorunlu hallerde bir savaşçı gibi davranması gerektiğini vurguladı: Evliya gibi bir asker değil daha çok asker gibi bir evliya olmalıdır ve bütün Sihler "korkma, korkutma" ilkesine göre hareket etmelidir. Singh bu şeklide davranmak için gerekli olan cesareti aslanın cesaretine benzetti ve Halsa tarikatına alınan Sihlerin, Singh (aslan) ya da Kaur (aslanlık) soyadını almalarını önerdi.

İnancın beş eşyası

Sihlerin, Halsa tarikatına alındıktan sonra, evliya-asker olarak statülerini gösteren ve genellikle "beş K" olarak bilinen inancın beş eşyasını kuşanması beklenir. Bu eşyalardan her birinin *–keş* (kesilmemiş saç-sakal), *kangha* (tarak), *kara* (bilezik),

kaçera (içlik) ve *kirpan* (kılıç)– derin bir simgesel anlamı vardır ve kuşananların ayırt edici Sih kimliğini gösterir.

Sihler saç ve sakalı Tanrı'nın bir ihsanı kabul eder ve *keş* (saç ve sakalı kesmeme pratiği), kısmen, beyhudelikten sakınma olarak görülür. Bununla birlikte, Tanrı'nın istediği gibi, onun işine karışmadan ve onun iradesiyle uyum içinde bir yaşam sürme idealinin simgesel bir temsilidir de ve bu haliyle, Halsa davranış kodunun önemli bir işaretidir.

Sihlerden saç ve sakallarını temiz ve taralı tutmaları; sarığın altında saçı tutturmak için de kullanılan ve *kanga* denilen özel bir tarakla günde iki kez taramaları beklenir. Bu düzenli bakım, Sihin Tanrı'ya adanmış erdemli bir yaşam sürme görevini hatırladır ve *kanga*'nın, beş inanç eşyasından biri sayılmasının nedeni budur.

Erkek bir Sihin en kolay tanınabilir öğesi olan sarığı, aslında beş inanç eşyasından biri değildir. Yine de, Sih giyiminin temel bir bileşeni haline geldi ve giyenlere, güçlü bir kimlik ve toplumsal tutunum duygusu vermeye yaramaktadır. Sarık, bütün guruların bir sarık taktığına ve sarığın yoğunlaşmaya yardımcı olduğuna işaret eden Guru Gobind Singh'in önerisiyle benimsendi. Bununla birlikte sarığın temel amacı, erkek Sihlerin kesilmemiş saçlarını toplayıp korumaktır.

Yoldan çıkmaya karşı önlemler

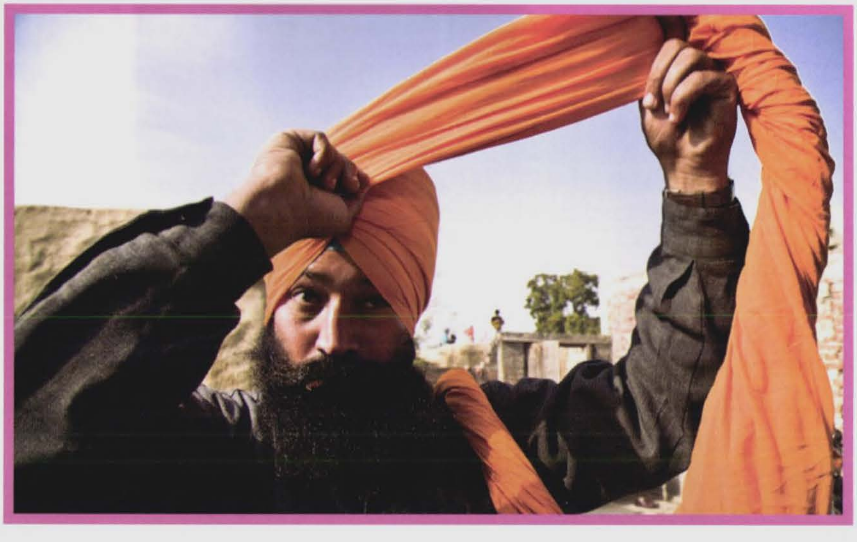
Kötülükten sakınmak, olumlu erdemler kadar önemlidir. *Kara* olarak bilinen çelik bilezik, tarikata giriş sırasında bir Sihin beş kötülükten uzak durmak için ettiği yeminin bir simgesidir. Bileğe takıldığı için takan kişi sürekli görür ve bu nedenle, eylemlerinin kötülüğe ya da yanlışa yol açıp açmayacağını dikkatlice düşünmesini sürekli hatırlatır. Caynacılık açılmış avuç içi biçiminde çok benzer bir amblem kullanır (s. 70): her eylemin arkasındaki niyeti durup düşünmeyi hatırlatır. Benzer şekilde, bol şorta benzeyen ve *kaçera* denilen pamuk bir içlik –hem kadınlar, hem erkekler giyer– cinsel tutkuyu ve arzuyu kontrol etmek için bir uyarı işlevi görür; ama aynı zamanda, Sihlerin her türlü arzunun üstesinden gelmek ve geniş anlamda inançlı bir yaşam sürmek için çabalamaları gerektiğini hatırlatan bir simgedir de.

> Tanrı yüksek kast ve alçak kast ayrımını onaylamaz. Hiç kimseyi hiç kimseden üstün yapmamıştır.
> **Sri Guru Granth Sahib**

İnancı savunmak

Sihizmin askeri yanı, cesareti ve haysiyeti simgeleyen tören kılıcı *kirpan*'la özetlenir. Kuşananı Sih inancını ve ahlaki değerlerini savunmaya ve zalime karşı mazlumu korumaya sürekli kararlı olmaya teşvik eder.

Sihizm çeşitli zamanlarda Pencap'taki milliyetçi siyasal hareketlerle bütünleştirildi. Bölge sıkça dinsel çatışmalara maruz kaldı ve kaçınılmaz olarak Sihler

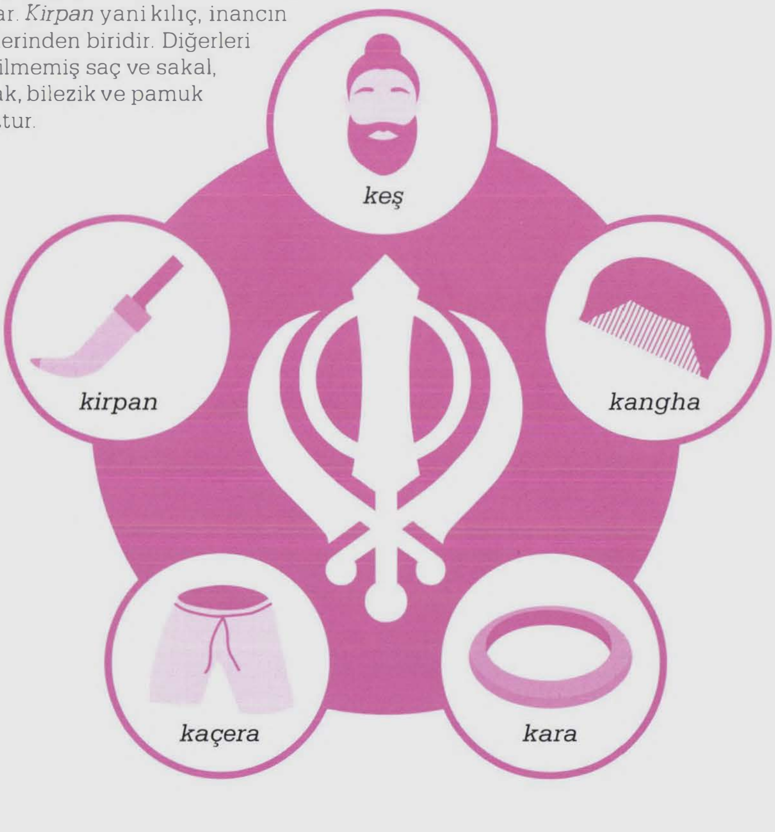

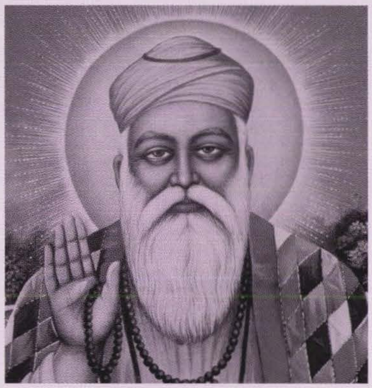
Sih sarığı önemli bir inanç ve haysiyet simgesidir. Saç ve sakalı taralı tutmak, Sih erkeğin görünüşünü Hindu çilecilerin keçeleşmiş lülelerinden ayırt eder.

de bu çatışmaların içine çekildi. 1799'da kısa ömürlü bir Sih İmparatorluğu bile kuruldu, ama 1849'da İngilizler tarafından yıkıldı. 1920'lerde Sih reform hareketi Akali'nin oluşmasından ve 1966'da siyasal parti Akali Dal'ın kurulmasından sonra, Müslüman Pakistan ile Hindu Hindistan arasındaki gerilimlerle birlikte Hindularla Sihler arasındaki şiddet olaylarının modern zamana kadar devam ettiği Pencap'ta özerk bir Sih devleti çağrıları yapıldı. Ne var ki, Pencap dışındaki Sih diasporası toplumla genel olarak bütünleşmiştir.

1950'de yayımlanan, törenler ve ibadet de dahil kişisel ve kamusal yaşamla ilgili yol gösteren *Sikh Rehat Maryada*'da, çağdaş Sihizmin güncellenmiş bir davranış kodu sunulur. Bununla birlikte, Guru Nanak'ın başlangıçta vaaz ettiği gibi, Tanrı'ya bağlanma ve toplumsal bakımdan sorumlu bir yaşam tarzı, Sihizmde ritüellerden ve ululamadan daha önemlidir. Bu durum, ibadet için bir tapınak olmanın yanı sıra Sih cemaatinin merkezi de olan gurdvara kurumuna yansır. Guru Nanak'ın Tanrı'nın Adı üzerine bir meditasyon olarak düzenlediği Mul Mantra'yı kullanan sabah ibadeti dışında, Sih ibadeti genellikle gurular tarafından tarif edilmez. Bu ibadet yalnızca gurdvara'da değil, her yerde yapılabilir ve Sihizmde rahiplik olmadığı için, Guru Granth Sahib'te ilahiler ve okumalarla birlikte, Sih eşitlikçiliğinin ruhuyla herkes tarafından yapılabilir. ■

Sih dininin "beş K"si burada, Sih simgesi çapraz kılıçların etrafını sarar. *Kirpan* yani kılıç, inancın "K"lerinden biridir. Diğerleri kesilmemiş saç ve sakal, tarak, bilezik ve pamuk şorttur.

Guru Nanak

Sih dininin kurucusu Guru Nanak, 1469'da Hindistan'ın Pencap bölgesindeki Talvandi'de (Şimdi Pakistan'da Nankana Sahib olarak biliniyor) Hindu bir ailede dünyaya geldi. Babürlü İmparatorluğu Hindistan alt-kıtasına yayıldıkça Hindular ile Müslümanlar arasındaki gerilimler de artıyordu. Genç Nanak muhasebeci olarak çalıştı; ama manevi konulardan her zaman büyülendi. Sih geleneğine göre, Tanrı'nın bir tas nektar verip mesajını yayma görevini tebliğ ettiği bir vahiy aldıktan sonra Nanak 25 yıllık görevine başladı, arkadaşı Müslüman halk ozanı Bhai Mardana ile birlikte dolaşıp vaaz verdi. Beş uzun yolculuk yapıp Hindistan'ın ve Arabistan'ın büyük kentlerini ve dinsel merkezlerini ziyaret etti; oralarda *dharamşala*'lar, ibadet merkezleri kurdu. Takipçileri ona "guru" unvanını verdi. Bağdat'a ve Mekke'ye yaptığı son yolculuktan sonra Pencap'a döndü ve 1539'da ölene kadar orada kaldı.

HERKES KAPIMIZDAN GEÇİP TANRIYA GİDEBİLİR

SINIF SİSTEMLERİ VE İNANÇ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Guru Nanak

NE ZAMAN VE NEREDE
15. yüzyıldan itibaren, Hindistan

ÖNCE
MÖ 1700'den itibaren
Kutsal Veda metinleri, en tepede Brahmanlar olmak üzere toplumu dört *varna*'ya yani sınıfa ayırır; bu katı toplumsal hiyerarşi, bugün de Hint toplumuna egemendir.

SONRA
y.1870 Hint bilge Sri Ramakrişna bütün dinlerin, yüksek bir bilinç haliyle Tanrı'ya götürebileceğini ifade ederek dinsel hoşgörüyü savunur.

1936 Hint filozof ve siyasal lider Mahatma Gandhi *sarvadharma samabhava,* bütün dinlerin eşitliği fikrini yayar ve Hint kast sistemine karşı çıkar.

Sihizm ırk, sınıf ya da cinsiyet ayrımcılığından ya da bölünmesinden tamamen kurtulmuş en eşitlikçi dinlerden biridir. İnancı ne olursa olsun herkes gurdvara'lara (Sih tapınakları) kabul edilir; rahipler yoktur –kararlar cemaat tarafından alınır– ve hem erkekler hem kadınlar Sih kutsal kitabından parçalar okuyabilir. Bu kapsayıcılığın izi Sihizmin kökenine kadar götürülebilir; o zaman Guru Nanak (s. 301) Tanrı'dan bir vahiy aldı ve şunu ilan etti: "Hindu yoktur, Müslüman yoktur; o zaman kimin yolundan gideyim? Tanrı'nın yolundan gideceğim."

O sırada Hindistan'da varolan dinlerle ilgili yaşadığı hayal kırıklığı ve bütün dinlerdeki toplumsal bölücülüğü gören Guru Nanak, dinsel etiketlerin –"Hindu" ya da "Müslüman" gibi– ilahi bakış açısından yersiz olduğunu düşündü. Guru Nanak onların yerine bir seçenek, ritüele ve bireysel kutsal kişilere hürmete değil daha çok Tanrı'ya bağlanmaya dayanan kucaklayıcı bir inanç önerdi.

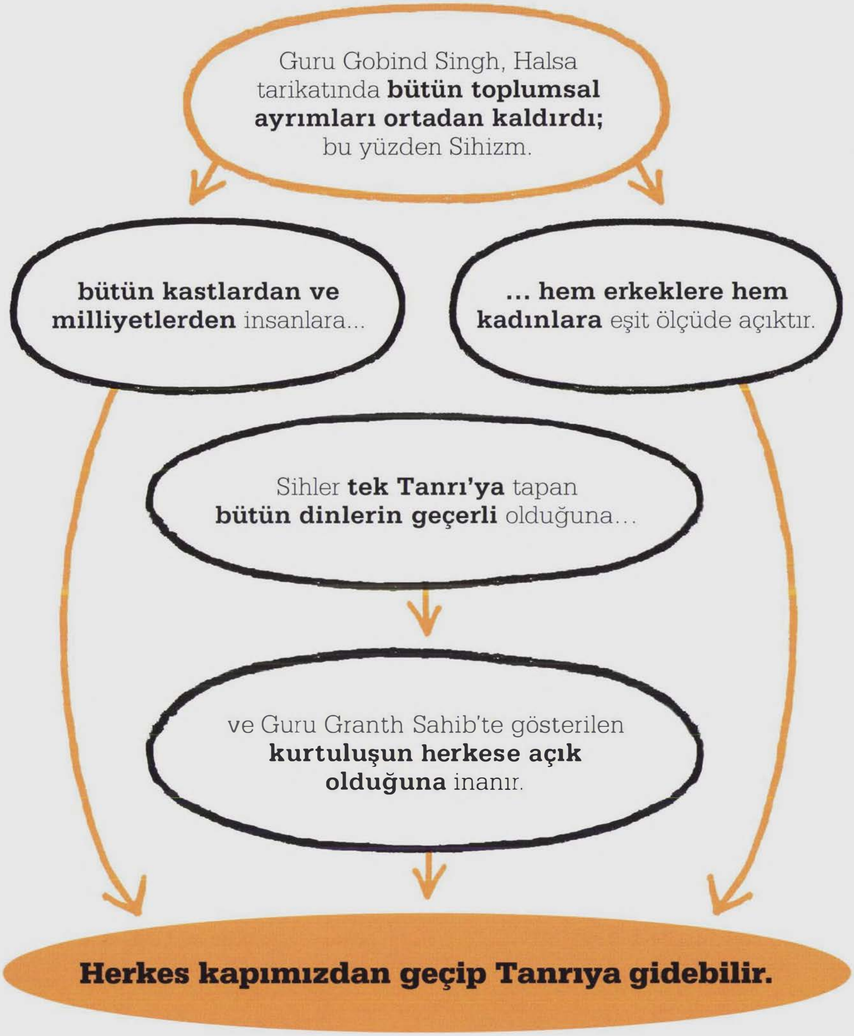
Bir eşitlik mirası

Guru Nanak'ın öğretileri sonraki Sih gurular tarafından pekiştirildi ve 10. guru, Guru Gobind Singh, pek çok Sihin kabul edildiği Halsa tarikatını (s. 299) kurduğu zaman, tarikatı herkese açık hale getirdi. O zaman için tartışmalı bir biçimde kast sistemine ve toplumsal cinsiyet ayrımına karşı çıktı. Sihizmde, yozlaştığını ve kendi kendine hizmet eden – inancın alt etmeye çalıştığı kötülüklerden suçlu– hale geldiğini düşündüğü rahipliği de kaldırdı. Onun yerine, her tapınağa kutsal kitap, Guru Granth Sahib, bekçileri atadı; ayrıca gurdvara'da ya da evde ibadet sırasında kadın erkek bütün Sihlerin kutsal kitap

Sih ve Sih olmayan ziyaretçilerin, Sih tapınaklarındaki ortak yemeklere katılmalarına izin verilir. Irkı, sınıfı ya da cinsiyeti ne olursa olsun herkes yere oturup yemek yer.

Ayrıca bkz.: Tanrı-bilinç 122–23 ▪ Toplumsal cinsiyet ve ahit 199 ▪ Sih davranış kodu 296–301 ▪ Cao Đài tüm inançları birleştirmeyi amaçlar 316

okumasına da izin verdi. Sihlerin özel bir ritüel gerçekleştirmeleri, hacca gitmeleri gerekmez; ama gündelik yaşamlarında Tanrı'ya bağlılıklarını göstermeleri beklenir. Gurdvara'da ibadet etmek bile zorunlu değildir. Bu tapınaklar "toplumsal merkez" işlevi görür ve Sihizmin önemli bir bileşeni olan cemaat fikrini örnekler. Sihlere göre tek Tanrı'ya inanan ve tapan herkes Sihizmle aynı yolda yürür ve inançları saygıya değerdir. Sihler bir bireyin dinini, büyük ölçüde içinde büyüdüğü kültürün sonucu olarak görür: Hinduların, Müslümanların, Hıristiyanların ve Sihlerin ortak bir esin kaynağı vardır, ama bunun aldığı tikel biçim toplum tarafından belirlenir. Bu nedenle Sihler diğer inançlardan insanları döndürmeye çalışmaz. ■

Guru Granth Sahib

Sihizmin temel dini metni, 1469 ile 1708 arasında yaşayan 10 Sih gurunun yazdığı ve toparladığı ilahilerden ve şiirlerden oluşan bir derlemedir. Bu derleme, guruların yaklaşık 1430 sayfalık *–ang–* öğretilerinden oluşur. Adi Granth olarak bilinen kitabın ilk versiyonunu, beşinci Guru Arjan Dev kendisinden önceki guruların yazılarından ve deyişlerinden derledi. Onuncu Guru Gobind Singh metni tamamladı ve "guruların cisimleşmesi" dediği bu kitabı halefi olarak belirleyip (bir insanı değil) Guru Granth Sahib unvanını verdi. Seleflerinden farklı olarak bu "11. guru"ya herkes başvurabilir ve her gurdvara'nın başköşesinde bir kopyası vardır. Başlangıçta toplu olarak Sant Bhaşa olarak bilinen lehçelerin bir karışımı şeklinde, özel olarak hazırlanan bir yazıyla (Gurmukhi) yazılan kitap, birçok modern dile çevrilmiştir.

> Bütün varlıklar ve yaratıklar O'nunkidir. O herkese aittir.
> **Guru Granth Sahib**

YURDA VE YURTTAN MESAJLAR

SANTERİA'NIN AFRİKALI KÖKLERİ

KISACA

İNANANLAR
Yurdundan edilen Batı Afrikalı Yoruba halkı

NE ZAMAN VE NEREDE
16. yüzyıldan itibaren, Küba

ÖNCE
Tarihöncesinden Afrikalı kabile mitolojileri toprakla ve atalarla güçlü bağlar kurar.

MÖ 9.-6. yüzyıl Yahuda Krallığının halkları Asur'da, Babil'de ve Mısır'da sürgündeyken inançlarını korur.

15.-19. yüzyıl Avrupa'nın sömürge fetihlerine zorla Hıristiyanlaştırma eşlik eder.

SONRA
19. yüzyıl Köle ticareti yasaklanır; Karayipler'de ve Brezilya'da Kreol dinler daha açık yaşanır.

1970'ler Santeria ABD'de kurumlaşır.

Santeria geleneksel Batı Afrika dinini Katoliklikle birleştiren bir dindir. Bu karma ya da senkretik din 16. ve 18. yüzyıllar arasında Küba'da gelişti. Bu dönemde Batı Afrika'dan çok sayıda insan köleleştirilip, İspanyolların adaları sömürgeleştirmesinden sonra kurulan Karayip plantasyonlarında çatıştırılmaya götürüldü. Bugünkü Nijerya ve Benin'in Yoruba halkı, Küba şeker plantasyonlarına götürülenlerin çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Bu köleler, gelişmiş bir dinsel geleneğe sahip yerleşik Oyo İmparatorluğundan gelmişti. İspanyollar bu dinsel geleneği yasakladı. Ne var ki Yoruba köleler, kendi Afrika

Batı Afrika'dan Karayipler'e **getirilen köleler**

↓

... dinlerini beraberlerinde **getirip** sahiplerinin **Hıristiyanlığıyla bütünleştirdi** ve bunun mahiyetini başlangıçta sahiplerinden gizlediler.

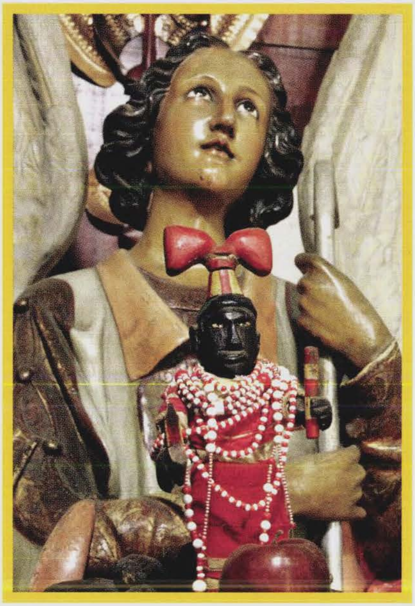
↓

Ama esrime ve cinnet yoluyla kendi tanrılarıyla, ruhlarıyla ve atalarıyla **iletişim kurma öğelerini korudular.**

↓

Bu şekilde inananlar **yurda ve yurttan mesaj aktarmaya devam etti.**

Ayrıca bkz.: Şamanın gücü 26–31 ▪ Ölülerin ruhu yaşamaya devam eder 36–37 ▪ Tanrıların yolundan gitmek 82–85 ▪ Ras Tafari bizim Kurtarıcımızdır 314–15

Bir Santeria sunağı hem Katolikliğin hem Batı Afrika inançlarının tasvirlerini harmanlar; belirli azizler Afrika'nın belirli ilahlarıyla ya da orisha'larıyla özdeşleştirilir.

tanrılarına tapmayı Katolikliği uyguluyormuş gibi görünerek gizlemeyi çok geçmeden öğrendi. Bunun farkında olmayan İspanyol köle sahipleri kölelerin dinsel pratiklerini, Hıristiyan ibadetinin basit bir biçimi diye önemsemedi ve dalga geçer bir biçimde "azizlerin yolu" anlamına gelen Santeria adını verdi (bu terim bazılarınca aşağılayıcı bulunur.)

Osha Kuralı

Regla de Ocha ya da "Osha Kuralı" (Yoruba dilinde Regla Lukumi) olarak bilinen Yoruba dininin, Katoliklikle benzerlikleri zaten vardı. Yorubalar tek tanrıya, tüm manevi enerjinin kaynağı Olorun'a (ya da Olodumare) inanır –tek Tanrı'ya Katolik tapınmaya benzer. *Orisha* olarak bilinen daha küçük bir ruhlar panteonuna da inanırlar; her *orisha*'nın bir sorumluluk alanı vardır –Katoliklerin azizleri ululamasına benzer. Bu yüzden Yoruba köleler görünürde Katolik bir azize dua ederken, aslında benzer karakteristiklere sahip bir *orisha*'yla iletişim kurardı. Bu melez din Yorubalara kendi kültürleriyle ilişkiyi ve anayurtlarıyla bir bağı sürdürmelerine ve ruhlar üzerinden atalarıyla iletişim kurmalarına olarak vermekteydi.

Dinin melez öğeleri çok sayıda İspanyolca sözcüğün benimsenmesini ve geleneksel *orisha* tasvirlerinin yanına Katolik aziz tasvirlerinin eklenmesini ve bazı durumlarda Katolik bir ayinin geleneksel çerçevesinin korunmasını kapsar. Ritüelleri bir rahip ya da *santeros* yönetir. İlahilerin yerini davul ve şarkı alır; amaç trans durumuna geçmektir. Trans halindeyken inananların içine, ataların yurdundan mesaj getiren ruhlar girebilir. Davullar *orisha*'ya mesaj iletir.

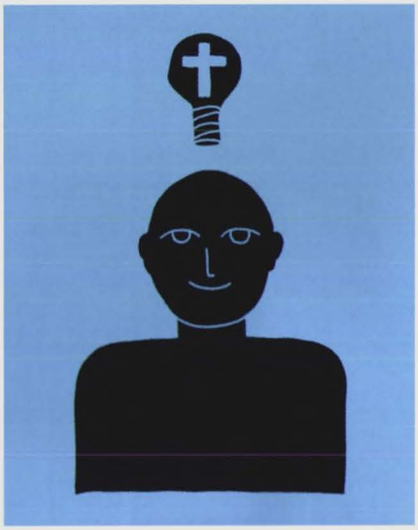
Santeria'da güçlü bir doğaüstü öğe ve büyü bulunmasına ve bazı törenler ritüel kurbanı (genellikle bir tavuk) gerektirmesine rağmen, inananlar dinlerinin "kara büyü" olmadığında ısrarlıdır. İnançlarının, Haiti vudusu gibi, Karayipler'in diğer senkretik dinlerinden farklı olduğunu savunurlar.

Santeria ile Katoliklik arasındaki ilişki, gizliliğe artık gerek kalmamasına rağmen, bu gün de varlığını sürdürür. Santeria taraftarları çoğu kez Katolik inancına uygun vaftiz edilir; azizler ve *orisha*'lar için ayrı törenler düzenler. ▪

Melez dinler

Santeria, kökeni köleliğe dayanan çok sayıda Kreol dinden –Afrika ve Avrupa inançlarının melezleri– yalnızca biridir. Yoruba (köle tüccarların Batı Afrika'da yağmaladığı alanın egemen kültürü) karakterleri birçok Kreol dinde büyük ölçüde yer alır: Brezilya'da Candomblé, Küba'da Santeria ve Trinidad ve Tobago'da Orisha-Shango. Bununla birlikte, Nijeryalı Igbolar da dahil, diğer Afrika halkları da Umbanda ve Obeah gibi dinlerde karışıma kendi kültürlerini kattı. Belki de en ünlü Afrika-Avrupa inancı Haiti'de ortaya çıktı; orada İspanyol değil Fransız Katolikliği, vudu olarak Afrika *vodun* inançlarıyla bütünleştirildi. Bu inanç bir yolunu bulup ABD'nin güneyine de girdi. Afrikalı diasporanın dinleri köleliğin kaldırılmasından sonra siyasal bir önem kazandı; özellikle Pan-Afrika ve siyah sivil hak hareketleri 20. yüzyılda güçlenince, Jamaika'da başka bir melez dine yol açtı: Rastafari hareketi (s. 314-15).

> Eshu-Elegba'nın gizemleri önünde naçizim. Sen Olodumare'nin ve Orisha'nın ve Ataların elçisisin.
> **Orisha Eshu'ya dua**

KENDİNE SOR: "İSA OLSA NE YAPARDI?"

MESİH'İ ÖRNEK ALMAK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER
Joseph Smith Jr.
Brigham Young

NE ZAMAN VE NEREDE
1830, ABD

ÖNCE
1790 ortası-19. yüzyıl Amerika Birleşik Devletleri'nde Protestan bir uyanış hareketi olan İkinci Büyük Uyanış, Mesih'in İkinci Gelişinin eli kulağında oluğu inancına dayanan birçok Adventist kilisenin oluşmasına yol açar.

SONRA
Geç 19. yüzyıl ABD'de Kitabı Mukaddes Tilmizleri Hareketi, Hıristiyan Kilisenin ilk öğretilerine dönüşü savunur. Bu hareket, Yehova Şahitleri olacak.

1926 Tanrı'dan yeni bir vahiy evresi olduğu iddia edilen şeyden sonra, Cao Đài kurulur, azizlerinden biri de İsa'dır.

18. yüzyılda Avrupa'dan Amerika sömürgelerine yayılan Aydınlanmanın rasyonalizmine tepki olarak, 19. yüzyılın başında Amerika Birleşik Devletleri'nde bir Hıristiyan uyanış gerçekleşti. Anaakımdan kopan birçok Hıristiyan grup bu sırada oluştu. Yerleşik kilisenin geleneklerini reddettiler ve inancın karizmatik öğelerini –kehanet ve görüm gibi "ruhun armağanları"– bir araya getirdiler. Hıristiyanlığı Yeni Ahit'in ilkelerine "iade" etme hamlesi de vardı.

Joseph Smith Jr. bu zemin üzerinde bir dizi rüya görmeye başladı; bu rüyalarda Tanrı ve İsa

Ayrıca bkz.: İsa'nın dünyaya mesajı 204–207 ▪ İsa'nın ilahi kimliği 208 ▪ İlahi bir üçleme 212–19 ▪ Allah, sözünü ve iradesini belli eder 254–61 ▪ Hüküm Gününü beklemek 312–13

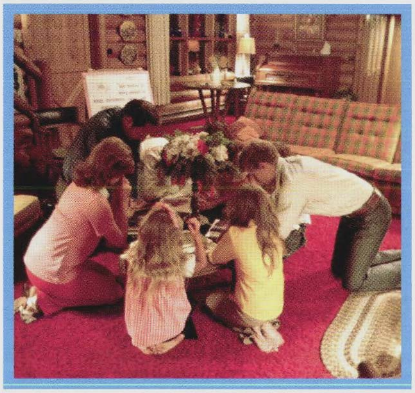
> Mormonluk, İsa Mesih'in saf öğretisidir, bundan utanmam.
> **Joseph Smith**

Mesih gelip, gerçek kiliseyi geri getirmek için seçildiğini ona söyledi. "Mesih Kilisesi"nin diğer restorasyonist gruplardan nasıl farklı olacağı, Smith bir meleğin yol göstermesiyle bir metin bulup çevirince anlaşıldı; bu metin, Tanrı'nın takipçilerini Yeni Dünyaya nasıl getirdiğini açıklayan Mormon Kitabı'ydı. İsa'nın göğe yükselişinden ve havarilerin şehit edilmesinden sonra, özgün Hıristiyan Kilise yozlaştırılıp sulandırılınca gerçekleşen Büyük Döneklik Smith'e anlatıldı. Tanrı, Smith'e Hıristiyan kilisesini yeniden kurma yetkisi verdi.

Modern zaman peygamberleri

Smit ve halefleri takipçileri tarafından, İsa Mesih'ten vahiyler biçiminde Tanrı'dan yardım alan modern zaman "peygamberleri, kahinleri ve vahiy sahipleri" kabul edilir. Kilise mensupları, varolan kiliselerden birinin öğretisine uymak yerine, Mesih'in kendilerine öğrettiği gibi, "ahir zaman azizleri" gibi yaşamakta olduklarına inanır. Harekete daha genel olarak Mormonlar denilmesine rağmen, Smith Ahir Zaman Azizleri İsa Mesih Kilisesini kurduğu zaman "ahir zaman azizleri" terimini benimsedi. Ahir Zaman Azizleri, vahiyleri kılavuz almaya ek olarak, İsa'yı örnek almaları gerektiğine de inanırlar. Onlara göre en önemli soru şudur: "İsa olsaydı ne yapardı?"

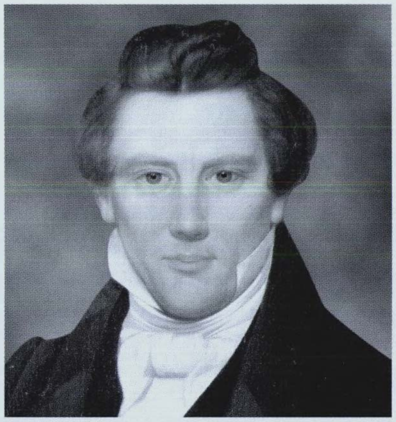
Joseph Smith öldükten sonra hareket birçok kola bölündü; çoğunluk, Utah'ta bir Mormon

Mormon bir aile, kendi "aile yuvası gecesi"nde oturma odasında bilikte dua ediyor. Bu geceler, aile bağlarını güçlendirmeyi ve sağlamlaştırmayı amaçlayan bir Mormon geleneğidir.

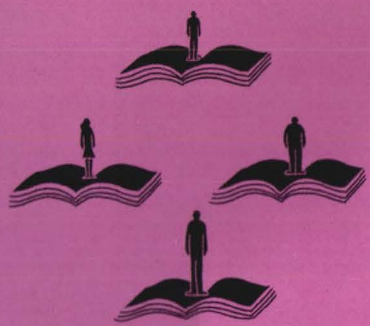
cemaati kuran Brigham Young'ın (1801-1877) peşinden gitti. Katı bir ahlak kuralına, "Bilgeliğin Sözü"ne uyar, alkolden, tütünden, kahveden, çaydan ve evlilik dışı cinsel ilişkiden uzak dururlar. Vaftiz ve konfirmasyonla birlikte evliliğin de kurtuluş için gerekli olduğuna inanırlar. İlk Mormonlor çokeşliydi, ama 1890'da anaakım hareket bundan vazgeçti. ■

Joseph Smith Jr.

Yarıcı bir çiftçinin oğlu olan Joseph Smith Jr. 1805'te kırsal Vermont'ta doğdu; ama 1820'de ailesiyle birlikte, ikinci Büyük Uyanış olarak bilinen Protestan uyanış hareketinin bir merkezi olan Batı New York'a taşındı. Bir sürü mezhepten hangisine uyması gerektiği konusunda kafası karışınca, yol bulmak için dua etti ve bir rüya gördü; rüyasında Baba Tanrı ve İsa ona görünüp bütün kiliselerin "müjdeden yüz çevirdi"ğini söyledi. Daha sonra melek Moroni'nin kendisini ziyaret edip, Amerika'nın eski sakinleri tarafından altın yapraklar üzerine yazılan kutsal metinlerden söz ettiğini söyledi. İddiaya göre Smith ilahi yardımla kutsal metinleri, Mormon Kitabı, bulup çevirdi ve kilisesini kurduğu yıl, 1830'da yayımladı.

Sapkın inançlarından ötürü zulme uğrayınca sık sık yer değiştirdi; sonunda Illinois'da Nauvoo'ya yerleşmeden önce, Ohio ve Missouri'de Ahir Zaman Azizi cemaatleri kurdu. 1844'te Illinois'daki Carthage'da isyana teşvik suçlamasıyla tutuklandı; ama mahkemeye çıkarılamadan, öfkeli bir kalabalık tarafından öldürüldü.

O'NU ELÇİLERİ ARACILIĞIYLA TANIRIZ

BAHAİ VAHYİ

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Bahaullah (Mirza Hüseyin Ali Nuri)

NE ZAMAN VE NEREDE
1863'ten itibaren, İran

ÖNCE
7. yüzyıl Muhammed Allah'ın İslamın mesajını getiren son peygamberi olarak karşılanır. Ölümünden sonra liderlik anlaşmazlıkları Şii ve Sünni Müslümanlar arasında bir bölünmeye neden olur

1501 Şah I. İsmail Safevi hanedanını kurar, devlet dini Şii İslam olan birleşik bir İran'a hükmeder.

1844 Seyyid Ali Muhammed Şirazi, Şii İslamda öngörülen kurtarıcı Mehdi olduğunu iddia eder. Bab (Kapı) unvanını alır ve İslamın yerini alacak yeni bir din kurar.

SONRA
1921 Lahor'da (bugünkü Pakistan) Mirza Gulam Ahmed, İslam için Allah'tan yeni bir mesaj getirdiğini iddia eder.

Tarihte çeşitli yerlerde ve çeşitli zamanlarda **farklı dinler** kurulmuştur.

Bu dinler, Musa, Buda, İsa ve Muhammed gibi **"ilahi elçiler" tarafından kuruldu.**

Bu ilahi elçilerden her biri **Allah'ı** zamana ve mekâna uygun bir şeklide **bildirdi...**

... ve başka **elçilerin geleceği kehanetinde bulundu.**

Bahaullah bu elçilerin en yenisidir, **modern toplum için dinsel hakikati bildirmektedir...**

... ama **devam eden ve birbirini izleyen vahiylerle** başka ilahi elçiler onu izleyecektir.

O'nu elçileri aracılığıyla tanırız.

Ayrıca bkz.: Yeni bir çağ vaadi 178–81 ▪ Peygamber ve İslamın kökenleri 252–53 ▪ Şii İslamın doğuşu 270–71 ▪ Cao Đài bütün inançları birleştirmeyi amaçlar 316 ▪ Bütün inançlara açık bir inanç 321

Pek çok Şii, Muhammed'in soyundan Allah dinini geri getirmeye gelecek Mehdi'nin, 941'e kadar dünyada yaşayan "On İkinci İmam" Muhammed Mehdi olduğuna inanır. Dünyaya barış ve adalet getirmek için dönüşü, On İki İmamcılar (s. 271) olarak bilinen Şii kolunun bir köşe taşıdır. Bu inanç, Şii İslamın yüzyıllardır devlet dini olduğu 19. yüzyıl İran'ında özellikle yaygındı. 1844'te İran'da Seyyid Ali Muhammed Şirazi (1819-50) Bab (Kapı) olduğunu ve "Allah'ın tezahür ettireceği kişi"nin gelişi için hazırlık olarak bir inanç kurmaya geldiğini ilan etti.

İslam yetkilileri, Babiler olarak bilinen takipçilerini, inançlarından ötürü ezdi. Bab'ın geleceğini söylediği kişi olduğuna inanan Mirza Hüseyin Ali Nuri onlardan biriydi. 1863'te Bahaullah unvanını aldı ve Allah'ın elçisi, Musa'yı, Buda'yı, İsa'yı ve Muhammed'i kapsayan elçiler silsilesinde en son elçi olduğunu ilan etti. Açıkladığına göre, tarih boyunca dinler bu elçiler tarafından kuruldu; her biri dinsel hakikati, zamana ve yere uygun bir şekilde getirdi. Her elçi, birbirini izleyen vahiylerle Allah'ın mesajını sürekli açan başka bir elçinin geleceğini de bildirdi.

Mesajın mahiyeti

Bahaullah yazılarında, Allah'ın bu peygamberleri dünyaya göndermesinin iki amacı olduğunu açıkladı: "Birincisi insan evladını cehaletin karanlığından kurtarıp gerçek bilginin ışığına götürmektir. İkincisi insanlığın huzur ve sükunetini sağlamak ve bunun sağlanması için gerekli araçları temin etmektir."

Bahaullah'ın misyonu, önceki peygamberlerin önceden haber verdiği elçi olarak, modern dünyaya uygun bir mesaj, dünya çapında barış, birlik ve adalet mesajını getirmekti. Mesajının merkezinde, din birliği kavramı, dünyanın bütün büyük dinlerinin geçerliliğini kabul etme ve peygamberlerine Allah'ın elçileri olarak saygı duyma anlayışı vardı. İnsanlığın birliğini savunup eşitsizliği, önyargıyı ve baskıyı reddederken, o zamana kadar dinsel çatışmanın kaynağı olan bir şeyden bu mesajla uzak durmayı umuyordu. ▪

> Bütün insanlar ve milletler tek ailedir, tek Babanın çocuklarıdır ve bacı kardeş gibi olmalıdırlar.
> **Bahaullah**

Bahaullah

Bahai inancının kurucusu, 1817'de Tahran'da doğan Mirza Hüseyin Ali Nuri'ydi, ama daha çok Bahaullah ("Allah'ın Parıltısı") olarak bilinir. Müslüman olarak yetişti, ama Bab'ın, Seyyid Ali Muhammed Şirazi'nin ilk takipçilerinden biri oldu. 1850'lerde, Bab'ın kehanetlerinin tezahürü olduğuna inanmaya başladı. Sapkın inançlarından ötürü hapse atıldı, Bağdat'a ve ardından da İstanbul'a sürüldü; 1863'te İstanbul'da kendini Bahaullah, Allah'ın yeryüzündeki en büyük elçisi ilan etti. Babilerin büyük çoğunluğu iddialarına inandı ve takipçileri Bahailer olarak anıldı. 1868'de Bahaullah, Osmanlı yetkililerle ters düştü ve Filistin'de Akka'ya sürgün edildi. Giderek kendisine daha fazla özgürlük tanındı; 1892'de ölene kadar Akka'da hapiste hiç kalmadı.

Bahai inancının taraftarları, Bahaullah'ı bir resimle değil, adını Arap harfleriyle solda gösterildiği gibi yazarak tasvir etmeyi daha uygun bulur.

GÜNAH TOZUNU SÜPÜR GİTSİN

TENRİKYO VE NEŞELİ YAŞAM

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Nakayama Miki

NE ZAMAN VE NEREDE
1838'den itibaren, Japonya

ÖNCE
6. yüzyıl Budizm Japonya'ya yayılır, Hinduizmden alınan reenkarnasyon düşüncelerini birlikte getirir.

8. yüzyıl Artan Budist etkiye tepki olarak, tanrılara ve ruhlara geleneksel Japon inançları, Şintonun ilk metinleri Kojiki ve Nihon Şoki'de kodlanır.

SONRA
Geç 19. yüzyıl Tenrikyo inananları, zulümden kurtulmak için Budist bir tarikata bağlanır, ama Tenrikyo, resmi devlet dini Şintoyla zorla bütünleştirilir.

1945 II. Dünya Savaşından sonra Devlet Şinto'su resmi olmaktan çıkarılır ve Tenrikyo ayrı bir din olarak sınıflandırılır.

Tenrikyo, 19. yüzyılda ortaya çıkan ve Şinto tarikatları olarak görülen Yeni Japon Dinlerinden biridir. Tenrikyo, 1838'de Budist bir ruh çağırma ritüeli sırasında "Ebeveyn Tanrı" Tenri-O-no-Mikoto'dan vahiy alan köylü bir kadın, Nakayama Miki, tarafından kuruldu. Tenrikyo'nun kutsal kitabı Ofudesaki'de ("Yazı Fırçasının Ucu") bu vahiylerin özünü yazıya geçirdi ve taraflarınca Osayama (Ebeveyn) ya da Tanrı'nın Mabedi olarak anıldı.

Tenrikyo taraftarları, yeryüzündeki yaşamlarında insanların mutluluk bulmasını isteyen tek, iyiliksever bir Tanrı'ya inanır. Tenrikyo pratiğinin önemli bir bölümü, olumsuz görülen eğilimlerden sakınarak "Neşeli Yaşam" yolunda gitmektir. Diğer dinlerin günah saydığı şeyi, Tenrikyo, *hinokişin*'le –iyilik yaparak ve nezaket göstererek– süpürülmesi gereken "zihinsel toz" olarak tarif eder. İnananlar, neşeli yaşamı başarıyla sürdürmek için süpürülmesi gereken sekiz zihinsel toz tanımlar: *oşii* (cimrilik), huoşii (haset), *nikui* (nefret), *kawai* (kendini beğenme), *urami* (kin gütme), *haradaçı* (öfke), *yoku* (tamah) ve *koman* (kibir). İnananlara *kaşimono-karimona* ("kiraya verilen bir şey, ödünç alınan bir şey") fikri temelinde bir reenkarnasyon döngüsünde bedenlerini "ödünç" almalarına izin verdiği için Tenri-O-no-Mikoto'ya şükretmek için de *hinokişin* kullanılır. ■

> Bütün dünyada Tanrı, en içteki kalbi süpürme süpürgesidir.
> **Ofudesaki**

Ayrıca bkz.: Tanrıların yolundan gitmek 82–85 ▪ Ebedi döngüden kaçış 136–43 ▪ Nezaket ve şefkatin hüküm sürmesine izin ver 146–47

BU ARMAĞANLAR BİZİM İÇİN OLMALI

PASİFİK ADALARININ KARGO KÜLTLERİ

KISACA

İNANANLAR
Pasifik Adalarında yaşayanlar

NE ZAMAN VE NEREDE
Geç 19. yüzyıl, Pasifik

ÖNCE
Sömürgecilik öncesi zaman Melanezya, Mikronezya ve Yeni Gine'de kabilelerin, ilahların yanı sıra ata ruhlarını da içeren çeşitli inançları vardır.

1790'lar İlk Hıristiyan misyonerler Pasifik adalarına gelir.

SONRA
1945 Sömürge haber dergisi *Pacific Islands Monthly*'de "kargo kült" terimi uydurulur ve antropolog Lucy Mair tarafından popülerleştirilir.

1950'ler Vanuatu'da Tanna adalılardan bazıları, Britanya Kraliçesi II. Elizabeth'in kocası Prens Philip'e tapmaya başlar, "denizaşırı güçlü bir hanımla evlenen" John Frum'un kardeşi olduğuna inanırlar.

19. yüzyılda Batı ticareti ve sömürgecilik, Pasifik Adalarına bol miktarda modern mal getirdi ve Hıristiyan misyonerlerin çalışmalarına rağmen, yerli inanç sistemleri üzerinde bunun beklenmedik bir etkisi oldu. Adalılar bu maddi zenginliğin, Batılı tüccarların "kargo"larının, doğaüstü kökenli olduğuna ve ata ruhlardan kendilerine gönderilen, ama beyaz adamlar tarafından ele geçirilen armağanlar olduğuna inanmaya başladı. Kargonun kendilerine iade edileceği ve Batılıların da adalarından kovulunca –dinsel ayinlerle ataları ve ilahları yatıştırarak– gelecek bir "altın çağ" düşüncesi geliştirdiler.

John Frum kültünün taraftarları, askeri teknelerin dikkatini çekmek için model silahlarla "talim" yapıyorlar. Bazıları, "John Frum" adının, aslında "John From" Amerika (Amerikalı John) olduğunu söyler.

Bu kültler kısmen Melanezya ve Yeni Gine'de ortaya çıktı, ama 1930'larda hava taşımacılığı artınca yayıldı. II. Dünya Savaşı sırasında Amerikan ve Japon kuvvetleri adaları üs olarak kullanıp büyük miktarda erzak ve donanım getirince, yayılmaları daha da hızlandı. Vanuatu'da Tanna adasında ululanan kült figür John Frum, çoğu kez Amerikalı bir asker olarak tasvir edilir. Kült taraftarları, çoğu kez bayraklarla ve üniformalarla askeri talimleri taklit eden özel dinsel törenler geliştirmenin yanı sıra, rıhtımlar, iniş pistleri, hatta eşya getirenlerin dikkatini çekmek için gerçek boyunda uçak modelleri bile yaptılar.

Kargo kültleri Pasifik'in kimi uzak bölgelerinde varlığını sürdürür; ama Batı etkisi yayıldıkça, büyük ölçüde yok oldu. ■

Ayrıca bkz.: Dünyayı anlamlandırmak 20–23 ▪ Toplumsal kutsallık ve evanjelikçilik 239 ▪ Santeria'nın Afrikalı kökleri 304–305

DÜNYANIN SONU YAKINDIR

HÜKÜM GÜNÜNÜ BEKLEMEK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Joseph Franklin Rutherford

NE ZAMAN VE NEREDE
1931'den itibaren, ABD ve Batı Avrupa

ÖNCE
MÖ 1. yüzyıl İsa "Tanrı'nın Krallığı"nın geldiğini duyurur; Vahiy Kitabı'nda Aziz Yuhanna, Tanrı'nın nihai hükmünden önce gelecek kıyameti tarif eder.

19. yüzyıl Plymouth Biraderleri'nin Kitabı Mukaddes öğretilerine ilişkin "Bağışıkçı" görüşüne göre, İsa'yı kabul eden herkes, küresel felaketten önce gelen bir "esrime"yle cennete atılacaktır.

1881 Charles Taze Russell, başlangıçta Zion's Watch Tower Tract Society denilen cemiyeti kurar; Kitabı Mukaddes Tilmizleri hareketi, Mesih'in yeryüzüne gelişini öngörür.

Yehova Şahitleri 1870'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde Kitabı Mukaddes Tilmizleri hareketinden doğdu. İnançlarını 1. yüzyıl Hıristiyanlığının özgün kavramlarına bir dönüş olarak görür ve Kitabı Mukaddes'in bu ilk yorumuna "Hakikat" derler. Grup diğer bütün dinlerin ve bugünün bütün yönetim biçimlerinin İblis tarafından kontrol edildiğine ve Armagedon'da İblis'le savaşta tamamen yok olacaklarına, yalnızca gerçek Hıristiyanların – Yehova Şahitleri– kurtulacağına inanır.

Harekete göre şimdiki dünya sonuna yaklaşıyor; Ekim 1914'te "son günleri"ne girdi. Bunun önce Argamedon savaşının başlangıcı olduğu sanıldı; ama şimdi Yehova olarak bilinen Tanrı'nın Gökyüzü Krallığının yönetimini İsa Mesih'e

1914'te İsa Mesih **Tanrı'nın gökyüzünü yönetmeye** başladı ve **İblis'i** yeryüzüne **püskürttü...**

... orada dünyayı **yozlaştırdı** ve gerçek müminlerle, **Yehova Şahitleri'yle savaşır.**

Tanrı, **İblis'in** yönettiği dünyayı yok ettikten sonra **yeryüzünde kendi krallığını** kuracaktır.

Dünya şimdi Armagedon savaşından önceki **"son günlerini"** yaşamaktadır.

Dünyanın sonu yakındır.

Ayrıca bkz.: İyi ile kötü arasındaki savaş 60–65 ▪ Bildiğimiz dünyanın sonu 86–87 ▪ İsa'nın dünyaya mesajı 204–207 ▪ İlahi bir üçleme 212–19 ▪ İnanca girmek 224–27 ▪ Hakkaniyetin en büyük ödülü 279

Hüküm Günü yakındır, kendi inancından olmayanların, John Martin'in *The Great Day of His Wrath*'ında tasvir edildiği gibi hesap vereceğine inanan Yehova Şahitleri'ne göre.

emanet ettiği, onun da İblis'i yeryüzüne sürdüğü zaman olarak kabul edilir. Bu son evrede İsa, Yehova Şahitleri'nin Yönetim Organında "sadık ve basiretli bir köle"nin yardımıyla, görünmez yönetimini yeryüzünde sürdürecektir. Yehova Şahitleri'ne göre fiili bir ikinci geliş yoktur: İsa bilinmeyen bir noktada İblis'e karşı savaşa başlayacak, ondan sonra Tanrı Gökyüzü Krallığını genişletip, İsa'nın Binyıllık Hükümdarlığı altında bir yeryüzü cenneti yaratacaktır. İsa'nın bir Üçlemenin parçası değil, Tanrı'nın temsilcisi hükümdar olduğuna inanırlar. Benzer şekilde, Kutsal Ruh ilahlığın bir parçası değildir, yerçekimi gibi kuvvetlerde tezahür eder.

İsa'nın yeryüzündeki bin yıllık hükümdarlığı – uzun bir "hüküm günü"– sırasında ölüler dirilecek ve İsa tarafından yargılanacak, İblis dünyaya salınınca son bir sınavla karşılaşacak. İsa krallığın yönetimini Tanrı'ya iade ettiğinde, yalnızca gerçek müminler, seçkin 144.000 Yehova Şahidi kalacak.

Diğer inançları (hatta diğer Hıristiyan mezhepleri) İblis tarafından yozlaştırılmış diye önemsemedikleri için, Yehova Şahitleri diğer pek çok din tarafından reddedilmiştir. Kapılara dayanıp ısrarla propaganda yapıp *The Watchtower ve Awake*! dergilerini satmaları, kamuoyunu olumsuz etkiledi. Ama "yozlaşmış" yönetimi reddetmelerinin şaşırtıcı sonuçları oldu. Naziler için savaşmayan birçok Yehova Şahidi toplama kamplarını boyladı. Başka yerlerde laik hükümetlerin savaşlarına katılmayı reddetmeleri, vicdani ret yasalarında değişiklik yapılmasına yaradı ve inançlarından ödün vermemeleri, birçok ülkede davaların açılmasına yol açtı ve sivil haklarla ilgili yasaları etkiledi.▪

Joseph Franklin Rutherford

1869'da ABD'de Missouri kırsalında doğan Joseph Rutherford, yoksul bir çiftçi ailenin çocuğuydu ve bir Baptist olarak büyüdü; ama evden ayrıldıktan sona dinde aradığını bulamadı. Hukuk okudu ve Missouri ve New York'ta başarılı bir hukuk kariyeri oldu. 1890'larda Kitabı Mukaddes Tilmizleri hareketinin kurucusu Charles Taze Russell'ın çalışmaları dine ilgisini yeniledi ve Watch Tower Society ile (Gözetleme Kulesi Cemiyeti) aktif bir biçimde ilgilendi, 1917'de Russell'ın ölümünden sonra ikinci başkanı oldu. Onun yönetiminde örgütte köklü değişiklikler yapıldı ve bugünkü Yehova Şahitleri'nin öğretileri saptandı. 1942'de kanserden ölene kadar Cemiyetin başkanı olarak kaldı, diğer şeylerin yanı sıra kapı kapı dolaşıp inancı anlatmayı başlatarak üye sayısını artırdı.

> Rab, mesajını anlatma ayrıcalığına ve yükümlülüğünü halkına emanet ettiğini ilan eder.
> **The Watchtower**

YEHUDA ASLANI AYAĞA KALKTI

RAS TAFARİ BİZİM KURTARICIMIZDIR

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Haile Selasiye

NE ZAMAN VE NEREDE
1930'lardan itibaren, Jamaika

ÖNCE
18–19. yüzyıl Köle toplulukları içinde, efendileri tarafından kabul etmeye mecbur bırakıldıkları Hıristiyan inancı ile Afrika inançlarını kaynaştıran Kreol ya da senkretik dinler doğar.

1920'ler Anguilla'da yazılan Kutsal Piby Etiyopyalıları Tanrı'nı seçilmiş halkı ve Marcus Garvey'i peygamber olarak tanımlar; önemli bir Rastafari metin haline gelir.

SONRA
20. yüzyıl ortası ABD'de İslam Ümmeti hareketi, W. Fard Muhammed'in hem Museviliğin hem İslamın öngördüğü mesih olduğunu ilan eder. Afrika kökenli Amerikalıların ve siyah Müslümanların hakları için savaşırken, hareket büyük ölçüde siyasallaşır.

Afrika'nın siyah halkları "Babil", beyaz adamlar tarafından **yüzyıllardır sömürülmektedir...**

↓

... ama Yehuda ailesinden bir **kurtarıcının** "Sion"a (Afrika) gelip **onları baskıdan kurtaracağı** bildirildi.

↓

Kurtarıcı Tanrı'nın yeryüzündeki seçkin kralı **Ras Tafari** biçiminde zuhur etti...

↓

... ve Rastafarilerin Kutsal Ülkesi **Etiyopya İmparatoru I. Haile Selasiye** haline geldi.

↓

Yehuda Aslanı ayağa kalktı.

Karayipler'de siyah köleler arasında gelişen Kreol dinlerden (s. 304-305) farklı olarak, Rastafari'nin geleneksel Afrika dinleriyle fazla ilgisi yoktur. Hareket büyük ölçüde Hıristiyan Kitabı Mukaddes'e dayanır. Yine de Afrika'yla bağlarına önem verir.

Rastafari (taraftarları Rastafaricilik teriminden, aslında hiçbir "cilik"ten hoşlanmaz) dinsel bir inanç olduğu kadar, siyasal ya da toplumsal bir harekettir de. Yeni Dünyanın siyah nüfusunun "Afrikalılığının" giderek daha fazla farkına varıldığı bir dönemde ortaya çıktı. Pan-Afrikacılık –Afrika kökenli insanları birleştirme ve canlandırma hareketi– da yükselişteydi. Bu hareket 19. yüzyılda başlamıştı, ama 1920'lerde ve 1930'larda, özellikle siyasal aktivist Marcus Garvey'in (1887-1940) çalışmalarıyla ivme kazandı. O sırada hâlâ İngiliz yönetimi altında olan memleketi Jamaika'da özellikle etkili oldu.

Garvey'in baskıyı ve sömürüyü kınaması birçok Jamaikalıya, özellikle yoksulluk içinde yaşayan büyük kalabalıklara uygun geldi. Jamaikalıların büyük çoğunluğu Afrikalı kölelerin torunuydu ve İngiliz köle sahiplerinin Protestan Hıristiyanlığı kendilerine zorla

Ayrıca bkz.: İsa'nın dünyaya mesajı 204 204–207 ▪ Toplumsal kutsallık ve evanjelikçilik 239 ▪ Santeria'nın Afrikalı kökleri 304–305 ▪ İslam Ümmeti 339

Rastafari bayrağı, imparatorluk aslanıyla, reggae efsanesi Bob Marley'in oğlu Damian "Jr. Gong" Marley'in arkasında dalgalanıyor.

kabul ettirilmişti, Afrika kaynaklı dinsel inançları ve gelenekleri ise büyük ölçüde bastırılmıştı. Bu nedenle ortaya çıkan şey, Afrikalı ve Hıristiyan inançların bir sentezi değil, Hıristiyan kutsal metinlerin siyah Jamaikalılara özgü bir yorumuydu.

Sion'da bir kurtarıcı

Siyah milliyetçiliğinden ve Pan-Afrikacılıktan esinlenen bazı Jamaikalılar Kitabı Mukaddes'in büyük bölümünün, Afrika'yı ve Afrikalıları ezen beyaz adamlar tarafından değiştirildiğini iddia etti. Eski Ahit'in Sion'unu Afrika olarak yorumladılar ve bir kurtarıcının, Afrika halklarını "Babil"in –yozlaşmış Avrupalılar– baskısından kurtarmaya geleceğine inandılar. Kurtarıcının Yehuda'nın ailesinden Sion'a geleceği bildirilmişti. Ras Tafari, "Yehuda Kabilesinin Fatih Aslanı, Allah'ın Seçkin Kulu ve Etiyopya'nın Krallar Kralı, Majesteleri İmparator I. Haile Selasiye" unvanıyla Etiyopya tahtına çıkınca, kehanet gerçekleşmiş olarak görüldü ve Rastafari hareketi doğdu. Pek çok Rastafari, Haile Selasiye'nin İsa'nın ikinci gelişi, Tanrıları Jah'ın bir bedenleşmesi olduğuna inanı; ama bazıları onu yalnızca Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve hükümdarı olarak görür.

Rastafari II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda Karayipli göçmenler Britanya'da ve Amerika'da iş aramaya gidince yayıldı. 1960'larda ve 1970'lerde Jamaika kültürü ve müziği, özellikle reggae, bu ülkelerde çok popülerleşti ve Rastafari, önemli bir taraftar kitlesi kazandı. ▪

> Gerçekleştirilmiş amaçların oluşturduğu gökkuşağı ufukta belirmeden önce, cesaret kırıcı saatler doğar.
> **Haile Selasiye**

Haile Selasiye

Esas adı Tafari Makonnen olan, Etiyopyalı bir soylunun oğlu olarak "Ras" unvanını (Düke benzer bir unvan) miras alan Haile Selasiye, 1916'da Etiyopya Naibi oldu. Tahtın varisi olan ama İslamla bağlantıları ve genel olarak uygunsuz davranışları nedeniyle devlet başkanı olamayan Iyasu'nun yerini aldı. 1930'da İmparatoriçe Zewditu ölünce, Etiyopya Ortodoks kilisesinin sadık bir mensubu olan Tafari, imparator tacı giydi ve "Üçlemenin Kudreti" anlamına gelen Haile Selasiye adını aldı. Mussolini'nin Etiyopya'yı işgalinden sonra birkaç yılını İngiltere'de sürgünde geçirdi, 1941'de İngilizler ülkeyi kurtardıktan sonra geri döndü. Bütün dünyada saygı görmesine rağmen, kendi ülkesinde giderek daha fazla sevilmez oldu ve 1974'te silahlı kuvvetlerin kendilerine Derg ("Komite") diyen mensupları tarafından tahttan indirildi ve hapse atıldı. Ailesinin ve hükümetinin birçok üyesi hapsedildi ya da idam edildi ve ertesi yılın ağustosunda eski imparatorun solunum yetmezliğinden öldüğü duyuruldu, ama ölüm nedeninden kuşkulananlar da oldu.

BÜTÜN DİNLER EŞİTTİR

CAO ĐÀI BÜTÜN İNANÇLARI BİRLEŞTİRMEYİ AMAÇLAR

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Ngô Van Chiêu

NE ZAMAN VE NEREDE
1926'dan itibaren, Vietnam

ÖNCE
MÖ 6. yüzyıl Çin'de Konfüçyüs bir ahlak, saygı, içtenlik ve adalet felsefesi öğretir.

MÖ 3. yüzyıl Hindistan'da Siddhartha Gautama'nın kurduğu Budizm Çin'e yayılır.

MS 1. yüzyıl Cao Đài'de aziz olarak ululanan İsa, Tanrı'nın insanoğlu için güttüğü amacı tamamlamak için yeryüzüne döneceğini vaat eder.

6. yüzyıl Muhammed'e Kuran iner, Musa'ya ve İsa'ya verilen mesajın yenilenmesi olduğunu söyler.

SONRA
1975 Vietnam'da komünist rejim Cao Đài'yi yasaklar.

1997 Vietnamlı yetkililer Cao Đài'yi resmiyet kazandırır.

1920'de Vietnamlı bir devlet memuru, Ngô Van Chiêu, bir seans sırasında Yüce Varlığın kendisiyle ilişki kurup bütün dünyanın dinlerini bir dinde birleştirme zamanının geldiğini kendisine bildirdiğini açıkladı. Kendisine Cao Đài ("Yüce Saray" ya da "Sunak") diyen Tanrı'nın açıkladığına göre, geçmişte iki vahiy ve kurtuluş döneminde mesajını peygamberleri aracığıyla bildirmişti ve bunlar da bütün dünyanın büyük dinlerine yol açmıştı. Şimdi üçüncü dönemde, hakikatini seans törenleriyle açığa vurmayı tercih etmişti. Ngô Van Chiêu, benzer vahiyler alan başka kişilerle birlikte, genellikle Cao Đài olarak bilinen Đài Dao Tam Ky Pho Đo'yu (Üçüncü Büyük Vahiy ve Kurtuluş Döneminin Dini) kurdu.

Birçok dinin, özellikle Budist ve Konfüçyüsçü felsefenin öğelerini birleştiren Cao Đài, Jean d'Arc, Shakespeare, Victor Hugo ve Sun Yat-sen gibi daha şaşırtıcı şahsiyetlerle birlikte, bütün büyük dünya dinlerinin peygamberlerine saygı duyar. Dünyanın inançlarını birleştirip, saldırganlığa yol açan farklılıkları giderirken Cao Đài, dünya barışına ulaşmayı amaçlar. Bu tutkuya rağmen, Cao Đài 20. yüzyıl ortasında Vietnam milliyetçi hareketiyle bütünleşti; Fransız sömürgeciliğine ve daha sonra komünizme siyasal ve askeri direnişe karıştı. ■

> Dinlerin çokluğu nedeniyle insanlık her zaman uyum içinde yaşamıyor. Hepsini tek dinde birleştirmeye karar vermemin nedeni budur.
> **Tanrı'nın Ngô Van Chiêu'ya mesajı**

Ayrıca bkz.: Tanrı-bilinç 122–23 ▪ İsa'nın dünyaya mesajı 204–207 ▪ Kadıyaniliğin kökenleri 284–85 ▪ Bahai vahyi 308–309

GERÇEK DOĞAMIZI UNUTTUK

SCIENTOLOGY İLE ZİHNİ TEMİZLEMEK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
L. Ron Hubbard

NE ZAMAN VE NEREDE
1952'den itibaren, ABD

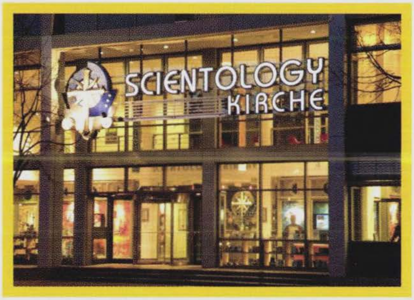
ÖNCE
1950 L. Ron Hubbard, Hubbard Dianetik Araştırma Vakfını kurar ve bilimkurgu dergisi *Astounding Science Fiction*'da dianetik üzerine bir makale, ardından *Dianetics: The Modern Science of Mental Health* kitabını yayımlar.

SONRA
1982 Scientology teknolojisini denetlemek için bir Dini Teknoloji Merkezi kurulur; bazı üyeler bunu, özgün Scientology ilkelerine aykırı görür ve kendine Serbest Bölge diyen ayrı bir grup oluşturur.

1993 Scientology, ABD'de resmen bir din olarak kabul edilir.

Bir din felsefesi olarak Scientology, bilimkurgu yazarı L. Ron Hubbard'ın 1930'larda ve 1940'larda Dianetik üzerine yürüttüğü çalışmalardan çıktı. Dianetik, ruhsal rehabilitasyona ulaşmak için geçmiş travmatik deneyimleri ele almaya önem veren psikoterapi öğelerine dayanan bir kişisel gelişim sistemiydi. Scientology'nin merkezinde, "dinleme" olarak bilinen danışma süreci vardır.

Scientology taraftarlarının inancına göre insanın gerçek ruhsal doğası, Thetan olarak bilinen, sürekli insan biçiminde yeniden doğan ve sonunda gerçek manevi saflık doğasını yitiren bir ebedi ruhta bedenleşir. Bir "E-metre" (Hubbard'ın tasarladığı, elektrik akımını saptama aleti) kullanarak bire bir dinleme sürecinden geçenler, bilinçsiz zihinlerini engram olarak bilinen travma imgelerinden kurtarıp tekrar "Berrak" duruma –gerçek ruhsal kimlikleri– dönebilir. Çeşitli dinleme düzeylerinden geçerek sonunda "İşleyen Thetan" düzeyine ulaşır ve özgün potansiyellerini yeniden keşfederler. Hubbard şöhretlere Scientology reklamı yaptırmaya istekliydi ve bu durum, bire bir dinleme seanslarının ve çalışma malzemelerinin yüksel maliyetiyle birlikte, Scientologynin bir para kazanma kültü olduğu suçlamalarına yol açtı. ABD'de ve başka yerlerde uzun süren mahkemelerden sonra, bugün Scientology dünyanın bazı bölgelerinde vergiden muaf bir din statüsüne sahiptir; ama birçok ülkede hâlâ tanınmaz. ■

Berlin'de Scientology genel merkezi, hareketin teolojisinde tanımlanan sekiz "varoluş dinamiği"ni temsil eden sekiz uçlu haçı sergiler.

Ayrıca bkz.: Nihai gerçeklik 102–105 ▪ Ebedi döngüden kaçış 136–43 ▪ Birleşme Kilisesinde günahtan arınmak 318

EVLİLİKLE GÜNAHSIZ BİR DÜNYA BUL

BİRLEŞME KİLİSESİNDE GÜNAHTAN ARINMA

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Sun Myung Moon

NE ZAMAN VE NEREDE
1954'ten itibaren, Güney Kore

ÖNCE

1. yüzyıl Aziz Paulus, bütün insanların günahı Düşüşten miras aldığını ve evliliğin kutsal bir durum olduğunu onaylar.

2. yüzyıldan itibaren İlk Hıristiyan Babalar ilk günah öğretisini formüle eder, ama Adem'in mi yoksa Havva'nın mı daha fazla sorumlu olduğu konusunda anlaşamaz.

4. yüzyıl Aziz Hiaronymus İsa örneğini kullanıp, gerçek bir kutsal yaşam için bekarlığın daha uygun bir durum olduğunu öne sürer.

7. yüzyıl İsa'nın annesi Meryem'in ilk günahtan muaf gebe kaldığı fikri güç kazanır.

16. yüzyıl Martin Luther, İsa'nın annesi Meryem hariç bütün insanların günahkâr doğduğunu iddia eder.

Genellikle Birleşme Kilisesi olarak ya da daha küçümseyici bir biçimde "Moon tarikatı" olarak bilinen Dünya Hıristiyanlarının Birleşmesi İçin Kutsal Ruh Birliği, 1954'te Güney Kore'nin Seul kentinde Sun Myung Moon tarafından kuruldu. Moon on yaşındayken ailesi Konfüçyüsçülükten Hıristiyanlığa döndü ve delikanlıyken rüyasında gördüğü İsa, kurtarma görevini tamamlamasını istedi.

Bunu yapmak için Moon, Kitabı Mukaddes'i ve kendi kitabı *İlahi İlke*'yi temel alan Hıristiyan bir mezhep olarak gördüğü, ama ilk günaha yol açan Düşüşe ilişkin Hıristiyan öykünün kökten farklı bir yorumunu sunan Birleşme Kilisesini kurdu. Moon'un inancına göre, Havva'nın Adem'le cinsel ilişkisinden önce Şeytan'la yaşadığı ruhsal ilişki bütün zürriyetinin kusurlu, günahkâr doğmasına yol açtı ve İsa bunu düzeltmeye geldi, ama evlenmeye fırsat bulmadan çarmıha gerildi –bu nedenle yalnızca kısmi bir kurtuluşu gerçekleştirdi.

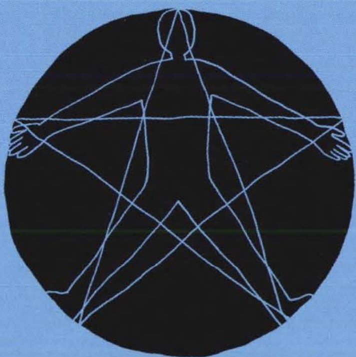

Yüzlerce çiftin katıldığı "Düğün kutsama" törenleri yasal evlilik değildir, ama çiftin çocuklarını ilk günahtan kurtardığına inanılır.

Günahsız doğan çocuklar

Moon'a göre insanlık için tam kurtuluşun yolu kendisinin 1960'ta Hak Ja Han'la evlenmesiyle başlayacaktı, sonra bunu Birleşme Kilisesinin karakteristiği haline gelen ve temel törenlerini oluşturan kitlesel evlilikler ve yeniden bağlılıklar izleyecekti. Evlilik öncesi ve dışı seksin yasak olduğu bu evliliklerin çocukları günahsız doğacak ve günahsız bir dünyanın habercisi olacaktı. ■

Ayrıca bkz.: İyi ile kötü arasındaki savaş 60–65 ▪ Bilgelik üstün insanın elindedir 72–77 ▪ Augustinus ve özgür irade 220–21

RUHLAR SUMMERLAND'DE YAŞAMLARI ARASINDA DİNLENİR

WICCA VE "ÖBÜR DÜNYA"

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Gerald Gardner

NE ZAMAN VE NEREDE
1950'lerden itibaren, Birleşik Krallık

ÖNCE
Hıristiyanlık öncesi dönem Kelt ve İskandinav mitolojileri, İskandinav cenneti Valhalla'nın bulunduğu Asgard gibi öbür dünyalar düşüncesini içerir.

19. yüzyıl Spiritüalistler ve Teosofistler erdemli ruhların mutluluk içinde yaşadığı göksel bir düzlemi tarif etmek için Summerland adını uydurur.

1920'ler Antropolog Margaret Murray tarihte Hıristiyanların cadılara yaptığı zulüm üzerine, cadılığı kara büyü kültlerinden ayrı bir pagan dini olarak tanımlayan eseri yayımlar.

SONRA
1970'ler ABD'de Diana Cadıları feminist siyaseti Wicca'yla bütünleştirir.

20. yüzyılın belki de en ünlü yeni-pagan dini olan Wicca, İngiltere'de ortaya çıktı ve emekli bir devlet memuru olan Gerald Gardner tarafından popülerleştirildi. Gardner, dine cadılık (witchcraft) ve taraftarlarına Wica demesine rağmen, onun kurduğu versiyon ile daha sonraki kolları ya da gelenekleri bugün Wicca olarak bilinir.

Wikka inançları birbirini tamamlayan Boynuzlu Tanrı ve Ay Tanrıçada cisimleşen eril ve dişil ilkeleri ile ruhların öteki yaşamlarını geçirdikleri Summerland olarak bilinen bir "öbür dünya"nın varlığına dayanır. Wicca'nın birçok kolu reenkarnasyona inanır ve Summerland'i ruhların diriler arasındaki dinlenme yeri olarak görür; ruhlar orada önceki yaşamlarını gözden geçirip sonrakine hazırlanabilir. Wiccalar, spiritüalizminkine benzer, ouija tahtası denilen aracıları gerektiren büyü törelerinde bu ruhlarla bazen ilişki kurar; ama bu pratik evrensel değildir. Wiccalar ölümden sonra yaşama inanmalarına rağmen, doğa-temelli ritüellerde şimdiki yaşaman olabildiğince yararlanmayı vurgular. Bu ritüeller mevsim kutlamalarını ve erginleme, wiccalaşma (vaftize benzer) ve evlilik ya da cinsel birleşme gibi geçiş ayinlerini kapsar.

Satanizme bazı benzerlikleri (örneğin Boynuzlu Tanrı) nedeniyle Wicca çoğu kez kara büyü kültleriyle karıştırıldı ve yakın zamana kadar, özelikle Hıristiyan ülkelerde önyargının ve zulmün acısını yaşadı. ■

> Geçmiş yaşamlarımı açık bir biçimde hatırlamam, keşke hatırlasaydım.
> **Gerald Gardner**

Ayrıca bkz.: Erken toplumlarda animizm 24–25 ▪ İnsan ve evren 48–49 ▪ Büyük tanrıçanın gücü 100

OLUMSUZ DÜŞÜNCELER BİR SAADET OKYANUSUNDA YAĞMUR DAMLALARIDIR

MEDİTASYONLA İÇ HUZURU BULMAK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Maharişi Maheş Yogi

NE ZAMAN VE NEREDE
1958'den itibaren, Avrupa

ÖNCE
MÖ 1700'den itibaren Erken Hint Veda pratiklerinde meditasyon tekniklerine rastlanır.

MÖ 6. yüzyıldan itibaren Hindistan'da Budizmde ve Çin'de Konfüçyüsçülükte meditasyon uygulanır.

19. yüzyıl Avrupalı entelektüeller Doğu felsefesini keşfeder, Budist ve Hindu meditasyona ve yogaya genel ilgi artar.

SONRA
1967 Beatles Londra'da Maharişi Maheş Yogi ile karşılaşır ve TM eğitimi için Hindistan'daki aşramını ziyaret eder.

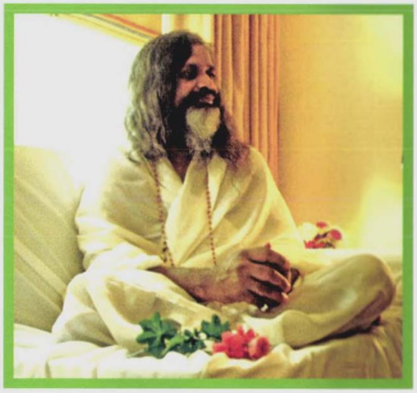
1976 TM, yapanları havaya kaldırabildiği iddiasıyla "Siddhi" programını tanıtır.

1958'de Maharişi Maheş Yogi, bir Hindu uyanış hareketi kurma niyetiyle Transandantal Meditasyon (TM) öğretmek için Batı'yı dolaştı. Yöntemleri, Hindu mantra meditasyonu tekniklerinden geliştirildi; amaç aynıydı: yaratıcı bir güçten yararlanmak için fiziksel bilincin sınırlarını aşmak.

İç huzuru geliştirmek

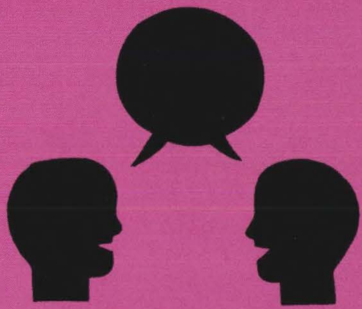
TM pratiği günde iki kez 20 dakika kişisel bir mantra kullanarak meditasyona oturmayı gerektirir. Bunun ileri psikolojik ve fiziksel rahatlamayla ve artan yaratıcılık potansiyeliyle sonuçlanıp, bireyin "yaşam pınarıyla birleşme" deneyimi yaşamasına ve "saadet okyanusunuza düşen yağmur damlaları" haline gelen olumsuz düşüncelerin üstesinden gelmesine olanak verdiğine inanılır.

Başlangıçta TM'ye başlayanlar, yöntemin arkasındaki bilgiyi verdikleri için Hindu ilahlara şükretmeye, Vedalar'ı ve Bhagavad-Gita'yı incelemeye teşvik edilirdi. Bugün TM'yi savunanlar, onu herkese açık bilimsel bir kişisel gelişim yöntemi olarak sunar. TM teknikleri yalnızca bireyler tarafından değil, ticari kuruluşlar tarafından, hatta bazı tıbbi uygulamalarda bile kabul edilmektedir; bu durum, TM'yi bir din mi yoksa geleneksel Hint tekniklerine dayanan bir terapi biçimi mi saymak gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir. ■

Maharişi Maheş Yogi TM'yi Ruhsal Yenilenme Hareketi olarak kurdu. Bugün karargahı Hollanda'da bulunan örgütlü bir uluslararası harekettir.

Ayrıca bkz.: Fiziksel ve zihinsel disiplin 112–13 ▪ Sözcüklerin ötesine geçen Zen içgörüleri 160–63 ▪ Falun Dafa'da yaşam enerjisi geliştirme 323

HAKİKAT BENİM İÇİN DOĞRU OLANDIR

BÜTÜN İNANIŞLARA AÇIK BİR İNANÇ

KISACA

ÖNEMLİ HAREKET
Üniteryen Üniversalizm

NE ZAMAN VE NEREDE
1961'den itibaren, ABD ve Kanada

ÖNCE
MÖ 6. yüzyıl Konfüçyüs erdemin gökten inmediğini, benlikte geliştirilebildiğini öne sürer.

MS 1. yüzyıl Kendilerini "seçilmiş halk" sayan Yahudilere öfkelenen İsa, Tanrı'nın Krallığının onu kabul eden herkese açık olduğunu öne sürer.

16. yüzyıl Protestan Hıristiyanlıkta, manevi öz-denetim Roma'nın otoritesinin yerini alır.

19. yüzyıl Bahai inancı, herkese açık ilk "üniversalist" yeni dinlerden biri olarak doğar.

20. yüzyıl Cao Đài, bütün dinler eşittir ilkesi üzerine kurulur.

Üniteryen Üniversalist Birlik (ÜÜB), 19. yüzyılda kurulan iki hareketin birleşmesiyle 1961'de oluştu: Üniversalist Amerikan Kilisesi ve Amerika Üniteryen Birliği. Büyük ölçüde Hıristiyan bir gelenekten çıkmasına ve bazı üyeleri Hıristiyan nitelikte inançlara sahip olmasına rağmen, ÜÜB "bireyin inanç özgürlüğünü onaylayan amentüsüz, öğretisiz bir din" olmayı amaçlar. Üyeler yaşamak için manevi ve dinsel bir boyut ihtiyacını kabul eder ve bireylerin dünyanın bütün dinlerinden öğrenebileceğine inanır. Yüce bir varlığa ve öteki yaşamda kurtuluşa inanmaktan çok, bu yaşamda hümanist bir hakikat ve anlam arayışına önem verir. Bazı taraftarları aslında agnostik, hatta ateisttir.

Üniteryen Üniversaliste göre kişisel deneyim, vicdan ve akıl dinsel inancın temelini oluşturur; bu nedenle bütün erkeklerin ve kadınların kanaatlerine ve inançlarına saygı duymak gerekir. Bu saygı fikri ÜÜB felsefesine ve "Yedi İlke"sine siner: her kişinin asli değeri ve haysiyeti; insan ilişkilerinde adalet, eşitlik ve şefkat; birbirini kabul etme ve manevi gelişmeye teşvik; özgür, sorumlu bir hakikat ve anlam arayışı; vicdan özgürlüğü, cemaatlerde ve genel olarak toplumda demokratik süreçleri kullanma; dünya topluluğu amacı; birbirine bağımlı varoluş ağına saygı. ■

> Zihnin özgürlüğü, diğer bütün özgürlüklerin başlangıcıdır.
> **Clinton Lee Scott**

Ayrıca bkz.: Tanrı-bilinç 122–23 ▪ Dua neden işe yarar 246–47 ▪ Bahai vahyi 308–309 ▪ Cao Đài bütün inançları birleştirmeyi amaçlar 316

HARE KRİŞNA OKUMAK KALBİ TEMİZLER

TATLI EFENDİYE BAĞLANMA

KISACA

ÖNEMLİ SAHSİYET
A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada

NE ZAMAN VE NEREDE
1960'lardan itibaren, ABD ve Batı Avrupa

ÖNCE
MÖ 4. yüzyıl Hindu destanlarında önemli bir figür olan Efendi Krişna'ya tapmanın ilk kanıtı, *Mahabharata*'da Tanrı Vişnu'nun bir avatarı olarak görünür

6. yüzyıl Hindistan'da bhakti geleneği gelişir.

16. yüzyıl Hindistan'da Gaudiye Vaişnava hareketi Krişna'yı Tanrı'nın ilk biçimi –Vişnu'nun avatarı değil, kaynağı– olarak görür.

1920 Srila Bhaktisiddhanta Sarasvati Thakura Prabhupada, Gaudiye Vaişnava mesajını bütün dünyaya yayma örgütü Gaudiya Math'ı kurar.

Hare Krişna hareketi ya da Uluslararası Krişna Bilinci Derneği (ISKCON – International Society for Krishna Consciousness), en çok Maha Mantra okuma pratiğiyle bilinir. ISKCON'un kökleri, Hinduizmdeki Gaudiya Vaişnava hareketine dayanır; Çaitanya Mahaprabhu'nun (1486-1534) kurduğu Gaudiya Vaişnava hareketinde inananlar, Baştanrı'nın Yüce Kişiliği olduğuna inanılan tanrı Krişna ile bir sevgi ilişkisi geliştirmek ve onun memnun etmek için bhakti olarak bilinen bağlanma pratikleri kullanır.

Maha Mantra

Mantra zihni berraklaştırmanın ve kalbi temizlemenin bir aracı olarak okunur. Kutsal adın tekrarlanması, "Krişna bilinci"nin candan dışarı çıkmasını, duyusal ya da fiziksel bilincin çeldiriciliğinden kurtulmasını olanaklı kılar. "Hare Krişna, Hare Krişna, Hare Krişna, Hare Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare" teranesi, Tanrı'nın enerjisine (Hare), "her şeyi kendine çekene" (Krişna) ve "en yüce ebedi hazza" (Rama) başvurur. Çaitanya, bu mantrayı kullanan herkesin, Hint sınıf sisteminin dışında doğmuş olsa bile, Krişna bilincine ulaşabileceğini öğretti. 1960'larda, Çaitanya'nın takipçilerinden biri, A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada ABD'ye gitti ve ISKCON'u kurdu. Düşünceleri hippi kültürüne ve Doğu maneviyatına gösterilen yeni ilgiye uygundu ve Beatles gibi şöhretler tarafından popülerleştirildikten sonra Avrupa'ya yayıldı. ■

> "Efendi Krişna, yaşamlarımıza ruhsal dünyayı sokmak için ihtiyaç duyduğumuz her şeyi verir.
> **A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada**"

Ayrıca bkz.: Rasyonel bir dünya 92–99 ▪ Puca ile bağlanma 114–15 ▪ Buda'lar ve bodhisattva'lar 152–57 ▪ Ritüel ve tekrar 158–59

QİGONG'LA KOZMİK ENERJİYE ULAŞIRIZ

FALUN DAFA'DA YAŞAM ENERJİSİ GELİŞTİRMEK

KISACA

ÖNEMLİ ŞAHSİYET
Li Hongzhi

NE ZAMAN VE NEREDE
1992'den itibaren, Çin

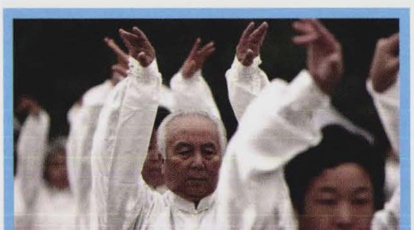
ÖNCE
MÖ y. 2000 Çin'de meditasyon ve şifa için çeşitli hareketler ve nefes alma egzersizleri geliştirilir ve daha sonra toplu halde qigong olarak anılır.

MÖ 5. yüzyıl Qigong egzersizleri Çin'de Taoculuk, Konfüçyüsçülük ve Budizm felsefeleriyle bütünleştirilir.

1950'ler Komünist Çin hükümeti qigong tekniklerini laik bir sağlık programının parçası kabul eder.

SONRA
1990'lar Li Hongzhi ABD'ye taşınır; Çin Komünist Partisi Falun Dafa'yı sapkın bir örgütlenme ilan ederken, Batı'da qigon pratiği popülerlik kazanır.

20. yüzyılın ikinci yarısında *qigong* (sözcük anlamı "yaşam enerjisi geliştirme") olarak bilinen meditasyon egzersizlerine ilgi canlandı ve komünist yetkililer bunu halk sağlığını iyileştirmenin bir yolu olarak görürken, bazıları bu pratikte manevi bir anlam buldu. 1990'ların başında Falun Dafa (daha çok Falun Gong olarak bilinen) hareketini kuran Li Hongzhi de onların arasındaydı. Falun Gong'u ("Yasa Çarkı Pratiği") yalnızca yaşam enerjisi geliştirmenin bir aracı olduğunu değil, uygulayanları daha yüce varoluş düzeylerine yükseltmek için evrenin enerjisiyle ilişkiye sokmanın bir yolu olduğunu da savundu.

Qigong egzersizleri kontrollü hareketlerle, soluk alma ve zihinsel farkındalıkla özsel yaşamın kaynağı ya de enerjisi *qi*'yi yeniden kurmayı ya da dengelemeyi amaçlar.

Yasa Çarkının Dönüşü kitabında Li, zihni, bedeni ve ruhu geliştirmek için beş temel egzersizi tarif eder. Falun'un ("yasa çarkı") alt karın bölgesinde bulunduğunu ve dönüşünün –evrenin dönüşüyle duygudaş biçimde– uygulayanları olumsuz etkilerden kurtarıp, kozmik enerjiye ulaşmalarını olanaklı kıldığını açıklar. Geleneksel Konfüçyüsçü, Taocu ve Budist düşüncelere benzer, *zhen-şan-ren* (doğruluk, iyilik ve hoşgörü) erdemlerine dayanan bir felsefe bu egzersizleri tamamlar ve Falun Dafa uygulayıcıların davranışını yönlendirir.

Bazıları tarafından yeni bir din, bazıları tarafından Çinlilerin zihni, bedeni ve ruhu "geliştirme" geleneğinin devam eden bir pratiği olarak gördüğü Falun Dafa, Çin'de çok sayıda taraftar buldu; ancak dinsel vurguları, yasadışı ilan edilmesine yol açtı. ■

Ayrıca bkz.: Benliği Tao'yla hizaya sokmak 66–67 ▪ Fiziksel ve zihinsel disiplin 112–13 ▪ Ebedi döngüden kaçış 136–43

REHBER

REHBER

Batı'da ateizmin görünen yaygınlığına rağmen, bir tür dini inanca sahip olduğunu söyleyen insanların sayısı dünya çapında artmaktadır. İnanç yayıcı olan Hıristiyanlık ve Müslümanlık, şimdi dünyanın toplam nüfusunun yarısından fazlası tarafından benimsenmektedir. Hinduizm gibi diğer inançlar da 21. yüzyılda taraftar çekmeye devam etmektedir. Misyonerlik faaliyetleri, nüfus artışı, ilkel ya da diğer yerel dinler gerileyince oluşan "inanç boşluğu"nu doldurma ihtiyacı gibi bir yığın nedenden ötürü dinler yayılmaktadır. Bu yüzden Afrika'da birçok kişi geleneksel inancı geride bırakıp yeni Hıristiyan kiliseleri benimserken, Avrupa'da Hıristiyanlıktan duyulan memnuniyetsizlik ve Doğu'dan yeni düşüncelere ilgi, Budizmin ve diğer Doğu dinlerinin mütevazı bir büyümesine yol açtı.

BAŞLICA DÜNYA İNANÇLARI

ADI	KURULUŞU	KURUCUSU	TANRISI	TARAFTARI
Ahir Zaman Azizleri İsa Mesih Kilisesi (Mormonlar)	New York, ABD, 1830	Joseph Smith	Üç ayrı varlık: Baba Tanrı; Oğul İsa Mesih; Kutsal Ruh	13 milyon
Bahai inancı	Tahran, İran, 1863	Bahaullah	Çeşitli dinler aracılığıyla bildirilen tek Tanrı	5-7 milyon
Birleşme Kilisesi	Güney Kore, 1954	Sun Myung Moon	Tanrı, tüm insanlığın göksel ebeveyni	3 milyon
Budizm	Kuzeydoğu Hindistan, MÖ y. 520	Siddhartha Gautama ya da Buda	Theravada tanrısızdır: Mahayana Buda'ya ve bodhisattva'lara bağlanmayı gerektirir	376 milyon
Cao Đài	Vietnam, 1926	Ngô Van Chiêu	Tek Tanrı ve diğer dinlerin (Budizm, Taoculuk ve Hıristiyanlık dahil) kurucularına saygı	8 milyon
Caynacılık	Hindistan, MÖ y. 550	Mahavira	Tanrılar yok, bazı ilahi varlıklara bağlanma	4 milyon
Falun Dafa	Çin, 1992	Li Hongzhi	Birçok tanrı ve ruhsal varlık	10 milyon
Hıristiyanlık	Yahuda, MS y. 30	İsa Mesih	Tek Tanrı, Kutsal Üçleme biçiminde: Baba, Oğul, Kutsal Ruh	2 milyar

ADI	KURULUŞU	KURUCUSU	TANRISI	TARAFTARI
Hinduizm	Hindistan, tarihöncesi	Yerli	Hepsi tek yüce gerçekliğin tezahürü çok sayıda ilah	900 milyon
İslam	Suudi Arabistan, MS 7. yüzyıl	Son Peygamber Muhammed	Tek Tanrı, Allah	1,5 milyar
Mesih Kilisesi (Bilimci)	Massachusetts, ABD, 1879	Mary Baker Eddy	Tek Tanrı, Kutsal Üçleme yok	400.000
Musevilik	İsrail, MÖ y. 2000	İbrahim, Musa	Tek Tanrı, YHVH	15 milyon
Rastafari hareketi	Jamaika, 1930'lar	I. Haile Selasiye	Tek, Jah, İsa'da ve Haile Selasiye'de vücut bulur	1 milyon
Santeria	Küba, erken 19. yüzyıl	Yok; senretik bir inanç	400'den fazla ilah	3-4 milyon
Scientology Kilisesi	California, ABD, 1954	L. Ron Hubbard	Yok	Bilinmiyor
Sihizm	Pencap, Hindistan, MS 1500	Guru Nanak	Tek Tanrı	23 milyon
Şinto	Japonya, tarihöncesi	Yerli	Birçok tanrı ve *kami* olarak bilinen ruhlar	3-4 milyon
Taoculuk	Çin, MÖ y. 550	Laozi	Tao her şeye siner	20 milyon
Tenrikyo	Japonya, 1838	Nakayama Miki	Ebeveyn Tanrı	1 milyon
Wicca	Britanya, 1950'ler, eski inançlara dayalı	Gerald Gardner	Genellikle iki: Üçlü Tanrıça ve Boynuzlu Tanrı	1-3 milyon
Yehova Şahitleri	ABD, 1872	Charles Taze Russell	Tek Tanrı	7 milyon
Zerdüşçülük	İran, MÖ 6. yüzyıl	Zerdüşt	Tek Tanrı (Ahura Mazda), ama düalizm kabul edilir	200.000

HİNDUİZMİN KOLLARI

Hindu inancının 3000 yıldan fazla bir süre önce İndus Vadisinde (Pakistan ve Kuzeybatı Hindistan) ortaya çıktığı düşünülür. Bugün büyük çoğunluğu Hindistan'da olmak üzere bir milyara yakın taraftarı vardır. Bütün Hindular yüce bir varlığa tapar; ama bu ilahın kimliği tarikata göre değişir. Dört temel mezhep vardır: Vişnu'yu tanrı kabul eden Vaişnavalar; Şiva'ya bağlanan Şaivalar; tanrıça Şakti'ye tapan Şaktiler; kendi ilahlarını seçebilen Smartalar. Bu mezhepler ve Hinduizmin diğer kolları birçok inancı paylaşır; Vedalar (s. 94-99) en kutsal metinleridir ve Hindu inancının merkezinde, bir kişinin amelinin sonsuz doğum, ölüm ve yeniden doğum döngüsünde geleceğini etkilediği inancı vardır.

VAİŞNAVACILIK
MÖ y. 600, Hindistan

Hinduizmin en büyük mezhebi olan Vaişnacılık, tek yüce tanrı olarak Vişnu'ya tapmaya odaklanır. Evrenin koruyucusu, ilahi iyilikseverlikte eşsiz bir figür olarak görülür. Vişnu'nun, göbeğindeki bir nilüferde oturan Yaratıcıya, Brahma'ya, hayat verdiği ve Brahma'nın yarattığı her şeyi sürdürdüğü ve koruduğu söylenir. Avatarları Rama ve Krişna biçiminde de ona tapılır. Vişnucular, öğretiden çok bağlanmaya önem verir. Nihai amaçları doğum ve ölüm döngüsünden kurtulmak ve Vişnu'nun huzurunda manevi varoluştur.

ŞAİVACILIK
MÖ y. 600, Hindistan

Hinduizmin dört büyük mezhebinden biri olan Şaivacılık, Şiva'nın yüce tanrı olduğunu savunur. Hinduizmin kalbinde, daha yüce bir ilahın ikilikleri uzlaştırabildiği inancı vardır. Şaivalar (Şiva'ya tapanlar) Şiva'nın, karşıtların bu bir araya gelişini cisimleştirdiğine inanır. Yaşam ve ölüm, zaman ve ebediyet, yıkım ve yaratılış gibi birçok ikiliği kucaklar ve çeşitli biçimler alır. Popüler bir tasvirde, Dansın Efendisi Nataraca olarak görünür. Evreni yok ettikten sonra, yeniden yaratılmasını hem ateş (yıkımı simgeleyen) hem bir davul (yaratılışın başlangıcında çıkarılan ilk ses) taşıyarak dansla ifade eder. Şaivacılık birçok alt-kümeyi kapsar ve bugün Hindistan, Nepal ve Sri Lanka'da yaygındır; etkisi Endonezya ve Malezya'da bile hissedilir.

ŞAKTİCİLİK
MS 5. yüzyıl, Hindistan

Şakticilik Hinduizmin ana kollarından biridir. Hindu inancına göre Şakti, yaratılanı yaratan ve sürdüren ilahi güçtür; büyük tanrıça (Devi ya da Mahadevi olarak bilinir) Şakti'yi cisimleştirir ve çoğu kez Şakti adıyla hitap edilir; ona tapanlar Şaktiler olarak bilinir (s. 104). Bu tanrıçaya tapmanın kökleri Hindistan'da en eski İndus Vadisi uygarlıklarına kadar uzanmasına rağmen, Şakticiliğin örgütlü bir hareket olarak MS 5. yüzyılda doğduğu düşünülür. Şakti bağlanma tanrıçasının birçok adı vardır ve birçok biçim alabilir (korkunç, öfkeli, iyi huylu, sade); ama hepsi, ilahi güç ve enerjinin bir tezahürü olarak ona işaret eder. İnancın kutsal metinleri Vedalar, Şakta Agamalar ve Puranalar'dır. Bazı sofular yuga, puca ve Tantra kullanarak tanrıçaya yaklaşmayı umar.

DARŞANALAR
MS 2.-13. yüzyıllar, Hindistan

Vişnuculuk, Şivacılık ve Şakticilik gibi teist mezheplerin taraftarları ilahlara tapar; oysa Hinduizm, tanrılardan çok felsefeye odaklanan ve *darşana* olarak bilinen altı okulu da kapsar. Bu okullar nihai gerçekliği yani Brahman'ı, reenkarnasyondan kurtuluşa ulaşmak için kavranması gereken büyük "benliği" vurgular. *Darşanalar* erken Hint tarihinde yazılmış kutsal metinleri izler ve her kol farklı bir alanla ilişkilidir. Altı *darşana* şöyledir: Samkhya (kozmoloji), Yoga (insan doğası),

Vaişeşika (bilimsel yasalar), Nyaya (mantık), Mimamsa (ritüel), Vedanta (metafizik ve kader).

SMARTACILIK
9. yüzyıl, Hindistan

Hinduizmin dört büyük mezhebinden biri olan Smartacılık adını, bir grup kutsal Hindu metnine işaret eden Sanskritçe sözcük *smriti*'den alır. Bu Ortodoks Hindu mezhep, benlik ile Brahman'ın birliğini savunan Avdaita Vedanta felsefesinden ve hareketi 9. yüzyılda Hindistan'da kurduğu düşünülen keşiş-filozof Adi Şankara'nın öğretilerinden kaynaklanır. Taraftarları sutra olarak bilinen eski metinlerde ana hatları çizilen davranış kurallarını savunur ve her biçimde (Şiva, Şakti, Vişnu, Ganeşa ya da Virya) yüce tanrıya tapar; bu nedenle liberal ve mezhepsiz sayılırlar.

LİNGAYATÇILIK
12. yüzyıl, Güney Hindistan

Lingayatlar adlarını, sofuların boyunlarına taktıkları tanrı Şiva'nın amblemi linga'dan alır. Hareketin 12. yüzyılda Güney Hindistan'da öğretmen ve dinsel reformcu Basava tarafından kurulduğu düşünülür. Lingayatlar, tek ilah olarak Şiva'ya tapmalarıyla diğerlerinden ayrılır; tektanrıcı inançlarında Şiva ile benlik, bir ve aynıdır. Brahman kastın ve kutsal metin Vedaların otoritesini reddederler; bir toplumsal eşitlik ve reform mesajına önem verirler. Hareket Güney Hindistan'da önemli bir taraftar kitlesini kapsar.

SWAMİNARAYAN SAMPRADAY
Erken 19. yüzyıl, Batı Hindistan

Dinsel reformcu Swami Narayan diğer Hindu mezheplerdeki yozlaşma iddiasına tepki olarak 19. yüzyılın başında Swaminarayan Sampraday'ı kurdu. Ritüeller, yasalar, ibadetler ve dualar Hindu geleneğine ve kurucusunun öğretilerine dayanır. Gündelik yaşamda bu ahlaki ve manevi kurallara uymanın amacı, ideal bir *satsangi* (taraftar) olmak ve ondan sonra nihai kurtuluşa ulaşmaktır. Hareketin bütün dünyada birkaç milyon taraftarı vardır.

BRAHMOCULUK
1828, Kalküta, Hindistan

Brahmoculuk, Ram Mohan Roy'un 1828'de Külküta'da kurduğu ve Hinduizmi modern çağa göre yeniden yorumlamayı amaçlayan Brahmo Samac'a (İlahi Cemiyet) uzanan bir Hindu reform hareketidir. Brahmoculuk tek evrensel ve sonsuz ilaha bağlılığıyla ortodoks Hinduizmden ayrılır. Vedaların (s. 94-99) otoritesini ve bazı durumlarda avatarlara (ilahların bedenleşmesi) ve karmaya (geçmiş eylemlerin sonuçları) inancı reddeder. Temel özelliklerinden biri toplumsal reformdur. Brahmoculuğun Bengal'de, Hindistan'da ve Bangladeş'te taraftarları vardır.

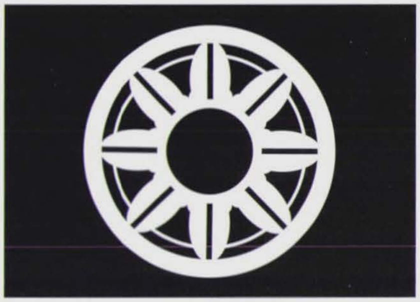
ARYA SAMAC
1875, Hindistan

Arya Samac, eski Hindu metinlerin, Vedalar (s. 94-99), yüce otoritesini yeniden doğrulamaya çalışan dinsel lider Swami Dayananda'nın kurduğu modern bir dinsel ve toplumsal reform hareketidir. Geç 19. yüzyılda Veda kültürünü tanıtmak amacıyla Hindistan'ın her tarafında çok sayıda okul kurdu. Benzer projeler bugün de devam etmektedir; kolejlerin ve yetimhanelerin kurulmasına, toplumsal reforma, adaletsizliği ve sıkıntıları hafifletmeye odaklanan faaliyetleri kapsamaktadır. Mezhep kast sistemine karşıdır; ama diğer inançlara hoşgörüsüzlük etmekle eleştirilmektedir. Arya Samac karma ve samsara öğretilerini, yaşamın büyük olaylarıyla bağlantılı ritüellerin merkeziliğini kabul eder. Hareket Kuzey ve Batı Hindistan'da popülerdir.

SATHYA SAİ BABA CEMİYETİ
1950, Hindistan

Sathyanarayana Racuin'in (1926 doğumlu) çok sayıda mucize gerçekleştirdiği düşünülür. 14 yaşında akrep soktu ve bir transa geçti; uyanınca, guru Şirdi Sai Baba'nın reenkarnasyonu olduğunu iddia etti ve ondan sonra Sathya Sai Baba olarak anıldı. Mucizeleri nedeniyle ünü 1950'lerde yayıldı; dört ilkeye göre hareket eden birkaç milyon taraftar topladı. Dört ilke şöylcdir: hakikat, *satya*; görev, *dharma*; huzur, *şanti*; ilahi aşk, *prema*. Birçok Hindudan farklı olarak, her toplumsal sınıfa özel bir dharma atfetmedi –hepsinin eşit olduğu söylenir.

BUDİZMİN KOLLARI

Şimdi dünyanın birçok yerinde inananı olan Budizm, 2500 yıldan fazla bir süre önce Kuzey Hindistan'da Siddhartha Gautama'nın öğretileriyle ortaya çıktı. Budizm, o sırada en derin felsefi ve soyut metinlerini üretmekte olan Hinduizmin içinde doğdu ve Budizme ilahlar ve öğretiler değil, düşünceler egemendir. Bir amacı vardır –aydınlanmaya ya da dünyevi benlikten manevi kurtuluşa giden yolda bireye yol göstermek. Buda'nın kendisi, bu amaca ulaşmak için her aracın geçerli olduğunu öğretti ve Budizm coğrafi olarak yayıldıkça, çeşitlenip yerel ibadet geleneklerine uydu. Şimdi çileci biçimlerden oldukça ritüelci biçimlere uzanan birçok biçimi vardır.

THERAVADA BUDİZMİ
MÖ 6. yüzyıl, Kuzey Hindistan

Theravada Budizmi, Mahayana Budizmiyle birlikte, Budizmin iki ana biçiminden biridir. Budizmin yaşayan en eski kolu olarak, dhamma'ya –Buda'nın özgün öğretileri– en yakın biçim sayılır. Bugün Tayland, Laos, Kamboçya ve Burma'da inanılır. Theravada'nın merkezinde, *sangha* yani manastır cemaati kavramı vardır. Theravada keşişlerin (daha aşağı bir statüsü olmasına rağmen, bazen rahibelerin) çok az malı vardır ve basit barınaklarda yaşarlar. Sekizlik Yola ve Beş İlkeye (s. 136-43) uyar, köyleri dolaşır, dhamma ve Pali Kanonunun kutsal metinlerini öğretirler. En önemli faaliyetleri, zihinlerinden benliği çıkarmak ve nirvanaya (kusursuz aydınlanma) daha fazla yaklaşmak için yaptıkları meditasyondur. Tam zamanlı manastır yaşamı ideal olmasına rağmen, Theravada Budizminde manastır dışı kişilere de yer vardır. Bu kişiler, çileci bir yaşam sürmelerinde keşişlere yardım ederek önemli bir rol oynar; örneğin kutsama ve öğreti karşılığında onlara yiyecek verirler.

MAHAYANA BUDİZMİ
MÖ 3.-2. yüzyıl, Kuzeybatı Hindistan

Theravada Budizmiyle birlikte Budizmin iki ana biçiminden biri olan Mahayana Budizmi, Hindistan'da doğuya yayıldı ve bugün Asya'da Çin ve Kore'yi de kapsayan geniş bir alanda uygulanır. Toptan aydınlanmanın bu varoluştan bir kopuşu temsil ettiğine inanan Theravada Budistlerinden farklı olarak Mahayana Budistleri, Buda'nın ebediyen bu dünyada mevcut kaldığına, başkalarına aydınlanma yolunu gösterdiğine inanır. Bu gelenekte, manevi yollarında diğer insanlara yardım etmek için kullanmadıkça aydınlanmanın hiçbir amacı yoktur. Mahayana Budistleri başka insanların buda olabileceğine inanır ve bodhisattva (bilgelik ya da aydınlanma varlıkları) olarak nirvanaya yaklaşmış ve şefkatlerine ek olarak altı kusursuzluğa – cömertlik, ahlak, sabır, enerji, meditasyon ve bilgelik– sahip olan kişilere büyük saygı gösterirler.

ARI TOPRAK BUDİZMİ
MS 7. yüzyıl, Çin

Çin'de Mahayana Budizminden doğan Arı Toprak Budizmi, şimdi Çin'de ve Japonya'da üslenen birçok tarikattan oluşur. Hepsi, Arı Toprak olarak bilinen bir cenneti yönettiği söylenen Sonsuz Işık Buda'sı Amitabha'ya bağlanmaya odaklanır. İnanan kişi Amitabha'ya odaklanan çeşitli ruhsal tekniklerle ölüm ve yeniden doğum döngüsünden sakınabilir, Arı Toprak'ta onunla birlikte yaşamaya gidebilir ve ardından aydınlanmaya ulaşabilir. Ana Arı Toprak metni, Amitabha'ya bağlanmanın tek doğru yol olduğunu söyleyen 1. yüzyıla ait Lotus Sutra'dır.

TİBET BUDİZMİ
7. yüzyıl, Tibet

Budizm, MS 7. yüzyıl civarında Hint misyonerler tarafından Tibet'e sokuldu. Mahayana geleneğinden türemesine rağmen, Tibet Budizmi diğer ülkelerdeki Budizmden oldukça farklı bir

biçimde gelişti. Kendine özgü keşiş tarikatları ve kendine özgü dinsel pratikleri vardır; bir guruya bağlanılır ve meditasyona yardımcı olarak mandala'lar yani simgesel diyagramlar kullanılır.

Tibet Budizminin en ayırt edici özelliklerinden biri, lama belirlemeleridir. Lamalar bütün keşişlerin en ulusudur ve birçoğunun, bir önceki yaşamda manevi lider olduğuna inanılır. Veraset enkarnasyon yoluyla olur. Bir lama ömrünün sonuna yaklaşınca, bir sonraki tecessümünün kimliğine ilişkin bir dizi ipucu verir. Sonra taraftarları, bu ipuçlarına en uygun olan çocuğu aramaya başlar.

TANTRA BUDİZMİ
7. yüzyıl, Hindistan

Tantra Budizmi adını, budalık arayışında güçlü alet haline gelen ve Tantralar olarak bilinen metinlerden alır. Bu metinler, bir kişinin "Buda'nın doğası"nı Budizmin diğer biçimlerinde olduğundan daha hızlı nasıl kavrayabileceğini tarif eder. Gerekli teknikler ritüel, meditasyon, mandala, hatta büyü kullanmayı kapsar. Tantralar bütün durumları ve coşkuları uzlaştırmaya çalışır, hepsinin her insanın özsel Buda doğasının parçası olduğunu kabul eder.

Tantra Budistleri çok sayıda Budayı ve bodhisattvayı (Amitabha, Sonsuz Işık Budası da dahil) ulu kabul eder, her birini Buda doğanın bir tezahürü olarak görür. Bugün Tibet, Hindistan, Çin, Japonya, Nepal, Bhutan ve Moğolistan'da Tantra Budizmi okulları vardır.

ZEN BUDİZMİ
12. yüzyıl, Japonya

Budizmin Çin versiyonu (Ch'an) 6. yüzyılda Japonya'ya kök saldı ve Zen olarak anıldı. Bu din, Vietnam, Kore ve Tayvan gibi Çin kültüründen etkilenen ülkelerde de önemli bir etki yarattı. Zen Budizmi meditasyona bağlanmaya, aydınlanmaya ulaşmaya, deneyimin kutsal metinden üstünlüğüne, insanların evrenle özdeş olduğu ve içindeki bütün şeylerle bir özdeşliği paylaştığı inancına vurgu yapar.

Zen Budistlerine göre Zen yaşamın her yanına –fiziksel, entelektüel ve ruhsal alanlara– siner. Şiir yazmak ve minimalist kayalık bahçeler yaratmak, özellikle etkileyici faaliyet sayılır. En ünlü Zen okulları, Rinzai ve Soto'dur.

NİÇİREN BUDİZMİ
13. yüzyıl, Japonya

Japon keşiş Niçiren, MS 1. yüzyıldan kalma bir Budist öğretiler derlemesi olan Lotus Sutra'nın yüce manevi gücüne tutkulu inanç temelinde bu Budizm okulunu kurdu. Takipçilerini metinden "Harika Yasa Sutranın Lotusuna sığınırım" ifadesini okumaya teşvik etti. Budizmin diğer biçimlerini reddederek, yalnızca Lotus Sutra'yı öğrenmenin budalığa yol açabileceğine inandı. Birçok Niçiren Budisti tarikatı Japonya'da hâlâ gelişmektedir ve çok sayıda yeni dinsel hareket, örneğin Soka Gakkai, onun öğretilerini temel alır.

SOKA GAKKAİ
1937, Japonya

1937'de iki Japon reformcu, Tsunesaburo Makiguçi ve Josei Toda, Japon Budist keşiş Nişiren'in öğretilerinden esinlenen bir eğitim derneği kurdu. Makiguçi'nin 1944'te ölümünden sonra Toda örgütü dinsel bir tarikat olarak yeniden kurdu ve Soka Gakkai adını verdi. Niçiren Budizmi gibi Lotus Sutra'ya ve başlığındaki sözlerin ritüel okunmasına büyük önem verir. Hareket Japonya'da ve dünyanın her tarafında 12 milyon kadar taraftar edindi.

TRİRATNA BUDİST TOPLULUĞU
1967, Birleşik Krallık

Daha önceki adı Batılı Budist Tarikatın Dostları (FWBO) olan Triratna Budist Topluluğu, İngiliz asıllı Budist keşiş Sangharakşita tarafından kuruldu. Hindistan'da araştırma yaptıktan sonra Birleşik Krallık'a dönüp 1967'de hareketi kurdu; amacı, Budizmin temel öğretilerinin bugün Batı'daki yaşama nasıl uygulanabileceğini açıklamaktı. Üyeler atanır, ama manastır yaşamını ya da sivil yaşamı tercih edebilir. Birçok temel ilkeye bağlıdırlar: Buda, dhamma ve *sangha*'ya "Üçlü Sığınma;" Budalık ideali; Budist geleneğin diğer öğretilerine inanç. Hareketin Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Avustralasya'daki gruplarla bağlantıları vardır.

MUSEVİLİĞİN KOLLARI

Musevilik, Yahudilerin dinidir. MÖ 2000 civarına kadar geri gider, kökleri Ortadoğu'da olan üç büyük tektanrıcı inancın (diğerleri Hıristiyanlık ve İslam) en eskisidir. Tanrı'dan yasa tabletlerini alan Musa'ya göre Yahudiler Tanrı'nın seçilmiş halkıydı ve onun yol göstericiliğini Tora biçiminde aldı. Tarihlerinin büyük bölümünde Yahudiler anayurtlarından sürgün edildi; bu yüzden Museviler, Yahudi İsrail devletinin dışında da bulunabilir; bu nedenle inancın coğrafi kolları da ortaya çıkmıştır. Yahudilerin, inançlarına ilişkin yorumlarıyla, Tora'nın ve Sözel Şeriatın merkeziliğine vurguları farklıdır.

ORTODOKS MUSEVİLİK
MÖ y. 13. yüzyıl, Kenan

Ortodoks Musevilik kendisini 3000 yıl önce Kenan'da gelişen ve Musa zamanında Yahudilerin uyguladığı dini geleneğin devamı olarak görür. Tek bir hareket değildir, temel inançları paylaşan birçok koldan oluşur. İmanın temelinde, Tora'nın –İbrani Kitabı Mukaddes'in ilk beş kitabı– Tanrı'nın fiili sözlerini içerdiği ve yaşamın her boyutuna rehberlik ettiği inancı vardır. Ortodoks Musevilik ortaçağdan itibaren Orta ve Doğu Avrupa'ya derin kök saldı. Bu Yahudi cemaatleri, bir babanın adından hareketle Aşkenaziler olarak anıldı. Yüzyıllar içinde zulme uğradılar ve sık sık gettolara kapatıldılar; Holocaust sırasında Avrupa'da milyonlarca ortodoks Yahudi öldü. II. Dünya Savaşından sonra çok sayıda Yahudi ABD'ye ve daha sonra, 1948'de kurulan ve Ortodoks Museviliğin devlet dini olduğu İsrail Devletine gitti. Dinin gereklerini yerine getiren Yahudilerin yüzde 50'sinden fazlası kendini Ortodoks sayar.

SEFARDİ MUSEVİLİK
MÖ 10. yüzyıl, İberya

Sefardi Musevilik adı, MÖ 10. yüzyıldan beri İberya'da (bugünkü Portekiz ve İspanya) yaşamış Yahudilere ve onların torunlarına işaret eder. Bazı kısıtlamalarla birlikte, İberya'da Yahudiler yüzyıllarca Hıristiyanlarla ve daha sonra Müslümanlarla barış içinde bir arada yaşadı. Ne var ki, Hıristiyanların 1492'de İspanya'yı ve 1497'de Portekiz'i fethinden sonra, Hıristiyanlığa dönmeye direnen Sefardiler, Hıristiyan fermanlarla kovuldu ve Kuzey Afrika'ya, İtalya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye, Hollanda'ya, Osmanlı İmparatorluğuna, hatta Amerika kıtasına kaçtı. Bugün İsrail, Fransa, Meksika, ABD ve Kanada'da başarılı Sefardi cemaatler vardır. Sefardi Museviliğin birçok temel inancı, Ortodoks Aşkenazi Museviliğiyle aynıdır; ama mistisizme daha fazla vurgu yapılır ve dille, yemeyle, tatillerle, duayla ve ibadetle ilgili olanlar da dahil, kültür ve pratik konulurda önemli farklılıklar vardır.

HASİDİ MUSEVİLİK
y. 1740, Mezhbish (şimdi Ukrayna'da)

Hasidi Musevilik ("dindar kişi" anlamına gelen *hasid*'ten), Ortodoks Museviliğin Tanrıyla mistik bir ilişkiyi vurgulayan koludur. İnananları Tora'nın, bir anlamda Tanrı'nın adının, YHVH, yeniden sıralanmaları olan sözcüklerden oluştuğuna inanır. Gerçek bir Hasid Tanrı'ya yakın olmak için dünyayla bağını koparır, tefekküre dalar, dua eder ve Tora çalışır. Hasidiliğin temelinde, Tanrı'nın evrenin merkezi ve sonsuz olduğu inancı vardır.

YENİ-ORTODOKS MUSEVİLİK
Geç 19. yüzyıl, Almanya

Yeni-Ortodoks hareket geç 19. yüzyılda Batı'da Yahudilere yapılan zulümden doğdu. Ne Ortodoks cemaatleri tamamen çekilmek ne de onlardan tamamen vazgeçmek isteyenlere bir ara yol sundu. Yeni-Ortodoks Musevilik Tora'nın öğretilerine bağlı kalmasına rağmen,

modern dünyanın taleplerini barındırmaya ve onlara uymaya çalıştı. Taraftarları, Yahudilerin Yahudi olmayanlarla sıkı ilişki kurmasını yaşamsal sayar.

REFORMCU MUSEVİLİK
1885, Pittsburgh, Pennsylvania, ABD

Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da popüler olan Reformcu Museviliğin kökeni, 19. yüzyılda Avrupa'da ayin ve ibadeti güncelleme çabalarına dayanır. Reform Yahudileri Tora'yı Tanrı'nın fiili sözleri olmaktan çok, Tanrı'dan esinlenen birçok farklı yazar tarafından yazılmış görme eğilimindedir. İnançlarını ve pratiklerini modern yaşam tarzlarıyla daha fazsa bağdaşacak şekilde uyarladılar ve dolayısıyla, kurallara uymada Ortodoks Yahudilerden daha esnektirler. Örneğin Reform Yahudileri birçok geleneksel beslenme yasasını terk etti ve kadın haham atama gibi yeni gelenekler benimsedi.

MUHAFAZAKÂR MUSEVİLİK
1882, New York City, ABD

Birçok Yahudi, geç 19. yüzyıldaki Reform hareketinin inancın geleneksel ilkelerini reddederken fazla ileri gittiğini hissetti. Bu nedenle 1887'de İbrani Kitabı Mukaddes'te ve Talmud'ta örneklendiği şekliyle tarihsel Museviliğin bilgisini koruyan bir inanç kolunu beslemek için Yahudi İlahiyat Okulu kuruldu. Bugün Muhafazakâr ya da Masorti Musevilik olarak anılan Museviliğin bu biçimi, Tora ve Talmud'un kökeninin ilahi olduğunu ve yasalarına uymak gerektiğini savunur; bununla birlikte hahamlar bu yasaları yorumlamada, Ortodoks meslektaşlarından daha rahat hareket eder. Muhafazakâr hahamların birçok kararı, Ortodoks Yahudiler tarafından reddedildi, ama hareket özellikle ABD'de popülerliğini kanıtladı.

YAHUDİ BİLİMİ
1920'ler, Cincinnati, Ohio, ABD

Yahudi Bilimi hareketi ABD'de 1920'lerin başında Alfred G. Moses, Morris Lichtenstein ve Tehilla Lichtenstein tarafından kuruldu. 19. yüzyılın sonunda Mary Baker Eddy'nin geliştirdiği şekliyle (s. 337) Hıristiyan Biliminin artan nüfuzuna bir tepki olduğu düşünülür. Taraftarlar kendilerine ve başkalarına yönelik olumlu bir tutum ve kişisel bir memnuniyet duygu geliştirmeye teşvik edilir. Tanrı bir baba figürü olarak görülmez, daha çok evrenin her tarafına nüfuz eden bir enerji ya da güç olarak ve sağlığın kaynağı ve yenileyicisi olarak görülür. Kişisel gelişim, görselleştirme ve olumlayıcı dua (olumlu bir sonuca odaklanma) inancın merkezini oluşturur ve hem fiziksel hem manevi refahı geliştirdiğine inanılır. Yahudi Bilimi modern tıbbı kabul eder ve Hıristiyan Biliminden farklı olarak geleneksel tıbbı tedaviye izin verir.

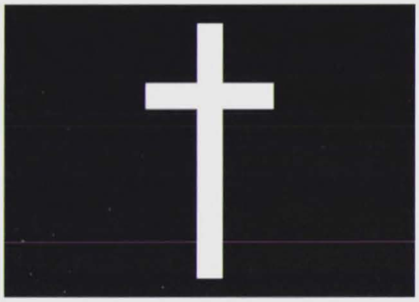
YENİDEN YAPILANMACI MUSEVİLİK
1920'ler-40'lar, New York City, ABD

Yeniden Yapılanmacı hareket, Litvanya doğumlu Amerikalı Mordecai Kaplan tarafından kuruldu. Museviliğe ilerici bir yaklaşım önerdi; bunu modernliğe uygun bir yanıt olarak gördü. Museviliğin bu kolu Tora yasalarını, Yahudi halkı ve bir bütün olarak insanlık için açık bir amacı varsa yararlı sayar ve bu nedenle yasaların sürekli yorumlanması gerektiğini düşünür. Yeniden Yapılanmacı Musevilikte yayılan bazı değişiklikler oldukça radikaldir. Örneğin çıkardıkları Sebt Duası Kitabı, Yahudilerden "seçilmiş bir halk" olarak söz etmez ve bir Mesih'in gelmesini beklemez. Yeniden Yapılanmacılık bu tür öğretiler yerine, daha iyi insanların yaşadığı daha iyi bir dünya için çabalar.

HÜMANİST MUSEVİLİK
1963, Michigan, ABD

Rabbi Sherwin T. Wine 1960'larda ABD'de, dindar olmayan Yahudilere geleneksel dine teist olmayan bir alternatif sunmak için Hümanist Museviliği kurdu. Hümanist Yahudiler Museviliğin, Yahudi halkı tarafından oluşturulan, Tanrı'yla bir ilgisi olmayan etnik bir kültür olduğunu savunur. Geleneğin hümanist, eşitlikçi felsefesi Yahudi kültürünü canlı kutlamasına yansır: Teist olmayan ritüeller ve törenler, toplumsal cinsiyeti ve cinsel yönelimi ne olursa olsun, Yahudi ya da Yahudi olmayan herkese açıktır. Dinsel bayramlara katılım önemli sayılır, ama Tanrı'ya yapılan bütün göndermeler ayinden çıkarılır ve dinsel pasajlar laik bir bakış açısıyla yeniden yazılmıştır. Taraftarlar kendi yaşamlarını şekillendirmek için ilahi otoritenin müdahalesine değil, kendi kaderini belirlemeye, akla ve kişisel gelişime odaklanmaya teşvik edilir.

HIRİSTİYANLIĞIN KOLLARI

İki milyardan fazla taraftarıyla dünyanın en büyük dini olan Hıristiyanlık, İncil'de –Kitabı Mukaddes'in Yeni Ahit'indeki dört kitap– kayda geçirilen İsa Mesih'in öğretilerine dayanır. Hıristiyanlık, Musevilikle ortak kökleri bulunan tektanrıcı bir dindir. Bununla birlikte Hıristiyanlar, İsa'nın Eski Ahit'te vaat edilen Mesih olduğuna inanır. Yüzyıllarca Avrupa'nın ana dini olan Hıristiyanlık, 15. yüzyılda Avrupa sömürgeciliğiyle birlikte bütün dünyaya yayıldı. Siyasal ve öğretisel farklılıklar, Hıristiyanlığın 1054'ün Büyük Bölünmesiyle çeşitlenip Doğu ve Batı kollarına, sonra 16. yüzyılda başlayan Reformdan sonra sayısız mezhebe ayrılmasına yol açtı.

ROMA KATOLİK KİLİSESİ

MS 1. yüzyıl, Roma, İtalya

Roma Katolik Kilisesi özgün ve hâlâ en büyük Hıristiyan kilisesidir. Liderleri papalar, MS 1. yüzyılda Roma'da ilk Hıristiyan kiliseyi kuran Aziz Petrus'un soyundan olduklarını iddia eder. Bu soyun Papayı doğrudan İsa'nın ilk takipçilerine bağladığı ve bu nedenle ona eşsiz bir otorite kazandırdığı görülüyor: İnancın temel akideleriyle ilgili kararlarında yanılmaz kabul edilir.

DOĞU ORTODOKS KİLİSELERİ

MS 3.-4. yüzyıllar, çeşitli

Ermeni kilisesinin (sağda) yanı sıra Süryani ve Etiyopya kiliseleri ile Kıpti kilisesini kapsayan Doğu Ortodoks kiliseleri, İsa'nın tek doğaya (ayrılmaz bir biçimde insani ve ilahi) sahip olduğu görüşünü kabul eder. Bütün Doğu Ortodoks kiliseleri kökenini doğrudan Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarına bağlar. Kıpti kilisesi, Mısır'ın ulusal Hıristiyan kilisesidir, MS 3. yüzyıla dayanır. Etiyopya Ortodoks kilisesi MS 340 civarında Kıpti kilisesinin bir kolu olarak kuruldu. Sebt gününü dinlenme günü yapmak, sünnet ve bazı yeme içme kuralları gibi Yahudi-etkili bazı pratiklere uyar. Süryani Ortodoks kilisesinin, Suriye'nin yanı sıra Güney Türkiye, İran, Irak ve Hindistan'da mensupları vardır. İbadette Süryanice kullanılır ve litürji, bütün Hıristiyan kiliselerinin en zengin litürjilerinden biridir.

ERMENİ KİLİSESİ

MS y. 294, Eçmiyadzin, Ermenistan

Ermenistan Hıristiyanlığı devlet dini yapan ilk ülkeydi: Aziz Gregorios Ermenistan hükümdarı Kral III. Dırtad'ı MS 3. yüzyılın sonunda Hıristiyan yaptı. Ermeni kilisesi başlangıçta Ortodoks kiliselerine yakındı; ama MS 506 civarında İsa'nın doğasının tanımlanması konusunda ayrıldılar. Bir parçası olduğu Doğu Ortodoks kilisesi gibi Ermeni kilisesi de İsa'nın eşzamanlı insani ve ilahi tek doğaya sahip olduğuna inanır. Ermeni Hıristiyanlar, Kitabı Mukaddes'in 5. yüzyılda yapılan bir çevirisini kullanarak kendi dillerinde ibadet ederler. Kiliseleri sadedir ve iki tür rahipleri vardır: keşiş değillerse, atanmadan önce evlenmesi gereken bölge papazları ve evlenmeyen, piskopos olabilen rahipler.

DOĞU KİLİSELERİ

1054, İstanbul

Doğu Avrupa'nın, Balkanlar'ın ve Batı Asya'nın Ortodoks kiliseleri, 1054 Büyük Bölünmesinde, Batı Katolik kilisesi ile Bizans İmparatorluğunun kiliseleri arasındaki bölünmeden doğdu. Bu bölünmeye Kutsal Üçlemeyle (s. 212-19) ilgili farklı görüşler neden oldu. Ayrıca Batı kilisesi insanoğlunun günahkâr doğasına vurgu yapma eğilimindeyken, Doğu kilisesi insanoğlunun özsel iyiliğini kabul eder; Batı kilisesi dogmaya odaklanır, Doğu kilisesi ise daha çok ibadete odaklanır. Bütün Ortodoks kiliseler, Katolik kilisesi gibi, yedi kutsamayı yapar, ama bunlara gizem denilir. Doğu Ortodoks ayinin büyük bölümünün

bir perdenin arkasında, cemaat görmeyecek şekilde yapılması, inancın kalbindeki gizemi vurgular.

LUTHERCİLİK
1520'ler, Almanya

Lutherci kilise kökeni Alman reformcu Martin Luther'e (s. 235) dayanır. Luthercilik 16. ve 17. yüzyıllarda Kuzey Avrupa'ya yayıldı. Taraftarları Kitabı Mukaddes'i öğretinin tek rehberi olarak görür ve insanların iyi amelle değil, İsa Mesih'e inançla Tanrı'ya geldiğine inanır. Bugün Lutherci Dünya Federasyonu şemsiyesi altında yaklaşık 70 ayrı Lutherci kilise vardır.

ANGLİKANİZM
1534, Londra, İngiltere

Anglikan kilisesi 16. yüzyılda Kral VIII. Henry'nin Aragonlu Catherine'den boşanmak için Papaya başvurması üzerine çıkan dinsel ve siyasal çatışmalar nedeniyle Roma kilisesinden ayrıldı. Başlangıçta birçok Katolik özelliği korudu, ama daha sonra Protestan reformculardan etkilendi. Bugün Anglikan kilisesi, "Evanjelik" denilen ve daha basit ayinleri benimseyenlerin yanı sıra, "Aglo-Katolik" olarak bilinen ve daha ayrıntılı ritüelden yana olanları kucaklar. Anglikan kilisesi bütün dünyada Anglikan Komünyon olarak bilinen 30 özerk kiliseyi kapsar. Hepsi Kutsal Kitabın önemine inanır, kesintisiz bir piskoposlar silsilesini (Havarilere kadar geri giden) kabul eder ve iki kutsama ayini yapar: vaftiz ve komünyon (s. 228).

MENNONİT KİLİSE
1540'lar, Hollanda

1516'da Anabaptistlere –radikal bir Reform grubu– katılan bir Katolik olan Hollandalı vaiz Menno Simons kilise reformuna, barışçılığa ve yalnızca yetişkin müminlerin vaftizine inanıyordu. Mennonitler olarak bilinen takipçileri bütün Avrupa'ya yayıldı. Alman Mennonitler Amerika'ya ilk yerleşenler arasındaydı ve çok sayıda Rus Mennonit II. Dünya Savaşından sonra ABD'ye göçtü. Bugün Mennonitlerin çoğunluğu Kuzey Amerika'da yaşar ve Kitabı Mukaddes'e dayanan bir inancı savunur. İsa'nın İkinci Gelişini bekler ve dindar bir yaşam sürerler. İnananları için misyonerlik ve yardım çalışmaları önemlidir.

PRESBİTERYENİZM
16. yüzyıl, İskoçya

Presbiteryenizm, Fransız teolog Jean Calvin (s. 237) gibi 16. yüzyıl reformcularıyla birlikte ortaya çıktı. Calvin, kaderle ilgili etkili düşüncelerinin yanı sıra, Hıristiyan grupların yaşlılar tarafından yönetilmesi gerektiğine de inanıyordu. Bu düşünce İskoçya'da, cemaatin dinsel konulara daha fazla karışmasını isteyen kilise liderlerine çekici geldi. Presbiteryenlere, presbiter'ler (yaşlılar) tarafından yönetildikleri ve piskoposları olmadığı için bu ad verilmiştir. Kongregasyonalizm özellikle İngiltere'de benzer nedenlerle gelişti ve Amerika'da Pilgrim Atalar'ın dinidir. Geç 20. yüzyılda Presbiteryenler ve Kongregasyonalistler birleşip, Dünya Reform Kiliseleri İttifakını kurdu; İttifakın üyeleri kuruluşu Tanrı'nın bir ihsanı olarak görür.

BAPTİSTLER
Erken 17. yüzyıl, Hollanda ve İngiltere

İlk Baptistler İngiliz Protestanlardı; kiliseleri İngiltere'de Thomas Helwys tarafından 1612'de kuruldu. Baptistler Kitabı Mukaddes'in önceliğine ve inancını ikrar edebilen yetişkin müminlerin vaftiz edilmesi gerektiğine inanır. Baptist kiliseler ABD'ye yayılmıştır ve özellikle siyahlar arasında rağbet görür; uluslararası ölçekte ilgi gördü ve bugün dünyanın en büyük Hıristiyan gruplarından biridir.

QUAKER'LAR
y. 1650, Büyük Britanya

Quaker hareketi 17. yüzyılda George Fox'un önderliğinde başladı. Fox ve takipçilerinin din adamları, kutsama ayinleri ve resmi litürjileri yoktu; Dostların –kendilerine böyle diyorlardı– Tanrı'yla doğrudan iletişim kurabileceğine inanıyorlardı. Savaşa karşı çıktılar ve yasal yemin etmeyi kabul etmediler. Çok zulüm görmelerine rağmen, bugün barış, hapishane reformu ve köleliğin kaldırılması için yürüttükleri kampanyalardan ötürü takdir edilirler. Modern Quaker'lar hâlâ Tanrı'yla doğrudan ilişkiye önem verir; Kutsal Ruh birini konuşmaya dürtünceye kadar toplanıp sessizce otururlar.

AMISH'LER
Geç 17. yüzyıl, İsviçre

Amish'ler, Mennonit papaz Jacob Amman liderliğinde İsviçre'de ortaya çıkan, ama bugün büyük çoğunluğu ABD'nin doğusunda yaşayan katı Protestan bir grubun

üyeleridir. Bugün var olan Amish grupların en farklı olanı, geleneksel giyimi benimseyen, motorlu taşımacılık gibi gelişmelerden uzak duran, devlet yardımı almak yerine birbirlerine yardım etmeyi tercih eden ve kendi okullarını kuran Eski Tarikat grubudur. İbadet evlerde yapılar ve Pazar ayini sırasıyla farklı ailelerde gerçekleştirilir.

MORAVYA KİLİSESİ
1722, Saksonya, Almanya

1722'de Alman Kont Nikolaus von Zinzendorf Moravya'dan bir grup Protestanı, Saksonya'daki mülkünde bir cemaat kurmaya davet etti. Kökenleri ilk Protestanlara, 1415'te kazıkta yakılan reformcu Jan Hus'un takıpçilerine dayandığı için, Moravyalı Kardeşler olarak anıldılar. Kiliseleri inanç ve davranış konusunda rehber olarak Kitabı Mukaddes'e bakar; öğretiye fazla önem vermez. Sevgi ziyafeti denilen komünal bir yemeği paylaşmak, ibadetlerinin önemli bir parçasıdır. Ateşlidirler, dünyanın her tarafına misyoner gönderirler.

METODİZM
1720'ler-30'lar, İngiltere

Metodizm 18. yüzyılda İngiltere'de John Wesley tarafından kuruldu. Bugün Britanya'da en büyük dört kiliseden biridir ve dünya çapında 70 milyondan fazla taraftarı vardır. Metodistler Hıristiyanların Kitabı Mukaddes'te ana hatları çizilen "metod"a göre yaşamaları gerektiğine inanır ve kitaba fazla önem verir, ritüeli fazla önemsemez. Vaaz özellikle önemli sayılır.

SHAKER'LAR
y. 1758, Büyük Britanya

Shaker'ların adı, dinsel esrime sırasında üyelerin yaşadığı titremeden (*shaker*, titreyen) gelir. Kurucuları Ann Lee, İsa'nın kadın taydaşı olduğuna dair vahiy aldığını iddia etti. İngiltere'de zulme uğrayan Lee ve takipçileri Amerika'ya göçtü; orada mallarını ortaklaştırdılar ve evlenmediler. Grup 19. yüzyılda popüler olmasına rağmen, 20. yüzyılda üye sayısı düştü ve bugün birkaç üyesi vardır. Bununla birlikte, sert yaşam tarzları ve yarattıkları sade ev eşyalarından ötürü Shaker'lara hâlâ saygı duyulur.

ÜNİTERYANİZM
1774. İngiltere

Üniteryenler tek tanrıya inanır, ama Kutsal Üçlemeye (s. 212-19) inanmaz ve dinsel öğretiden çok insan deneyimine dayanan hakikati ararlar. Üniteryen düşünceler 16. yüzyılda Polonya, Macaristan ve İngiltere'de ortaya çıktı, ama ilk Üniteryen kilise ancak 1774'te İngiltere'de ve 1781'de ABD'de kuruldu. 20. yüzyılda sayıları azaldı; ama Avrupa'da ve ABD'de dinç cemaatleri hâlâ var. Cemaatler birbirinden bağımsızdır ve kilise hiyerarşisi yoktur.

MORMONLAR
1830, New York, ABD

Ahir Zaman Azizleri İsa Mesih Kilisesi, Amerikalı Joseph Smith tarafından kuruldu. Bir melek tarafından, üzerinde Tanrı'nın sözü yazılı altın tabletlere götürüldüğünü iddia etti. Bu tabletleri *Morbon Kitabı* olarak çevirdi (1830); bu kitap, diğer Mormon metinleri ve Kitabı Mukaddes'le birlikte dinin yazıtlarını oluşturur. Smith, çokeşli evliliklere izin vermeyi ve bütün erkeklerin tanrı olma olasılığını kapsayan başka vahiylerle kiliseyi yönetmeye kalktı. 1844'te ölümünden sonra Mormonlar yeni bir liderin, Brigham Young'ın peşinden Utah'a gitti; burada kilise gücünü koruyor.

PLYMOUTH BİRADERLERİ
1831, Plymouth, İngiltere

Plymouth Biraderleri varolan Protestan kiliselerinin bağnazlığını reddeden, daha az biçimsel bir din arayan bir grup Hıristiyan olarak başladı. Herkesin inanca eşit ulaşması gerektiğine inandılar ve rahip atamadılar. Coşkulu vaiz olarak düzenli ibadetin, Kitabı Mukaddes okumanın ve misyonerlik çalışmasının önemini vurguladılar. 1848'de bazı teolojik konuların yorumlanması ve yabancılara kaışı tutum konusunda farklılaşan iki gruba bölündü: Açık ve Kapalı Biraderler. Bugün grubun dünya çapında iki milyon üyesinin olduğu tahmin edilmektedir.

CHRISTADELPHIANİZM
1848, Richmond, Virginia, ABD

Christadelphianlar ("İsa'nın kardeşleri") adı, kilisenin İngiliz kurucusu John Thomas'ın İsa'nın ilk tilmizlerinin inancına dönme arzusunu yansıtır. "Hıristiyanlık" terimini reddetti; Hıristiyan kiliselerinin İsa'nın gerçek mesajını çarpıttığına inanıyordu. Taraftarları İsa'nın öğretilerine bağlıdır, ama

Kutsal Üçleme öğretisini reddeder ve İsa'nın İkinci Gelişini bekler. Kilise rahip atamaz; mensupları oy kullanmaz ya da siyasette yer almaz ve askere gitmeyi reddeder.

YEDİNCİ GÜN ADVENTİSTLERİ
1863, Battle Creek, Michigan, ABD

Adventistler, İsa Mesih'in ikinci gelişinin yakın olduğuna inanan Protestan Hristiyanlardır. Advent denilen o zamanda Mesih yeryüzüne dönecek, İblis'i yok edecek ve yeni bir dünya yaratacaktır. Amerikalı Adventist William Miller, bu sürecin 1843 civarında başlayacağını iddia etti. Bu gerçekleşmeyince, başını James ve Ellen White'ın çektiği bazı takipçileri Mesih'in göklerde bir ön-Advent sürecini başlattığını ileri sürdü. 1863'te kiliseyi kurdular. Adventistler Eski Ahit'in yemek yemeyle ilgili kurallarına uyar, dünyevi uğraşlardan (kumar oynamak ve dans etmek gibi) kaçınır ve Cumartesi günü çalışmazlar.

SELAMET ORDUSU
1865, Londra, İngiltere

Metodist vaiz William Booth, Selamet Ordusu'nu 1865'te Londra'da kurdu. Dinsel geçmişi inançlarını güçlü bir biçimde etkiledi; ama mezhebin örgütlenmesi ordudan esinlendi. Kilise lideri mezhebin generalidir; papazları subaydır ve üniforma giyer. Booth'un amacı büyük ölçekli, örgütlü misyonerlik ve sosyal yardım çalışması yapmaktı ve mezhep, yoksullara yardım etmekle ün kazandı.

YEHOVA ŞAHİTLERİ
1872, Pittsburgh, Pennsylvania, ABD

Yehova Şahitleri'nin (s. 312-13) kökeni, Uluslararası Kitabı Mukaddes Tilmizleri Birliğine dayanır. İsa Mesih'in bizzat Tanrı değil, Tanrı'nın ilk yarattığı olduğuna inanırlar. Tanrı krallığının geleceğini bekler, milliyetçiliği reddeder ve Üçleme gibi öğretileri tartışma konusu yaparlar. Kilise kapı kapı dolaşarak inancını yaymayı amaçlar.

MESİH (BİLİMCİ) KİLİSESİ
1879, Boston, Massachusetts, ABD

Mary Baker Eddy, bir yarası tıbbi tedavi görmeden iyileştikten sonra ömrünü İsa'nın ilk şifa hizmetini canlandırmaya adadı. Eddy hastaları iyileştirebileceğini iddia etti ve Tanrı ile sevgi arasındaki bağı anlayanların şifacı da olabileceklerine inandı. Mesih (Bilinci) kilisesini 1879'da kurdu. Eddy'nin kendi yazıları ve Kitabı Mukaddes, dinin temelini oluşturur. Ayinlerde her iki metin okunur, vaazlar olmaz. Hıristiyan Bilimi, bugün 80'den fazla ülkede kurulmuştur.

PENTEKOSTALİZM
1900-1906, Topkepa, Kansas; Los Angeles, California, ABD

Pentekost kiliseleri az gelişmiş ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde ise yoksul topluluklarda yaygındır. Adlarını, Kutsal Ruhun alev dilimleri şeklinde havarilerin üzerine indiği ilk Pentekostesten (s. 219) alırlar. Kilisenin kökleri, vaiz Charles Parham'ın çalışmalarına dayanır. Bu kiliseler şifa, şeytan kovma, kehanet ve Kutsal Ruhla vaftizden sonra farklı diller konuşma gibi ruhsal deneyimlere önem verir. Parham'ın öğrencisi William J. Saymour, dünya çapında Pentekostal kiliselerin kurulmasına esin kaynağı olan Apostolik İnanç Müjdesi Misyonunu Los Angeles'te kurdu.

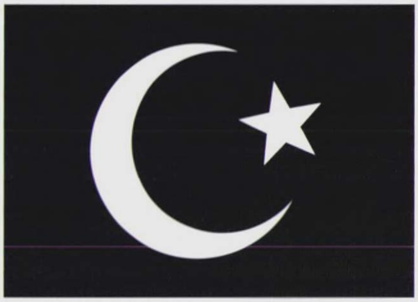
KARİZMATİK HAREKET
1950'ler-60'lar, çeşitli

Karizmatik hareket, dünya çapında bir Hıristiyan uyanış hareketidir. Merkezinde, *karizmata*'ya yani Kutsal Ruhun armağanlarına inanç vardır (s. 219). İbadet gayri resmidir ve İsa'nın İkinci Gelişi yakın görülür. Hareket, vaftiz sırasında insanların içine girdiği söylenen Kutsal Ruhun önemini vurgular.

YENİ AFRİKA KİLİSELERİ
20. yüzyıl, Afrika

Son yüz yıl, Sahra'nın güneyinde Hıristiyanlığın Afrika'ya özgü bir biçiminin hızlı yükselişine tanık oldu. Geç 19. yüzyılda Afrikalılar Batılı misyonerlerin ithal ettiği Hıristiyanlığı reddedip, bağımsız Afrika kiliseleri kurmaya başladı. En büyükleri, Kongo Demokratik Cumhuriyetinde kurulan ve 10 milyon kadar mensubu bulunan Kimbanguistler ile Benin'de aynı büyüklükteki İsa'nın Göksel Kilisesi'dir. Bu kiliselerin çoğu zulüm zamanında doğdu ve güçlü bir kutsal mekân duyguları vardır.

İSLAMIN KOLLARI

Üç büyük tektanrıcı dinin en son kurulanı olan İslam Ortadoğu'daki köklerinden hızla yayıldı ve bütün dünyada bilim ve siyasette etkili oldu. İslam içindeki en önemli bölünme Sünni ve Şii İslam arasındadır; ilk Müslüman cemaat Muhammed'in yerine kimin geçeği konusunda anlaşamayınca ikiye bölündü. Daha sonra da liderlikle ilgili çatışmalar başka alt-bölünmelere yol açtı; ayrıca İslam içinde öğreti farklılıklarından ötürü ayrı duran gruplar da vardır: Örneğin bazı Sünni Müslüman gruplar, pratiklerini gayri İslami gördükleri tasavvufa karşı çıkar.

SÜNNİ İSLAM

MS 7. yüzyıl, Arabistan Yarımadası

Dünyadaki Müslüman nüfusun yüzde 85'inden fazlası Sünnidir. Iran, Irak, Azerbaycan ve bazı Körfez devletleri hariç, pek çok İslam ülkesinde Müslümanların çoğunluğu Sünnidir. Bu İslam biçiminin kurucuları, Muhammed'in yakın arkadaşı ve kayınbabası Ebubekir'in ilk halife olarak peygamberin yerini alması gerektiğine inandı. Sünni Müslümanlar, Sünneti Müslüman davranışın modeli kabul eder ve İslam şeriatını yorumlayan dört mezhepten birine bağlıdırlar: Hanefi, Maliki, Hanbeli ve Şafii.

Şİİ İSLAM

MS 7. yüzyıl, Arabistan Yarımadası

Şii İslam adı, Ali'nin Taraftarları anlamına gelen Şia Ali'den gelir; bu grup, Muhammed'in kendi yerine halife olarak Ali'yi gösterdiğini iddia etti. Şii İslamın en büyük kolu Ali'yi ve onun soyundan 11 kişiyi, otoritesi ilahi onaylı imam kabul eder. Bu kol On İki İmam Şiiliği ya da On İkiciler olarak bilinir. Sebiye olarak bilinen başka bir Şii Müslüman grubu, son beş imamı kabul etmez. Her iki grubun da Sünni İslamla öğreti farklılıkları vardır: Örneğin Allah'ın kararlarını değiştirebileceğini savunurlar (*bada* denilen bir kavram).

HARİCİLER

MS 7. yüzyıl, Ortadoğu

Üçüncü halife Osman bin Affan'ın MS 656'da öldürülmesi, İslam dünyasını bölen şiddetli bir çatışmanın kıvılcımını çaktı. Çatışmanın merkezinde, suikasttan sorumlu olan ve daha sonra Hariciler olarak anılan asi grup vardı; Harici adı, Arapça "terk etmek," "çıkmak" anlamına gelen sözcükten gelir. Hariciler halifelik makamının babadan oğla geçmemesi, seçimle kazanılması gerektiğine inanıyordu. Mezhep aşırı militanlığı ve yerleşik otoriteye muhalefetiyle ün kazandı; bununla birlikte, bazı İslam âlimleri onların eylemlerini adaleti sağlama çabası olarak yorumladı. Hariciler Kuran'a harfi harfine ve şaşmaz bir biçimde uymayı sürdürdü, İslami kurallara kesinlikle uygun püriten yaşamlar sürdü ve büyük günah işleyen kimsenin Müslüman kalamayacağını savundu. İlk Hariciler, sık sık kalkıştıkları ayaklanmalarda neredeyse silindi, bugün Kuzey Afrika, Umman ve Zanzibar'da daha ılımlı bir grubun mensupları varlığını sürdürmektedir.

İSMAİLİYE

MS 7. yüzyıl, Arabistan Yarımadası

İsmailiye bir Şii İslam mezhebidir ve Dürzileri de içine alan sayısız alt-mezhebi vardır. Hareketin kökeni MS geç 7. yüzyıla, Şii İslam içinde Cafer-i Sadık'ın yerine altıncı imam olarak kimin geçeceğiyle ilgili bir çatışmanın sonrasına dayanır. Meşru varisin oğlu İsmail olması gerektiğini düşünenler ayrı bir grup kurdu ve İsmaililer olarak anıldı. İsmailiye içinde çeşitlilik olmasına rağmen, Allah'ın birliği, Hazreti

Muhammed, Kuran ve şeriatla ilgili temel Müslüman inancı genellikle savunurlar. Bununla birlikte temel öğretilerinden biri şudur: Dinin zahiri ve batıni yanları vardır ve zahiri özellikler iç hakikatleri gizler, bunlar imamlar aracılığıyla açıklanır. İmamların Kuran'ın gizli hakikatleriyle ilgili yorumları, cemaatte bağlayıcı kabul edilir.

DÜRZİLİK
11. yüzyıl, Ortadoğu

Dürzilik olarak bilinen mezhebin inançları, İsmaili öğretiden çıktı. Bu küçük mezhebin ayırt edici özelliği, aşırı gizliliğidir: Birçok öğretisi ve pratiği yalnızca dış dünyadan değil, kendi mensuplarından da esirgenmektedir. Dürzi cemaati, *ukkal* (akıllılar) ve *cuhhal* (bilgisizler) olarak ayrılır; yalnızca *ukkal*, inancın kutsal metinlerine erişebilir ve ritüellere ve törenlere tam katılabilir. Dürzilerin çoğunluğu şimdi Lübnan'da yaşıyor; Suriye'de ve İsrail'de küçük gruplar var.

TASAVVUF
13. yüzyıl, Türkiye

İslamın mistik ve çileci kolu tasavvuf (s.282-83) olarak bilinir. Sofular bir mürşidin peşinden gider, doğrudan ve kişisel bir Tanrı deneyimi (çoğunlukla yoğun, vecit halinde yaşanan bir deneyim) yaşamaya çalışır. Mevlevilerin semahı, bu Tanrı deneyimi yaşama girişiminin bir dışavurumudur. Tasavvuf, bireyin Tanrı'yla birleşmesine yol açtığı düşünülen bu tür pratikler gerektirdiği için, mutasavvıflar İslama sırt çevirmekle suçlanmaktadır. Ne var ki, Tanrı aşkı deneyimlerinin İslami inançlarının çıpası olduğunu ve şeriata bağlılığın, diğer Müslümanlar için olduğu kadar kendileri için de yaşamsal olduğunu ısrarla belirtirler.

KADIYANİLİK
1889, Pencap, Hindistan

19. yüzyılın sonuna doğru Pencap'ta kurulduğundan beri Kadıyanilik hareketi etrafında dönen bir tartışma sürmektedir. Hareketin kurucusu, Mirza Gulam Ahmed adlı Sünni bir Müslüman, yalnızca ilahi esin aldığını değil, bir Mesih olduğunu da iddia etti (s. 284-85). Bu, genel kabul gören bir düşünceye, Muhammed'in son gerçek peygamber olduğu düşüncesine aykırıydı ve bu nedenle pek çok Müslüman, Kadıyanileri sapkın kabul eder. Ne var ki, hareket Sünni İslamın birçok geleneksel inancını paylaşır ve Kuran'ı kutsal kabul eder. Kadıyaniler, kendi İslam versiyonlarıyla ilgili mesajın Müslümanların yanı sıra gayrimüslimlere de iletilmesi gerektiğine inanır ve hareket bütün dünyaya yayılıp, Afrika, Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa'da ibadet ve eğitim merkezleri açmıştır.

SELEFİYE
Geç 19. yüzyıl, Mısır

Selefiye, Sünni İslam içinde, örnek İslami davranış konusunda rehber olarak Selefe yani ilk Müslümanlara bakan modern, muhafazakâr bir harekettir. Hareketin, geç 19. yüzyılda Batı, özellikle Avrupa ideolojisinin yayılmasına tepki olarak ortaya çıktığı düşünülür; Selefiler saf inanca geri dönmek için yabancı etkisinin ortadan kaldırılmasına inanır. Katı bir şirk (putperestlik) ve *bidat* (yenilik) yorumları vardır ve *kelamı* reddederler. Şeriatın üstünlüğünü ve Kuran'ın harfi harfine doğruluğunu savunurlar. Selefiyenin İslamın dünya çapında en hızlı büyüyen hareketi olduğu söylenir.

İSLAM ÜMMETİ
1930, ABD

1930'ların depresyonunda ABD'de Afrika kökenli Amerikalıların yaşadığı alanlarda ortaya çıkan İslam Ümmeti, bazılarının ilahilik atfettiği Fard Muhammed tarafından kuruldu. Diğer önemli şahsiyetler sivil haklar aktivisti Malcolm X ve Louis Farrakhan'dı. Hareketin teolojisi, İslamın temel inançlarını, Afrika kökenli Amerikalıların birliğine ve haklarına odaklanan güçlü bir siyasal gündemle birleştirir. İslam Ümmeti hem siyah üstüncü hem antisemitik olmakla suçlanmıştır; ama eşitlik ve inançla ilgili düşüncelerin siyahlar arasında yaygınlaşmasında etkili oldu ve katı bir etik yasası savunur.

SÖZLÜK

Anahtar
(B) Budizm
(Hr) Hıristiyanlık
(T) Taoculuk ve diğer Çin dinleri
(H) Hinduizm
(İ) İslam
(M) Musevilik
(C) Caynacılık
(S) Sihizm
(Ş) Şinto
(Z) Zerdüştçülük

Advaita Vedanta (H) 19. yüzyılda gelişen, **Vedalar**'ın bileşik bir açıklamasını sunan **Brahman** düşüncesine odaklanan bir Hindu felsefesi okulu.

Ahimsa (B, H, C) Düşüncede ve eylemde şiddetsizlik öğretisi.

Ahit (M) Tanrı ile Yahudi halkı arasındaki antlaşma; bu antlaşmada Yahudiler, insanlık ile kendileri arasında özel bir rol oynamaları için seçilmiş grup olarak tanımlanır.

Akhand yolu (S) Guru Granth Sahib'in tam ve kesintisiz sözlü tefsiri.

Allah (İ) Tek Tanrı'nın adı.

Amrit (S) Dini törenlerde kullanılan tatlı kutsal su; özgül Sih erginleme töreni.

Ananda (H) Bir saadet hali.

Anata (B) Budistlerin amaçladığı, egodan kurtulma durumu.

Anicca (B) Varoluşun faniliği.

Arhat (B) Nirvanaya ulaşmış kusursuz varlık.

Arı Toprak (B) Budizmin bazı biçimlerine göre, müminlerin ruhlarının ölümden sonra gittiği cennet; Japon Budizminde jodo olarak bilinir.

Artha (H) Maddi zenginlik uğraşı, **aşrama**'nın ikinci evresi olan, yaşamın "aile reisi" evresinde bir kişinin görevlerinden biri.

Aşkenaziler (M) Doğu ve Orta Avrupalı Yahudiler ve onların dünyadaki torunları.

Aşrama (H) Hindu toplumsal sisteminde yaşamın evreleri; dört tanedir: öğrenci, aile reisi, emekli, çileci evreler.

Atman (H) Bireysel benlik.

Avatar (H) Bir Hindu ilahının bedenleşmesi; özellikle tanrı Vişnu'nun çeşitli enkarnasyonları.

Avesta (Z) Zerdüştçülüğün temel kutsal metinleri.

Aydınlanma (B) Nihai hakikatin keşfi ve **dukkha**'nın sonu.

Ayet (İ) Kuran'da sureleri oluşturan en küçük bölümler ya da "işaretler".

Azizleştirme (Hr) Hıristiyan kilisesinin bir kişiyi aziz ilan etme işlemi.

Bar/bat mitzvah (M) Yahudi bir oğlanın ya da kızın yetişkin dinsel cemaatine kabulünü sağlayan tören; dinsel yetişkinliğe ulaşma durumu.

Bhakti (B, H) Nirvanaya götüren bir ilaha dinsel olarak aktif bir şekilde bağlanma.

Bodhisattva (B) Buda olma yolunda, son aydınlanmayı bitirip başkalarının aynı duruma ulaşmasına yardım eden kişi.

Brahma (H) Yaratıcı tanrı, **Trimurti**'lerden biri.

Brahman (H) Evrenin gayri şahsi ve değişmeyen ilahi gerçekliği. Bütün diğer tanrılar Brahman'ın veçheleridir.

Brahmin (H) En yüksek bilgi arayışındaki kişi ya da din adamı; **dharma'**nın din adamı sınıfı.

Buda (B) Aydınlanmış bir varlık.

Cihat (İ) Manevi ya da fiziksel olarak Allah adına kötülüğe karşı mücadele görevi.

Cina (C) Manevi öğretmen. Bkz. **tirthankara**.

Darşan (H) Tanrının ya da tanrıçanın bir imgesini görerek bir ilaha ibadet etme.

Dhamma (B) Dharma'nın bir çeşidi, en yaygın biçimde Budizmde kullanılır.

Dharma (H) Evreni ve yeryüzünü karakterize eden şablon ya da yol; bir kişinin izlemesi gereken ahlaki yola da işaret eder.

Dört Soylu Hakikat (B) Budizmin temel öğretisi; **dukkha**'nın doğasını, nedenlerini ve üstesinden gelme yolunu açıklar.

Dukkha (B) Istırap ya da memnuniyetsizlik; her yaşamın ıstırap olduğu düşüncesi, Buda'nın tanımladığı **Dört Soylu Hakikatin** ilki.

Fetva (İ) Kabul edilen dini bir otoritenin şeriatla ilgili bir konuda verdiği ve bağlayıcı olmayan hüküm.

Fravaşi (Z) Kötülüğe karşı mücadele ederken bireylerin ruhlarını koruyan muhafız melek.

Gatha'lar (Z) Zerdüştçülüğün en kutsal metinleri; bizzat Zerdüşt'ün hazırladığı varsayılır.

Gentile (M) Yahudi olmayan biri.

Granthi (S) Guru Granth Sahib ve **gurdvara**'ya bakan görevli; aynı zamanda yetenekli bir kutsal kitap okurudur da.

Gurdvara (S) Sih tapınağı; **Guru Granth Sahib'in** bulunduğu yer.

Guru (H) Öğretmen; **(S)** Sihizmin kurucu on liderinden biri.

Guru Granth Sahib (S) Sih kutsal kitabı; **Adi Granth** olarak da bilinir.

Hac (İ) Mekke'yi ziyaret, İslamın beş şartından dördüncüsü; bütün Müslümanlar ömürlerinde bir kere hacca gitmeyi umar.

Hadis (İ) Hazreti Muhammed'in söz ve davranışları; İslam hukukunun ve ahlakının **Kuran**'dan sonra ikinci kaynağı.

Hafız (İ) Kuran'ı ezberleyenler için kullanılan bir saygı terimi.

Haggadah (M) ilk **haham**ların efsaneleri, tarihsel anlatıları ve etik ilkeleri kapsayan öğreti külliyatı.

Haham (M) Bir Yahudi cemaatinin manevi lideri ve öğretmeni. Rabbi de denir.

Halsa (S) Guru Gobind Singh'in kurduğu Sih cemaati.

Handa (S) Guru Gobind Singh'in Halsa'yı kurduğu sırada bir ritüelde kullandığı iki ağızlı kılıç; şimdi Sihizmin simgesidir.

Haram (İ) Yasak davranış; kutsal ya da dokunulmaz bir şey.

Hasid (M) 18. yüzyılda kurulan ve mistisizme büyük önem veren bir Yahudi grubunun üyesi.

Haskala (M) Yahudi Aydınlanması, 18.-19. yüzyıllarda Avrupalı Yahudiler arasında bir hareket.

Helal (İ) Caiz davranış; özellikle hayvanı uygun şekilde kesmek ve uygun şekilde kesilen hayvanların eti.

İbrani Kitabı Mukaddes (M) Museviliğin temelini oluşturan kutsal yazılar derlemesi; **Tora**'yı, peygamberlerin vahiylerini ve diğer kutsal metinleri içerir; Hıristiyan **Kitabı Mukaddes**'in Eski Ahit'ine karşılık gelir.

İkona (Hr) Özelikle Ortodoks kiliselerinde bir ibadet odağı olarak kullanılan, genellikle İsa'yı ya da bir azizi resmeden kutsal tasvir.

İmam (İ) Camide namaz kıldıran kişi; ya da Şii İslamda cemaatin en büyük liderlerinden biri.

İncil/Müjde (Hr) Kitabı Mukaddes'in Yeni Ahit'inin, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'ya atfedilen dört kitabı; İsa'nın yaşamını ve öğretilerini anlatır.

Kabala (M) İbrani Kitabı Mukaddes'in batını yorumuna dayanan eski bir Yahudi mistik geleneği.

Kabe (İ) İslamın en kutsal yapılarından biri; Mekke'de Mescidi Haram Camiinin içindedir.

Kami (Ş) Şinto dininde bir ruh ya da ilah. Şinto panteonunda birkaç bin kami vardır.

Kangha (S) Sihlerin saçına taktığı küçük tarak; Sihizmin "beş K"sinden biri.

Kara (S) Sihlerin sağ bileklerine taktıkları çelik bilezik. Sihizmin "beş K"sinden biri.

Karizmata (Hr) Tanrının Kutsal Ruhunun müminlere verdiği, şifa verme ya da başka diller konuşma gibi biçimlerde tezahür eden "manevi armağanlar".

Karma (B, H) Ölümden sonra yeniden doğmamızı etkileyen ahlaki neden-sonuç yasası.

Kaçera (S) Sihlerin giydiği içlik; Sihizmin "beş K"sinden biri.

Kelam (İ) İslam teolojisiyle ilgili tartışma ve değerlendirmeler; İslamda teolojik spekülasyon.

Keş (S) Kesilmemiş saç ve sakal; Sihizmin "beş K"sinden biri.

Kıble (İ) Müslümanların namaz kılarken yüzlerini döndükleri yön.

Kirpan (S) Sihlerin kuşandığı kılıç; Sihizmin "beş K"sinden biri.

Kirtan (S) Sih ibadetinin önemli bir parçasını oluşturan ilahi okuma.

Kitabı Mukaddes (Hr) Hem Yeni Hem Eski Ahit'i içeren, Hıristiyanlığın kutsal kitabı.

Koan (B) Zen Budizminde, içgörüyü kışkırtma amaçlı, mantıksal çözümü olmayan bir soru ya da bilmece.

Kojiki (Ş) Şintonun kutsal metni.

Komünyon (Hr) İsa'nın kanı ve bedeni olarak ekmek ve şarap yemeyi gerektiren temel kutsama ayinlerinden biri. Katoliklikte Kutsal Ayin, Anglikan Kilisesinde Kutsal Komünyon ve çeşitli Ortodoks kiliselerde litürji olarak bilinir.

Konfirmasyon (Hr) Vaftiz edilenlerin Hıristiyan inançlarını teyit ettikleri ritüel.

Koşer (M) Dinsel yasayla onaylanmış; Yahudi yeme yasalarına göre yemeye uygun yiyecek.

Kundalini (H) Omurganın köküne sarılı yaşam gücü ya da enerjisi.

Kuran (İ) Hazreti Muhammed'e bildirilen ve daha sonra yazıya dökülüp İslamın kutsal metnine dönüşen, Allah'ın sözleri.

Kutsamalar (Hr) Hıristiyanlığın önemli ayinleri. Ortodoks ve Katolik kiliseler yedi tane kutsama kabul eder: **Vaftiz, komünyon,** günah çıkarma ve kefaret, konfirmasyon, ruhbanlık, kutsal yağ sürme ve evlilik. Pek çok Protestan kilise yalnızca ikisini kabul eder: Vaftiz ve komünyon.

Lama (B) Tibet Budizminde manevi lider; özellikle tikel bir yogi eğitiminden geçmiş ya da daha önceki bir manevi liderin reenkarnasyonu olduğu düşünülen kişi.

Mandala (B) Genellikle bir evren kavrayışını tasvir eden, özellikle Tibet Budizminde meditasyon ve diğer ritüellerde odak olarak kullanılan kutsal bir diyagram.

Mantra (B, H) Ruhsal bir dönüşüm meydana getirmek için kutsal bir ses ya da söz; Hinduizmde, **Veda** literatürünün ölçülü ilahileri.

Matha (H, C) Manastır ve benzer dinsel kuruluşlar.

Matsuri (Ş) Şintoda bir bayram ya da ritüel.

Maya (H) Duyularla yaşandığı şekliyle dünya yanılsaması.

Mesih (Hr) Kelime anlamı, "meshedilen kişi"; İsa'ya verilen unvan.

Mihrab (İ) Camide **kıble**yi gösteren niş.

Mişna (M) Yahudi sözlü geleneklerinin ilk büyük yazılı redaksiyonu ve rabbinik Museviliğin ilk büyük eseri.

Mitzvah (M) Tanrı'nın bir emri; özel olarak ya 10 Emir'den biri ya da Tora'daki 613 talimattan biri.

Mokşa (H) Yaşam, ölüm ve yeniden doğum döngüsünden kurtulma; mukti olarak da bilinir.

Molla (İ) Müslüman din âlimi; camide vaaz verebilir ve namaz kıldırabilir.

Mudra (B, H) Genellikle ellerle yapılan simgesel bir hareket.

Mul mantra (S) Tanrının birliğine Sih inancının, Guru Nanak tarafından oluşturulan bir ifadesi; mul mantar da denilir.

Murti (H) Bir ilahın tasviri ya da heykeli, ilahın meskeni ya da cisimleşmesi olarak görülür.

Mutasavvıf (İ) İnançları Allah'la kişisel bir ilişkiye dayanan, tasavvuf tarikatlarından birinin mensubu. Tasavvuf tarikatları **Sünni, Şii** ve diğer İslami gruplarda bulunabilir. Tasavvuf, dervişlerin vecd halinde gerçekleştirdikleri semahla ilişkilendirilir.

Nirvana (B) Ölüm ve yeniden doğum döngüsünden kurtulma durumu.

Puca (H) Ritüelle ibadet.

Puranalar (B, H, C) Vedalara dahil edilmeyen, Hindu tanrıların doğumunu ve yaptıklarını, evrenin yaratılmasını, yıkılmasını ve yeniden yaratılmasını anlatan yazılar.

Puruşa (H) Evrendeki her şeye sinen ebedi ve otantik benlik.

Qi (T) Geleneksel Çin felsefesine göre dünyadaki şeylere hayat veren aktif ilke ya da yaşam gücü.

Qigong (T) Fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlık için bir nefes alma ve egzersiz sistemi.

Rabbinik (M) Hahamlıkla ilgili.

Ramazan (İ) İslami takvimin dokuzuncu ayı, oruç ayı.

Ren (T) Konfüçyüsçülükte iyilikseverlik ya da diğerkâmlık.

Sadhu (H) Ömrünü Tanrı'yı aramaya adamış kutsal kişi.

Salat (İ) Namaz. İslamın beş şartından ikincisi. Müslümanların günde beş kere kılması beklenir.

Samsara (B, H) Sürekli devam eden ve tekrarlayan doğum, yaşam, ölüm ve yeniden doğum döngüsü.

Samskara (H) Şimdiki ve geçmiş yaşamlarda deneyimin zihinde bıraktığı izler. Hindu geçiş ayinleri.

Sangha (B) Budist keşiş ve rahibelerin bir tarikatı.

Satya (H) Hakikat ya da doğru ve değişmeyen şey.

Savın (İ) Ramazan ayı boyunca tutulan oruç; İslamın beş şartından dördüncüsü.

Sebt (M) Cuma günbatımından Cumartesi günbatımına kadar süren, Yahudilerin dinlenme günü.

Seçmeler (Analektler) (T) Konfüçyüs ve çağdaşlarının, takipçileri tarafından yazılmış sözleri.

Sefardiler (M) İspanya, Portekiz ya da Kuzey Afrikalı Yahudiler ve onların torunları.

Sefirot (M) 10 türüm, Kabalada Tanrı'nın öznitelikleri.

Sekizlik Yol (B) Budistlerin ölüm ve yeniden doğum döngüsünü kırmak umuduyla izlediği disiplinli yaşama yolu. Takipçiler doğru görüşe, niyete (ya da düşünce), konuşmaya, davranışa, meşguliyete, çabaya, anlayışa ve yoğunlaşmaya ulaşmayı amaçlar.

Seva (S) Başkalarına hizmet, Sihizmin önemli ilkelerinden biri.

Sruti (H) Vedalar ve bazı **Upanişadlar.**

Sutra (B, H) Bir öğreti derlemesi, özelikle Buda'ya atfedilen deyişler.

Sünnet (İ) Müslümanların örnek aldığı ve hadislerde kaydedilmiş Muhammed'in yaşam tarzı.

Sünniler (İ) İki ana Müslüman gruptan biri, seçilmiş halifeyi destekleyenler.

Şahadet (İ) Müslüman iman ikrarı, İslamın birinci şartı.

Şeriat (İ) Kuran ve **Hadis**e dayanan İslam hukuku.

Şiiler (İ) İki ana Müslüman gruptan biri; Muhammed'in kuzeni Ali'nin halife olması gerektiğine inananlar.

Şirk (İ) Putperestlik ya da çoktanrıcılık günahı.

Talmud (M) Bilginlerin ve hahamların derlediği **Tora** tefsirlerinden oluşan metin külliyatı; özellikle Ortodoks Yahudiler için bir etik öğüt ve emir kaynağıdır.

Tantra (B) Bazı Budizm türlerinde (özellikle Tibet) aydınlanmaya ulaşmak için yardımcı olarak kullanılan metin ya da böyle bir metne dayanan pratikler.

Tao (T) Bir bireyin izlemeyi amaçladığı yol ya da tarz; doğanın işleyişini düzenleyen model ya da temel tarz.

Tirthankara (C) Cayna inancının yolunu gösteren 24 manevi öğretmenden biri, **cina**.

Tora (M) İbrani Kitabı Mukaddes'in ilk beş kitabı; Tanrı'nın Sina Dağında Musa'ya verdiği öğretiyi temsil ettiği kabul edilir.

Trimurti (H) Hindu tanrı üçlüsü – Brahma, Vişnu ve Şiva– ya da bunların üçlü tasviri.

Upanişadlar (H) Hindu felsefi öğretilerini içeren kutsal metinler; Vedanta, **Vedalar**ın sonu olarak da bilinir.

Üçleme (Hr) Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun tek bir ilahta birleşmesi.

Vaftiz (Hr) Bir kişinin su serpilerek ya da suya batırılarak Hıristiyan kilisesine kabul edildiği kutsama ayini.

Vedalar (H) İlahları öven ilahilerden ve diğer yazılardan oluşan derlemeler.

Vücut bulma (Hr) İlahi ve insani özelliklerin İsa'nın şahsında birleşmiş olduğu inancı, enkarnasyon.

Wa (T) Uyum, burada grup bireyden önce gelir.

Wu wei (T) Yapmacık olmayan ve çabasız yapılan iş.

YHVH (M) Musevilikte Tanrı'nın adını temsil eden dört harf.

Yin–yang (T) Çin felsefesinde evrenin iki ilkesi; karşıt ama birbirini tamamlayıcıdır, etkileşip her bir parçadan daha büyük bir bütün meydana getirirler.

Yoga (H) Fiziksel ve zihinsel bir eğitim biçimi. Hindu felsefesinin altı okulundan biri.

Zazen (B) Oturarak meditasyon.

Zekât (İ) İslamda yoksullara yardım etmek için vergi şeklinde verilen sadaka; İslamın üçüncü şartı.

Zurvan (Z) Zamanın tanrısı; Zerdüştçülüğün bazı biçimlerinde, bilge efendi Ahura Mazda ile düşman ruh Angra Mainyu'nun türediği ilk varlık.

DİZİN

Bold yazılmış sayfa numaraları o maddenin asıl konu edildiği yeri gösterir.

A

B

C

Ç

Ç

D

E

F

G

H

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

Ş

TEŞEKKÜR

Dorling Kindersley ve cobalt id Louise Thomas'a resim araştırmaları için, Margaret McCormack'a dizin için teşekkür eder.

FOTOĞRAFLAR

Yayınevi fotoğraflarının kullanılmasına izin verdikleri için aşağıdakilere teşekkür eder:

(Anahtar: a-yukarı, b-aşağı, c-orta, l-sol, r-sağ, t-üst)

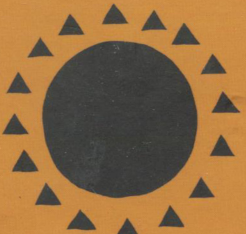
21 Corbis: Anthony Bannister/Gallo Images (tr). **22 Getty Images:** Per-Andre Hoffmann (bl). **23 Corbis:** Ocean (tr). **25 Getty Images:** Time & Life Pictures (tr). **29 Corbis:** Michel Setboun (tr). **31 Alamy Images:** Horizons WWP (tl); Getty Images: Apic/ Contributor (br). **33 Corbis:** Nathan Lovas/ Foto Natura/Minden Pictures (cr). **35 Corbis:** Giles Bracher/Robert Harding World Imagery (tr). **37 Getty Images:** Maria Stenzel (tr). **39 Getty Images:** Juan Carlos MuÃ±oz (cr). **43 Alamy Images:** Pictorial Press Ltd (tl). **44 Alamy Images:** Emiliano Rodriguez (br). **45 Getty Images:** Richard I'Anson (tl). **47 Corbis:** William Henry Jackson (tr). **48 Getty Images:** David Sutherland (br). **50 Corbis:** Michele Westmorland/Science Faction (bc). **57 Alamy Images:** Imagestate Media Partners Limited - Impact Photos (tl). **59 PAL:** Peter Hayman/The British Museum (tr). **63 Corbis:** Kazuyoshi Nomachi (tr); Paule Seux/Hemis (bl). **64 Getty Images:** Religious Images/ UIG (tl). **65 Corbis:** Raheb Homavandi/ Reuters (br). **67 Fotolia:** Pavel Bortel (tl); Corbis: Liu Liqun (tr). **69 Corbis:** Werner Forman/Werner Forman (tr). **71 Alamy Images:** John Warburton-Lee Photography (bl); Stuart Forster India (tr). **75 Getty Images:** (bl); Keren Su (tr). **76 Mary Evans Picture Library:** (tr). **77 Corbis:** Imaginechina (br). **78 Getty Images:** De Agostini Picture Library (br). **81 Corbis:** (bl). **84 Corbis:** Michael Freeman (bl). **87 Getty Images:** Universal Images Group (tl); Corbis: Kieran Doherty/Reuters (bl). **95 Alamy Images:** Franck METOIS (br). **97 Getty Images:** Gary Ombler (tr). **99 Corbis:** Nevada Wier (bl). **100 Corbis:** Godong/Robert Harding World Imagery (cr). **103 Getty Images:** Comstock (br). **108 Corbis:** Hugh Sitton (br). **111 Corbis:** Stuart Freedman/In Pictures (br). **112 Alamy Images:** Emanuele Ciccomartino (br). **114 Alamy Images:** World Religions Photo Library (cr). **119 Corbis:** Juice Images (br). **121 akg-images:** R. u. S. Michaud (tr). **123 Getty Images:** The Washington Post (bc); akg-images: R. u. S. Michaud (tr). **125 Alamy Images:** Lebrecht Music and Arts Photo Library (bl); Corbis: Bettmann (cr). **132 Corbis:** Pascal Deloche/Godong (bl); Pascal Deloche/Godong (tr). **134 Corbis:** Jeremy Horner (bl). **135 Fotolia:** Benjamin Vess (tr). **138 Getty Images:** Chung Sung-Jun (br). **140 Getty Images:** Oli Scarff (tl). **142 Getty Images:** SuperStock (bl). **143 Corbis:** Earl & Nazima Kowall (tr). **145 Corbis:** Nigel Pavitt/JAI (cb). **147 Alamy Images:** Mary Evans Picture Library (bl); Corbis: Peter Adams (tr). **149 Getty Images:** DEA / V. PIROZZI (bl). **150 Getty Images:** Andy Ryan (tr). **155 Getty Images:** Godong (br). **156 Corbis:** Peter Turnley (tl). **157 Alamy Images:** Mark Lees (tr); Fotolia: Oliver Klimek (bl). **159 Corbis:** Alison Wright (bl); Alison Wright (tr). **162 Getty Images:** Kaz Mori (tl). **171 Getty Images:** DEA / G. DAGLI ORTI (bl); Corbis: Peter Guttman (tr). **172 Getty Images:** The Bridgeman Art Library (bl). **173 Corbis:** Christophe Boisvieux (bl); Getty Images: PhotoStock-Israel (tr). **174 Corbis:** Nathan Benn/Ottochrome (tl). **177 akg-images:** Erich Lessing (tl). **178 Corbis:** Dr. John C. Trever, Ph. D. (bl). **179 Corbis:** Richard T. Nowitz (tr). **183 Getty Images:** Philippe Lissac/Godong (tr). **185 Corbis:** NASA, ESA, and F. Paresce /handout (bl); Getty Images: Danita Delimont (tr). **186 Corbis:** Kobby Dagan/Demotix (bc). **188 Getty Images:** Uriel Sinai/ Stringer (cr). **192 Alamy Images:** INTERFOTO (bl). **195 Alamy Images:** Israel images (tl). **197 Getty Images:** Steve McAlister (bc); Alamy Images: World History Archive (tr). **199 Corbis:** Silvia Morara (br). **205 Corbis:** Massimo Listri (cb); Chris Hellier (tr). **206 Corbis:** Francis G. Mayer (tl). **209 Corbis:** The Gallery Collection (tr). **211 Getty Images:** De Agostini Picture Library (tl); Universal Images Group (tr). **215 The Bridgeman Art Library:** Clement Guillaume (tr). **216 Getty Images:** Universal Images Group (tl). **218 Corbis:** eidon photographers/Demotix (tl). **219 Alamy Images:** van hilversum (tr). **221 Corbis:** Tim Thompson (tl); Getty Images: Mondadori Portfolio/UIG (tr). **223 Corbis:** Hulton-Deutsch Collection (br); Jose Nicolas (tr). **225 Getty Images:** Conrad Meyer (tr). **227 The Bridgeman Art Library:** AISA (br). **229 Getty Images:** DEA / VENERANDA BIBLIOTECA AMBROSIANA (bl); Scott Olson/Staff (tr). **233 Getty Images:** Lucas Cranach the Elder (t). **234 Corbis:** Alfredo Dagli Orti/The Art Archive (tl). **235 Corbis:** Bettmann (tr). **237 Getty Images:** (bl); Corbis: Paul A. Souders (tr). **238 Corbis:** Heritage Images (cb). **243 Alamy Images:** The Protected Art Archive (bl); INTERFOTO (tr). **244 Corbis:** Matthias Kulka (tl). **245 Getty Images:** Ron Burton/ Stringer (tr). **247 Corbis:** (br). **253 Getty Images:** Muhannad Fala'ah/Stringer (cb); Alamy Images:

Rick Piper Photography (tl). **257 Getty Images:** Leemage (tl). **259 Corbis:** Howard Davies (tr). **260 Corbis:** Kazuyoshi Nomachi (tl). **261 Getty Images:** Patrick Syder (bl); Insy Shah (tr). **265 Corbis:** Alexandra Boulat/VII (tr). **266 Corbis:** Christine Osborne (bl). **267 Alamy Images:** Philippe Lissac/Photononstop (br). **268 Corbis:** Tom Morgan/Demotix (tl). **269 Getty Images:** AHMAD FAIZAL YAHYA (br). **271 The Bridgeman Art Library:** Christie's Images (tl). **273 Corbis:** Bertrand Rieger/Hemis (br). **274 Getty Images:** Wathiq Khuzaie (bl). **277 Corbis:** Owen Williams/National Geographic Society (cr). **278 Getty Images:** Rozikassim Photography (cr). **281 Getty Images:** Walter Bibikow (tl). **282 Corbis:** John Stanmeyer/VII (cb). **283 Alamy Images:** Peter Horree (tr). **285 Alamy Images:** ZUMA Press, Inc. (tr). **291 Corbis:** Hulton-Deutsch Collection (tl). **299 Corbis:** ETTORE FERRARI/ epa (tr). **300 Corbis:** Christopher Pillitz/In Pictures (bl). **301 Alamy Images:** Art Directors & TRIP (tr). **302 Corbis:** Christopher Pillitz/In Pictures (bl). **305 Alamy Images:** Alberto Paredes (tl). **307 The Bridgeman Art Library:** (bl); Corbis: James L. Amos (tr). **309 Alamy Images:** Art Directors & TRIP (bl). **311 Corbis:** Matthew McKee (bc). **313 The Art Archive:** Tate Gallery London / Eileen Tweedy (tl). **315 Getty Images:** Ethan Miller (tl); Henry Guttmann (bl). **317 Getty Images:** travelstock44 (cl). **318 Corbis:** Bettmann (cr). **320 Alamy Images:** Pictorial Press Ltd (cr). **323 Getty Images:** China Photos (cl)

Diğer tüm görseller © Dorling Kindersley'e aittir.

Daha fazla bilgi için bakınız: **www.dkimages.com**

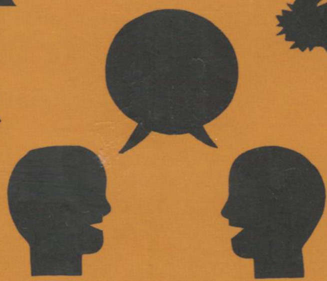

TANRI EŞSİZDİR

ISTIRABIN BİR SONU OLABİLİR

BENİM İÇİN DOĞRU OLAN DOĞRUDUR

PEK ÇOK İNANÇ, PEK ÇOK YOL

NEDEN BURADAYIZ?

DÜNYANIN SONU YAKINDIR

Yalnızca bir tanrı mı vardır? İnsanlar neden ıstırap çekmeli? Biz öldükten sonra ne olur? Dünyada milyarlarca insan dinde anlam bulur; peki bu dinlerin temelinde hangi düşünceler vardır ve nasıl geliştiler?

Sade bir dille yazılmış olan ve dünyanın başlıca dinlerini kapsayan **Dinler Kitabı**, kolayca anlaşılan kısa ve özlü açıklamaları, temel ilkelerin düğümlerini adım adım çözen şemaları ve din anlayışımızla oynayan esprili çizimleriyle başucu kitabınız olacak.

Bilgi düzeyiniz ne olursa olsun, küresel inanç çeşitliliğiyle ya da bu inançları birbirine bağlayan kavramlarla ilgileniyorsanız, bu kitapta düşüncelerinizi besleyip meşgul edecek çok şey bulacaksınız.

DÜNYA TANRI'YA YOLCULUĞUN BİR AŞAMASIDIR

OLUMSUZ DÜŞÜNCELER BİR SAADET OKYANUSUNDA YAĞMUR DAMLALARIDIR

RİTÜEL BİZİ GEÇMİŞİMİZE BAĞLAR

HER ŞEY BAĞLANTILIDIR

Serinin diğer kitapları:

ALFA BAŞVURU
ALFA®
www.alfakitap.com
/alfakitap
/alfakitap
DK
www.dk.com